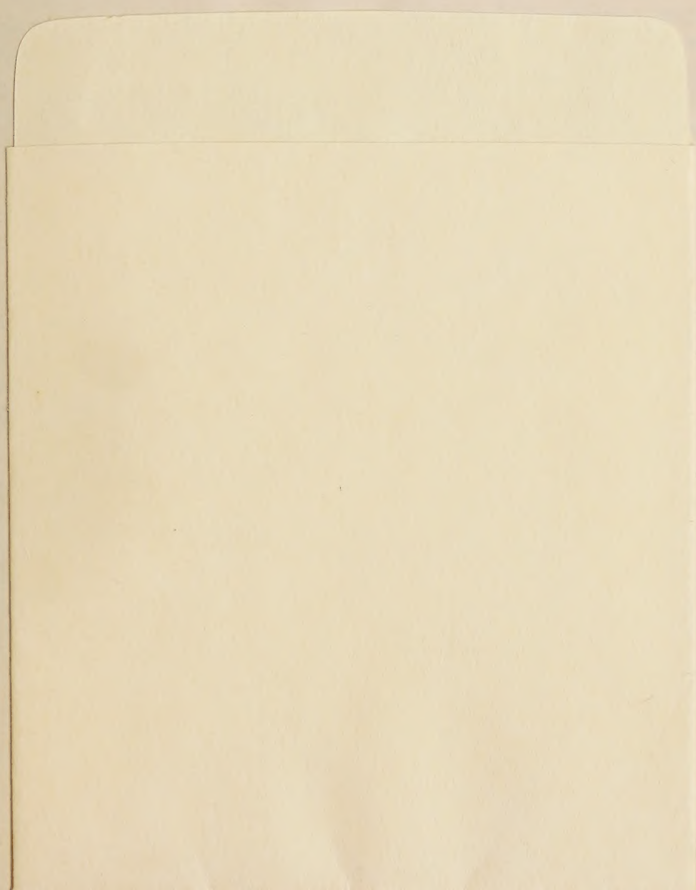

!!!חֲדָשָׁה בְּסִפְרוּת הַהוֹרָאָה הָעִבְרִית!!!

חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תוֹרָה.

עִם בֵּאוּר חָדָשׁ וּמִבְחַר פֵּרוּשׁ רַשִׁ"י.

מאת **ש. ל. גרדון.**

הַפְּנִים מדויק על פי המסורה, עם קרי וכתיב, מלא, חסר ויתיר ועם הטעמים המקובלים באומה, והוגה בעיון רב.

הַבֵּאוּר. זה כבר היה מורגש חסרון באור שלם לתורה, באור, שיהא תמציתם של מפרשי התורה הראשונים והאחרונים, ערוך בקצור ובסגנון נוח השוה לכל נפש. ואת החסרון הזה בא למלא הבאיר החדש.

הַבֵּאוּר ערוך על פי טובי המפרשים והמתרגמים, ומבלי להאריך בדברים ולהרבות בפרושים והשערות, הוא מביא אך מה שנראה יותר להבנת המקראות ופשוטם ויותר מתאים לרוח המסורה.

הַבֵּאוּר מבאר ומסביר את כל הענין: הצורה והתכן. עם באור הצד האתימולוגי של השמות והפעלים וחוקי שמוש הלשון המיוחדים לסגנון התורה, באה הסברת התכן ברוח המסורת והמדע עם הרבה הערות הסטוריות, גיאוגרפיות, אתנוגרפיות וארכיאולוגיות מחיי ארצות המזרח, השופכות אור על ספורי התורה וחוקיה ומגלות את כל היופי שבהם ואת המאור הגנוז בהם.

הַבֵּאוּר ערוך בסגנון ברור ונוח ומובן לכל יודע ספר, ובקצור: מועט המחזיק את המרובה. הבאור מנוקד כלו.

מִבְחַר פֵּרוּשׁ רַשִׁ"י. בו נסדר כל היסוד המדרשי האגדי הארוג כחרוזי פנינים בפסוקי התורה [בהשמטת החלק הבאורי והדקדוקי, שכבר נכללו ב„באור"]; וכה יהיה פרוש רש"י לתוספת להבאור, תוספת הכוללת בתוכה את כל אגדת המקרא, זו השירה העממית של היהדות המקורית, שהשפיעה כל כך הרבה על עמנו במשך שנות מאות רבות.

מִבְחַר פֵּרוּשׁ רַשִׁ"י מנוקד למחצה. כדי להקל את למודו על אלה שאינם רגילים אצל לשון חכמים וסגנונם, והמלים הארמיות והפתגמים המדרשים הקשים מתורגמים ומבוארים בתוך הפנים בחצאי לבנה [ ]. כה יהיו חמשה חמשי התורה כשהם מבוארים באר היטב ומפוארים במסגרת האגדה המדרשית, לספר השוה לכל נפש עברי ולכל בית בישראל.

ד. מְקוֹמוֹ שֶׁל הַמֶּתֶג.

הַמֶּתֶג בָּא: א) בַּתְּנוּעָה הַשְּׁלִישִׁית שֶׁלִּפְנֵי הַנְּגִינָה כְּמוֹ: יִתְרוֹן לֶחָכָם. הֶהָרִים הָרָמִים; ב) בַּתְּנוּעָה הַשְּׁלִישִׁית שֶׁלִּפְנֵי הַמֶּתֶג, כְּמוֹ: בְּשָׁבֻעוֹתֵיכֶם; ג) לִפְנֵי שְׁוָא נָע (הַנֶּחְשָׁב כַּחֲצִי סֶגוֹל), אוֹ שְׁוָא מֻרְכָּב (חָטֵף), כְּמוֹ קוֹלְךָ, נַחֲלָתֶךָ.

הֲבָרָה סְגוּרָה בִּשְׁוָא נָח, אוֹ בְדָגֵשׁ חָזָק, הַמְּדֻגֶּשֶׁת בַּמִּבְטָא, לֹא יָבֹא בָהּ מֶתֶג. לְפִיכָךְ יֵשׁ שֶׁהַמֶּתֶג נִדְחֶה לְאָחוֹר לַהֲבָרָה הָרְבִיעִית: הָאַרְבָּעִים, הָרִמּוֹנִים, אוֹ לַהֲבָרָה הַחֲמִישִׁית: מֵהַתַּחְתּוֹנוֹת; וּבְמִלִּים: בֵּן חָכָם יְשַׂמַּח אָב – אֵין כָּל מָקוֹם לַמֶּתֶג.

ה. מָה הֵם הַטְּעָמִים.

אִם מְקוֹם הַנְּגִינָה מַרְאֶה עַל הַהֲבָרָה הַמְּבֻטֵּאת בְּקוֹל מוּרָם, הִנֵּה תְּמוּנַת הַנְּגִינָה מַרְאָה עַל הַיַּחַס שֶׁל הַמִּלָּה אֶל הַמִּלּוֹת שֶׁלְּפָנֶיהָ וְשֶׁלְּאַחֲרֶיהָ: אִם הִיא מְחֻבֶּרֶת אֲלֵיהֶן, אוֹ נִפְסֶקֶת מֵהֶן. וּלְפִיכָךְ נִקְרְאוּ הַנְּגִינוֹת בְּשֵׁם טְעָמִים, כִּי הֵן מַטְעִימוֹת אֶת הַקְּרִיאָה בְּהַפְסָקוֹת שֶׁבֵּין הַמִּלִּים וּבְחִבּוּרָן זֶה לָזֶה.

מַהוּ הַמַּקָּף?

הַנְּגִינָה מַרְאָה עַל יַחַס מִלָּה אַחַת לַשְּׁנִיָּה, וּלְפִיכָךְ בָּאָה הַנְּגִינָה גַּם עַל מִלָּה בַּת הֲבָרָה אַחַת: „וְהֵם לֹא הִכִּירֻהוּ". אֲבָל יֵשׁ שֶׁמִּלִּים אֲחָדוֹת מְחֻבָּרוֹת יַחַד בְּעִנְיָן עַד שֶׁהֵן נֶחְשָׁבוֹת כְּמִלָּה אַחַת, וְאָז יָבֹא בֵּינֵיהֶן קַו מְשֻׁכָּב (־) הַנִּקְרָא מַקָּף, וְהַנְּגִינָה בָּאָה עַל הַמִּלָּה הָאַחֲרוֹנָה; כְּמוֹ: עַל־הָאָרֶץ, אִם־יֶשׁ־לִי, אֶל־כָּל־חַכְמֵי־לֵב.

מִלִּים הַמְּחֻבָּרוֹת בְּמַקָּף דִּינָן כְּמִלָּה אַחַת גַּם לְעִנְיַן מֶתֶג: שְׁנֵי־לֻחֹת, מֵעִם־פַּרְעֹה.

ו. הַטְּעָמִים לְמַחְלְקוֹתֵיהֶם.

הַטְּעָמִים נֶחְלָקִים לְמַפְסִיקִים וְלִמְחַבְּרִים; הַמַּפְסִיקִים נֶחְלָקִים לְאַרְבַּע מַדְרֵגוֹת:

א) קֵיסָרִים: סִלּוּק [= סוֹף־פָּסוּק] וְאֶתְנָח [= אֶתְנַחְתָּא].

ב) מְלָכִים: סֶגּוֹל, זָקֵף־קָטֹן, זָקֵף־גָּדוֹל, טִפְּחָא, רְבִיעִי.

ג) מְשְׁנִים: זַרְקָא, פַּשְׁטָא, תְּבִיר, יְתִיב, שַׁלְשֶׁלֶת.

ד) שְׁלִישִׁים: פָּזֵר, קַרְנֵי־פָרָה, תְּלִישָׁה גְדוֹלָה אַזְלָא, אַזְלָא־גֵרֵשׁ, גֵּרְשַׁיִם, פָּסִיק |.

הַטְּעָמִים הַמְחַבְּרִים נִקְרָאִים מְשָׁרְתִים, וּמַדְרֵגָה אַחַת לְכֻלָּם, אֶלָּא שֶׁכָּל אֶחָד בָּא לִפְנֵי מַפְסִיק מְיֻחָד, וְאֵלוּ הֵם:

מֻנַּח, מַהְפַּךְ, תְּלִישָׁא־קְטַנָּה, קַדְמָא, דַּרְגָּא, מֵרְכָא, מֵרְכָא כְּפוּלָה, יֶרַח.

הֶעָרָה א) הַקַּדְמָא, הַמְחַבֶּרֶת, וְהַפַּשְׁטָא, הַמַּפְסִיק, תְּמוּנָה אַחַת לָהֶם (׳), אֶלָּא שֶׁהַקַּדְמָא בָּא תָמִיד עַל הָאוֹת, שֶׁהַנְּגִינָה צְרִיכָה לָבוֹא עָלֶיהָ, כְּמוֹ: רוּחַ חַיִּים (בְּרֵאשִׁית ז׳ כ״ב); אֲבָל הַפַּשְׁטָא בָּא תָמִיד עַל הָאוֹת הָאַחֲרוֹנָה שֶׁל הַמִּלָּה; וְאִם נְגִינַת הַמִּלָּה הִיא מִלְּעֵיל, בָּא פַּשְׁטָא גַם עַל הָאוֹת הַמְנֻגֶּנֶת: תֹּהוּ (בְּרֵאשִׁית א׳ ב׳), וַיֹּאמֶר (שָׁם כ״א, י׳).

הֶעָרָה ב) הַיְתִיב (֚) דּוֹמֶה בִּתְמוּנָתוֹ לְהַמַּהְפַּךְ (֤), אֶלָּא שֶׁהַיְתִיב בָּא תָמִיד לִפְנֵי הָאוֹת הָרִאשׁוֹנָה שֶׁל הַמִּלָּה: עֵשֶׂב, וְהַמַּהְפַּךְ בָּא בְּאוֹת הַנְּגִינָה: הַרְבָּה אַרְבֶּה (שָׁם ג׳ ט״ז).

לוּחַ הַטְּעָמִים וְצֵרוּף הַמְחַבְּרִים עִם הַמַּפְסִיקִים:

פַּשְׁטָא מֻנַּח זַרְקָא מֻנַּח סֶגּוֹל; מֻנַּח | מֻנַּח רְבִיעִי; מַהְפַּךְ פַּשְׁטָא, זָקֵף־קָטֹן; זָקֵף־גָּדוֹל; מֵרְכָא טִפְּחָא, מֻנַּח אֶתְנַחְתָּא; פָּזֵר, תְּלִישָׁא־קְטַנָּה, תְּלִישָׁא־גְדוֹלָה; קַדְמָא וְאַזְלָא, אַזְלָא־גֵרֵשׁ, גֵּרְשַׁיִם; דַּרְגָּא תְּבִיר; יְתִיב, פְּסִיק | סוֹף־פָּסוּק; שַׁלְשֶׁלֶת, קַרְנֵי־פָרָה, מֵרְכָא־כְפוּלָה, יֶרַח־בֶּן־יוֹמוֹ:

בְּרָכוֹת הַהַפְטָרָה.

לִפְנֵי הַקְּרִיאָה בְּנָבִיא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

אַחַר הַקְּרִיאָה בְּנָבִיא:

בָּרוּךְ אַתָּה, יְהוָֹה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, צוּר כָּל הָעוֹלָמִים, צַדִּיק בְּכָל־הַדּוֹרוֹת, הָאֵל הַנֶּאֱמָן, הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה, הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם, שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק.

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא, יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ, וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ, וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם, כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה; בָּרוּךְ אַתָּה, יְהוָֹה, הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו.

רַחֵם עַל צִיּוֹן, כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ, וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ; בָּרוּךְ אַתָּה, יְהוָֹה, מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ.

שַׂמְּחֵנוּ, יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ, בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ; בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ; עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֵׁב זָר, וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ, כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לּוֹ, שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד; בָּרוּךְ אַתָּה, יְהוָֹה, מָגֵן דָּוִד.

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה, שֶׁנָּתַתָּ לָּנוּ, יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה, לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת.

עַל הַכֹּל, יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ, אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ, יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד; בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת.

דִּינֵי הַנְּגִינָה וְהַטְּעָמִים.

א. מַה הִיא הַנְּגִינָה?

כְּשֶׁאָנוּ מְבַטְּאִים מִלָּה בַּת הֲבָרוֹת אֲחָדוֹת, אָנוּ מְרִימִים אֶת קוֹלֵנוּ בְּאַחַת הַהֲבָרוֹת: הַשָּׁמַ֫יִם. הָאָ֫רֶץ. הַהֲבָרוֹת: מַ, אָ נִקְרָאוֹת בַּהֲרָמַת קוֹל יוֹתֵר מִשְּׁאָר הַהֲבָרוֹת שֶׁל אוֹתָהּ הַמִּלָּה. הַסִּמָּן, הַבָּא עַל הַהֲבָרָה הַמּוּרָמָה בַּמִּבְטָא, נִקְרָא: נְ גִ י נָ ה, וְהַהֲבָרָה, שֶׁהַנְּגִינָה בָּאָה עָלֶיהָ, נִקְרֵאת: הֲ בָ רָ ה נְ גִ י נִ י ת.

ב. אַיֵּה מְקוֹם הַנְּגִינָה?

הַנְּגִינָה בָּאָה בַּלָּשׁוֹן הָעִבְרִית עַל אַחַת מִשְּׁתֵּי הַהֲבָרוֹת הָאַחֲרוֹנוֹת שֶׁל הַמִּלָּה. אִם הַנְּגִינָה בָּאָה עַל הַהֲבָרָה הָאַחֲרוֹנָה: בְּרֵאשִׁ֫ית בָּרָ֫א אֱלֹהִ֫ים–הִיא נִקְרֵאת: מִ לְ רָ ע [מִלָּה אֲרָמִית, וּפֵרוּשָׁהּ: מִתַּחַת]; וְאִם הִיא בָּאָה עַל זוֹ שֶׁלִּפְנֵי הָאַחֲרוֹנָה: תֹ֫הוּ וָבֹ֫הוּ, הִיא נִקְרֵאת: מִ לְ עֵ י ל [=מִלְּמַעְלָה].

ג. מַהוּ הַמֶּתֶג?

גַּם הַהֲבָרוֹת, שֶׁאֵין עֲלֵיהֶן נְגִינָה, אֵינָן מְבֻטָּאוֹת בְּקוֹל אֶחָד. בְּטֶבַע הַדִּבּוּר הוּא, שֶׁהַקּוֹל עוֹלֶה וְיוֹרֵד וְחוֹזֵר וְעוֹלֶה, וּלְפִיכָךְ בְּמִלָּה, שֶׁיֵּשׁ בָּהּ שָׁלֹשׁ הֲבָרוֹת וְהַנְּגִינָה – עַל הָאַחֲרוֹנָה, אָנוּ מְבַטְּאִים אֶת הַהֲבָרָה הָרִאשׁוֹנָה בְּקוֹל יוֹתֵר רָם מֵהַהֲבָרָה הַשְּׁנִיָּה, וְנָמוּךְ מֵהַהֲבָרָה הַשְּׁלִישִׁית, הַמְנֻגֶּנֶת. מַדְרֵגוֹת הַקּוֹל הֵן אֵפוֹא בְּתַבְנִית זוֹ: | | |. הַהֲבָרָה הָרִאשׁוֹנָה הִיא אֵפוֹא מְנֻגֶּנֶת לְמֶחֱצָה. סִמָּנָהּ שֶׁל חֲצִי-נְגִינָה זוֹ הוּא קַו קָטָן מֻצָּב מִצַּד הַתְּנוּעָה מִשְּׂמֹאל (ֽ): אָֽנֹכִ֫י, הָֽאָדָ֫ם. הַמֶּתֶג נִקְרָא גַּם: מַ אֲ רִ י ךְ

הַמִּשְׁחָה וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ
וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְהָיָה קֹדֶשׁ׃ י וּמָשַׁחְתָּ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־
כָּל־כֵּלָיו וְקִדַּשְׁתָּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃
יא וּמָשַׁחְתָּ אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ׃ יב וְהִקְרַבְתָּ אֶת־
אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם׃
יג וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֵת בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ וְקִדַּשְׁתָּ
אֹתוֹ וְכִהֵן לִי׃ יד וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּ אֹתָם כֻּתֳּנֹת׃
טו וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם כַּאֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ אֶת־אֲבִיהֶם וְכִהֲנוּ לִי וְהָיְתָה
לִהְיֹת לָהֶם מָשְׁחָתָם לִכְהֻנַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם׃ טז וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה
כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה׃ ס ששי יז וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ
הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הוּקַם הַמִּשְׁכָּן׃ יח וַיָּקֶם
מֹשֶׁה אֶת־הַמִּשְׁכָּן וַיִּתֵּן אֶת־אֲדָנָיו וַיָּשֶׂם אֶת־קְרָשָׁיו וַיִּתֵּן אֶת־
בְּרִיחָיו וַיָּקֶם אֶת־עַמּוּדָיו׃ יט וַיִּפְרֹשׂ אֶת־הָאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן
וַיָּשֶׂם אֶת־מִכְסֵה הָאֹהֶל עָלָיו מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כ וַיִּקַּח וַיִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֶל־הָאָרֹן וַיָּשֶׂם אֶת־
הַבַּדִּים עַל־הָאָרֹן וַיִּתֵּן אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן מִלְמָעְלָה׃
כא וַיָּבֵא אֶת־הָאָרֹן אֶל־הַמִּשְׁכָּן וַיָּשֶׂם אֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ וַיָּסֶךְ
עַל אֲרוֹן הָעֵדוּת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כב וַיִּתֵּן אֶת־
הַשֻּׁלְחָן בְּאֹהֶל מוֹעֵד עַל יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן צָפֹנָה מִחוּץ לַפָּרֹכֶת׃
כג וַיַּעֲרֹךְ עָלָיו עֵרֶךְ לֶחֶם לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ ס כד וַיָּשֶׂם אֶת־הַמְּנֹרָה בְּאֹהֶל מוֹעֵד נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל
יֶרֶךְ הַמִּשְׁכָּן נֶגְבָּה׃ כה וַיַּעַל הַנֵּרֹת לִפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס כו וַיָּשֶׂם אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב בְּאֹהֶל מוֹעֵד
לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת׃ כז וַיַּקְטֵר עָלָיו קְטֹרֶת סַמִּים כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ ס שביעי כח וַיָּשֶׂם אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃ כט וְאֵת
מִזְבַּח הָעֹלָה שָׂם פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד וַיַּעַל עָלָיו אֶת־

בֵּאוּר.

טו) מָשְׁחָתָם – (הַשֵּׁם מָשְׁחָה בִּנְטִיָּה). מָשְׁחָתָם לִכְהֻנַּת עוֹלָם – מְשִׁיחָתָם שֶׁל בְּנֵי אַהֲרֹן מוֹרָשָׁה הִיא לְזַרְעָם אַחֲרֵיהֶם לִכְהֻנַּת עוֹלָם; מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל, שֶׁכָּל אֶחָד טָעוּן מְשִׁיחָה, כְּשֶׁהוּא מִתְמַנֶּה לִכְהֻנָּה גְּדוֹלָה.

כג) עֵרֶךְ לֶחֶם – עֲרִיכַת חַלּוֹת לֶחֶם

הָעֹלָה וְאֶת־הַמִּנְחָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס ל וַיָּשֶׂם
אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן שָׁמָּה מַיִם
לְרָחְצָה׃ לא וְרָחֲצוּ מִמֶּנּוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם וְאֶת־
רַגְלֵיהֶם׃ לב בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד וּבְקָרְבָתָם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ
יִרְחָצוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס לג וַיָּקֶם אֶת־הֶחָצֵר
סָבִיב לַמִּשְׁכָּן וְלַמִּזְבֵּחַ וַיִּתֵּן אֶת־מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר וַיְכַל מֹשֶׁה
אֶת־הַמְּלָאכָה׃ פ מפטיר לד וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וּכְבוֹד
יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃ לה וְלֹא־יָכֹל מֹשֶׁה לָבוֹא אֶל־אֹהֶל
מוֹעֵד כִּי־שָׁכַן עָלָיו הֶעָנָן וּכְבוֹד יְהוָה מָלֵא אֶת־הַמִּשְׁכָּן׃
לו וּבְהֵעָלוֹת הֶעָנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן יִסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכֹל
מַסְעֵיהֶם׃ לז וְאִם־לֹא יֵעָלֶה הֶעָנָן וְלֹא יִסְעוּ עַד־יוֹם הֵעָלֹתוֹ׃
לח כִּי עֲנַן יְהוָה עַל־הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ לְעֵינֵי
כָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מַסְעֵיהֶם׃

חזק

בֵּאוּר.

לו) וּבְהֵעָלוֹת הֶעָנָן – וּכְשֶׁהָיָה מִתְרוֹמֵם הֶעָנָן מֵעַל הָאֹהֶל.

לח) בְּכָל־מַסְעֵיהֶם – בְּכָל הַמְּקוֹמוֹת שֶׁהָיוּ חוֹנִים שָׁם.

רַשִׁ"י.

לג) לְעֵינֵי כָל־בֵּית־יִשְׂרָאֵל בְּכָל־מַסְעֵיהֶם – בכל מסע שהיו נוסעים היה הענן שוכן במקום אשר יחנו שם.

הַמְּעִיל רִמּוֹנֵי תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מָשְׁזָר׃ כה וַיַּעֲשׂוּ
פַעֲמֹנֵי זָהָב טָהוֹר וַיִּתְּנוּ אֶת־הַפַּעֲמֹנִים בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים עַל־
שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים׃ כו פַּעֲמֹן וְרִמֹּן פַּעֲמֹן
וְרִמֹּן עַל־שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב לְשָׁרֵת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ ס כז וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַכָּתְנֹת שֵׁשׁ מַעֲשֵׂה אֹרֵג לְאַהֲרֹן
וּלְבָנָיו׃ כח וְאֵת הַמִּצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאֶת־פַּאֲרֵי הַמִּגְבָּעֹת שֵׁשׁ וְאֶת־
מִכְנְסֵי הַבָּד שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ כט וְאֶת־הָאַבְנֵט שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי מַעֲשֵׂה רֹקֵם כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה׃ ס ל וַיַּעֲשׂוּ אֶת־צִיץ נֵזֶר־הַקֹּדֶשׁ זָהָב טָהוֹר וַיִּכְתְּבוּ עָלָיו
מִכְתַּב פִּתּוּחֵי חוֹתָם קֹדֶשׁ לַיהוָה׃ לא וַיִּתְּנוּ עָלָיו פְּתִיל תְּכֵלֶת
לָתֵת עַל־הַמִּצְנֶפֶת מִלְמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס
לב וַתֵּכֶל כָּל־עֲבֹדַת מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ׃ פ רביעי לג וַיָּבִיאוּ
אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶל־מֹשֶׁה אֶת־הָאֹהֶל וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו קְרָסָיו קְרָשָׁיו
בְּרִיחָו* וְעַמֻּדָיו וַאֲדָנָיו׃ לד וְאֶת־מִכְסֵה עוֹרֹת הָאֵילִם הַמְאָדָּמִים
וְאֶת־מִכְסֵה עֹרֹת הַתְּחָשִׁים וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃ לה אֶת־אֲרוֹן
הָעֵדֻת וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת הַכַּפֹּרֶת׃ לו אֶת־הַשֻּׁלְחָן אֶת־כָּל־כֵּלָיו
וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃ לז אֶת־הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ נֵרֹת
הַמַּעֲרָכָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃ לח וְאֵת מִזְבַּח

*בריחיו קרי.

בֵּאוּר.

כה) בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים – הָרִאשׁוֹן מְיֻתָּר.

כז) הַכָּתְנֹת–הַיָּחִיד: כְּתֹנֶת; וְהָרַבִּים: כָּתְנוֹת בִּמְקוֹם כְּתֻנּוֹת; וְיֵשׁ עוֹד תְּמוּנָה: כְּתֹנֶת, וְהָרַבִּים: כְּתֻנּוֹת.

כח) פַּאֲרֵי – הַיָּחִיד: פְּאֵר, וְהָרַבִּים: פְּאֵרִים, וְהַנִּסְמָךְ: פַּאֲרֵי. הַמִּגְבָּעֹת – הַכּוֹבָעִים הַגְּבֹהִים. פַּאֲרֵי הַמִּגְבָּעֹת – הַמִּגְבָּעוֹת הַמְפֹאָרוֹת.

לב) וַתֵּכֶל – [= וַתִּכְלֶה; מְקוֹר כָּלֹה; פֹּעַל ל"ה, עָתִיד מְקֻצָּר וּמְהֻפָּךְ] כָּלְתָה, נִגְמְרָה.

לז) נֵרֹת הַמַּעֲרָכָה – הַנֵּרוֹת הָעֲרוּכִים בְּסֵדֶר עַל רָאשֵׁי הַקָּנִים.

רַשִׁ"י.

לג) וַיָּבִיאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן אֶל־מֹשֶׁה – שלא היו יכולים להקימו, ולפי שלא עשה משה שום מלאכה במשכן, הניח לו הקב"ה הֲקָמָתוֹ. שלא היה יכול להקימו שום אדם מֵחֲמַת כֹּבֶד הקרשים, שאין כח באדם לזקפם. אמר משה לפני הקב"ה: איך אפשר הקמתו על ידי אדם? אמר לו: עסוק אתה בידיך, והוא נזקף מאליו, וזהו שנאמר: „הוּקַם הַמִּשְׁכָּן" –

הַזָּהָב וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֵת מָסַךְ
פֶּתַח הָאֹהֶל׃ לט אֵת ׀ מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת
אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ מ אֵת
קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדֶיהָ וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֶת־הַמָּסָךְ לְשַׁעַר
הֶחָצֵר אֶת־מֵיתָרָיו וִיתֵדֹתֶיהָ וְאֵת כָּל־כְּלֵי עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן
לְאֹהֶל מוֹעֵד׃ מא אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי
הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ מב כְּכֹל אֲשֶׁר־
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כֵּן עָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הָעֲבֹדָה׃
מג וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־כָּל־הַמְּלָאכָה וְהִנֵּה עָשׂוּ אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה כֵּן עָשׂוּ וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה׃ פ חמישי, שביעי כשהן מחוברות.

מ.

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב בְּיוֹם־הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן
בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ תָּקִים אֶת־מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד׃ ג וְשַׂמְתָּ שָׁם
אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְסַכֹּתָ עַל־הָאָרֹן אֶת־הַפָּרֹכֶת׃ ד וְהֵבֵאתָ
אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְעָרַכְתָּ אֶת־עֶרְכּוֹ וְהֵבֵאתָ אֶת־הַמְּנֹרָה וְהַעֲלֵיתָ
אֶת־נֵרֹתֶיהָ׃ ה וְנָתַתָּה אֶת־מִזְבַּח הַזָּהָב לִקְטֹרֶת לִפְנֵי אֲרוֹן
הָעֵדֻת וְשַׂמְתָּ אֶת־מָסַךְ הַפֶּתַח לַמִּשְׁכָּן׃ ו וְנָתַתָּה אֵת מִזְבַּח
הָעֹלָה לִפְנֵי פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל־מוֹעֵד׃ ז וְנָתַתָּ אֶת־הַכִּיֹּר בֵּין־
אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ שָׁם מָיִם׃ ח וְשַׂמְתָּ אֶת־הֶחָצֵר
סָבִיב וְנָתַתָּ אֶת־מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃ ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן

בֵּאוּר.

מ) אֶת־עַמֻּדֶיהָ – שֶׁל הֶחָצֵר. חָצֵר – שֵׁם מִשְׁתָּף: זָכָר וּנְקֵבָה. מֵיתָרָיו – שֶׁל הֶחָצֵר.
ב) בְּיוֹם הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן – בְּיוֹם הָרִאשׁוֹן לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן, הוּא נִיסָן. „הָרִאשׁוֹן" מוּסָב גַּם אֶל „יוֹם", כְּמוֹ שֶׁהַכָּתוּב מְבָאֵר הָלְאָה „בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ", גַּם אֶל „הַחֹדֶשׁ", וְהוּא בְּרֵאשִׁית הַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם.
ג) וְסַכֹּתָ – וּמָקוֹר: סֹךְ - סָכֹךְ ע"ע; פָּעַל] תִּפְרֹשׂ אֶת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ, שֶׁתַּסְתִּירֵהוּ.
ד) וְעָרַכְתָּ – תַּעֲרֹךְ עָלָיו לֶחֶם הַפָּנִים.
ה) לִפְנֵי אֲרוֹן הָעֵדֻת – לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת שֶׁעַל אֲרוֹן הָעֵדוּת.

רַשִׁ"י.

סוכם מאליו. מג) וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה -- אמר להם: יְהִי רצון שֶׁתִּשְׁרֶה שכינה במעשי ידיכם,

לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכֹל הָעֹבֵר עַל־
הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשֶׁת
אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים: כז וַיְהִי מְאַת כִּכַּר הַכֶּסֶף
לָצֶקֶת אֵת אַדְנֵי הַקֹּדֶשׁ וְאֵת אַדְנֵי הַפָּרֹכֶת מְאַת אֲדָנִים
לִמְאַת הַכִּכָּר כִּכָּר לָאָדֶן: כח וְאֶת־הָאֶלֶף וּשְׁבַע הַמֵּאוֹת
וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים עָשָׂה וָוִים לָעַמּוּדִים וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשַּׁק
אֹתָם: כט וּנְחֹשֶׁת הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים כִּכָּר וְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע־
מֵאוֹת שָׁקֶל: ל וַיַּעַשׂ בָּהּ אֶת־אַדְנֵי פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת
מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת־מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ וְאֵת כָּל־כְּלֵי
הַמִּזְבֵּחַ: לא וְאֶת־אַדְנֵי הֶחָצֵר סָבִיב וְאֶת־אַדְנֵי שַׁעַר הֶחָצֵר
וְאֵת כָּל־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־יִתְדֹת הֶחָצֵר סָבִיב:

לט.

א וּמִן־הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי עָשׂוּ בִגְדֵי־שְׂרָד לְשָׁרֵת
בַּקֹּדֶשׁ וַיַּעֲשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָֹה אֶת־מֹשֶׁה: פ שני, חמישי כשהן מחוברות. ב וַיַּעַשׂ אֶת־הָאֵפֹד
זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר: ג וַיְרַקְּעוּ אֶת־
פַּחֵי הַזָּהָב וְקִצֵּץ פְּתִילִם לַעֲשׂוֹת בְּתוֹךְ הַתְּכֵלֶת וּבְתוֹךְ
הָאַרְגָּמָן וּבְתוֹךְ תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבְתוֹךְ הַשֵּׁשׁ מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב:
ד כְּתֵפֹת עָשׂוּ־לוֹ חֹבְרֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹוֺתָו* חֻבָּר: ה וְחֵשֶׁב

*קצותיו קרי.

בֵּאוּר.

הַשֶּׁקֶל. לַגֻּלְגֹּלֶת – לָרֹאשׁ, כְּלוֹמַר: לְכָל אִישׁ. לְשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף...– כָּל אֵלֶּה נָתְנוּ חֲצָאֵי שְׁקָלִים, שֶׁהֵם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אֶלֶף שֶׁקֶל, וְהוּא הַסְּכוּם שֶׁל „מְאַת כִּכַּר [הַכִּכָּר=שְׁלֹשָׁה אֲלָפִים שֶׁקֶל] וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל" הָאֲמוּרִים בְּפָסוּק כ"ה.

כח) וְחִשַּׁק אֹתָם – וְעָשָׂה חֲשׁוּקִים סְבִיב הָעַמּוּדִים.

א) וּמִן־הַתְּכֵלֶת... מִשְּׂרִידֵי הַתְּכֵלֶת. בִּגְדֵי שְׂרָד – יְרִיעוֹת שֶׁכִּסּוּ בָהֶן אֶת כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ בְּעֵת הַמַּסָּעוֹת [רְאֵה לְמַעְלָה ל"א, י'].

ג) רַקַּע – רַדֵּד, עָשָׂה דַק וְשָׁטוּחַ, וּמִזֶּה הַשֵּׁם: רָקִיעַ. וַיְרַקְּעוּ – כָּתוּב זֶה מְבָאֵר אֵיךְ טָווּ אֶת הַזָּהָב בְּתוֹךְ הַחוּטִים: הָיוּ מְרַדְּדִים טַסֵּי זָהָב דַּקִּים, וְקוֹצְצִים מֵהֶם פְּתִילִים, שֶׁהָיוּ קוֹלְעִים אוֹתָם בְּתוֹךְ הַחוּטִים שֶׁמִּכָּל מִין וּמִין. פַּחֵי זָהָב – לוּחוֹת דַּקִּים שֶׁל זָהָב.

ד) כְּתֵפֹת עָשׂוּ־לוֹ – לָאֵפוֹד, הָאָמוּר בְּפָסוּק ב'. חֻבָּר – הָאֵפוֹד בַּכְּתֵפוֹת.

אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו מִמֶּנּוּ הוּא כְּמַעֲשֵׂהוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ ס
ו וַיַּעֲשׂוּ אֶת־אַבְנֵי הַשֹּׁהַם מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצֹת זָהָב מְפֻתָּחֹת פִּתּוּחֵי
חוֹתָם עַל־שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיָּשֶׂם אֹתָם עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד
אַבְנֵי זִכָּרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ
ח וַיַּעַשׂ אֶת־הַחֹשֶׁן מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ ט רָבוּעַ הָיָה כָּפוּל עָשׂוּ
אֶת־הַחֹשֶׁן זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ כָּפוּל׃ י וַיְמַלְאוּ־בוֹ אַרְבָּעָה
טוּרֵי אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד׃ יא וְהַטּוּר
הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם׃ יב וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה׃
יג וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ שֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מוּסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב
בְּמִלֻּאֹתָם׃ יד וְהָאֲבָנִים עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵנָּה שְׁתֵּים
עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חֹתָם אִישׁ עַל־שְׁמוֹ לִשְׁנֵים עָשָׂר
שָׁבֶט׃ טו וַיַּעֲשׂוּ עַל־הַחֹשֶׁן שַׁרְשְׁרֹת גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב
טָהוֹר׃ טז וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי מִשְׁבְּצֹת זָהָב וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנוּ
אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ יז וַיִּתְּנוּ שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת
הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת עַל־קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃ יח וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת
שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת נָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצֹת וַיִּתְּנֻם עַל־כִּתְפֹת
הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו׃ יט וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיָּשִׂימוּ עַל־
שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפֹד בָּיְתָה׃
כ וַיַּעֲשׂוּ שְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב וַיִּתְּנֻם עַל־שְׁתֵּי כִתְפֹת הָאֵפֹד מִלְּמַטָּה
מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפֹד׃ כא וַיִּרְכְּסוּ
אֶת־הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָיו אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיֹת
עַל־חֵשֶׁב הָאֵפֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפֹד כַּאֲשֶׁר צִוָּה
יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ פ שלישי, ששי כשהן מחוברות. כב וַיַּעַשׂ אֶת־מְעִיל
הָאֵפֹד מַעֲשֵׂה אֹרֵג כְּלִיל תְּכֵלֶת׃ כג וּפִי־הַמְּעִיל בְּתוֹכוֹ כְּפִי
תַחְרָא שָׂפָה לְפִיו סָבִיב לֹא יִקָּרֵעַ׃ כד וַיַּעֲשׂוּ עַל־שׁוּלֵי

בֵּאוּר.

ו) מְפֻתָּחֹת — אַבְנֵי הַשֹּׁהַם הָיוּ חֲקוּקוֹת.
עַל־שְׁמוֹת — בִּשְׁמוֹת.

יז) הָעֲבֹתֹת הַזָּהָב = עֲבֹתֹת הַזָּהָב.
יח) וַיִּתְּנֻם — ן = וַיִּתְּנֻן. וְכֵן בְּפָסוּק כ,

אֶת־כָּל־כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ אֶת־הַסִּירֹת וְאֶת־הַיָּעִים וְאֶת־הַמִּזְרָקֹת
אֶת־הַמִּזְלָגֹת וְאֶת־הַמַּחְתֹּת כָּל־כֵּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת׃ ד וַיַּעַשׂ
לַמִּזְבֵּחַ מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת תַּחַת כַּרְכֻּבּוֹ מִלְּמַטָּה
עַד־חֶצְיוֹ׃ ה וַיִּצֹק אַרְבַּע טַבָּעֹת בְּאַרְבַּע הַקְּצָוֹת לְמִכְבַּר
הַנְּחֹשֶׁת בָּתִּים לַבַּדִּים׃ ו וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף
אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ ז וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ
לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם נְבוּב לֻחֹת עָשָׂה אֹתוֹ׃ ס ח וַיַּעַשׂ אֵת
הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֵת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃ ס ט וַיַּעַשׂ אֶת־הֶחָצֵר לִפְאַת ׀ נֶגֶב תֵּימָנָה
קַלְעֵי הֶחָצֵר שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָּאַמָּה׃ י עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים
וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃
יא וְלִפְאַת צָפוֹן מֵאָה בָאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם
עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יב וְלִפְאַת־יָם
קְלָעִים חֲמִשִּׁים בָּאַמָּה עַמּוּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה וָוֵי
הָעַמֻּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כָּסֶף׃ יג וְלִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה חֲמִשִּׁים
אַמָּה׃ יד קְלָעִים חֲמֵשׁ־עֶשְׂרֵה אַמָּה אֶל־הַכָּתֵף עַמּוּדֵיהֶם
שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית מִזֶּה וּמִזֶּה לְשַׁעַר
הֶחָצֵר קְלָעִים חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם
שְׁלֹשָׁה׃ טז כָּל־קַלְעֵי הֶחָצֵר סָבִיב שֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ יז וְהָאֲדָנִים
לָעַמֻּדִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמּוּדִים וַחֲשׁוּקֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי
רָאשֵׁיהֶם כָּסֶף וְהֵם מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף כֹּל עַמֻּדֵי הֶחָצֵר׃ מפטיר
יח וּמָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר מַעֲשֵׂה רֹקֵם תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר וְעֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְקוֹמָה בְרֹחַב חָמֵשׁ
אַמּוֹת לְעֻמַּת קַלְעֵי הֶחָצֵר׃ יט וְעַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם

בֵּאוּר.

ח) וַיַּעַשׂ אֵת הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת... בְּמַרְאֹת — נְשֵׁי עַמֵּי הַקֶּדֶם הָיוּ הַמַּרְאוֹת, שֶׁהָיוּ רוֹאוֹת בָּהֶן אֶת פְּנֵיהֶן לְהִתְיַפּוֹת, עֲשׂוּיוֹת מִנְּחֹשֶׁת מְמֹרָטָה; וְאוֹתָן הִקְדִּישׁוּ הַנָּשִׁים לַעֲבוֹדַת הַמִּשְׁכָּן וְעָשׂוּ מֵהֶן אֶת הַכִּיּוֹר. בְּמַרְאֹת [הַנָּשִׁים] הַצֹּבְאֹת — מִמַּרְאוֹת הַנָּשִׁים, שֶׁנֶּאֶסְפוּ בְּהָמוֹן רַב לִפְנֵי פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד. צָבְאוּ — נֶאֶסְפוּ בְּהָמוֹן.

אַרְבָּעָה נְחֹשֶׁת וָוֵיהֶם כֶּסֶף וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃
כ וְכָל־הַיְתֵדֹת לַמִּשְׁכָּן וְלֶחָצֵר סָבִיב נְחֹשֶׁת׃ ס ס ס

פְּקוּדֵי.

כא אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל־פִּי
מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃ כב וּבְצַלְאֵל
בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כָּל־אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה׃ כג וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן חָרָשׁ
וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם בַּתְּכֵלֶת וּבָאַרְגָּמָן וּבְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי וּבַשֵּׁשׁ׃ ס
כד כָּל־הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ וַיְהִי ׀
זְהַב הַתְּנוּפָה תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים כִּכָּר וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים שֶׁקֶל
בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ כה וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר וְאֶלֶף
וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ׃ כו בֶּקַע

בֵּאוּר.

כא) אֵלֶּה פְקוּדֵי – [פְּקוּדִים = חֶשְׁבּוֹן] זֶהוּ חֶשְׁבּוֹן הַהוֹצָאָה שֶׁל הַמִּשְׁכָּן. מִשְׁכַּן הָעֵדֻת – בֵּאוּר לְ„הַמִּשְׁכָּן", שֶׁאֵין הַכַּוָּנָה לַיְרִיעוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת, שֶׁגַּם הֵן נִקְרָאוֹת „מִשְׁכָּן", אֶלָּא לְכָל הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו. אֲשֶׁר פֻּקַּד – שֶׁנַּעֲשָׂה הַחֶשְׁבּוֹן. עַל־פִּי מֹשֶׁה – בְּמִצְוַת מֹשֶׁה. עֲבֹדַת הַלְוִיִּם ... הַחֶשְׁבּוֹן נַעֲשָׂה עַל יְדֵי הַלְוִיִּם בְּהַשְׁגָּחַת אִיתָמָר.

כד) זְהַב הַתְּנוּפָה – הַזָּהָב שֶׁהֵנִיפוּ וְהִקְדִּישׁוּ לַיָּי. כִּכָּר – שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים שֶׁקֶל.

כה) וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה – וְהַכֶּסֶף שֶׁנֶּאֱסַף, כַּאֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת הָעֵדָה [וּלְמַעְלָה ל׳, י״ב].

כו) בֶּקַע – [שֶׁקֶל בָּקוּעַ לִשְׁתַּיִם] מַחֲצִית

רַשִׁ"י.

כא) הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן – שתי פעמים, רֶמֶז למקדש, שֶׁנִּתְמַשְׁכֵּן בשני חֻרְבָּנוֹת על עונותיהם של ישראל. מִשְׁכַּן הָעֵדֻת – עדות לישראל, שֶׁוִּתֵּר [שֶׁמָּחַל] להם על מעשה העגל, שֶׁהֲרֵי הִשְׁרָה שכינתו ביניהם. כב) וּבְצַלְאֵל ... אֶת־כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֶת־מֹשֶׁה – „אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ מֹשֶׁה" אין כְּתִיב כאן, אלא „כָּל אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֶת מֹשֶׁה": אפילו דברים שלא אמר לו רַבּוֹ [משה], הִסְכִּימָה דעתו לְמַה שנאמר למשה בסיני. כי משה צוה לבצלאל לעשות תחלה כלים, ואחר כך משכן, אמר לו בצלאל: מִנְהַג העולם לעשות תחלה בית, ואחר כך משים כלים בתוכו: אמר לו משה: בְּצֵל אֵל היית, כי בודאי כך צוה לי הקב"ה; וכן עשה: המשכן תחלה, ואחר כך עשה כלים.

אֶל־הַקָּצֶה׃ לד וְאֶת־הַקְּרָשִׁים צִפָּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתָם עָשָׂה
זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם וַיְצַף אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃ לה וַיַּעַשׂ אֶת־
הַפָּרֹכֶת תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה
חֹשֵׁב עָשָׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים׃ לו וַיַּעַשׂ לָהּ אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים
וַיְצַפֵּם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וַיִּצֹק לָהֶם אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃
לז וַיַּעַשׂ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ לח וְאֶת־עַמּוּדָיו חֲמִשָּׁה וְאֶת־וָוֵיהֶם
וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וַחֲשֻׁקֵיהֶם זָהָב וְאַדְנֵיהֶם חֲמִשָּׁה נְחֹשֶׁת׃ פ

לז.

א וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת־הָאָרֹן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ
וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ ב וַיְצַפֵּהוּ זָהָב טָהוֹר
מִבַּיִת וּמִחוּץ וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ ג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת
זָהָב עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי
טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ ד וַיַּעַשׂ בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם
זָהָב׃ ה וַיָּבֵא אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת
אֶת־הָאָרֹן׃ ו וַיַּעַשׂ כַּפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ
וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבָּהּ׃ ז וַיַּעַשׂ שְׁנֵי כְרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה עָשָׂה
אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ ח כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וּכְרוּב־
אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת עָשָׂה אֶת־הַכְּרֻבִים מִשְּׁנֵי
קְצוֹוֹתָיו*׃ ט וַיִּהְיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה סֹכְכִים
בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־הַכַּפֹּרֶת
הָיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ פ י וַיַּעַשׂ אֶת־הַשֻּׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם
אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ יא וַיְצַף אֹתוֹ זָהָב
טָהוֹר וַיַּעַשׂ לוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ יב וַיַּעַשׂ לוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב
וַיַּעַשׂ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ יג וַיִּצֹק לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב
וַיִּתֵּן אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃

*קצותיו קרי

רַשִׁ״י.

א) וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל – לפי שנתן נפשו על המלאכה יותר משאר חכמים, נִקְרֵאת על שמו.

יד לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ הַטַּבָּעֹת בָּתִּים לַבַּדִּים לָשֵׂאת אֶת־
הַשֻּׁלְחָן׃ טו וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב
לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ טז וַיַּעַשׂ אֶת־הַכֵּלִים ׀ אֲשֶׁר עַל־הַשֻּׁלְחָן
אֶת־קְעָרֹתָיו וְאֶת־כַּפֹּתָיו וְאֵת מְנַקִּיֹּתָיו וְאֶת־הַקְּשָׂוֹת אֲשֶׁר
יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב טָהוֹר׃ פ שלישי, ששי כשהן מחוברות. יז וַיַּעַשׂ אֶת־
הַמְּנֹרָה זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה עָשָׂה אֶת־הַמְּנֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ
גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה הָיוּ׃ יח וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים
מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה
מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ יט שְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד
כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים בְּקָנֶה אֶחָד כַּפְתֹּר
וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ כ וּבַמְּנֹרָה
אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ׃ כא וְכַפְתֹּר תַּחַת
שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר
תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִמֶּנָּה׃
כב כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה הָיוּ כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב
טָהוֹר׃ כג וַיַּעַשׂ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה וּמַלְקָחֶיהָ וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב
טָהוֹר׃ כד כִּכָּר זָהָב טָהוֹר עָשָׂה אֹתָהּ וְאֵת כָּל־כֵּלֶיהָ׃ פ
כה וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּה אָרְכּוֹ וְאַמָּה
רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו׃ כו וַיְצַף אֹתוֹ
זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־קַרְנֹתָיו וַיַּעַשׂ לוֹ
זֵר זָהָב סָבִיב׃ כז וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב עָשָׂה־לוֹ ׀ מִתַּחַת לְזֵרוֹ
עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו עַל שְׁנֵי צִדָּיו לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ
בָּהֶם׃ כח וַיַּעַשׂ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי שִׁטִּים וַיְצַף אֹתָם זָהָב׃
כט וַיַּעַשׂ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה קֹדֶשׁ וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים טָהוֹר
מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ׃ ס שביעי, ששי כשהן מחוברות

לח.

א וַיַּעַשׂ אֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אָרְכּוֹ וְחָמֵשׁ־
אַמּוֹת רָחְבּוֹ רָבוּעַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃ ב וַיַּעַשׂ קַרְנֹתָיו עַל
אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ הָיוּ קַרְנֹתָיו וַיְצַף אֹתוֹ נְחֹשֶׁת׃ ג וַיַּעַשׂ

עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה׃ ב וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל־
בְּצַלְאֵל וְאֶל־אָהֳלִיאָב וְאֶל כָּל־אִישׁ חֲכַם־לֵב אֲשֶׁר נָתַן
יְהוָה חָכְמָה בְּלִבּוֹ כֹּל אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ לְקָרְבָה אֶל־
הַמְּלָאכָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃ ג וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה אֵת כָּל־הַתְּרוּמָה
אֲשֶׁר הֵבִיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִמְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לַעֲשֹׂת
אֹתָהּ וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד נְדָבָה בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר׃ ד וַיָּבֹאוּ
כָּל־הַחֲכָמִים הָעֹשִׂים אֵת כָּל־מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ אִישׁ־אִישׁ
מִמְּלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־הֵמָּה עֹשִׂים׃ ה וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר
מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא מִדֵּי הָעֲבֹדָה לַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה
לַעֲשֹׂת אֹתָהּ׃ ו וַיְצַו מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בַּמַּחֲנֶה לֵאמֹר אִישׁ
וְאִשָּׁה אַל־יַעֲשׂוּ־עוֹד מְלָאכָה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּכָּלֵא הָעָם
מֵהָבִיא׃ ז וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דַיָּם לְכָל הַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹת אֹתָהּ
וְהוֹתֵר׃ ס רביעי ח וַיַּעֲשׂוּ כָל־חֲכַם־לֵב בְּעֹשֵׂי הַמְּלָאכָה אֶת־
הַמִּשְׁכָּן עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי
כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב עָשָׂה אֹתָם׃ ט אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת
שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת
מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ י וַיְחַבֵּר אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת אַחַת
אֶל־אֶחָת וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חִבַּר אַחַת אֶל־אֶחָת׃ יא וַיַּעַשׂ לֻלְאֹת
תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִקָּצָה בַּמַּחְבָּרֶת כֵּן עָשָׂה
בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ יב חֲמִשִּׁים
לֻלָאֹת עָשָׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עָשָׂה בִּקְצֵה
הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אַחַת אֶל־

בֵּאוּר.

ב) לְקָרְבָה — שֵׁם הַפֹּעַל בִּתְמוּנַת נְקֵבָה, וְהוּא כְּמוֹ: לִקְרֹב.

ג) וְהֵם הֵבִיאוּ — בְּעוֹד שֶׁבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד נְדָבוֹת.

ה) מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא מִדֵּי הָעֲבֹדָה — יוֹתֵר מִכְּדֵי הַצֹּרֶךְ.

ו) אַל־יַעֲשׂוּ עוֹד מְלָאכָה — שֶׁיִּהְיוּ טֹוִים וּמְכִינִים בְּבֵיתָם. וַיִּכָּלֵא — נִמְנַע, חָדַל.

ז) וְהַמְּלָאכָה — שֶׁעָשׂוּ בְּבֵיתָם וְהֵבִיאוּ לַחֲכָמִים. הָיְתָה דַיָּם — דֵּי לָהֶם, לְעוֹשֵׂי הַמִּשְׁכָּן. לְכָל־הַמְּלָאכָה — שֶׁל הַמִּשְׁכָּן. וְהוֹתֵר — מְקוֹר הִפְעִיל מִן יָתַר, פ״י, וְהוּא תֹּאַר הַפֹּעַל „הָיְתָה"; כְּלוֹמַר: הָיְתָה דֵּי עַד לְהוֹתִיר.

י) וַיְחַבֵּר — בְּצַלְאֵל, רֹאשׁ כָּל הַחֲכָמִים הָעוֹשִׂים עִמּוֹ, וְכֵן יֶתֶר הַפְּעָלִים בַּפְּסוּקִים הַלָּלוּ בָּאִים מִטַּעַם זֶה בִּלְשׁוֹן יָחִיד

אֶחָת׃ יג וַיַּעַשׂ חֲמִשִּׁים קַרְסֵי זָהָב וַיְחַבֵּר אֶת־הַיְרִיעֹת אַחַת
אֶל־אַחַת בַּקְּרָסִים וַיְהִי הַמִּשְׁכָּן אֶחָד׃ פ יד וַיַּעַשׂ יְרִיעֹת
עִזִּים לְאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת עָשָׂה אֹתָם׃
טו אֹרֶךְ הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְאַרְבַּע אַמּוֹת רֹחַב
הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃ טז וַיְחַבֵּר
אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד׃ יז וַיַּעַשׂ
לֻלָאֹת חֲמִשִּׁים עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצֹנָה בַּמַּחְבָּרֶת וַחֲמִשִּׁים
לֻלָאֹת עָשָׂה עַל־שְׂפַת הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ יח וַיַּעַשׂ
קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים לְחַבֵּר אֶת־הָאֹהֶל לִהְיֹת אֶחָד׃ יט וַיַּעַשׂ
מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵלִים מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה עֹרֹת תְּחָשִׁים
מִלְמָעְלָה׃ ס חמישי כ וַיַּעַשׂ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֲצֵי שִׁטִּים
עֹמְדִים׃ כא עֶשֶׂר אַמֹּת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי הָאַמָּה רֹחַב
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כב שְׁתֵּי יָדֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלָּבֹת אַחַת
אֶל־אֶחָת כֵּן עָשָׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃ כג וַיַּעַשׂ אֶת־
הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קְרָשִׁים לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה׃
כד וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף עָשָׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקְּרָשִׁים שְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־
הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃ כה וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית לִפְאַת
צָפוֹן עָשָׂה עֶשְׂרִים קְרָשִׁים׃ כו וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
כז וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה עָשָׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃ כח וּשְׁנֵי קְרָשִׁים
עָשָׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃ כט וְהָיוּ תוֹאֲמִם מִלְּמַטָּה
וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים אֶל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן עָשָׂה
לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת׃ ל וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים וְאַדְנֵיהֶם
כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ
הָאֶחָד׃ לא וַיַּעַשׂ בְּרִיחֵי עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־
הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָת׃ לב וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן
הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃
לג וַיַּעַשׂ אֶת־הַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן לִבְרֹחַ בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מִן־הַקָּצֶה

כָּל־כֵּלָיו וְאֵת לֶחֶם הַפָּנִים׃ יד וְאֶת־מְנֹרַת הַמָּאוֹר וְאֶת־
כֵּלֶיהָ וְאֶת־נֵרֹתֶיהָ וְאֵת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר׃ טו וְאֶת־מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת
וְאֶת־בַּדָּיו וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֵת קְטֹרֶת הַסַּמִּים וְאֶת־
מָסַךְ הַפֶּתַח לְפֶתַח הַמִּשְׁכָּן׃ טז אֵת ׀ מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־
מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר־לוֹ אֶת־בַּדָּיו וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו אֶת־הַכִּיֹּר
וְאֶת־כַּנּוֹ׃ יז אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנֶיהָ וְאֵת
מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר׃ יח אֶת־יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־יִתְדֹת הֶחָצֵר
וְאֶת־מֵיתְרֵיהֶם׃ יט אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ אֶת־בִּגְדֵי
הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו לְכַהֵן׃ כ וַיֵּצְאוּ כָּל־
עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה׃ שני כא וַיָּבֹאוּ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־
נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ הֵבִיאוּ אֶת־תְּרוּמַת
יְהוָֹה לִמְלֶאכֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּלְכָל־עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ׃
כב וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל־הַנָּשִׁים כֹּל ׀ נְדִיב לֵב הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם
וְטַבַּעַת וְכוּמָז כָּל־כְּלִי זָהָב וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב
לַיהוָֹה׃ כג וְכָל־אִישׁ אֲשֶׁר־נִמְצָא אִתּוֹ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים הֵבִיאוּ׃
כד כָּל־מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת תְּרוּמַת יְהוָֹה
וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל־מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה
הֵבִיאוּ׃ כה וְכָל־אִשָּׁה חַכְמַת־לֵב בְּיָדֶיהָ טָווּ וַיָּבִיאוּ מַטְוֶה

בֵּאוּר.

טז) מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת – רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק כז, ד׳.

יז) וְאֶת־אֲדָנֶיהָ – [= אֲדְנֵיהֶם] שֶׁל הָעַמּוּדִים. וְעַל פִּי הַנּוּסָח שֶׁלָּנוּ מוּסָב הַכִּנּוּי לְחָצֵר, שֶׁהוּא שֵׁם מְשֻׁתָּף: זָכָר וּנְקֵבָה.

יט) אֶת־בִּגְדֵי הַשְּׂרָד – רְאֵה לְמַעְלָה ל״א, י׳.

כ) וַיֵּצְאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – שֶׁנִּקְהֲלוּ אֶל מֹשֶׁה [פָּסוּק א׳].

כא) וַיָּבֹאוּ כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר־נְשָׂאוֹ לִבּוֹ – בְּחָכְמָה, כְּלוֹמַר: כָּל חַכְמֵי לֵב בָּאוּ לַעֲבֹד אֶת עֲבוֹדַת הַמִּשְׁכָּן. וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ – וְהַנַּדְבָנִים הֵבִיאוּ אֶת הַחֹמֶר הַדָּרוּשׁ לָעֲבוֹדָה.

כב) וַיָּבֹאוּ – הַשִּׁבְעִים וְאוּנְקְלוֹס קָרְאוּ: וַיָּבִיאוּ. עַל־הַנָּשִׁים – עִם הַנָּשִׁים. כֹּל נְדִיב לֵב – וּנְדִיבַת לֵב. חָח – נֶזֶם הָאַף. וָנֶזֶם – תַּכְשִׁיט הָאֹזֶן. טַבַּעַת – תַּכְשִׁיט הָאֶצְבַּע. וְכוּמָז – תַּכְשִׁיט הַנָּתוּן עַל הַצַּוָּאר. וְכָל־אִישׁ ... תְּנוּפַת זָהָב – הֵבִיא – לַיָי.

כה) וְכָל אִשָּׁה – הַטְּוִיָּה הִיא מְלֶאכֶת הַנָּשִׁים. טָווּ־הָרָאוּי: טָ וְ תָ ה, עָשְׂתָה חוּטִים. וַיָּבִיאוּ מַטְוֶה אֶת־הַתְּכֵלֶת – אֶת הַצֶּמֶר הַצָּבוּעַ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן הֵבִיאוּ, כְּשֶׁהוּא טָווּי חוּטִים, וְנִקְרָא מַ טְ וֶ ה.

אֶת־הַתְּכֵ֙לֶת֙ וְאֶת־הָֽאַרְגָּמָ֔ן אֶת־תּוֹלַ֥עַת הַשָּׁנִ֖י וְאֶת־הַשֵּֽׁשׁ׃
כו וְכָל־הַנָּשִׁ֗ים אֲשֶׁ֨ר נָשָׂ֥א לִבָּ֛ן אֹתָ֖נָה בְּחָכְמָ֑ה טָו֖וּ אֶת־הָֽעִזִּֽים׃
כז וְהַנְּשִׂאִ֣ם הֵבִ֔יאוּ אֵ֚ת אַבְנֵ֣י הַשֹּׁ֔הַם וְאֵ֖ת אַבְנֵ֣י הַמִּלֻּאִ֑ים
לָאֵפ֖וֹד וְלַחֹֽשֶׁן׃ כח וְאֶת־הַבֹּ֖שֶׂם וְאֶת־הַשָּׁ֑מֶן לְמָא֕וֹר וּלְשֶׁ֣מֶן
הַמִּשְׁחָ֔ה וְלִקְטֹ֖רֶת הַסַּמִּֽים׃ כט כָּל־אִ֣ישׁ וְאִשָּׁ֗ה אֲשֶׁ֨ר נָדַ֣ב
לִבָּם֮ אֹתָם֒ לְהָבִיא֙ לְכָל־הַמְּלָאכָ֔ה אֲשֶׁ֨ר צִוָּ֧ה יְהוָ֛ה לַעֲשׂ֖וֹת
בְּיַד־מֹשֶׁ֑ה הֵבִ֧יאוּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֛ל נְדָבָ֖ה לַיהוָֽה׃ פ שלישי. שני. כשהן
מחוברות. ל וַיֹּ֤אמֶר מֹשֶׁה֙ אֶל־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֔ל רְא֛וּ קָרָ֥א יְהוָ֖ה בְּשֵׁ֑ם
בְּצַלְאֵ֛ל בֶּן־אוּרִ֥י בֶן־ח֖וּר לְמַטֵּ֥ה יְהוּדָֽה׃ לא וַיְמַלֵּ֥א אֹת֖וֹ ר֣וּחַ
אֱלֹהִ֑ים בְּחָכְמָ֛ה בִּתְבוּנָ֥ה וּבְדַ֖עַת וּבְכָל־מְלָאכָֽה׃ לב וְלַחְשֹׁ֖ב
מַחֲשָׁבֹ֑ת לַעֲשֹׂ֛ת בַּזָּהָ֥ב וּבַכֶּ֖סֶף וּבַנְּחֹֽשֶׁת׃ לג וּבַחֲרֹ֥שֶׁת אֶ֛בֶן
לְמַלֹּ֖את וּבַחֲרֹ֣שֶׁת עֵ֑ץ לַעֲשׂ֖וֹת בְּכָל־מְלֶ֥אכֶת מַחֲשָֽׁבֶת׃
לד וּלְהוֹרֹ֖ת נָתַ֣ן בְּלִבּ֑וֹ ה֕וּא וְאָֽהֳלִיאָ֥ב בֶּן־אֲחִיסָמָ֖ךְ לְמַטֵּה־דָֽן׃
לה מִלֵּ֨א אֹתָ֜ם חָכְמַת־לֵ֗ב לַעֲשׂוֹת֮ כָּל־מְלֶ֣אכֶת חָרָ֣שׁ ׀ וְחֹשֵׁב֒
וְרֹקֵ֞ם בַּתְּכֵ֣לֶת וּבָֽאַרְגָּמָ֗ן בְּתוֹלַ֧עַת הַשָּׁנִ֛י וּבַשֵּׁ֖שׁ וְאֹרֵ֑ג עֹשֵׂי֙
כָּל־מְלָאכָ֔ה וְחֹשְׁבֵ֖י מַחֲשָׁבֹֽת׃

לו.

א וְעָשָׂה֩ בְצַלְאֵ֨ל וְאָהֳלִיאָ֜ב וְכֹ֣ל ׀ אִ֣ישׁ חֲכַם־לֵ֗ב אֲשֶׁר֩ נָתַ֨ן
יְהוָ֜ה חָכְמָ֤ה וּתְבוּנָה֙ בָּהֵ֔מָּה לָדַ֣עַת לַעֲשֹׂ֔ת אֶֽת־כָּל־מְלֶ֖אכֶת

בֵּאוּר.

כו) נָשָׂא לִבָּן אֹתָנָה (=אוֹתָן) בְּחָכְמָה — שֶׁהָיוּ מְצֻיָּנוֹת בְּחָכְמָתָן. טָווּ אֶת־הָעִזִּים — שְׂעַר הָעִזִּים. זוּ הָיְתָה אֻמָּנוּת מְיֻחֶדֶת.
כז) וְהַנְּשִׂאִם — רָאשֵׁי הַשְּׁבָטִים. אַבְנֵי הַשֹּׁהַם — לִשְׁתֵּי כִּתְפוֹת הָאֵפוֹד. וְאֵת אַבְנֵי הַמִּלֻּאִים — לַחֹשֶׁן.
לד) וּלְהוֹרֹת נָתַן בְּלִבּוֹ — גַּם נָתַן בְּלִבּוֹ חָכְמָה לְלַמֵּד לַאֲחֵרִים מְלֶאכֶת מַחֲשָׁבֶת.
לה) חָרָשׁ — אֻמָּן בִּמְלֶאכֶת עֵץ וָאֶבֶן וּבְמַתֶּכֶת. וְחֹשְׁבֵי מַחֲשָׁבֹת — אֻמָּנִים גְּדוֹלִים.

רַשִׁ״י.

כז) וְהַנְּשִׂאִם הֵבִיאוּ — אמר רבי נתן: מה ראו הנשיאים להתנדב בחנוכת המזבח בתחלה, ובמלאכת המשכן לא התנדבו בתחלה? אלא כך אמרו הנשיאים: יתנדבו צִבּוּר [כל העם] מה שמתנדבים, ומה שמחסרים אנו משלימים. כֵּיוָן שהשלימו צִבּוּר את הכל, אמרו הנשיאים: מה עלינו לעשות? הביאו את אבני הַשֹּׁהַם; לָכֵן התנדבו בחנוכת המזבח תְּחִלָּה.

כו רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־
תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ שביעי כז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
כְּתָב־לְךָ אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּי עַל־פִּי ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
כָּרַתִּי אִתְּךָ בְּרִית וְאֶת־יִשְׂרָאֵל׃ כח וַיְהִי־שָׁם עִם־יְהוָה
אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַל וּמַיִם לֹא שָׁתָה
וַיִּכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֵת דִּבְרֵי הַבְּרִית עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים׃
כט וַיְהִי בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מֵהַר סִינַי וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיַד־מֹשֶׁה
בְּרִדְתּוֹ מִן־הָהָר וּמֹשֶׁה לֹא־יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ׃
ל וַיַּרְא אַהֲרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו
וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו׃ לא וַיִּקְרָא אֲלֵהֶם מֹשֶׁה וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו אַהֲרֹן
וְכָל־הַנְּשִׂאִים בָּעֵדָה וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם׃ לב וְאַחֲרֵי־כֵן נִגְּשׁוּ
כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְצַוֵּם אֵת כָּל־אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אִתּוֹ בְּהַר
סִינָי׃ מפטיר לג וַיְכַל מֹשֶׁה מִדַּבֵּר אִתָּם וַיִּתֵּן עַל־פָּנָיו מַסְוֶה׃
לד וּבְבֹא מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לְדַבֵּר אִתּוֹ יָסִיר אֶת־הַמַּסְוֶה עַד־
צֵאתוֹ וְיָצָא וְדִבֶּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר יְצֻוֶּה׃ לה וְרָאוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרַן עוֹר פְּנֵי מֹשֶׁה וְהֵשִׁיב

בֵּאוּר

כו) רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ — הַפֵּרוֹת שֶׁיִּתְבַּכְּרוּ רִאשׁוֹנָה.

כח) וַיִּכְתֹּב — מֹשֶׁה. וּרְאֵה פָּסוּק א׳.

כט) כִּי קָרַן — הִזְהִיר וְהִבְהִיק כְּקַרְנֵי הַשֶּׁמֶשׁ. בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ — מִשָּׁעָה שֶׁדִּבֵּר יְיָ אִתּוֹ קָרְנוּ לְפָנָיו.

לג) וַיְכַל מֹשֶׁה מִדַּבֵּר אִתָּם — כַּאֲשֶׁר גָּמַר לְדַבֵּר עִמָּהֶם. מַסְוֶה — צָעִיף, כִּסּוּי לַפָּנִים.

לד) וּבְבֹא מֹשֶׁה ... יָסִיר ... וְיָצָא — [פְּעָלִים תְּדִירִים] וּכְשֶׁהָיָה בָּא, הָיָה מֵסִיר וְיוֹצֵא. לִפְנֵי יְיָ — אֶל אֹהֶל מוֹעֵד. עַד־צֵאתוֹ — מִלִּפְנֵי יְיָ. וְיָצָא וְדִבֶּר ... אֶת דִּבְרֵי יְיָ אֶל הָעָם בְּלִי מַסְוֶה.

לה) וְרָאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל — וְאָז הָיוּ רוֹאִים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת פָּנָיו הַמַּזְהִירִים. וְהֵשִׁיב — וּלְאַחַר שֶׁגָּמַר לְהַגִּיד לָעָם אֶת דִּבְרֵי יְיָ הָיָה

רַשִׁ״י.

כט) כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו — מֵהֵיכָן זָכָה מֹשֶׁה לְקַרְנֵי הַהוֹד? רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ: מִן הַמְּעָרָה, שֶׁנָּתַן [בָּהּ] הקב״ה יָדוֹ עַל פָּנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר: „וְשַׂכֹּתִי כַפִּי עָלֶיךָ". ל) וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו — בֹּא וּרְאֵה כַּמָּה גָדוֹל כֹּחָהּ שֶׁל עֲבֵרָה: שֶׁעַד שֶׁלֹּא פָּשְׁטוּ יְדֵיהֶם בַּעֲבֵרָה, מַהוּ אוֹמֵר? „וּמַרְאֵה כְּבוֹד יְיָ כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר", וְלֹא יְרֵאִים וְלֹא מִזְדַּעְזְעִים; וּמִשֶּׁעָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל, אַף מִקַּרְנֵי הוֹדוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הָיוּ מַרְתִּיעִים [רוֹעֲדִים] וּמִזְדַּעְזְעִים.

מֹשֶׁה אֶת־הַמַּסְוֶה עַל־פָּנָיו עַד־בֹּאוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ׃ ס ס ס

וַיַּקְהֵל.

לה.

א וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה אֶת־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָם׃ ב שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה
מְלָאכָה וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיהוָה
כָּל־הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה יוּמָת׃ ג לֹא־תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל
מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃ פ ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־עֲדַת
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר׃ ה קְחוּ
מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַיהוָה כֹּל נְדִיב לִבּוֹ יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת
יְהוָה זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת׃ ו וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ
וְעִזִּים׃ ז וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים׃
ח וְשֶׁמֶן לַמָּאוֹר וּבְשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃
ט וְאַבְנֵי־שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן׃ י וְכָל־חֲכַם־
לֵב בָּכֶם יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה׃ יא אֶת־
הַמִּשְׁכָּן אֶת־אָהֳלוֹ וְאֶת־מִכְסֵהוּ אֶת־קְרָסָיו וְאֶת־קְרָשָׁיו אֶת־
בְּרִיחָו* אֶת־עַמֻּדָיו וְאֶת־אֲדָנָיו׃ יב אֶת־הָאָרֹן וְאֶת־בַּדָּיו אֶת־
הַכַּפֹּרֶת וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ׃ יג אֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־בַּדָּיו וְאֶת־

*בריחיו קרי

בֵּאוּר.

מְכַסֶּה שׁוּב אֶת פָּנָיו. עַד־בֹּאוֹ — עַד שֶׁבָּא מֹשֶׁה עוֹד פַּעַם. לְדַבֵּר אִתּוֹ — עִם יְיָ.

א) וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה — לְאַחַר שֶׁחִדֵּשׁ יְיָ אֶת הַבְּרִית עִם יִשְׂרָאֵל לִשְׁכֹּן בְּתוֹכָם, צִוָּה מֹשֶׁה אֶת הָעָם לְהַתְחִיל בְּבִנְיַן הַמִּשְׁכָּן.

ב) קֹדֶשׁ, שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיְיָ — הָרָאוּי: שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיְיָ [רְאֵה לְמַעְלָה ל״א, ט״ו].

ג) תְּבַעֲרוּ — וְהַפֹּעַל בָּעֵר בְּפִעֵל: בִּעֵר – שָׁלֹשׁ הוֹרָאוֹת לוֹ: א) אָכֹל וְכַלֵּה פְּרִי הָאֲדָמָה; ב) פַּנֵּה, הַשְׁמֵד; ג) הַדְלֵק: הַצֵּת אֵשׁ. וְכֵן גַּם הַהִפְעִיל – הַבְעֵר; [רְאֵה לְמַעְלָה כ״ב, ד׳ ה׳]. לֹא־תְבַעֲרוּ — לֹא תַדְלִיקוּ.

ה) כֹּל נְדִיב לִבּוֹ — כֹּל אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ. יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת יְיָ — דּוֹמֶה לָזֶה: וַתִּרְאֵהוּ אֶת הַיֶּלֶד״ [לְמַעְלָה ב׳, ו׳].

יא) הַמִּשְׁכָּן — הַיְרִיעוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת. אָהֳלוֹ — יְרִיעוֹת הָעִזִּים שֶׁעֲלֵיהֶן. מִכְסֵהוּ — הַכָּפוּל: מִכְסֶה עוֹרוֹת אֵילִים, וְעָלָיו מִכְסֵה תְּחָשִׁים.

ט וַיֹּאמֶר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲדֹנָי יֵלֶךְ־נָא אֲדֹנָי
בְּקִרְבֵּנוּ כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא וְסָלַחְתָּ לַעֲוֺנֵנוּ וּלְחַטָּאתֵנוּ
וּנְחַלְתָּנוּ׃ ששי י וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל־עַמְּךָ
אֶעֱשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹא־נִבְרְאוּ בְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־הַגּוֹיִם
וְרָאָה כָל־הָעָם אֲשֶׁר־אַתָּה בְקִרְבּוֹ אֶת־מַעֲשֵׂה יְהוָה כִּי־
נוֹרָא הוּא אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עִמָּךְ׃ יא שְׁמָר־לְךָ אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוְּךָ הַיּוֹם הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ אֶת־הָאֱמֹרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי
וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃ יב הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית
לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא עָלֶיהָ פֶּן־יִהְיֶה לְמוֹקֵשׁ
בְּקִרְבֶּךָ׃ יג כִּי אֶת־מִזְבְּחֹתָם תִּתֹּצוּן וְאֶת־מַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּן
וְאֶת־אֲשֵׁרָיו תִּכְרֹתוּן׃ יד כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר כִּי יְהוָה
קַנָּא שְׁמוֹ אֵל קַנָּא הוּא׃ טו פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ
וְזָנוּ ׀ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ
מִזִּבְחוֹ׃ טז וְלָקַחְתָּ מִבְּנֹתָיו לְבָנֶיךָ וְזָנוּ בְנֹתָיו אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן וְהִזְנוּ

בֵּאוּר.

ט) יֵלֶךְ־נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ—וְלֹא הַמַּלְאָךְ שֶׁאָמַרְתָּ (פֶּרֶק כ״ג - כ׳). כִּי עַם־קְשֵׁה עֹרֶף הוּא—וְלֹא יִשָּׂא הַמַּלְאָךְ לְפִשְׁעֵיהֶם. וְסָלַחְתָּ—וְאַתָּה תִסְלַח בְּרֹב חַסְדְּךָ לַעֲוֺנֵנוּ. וּנְחַלְתָּנוּ—וְתִקָּחֵנוּ לְךָ לְנַחֲלָה.

י) וַיֹּאמֶר—יְיָ אֶל מֹשֶׁה. כֹּרֵת (עִמְּךָ) בְּרִית—שֵׁנִית, כְּלוֹמַר: אֲנִי מְחַדֵּשׁ אֶת הַבְּרִית, שֶׁהֵפֵרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַעֲשֵׂה הָעֵגֶל. וְאֵלֶּה הֵם תְּנָאֵי הַבְּרִית: נֶגֶד כָּל עַמְּךָ...—אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה נִפְלָאוֹת לְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל בִּשְׁעַת כִּבּוּשׁ הָאָרֶץ הַמֻּבְטָחָה. אֲשֶׁר לֹא נִבְרְאוּ—שֶׁלֹּא נַעֲשׂוּ, שֶׁלֹּא קָרוּ. (וְיֵשׁ קוֹרְאִים כָּאן: נִקְרְאוּ:)— עֹשֶׂה עִמָּךְ—מוּסָב אֶל הָעָם.

יא) וְאֵלֶּה תְּנָאֵי הַבְּרִית מִצַּד הָעָם: שְׁמָר לְךָ—וְאַתָּה תִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁאֲנִי מְצַוְּךָ.

יב) פֶּן תִּכְרֹת—לְבַל תִּכְרֹת. לְמוֹקֵשׁ—לְמִכְשׁוֹל.

יג) מַצֵּבֹתָם—מַצֵּבָה = עַמּוּד מְקֻדָּשׁ לָאֱלִיל. אֲשֵׁרָה—אֱלִילַת הָאֹשֶׁר וְהַבְּרָכָה לְעַמֵּי הַקֶּדֶם, וְהִיא הַלְּבָנָה, מַלְכַּת הַשָּׁמַיִם, סֵמֶל פְּרִי הַבֶּטֶן וּפְרִי הָאֲדָמָה, וְנִקְרְאָה גַּם עַשְׁתֹּרֶת, וְהַצִּידוֹנִים קָרְאוּ לָהּ: בַּעֲלָתִית, אוֹ בַּעֲלַת, כִּי מֻשְׁפַּעַת הִיא מִבַּעֲלָהּ הַשֶּׁמֶשׁ הָאֱלִיל הַגָּדוֹל, הַנִּקְרָא בַּעַל (=אָדוֹן). לְשֵׁם אֱלִילָה זוֹ הָיוּ נוֹטְעִים עֵצִים שֶׁנִּקְרְאוּ בִּשְׁמָהּ, וְתַחְתָּם הָיוּ בוֹנִים מִזְבְּחוֹת לָהּ וְלַבַּעַל. אֲשֵׁרָה—בְּרַבִּים: אֲשֵׁרוֹת, גַּם אֲשֵׁרִים. אֲשֵׁרָיו—(וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: אֲשֵׁרֵיהֶם, וְנָכוֹן) הָאִילָנוֹת הַמְּקֻדָּשִׁים לָאֲשֵׁרָה.

יד) קַנָּא—מְקַנֵּא לְהִפָּרַע וְאֵינוֹ מְוַתֵּר.

טו) וְזָנוּ—(הַפֹּעַל זָנָה פֵּרוּשׁוֹ: סוּר מִדֶּרֶךְ טוֹבָה, וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ לַעֲבוֹדַת אֱלִילִים בִּכְלָל). וְזָנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם—יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ יַעַבְדוּ אֶת אֱלִילֵיהֶם.

טז) וְהִזְנוּ—וְהֵסִירוּ אֶת בָּנֶיךָ מִן הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה, שֶׁיַּעַבְדוּ גַּם הֵם אֶת אֱלִילֵיהֶם.

אֶת־בָּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן׃ יז אֱלֹהֵי מַסֵּכָה לֹא תַעֲשֶׂה־לָּךְ׃
יח אֶת־חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת אֲשֶׁר
צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב יָצָאתָ
מִמִּצְרָיִם׃ יט כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לִי וְכָל־מִקְנְךָ תִּזָּכָר פֶּטֶר שׁוֹר
וָשֶׂה׃ כ וּפֶטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ
כֹּל בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּפְדֶּה וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם׃ כא שֵׁשֶׁת יָמִים
תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת׃
כב וְחַג שָׁבֻעֹת תַּעֲשֶׂה לְךָ בִּכּוּרֵי קְצִיר חִטִּים וְחַג הָאָסִיף
תְּקוּפַת הַשָּׁנָה׃ כג שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ
אֶת־פְּנֵי הָאָדֹן ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ כד כִּי־אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ
וְהִרְחַבְתִּי אֶת־גְּבוּלֶךָ וְלֹא־יַחְמֹד אִישׁ אֶת־אַרְצְךָ בַּעֲלֹתְךָ
לֵרָאוֹת אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה׃ כה לֹא־
תִשְׁחַט עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין לַבֹּקֶר זֶבַח חַג הַפָּסַח׃

בֵּאוּר.

יח) מַצּוֹת, אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ — כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ, וּרְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק כ״ג, ט״ו.

יט) בִּשְׁבִיל שֶׁתַּזְכִּיר אֶת חַג הַפֶּסַח, הִזְכִּיר אֶת קְדֻשַּׁת הַבְּכוֹרִים, שֶׁהֵם זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרַיִם. תִּזָּכָר — [= תִּזָּכֵר] תֵּלֵד זָכָר. וְכָל מִקְנְךָ תִּזָּכָר — כָּל מִקְנְךָ שֶׁתֵּלֵד בְּכוֹר זָכָר תַּקְדִּישׁ לִי. [כָּאן בָּא הַשֵּׁם „מִקְנֶה״ בְּמִין נְקֵבָה, כִּי מוּבָנוֹ: בְּהֵמָה. וְאוּנְקְלוֹס קָרָא: „וְכָל מִקְנְךָ הַזָּכָר״.

כ) וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם — וּכְשֶׁתַּעֲלוּ לָרֶגֶל, לֹא תָבֹא בְּלִי קָרְבַּן עוֹלָה.

כא) בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר — אֲפִילוּ בִּשְׁעַת הַחֲרִישָׁה וְהַקְּצִירָה, שֶׁהָעֲבוֹדָה נְחוּצָה אָז, [וְהֶפְסֵד בַּטּוֹלָה גָּדוֹל. תִּשְׁבֹּת — תָּנוּחַ.

כב) בִּכּוּרֵי קְצִיר חִטִּים — עֵת בִּכּוּרֵי הַחִטִּים וּקְצִירָם; מִנְחַת חַג הַשָּׁבוּעוֹת הָיְתָה שְׁתֵּי חַלּוֹת מִבִּכּוּרֵי הַחִטִּים, וּמִנְחַת הָעֹמֶר בְּחַג הַפֶּסַח הָיְתָה מִבִּכּוּרֵי הַשְּׂעוֹרִים. וְחַג הָאָסִיף — חַג אֲסֵפַת הַתְּבוּאָה מִן הַשָּׂדֶה. [רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק כ״ג, ט״ז]. תְּקוּפַת הַשָּׁנָה — [הַשֵּׁם תְּקוּפָה מִמְּקוֹר קוּף, וְהוֹרָאָתָהּ סִבּוּב וְהַקָּפָה] מַחֲזוֹר הַשָּׁנָה. כְּשֶׁהַשָּׁנָה מַשְׁלִימָה אֶת הַקָּפָתָהּ וְשָׁנָה חֲדָשָׁה מַתְחִילָה, וְהִיא מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ תִּשְׁרֵי.

כג) שָׁלֹשׁ פְּעָמִים — בִּשְׁלֹשֶׁת הַחַגִּים: פֶּסַח, שָׁבֻעוֹת וְסֻכּוֹת. כָּל־זְכוּרְךָ — כָּל זְכָרֶיךָ [רְאֵה לְמַעְלָה כ״ג, י״ז].

כד) וְלֹא־יַחְמֹד אִישׁ — שׁוּם אִישׁ לֹא יִשְׁתַּדֵּל לָקַחַת לוֹ אֶרֶץ חֶמְדָּה זוֹ, גַּם בְּשָׁעָה שֶׁכָּל הַזְּכָרִים לֹא יִהְיוּ בְּבָתֵּיהֶם מִפְּנֵי הָעֲלִיָּה לָרֶגֶל, כִּי יִירְאוּ מִפָּנֶיךָ. [רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק כ׳, י״ד בַּבֵּאוּר]. בַּעֲלֹתְךָ — מִכָּל מְקוֹמוֹת אֶרֶץ כְּנַעַן יְרוּשָׁלַיְמָה. לֵרָאוֹת — [=לְהֵרָאוֹת; שֵׁם הַפֹּעַל, נִפְעַל, מִן רָאֹה - הֵרָאֵה].

כה) לֹא־תִשְׁחַט עַל־חָמֵץ — לֹא תִשְׁחַט אֶת הַפֶּסַח בְּעוֹד שֶׁיֵּשׁ חָמֵץ בְּבֵיתְךָ. וְלֹא־יָלִין לַבֹּקֶר — בִּשְׁבִיל שֶׁהוּא נִפְסָל בְּלִינָה [רְאֵה לְמַעְלָה: כ״ג, י״ח].

בְשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת־אֲשֶׁר
אֲרַחֵם׃ כ וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת־פָּנָי כִּי לֹא־יִרְאַנִי
הָאָדָם וָחָי׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי וְנִצַּבְתָּ עַל־
הַצּוּר׃ כב וְהָיָה בַּעֲבֹר כְּבֹדִי וְשַׂמְתִּיךָ בְּנִקְרַת הַצּוּר וְשַׂכֹּתִי
כַפִּי עָלֶיךָ עַד־עָבְרִי׃ כג וַהֲסִרֹתִי אֶת־כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי
וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ׃ פ חמישי

לד.

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פְּסָל־לְךָ שְׁנֵי־לֻחֹת אֲבָנִים כָּרִאשֹׁנִים
וְכָתַבְתִּי עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־הַלֻּחֹת
הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ׃ ב וֶהְיֵה נָכוֹן לַבֹּקֶר וְעָלִיתָ בַבֹּקֶר

בֵּאוּר.

וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְיָ לְפָנֶיךָ – כְּשֶׁיַּעֲבֹר כְּבוֹדִי עַל הַר סִינַי, אֶקְרָא בִשְׁמִי לְפָנֶיךָ (רְאֵה פֶּרֶק ל"ד, ו'). וְחַנֹּתִי – (חֹן – חָנֹן, ע"ע פָּעַל) כָּךְ אֲחוֹנֵן אֶת הָרָאוּי לַחֲנִינָה. וְרִחַמְתִּי – וְאֶאֱהַב אֶת הָרָאוּי לְאַהֲבָה, וְהַכַּוָּנָה לְמֹשֶׁה. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים: וְחַנֹּתִי... וְרִחַמְתִּי... וְאָז אוֹדִיעֲךָ אֶת מִדּוֹתַי, שֶׁאֲנִי חַנּוּן וְרַחוּם.

כ) וַיֹּאמֶר – יְיָ אָמַר לוֹ עוֹד. לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת־פָּנָי – בַּעֲבֹר כְּבוֹדִי עָלֶיךָ (וּרְאֵה פָּסוּק י"ח).

כא) הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי – בֵּין הַסְּלָעִים שֶׁעַל רֹאשׁ הַר חֹרֵב.

כב) בְּנִקְרַת (הַנִּפְרָדָה נְקָרָה אוֹ, נִקְרָה). בְּנִקְרַת הַצּוּר – מָקוֹם נָקוּב בַּצּוּר, מְעָרָה צָרָה. וְשַׂכֹּתִי – (מָקוֹר: שַׂךְ – שָׂכַךְ פָּעַל). וַאֲכַסֶּה עָלֶיךָ בְּכַפִּי.

כג) וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי – וְתִרְאֶה אֶת כְּבוֹדִי מֵאֲחוֹרָי. וּפָנַי – אֲבָל אֶת פָּנַי אִי אֶפְשָׁר לִרְאוֹת.

א) פְּסָל־לְךָ – סַתֵּת וְהָכֵן. וְכָתַבְתִּי עַל הַלֻּחֹת – בְּתַרְגּוּם הַפְּשִׁיטָא: "וְכָתַבְתָּ" (וּרְאֵה לְהַלָּן פָּסוּק כ"ז, כ"ח). הַלֻּחוֹת הָאַחֲרוֹנִים הָיוּ מַעֲשֵׂה יָדָיו שֶׁל מֹשֶׁה, וְלֹא מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים כְּהַלֻּחוֹת הָרִאשׁוֹנִים (וּרְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק ל"ב, ט"ז).

רַשִׁ"י.

כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ – הגיעה שעה שתראה בכבודי, לפי שאני רוצה לְלַמֶּדְךָ סדר תפלה; שֶׁכְּשֶׁנִּצְרַכְתָּ לבקש רחמים על ישראל, הזכרת לי זכות אבות; כְּסָבוּר אתה, שאם תַּמָּה זכות אבות אין עוד תִּקְוָה, אני אעביר כל מִדַּת טובי לפניך על הצור, ואתה צָפוּן במערה. וכמו שאתה רואה אותי מעוטף וקורא שלש עשרה מִדּוֹת, הֱוֵי מלמד את ישראל, שיזכירו לפני "רַחוּם וחנון", כי רחמי לא כָלִים. כא) הִנֵּה מָקוֹם אִתִּי – שהקב"ה מקומו של עולם, ואין עולמו מקומו

א) פְּסָל־לְךָ – הראהו מַחְצַב של סַנְפִּירִינוֹן (סַפִּיר, מין אבן יקרה) מתוך אהלו ואמר לו הַפְּסֹלֶת תהא שלך; משם נתעשר משה הרבה. דבר אחר: אתה שִׁבַּרְתָּ את הראשונים.

אֶל־הַר סִינַי וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם עַל־רֹאשׁ הָהָר׃ ג וְאִישׁ לֹא־
יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם־אִישׁ אַל־יֵרָא בְּכָל־הָהָר גַּם־הַצֹּאן וְהַבָּקָר
אַל־יִרְעוּ אֶל־מוּל הָהָר הַהוּא׃ ד וַיִּפְסֹל שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים
כָּרִאשֹׁנִים וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַבֹּקֶר וַיַּעַל אֶל־הַר סִינַי כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה
בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה׃ ו וַיַּעֲבֹר יְהוָה׀
עַל־פָּנָיו וַיִּקְרָא יְהוָה׀ יְהוָה אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב־
חֶסֶד וֶאֱמֶת׃ ז נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֺן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה
וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד׀ עֲוֺן אָבוֹת עַל־בָּנִים וְעַל־בְּנֵי בָנִים עַל־
שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים׃ ח וַיְמַהֵר מֹשֶׁה וַיִּקֹּד אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ׃

בֵּאוּר.

ב) וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם – תַּעֲמֹד וּתְחַכֶּה לִי שָׁם.

ג) אַל־יִרְעוּ – [הַפֹּעַל רָעָה הוּא יוֹצֵא: "וּמשֶׁה הָיָה רֹעֶה אֶת צֹאן יִתְרוֹ"; וְעוֹמֵד: כְּמוֹ כָּאן]

ה) וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם – וּמשֶׁה הִתְיַצֵּב שָׁם, כַּאֲשֶׁר צֻוָּה: "וְנִצַּבְתָּ לִי שָׁם" (פָּסוּק ב'). וַיִּקְרָא – משֶׁה – בְּשֵׁם יְיָ.

ו) וַיַּעֲבֹר ... – וּכְבוֹד יְיָ עָבַר עַל פָּנָיו וְקָרָא [וּרְאֵה פֶּרֶק ל"ג, י"ט]. יְיָ־יְיָ – יְיָ הוּא הָיָה הֹוֶה וְיִהְיֶה. אֵל רַחוּם – מָלֵא רַחֲמִים. וְחַנּוּן – וּמָלֵא חֲנִינָה. אֶרֶךְ אַפַּיִם – סוֹבֵל הַרְבֵּה וְאֵינוֹ כוֹעֵס. וְרַב־חֶסֶד וֶאֱמֶת – וְגָדוֹל בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת, שֶׁהוּא עֹשֶׂה.

ז) נֹצֵר חֶסֶד – שׁוֹמֵר, כְּלוֹמַר: זוֹכֵר אֶת הַחֶסֶד. לָאֲלָפִים – [הַלָּמֶד בְּנִקּוּד הֵא הַיְדִיעָה] לְאַלְפֵי הַדּוֹרוֹת הָרְאוּיִם לְחַסְדוֹ, כָּאָמוּר לְמַעְלָה (פֶּרֶק כ', ו'): "לְאֹהֲבַי וּלְשׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָי" נֹשֵׂא עָוֺן – סוֹלֵחַ לַחוֹזְרִים בִּתְשׁוּבָה. וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה – אֲבָל אֵין הוּא מְנַקֶּה מֵעֹנֶשׁ אֶת הָעוֹמֵד בְּמִרְדּוֹ. פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת... – וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁהוּא עֹנֵשׁ בַּעֲוֺן הָאָבוֹת גַּם אֶת בְּנֵיהֶם הַהוֹלְכִים בְּדַרְכֵיהֶם. עַל־שִׁלֵּשִׁים – עַל בְּנֵי הַדּוֹר הַשְּׁלִישִׁי. דּוֹר הָאָבוֹת אֵינוֹ עוֹלֶה כָּאן בְּחֶשְׁבּוֹן [וּרְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק כ' ה']. רִבֵּעִים – בְּנֵי הַדּוֹר הָרְבִיעִי; וּלְמַעְלָה (שָׁם) גּוֹמֵר הַכָּתוּב: לְשֹׂנְאָי. וְיֵשׁ מְבָאֲרִים: וְנַקֵּה [= כַּלֵּה] לֹא יְנַקֶּה – וְכָלָה לֹא יַעֲשֶׂה, לֹא יַשְׁמִיד אֶת הַחוֹטֵא, אֶלָּא: פֹּקֵד עֲוֺן אָבוֹת ... – כְּלוֹמַר: נִפְרָע הוּא מִן הַחוֹטְאִים מְעַט מְעַט (רמב"ם).

רַשִׁ"י.

אתה פסל לך אחרים. ג) וְאִישׁ לֹא־יַעֲלֶה עִמָּךְ -- הראשונים, שהיו בתשואות וקולות וקהלות, שָׁלְטָה בהם עין רעה; אין לך יפה מן הַצְּנִיעוּת. ו) אֶרֶךְ אַפַּיִם – מאריך אפו ואינו ממהר לִפָּרַע [לענוש], שֶׁמָּא יעשה תשובה. וְרַב חֶסֶד – לַצְּרִיכִים חסד, שאין להם זְכֻיּוֹת כל כך. וֶאֱמֶת -- לשלם שָׂכָר טוב לעושי רצונו. ז) עָוֺן וָפֶשַׁע – עונות אלו הזדונות; פשעים – אלו הַמְּרָדִים, שאדם עושה להכעיס. וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה – אֲבָל אינו מְוַתֵּר על הֶעָוֺן לגמרי, אלא נִפְרָע ממנו מעט מעט. ורבותינו דרשו: וְנַקֵּה לַשָּׁבִים, לא יְנַקֶּה – לאינם שבים.

קְשֵׁה־עֹרֶף רֶגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְקִרְבְּךָ וְכִלִּיתִיךָ וְעַתָּה הוֹרֵד
עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ וְאֵדְעָה מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ׃ ו וַיִּתְנַצְּלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
אֶת־עֶדְיָם מֵהַר חוֹרֵב׃ ז וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטָה־לוֹ ׀
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק מִן־הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה
כָּל־מְבַקֵּשׁ יְהוָה יֵצֵא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה׃
ח וְהָיָה כְּצֵאת מֹשֶׁה אֶל־הָאֹהֶל יָקוּמוּ כָּל־הָעָם וְנִצְּבוּ אִישׁ
פֶּתַח אָהֳלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה עַד־בֹּאוֹ הָאֹהֱלָה׃ ט וְהָיָה
כְּבֹא מֹשֶׁה הָאֹהֱלָה יֵרֵד עַמּוּד הֶעָנָן וְעָמַד פֶּתַח הָאֹהֶל
וְדִבֶּר עִם־מֹשֶׁה׃ י וְרָאָה כָל־הָעָם אֶת־עַמּוּד הֶעָנָן עֹמֵד פֶּתַח
הָאֹהֶל וְקָם כָּל־הָעָם וְהִשְׁתַּחֲווּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ׃ יא וְדִבֶּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ
וְשָׁב אֶל־הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ
הָאֹהֶל׃ פ שלישי יב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה רְאֵה אַתָּה אֹמֵר

בֵּאוּר.

ה) רֶגַע אֶחָד אֶעֱלֶה – אִם אֶעֱלֶה אַךְ רֶגַע בְּקִרְבְּךָ וְאַשְׁמִידְךָ. וְאֵדְעָה מָה אֶעֱשֶׂה־לָּךְ – אֶתְבּוֹנֵן לַעֲשׂוֹת לְךָ כִּגְמוּלְךָ.

ו) וַיִּתְנַצְּלוּ – הִתְפָּרְקוּ, הֵסִירוּ מֵעֲלֵיהֶם. מֵהַר חֹרֵב – מִימֵי מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל בְּחֹרֵב וָהָלְאָה. עֲדִי הַזָּהָב שֶׁעֲלֵיהֶם הָיָה מַזְכִּיר אֶת עֲוֹן הָעֵגֶל, שֶׁנַּעֲשָׂה גַּם הוּא מִנִּזְמֵי הַזָּהָב שֶׁהֵבִיאוּ, וּלְפִיכָךְ הֱסִירוּהוּ מֵעֲלֵיהֶם.

ז) וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת־הָאֹהֶל – מֵאָז הָיָה לוֹקֵחַ מֹשֶׁה אֶת אָהֳלוֹ, שֶׁהַשְּׁכִינָה הָיְתָה מִתְגַּלָּה אֵלָיו בּוֹ. וְנָטָה־לוֹ – וְהָיָה נוֹטֶה אוֹתוֹ לְעַצְמוֹ. מִחוּץ לַמַּחֲנֶה – בִּשְׁבִיל שֶׁאָמַר לוֹ יְיָ: „לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ". הַרְחֵק – תֹּאַר הַפֹּעַל לְ„וְנָטָה". הַרְחֵק מִן־הַמַּחֲנֶה – וְשָׁם הָיְתָה הַשְּׁכִינָה שְׁרוּיָה. וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד – לְפִי שָׁעָה, עַד שֶׁהוּקַם הַמִּשְׁכָּן.

ח) כְּצֵאת מֹשֶׁה – כְּשֶׁהָיָה יוֹצֵא מִן הַמַּחֲנֶה. וְהִבִּיטוּ אַחֲרֵי מֹשֶׁה – בְּצַעַר וְגַעְגּוּעִים עַל כְּבוֹד יְיָ, כִּי סָר מֵעֲלֵיהֶם.

ט) וְעָמַד ... וְדִבֶּר – וְהָיָה עוֹמֵד וּמְדַבֵּר.

י) וְהִשְׁתַּחֲווּ – לִכְבוֹד יְיָ הַנִּרְאֶה מֵרָחוֹק.

יא) בִּן־נוּן – הַבֵּי' מְנֻקֶּדֶת בְּחִירֶק לִפְנֵי שְׁנֵי נוּנִין, כְּדִין הַצֵּירֶה [בֵּן] הַמִּתְפַּשֵּׁט לִפְנֵי דָגֵשׁ לְחִירֶק [= לֵב – לִבִּי] – בִּנּוּן, וְהוּא כְּמוֹ: בֶּן־נוּן]. יָמִישׁ – [= יָמוּשׁ, רְאֵה לְמַעְלָה י"ג, כ"ב]. לֹא יָמִישׁ – לֹא הָיָה סָר.

יב) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה, – כָּתוּב זֶה נִמְשָׁךְ אֶל פָּסוּק ג'. אַתָּה אֹמֵר אֵלַי הַעַל – [= הַעֲלֵה]:

רַשִׁ"י.

ז) מִחוּץ לַמַּחֲנֶה – אמר: מְנֻדֶּה לָרַב מְנֻדֶּה לתלמיד. כָּל־מְבַקֵּשׁ יְיָ – אפילו מלאכי השרת, כשהיו שואלים מקום שכינה, חבריהם אומרים להם: הרי הוא באהלו של משה:

אֵלַי הַעַל אֶת־הָעָם הַזֶּה וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתַּנִי אֵת אֲשֶׁר־
תִּשְׁלַח עִמִּי וְאַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם וְגַם־מָצָאתָ חֵן
בְּעֵינָי׃ יג וְעַתָּה אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־
דְּרָכֶךָ וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי
הַזֶּה׃ יד וַיֹּאמַר פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ׃ טו וַיֹּאמֶר אֵלָיו אִם־
אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים אַל־תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה׃ טז וּבַמֶּה ׀ יִוָּדַע אֵפוֹא כִּי־
מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמֶּךָ הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלֵינוּ
אֲנִי וְעַמְּךָ מִכָּל־הָעָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ פ רביעי יז וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה גַּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה כִּי־
מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם׃ יח וַיֹּאמַר הַרְאֵנִי נָא אֶת־
כְּבֹדֶךָ׃ יט וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי

בֵּאוּר.

„לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה וְהָעָם" (פָּסוּק א׳). לֹא הוֹדַעְתַּנִי... — מִי הוּא הַמַּלְאָךְ שֶׁתִּשְׁלַח לְפָנַי וּמַה טִּיבוֹ. יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם — הִכַּרְתִּיךָ מִשְּׁאָר בְּנֵי אָדָם בְּשֵׁם שֶׁל חֲשִׁיבוּת.

יג) הוֹדִעֵנִי נָא אֶת־דְּרָכֶךָ — שֶׁאַתָּה עָתִיד לְהִתְנַהֵג בָּהֶן עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְאֵדָעֲךָ — בָּזֶה שֶׁאַכִּיר אֶת דְּרָכֶיךָ. לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ — לְמַעַן אֶשְׁתַּדֵּל לְעוֹרֵר רְצוֹנְךָ אֵלֵינוּ. וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה — וְאֵין אַתָּה יָכוֹל לִמְאֹס בָּהֶם וּלְשַׁלְּחָם מֵעַל פָּנֶיךָ; וּמֹשֶׁה אָמַר זֹאת כְּנֶגֶד זֶה שֶׁאָמַר לוֹ יְיָ (לְמַעְלָה ל״ב, ז׳): „שִׁחֵת עַמְּךָ".

יד) וַיֹּאמַר — יְיָ אֶל מֹשֶׁה. פָּנַי יֵלֵכוּ — וְאִם אֲנִי בְּעַצְמִי אֵלֵךְ עִמְּךָ. וַהֲנִחֹתִי לָךְ — אָבִיא מְנוּחָה לְנַפְשְׁךָ; וְיֵשׁ קוֹרְאִים: הֲפָנַי יֵלֵכוּ בְּהֵא הַשְּׁאֵלָה (גריק).

טו) אִם־אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים — עִמָּנוּ. אַל תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה — טוֹב לָנוּ לְהִשָּׁאֵר בַּמִּדְבָּר.

טז) אֵפוֹא — מִלָּה זוֹ בָּאָה רַק לְהַטְעָמַת הַדִּבּוּר, וְכֵן: „מִי אֵפוֹא הוּא הַצָּד צַיִד?" (בְּרֵאשִׁית כ״ז, ל״ג). הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ — הֲלֹא אַךְ בָּזֶה שֶׁתֵּלֵךְ עִמָּנוּ. וְנִפְלֵינוּ — וּבָזֶה נִהְיֶה מֻבְדָּלִים וּמְעֻלִּים. מִכָּל־הָעָם — מִכָּל הָעַמִּים.

יז) גַּם אֶת־הַדָּבָר... אֶעֱשֶׂה — כִּי פָּנַי יֵלְכוּ עִמָּכֶם. כִּי־מָצָאתָ חֵן...— רְאֵה פָּסוּק י״ב.

יח) הַרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבֹדֶךָ — לְאַחַר שֶׁהִבְטִיחַ הַמָּקוֹם לְמֹשֶׁה, כִּי פָּנָיו יֵלְכוּ עִם הָעָם, הוּא מְבַקֵּשׁ שֶׁיַּרְאֵהוּ אֶת כְּבוֹדוֹ, כְּלוֹמַר: אֶת פָּנָיו.

יט) אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי — כָּל כְּבוֹדִי. כָּל עַצְמוּתִי [„טוּבִי", כְּמוֹ „טִיבִי" בְּמִשְׁנָה].

רַשִׁ״י.

אַשְׁרֵי יְלוּד אִשָּׁה, שֶׁכָּךְ מֻבְטָח שֶׁהַשְּׁכִינָה תִּכָּנֵס אַחֲרָיו לְפֶתַח אָהֳלוֹ. יג) כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה — שֶׁלֹּא תֹאמַר: „וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל", וְאֶת אֵלֶּה תַּעֲזוֹב; רְאֵה כִּי עַמְּךָ הֵם מִקֶּדֶם, וְאִם בָּהֶם תִּמְאַס, אֵינִי סוֹמֵךְ עַל הַיּוֹצְאִים מֵחֲלָצַי שֶׁיִּתְקַיְּמוּ. יח) הַרְאֵנִי נָא אֶת־כְּבֹדֶךָ — רָאָה מֹשֶׁה שֶׁעֵת רָצוֹן הִיא וּדְבָרָיו מְקֻבָּלִים, וְהוֹסִיף לִשְׁאוֹל לְהַרְאוֹתוֹ מַרְאִית כְּבוֹדוֹ. יט) אַעֲבִיר

כז וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימוּ אִישׁ־
חַרְבּוֹ עַל־יְרֵכוֹ עִבְרוּ וָשׁוּבוּ מִשַּׁעַר לָשַׁעַר בַּמַּחֲנֶה וְהִרְגוּ
אִישׁ־אֶת־אָחִיו וְאִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ וְאִישׁ אֶת־קְרֹבוֹ׃ כח וַיַּעֲשׂוּ
בְנֵי־לֵוִי כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּפֹּל מִן־הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כִּשְׁלֹשֶׁת
אַלְפֵי אִישׁ׃ כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מִלְאוּ יֶדְכֶם הַיּוֹם לַיהוָה כִּי
אִישׁ בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו וְלָתֵת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה׃ ל וַיְהִי מִמָּחֳרָת
וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה וְעַתָּה
אֶעֱלֶה אֶל־יְהוָה אוּלַי אֲכַפְּרָה בְּעַד חַטַּאתְכֶם׃ לא וַיָּשָׁב
מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אָנָּא חָטָא הָעָם הַזֶּה חֲטָאָה גְדֹלָה
וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב׃ לב וְעַתָּה אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם־אַיִן
מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ׃ לג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה מִי
אֲשֶׁר חָטָא־לִי אֶמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי׃ לד וְעַתָּה לֵךְ׀ נְחֵה אֶת־הָעָם

בֵּאוּר.

כז) אִישׁ אֶת־אָחִיו – אִם עָבַד אֶת הָעֵגֶל, וְאַל תָּחוּסוּ עָלָיו.

כט) מִלְאוּ – [הַפֹּעַל מָלֵא הוּא עוֹמֵד וְיוֹצֵא: „מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס" – עוֹמֵד; „וּמִלְאוּ אֶת הָאָרֶץ" – יוֹצֵא]. מִלְאוּ יֶדְכֶם הַיּוֹם לַיָי – חִנְכוּ עַצְמְכֶם, הִתְקַדְּשׁוּ לַעֲבֹד אֶת עֲבוֹדַת יְיָ בְּאֹהֶל מוֹעֵד. כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו – כִּי אִישׁ אִישׁ מִכֶּם שָׁלַח יָדוֹ גַּם בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו, בְּקַנְאוֹ לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וּלְפִיכָךְ רְאוּיִם אַתֶּם לְשָׁרֵת לְפָנָיו. (וְ)לָתֵת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה – תִּתְקַדְּשׁוּ לַעֲבוֹדַת אֱלֹהִים, לְמַעַן יִתֵּן לָכֶם אֶת בִּרְכָתוֹ. מִן הַיּוֹם הַהוּא נִבְדַּל שֵׁבֶט הַלֵּוִי לְשָׁרֵת בְּאֹהֶל מוֹעֵד. [מִכַּאן אָנוּ לְמֵדִים, שֶׁגַּם מִבְּנֵי לֵוִי חָטְאוּ בָּעֵגֶל; וּרְאֵה לְעֵיל פָּסוּק כ״ו, כ״ז].

ל) אוּלַי אֲכַפְּרָה בְּעַד חַטַּאתְכֶם – אֲקַבֵּל סְלִיחָה וְכַפָּרָה לַעֲוֹנְכֶם.

לב) תִּשָּׂא – תִּסְלַח. אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם – מוּטָב, וַהֲרֵי זֶה מִקְרָא קָצֵר, שֶׁחֲסֵרָה בּוֹ תְּשׁוּבַת הַתְּנַאי. וְאִם־אַיִן – וְאִם לֹא תִשָּׂא חַטָּאתָם. מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ – מְחַק אוֹתִי מִסֵּפֶר הַחַיִּים, כְּלוֹמַר: הָרְגֵנִי נָא הָרֹג. מֹשֶׁה מוֹסֵר אֶת נַפְשׁוֹ בְּעַד עַמּוֹ.

לג) מִי אֲשֶׁר חָטָא־לִי אֶמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי – וְאַתָּה לֹא חָטָאתָ.

לד) נְחֵה – נְהַג. אֶל [הַמָּקוֹם] אֲשֶׁר־

רַשִׁ״י.

אוֹמְרִים, וְהִתִּירָה להם? לא) אֱלֹהֵי זָהָב – אתה הוא שגרמת להם, שֶׁהִשְׁפַּעְתָּ להם זהב לכל חפצם, מה יעשו שלא יחטאו? מָשָׁל למלך, שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומְקַשְּׁטוֹ ותולה לו כיס בצוארו – מה יעשה הַבֵּן שלא יחטא? לב) אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם – הֲרֵי טוב, – מְחֵנִי נָא מִסִּפְרְךָ – מכל התורה כולה, שלא יאמרו עלי, שלא הייתי כְּדַאי לבקש עליהם:

אֶל אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ וּבְיוֹם פָּקְדִי
וּפָקַדְתִּי עֲלֵיהֶם חַטָּאתָם׃ לה וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת־הָעָם עַל אֲשֶׁר
עָשׂוּ אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן׃ ס

לג.

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה אַתָּה וְהָעָם אֲשֶׁר
הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם
לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה׃ ב וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ
מַלְאָךְ וְגֵרַשְׁתִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי הָאֱמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי
וְהַיְבוּסִי׃ ג אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ
כִּי עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף אַתָּה פֶּן־אֲכֶלְךָ בַּדָּרֶךְ׃ ד וַיִּשְׁמַע הָעָם
אֶת־הַדָּבָר הָרָע הַזֶּה וַיִּתְאַבָּלוּ וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ עֶדְיוֹ עָלָיו׃
ה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עַם־

בּאוּר.

דִּבַּרְתִּי לָךְ. הִנֵּה מַלְאָכִי יֵלֵךְ לְפָנֶיךָ — וְלֹא אָנֹכִי. וּבְיוֹם פָּקְדִי — וּכְשֶׁיָּבֹא יוֹם הַפְּקִידָה, כְּלוֹמַר: כְּשֶׁיַּכְעִיסוּנִי עוֹד, וְיִהְיוּ רְאוּיִם לְעֹנֶשׁ, אֶעֶנְשֵׁם גַּם עַל חַטָּאתָם זֹאת.

לה) וַיִּגֹּף יְיָ — וְאָמְנָם בָּא יוֹם, וַיְיָ נָגַף אֶת הָעָם, כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר. עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל — אוּנְקְלוֹס וְיוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל קָרְאוּ: „עַל אֲשֶׁר עָבְדוּ אֶת הָעֵגֶל, אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן".

א) אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ — הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְדַבֵּר עוֹד בְּזַעַם, כְּמִתְיָאֵשׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְרַק לְמַעַן הַשְּׁבוּעָה לַאֲבוֹתָם הוּא מוֹרִישׁ לָהֶם אֶת הָאָרֶץ; וְלָכֵן הוּא אוֹמֵר: הֶעֱלִיתָ וְלֹא: הֶעֱלֵיתִי.

ג) [וַאֲבִיאֲךָ] אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ. כִּי לֹא אֶעֱלֶה — וְזֶהוּ הַמֶּשֶׁךְ אֶל הָאָמוּר בְּפָסוּק ב׳: „וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ", כְּלוֹמַר: אֲנִי בְּעַצְמִי לֹא אֵלֵךְ עִמְּךָ. אֲכֶלְךָ — [= אֲכַלְּךָ — אֲכַלֶּה אוֹתְךָ; עָתִיד פִּעֵל כָּלָה־כִּלָּה]. פֶּן־אֲכֶלְךָ בַּדָּרֶךְ — כִּי אִם תֶּחֱטָא לְפָנַי, בִּהְיוֹת כְּבוֹדִי עִמְּךָ, אַשְׁמִידְךָ בַּדָּרֶךְ.

ד) הַדָּבָר הָרָע — שֶׁהַשְּׁכִינָה מְסַלֶּקֶת עַצְמָהּ מֵהֶם. וַיִּתְאַבָּלוּ — הִתְעַצְּבוּ מְאֹד. וְלֹא־שָׁתוּ [שִׁית] אִישׁ עֶדְיוֹ עָלָיו — לֹא שָׂמוּ אֶת תַּכְשִׁיטֵיהֶם עֲלֵיהֶם מֵרֹב צַעַר וַחֲרָטָה. שְׁנֵי הַפְּסוּקִים הַבָּאִים: ה׳ – ו׳ הֵם כֶּפֶל הַדְּבָרִים עִם מִלּוּאִים לַפְּסוּקִים ג׳ ד׳.

רַשִׁ"י.

רחמים. לד) וּבְיוֹם פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי — עתה שמעתי אליך מִלְּכַלּוֹתָם יחד. ואבל תמיד תמיד כשאפקוד עליהם עונותיהם, ופקדתי עליהם מעט מן הֶעָוֹן הזה עם שְׁאָר העונות; ואין פֻּרְעָנוּת באה על ישראל, שאין בה קצת מִפִּרְעוֹן עֲוֹן העגל.

ד) וְלֹא־שָׁתוּ אִישׁ עֶדְיוֹ — כְּתָרִים שֶׁנִּתְּנוּ להם בחורב, כשאמרו: נעשה ונשמע.

לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ וַתְּדַבֵּר
אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וְכָל־הָאָרֶץ הַזֹּאת
אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעֹלָם: יד וַיִּנָּחֶם יְהֹוָה
עַל־הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ: פ טו וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מֹשֶׁה
מִן־הָהָר וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת בְּיָדוֹ לֻחֹת כְּתֻבִים מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם
מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתֻבִים: טז וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה
וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל־הַלֻּחֹת: יז וַיִּשְׁמַע
יְהוֹשֻׁעַ אֶת־קוֹל הָעָם בְּרֵעֹה* וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה קוֹל מִלְחָמָה
בַּמַּחֲנֶה: יח וַיֹּאמֶר אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עֲנוֹת
חֲלוּשָׁה קוֹל עַנּוֹת אָנֹכִי שֹׁמֵעַ: יט וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב אֶל־

*ברעו קרי

בֵּ א וּ ר.

נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ – „בִּי נִשְׁבַּעְתִּי, נְאֻם יְיָ... וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲךָ"... (בְּרֵאשִׁית כב, טז).

טו) לֻחֹת כְּתֻבִים – לֻחוֹת, שֶׁהָיָה כָּתוּב עֲלֵיהֶם.

טז) וְהַמִּכְתָּב – הַכְּתָב. חָרוּת – חָקוּק. מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים... מִכְתַּב אֱלֹהִים – וּבְכָל זֹאת לֹא נִמְנַע מֹשֶׁה מִלְּשַׁבְּרָם מֵרֹב צַעַר וָכַעַס.

יז) וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ – שֶׁהָיָה מַמְתִּין לְמֹשֶׁה בְּרַגְלֵי הָהָר. רֵעַ – [שֵׁם מִמְּקוֹר רוּעַ, ע״ו, בְּהוֹרָאַת הַשֵּׁם תְּרוּעָה] שָׁאוֹן, הֲמֻלָּה. בְּרֵעֹה – [= בְּרֵעוֹ] כְּשֶׁהוּא מַשְׁמִיעַ קוֹל תְּרוּעָה. קוֹל מִלְחָמָה – כְּנִרְאֶה הִתְנַפְּלוּ אוֹיְבִים עַל הָעָם.

יח) וַיֹּאמֶר – אָמַר לוֹ מֹשֶׁה. קוֹל עֲנוֹת – קוֹל קְרִיאָה. עֲנוֹת [שֵׁם הַפֹּעַל, לְבִנְיָן פָּעַל (קַל)]. עַנּוֹת – [שֵׁם הַפֹּעַל לְבִנְיָן הַכָּבֵד (פִּעֵל), הַמַּרְאֶה עַל פְּעֻלָּה חֲזָקָה]. אֵין קוֹל עֲנוֹת גְּבוּרָה – אֵין זֶה קוֹל תְּרוּעַת מְנַצְּחִים. וְאֵין קוֹל עֲנוֹת חֲלוּשָׁה – וְאֵין זוֹ קְרִיאַת שֶׁבֶר שֶׁל מְנֻצָּחִים, כְּלוֹמַר: אֵין זֶה קוֹל רַעַשׁ מִלְחָמָה. קוֹל עַנּוֹת – אַךְ קוֹל תְּרוּעַת שִׂמְחָה אֲנִי שׁוֹמֵעַ. מֹשֶׁה יָדַע כְּבָר מַהוּ הַקּוֹל הַזֶּה.

רַשִׁ״י.

נסיונות וַעֲדַיִן לא קבל שכרו, תְּנֵהוּ לו, ויצאו עשרה בעשרה. לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל – אם לִשְׂרֵפָה הם [ראוים] – זכור לאברהם, שמסר עצמו להשרף עליך באור כשדים; אם לַהֲרֵיגָה – זכור ליצחק, שפשט צַוָּארוֹ לַעֲקֵדָה; אם לְגָלוּת – זכור ליעקב, שגלה לְחָרָן, ואם אינם נִצּוֹלִים בזכותם [של האבות], מה אתה אומר לו: „וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל"? אם כסא של שלש רגלים אינו עומד לפניך בִּשְׁעַת כעסך – קַל וָחֹמֶר לכסא של רגל אחת. נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ – לא נשבעת להם בדבר שהוא כָּלֶה; לא בשמים ולא בארץ, לא בהרים ולא בגבעות, אלא בך, שאתה קַיָּם ושבועתך קַיֶּמֶת לעולם. טו) מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם – היו האותיות נקראות; ומעשה נִסִּים היה. טז) מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה – כְּמַשְׁמָעוֹ: הוא בכבודו עֲשָׂאָם. דבר אחר: כאדם שאומר לחברו: כל עסקיו של פלוני במלאכה פלונית,

הַמַּחֲנֶה וַיַּרְא אֶת־הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת וַיִּחַר־אַף מֹשֶׁה וַיַּשְׁלֵךְ מִיָּדָו*
אֶת־הַלֻּחֹת וַיְשַׁבֵּר אֹתָם תַּחַת הָהָר׃ כ וַיִּקַּח אֶת־הָעֵגֶל אֲשֶׁר
עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ וַיִּטְחַן עַד אֲשֶׁר־דָּק וַיִּזֶר עַל־פְּנֵי הַמַּיִם
וַיַּשְׁקְ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ כא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן מֶה־עָשָׂה
לְךָ הָעָם הַזֶּה כִּי־הֵבֵאתָ עָלָיו חֲטָאָה גְדֹלָה׃ כב וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן
אַל־יִחַר אַף אֲדֹנִי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־הָעָם כִּי בְרָע הוּא׃
כג וַיֹּאמְרוּ לִי עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀
מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה
לוֹ׃ כד וָאֹמַר לָהֶם לְמִי זָהָב הִתְפָּרָקוּ וַיִּתְּנוּ־לִי וָאַשְׁלִכֵהוּ
בָאֵשׁ וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה׃ כה וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם כִּי פָרֻעַ הוּא
כִּי־פְרָעֹה אַהֲרֹן לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם׃ כו וַיַּעֲמֹד מֹשֶׁה בְּשַׁעַר
הַמַּחֲנֶה וַיֹּאמֶר מִי לַיהוָה אֵלָי וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל־בְּנֵי לֵוִי׃

*מידיו קרי.

בֵּאוּר.

יט) וַיַּרְא אֶת־הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת — הָעָם סְבִיבוֹ; וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: וְאֶת הַמְּחֹלֹת. וַיְשַׁבֵּר אֹתָם — לְעַם כָּזֶה אֵין צֹרֶךְ בְּלֻחוֹת כְּתוּבִים בִּידֵי אֱלֹהִים.

כ) וַיִּשְׂרֹף — הִתִּיךְ. וַיִּטְחַן — אַחַר כֵּן שָׁחַק וְהֵדַק אֶת זְהַב הָעֵגֶל הַשָּׂרוּף, עַד שֶׁהָיָה לְאָבָק דַּק. וַיִּזֶר — [וַיְזָרֶה, זָרָה, ל"ה], פִּזֵּר וְהֵפִיץ. עַל־פְּנֵי הַמַּיִם — הַיּוֹרְדִים מֵהַר חֹרֵב. [וּבִדְבָרִים ט׳, כ"א: „אֶל הַנַּחַל הַיֹּרֵד מִן הָהָר]. וַיַּשְׁקְ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל — בַּדָּבָר הַזֶּה הֶרְאָם מֹשֶׁה אֶת כָּל אַפְסוּתוֹ שֶׁל הָעֵגֶל, בְּאוֹמְרוֹ: רְאוּ אַחֲרִית אֱלֹהֵיכֶם, אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לָכֶם! גַּם הָיָה כָּזֶה מֵעֵין עֹנֶשׁ לְעוֹבְדֵי הָעֵגֶל: לַמִּצְרִים נֶחְשְׁבָה אֲכִילַת בְּשַׂר בַּעֲלֵי הַחַיִּים מְקֻדָּשִׁים בִּקְדוּשַׁת אֱלָהוּת לְעֹנֶשׁ גָּדוֹל וּלְתוֹעֵבָה נוֹרָאָה (הֵירוֹדוֹט).

כא) מֶה־עָשָׂה לְךָ — אֵיזוֹ רָעָה עָשָׂה לְךָ.

כב) כִּי בְרָע הוּא — כִּי בְּתוֹךְ רָע הוּא שָׁקוּעַ, כְּלוֹמַר: עַד כַּמָּה הוּא רָגִיל לַעֲשׂוֹת רָעָה. וְנֻסַּח הַשּׁוֹמְרוֹנִי: „כִּי פָרֻעַ הוּא".

כד) לְמִי זָהָב — כְּלֵי זָהָב, נִזְמֵי זָהָב. וָאַשְׁלִכֵהוּ בָאֵשׁ — הִשְׁלַכְתִּי אֶת הַזָּהָב בָּאֵשׁ וְהִנֵּה יָצָא הָעֵגֶל הַזֶּה מֵאֵלָיו, וַאֲנִי לֹא יָדַעְתִּי שֶׁיֵּצֵא; כִּחֵשׁ לוֹ אַהֲרֹן מִיִּרְאָתוֹ.

כה) כִּי פָרֻעַ הוּא — שׁוֹבָב, הוֹלֵךְ בִּשְׁרִירוּת לִבּוֹ. כִּי־פְרָעֹה [= פְּרָעוֹ - פָּרַע אוֹתוֹ] אַהֲרֹן — כִּי הִשְׁחִית אוֹתוֹ וְהָרַס כָּל הַסְּדָרִים בְּקִרְבּוֹ. לְשִׁמְצָה — לְשֵׁמַע חֶרְפָּה, לְשֵׁם רָע. בְּקָמֵיהֶם — בֵּין אוֹיְבֵיהֶם, כְּלוֹמַר: שׂוֹנְאֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל יָבוּזוּ לָהֶם.

כו) מִי לַיי־אֵלָי! — מִי שֶׁנִּשְׁאַר נֶאֱמָן לַיי וְלֹא עָבַד אֶת הָעֵגֶל, יָבֹא אֵלָי. כָּל־בְּנֵי לֵוִי — שֶׁלֹּא עָבְדוּ אֶת הָעֵגֶל [וְהַמִּלָּה „כָּל" לַאו דַּוְקָא, כְּמוֹ שֶׁנִּרְאֶה לְהַלָּן].

רַשִׁ"י.

כך כל שעשועיו של הקב"ה בתורה. יט) וַיַּשְׁלֵךְ מִיָּדָו — אמר: מה פסח, שהוא אחד מן המצות, אמרה תורה: „כָּל בֶּן נֵכָר לא יאכל בו" — התורה כולה כאן, וכל ישראל

כָּל־הָעָם אֶת־נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל־אַהֲרֹן׃
ד וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ
אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ה וַיַּרְא
אַהֲרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו וַיִּקְרָא אַהֲרֹן וַיֹּאמַר חַג לַיהוָה מָחָר׃
ו וַיַּשְׁכִּימוּ מִמָּחֳרָת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיַּגִּשׁוּ שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב הָעָם

בֵּאוּר.

ד) וַיָּצַר — [= וַיָּצַר; מָקוֹר: צֹר-צְרֹר, ע"ע, פָּעַל] קָשַׁר. חֶרֶט — [= חָרִיט] כִּיס. וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט — אֶת הַזָּהָב שֶׁהֵבִיאוּ לוֹ לָקַח מִיַּד כָּל אֶחָד וְקָשַׁר בַּכִּיס. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים: וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט — עָשָׂה לוֹ צוּרָה בִּדְפוּס. עֵגֶל מַסֵּכָה — עֵגֶל מִתּוֹךְ מַתֶּכֶת. וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מַסֵּכָה — לְאַחַר שֶׁאָסַף אֶת הַזָּהָב הִתִּיכוֹ בִּדְפוּס וַעֲשָׂהוּ עֵגֶל מַסֵּכָה. עֵגֶל — תַּבְנִית הַשּׁוֹר אַפִּיס, הָאֱלִיל הַקָּדוֹשׁ לְמִצְרַיִם. בְּתַבְנִית הַשּׁוֹר, הַחוֹרֵשׁ אֶת הָאֲדָמָה, רָאוּ הַמִּצְרִים אֶת הָאֵל הַגָּדוֹל, הַמְחַיֶּה אֶת הָאֲנָשִׁים וּמְפַרְנְסָם. אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ, יִשְׂרָאֵל! — זֶהוּ סֵמֶל אֱלֹהֶיךָ.

ה) וַיַּרְא אַהֲרֹן — אֶת הָרשֶׁם, שֶׁעָשָׂה הָעֵגֶל עַל הָעָם. וַיִּקְרָא אַהֲרֹן — הִכְרִיז וְהוֹדִיעַ לָעָם. חַג לַיְיָ מָחָר — דָּחָה אֶת עֲבוֹדַת הָעֵגֶל לְיוֹם הַמָּחֳרָת, אוּלַי יָשׁוּב מֹשֶׁה בֵּינְתַיִם

ו) וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל — מִבְּשַׂר הַשְּׁלָמִים

רַשִׁ"י.

הדבר, ובתוך כך יבא משה, והם לא המתינו ופרקו מעל עצמם. ד) עֵגֶל מַסֵּכָה — כיון שהשליכו לָאוּר [לאש] באו מְכַשְּׁפֵי עֵרֶב רַב, שעלו עמהם ממצרים, וַעֲשָׂאוּהוּ בכשפים. ויש אומרים: מִיכָה היה שם, שיצא מתוך דְּמוּסֵי בִנְיָן [שורות הלבנים], שנתמעך בו במצרים; שֶׁכְּשֶׁהָכוּ ישראל במצרים את פיתום ורעמסס ולא עשו לְבֵנִים כְּשִׁעוּר עבודתם, נטלו המצרים את ילדיהם וּנְתָנוּם בחומה, לְמַלֵּא מקום הַלְּבֵנִים החסרות, והניחו לבנים סביבותיהם; ועליהם אמר משה לפני הקב"ה: רבונו של עולם! למה יֵעָנְשׁוּ הקטנים במיתה זו? אמר לו הקב"ה: אין סופם של ילדים אלו לטובה, כשיגדלו יֵצְאוּ לְתַרְבּוּת רעה, מוטב שימותו זַכָּאִים. הלך משה והוציא אחד מתוך נִדְבְּכֵי [נדבך — שורת לבנים] הבנין, שנתמעך בו, ונקרא מִיכָה] והיה בידו טַס, שכתב בו משה: „עֲלֵה, שור! עלה שור!" להעלות ארונו של יוסף מתוך הנילוס, והשליכו לתוך הַכּוּר [כלי ברזל, שֶׁמַּתִּיכִים בו [כסף וזהב] ויצא העגל. אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ — ולא נאמר: „אלה אלהינו" — מכאן שֶׁעֵרֶב רַב, שעלו ממצרים, הם שנקהלו על אהרן והם שֶׁעֲשָׂאוּהוּ, ואחר כך הטעו את ישראל אחריו. ה) וַיַּרְא אַהֲרֹן — שהיה בו רוח חיים וראה, שהצליח מעשה שָׂטָן, לא היה לו פֶּה לדחותם לגמרי. דבר אחר: ראה אהרן את חור בן אחותו, שהיה מוכיחם, וַהֲרָגוּהוּ. וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ — אמר: אם הם בונים את המזבח — זה מביא צרור וזה מביא אבן, וְנִמְצֵאת מלאכתם נַעֲשֵׂית בבת אחת; ומתוך שאני בונה אותו, אני מתעצל במלאכתי, בין כך ובין כך משה בא. חַג לַיְיָ — בלבו היה לַשָּׁמַיִם; בטוח היה, שיבא משה ויעבדו את המקום. ו) וַיַּשְׁכִּימוּ —

לֶאֱכֹל וְשָׁתוֹ וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק׃ פ ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֶךְ־
רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ אֲשֶׁר הֶעֱלֵיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ח סָרוּ מַהֵר
מִן־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ
וַיִּזְבְּחוּ־לוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רָאִיתִי אֶת־הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה
עַם־קְשֵׁה־עֹרֶף הוּא׃ י וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי וְיִחַר־אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם
וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל׃ יא וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת־פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהָיו
וַיֹּאמֶר לָמָה יְהוָה יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה׃ יב לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר
בְּרָעָה הוֹצִיאָם לַהֲרֹג אֹתָם בֶּהָרִים וּלְכַלֹּתָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה
שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ׃ יג זְכֹר לְאַבְרָהָם

בֵּאוּר.

שֶׁהִקְרִיבוּ לָעֵגֶל. וְשָׁתוֹ – [= וְשָׁתֹה; מָקוֹר בִּמְקוֹם שֵׁם הַפֹּעַל: וְלִשְׁתּוֹת]. וַיָּקוּמוּ לְצַחֵק – בְּשִׁירִים וּבִמְחוֹלוֹת, וּכְמִנְהַג עֲבוֹדַת הָאֱלִילִים.

ז) לֶךְ־רֵד – מִן הָהָר. שִׁחֵת – הִדְרִכּוֹ. עַמְּךָ – כְּלוֹמַר: מֵעַכְשָׁו הוּא עַמְּךָ וְלֹא עַמִּי.

ח) אֲשֶׁר צִוִּיתִם – „וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם" (כ׳, כ׳).

ט) רָאִיתִי אֶת־הָעָם – הִתְבּוֹנַנְתִּי אֵלָיו. קְשֵׁה־עֹרֶף – עַקְשָׁן, שֶׁקָּשֶׁה לַהֲשִׁיבוֹ מִדַּרְכּוֹ הָרָעָה.

י) הַנִּיחָה – [הִפְעִיל ב׳ מִמְּקוֹר נוּחַ – הַנַּח]. הַנִּיחָה לִּי – אַל תַּפְרִיעֵנִי, כְּלוֹמַר: אַל תִּתְפַּלֵּל בַּעֲדָם. יִחַר – [= יֶחֱרֶה; חָרָה, פָּעַל; עָתִיד מְקֻצָּר]. יִחַר־אַפִּי – יִבְעַר אַפִּי. וַאֲכַלֵּם – [פִּעֵל, כָּלָה – כִּלָּה] וְאַשְׁמִידֵם. וְאֶעֱשֶׂה אֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל – וּבְךָ אֲקַיֵּם אֶת הַשְּׁבוּעָה, שֶׁנִּשְׁבַּעְתִּי לָהָאָבוֹת.

יא) וַיְחַל – [= וַיְחַלֶּה; פִּעֵל עָתִיד מְקֻצָּר, מִמְּקוֹר: חָלָה – חִלָּה; חִלָּה פְּנֵי... פֵּרוּשׁוֹ: בִּקֵּשׁ, הֶעְתִּיר, הִתְפַּלֵּל אֶל ...].

יב) לָמָּה יֹאמְרוּ ... לֵאמֹר – כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה. בְּרָעָה – בְּמַחְשָׁבָה רָעָה. בֶּהָרִים – בֵּין הֶהָרִים שֶׁבַּמִּדְבָּר, וְהַכַּוָּנָה עַל רִכְסֵי הַר סִינַי. וְהִנָּחֵם – הִתְחָרֵט. עַל־הָרָעָה – שֶׁחָשַׁבְתָּ לַעֲשׂוֹת – לְעַמֶּךָ.

יג) זְכֹר לְאַבְרָהָם – אֶת אַבְרָהָם.

רַשִׁ״י.

השטן זֵרְזָם כדי שיחטאו. ז) לֶךְ רֵד – רד מגדולתך; לא נתתי לך גדולה אלא בִּשְׁבִילָם. באותה שעה נִתְנַדָּה משה מפי בית דין של מעלה. שִׁחֵת עַמְּךָ – זהו עֵרֶב רַב, שֶׁקִּבַּלְתָּ מעצמך וְגִיַּרְתָּם, ולא נִמְלַכְתָּ בי. ואמרת: טוב שידבקו גֵרים בשכינה – הם שחתו ודרכם והשחיתו ואת ישראל]. י) הַנִּיחָה לִּי – עדיין לא שמענו שהתפלל משה עליהם, והוא אומר: הַנִּיחָה לִּי!-? אלא כאן פָּתַח לו פֶּתַח והודיעו, שהדבר תלוי בו; שאם יתפלל עליהם, לא יְכַלֵּם. יא) לָמָה יְיָ יֶחֱרֶה אַפְּךָ – [בשביל העגל] כלום מתקנא אלא חכם בחכם, גבור בגבור. יג) זְכֹר לְאַבְרָהָם – אם עברו על עשרת הדברות – אבותיהם נִתְנַסָּה בעשרה

נָתַתִּי אִתּוֹ אֵת אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה־דָן וּבְלֵב כָּל־
חֲכַם־לֵב נָתַתִּי חָכְמָה וְעָשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתִךָ׃ ז אֵת ׀
אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת הָאָרֹן לָעֵדֻת וְאֶת־הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עָלָיו וְאֵת
כָּל־כְּלֵי הָאֹהֶל׃ ח וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה
הַטְּהֹרָה וְאֶת־כָּל־כֵּלֶיהָ וְאֵת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ ט וְאֶת־מִזְבַּח
הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַכִּיּוֹר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ י וְאֵת בִּגְדֵי
הַשְּׂרָד וְאֶת־בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן וְאֶת־בִּגְדֵי בָנָיו
לְכַהֵן׃ יא וְאֵת שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְאֶת־קְטֹרֶת הַסַּמִּים לַקֹּדֶשׁ כְּכֹל
אֲשֶׁר־צִוִּיתִךָ יַעֲשׂוּ׃ פ יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃
יג וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ
כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לָדַעַת כִּי אֲנִי יְהוָה
מְקַדִּשְׁכֶם׃ יד וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם
מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת כִּי כָּל־הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ׃ טו שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיהוָה כָּל־הָעֹשֶׂה מְלָאכָה
בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת׃ טז וְשָׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשַּׁבָּת

בֵּאוּר.

ח) הַמְּנֹרָה הַטְּהֹרָה – הָעֲשׂוּיָה זָהָב טָהוֹר.

י) בִּגְדֵי הַשְּׂרָד – יְרִיעוֹת תְּפוּרוֹת מִשְּׂרִידֵי הַתְּכֵלֶת וְהָאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת הַשָּׁנִי לְכַסּוֹת בָּהֶן אֶת הָאָרוֹן, הַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנוֹרָה וּרְאֵה בְּמִדְבַּר פֶּרֶק ד׳, ו׳ – ט״ו. וּלְדַעַת רַבּוֹתֵינוּ [יוֹמָא, ע״ב, ב׳] בִּגְדֵי הַשְּׂרָד הֵם בִּגְדֵי הַשָּׂרֵת, כְּלוֹמַר: בִּגְדֵי הַכְּהֻנָּה, וְהַמִּלִּים „וְאֶת בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ" אֵינָן אֶלָּא בֵּאוּר לְ„בִגְדֵי הַשְּׂרָד" וְהֵוִי מְיֻתֶּרֶת.

יא) לַקֹּדֶשׁ – לְהַקְטִיר בְּאֹהֶל מוֹעֵד, שֶׁהוּא קֹדֶשׁ.

יג) כִּי אוֹת הִוא – הַשַּׁבָּת. לָדַעַת – לְמַעַן יֵדְעוּ הַכֹּל, כָּל הָעַמִּים.

יד) מְחַלְלֶיהָ – הַנּוֹהֵג בָּהּ חֹל בִּקְדֻשָּׁתָהּ.

טו) יֵעָשֶׂה – [=תֵּעָשֶׂה]. שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן – מְנוּחָה שְׁלֵמָה, וְלֹא מְנוּחָה עֲרָאִית.

רַשִׁ״י.

יג) וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – אף על פי שהפקדתיך לְצַוּוֹתָם על מלאכת המשכן, אל יֵקַל בעיניך לִדְחוֹת את השבת מפני אותה מלאכה. אַךְ אֶת־שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ – אף על פי שתהיו רְדוּפִים וזריזים בזריזות המלאכה, שבת אל תִּדָּחֶה מפניה. כִּי אוֹת הִיא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם – אות גְּדוֹלָה היא בינינו, שבחרתי בכם, בְּהַנְחִילִי לכם את יום מנוחתי למנוחה.

לַעֲשׂוֹת אֶת־הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם׃ יז בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל אוֹת הִוא לְעֹלָם כִּי־שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־
הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ׃ ס שני יח וַיִּתֵּן
אֶל־מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי שְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת
לֻחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים׃

לב.

א וַיַּרְא הָעָם כִּי־בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן־הָהָר וַיִּקָּהֵל הָעָם
עַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם ׀ עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ
לְפָנֵינוּ כִּי־זֶה ׀ מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא
יָדַעְנוּ מֶה־הָיָה לוֹ׃ ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַהֲרֹן פָּרְקוּ נִזְמֵי הַזָּהָב
אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהָבִיאוּ אֵלָי׃ ג וַיִּתְפָּרְקוּ

בֵּאוּר.

יז) שָׁבַת – נָח. וַיִּנָּפַשׁ – הֵשִׁיב נַפְשׁוֹ בִּמְנוּחָה. דִּבְּרָה תוֹרָה כִּלְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם.

יח) כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ – אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים מִסֵּדֶר „מִשְׁפָּטִים" וָהָלְאָה.

א) בֹשֵׁשׁ – וּמָקוֹר: בּוֹשׁ, ע״ו; פָּעַל א׳: בּוֹשֵׁשׁ = אֵחַר; פִּעֵל ב׳: בֵּיֵשׁ = הֵבִיא לִידֵי בוּשָׁה]. בֹשֵׁשׁ–הַמְצַפֶּה וּמְיַחֵל לִדְבַר־מָה וְתוֹחַלְתּוֹ נִכְזֶבֶת, הֲרֵיהוּ בוֹשׁ מִתִּקְוָתוֹ, מִתְיָאֵשׁ; וְהָעִבְרִי אוֹמֵר עָלָיו: חַכֵּה עַד בּוֹשׁ. וַיָּחִילוּ עַד בּוֹשׁ (שׁוֹפְטִים ג׳, כ״ה). וַיִּקָּהֵל... עַל – [הִקָּהֵל עַל – פֵּרוּשׁוֹ: לִמְרִיבָה]. עַל־אַהֲרֹן – כִּי אוֹתוֹ הִפְקִיד מֹשֶׁה עַל הָעָם בַּעֲלוֹתוֹ אֶל הָהָר. עֲשֵׂה־לָנוּ אֱלֹהִים – אֵל מִסְתַּתֵּר, הַשּׁוֹמֵר אֶת עַמּוֹ וּמַשְׁגִּיחַ עָלָיו בְּכָל דְּרָכָיו, לֹא הָיָה מוּבָן עֲדַיִן לָעָם, שֶׁזֶּה עַתָּה יָצָא מִמִּצְרַיִם הָאֱלִילִית. עַד עַכְשָׁו הָיָה מֹשֶׁה מוּל הָאֱלֹהִים וּבָא־כֹחוֹ בְּעֵינֵי הָעָם, וְהִנֵּה – מֹשֶׁה אֵינֶנּוּ; עַל כֵּן בִּקְשׁוּ מֵאַהֲרֹן לַעֲשׂוֹת לָהֶם סֵמֶל מוּחָשִׁי, שֶׁהַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה עָלָיו, וְהוּא יֵלֵךְ לִפְנֵיהֶם.

ב) פָּרְקוּ – [צִוּוּי פִּעֵל] הָסִירוּ.

ג) וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל־הָעָם–הֵסִירוּ מֵעֲלֵיהֶם.

רַשִׁ״י.

א) כִּי בֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה – כְּשֶׁעָלָה משה להר, אמר להם: לסוף ארבעים יום אני בא. כְּסְבוּרִים הם, שאותו יום שעלה מן הַמִּנְיָן הוא [כלומר: שגם הוא עולה בחשבון], והוא אמר להם שְׁלֵמִים: ארבעים יום וְלֵילוֹ עִמּוֹ, ויום עֲלִיָּתוֹ אין לילו עמו; שהרי בשבעה בְּסִיוָן עלה [ובששי בסיון היה גִּלּוּי שכינה על הר סיני], נמצא היום הארבעים בשבעה עשר בתמוז; בששה עשר בא הַשָּׂטָן וְעִרְבֵּב את העולם, וְהֶרְאָה דמות חשך ואפלה וְעִרְבּוּבְיָא, לוֹמַר: וַדַּאי מת משה, לכך באה ערבוביה לעולם. כִּי־זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ – כמין דְּמוּת משה הראה להם השטן, שנושאים אותו באויר רקיע השמים, אמר להם: מת משה.

ב) בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם – אמר אהרן בלבו: הנשים והילדים חָסִים על תכשיטיהם, שֶׁמָּא יִתְעַכֵּב

בְּגִשְׁתָּם אֶל־הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָה׃ כא וְרָחֲצוּ
יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ וְהָיְתָה לָהֶם חָק־עוֹלָם לוֹ וּלְזַרְעוֹ
לְדֹרֹתָם׃ פ כב וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ כג וְאַתָּה קַח־
לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ מָר־דְּרוֹר חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְקִנְּמָן־בֶּשֶׂם מַחֲצִיתוֹ
חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם וּקְנֵה־בֹשֶׂם חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם׃ כד וְקִדָּה חֲמֵשׁ
מֵאוֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ וְשֶׁמֶן זַיִת הִין׃ כה וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ שֶׁמֶן
מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ רֹקַח מִרְקַחַת מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ שֶׁמֶן מִשְׁחַת־קֹדֶשׁ
יִהְיֶה׃ כו וּמָשַׁחְתָּ בוֹ אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֵת אֲרוֹן הָעֵדֻת׃
כז וְאֶת־הַשֻּׁלְחָן וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־הַמְּנֹרָה וְאֶת־כֵּלֶיהָ וְאֵת
מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת׃ כח וְאֶת־מִזְבַּח הָעֹלָה וְאֶת־כָּל־כֵּלָיו וְאֶת־
הַכִּיֹּר וְאֶת־כַּנּוֹ׃ כט וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְהָיוּ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ
בָּהֶם יִקְדָּשׁ׃ ל וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו תִּמְשָׁח וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם
לְכַהֵן לִי׃ לא וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תְּדַבֵּר לֵאמֹר שֶׁמֶן מִשְׁחַת־
קֹדֶשׁ יִהְיֶה זֶה לִי לְדֹרֹתֵיכֶם׃ לב עַל־בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ
וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ לֹא תַעֲשׂוּ כָּמֹהוּ קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם׃
לג אִישׁ אֲשֶׁר יִרְקַח כָּמֹהוּ וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ עַל־זָר וְנִכְרַת

בֵּאוּר.

כג) בְּשָׂמִים רֹאשׁ – [= רָאשֵׁי בְשָׂמִים] מִן הַמִּינִים הַחֲשׁוּבִים שֶׁבַּבְּשָׂמִים. מָר־דְּרוֹר – שֶׁמֶן הַמֹּר הַנּוֹטֵף חָפְשִׁי מֵאֵלָיו מִמִּין עֵץ שִׁטִּים בְּאֶרֶץ עֲרָב; וְהוּא יָקָר מִן הַמֹּר שֶׁמּוֹצִיאִים מִן הָעֵץ עַל יְדֵי עֲשִׂיַּת נֶקֶב בְּתוֹכוֹ. חֲמֵשׁ מֵאוֹת – שֶׁקֶל מִשְׁקָלוֹ. קִנְּמָן־בֶּשֶׂם – הַקִּנָּמוֹן הַטּוֹב, מִין בְּשָׂמִים יָקָר. מַחֲצִיתוֹ – תִּקַּח הַחֵצִי מִמִּשְׁקַל מָר דְּרוֹר, וְהוּא – חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם – שֶׁקֶל. קְנֵה־בֹשֶׂם – מִין בְּשָׂמִים הַנִּקְרָא גַּם „הַקָּנֶה הַטּוֹב", אוֹ סְתָם: „קָנֶה".

כד) קִדָּה – קְלִפַּת עֵץ בֹּשֶׂם, וְנִקְרָא גַּם בְּשֵׁם „קְצִיעָה".

כה) רֹקַח – [שֵׁם מִפְשָׁט] עֵרוּב מִינֵי בְשָׂמִים שׁוֹנִים. מִרְקַחַת – [שֵׁם דָּבָר, כְּמוֹ „מֶרְקָחָה"] הַתַּעֲרוּבָה שֶׁל מִינֵי בְשָׂמִים, הַרְבֵּה מִינֵי בְשָׂמִים הַמְעֹרָבִים יַחַד. רֹקַח מִרְקַחַת – עִנְיָנוֹ כְּמוֹ „מְקֻטֶּר קְטֹרֶת". מַעֲשֵׂה רֹקֵחַ – מַעֲשֵׂה אָמָן בִּרְקִיחָה.

לב) עַל־בְּשַׂר אָדָם – פָּשׁוּט, שֶׁאֵינוֹ כֹהֵן. יִיסָךְ – [יוּסַךְ; הַפֹּעַל מִן סוֹף־הוּסַךְ ע"ו; וְדוֹמֶה לוֹ: „וַיִּישֶׂם" = וַיּוּשַׂם (בְּרֵאשִׁית כ"ד – ל"ג, נ' – כ"ו)]. לֹא יִיסָךְ – אָסוּר לָסוּךְ בְּשֶׁמֶן מִשְׁחָה כָּזֶה. בְּמַתְכֻּנְתּוֹ – דּוֹמֶה לוֹ בְּמִשְׁקַל סַמָּנָיו.

לג) אֲשֶׁר יִרְקַח כָּמֹהוּ – כְּשֶׁמֶן מִשְׁחָה זֶה; זֶהוּ הָעֹנֶשׁ עַל הָאָמוּר: „וּבְמַתְכֻּנְתּוֹ לֹא תַעֲשׂוּ". וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ – מֵאוֹתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה - הָעֹנֶשׁ עַל הָאָמוּר לְמַעְלָה: „עַל בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ". עַל־זָר – שֶׁאֵינוֹ כֹהֵן.

מֵעַמָּיו׃ ס לד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ סַמִּים נָטָף ׀
וּשְׁחֵלֶת וְחֶלְבְּנָה סַמִּים וּלְבֹנָה זַכָּה בַּד בְּבַד יִהְיֶה׃ לה וְעָשִׂיתָ
אֹתָהּ קְטֹרֶת רֹקַח מַעֲשֵׂה רוֹקֵחַ מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ׃ לו וְשָׁחַקְתָּ
מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר
אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה קֹדֶשׁ קָדָשִׁים תִּהְיֶה לָכֶם׃ לז וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂה בְּמַתְכֻּנְתָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם קֹדֶשׁ תִּהְיֶה לְךָ לַיהוָה׃
לח אִישׁ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כָמוֹהָ לְהָרִיחַ בָּהּ וְנִכְרַת מֵעַמָּיו׃ ס

לא.

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם
בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה׃ ג וָאֲמַלֵּא אֹתוֹ רוּחַ
אֱלֹהִים בְּחָכְמָה וּבִתְבוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל־מְלָאכָה׃ ד לַחְשֹׁב
מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב וּבַכֶּסֶף וּבַנְּחֹשֶׁת׃ ה וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן
לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל־מְלָאכָה׃ ו וַאֲנִי הִנֵּה

ב א ו ר.

מֵעַמָּיו – [= מֵעַמּוֹ]. וּרְאֵה בְּרֵאשִׁית י"ז, י"ד.

לד) סַמִּים – מִינֵי בְשָׂמִים שׁוֹנִים. נָטָף – מִין מֹר הַמְטַפְטֵף מֵעֵץ. שְׁחֵלֶת – בְּתַלְמוּד נִקְרָא צִפֹּרֶן, וְהוּא מִין נַרְתִּיק לְרֶמֶשׂ הַמָּצוּי בְּיַם הֹדּוּ וּבְיַם סוּף. חֶלְבְּנָה – שְׂרָף לָבָן כְּחָלָב, הַנּוֹטֵף מִמִּין קָנֶה, וְרֵיחוֹ חָרִיף וְקָשֶׁה. סַמִּים – כֵּפֶל הַמִּלָּה, שֶׁבָּאָה כְּבָר בְּפָסוּק זֶה. וּלְבֹנָה – מִין שְׂרָף הַמִּתְקַשֶּׁה כַּדוֹנַג (ווייהרויך). זַכָּה – טְהוֹרָה וּנְקִיָּה. בַּד בְּבַד – שָׁוִים בְּמִשְׁקָלָם.

לה) וְעָשִׂיתָ אֹתָהּ – אֶת הַלְּבֹנָה, הַנִּזְכֶּרֶת לָאַחֲרוֹנָה, וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּפָסוּק כ"ה: „וְעָשִׂיתָ אֹתוֹ" – כְּלוֹמַר: אֶת הַשֶּׁמֶן שֶׁנִּזְכַּר מִקֹּדֶם, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא מְעֹרָב עִם עוֹד מִינֵי בְשָׂמִים אֲחֵרִים.

לה) קְטֹרֶת – תַּעֲרוּבָה שֶׁל סַמְמָנִים שֶׁיָּשִׂימוּ עַל גֶּחָלִים לְהַעֲלוֹת עָשָׁן וְרֵיחַ נָעִים. מְמֻלָּח – מְעֹרָב וּבָלוּל הֵיטֵב. טָהוֹר – מִכָּל תַּעֲרוּבָה אַחֶרֶת.

לו) וְשָׁחַקְתָּ – תִּכְתֹּשׁ וְתִטְחַן. מִמֶּנָּה – מִן הַקְּטֹרֶת. הָדֵק – [מָקוֹר: דֹּק – דָּקֹק. ע"ע; הִפְעִיל: הָדֵק; וְכַאן בָּא הַמָּקוֹר בְּהוֹרָאַת תֹּאַר הַפֹּעַל]. וְשָׁחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק – תִּכְתֹּשׁ אוֹתָהּ הֵיטֵב עַד שֶׁתְּהֵא דַקָּה.

ב) קָרָאתִי בְשֵׁם – בָּחַרְתִּי.

ד) לַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת – לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂי אֳמָנוּת, כָּל מִינֵי מְלֶאכֶת מַחֲשֶׁבֶת.

ה) וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן – אֻמָּנוּת שֶׁל חֲקִיקָה בָּאֲבָנִים טוֹבוֹת. לְמַלֹּאת – לְתַקֵּן אֶת הַמִּשְׁבְּצוֹת.

רַשִׁ"י.

לד) וְחֶלְבְּנָה – בֹּשֶׂם שֶׁרֵיחוֹ רַע, וּמְנָאָהּ הַכָּתוּב בֵּין סַמְמָנֵי הַקְּטֹרֶת, לְלַמְּדֵנוּ, שֶׁלֹּא יֵקַל בְּעֵינֵינוּ לְצָרֵף בַּאֲגֻדַּת תַּעֲנִיּוֹתֵינוּ וּתְפִלּוֹתֵינוּ אֶת פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁיִּהְיוּ נִמְנִים עִמָּנוּ.

ל.

א וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ מִקְטַר קְטֹרֶת עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ ב אַמָּה
אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ רָבוּעַ יִהְיֶה וְאַמָּתַיִם קֹמָתוֹ מִמֶּנּוּ קַרְנֹתָיו׃
ג וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר אֶת־גַּגּוֹ וְאֶת־קִירֹתָיו סָבִיב וְאֶת־
קַרְנֹתָיו וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ ד וּשְׁתֵּי טַבְּעֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה־
לּוֹ ׀ מִתַּחַת לְזֵרוֹ עַל שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה עַל־שְׁנֵי צִדָּיו וְהָיָה
לְבָתִּים לְבַדִּים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֵמָּה׃ ה וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים
עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב׃ ו וְנָתַתָּה אֹתוֹ לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת
אֲשֶׁר עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת לִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת אֲשֶׁר
אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה׃ ז וְהִקְטִיר עָלָיו אַהֲרֹן קְטֹרֶת סַמִּים בַּבֹּקֶר
בַּבֹּקֶר בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה׃ מפטיר ח וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן
אֶת־הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם יַקְטִירֶנָּה קְטֹרֶת תָּמִיד לִפְנֵי יְהוָה
לְדֹרֹתֵיכֶם׃ ט לֹא־תַעֲלוּ עָלָיו קְטֹרֶת זָרָה וְעֹלָה וּמִנְחָה וְנֵסֶךְ
לֹא תִסְּכוּ עָלָיו׃ י וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל־קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה
מִדַּם חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יְכַפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם
קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לַיהוָה׃ פ פ פ

בֵּאוּר.

א) מִזְבַּח מִקְטַר קְטֹרֶת–מִזְבֵּחַ לְהַקְטִיר עָלָיו קְטֹרֶת, הוּא מִזְבַּח הַזָּהָב. וּבְמִשְׁנָה גְּמָרָא: הַמִּזְבֵּחַ הַפְּנִימִי, לְפִי שֶׁהָיָה בִּפְנִים הָאֹהֶל.

ב) מִמֶּנּוּ קַרְנֹתָיו–מִמֶּנּוּ תֵּצֶאנָה הַקְּרָנוֹת, וְלֹא לַעֲשׂוֹתָן בִּפְנֵי עַצְמָן וּלְחַבְּרָן אֵלָיו.

ד) עַל־שְׁנֵי צִדָּיו–בֵּאוּר לְ"שְׁתֵּי צַלְעֹתָיו" הָאָמוּר קֹדֶם.

ו) לִפְנֵי הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת – אֵין זֶה אֶלָּא כְּפֵל הַמִּשְׁפָּט הַקֹּדֶם: "לִפְנֵי הַפָּרֹכֶת..." וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים אֵין זֶה.

ז) קְטֹרֶת סַמִּים – קְטֹרֶת שֶׁל מִינֵי בְשָׂמִים שׁוֹנִים. בְּהֵיטִיבוֹ אֶת־הַנֵּרֹת – כְּשֶׁיְּנַקֶּה אֶת הַבָּזִיכִים שֶׁל הַמְּנוֹרָה לְהַדְלִיקָהּ בָּעֶרֶב.

ט) קְטֹרֶת זָרָה–כְּלוֹמַר: שֶׁאֵינָהּ עֲשׂוּיָה כְּמַתְכֹּנֶת הָאֲמוּרָה לְהַלָּן.

רַשִׁ"י.

ג) אֶת גַּגּוֹ – זה היה לו גג, אבל מִזְבַּח הָעוֹלָה לא היה לו גג, אלא היו ממלאים

כִּי תִשָּׂא.

יא וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יב כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיהוָה בִּפְקֹד אֹתָם
וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם׃ יג זֶה ׀ יִתְּנוּ כָּל־הָעֹבֵר עַל־
הַפְּקֻדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל
מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַיהוָה׃ יד כֹּל הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים
מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה יִתֵּן תְּרוּמַת יְהוָה׃ טו הֶעָשִׁיר לֹא־
יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל לָתֵת אֶת־תְּרוּמַת
יְהוָה לְכַפֵּר עַל־־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ טז וְלָקַחְתָּ אֶת־־כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים
מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עַל־־נַפְשֹׁתֵיכֶם׃ פ
יז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יח וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְכַנּוֹ
נְחֹשֶׁת לְרָחְצָה וְנָתַתָּ אֹתוֹ בֵּין־אֹהֶל מוֹעֵד וּבֵין הַמִּזְבֵּחַ וְנָתַתָּ
שָׁמָּה מָיִם׃ יט וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנּוּ אֶת־־יְדֵיהֶם וְאֶת־־
רַגְלֵיהֶם׃ כ בְּבֹאָם אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד יִרְחֲצוּ־מַיִם וְלֹא יָמֻתוּ אוֹ

בֵּ א ו ר.

יב) רֹאשׁ – סְכוּם. כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ... – כְּשֶׁתִּרְצֶה לִסְפֹּר וּלְקַבֵּל אֶת סְכוּם מִסְפָּרָם. פְּקֻדִים – מִסְפָּר. לִפְקֻדֵיהֶם – לְמִסְפָּרָם. וְלֹא־יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף – כִּי מִנְיַן הָעָם מֵבִיא עֲלֵיהֶם נֶגֶף [שמואל ב׳ כ״ד]; וְעַל יְדֵי הַכֹּפֶר לֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף. בִּפְקֹד אֹתָם – כַּאֲשֶׁר יִסְפְּרוּ אוֹתָם.

יג) זֶה יִתְּנוּ – וְזֶהוּ הַכֹּפֶר שֶׁיִּתְּנוּ. כָּל הָעֹבֵר עַל הַפְּקֻדִים – כָּל אִישׁ הָעוֹבֵר בְּמִסְפָּר עַל יְדֵי מוֹנֶה. מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל – חֲצִי הַשֶּׁקֶל, וְנִקְרָא גַם: בֶּ קַ ע. בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ – שֶׁקֶל הַמִּקְדָּשׁ הָיָה גָדוֹל בְּמִשְׁקָלוֹ מִשֶּׁקֶל שֶׁל חֹל. גֵּרָה – מַטְבֵּעַ קָטָן.

טו) לָתֵת – נִמְשָׁךְ לַפְּעָלִים: יַ רְ בֶּ ה, יַ מְ עִ י ט, כְּלוֹמַר: הֶעָשִׁיר לֹא יַרְבֶּה לָתֵת וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט לָתֵת מִמַּחֲצִית הַשָּׁקֶל.

יח) כִּיּוֹר – דוּד וּבוֹ שְׁתֵּי בְּרָזוֹת הַמְּרִיקוֹת מִתּוֹכָן מַיִם. וְכַנּוֹ – כַּן = בָּסִיס, שֶׁהַכִּיּוֹר עוֹמֵד עָלָיו. לְרָחְצָה – וְשֵׁם הַפֹּעַל מִמִּין נְקֵבָה.

כ) יִרְחֲצוּ־מַיִם – יִרְחֲצוּ בַּמַּיִם.

רַ שִׁ ״ י.

חֲלָלוֹ אדמה בכל חֲנִיתָם. יג) זֶה יִתְּנוּ – הראה לו כמין מַטְבֵּעַ של אש ואמר לו: כזה יתנו.
יד) הָעֹבֵר עַל־הַפְּקֻדִים – דרך המונים מעבירים את הַנִּמְנִים זה אחר זה.

אֵיל מִלֻּאִים הוּא׃ כג וְכִכַּר לֶחֶם אַחַת וְחַלַּת לֶחֶם שֶׁמֶן אַחַת
וְרָקִיק אֶחָד מִסַּל הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְהוָה׃ כד וְשַׂמְתָּ הַכֹּל
עַל כַּפֵּי אַהֲרֹן וְעַל כַּפֵּי בָנָיו וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה׃
כה וְלָקַחְתָּ אֹתָם מִיָּדָם וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה עַל־הָעֹלָה לְרֵיחַ
נִיחוֹחַ לִפְנֵי יְהוָה אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה׃ כו וְלָקַחְתָּ אֶת־הֶחָזֶה
מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וְהֵנַפְתָּ אֹתוֹ תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה
וְהָיָה לְךָ לְמָנָה׃ כז וְקִדַּשְׁתָּ אֵת ׀ חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת שׁוֹק
הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הוּנַף וַאֲשֶׁר הוּרָם מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים מֵאֲשֶׁר
לְאַהֲרֹן וּמֵאֲשֶׁר לְבָנָיו׃ כח וְהָיָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו לְחָק־עוֹלָם
מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי תְרוּמָה הוּא וּתְרוּמָה יִהְיֶה מֵאֵת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם תְּרוּמָתָם לַיהוָה׃ כט וּבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ
אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן יִהְיוּ לְבָנָיו אַחֲרָיו לְמָשְׁחָה בָהֶם וּלְמַלֵּא־בָם
אֶת־יָדָם׃ ל שִׁבְעַת יָמִים יִלְבָּשָׁם הַכֹּהֵן תַּחְתָּיו מִבָּנָיו אֲשֶׁר
יָבֹא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ׃ לא וְאֵת אֵיל הַמִּלֻּאִים
תִּקָּח וּבִשַּׁלְתָּ אֶת־בְּשָׂרוֹ בְּמָקֹם קָדֹשׁ׃ לב וְאָכַל אַהֲרֹן וּבָנָיו
אֶת־בְּשַׂר הָאַיִל וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר בַּסָּל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד׃
לג וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם לְמַלֵּא אֶת־יָדָם לְקַדֵּשׁ אֹתָם
וְזָר לֹא־יֹאכַל כִּי־קֹדֶשׁ הֵם׃ לד וְאִם־יִוָּתֵר מִבְּשַׂר הַמִּלֻּאִים
וּמִן־הַלֶּחֶם עַד־הַבֹּקֶר וְשָׂרַפְתָּ אֶת־הַנּוֹתָר בָּאֵשׁ לֹא יֵאָכֵל

בֵּאוּר.

עוֹלָה וּרְאֵה פָּסוּק ל כ),

כד) וְהֵנַפְתָּ אֹתָם — תָּנִיף אֶת הַבָּשָׂר וְאֶת הַלֶּחֶם. תְּנוּפָה — תְּנוּעָה לְמַעְלָה וּלְמַטָּה וּלְכָל צַד.

כה) עַל־הָעֹלָה — עִם הָאַיִל הָרִאשׁוֹן, שֶׁהֶעֱלֵיתָ עוֹלָה.

כו) לְךָ לְמָנָה — לְחֵלֶק בַּעַדְךָ, כִּי בִּימֵי הַמִּלּוּאִים הָיָה מֹשֶׁה בִּמְקוֹם הַכֹּהֵן.

כז) וְקִדַּשְׁתָּ ... — מִכָּאן וָאֵילָךְ תַּקְדִּישׁ אֶת אֵלֶּה, שֶׁיִּהְיוּ תָּמִיד לְמָנָה לַכֹּהֲנִים מִזִּבְחֵי הַשְּׁלָמִים.

כט) לְבָנָיו אַחֲרָיו — לִבְנוֹ הַבְּכוֹר אַחַר מוֹתוֹ, כִּי הַכְּהֻנָּה הַגְּדוֹלָה עוֹבֶרֶת בִּירוּשָּׁה. לְמָשְׁחָה (שֵׁם הַפֹּעַל בְּתַמּוּנַת נְקֵבָה) בָהֶם — שֶׁיִּמְשָׁחֵהוּ בַּבְּגָדִים הָאֵלֶּה.

ל) שִׁבְעַת יָמִים — שֶׁל מִלּוּאִים. יִלְבָּשֵׁם — (= יִלְבָּשֵׁם) יִתְחַנֵּךְ בִּלְבִישָׁתָם.

לא) בְּמָקֹם קָדֹשׁ — בְּפֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד.

לג) וְאָכְלוּ אֹתָם, אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם — אֶת הַלֶּחֶם וְהַבָּשָׂר יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים, שֶׁנִּתְכַּפְּרוּ בָהֶם עַל עֲוֹנוֹתֵיהֶם, כְּדֵי לְמַלֵּא אֶת יָדָם לַכְּהֻנָּה. זָר — שֶׁאֵינוֹ מִזֶּרַע אַהֲרֹן.

כִּי־קֹדֶשׁ הוּא׃ לה וְעָשִׂיתָ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו כָּכָה כְּכֹל אֲשֶׁר־
צִוִּיתִי אֹתָכָה שִׁבְעַת יָמִים תְּמַלֵּא יָדָם׃ לו וּפַר חַטָּאת תַּעֲשֶׂה
לַיּוֹם עַל־הַכִּפֻּרִים וְחִטֵּאתָ עַל־הַמִּזְבֵּחַ בְּכַפֶּרְךָ עָלָיו וּמָשַׁחְתָּ
אֹתוֹ לְקַדְּשׁוֹ׃ לז שִׁבְעַת יָמִים תְּכַפֵּר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְקִדַּשְׁתָּ אֹתוֹ
וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים כָּל־הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ׃ ס ששי
לח וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה עַל־הַמִּזְבֵּחַ כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם
תָּמִיד׃ לט אֶת־הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ
הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ מ וְעִשָּׂרֹן סֹלֶת בָּלוּל בְּשֶׁמֶן כָּתִית
רֶבַע הַהִין וְנֵסֶךְ רְבִיעִת הַהִין יָיִן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד׃ מא וְאֵת
הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר וּכְנִסְכָּהּ
תַּעֲשֶׂה־לָּהּ לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה׃ מב עֹלַת תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם
פֶּתַח אֹהֶל־מוֹעֵד לִפְנֵי יְהוָה אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר
אֵלֶיךָ שָׁם׃ מג וְנֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בִּכְבֹדִי׃
מד וְקִדַּשְׁתִּי אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־
בָּנָיו אֲקַדֵּשׁ לְכַהֵן לִי׃ מה וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיִיתִי
לָהֶם לֵאלֹהִים׃ מו וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי
אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְשָׁכְנִי בְתוֹכָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃ פ שביעי

בֵּאוּר.

לה) אֹתָכָה — (תְּמוּנָה עַתִּיקָה) אוֹתְךָ. שִׁבְעַת יָמִים—אֶת הַקָּרְבָּנוֹת הָאֵלֶּה וּבְמִשְׁפָּט הַזֶּה תַּעֲשֶׂה שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים.

לו) וּפַר חַטָּאת תַּעֲשֶׂה לַיּוֹם — וּבְכָל יוֹם מִשִּׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים תַּקְרִיב פַּר חַטָּאת. עַל־הַכִּפֻּרִים — בִּשְׁבִיל הַכִּפֻּרִים. וְחִטֵּאתָ (חִטֵּא, פֹּעַל שֶׁל שְׁלִילָה: הֵסִיר הַחֵטְא). וְחִטֵּאתָ עַל־הַמִּזְבֵּחַ — תְּטַהֵר אֶת הַמִּזְבֵּחַ מִכָּל טֻמְאָה.

לז) תְּכַפֵּר עַל־הַמִּזְבֵּחַ-בְּקָרְבַּן הַחַטָּאת. כָּל־הַנֹּגֵעַ — כָּל דָּבָר הָרָאוּי לְקָרְבָּן הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ, יִהְיֶה קֹדֶשׁ וְנַעֲלֶה לְקָרְבָּן.

לח) וְזֶה—הוּא הַקָּרְבָּן. אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה—שֶׁתַּקְרִיב.

מ) עִשָּׂרֹן — עֲשִׂירִית הָאֵיפָה, עֹמֶר. בָּלוּל — (= בְּלוּלָה, כִּי סֹלֶת מִמִּין נְקֵבָה). הִין-מִדָּה בַּת שְׁלשָׁה קַבִּים, שְׁנֵים עָשָׂר לֹג.

מא) וּכְנִסְכָּהּ — שֶׁל הַמִּנְחָה. תַּעֲשֶׂה־לָּהּ — לְמִנְחַת הָעֶרֶב.

מב) אִוָּעֵד—אֶזְדַּמֵּן לָכֶם בְּמָקוֹם קָבוּעַ.

מג) וְנִקְדַּשׁ — הַמִּשְׁכָּן. בִּכְבֹדִי—עַל יְדֵי זֶה שֶׁתִּשְׁרֶה שְׁכִינָתִי בּוֹ.

מו) לְשָׁכְנִי בְּתוֹכָם — כְּדֵי שֶׁאֶשְׁכֹּן תָּמִיד בְּקִרְבָּם.

תַּעֲשֶׂה אֹתָם: ג וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל־סַל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם
בַּסָּל וְאֶת־הַפָּר וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִם: ד וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו
תַּקְרִיב אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וְרָחַצְתָּ אֹתָם בַּמָּיִם: ה וְלָקַחְתָּ
אֶת־הַבְּגָדִים וְהִלְבַּשְׁתָּ אֶת־אַהֲרֹן אֶת־הַכֻּתֹּנֶת וְאֵת מְעִיל
הָאֵפֹד וְאֶת־הָאֵפֹד וְאֶת־הַחֹשֶׁן וְאָפַדְתָּ לוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד:
ו וְשַׂמְתָּ הַמִּצְנֶפֶת עַל־רֹאשׁוֹ וְנָתַתָּ אֶת־נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ עַל־
הַמִּצְנָפֶת: ז וְלָקַחְתָּ אֶת־שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְיָצַקְתָּ עַל־רֹאשׁוֹ
וּמָשַׁחְתָּ אֹתוֹ: ח וְאֶת־בָּנָיו תַּקְרִיב וְהִלְבַּשְׁתָּם כֻּתֳּנֹת: ט וְחָגַרְתָּ
אֹתָם אַבְנֵט אַהֲרֹן וּבָנָיו וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם מִגְבָּעֹת וְהָיְתָה לָהֶם
כְּהֻנָּה לְחֻקַּת עוֹלָם וּמִלֵּאתָ יַד־אַהֲרֹן וְיַד־בָּנָיו: י וְהִקְרַבְתָּ
אֶת־הַפָּר לִפְנֵי אֹהֶל מוֹעֵד וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם
עַל־רֹאשׁ הַפָּר: יא וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הַפָּר לִפְנֵי יְהוָה פֶּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד: יב וְלָקַחְתָּ מִדַּם הַפָּר וְנָתַתָּה עַל־קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ
בְּאֶצְבָּעֶךָ וְאֶת־כָּל־הַדָּם תִּשְׁפֹּךְ אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ: יג וְלָקַחְתָּ
אֶת־כָּל־הַחֵלֶב הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד
וְאֵת שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה:

בֵּאוּר.

ג) וְנָתַתָּ אוֹתָם – אֶת שְׁלֹשֶׁת מִינֵי מַאֲפֶה אֵלּוּ. וְהִקְרַבְתָּ אֹתָם – אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד. וְאֶת־הַפָּר... הָאֵילִם – גַּם אוֹתָם תַּקְרִיב.

ד) וְרָחַצְתָּ – תְּטַבֵּל אֹתָם בַּמַּיִם לְשֵׁם טָהֳרָה לַעֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ.

ה) וְאָפַדְתָּ – וְחָגַרְתָּ.

ו) נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ – הוּא צִיץ הַזָּהָב, שֶׁחָרוּת עָלָיו: קֹדֶשׁ לַיי. וְהִשְׁמִיט אַבְנֵט וּמִכְנָסַיִם.

ט) וְחָגַרְתָּ אֹתָם אַבְנֵט – ו = אַבְנֵטִים. אַהֲרֹן וּבָנָיו – בֵּאוּר לְמִלַּת הַיַּחַס „אוֹתָם": גַּם לְאַהֲרֹן חָגְרוּ אַבְנֵט, וְהוּא אֶחָד מִשְּׁמוֹנָה בְגָדִים שֶׁלּוֹ; כִּי חֵשֶׁב הָאֵפוֹד לֹא הָיָה אֶלָּא חֵלֶק מִן הָאֵפוֹד. וְחָבַשְׁתָּ – וְהִכְרַךְ.

יא) וְשָׁחַטְתָּ – לְפִי שֶׁאַהֲרֹן לֹא נִתְקַדֵּשׁ עֲדַיִן לִכְהֻנָּה, לְפִיכָךְ עוֹשֶׂה מֹשֶׁה אֶת כָּל הָעֲבוֹדוֹת הַלָּלוּ. אֶת־הַפָּר – הוּא קָרְבַּן חַטָּאת לְכַפֵּר עַל עֲוֹן אַהֲרֹן וּבָנָיו קֹדֶם שֶׁיִּתְקַדְּשׁוּ.

יב) וְאֶת־כָּל הַדָּם – הַנִּשְׁאָר אַחַר הַזְּרִיקָה עַל קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ. אֶל־יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ – כְּעֵין בְּלִיטַת בֵּית קִבּוּל, [illegible] סָבִיב הַמִּזְבֵּחַ בְּגֹבַהּ אַמָּה מִן הָאָרֶץ. הַדָּם הוּא הַנֶּפֶשׁ שֶׁל הַקָּרְבָּן, וּלְפִיכָךְ הוּא נִתָּן לַשָּׁמַיִם תַּחַת הַנֶּפֶשׁ שֶׁל הַמַּקְרִיב. בְּקָרְבָּן שֶׁאֵינוֹ בָּא לְכַפָּרַת עָוֹן נִשְׁפָּךְ הַדָּם סָבִיב לַמִּזְבֵּחַ.

יג) הַקֶּרֶב – הַמֵּעַיִם. הַיֹּתֶרֶת עַל־הַכָּבֵד – הַקְּרוּם הַמְכַסֶּה אֶת הַכָּבֵד, וְנִקְרָא „חֲצַר הַכָּבֵד". וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים: הַקָּצֶה הַתַּחְתּוֹן הַיּוֹצֵא מִן הַכָּבֵד כְּמוֹ הַבֹּהֶן מִן הַיָּד (הרמב״ם) וְנִקְרָא בַּמִּשְׁנָה „אֶצְבַּע הַכָּבֵד". וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה – תִּשְׂרֹף עַל הַמִּזְבֵּחַ.

יד וְאֶת־בְּשַׂר הַפָּר וְאֶת־עֹרוֹ וְאֶת־פִּרְשׁוֹ תִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ מִחוּץ
לַמַּחֲנֶה חַטָּאת הוּא׃ טו וְאֶת־הָאַיִל הָאֶחָד תִּקָּח וְסָמְכוּ אַהֲרֹן
וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ טז וְשָׁחַטְתָּ אֶת־הָאָיִל
וְלָקַחְתָּ אֶת־דָּמוֹ וְזָרַקְתָּ עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ יז וְאֶת־הָאַיִל
תְּנַתֵּחַ לִנְתָחָיו וְרָחַצְתָּ קִרְבּוֹ וּכְרָעָיו וְנָתַתָּ עַל־נְתָחָיו וְעַל־
רֹאשׁוֹ׃ יח וְהִקְטַרְתָּ אֶת־כָּל־הָאַיִל הַמִּזְבֵּחָה עֹלָה הוּא לַיהוָה
רֵיחַ נִיחוֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה הוּא׃ חמישי יט וְלָקַחְתָּ אֵת הָאַיִל
הַשֵּׁנִי וְסָמַךְ אַהֲרֹן וּבָנָיו אֶת־יְדֵיהֶם עַל־רֹאשׁ הָאָיִל׃ כ וְשָׁחַטְתָּ
אֶת־הָאַיִל וְלָקַחְתָּ מִדָּמוֹ וְנָתַתָּה עַל־תְּנוּךְ אֹזֶן אַהֲרֹן וְעַל־
תְּנוּךְ אֹזֶן בָּנָיו הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן יָדָם הַיְמָנִית וְעַל־בֹּהֶן רַגְלָם
הַיְמָנִית וְזָרַקְתָּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב׃ כא וְלָקַחְתָּ מִן־
הַדָּם אֲשֶׁר עַל־הַמִּזְבֵּחַ וּמִשֶּׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְהִזֵּיתָ עַל־אַהֲרֹן
וְעַל־בְּגָדָיו וְעַל־בָּנָיו וְעַל־בִּגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ וְקָדַשׁ הוּא וּבְגָדָיו
וּבָנָיו וּבִגְדֵי בָנָיו אִתּוֹ׃ כב וְלָקַחְתָּ מִן־הָאַיִל הַחֵלֶב וְהָאַלְיָה
וְאֶת־הַחֵלֶב ׀ הַמְכַסֶּה אֶת־הַקֶּרֶב וְאֵת יֹתֶרֶת הַכָּבֵד וְאֵת ׀
שְׁתֵּי הַכְּלָיֹת וְאֶת־הַחֵלֶב אֲשֶׁר עֲלֵיהֶן וְאֵת שׁוֹק הַיָּמִין כִּי

בֵּאוּר.

יד) פִּרְשׁוֹ — [פֶּרֶשׁ] צוֹאָתוֹ.

טז) וְזָרַקְתָּ — מִן הַמִּזְרָק, וְלֹא בְּאֶצְבָּעֲךָ. עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב — וְאֵינוֹ טָעוּן זְרִיקָה עַל הַקְּרָנוֹת וּשְׁפִיכָה אֶל הַיְסוֹד כַּחַטָּאת.

יז) תְּנַתֵּחַ לִנְתָחָיו — תְּחַתֵּךְ לְאֵבָרָיו.

יח) רֵיחַ נִיחוֹחַ — רֵיחַ הַמֵּנִיחַ וּמְשַׁכֵּךְ חֲמַת הָאֱלֹהִים. אִשֶּׁה — [בְּרַבִּים: אִשִּׁים] קָרְבָּן הַנִּשְׂרָף בָּאֵשׁ.

כ) תְּנוּךְ — הַסְּחוּס, הַגָּדֵר הָאֶמְצָעִי שֶׁבְּתוֹךְ הָאֹזֶן. בֹּהֶן — הָאֶצְבַּע הָעָבָה. עַל יְדֵי הַטְּבִילָה (פָּסוּק ד׳) וְהַחַטָּאת סָרָה מֵהֶם כָּל טֻמְאָה וְכִפֵּר לָהֶם כָּל עָוֹן, וְעַל יְדֵי זְרִיקַת הַדָּם הֻקְדְּשׁוּ לַשָּׁמַיִם בִּשְׁמִיעָתָם [תְּנוּךְ הָאֹזֶן], בְּמַעֲשֵׂיהֶם [בֹּהֶן יָדָם] וּבַהֲלִיכָתָם [וּבֹהֶן רַגְלָם] (כהגא).

כא) וְהִזֵּיתָ — [נָזָה] — הִזָּה; פ״נ ול״ה הִפְעִיל; עָבָר מְהֻפָּךְ] וְתִזְרֹק.

כב) הָאַלְיָה — זָנָב עָבֶה וְשָׁמֵן שֶׁל מִין כְּבָשִׂים בְּאֶרֶץ הַקֶּדֶם; וְיֵשׁ שֶׁיַּעֲלֶה מִשְׁקָלוֹ עַד לְעֶשְׂרִים לִטְרָא וְיוֹתֵר, וְקָשֶׁה לַכֶּבֶשׂ לִגְרֹר אֶת זְנָבוֹ עַל הָאָרֶץ, וּלְפִיכָךְ קוֹשְׁרִים תַּחְתָּיו עֲגָלָה קְטַנָּה בַּת שְׁנֵי אוֹפַנִּים, לְהָקֵל לַכֶּבֶשׂ אֶת הֲלִיכָתוֹ. טַעְמוֹ שֶׁל חֵלֶב הָאַלְיָה טוֹב מְאֹד, וְהָיוּ מְכַבְּדִים בּוֹ אוֹרְחִים חֲשׁוּבִים. רְאֵה שְׁמוּאֵל א׳, ט׳ כ״ד: „הַשּׁוֹק וְהָאַלְיָה [בִּמְקוֹם „וְהֶעָלֶיהָ"]. שׁוֹק — פֶּרֶק הָרֶגֶל מִן הַבֶּרֶךְ עַד הַפַּרְסָה. אֵיל מִלֻּאִים — אַיִל שֶׁמִּלְּאוּ בוֹ אֶת יְדֵי הַכֹּהֲנִים לַעֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ. כִּי אֵיל מִלֻּאִים הוּא — וּלְפִיכָךְ לֹא יִשְׂרְפוּ אֶת כֻּלּוֹ, כְּמוֹ שֶׁיַּעֲשׂוּ לָאַיִל הָרִאשׁוֹן שֶׁהוּא

אֶת־הָאוּרִים וְאֶת־הַתֻּמִּים וְהָיוּ עַל־לֵב אַהֲרֹן בְּבֹאוֹ לִפְנֵי
יְהֹוָה וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־מִשְׁפַּט בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־לִבּוֹ לִפְנֵי יְהֹוָה
תָּמִיד׃ ס שלישי לא וְעָשִׂיתָ אֶת־מְעִיל הָאֵפוֹד כְּלִיל תְּכֵלֶת׃
לב וְהָיָה פִי־רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ שָׂפָה יִהְיֶה לְפִיו סָבִיב מַעֲשֵׂה אֹרֵג
כְּפִי תַחְרָא יִהְיֶה־לּוֹ לֹא יִקָּרֵעַ׃ לג וְעָשִׂיתָ עַל־שׁוּלָיו רִמֹּנֵי
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי עַל־שׁוּלָיו סָבִיב וּפַעֲמֹנֵי זָהָב
בְּתוֹכָם סָבִיב׃ לד פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן פַּעֲמֹן זָהָב וְרִמּוֹן עַל־
שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב׃ לה וְהָיָה עַל־אַהֲרֹן לְשָׁרֵת וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ
בְּבֹאוֹ אֶל־הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי יְהֹוָה וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת׃ ס לו וְעָשִׂיתָ
צִּיץ זָהָב טָהוֹר וּפִתַּחְתָּ עָלָיו פִּתּוּחֵי חֹתָם קֹדֶשׁ לַיהֹוָה׃
לז וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־פְּתִיל תְּכֵלֶת וְהָיָה עַל־הַמִּצְנָפֶת אֶל־מוּל
פְּנֵי־הַמִּצְנֶפֶת יִהְיֶה׃ לח וְהָיָה עַל־מֵצַח אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן

בֵּאוּר.

ל) הָאוּרִים וְהַתֻּמִּים – [= אוֹר וֶאֱמֶת] שֶׁהָיוּ יְדוּעִים לָעָם בַּיָּמִים הָהֵם, וּלְפִיכָךְ לֹא בֵּאֵר הַכָּתוּב אֶת טִיבָם. אֶת־מִשְׁפַּט בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל – אֶת הַמּוֹדִיעַ מִשְׁפַּט בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

לא) מְעִיל הָאֵפוֹד – הַמְּעִיל שֶׁהָאֵפוֹד נָתוּן עָלָיו. כְּלִיל תְּכֵלֶת – כֻּלּוֹ מִצֶּבַע תְּכֵלֶת.

לב) פִי־רֹאשׁוֹ – פְּתִיחַת בֵּית הַצַּוָּאר. בְּתוֹכוֹ – בְּאֶמְצָעִיתוֹ. שָׂפָה יִהְיֶה [= תִּהְיֶה] לְפִיו סָבִיב – שָׂפָה עָבָה תִּהְיֶה לְבֵית הַצַּוָּאר. מַעֲשֵׂה אֹרֵג – שֶׁתְּהֵא אֲרוּגָה כָּךְ. כְּפִי תַחְרָא – כְּבֵית הַצַּוָּאר שֶׁל הַשִּׁרְיוֹן. לֹא יִקָּרֵעַ – כְּדֵי שֶׁלֹּא יִקָּרֵעַ.

לג) עַל־שׁוּלָיו – עַל שְׂפָתוֹ הַתַּחְתּוֹנָה. רִמֹּנֵי תְּכֵלֶת – כְּעֵין רִמּוֹנִים מִצֶּמֶר צְבוּעַ תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי. פַּעֲמוֹן – זוּג עִם עִנְבָּל הַמַּקִּישׁ בְּתוֹכוֹ. בְּתוֹכָם – בֵּין הָרִמּוֹנִים.

לה) וְהָיָה – הַמְּעִיל. עַל־אַהֲרֹן לְשָׁרֵת – לְכַהֵן בּוֹ לִפְנֵי יְיָ.

לו) צִיץ זָהָב – טַס זָהָב נוֹצֵץ. וּפִתַּחְתָּ... וְתַחֲרֹת עַל הַצִּיץ אֶת הַמִּלִּים: קֹדֶשׁ לַיְיָ.

לז) וְשַׂמְתָּ אֹתוֹ עַל־פְּתִיל תְּכֵלֶת – כְּלוֹמַר: וְתָשִׂים עָלָיו פְּתִיל תְּכֵלֶת וּרְאֵה לְהַלָּן: ל״ט, ל״א.

לח) וְנָשָׂא אַהֲרֹן – בַּצִּיץ יְכַפֵּר אַהֲרֹן.

רַשִׁ״י.

החשן המשפט. אֶת הָאוּרִים וְאֶת הַתֻּמִּים – הוא שֵׁם הַמְּפֹרָשׁ, שהיה נותנו בתוך כִּפְלֵי החשן; והיה מֵאִיר דבריו וּמְתַמֵּם דבריו. [וגם] במקדש שני היה החשן, שאי אפשר לכהן גדול להיות מחוסר בגדים, אבל אותו שֵׁם לא היה בתוכו. לה) וְלֹא יָמוּת – מִכְּלָל לַאו אתה שומע הֵן: אם יהיו לו, לא יִתְחַיֵּב מיתה, הָא [אבל] אם יִכָּנֵס מחוסר אחד מן הבגדים הללו, חַיָּב מיתה בידי שמים.

אֶת־עֲוֺן הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל־מַתְּנֹת
קָדְשֵׁיהֶם וְהָיָה עַל־מִצְחוֹ תָּמִיד לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה׃
לט וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ וְעָשִׂיתָ מִצְנֶפֶת שֵׁשׁ וְאַבְנֵט תַּעֲשֶׂה
מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ מ וְלִבְנֵי אַהֲרֹן תַּעֲשֶׂה כֻתֳּנֹת וְעָשִׂיתָ לָהֶם
אַבְנֵטִים וּמִגְבָּעוֹת תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת׃ מא וְהִלְבַּשְׁתָּ
אֹתָם אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם וּמִלֵּאתָ
אֶת־יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְכִהֲנוּ־לִי׃ מב וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי־בָד
לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה מִמָּתְנַיִם וְעַד־יְרֵכַיִם יִהְיוּ׃ מג וְהָיוּ עַל־
אַהֲרֹן וְעַל־בָּנָיו בְּבֹאָם ׀ אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אוֹ בְגִשְׁתָּם אֶל־
הַמִּזְבֵּחַ לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ וְלֹא־יִשְׂאוּ עָוֺן וָמֵתוּ חֻקַּת עוֹלָם לוֹ
וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃ ס רביעי

כט.

א וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי לְקַח
פַּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר וְאֵילִם שְׁנַיִם תְּמִימִם׃ ב וְלֶחֶם מַצּוֹת וְחַלֹּת
מַצֹּת בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן וּרְקִיקֵי מַצּוֹת מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן סֹלֶת חִטִּים

בֵּאוּר

עֲוֺן הַקֳּדָשִׁים – כָּל חֵטְא וּמַעַל בְּקָרְבְּנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

לט) כְּתֹנֶת – הַמַּלְבּוּשׁ הַתַּחְתּוֹן שֶׁעַל הַגּוּף. שֵׁשׁ – בַּד. וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ – וְתֶאֱרֹג אֶת הַכֻּתֹּנֶת מַעֲשֵׂה מִשְׁבְּצוֹת, וְהוּא מִין קְלִיעָה מְיֻחֶדֶת. מִצְנֶפֶת – אֶרֶג דַּק וְאָרֹךְ שֶׁהָיוּ צוֹנְפִים אוֹתוֹ סְבִיב הָרֹאשׁ. וְאַבְנֵט – הֲגוֹרָה הָיוּ נוֹשְׂאִים אֲנָשִׁים חֲשׁוּבִים.

מ) וְלִבְנֵי אַהֲרֹן – הַכֹּהֲנִים הַפְּשׁוּטִים, וּבַתַּלְמוּד: „כֹּהֵן הֶדְיוֹט". וּמִגְבָּעוֹת – כּוֹבָעִים גְּבֹהִים.

מא) וְהִלְבַּשְׁתָּ אוֹתָם – אֶת הַבְּגָדִים. וּמִלֵּאתָ אֶת־יָדָם – תִּתֵּן לָהֶם יִפּוּי כֹּחַ, רְשׁוּת. [מְקוֹמוֹ שֶׁל פָּסוּק זֶה אַחַר פָּסוּק מ"ב].

מב) עַד־יְרֵכַיִם – [מִסְפַּר זוּגִי מִן יָרֵךְ] עַד קְצוֹת הַיָּרֵךְ, כְּלוֹמַר: עַד הַבִּרְכַּיִם. אֵלּוּ הֵן אַרְבָּעָה בְּגָדִים לְכֹהֵן הֶדְיוֹט: כֻּתֹּנֶת, מִכְנָסַיִם, אַבְנֵט וּמִגְבַּעַת; וּלְכֹהֵן גָּדוֹל שְׁמוֹנָה בְּגָדִים: אַרְבָּעָה הָאֲמוּרִים, וְעוֹד אַרְבָּעָה: חֹשֶׁן, אֵפוֹד, מְעִיל וְצִיץ. וּמִצְנֶפֶת תַּחַת מִגְבַּעַת.

מג) וְהָיוּ – הַבְּגָדִים הָאֵלֶּה. וְלֹא־יִשְׂאוּ עָוֺן וָמֵתוּ – כֹּהֵן הַמְשַׁמֵּשׁ מְחֻסַּר בְּגָדִים חַיָּב מִיתָה בִּידֵי שָׁמָיִם.

א) וְזֶה הַדָּבָר... כָּךְ תִּהְיֶה חֲנֻכַּת הַכֹּהֲנִים לַעֲבוֹדָתָם. לְקַח – קַח.

ב) לֶחֶם מַצּוֹת – כִּכָּרוֹת לֶחֶם עָבוֹת, שֶׁעִסָּתָן לֹא נֶחְמְצָה. וְחַלֹּת מַצֹּת – עֻגוֹת עֲשׂוּיוֹת נְקָבִים בְּאֶמְצָעָן, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶינָה נֶאֱפוֹת יָפֶה. בְּלוּלֹת בַּשֶּׁמֶן – כְּשֶׁהֵן קֶמַח יוֹצֵק בָּהֶן שֶׁמֶן וּבוֹלְלָן. וּרְקִיקֵי מַצּוֹת – עֻגוֹת דַּקּוֹת מְאֹד. מְשֻׁחִים בַּשָּׁמֶן – לְאַחַר אֲפִיָּתָם. סֹלֶת חִטִּים – מִקֶּמַח טוֹב שֶׁל הַחִטִּים.

עַל־שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃
יב וְשַׂמְתָּ אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת־שְׁמוֹתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שְׁתֵּי כְתֵפָיו
לְזִכָּרֹן׃ ס שני יג וְעָשִׂיתָ מִשְׁבְּצֹת זָהָב׃ יד וּשְׁתֵּי שַׁרְשְׁרֹת
זָהָב טָהוֹר מִגְבָּלֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם מַעֲשֵׂה עֲבֹת וְנָתַתָּה אֶת־
שַׁרְשְׁרֹת הָעֲבֹתֹת עַל־הַמִּשְׁבְּצֹת׃ ס טו וְעָשִׂיתָ חֹשֶׁן מִשְׁפָּט
מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד תַּעֲשֶׂנּוּ זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ׃ טז רָבוּעַ יִהְיֶה כָּפוּל
זֶרֶת אָרְכּוֹ וְזֶרֶת רָחְבּוֹ׃ יז וּמִלֵּאתָ בוֹ מִלֻּאַת אֶבֶן אַרְבָּעָה
טוּרִים אָבֶן טוּר אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרֶקֶת הַטּוּר הָאֶחָד׃ יח וְהַטּוּר
הַשֵּׁנִי נֹפֶךְ סַפִּיר וְיָהֲלֹם׃ יט וְהַטּוּר הַשְּׁלִישִׁי לֶשֶׁם שְׁבוֹ
וְאַחְלָמָה׃ כ וְהַטּוּר הָרְבִיעִי תַּרְשִׁישׁ וְשֹׁהַם וְיָשְׁפֵה מְשֻׁבָּצִים
זָהָב יִהְיוּ בְּמִלּוּאֹתָם׃ כא וְהָאֲבָנִים תִּהְיֶיןָ עַל־שְׁמֹת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עַל־שְׁמֹתָם פִּתּוּחֵי חוֹתָם אִישׁ עַל־
שְׁמוֹ תִּהְיֶיןָ לִשְׁנֵי עָשָׂר שָׁבֶט׃ כב וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שַׁרְשֹׁת

בֵּאוּר.

טוֹבוֹת. פִּתּוּחֵי חֹתָם – כְּמוֹ שֶׁחוֹקְקִים שָׁם בְּחוֹתָם. עַל־שְׁמֹת – בִּשְׁמוֹת. מֻסַבֹּת – בֵּינוֹנִי הָפְעַל מִמְּקוֹר סֹב - סָבֹב - הֵסַב. מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב – הָאֲבָנִים מֻקָּפוֹת בְּחוּטֵי זָהָב קְלוּעִים.

יג) מִשְׁבְּצֹת זָהָב–קְלִיעוֹת מֵחוּטֵי זָהָב.

יד) מִגְבָּלֹת–הַשַּׁרְשְׁרוֹת תִּהְיֶינָה קְלוּעוֹת מֵחוּטֵי זָהָב דַּקִּים, וְלֹא מִטַּבָּעוֹת אֲחוּזוֹת זוֹ בְּזוֹ. מַעֲשֵׂה עֲבֹת – כְּדֶרֶךְ שֶׁעוֹשִׂים חֲבָלִים קְלוּעִים. וְהִיא תּוֹסֶפֶת בֵּאוּר „לְמִגְבָּלֹת״. וּלְאֵיזֶה צֹרֶךְ הֵן הַשַּׁרְשְׁרוֹת וְהַמִּשְׁבְּצוֹת יְבֹאַר לְהַלָּן. וְהִזְכִּירָן כָּאן בִּשְׁבִיל סְמִיכוּתָן לְכִתְפוֹת הָאֵפוֹד. וְנָתַתָּה אֶת־שַׁרְשְׁרֹת הָעֲבֹתֹת – וְתַאֲחִיז אֶת הַשַּׁרְשָׁרוֹת הַקְּלוּעוֹת. עַל־הַמִּשְׁבְּצֹת – בִּקְלִיעוֹת חוּטֵי הַזָּהָב.

טו) חֹשֶׁן מִשְׁפָּט – נִקְרָא כָּךְ, עַל שֵׁם שֶׁהָיוּ נְתוּנִים בּוֹ הָאוּרִים וְהַתֻּמִּים, שֶׁהוֹרִישׁוּ מִשְׁפַּט בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכָל צָרְכֵיהֶם. כְּמַעֲשֵׂה אֵפֹד – כְּמַעֲשֵׂה הָאֵפוֹד.

טז) רָבוּעַ יִהְיֶה–אָרְכּוֹ כְּרָחְבּוֹ. כָּפוּל– כְּמוֹ כִּיס לָשִׂים בּוֹ אֶת הָאוּרִים וְהַתֻּמִּים. זֶרֶת – חֲצִי הָאַמָּה, שְׁלֹשָׁה טְפָחִים, וְהַטֹּפַח–רֹחַב אַרְבַּע אֶצְבָּעוֹת. כָּפוּל, זֶרֶת אָרְכּוֹ – עוֹשִׂים אוֹתוֹ זְרָתַיִם בְּאֹרֶךְ וְזֶרֶת בְּרֹחַב וְכוֹפְלִים אוֹתוֹ לְאָרְכּוֹ, וְכֵן יִהְיֶה רָבוּעַ: זֶרֶת עַל זֶרֶת.

יז) וּמִלֵּאתָ–בְּגוּמַת הַמִּשְׁבֶּצֶת. אַרְבָּעָה טוּרִים אָבֶן – אַרְבַּע שׁוּרוֹת אֲבָנִים. אֹדֶם פִּטְדָה... מִינֵי אֲבָנִים טוֹבוֹת.

כ) מְשֻׁבָּצִים זָהָב – קְלוּעִים בְּחוּטֵי זָהָב מִסָּבִיב. בְּמִלּוּאֹתָם – בַּגּוּמוֹת שֶׁהֵן שְׁקוּעוֹת בָּהֶן וּמְמַלְּאוֹת אוֹתָן.

כב) וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן–בִּשְׁבִיל הַחֹשֶׁן.

גַּבְלֻת מַעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהוֹר׃ כג וְעָשִׂיתָ עַל־הַחֹשֶׁן שְׁתֵּי
טַבְּעוֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־שְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן׃
כד וְנָתַתָּה אֶת־שְׁתֵּי עֲבֹתֹת הַזָּהָב עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת אֶל־קְצוֹת
הַחֹשֶׁן׃ כה וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת תִּתֵּן עַל־שְׁתֵּי
הַמִּשְׁבְּצוֹת וְנָתַתָּה עַל־כִּתְפוֹת הָאֵפֹד אֶל־מוּל פָּנָיו׃ כו וְעָשִׂיתָ
שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב וְשַׂמְתָּ אֹתָם עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן עַל־
שְׂפָתוֹ אֲשֶׁר אֶל־עֵבֶר הָאֵפוֹד בָּיְתָה׃ כז וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת
זָהָב וְנָתַתָּה אֹתָם עַל־שְׁתֵּי כִתְפוֹת הָאֵפוֹד מִלְּמַטָּה מִמּוּל
פָּנָיו לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפוֹד׃ כח וְיִרְכְּסוּ אֶת־
הַחֹשֶׁן מִטַּבְּעֹתָו* אֶל־טַבְּעֹת הָאֵפוֹד בִּפְתִיל תְּכֵלֶת לִהְיוֹת
עַל־חֵשֶׁב הָאֵפוֹד וְלֹא־יִזַּח הַחֹשֶׁן מֵעַל הָאֵפוֹד׃ כט וְנָשָׂא אַהֲרֹן
אֶת־שְׁמוֹת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּחֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט עַל־לִבּוֹ בְּבֹאוֹ אֶל־
הַקֹּדֶשׁ לְזִכָּרֹן לִפְנֵי־יְהוָה תָּמִיד׃ ל וְנָתַתָּ אֶל־חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט

*מטבעתיו קרי

בֵּאוּר.

שַׁרְשְׁרוֹת גַּבְלֻת – הֵן ״שַׁרְשְׁרוֹת מִגְבָּלֹת״ שֶׁבְּפָסוּק יד; וּמְבֹאָר: מַעֲשֵׂה עֲבֹת.

כג) עַל הַחֹשֶׁן – בְּצַד הַחֹשֶׁן. עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן – מִלְמַעְלָה.

כד) עַל־שְׁתֵּי הַטַּבָּעֹת – כְּלוֹמַר: בְּתוֹךְ שְׁתֵּי הַטַּבָּעוֹת.

כה) וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת... וְאֵת קְצוֹת הַשַּׁרְשְׁרוֹת, שֶׁהֶעֱבִיר בְּטַבְּעוֹת הַחֹשֶׁן, יַאֲחִיז בְּמִשְׁבְּצוֹת הַזָּהָב (פָּסוּק י״ג), הַמְחֻבָּרוֹת אֶל כִּתְפוֹת הָאֵפוֹד לְמַעְלָה. הַמִּשְׁבְּצוֹת וְהַשַּׁרְשְׁרוֹת עֲשׂוּיוֹת לִתְלוֹת בָּהֶן אֶת הַחֹשֶׁן עַל הַלֵּב. אֶל־מוּל פָּנָיו – שֶׁל הָאֵפוֹד, כְּלוֹמַר: בְּצַד הָעֶלְיוֹן שֶׁל הַכְּתֵפוֹת כְּלַפֵּי חוּץ, וְלֹא בְּצַד הַתַּחְתּוֹן שֶׁכְּלַפֵּי הַמְּעִיל.

כו) וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב – מִלְּבַד הַטַּבָּעוֹת הָעֶלְיוֹנוֹת תַּעֲשֶׂה עוֹד שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב. עַל־שְׁנֵי קְצוֹת הַחֹשֶׁן – מִלְּמַטָּה. אֶל־עֵבֶר הָאֵפוֹד בָּיְתָה – בִּקְצוֹת שֶׁמִּתַּחַת, פְּנִימָה, כְּלוֹמַר: עַל הַצַּד הַמְּכֻסֶּה שֶׁהוּא סָמוּךְ לָאֵפוֹד וּמֻנָּח עָלָיו.

כז) וְעָשִׂיתָ שְׁתֵּי טַבְּעוֹת זָהָב... – וְעוֹד שְׁתֵּי טַבְּעוֹת תַּעֲשֶׂה בִּקְצוֹת הַכְּתֵפוֹת הַתַּחְתּוֹנִים, שֶׁהֵם לְמַטָּה מִן הַחֹשֶׁן. לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ – שֶׁל הָאֵפוֹד, כְּלוֹמַר: סָמוּךְ לְמָקוֹם שֶׁהַכְּתֵפוֹת מְחֻבָּרוֹת אֶל הַחֵשֶׁב.

כח) וְיִרְכְּסוּ – [רָכֹס = חִבֵּר, הִצְמִיד] חַכְמֵי הַלֵּב יַמְשְׁכוּ וִיחַבְּרוּ יַחַד. יִזַּח – [מָקוֹר: זָחֹחַ - הוּחַ, ע״ע; נִפְעָלוֹ. וְלֹא־יִזַּח – וְלֹא יָזוּז. מִלְמַעְלָה מְחֻבָּר הַחֹשֶׁן אֶל הָאֵפוֹד בַּשַּׁרְשְׁרוֹת הָאֲחוּזוֹת בְּמִשְׁבְּצוֹת הַזָּהָב, וּמִלְּמַטָּה בִּפְתִיל תְּכֵלֶת, הָעוֹבֵר בְּטַבְּעוֹת הַחֹשֶׁן וְהָאֵפוֹד.

רַשׁ״י.

ל) חֹשֶׁן הַמִּשְׁפָּט – מִדְרַשׁ אַגָּדָה: שֶׁהַחֹשֶׁן מְכַפֵּר עַל מְעֻוְּתֵי הַדִּין, וּלְכָךְ נִקְרָא

יט לְכֹל כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן בְּכֹל עֲבֹדָתוֹ וְכָל־יְתֵדֹתָיו וְכָל־יְתֵדֹת
הֶחָצֵר נְחֹשֶׁת׃ ס ס ס

תְּצַוֶּה.

כ וְאַתָּה תְּצַוֶּה ׀ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ
כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד׃ כא בְּאֹהֶל מוֹעֵד מִחוּץ
לַפָּרֹכֶת אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת יַעֲרֹךְ אֹתוֹ אַהֲרֹן וּבָנָיו מֵעֶרֶב עַד־
בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס

כח.

א וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת־אַהֲרֹן אָחִיךָ וְאֶת־בָּנָיו אִתּוֹ מִתּוֹךְ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְכַהֲנוֹ־לִי אַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר

בֵּאוּר.

יט) לְכֹל [= כֹּל] כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן – שֶׁהָיוּ צְרִיכִים לַהֲקָמָתוֹ וּלְהוֹרָדָתוֹ, כְּגוֹן מַקָּבוֹת לִתְקֹעַ יְתֵדוֹת, וְכַדּוֹמֶה. יְתֵדֹתָיו – הַתְּקוּעוֹת בָּאָרֶץ לִקְשֹׁר בָּהֶן אֶת קְצוֹת הַיְרִיעוֹת וְהַקְּלָעִים שֶׁלֹּא יְנוֹפְפֵם הָרוּחַ. נְחֹשֶׁת – כָּל אֵלּוּ הָיוּ עֲשׂוּיִם מִנְּחֹשֶׁת.

כ) וְיִקְחוּ – וְיָבִיאוּ – אֵלֶיךָ. זָךְ – תֹּאַר מִמְּקוֹר ז ך – זָכַךְ, ע״ע]. שֶׁמֶן זַיִת זָךְ – זָךְ תֹּאַר לַשֶּׁמֶן, כְּלוֹמַר: שֶׁמֶן נָקִי מִשְּׁמָרִים, כְּדֵי שֶׁיְּהֵא אוֹרוֹ בָּהִיר, וְלֹא יַעֲלֶה עָשָׁן. כָּתִית – תֹּאַר לַזַּיִת; שֶׁיִּהְיוּ הַזֵּיתִים כְּתוּשִׁים בְּמַכְתֶּשֶׁת, וְלֹא טְחוּנִים בָּרֵיחַיִם, כִּי אָז אֵין הַשֶּׁמֶן בָּהִיר וְזַךְ כָּל צָרְכּוֹ. מָאוֹר – גּוּף הַמַּשְׁפִּיעַ אוֹרָה (בְּרֵאשִׁית א׳ ט״ז). לַמָּאוֹר – לַמְּנוֹרָה. לְהַעֲלֹת – לְהַבּ, כְּלוֹמַר: לְהַדְלִיק. נֵר תָּמִיד – בְּכָל לַיְלָה וָלַיְלָה; וּלְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ הָיָה „הַנֵּר הַמַּעֲרָבִי“ דּוֹלֵק בִּתְדִירוּת.

כא) אֲשֶׁר עַל־הָעֵדֻת – הַסּוֹכֶכֶת עַל מְקוֹם אֲרוֹן הָעֵדוּת. יַעֲרֹךְ אֹתוֹ – אֶת הַנֵּר.

א) הַקְרֵב אֵלֶיךָ – שֶׁיַּעַמְדוּ כָּמוֹךָ בְּרֹאשׁ הָעָם. לְכַהֲנוֹ־לִי – שֶׁיְּכַהֵן לִי, שֶׁיְּשָׁרֵת לְפָנַי. וְאוֹמֵר לְכַהֲנוֹ עַל אַהֲרֹן, שֶׁהוּא הָרֹאשׁ וְהָעִקָּר. וְכֵן „הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ“ [כ״א, ד׳]. וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: „לְכַהֵן לִי“.

רַשִׁ״י.

כ) כָּתִית – הַזֵּיתִים הָיָה כּוֹתְשָׁם בְּמַכְתֶּשֶׁת, וְאֵינוֹ טוֹחֲנָם בָּרֵיחַיִם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא בּוֹ שְׁמָרִים; וְאַחַר שֶׁהוֹצִיא טִפָּה רִאשׁוֹנָה, מַכְנִיסָן לָרֵיחַיִם וְטוֹחֲנָן; וְהַשֶּׁמֶן הַשֵּׁנִי פָּסוּל לַמְּנוֹרָה וְכָשֵׁר לִמְנָחוֹת. לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד – מַדְלִיק עַד שֶׁתְּהֵא שַׁלְהֶבֶת עוֹלָה מֵאֵלֶיהָ. כא) מֵעֶרֶב עַד־בֹּקֶר – תֵּן לָהּ מִדָּתָהּ, שֶׁתְּהֵא דּוֹלֶקֶת מֵעֶרֶב עַד בֹּקֶר; וְשִׁעֲרוּ חֲכָמִים: חֲצִי לֹג לְלֵילֵי טֵבֵת הָאֲרֻכִּים, וְכֵן לְכָל הַלֵּילוֹת, וְאִם יוֹתֵר אֵין בְּכָךְ כְּלוּם

בְּנֵי אַהֲרֹן׃ ב וְעָשִׂיתָ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ לְכָבוֹד
וּלְתִפְאָרֶת׃ ג וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל־כָּל־חַכְמֵי־לֵב אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו
רוּחַ חָכְמָה וְעָשׂוּ אֶת־בִּגְדֵי אַהֲרֹן לְקַדְּשׁוֹ לְכַהֲנוֹ־לִי׃ ד וְאֵלֶּה
הַבְּגָדִים אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ חֹשֶׁן וְאֵפוֹד וּמְעִיל וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ מִצְנֶפֶת
וְאַבְנֵט וְעָשׂוּ בִגְדֵי־קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֲנוֹ־לִי׃
ה וְהֵם יִקְחוּ אֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַתְּכֵלֶת וְאֶת־הָאַרְגָּמָן וְאֶת־
תּוֹלַעַת הַשָּׁנִי וְאֶת־הַשֵּׁשׁ׃ פ ו וְעָשׂוּ אֶת־הָאֵפֹד זָהָב תְּכֵלֶת
וְאַרְגָּמָן תּוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב׃ ז שְׁתֵּי כְתֵפֹת
חֹבְרֹת יִהְיֶה־לּוֹ אֶל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו וְחֻבָּר׃ ח וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ
אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה זָהָב תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר׃ ט וְלָקַחְתָּ אֶת־שְׁתֵּי אַבְנֵי־שֹׁהַם וּפִתַּחְתָּ
עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ י שִׁשָּׁה מִשְּׁמֹתָם עַל הָאֶבֶן הָאֶחָת
וְאֶת־שְׁמוֹת הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים עַל־הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית כְּתוֹלְדֹתָם׃
יא מַעֲשֵׂה חָרַשׁ אֶבֶן פִּתּוּחֵי חֹתָם תְּפַתַּח אֶת־שְׁתֵּי הָאֲבָנִים

בֵּאוּר.

ב) בִּגְדֵי־קֹדֶשׁ – בְּגָדִים לַעֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ.

ג) אֲשֶׁר מִלֵּאתִיו – הַכִּנּוּי מוּסָּב אֶל „לֵב", וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: מִלֵּאתִים.

ד) חֹשֶׁן – כִּדְמוּת שִׁרְיוֹן הַמְּכַסֶּה אֶת הֶחָזֶה. אֵפוֹד – מִין סִנָּר עָשׂוּי מִשְּׁנֵי חֲצָאִים: הָאֶחָד מְכַסֶּה לְפָנָיו מִמָּתְנָיו וּלְמַטָּה, וְהַשֵּׁנִי יוֹרֵד לַאֲחוֹרָיו; וּשְׁנֵיהֶם מְחֻבָּרִים בִּשְׁתֵּי רְצוּעוֹת הַנִּקְרָאוֹת „כִּתְפוֹת הָאֵפוֹד", וּמְצֻמָּדוֹת בַּחֲגוֹרָה הַנִּקְרֵאת „חֵשֶׁב הָאֵפוֹד". מְעִיל – מַלְבּוּשׁ שֶׁעַל הַכְּתֹנֶת תַּחַת הָאֵפוֹד. וּכְתֹנֶת תַּשְׁבֵּץ – כְּתֹנֶת לְעוֹר הַבָּשָׂר רְקוּמָה מִשְׁבְּצוֹת, כְּלוֹמַר: בִּקְלִיעָה עֲשׂוּיָה גּוּמוֹת, גּוּמוֹת לְנוֹי. מִצְנֶפֶת – תַּכְרִיךְ הָרֹאשׁ. וְאַבְנֵט – וַחֲגוֹרָה.

ה) וְהֵם – אֵלֶּה חַכְמֵי הַלֵּב עוֹשֵׂי הַמְּלָאכָה. אֶת־הַזָּהָב – חוּטֵי הַזָּהָב.

ז) שְׁתֵּי כְתֵפֹת חֹבְרֹת – רְצוּעוֹת הַמְּחַבְּרוֹת אֶת שְׁנֵי חֲצָאָיו. יִהְיֶה־לּוֹ – [פֹּעַל סְתָמִי]. עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו – אֶל שְׁתֵּי קְצוֹת הָאֵפוֹד הָעֶלְיוֹנוֹת מֵאֲחוֹרָיו, וְהֵן עוֹלוֹת זוֹ בְּצַד זוֹ, כָּל אַחַת כְּנֶגֶד כָּל כָּתֵף וּמְכַסּוֹת אֶת הַגַּב וְאֶת הַכְּתֵפַיִם, וְיוֹרְדוֹת אֶל מוּל הֶחָזֶה. וְחֻבָּר – [פֻּעַל, עָבָר מְהֻפָּךְ; וְהַקָּמַץ בִּשְׁבִיל הַהֶפְסֵק] וְכֵן יְחֻבָּר.

ח) חֵשֶׁב – [=חֵבֶשׁ, מִפֹּעַל חָבַשׁ=קָשַׁר] חֲגוֹרָה. אֲפֻדָּה – חֲגִירָה, קְשִׁירָה. וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ – וְהַחֲגוֹרָה שֶׁחוֹגְרִים עַל הָאֵפוֹד. אֲשֶׁר עָלָיו – שֶׁעַל הָאֵפוֹד עַל קָצֵהוּ הָעֶלְיוֹן. כְּמַעֲשֵׂהוּ – אָרוּג כָּמוֹהוּ וּמֵחֹמֶר אֶחָד. מִמֶּנּוּ יִהְיֶה – שֶׁלֹּא יַאַרְגֵהוּ לְבַד וִיחַבְּרֵהוּ אֵלָיו, אֶלָּא עִמּוֹ יַחַד יְהֵא אָרוּג.

ט) אַבְנֵי־שֹׁהַם – מִין אֲבָנִים יְקָרוֹת. וּפִתַּחְתָּ – וְתַחֲרֹת, תְּחַקֶּק.

י) כְּתוֹלְדֹתָם – כְּסֵדֶר שֶׁנּוֹלְדוּ.

יא) חָרַשׁ אֶבֶן – אֻמָּן בִּלְטִישַׁת אֲבָנִים

נְחֹשֶׁת׃ ג וְעָשִׂיתָ סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ וְיָעָיו וּמִזְרְקֹתָיו וּמִזְלְגֹתָיו
וּמַחְתֹּתָיו לְכָל־כֵּלָיו תַּעֲשֶׂה נְחֹשֶׁת׃ ד וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִכְבָּר
מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת וְעָשִׂיתָ עַל־הָרֶשֶׁת אַרְבַּע טַבְּעֹת נְחֹשֶׁת
עַל אַרְבַּע קְצוֹתָיו׃ ה וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכֹּב הַמִּזְבֵּחַ מִלְּמָטָּה
וְהָיְתָה הָרֶשֶׁת עַד חֲצִי הַמִּזְבֵּחַ׃ ו וְעָשִׂיתָ בַדִּים לַמִּזְבֵּחַ בַּדֵּי
עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם נְחֹשֶׁת׃ ז וְהוּבָא אֶת־בַּדָּיו בַּטַּבָּעֹת
וְהָיוּ הַבַּדִּים עַל־שְׁתֵּי צַלְעֹת הַמִּזְבֵּחַ בִּשְׂאֵת אֹתוֹ׃ ח נְבוּב
לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ כַּאֲשֶׁר הֶרְאָה אֹתְךָ בָּהָר כֵּן יַעֲשׂוּ׃ ס שביעי
ט וְעָשִׂיתָ אֵת חֲצַר הַמִּשְׁכָּן לִפְאַת נֶגֶב־תֵּימָנָה קְלָעִים לֶחָצֵר
שֵׁשׁ מָשְׁזָר מֵאָה בָאַמָּה אֹרֶךְ לַפֵּאָה הָאֶחָת׃ י וְעַמֻּדָיו
עֶשְׂרִים וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃

בֵּאוּר

"מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת".

ג) סִירֹתָיו – סִיר = קְדֵרָה. לְדַשְּׁנוֹ – [דִּשֵּׁן, פִּעֵל בְּבִנְיַן פִּעֵל הַבָּנוּי מִן הַשֵּׁם דֶּשֶׁן, לְהוֹרָאַת הַשְּׁלִילָה; וְכַיּוֹצֵא בוֹ: עִצֵּם = שִׁבֵּר עַצְמוֹ]. לְדַשְּׁנוֹ – לְהָסִיר בָּהֶם אֶת הַדֶּשֶׁן, הָאֵפֶר, מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ. וְיָעָיו – יָעֶה = מַגְרֵפָה, שֶׁגּוֹרְפִים בָּהּ אֶת הַדֶּשֶׁן לְתוֹךְ הַסִּירוֹת. וּמִזְרְקֹתָיו – מִזְרָק = אַגָּן, שֶׁמְּקַבְּלִים בּוֹ דַּם הַקָּרְבָּן לִזְרִיקָה עַל הַמִּזְבֵּחַ. וּמִזְלְגֹתָיו – [הַיָּחִיד: מַזְלֵג, הָרַבִּים: מִזְלָגוֹת] לְאַחֵז בָּהֶם נִתְחֵי הַבָּשָׂר. וּמַחְתֹּתָיו – מַחְתָּה = כְּלִי, שֶׁחוֹתִים בּוֹ גֶּחָלִים מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ לִקְטֹרֶת. (לְ)כָל־כֵּלָיו – כָּל כֵּלָיו, וְהַלָּמֶד מְיֻתֶּרֶת.

ד) וְעָשִׂיתָ לּוֹ – לַמִּזְבֵּחַ. מִכְבָּר מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת – הֲרֵי זֶה מִקְרָא מְסֹרָס וְהָרָאוּי: "וְעָשִׂיתָ לּוֹ רֶשֶׁת נְחֹשֶׁת מַעֲשֵׂה מִכְבָּר". כִּי בְּרֶשֶׁת מְדַבֵּר הַכָּתוּב לְהַלָּן: "וְעָשִׂיתָ עַל הָרֶשֶׁת", וְלֹא בְּמִכְבָּר (כהנא). ־רְאֵה לְהַלָּן פֶּרֶק ל"ח, ה' ו'. מַעֲשֵׂה מִכְבָּר – מַעֲשֵׂה כְבָרָה, חוֹרִים חוֹרִים.

ה) כַּרְכֹּב – מֵעֵין מִסְגֶּרֶת בּוֹלֶטֶת הָיְתָה סוֹבֶבֶת אֶת הַמִּזְבֵּחַ בְּאֶמְצָעִיתוֹ.

ז) וְהוּבָא – [הֻפְעַל מִמְּקוֹר בּא, ע"ו ול"א]. וְהוּבָא אֶת־בַּדָּיו – כְּמוֹ "וַיּוּשַׁב אֶת מֹשֶׁה" לְעֵיל פֶּרֶק י', ח'; וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: "וְהֵבֵאתָ אֶת בַּדָּיו". בִּשְׂאֵת אֹתוֹ – כַּאֲשֶׁר יִשְׂאוּ אוֹתוֹ

ח) נְבוּב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ – מִלּוּחוֹת עֲצֵי שִׁטִּים תַּעֲשֵׂהוּ, וְתוֹכוֹ יְהֵא נָבוּב, לְמַלְאֵהוּ עָפָר, כָּאָמוּר: "מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִּי" (לְעֵיל כ' כ"א). הֶרְאָה אֹתְךָ – הָרָאוּי: הָרְאֵיתָ. כֵּן יַעֲשׂוּ – וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: כֵּן תַּעֲשֶׂה.

ט) קְלָעִים – יְרִיעוֹת קְלוּעוֹת נְקֻבִים נְקֻבִים. לַפֵּאָה – לַצַּד.

י) וְעַמֻּדָיו – שֶׁל הֶחָצֵר. וַחֲשֻׁקֵיהֶם – חֲגוֹרוֹתֵיהֶם, כְּטַבָּעוֹת סְבִיב הָעַמּוּד לְנוֹי.

רַשִׁ"י.

מ"ח, ד'). ט) קְלָעִים – עֲשׂוּיִם כְּמִין קַלְעֵי סְפִינָה נְקוּבִים נְקָבִים, מַעֲשֵׂה קְלִיעָה, וְלֹא מַעֲשֵׂה אוֹרֵג. י) וְעַמֻּדָיו עֶשְׂרִים – חָמֵשׁ אַמּוֹת בֵּין עַמּוּד לְעַמּוּד. וְאַדְנֵיהֶם – שֶׁל הָעַמּוּדִים

יא וְכֵן לִפְאַת צָפוֹן בָּאֹרֶךְ קְלָעִים מֵאָה אֹרֶךְ וְעַמֻּדָו* עֶשְׂרִים
וְאַדְנֵיהֶם עֶשְׂרִים נְחֹשֶׁת וָוֵי הָעַמֻּדִים וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף׃ יב וְרֹחַב
הֶחָצֵר לִפְאַת־יָם קְלָעִים חֲמִשִּׁים אַמָּה עַמֻּדֵיהֶם עֲשָׂרָה
וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה׃ יג וְרֹחַב הֶחָצֵר לִפְאַת קֵדְמָה מִזְרָחָה
חֲמִשִּׁים אַמָּה׃ יד וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה קְלָעִים לַכָּתֵף עַמֻּדֵיהֶם
שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טו וְלַכָּתֵף הַשֵּׁנִית חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה
קְלָעִים עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַדְנֵיהֶם שְׁלֹשָׁה׃ טז וּלְשַׁעַר הֶחָצֵר
מָסָךְ ׀ עֶשְׂרִים אַמָּה תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר
מַעֲשֵׂה רֹקֵם עַמֻּדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְאַדְנֵיהֶם אַרְבָּעָה׃ מפטיר
יז כָּל־עַמּוּדֵי הֶחָצֵר סָבִיב מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף וָוֵיהֶם כָּסֶף
וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃ יח אֹרֶךְ הֶחָצֵר מֵאָה בָאַמָּה וְרֹחַב ׀ חֲמִשִּׁים
בַּחֲמִשִּׁים וְקֹמָה חָמֵשׁ אַמּוֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וְאַדְנֵיהֶם נְחֹשֶׁת׃

*ועמדיו קרי.

בֵּאוּר.

יד) וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה קְלָעִים לַכָּתֵף — הֶחָצֵר הָיְתָה בְּאֹרֶךְ מֵאָה אַמָּה, וּבְרֹחַב חֲמִשִּׁים אַמָּה, סָבִיב הַמִּשְׁכָּן; הַפֵּאָה הַמַּעֲרָבִית הָיְתָה סְגוּרָה כֻּלָּהּ בִּקְלָעִים, וּבַפֵּאָה הַמִּזְרָחִית הָיָה הַמָּבוֹא לָעֲזָרָה; אֲבָל לֹא הָיְתָה פְּתוּחָה כֻּלָּהּ, אֶלָּא חָמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה קְלָעִים לְכָתֵף [= לְצַד] הַשַּׁעַר מִזֶּה, וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה קְלָעִים לַכָּתֵף הַשֵּׁנִית.

טז) וּלְשַׁעַר הֶחָצֵר — שֶׁבֵּין שְׁתֵּי הַכְּתֵפוֹת. מָסָךְ — בְּרֹחַב עֶשְׂרִים אַמָּה

יז) מְחֻשָּׁקִים — מֻקָּפִים בַּחֲשׁוּקֵי כֶּסֶף.

יח) וְרֹחַב חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים — אֵינוֹ מִתְבָּאֵר הֵיטֵב [וּרְאֵה בְּרַשִׁ״י] וְיֵשׁ קוֹרְאִים: וְרֹחַב חֲמִשִּׁים בָּאַמָּה, וְנָכוֹן. וְקֹמָה חָמֵשׁ אַמּוֹת — גָּבְהָהּ שֶׁל הֶחָצֵר הָיָה הַחֵצִי מִגָּבְהוֹ שֶׁל הַמִּשְׁכָּן.

רַשִׁ״י.

נחשת. האדנים יושבים על הארץ והעמודים תקועים לתוכם. יד) עַמֻּדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה — חמש אמות בין עמוד לעמוד במקצוע מזרחית דרומית. וכן לכתף השנית [במקצוע מזרחית צפונית], וארבעה עמודים למסך השער [שרחבו עשרים אמה], הֲרֵי עשרה עמודים למזרח כנגד עשרה למערב. יח) אֹרֶךְ הֶחָצֵר — הצפון והדרום, שֶׁמִּן המזרח למערב, מאה באמה. וְרֹחַב חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים — חצר שבמזרח היתה מְרֻבַּעַת חמשים על חמשים, שהמשכן ארכו שלשים ורחבו עשר, העמיד מזרח פתחו בִּקְצֵה החמשים החיצונים של אֹרֶךְ החצר — נמצא כֻּלּוֹ בחמשים [אמה] הפנימים, וְכָלָה ארכו לסוף שלשים [אמה]; נמצאו עשרים אמה רֶוַח [מקום פנוי] לאחוריו, בין הקלעים שבמערב ובין היריעות של אחורי המשכן; ורֹחַב המשכן עשר אמות בְּאֶמְצַע רֹחַב החצר — נמצאו לו עשרים אמה רֶוַח לצפון ולדרום מן קלעי החצר ליריעות המשכן, וכן למערב, וחמשים על חמשים חצר לפניו.

יִהְיֶה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת יִהְיוּ׃ כה וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים
וְאַדְנֵיהֶם כֶּסֶף שִׁשָּׁה עָשָׂר אֲדָנִים שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ
הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ כו וְעָשִׂיתָ בְרִיחִם
עֲצֵי שִׁטִּים חֲמִשָּׁה לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הָאֶחָד׃ כז וַחֲמִשָּׁה
בְרִיחִם לְקַרְשֵׁי צֶלַע־הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית וַחֲמִשָּׁה בְרִיחִם
לְקַרְשֵׁי צֶלַע הַמִּשְׁכָּן לַיַּרְכָתַיִם יָמָּה׃ כח וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכֹן
בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מַבְרִחַ מִן־הַקָּצֶה אֶל־הַקָּצֶה׃ כט וְאֶת־
הַקְּרָשִׁים תְּצַפֶּה זָהָב וְאֶת־טַבְּעֹתֵיהֶם תַּעֲשֶׂה זָהָב בָּתִּים
לַבְּרִיחִם וְצִפִּיתָ אֶת־הַבְּרִיחִם זָהָב׃ ל וַהֲקֵמֹתָ אֶת־הַמִּשְׁכָּן
כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הָרְאֵיתָ בָּהָר׃ ס חמישי לא וְעָשִׂיתָ פָרֹכֶת
תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב יַעֲשֶׂה
אֹתָהּ כְּרֻבִים׃ לב וְנָתַתָּה אֹתָהּ עַל־אַרְבָּעָה עַמּוּדֵי שִׁטִּים מְצֻפִּים
זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב עַל־אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף׃ לג וְנָתַתָּה אֶת־הַפָּרֹכֶת
תַּחַת הַקְּרָסִים וְהֵבֵאתָ שָׁמָּה מִבֵּית לַפָּרֹכֶת אֵת אֲרוֹן הָעֵדוּת

בֵּאוּר.

כֵּן יַעֲשׂוּ בִּשְׁתֵּי הַפִּנּוֹת.

כה) וְהָיוּ שְׁמֹנָה קְרָשִׁים – הַכָּתוּב מְבָאֵר בִּפְרָטוּת בִּנְיַן הַכֹּתֶל הַמַּעֲרָבִי.

כו) בְּרִיחִם – בְּרִיחַ – מוֹט הָעוֹבֵר עַל גַּבֵּי שְׁנֵי דַפִּים, אוֹ דְלָתַיִם, וּמְחַבְּרָם; וּמִזֶּה נִבְנָה הַפֹּעַל הִבְרִיחַ = הֶעֱבִיר בְּרִיחַ. בְּרִיחִם... חֲמִשָּׁה – שְׁנֵי בְרִיחִים לְמַעְלָה בְּשׁוּרָה אַחַת, כָּל בְּרִיחַ לְאֹרֶךְ חֲצִי הַכֹּתֶל, וּשְׁנֵי בְרִיחִים לְמַטָּה בְּאֹפֶן זֶה, וּבְאֶמְצַע בְּרִיחַ אֶחָד גָּדוֹל לְאֹרֶךְ כָּל הַכֹּתֶל. הַבְּרִיחִים הָעֶלְיוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים הָיוּ תְקוּעִים בְּטַבָּעוֹת הַמְחֻבָּרוֹת אֶל הַקְּרָשִׁים, וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכוֹן עָבַר בְּתוֹךְ עֳבִי הַקְּרָשִׁים, שֶׁהָיוּ נְקוּבִים בְּעָבְיָם לְצַד זֶה.

כה) מַבְרִיחַ – עוֹבֵר וּמְחַבֵּר אֶת הַקְּרָשִׁים מִקְּצֵה הַכֹּתֶל וְעַד קָצֵהוּ.

כט) בָּתִּים לַבְּרִיחִם – הַטַּבָּעוֹת תִּהְיֶינָה בָּתִּים, שֶׁיַּחֲזִיקוּ בְּתוֹכָן אֶת הַבְּרִיחִים הַתְּקוּעִים בָּהֶן. בַּיִת = כְּלִי קִבּוּל.

לא) פָּרֹכֶת – [שֵׁם בְּמִשְׁקַל כַּפֹּרֶת, וְהַפֵּא קְמוּצָה בִּשְׁבִיל הָרֵישׁ, שֶׁלֹּא תִדָּגֵשׁ] מָסָךְ לִמְחִיצָה. יַעֲשֶׂה – [=תַּעֲשֶׂה (הַשִּׁבְעִים)].

לב) וָו – מַסְמֵר כָּפוּף. וָוֵיהֶם – הַמַּסְמְרִים שֶׁתָּלוּ בָּהֶם אֶת הַפָּרֹכֶת. עַל־אַרְבָּעָה אַדְנֵי־כָסֶף – אַרְבַּעַת הָעַמּוּדִים עָמְדוּ עַל אַרְבָּעָה אַדְנֵי כֶסֶף.

לג) תַּחַת הַקְּרָסִים – בַּמָּקוֹם שֶׁחֲמֵשׁ יְרִיעוֹת הַמִּשְׁכָּן [רְאֵה פָּסוּק ו'] מְחֻבָּרוֹת בִּקְרָסִים אֶל חָמֵשׁ הַיְרִיעוֹת בַּחוֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית. הַחוֹבֶרֶת הָרִאשׁוֹנָה תָּפְסָה עֶשְׂרִים אַמָּה בְּאֹרֶךְ הַמִּשְׁכָּן מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב, וּמִשָּׁם עַד הַכֹּתֶל הַמַּעֲרָבִי־עֶשֶׂר אַמּוֹת וְשָׁם תָּלוּ אֶת הַפָּרֹכֶת. מִבֵּית לַפָּרֹכֶת – מִבִּפְנִים, מֵאַחֲרֵי הַפָּרֹכֶת.

וְהִבְדִּילָה הַפָּרֹכֶת לָכֶם בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃
לד וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים׃
לה וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לַפָּרֹכֶת וְאֶת־הַמְּנֹרָה נֹכַח
הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל־צֶלַע
צָפוֹן׃ לו וְעָשִׂיתָ מָסָךְ לְפֶתַח הָאֹהֶל תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת
שָׁנִי וְשֵׁשׁ מָשְׁזָר מַעֲשֵׂה רֹקֵם׃ לז וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה
עַמּוּדֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וָוֵיהֶם זָהָב וְיָצַקְתָּ לָהֶם
חֲמִשָּׁה אַדְנֵי נְחֹשֶׁת׃ ס ששי

כז.

א וְעָשִׂיתָ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי שִׁטִּים חָמֵשׁ אַמּוֹת אֹרֶךְ וְחָמֵשׁ
אַמּוֹת רֹחַב רָבוּעַ יִהְיֶה הַמִּזְבֵּחַ וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת קֹמָתוֹ׃ ב וְעָשִׂיתָ
קַרְנֹתָיו עַל אַרְבַּע פִּנֹּתָיו מִמֶּנּוּ תִּהְיֶיןָ קַרְנֹתָיו וְצִפִּיתָ אֹתוֹ

בֵּאוּר.

וְהִבְדִּילָה... בֵּין הַקֹּדֶשׁ – שֶׁהָיָה עֶשְׂרִים אַמָּה הָאֹרֶךְ עַל עֶשֶׂר אַמּוֹת הָרֹחַב. וּבֵין קֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים – שֶׁהָיָה רָבוּעַ: עֶשֶׂר עַל עֶשֶׂר.

לה) וְשַׂמְתָּ... אֶת־הַשֻּׁלְחָן... וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן... – הַכָּתוּב מְסֹרָס, וְהָרָאוּי: "וְשַׂמְתָּ אֶת הַשֻּׁלְחָן... עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן צָפוֹנָה, וְאֶת הַמְּנוֹרָה – נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל צֶלַע הַמִּשְׁכָּן תֵּימָנָה".

לו) מָסָךְ – [שֵׁם מִמְּקוֹר סֹךְ - סָכֹךְ, ע"ע] וִילוֹן הַסּוֹכֵךְ עַל הַפֶּתַח שֶׁבְּצַד מִזְרָח, הַפָּתוּחַ כֻּלּוֹ. הָאֹהֶל – אֹהֶל מוֹעֵד. רֹקֵם – הוּא הַסּוֹרֵג עַל הַיְרִיעָה בְּמַחַט וְחוּטִים בַּעֲלֵי צְבָעִים שׁוֹנִים צוּרוֹת שׁוֹנוֹת, מַה שֶּׁאֵין כֵּן מַעֲשֵׂה הַחוֹשֵׁב, שֶׁהַצּוּרוֹת נֶאֱרָגוֹת בַּיְרִיעָה בִּשְׁעַת אֲרִיגָתָהּ.

לז) אַדְנֵי נְחֹשֶׁת – כָּל שֶׁהוּא רָחוֹק מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים חֲשִׁיבוּתוֹ פְּחוּתָה, וּלְפִיכָךְ בָּאָה נְחֹשֶׁת תַּחַת הַכֶּסֶף, שֶׁבְּאַדְנֵי הַמִּשְׁכָּן.

א) הַמִּזְבֵּחַ – הוּא הַמִּזְבֵּחַ הַחִיצוֹן, מִזְבַּח הָעוֹלָה שֶׁבָּעֲזָרָה. רָבוּעַ – אָרְכּוֹ כְּרָחְבּוֹ.

ב) קַרְנֹתָיו – קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ שִׁמְּשׁוּ בִּימֵי קֶדֶם לִמְקוֹם מִקְלָט לְאִישׁ מִפְּנֵי רוֹדְפָיו; עַל הַקְּרָנוֹת הָיוּ נוֹתְנִים דַּם הַחַטָּאת. מִמֶּנּוּ תִּהְיֶיןָ – שֶׁלֹּא יַעֲשֵׂן לְבַדָּן וִיחַבְּרֵן לַמִּזְבֵּחַ. וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת – וּלְבַד נִקְרָא גַּם

רַשִׁ"י.

לה) וְשַׂמְתָּ אֶת־הַשֻּׁלְחָן – שלחן בצפון מָשוּךְ מן הַכֹּתֶל הצפוני שתי אמות ומֶחֱצָה; ומנורה בדרום מְשוּכָה מן הַכֹּתֶל הדרומי שתי אמות ומחצה; ומזבח הזהב נתון כנגד הָאֲוִיר [חָלָל], שבין שלחן למנורה, משוך קִמְעָה [=מעט] כְּלַפֵּי מזרח [=לצד מזרח]; וְכֻלָּם נתונים מן חצי המשכן וְלִפְנִים. כיצד? אֹרֶךְ המשכן מן הפתח לפרכת – עשרים אמה, והמזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד מערב עשר אמות.

ב) וְצִפִּיתָ אֹתוֹ נְחֹשֶׁת – לכפר על עַזּוּת מֵצַח, שנאמר: וּמִצְחֲךָ נְחֻשָׁה (ישעיה

לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְכָפַלְתָּ אֶת־הַיְרִיעָה הַשִּׁשִּׁית
אֶל־מוּל פְּנֵי הָאֹהֶל׃ י וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת
הַיְרִיעָה הָאֶחָת הַקִּיצֹנָה בַּחֹבָרֶת וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת עַל שְׂפַת
הַיְרִיעָה הַחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית׃ יא וְעָשִׂיתָ קַרְסֵי נְחֹשֶׁת חֲמִשִּׁים
וְהֵבֵאתָ אֶת־הַקְּרָסִים בַּלֻּלָאֹת וְחִבַּרְתָּ אֶת־הָאֹהֶל וְהָיָה
אֶחָד׃ יב וְסֶרַח הָעֹדֵף בִּירִיעֹת הָאֹהֶל חֲצִי הַיְרִיעָה הָעֹדֶפֶת
תִּסְרַח עַל אֲחֹרֵי הַמִּשְׁכָּן׃ יג וְהָאַמָּה מִזֶּה וְהָאַמָּה מִזֶּה בָּעֹדֵף
בְּאֹרֶךְ יְרִיעֹת הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוּחַ עַל־צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה
לְכַסֹּתוֹ׃ יד וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל עֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים וּמִכְסֵה
עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה׃ רביעי טו וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן
עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים׃ טז עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ וְאַמָּה וַחֲצִי
הָאַמָּה רֹחַב הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃ יז שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד

בֵּ א ו ר.

ט) וְכָפַלְתָּ אֶת הַיְרִיעָה הַשִּׁשִּׁית – הָעוֹדֶפֶת עַל הַיְרִיעוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת. אֶל־מוּל פְּנֵי הָאֹהֶל – מִצַּד מִזְרָח כְּנֶגֶד הַפֶּתַח הָיָה תָלוּי וְכָפוּל חֲצִי רָחְבָּהּ שֶׁל הַיְרִיעָה.

י) עַל שְׂפַת ... – לְפִי פָּסוּק ד׳ צָרִיךְ לִהְיוֹת פֹּה: „הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה בַּחֹבֶרֶת הַשֵּׁנִית״.

יא) וְחִבַּרְתָּ אֶת־הָאֹהֶל – [הַכָּתוּב קוֹרֵא לִירִיעוֹת הָעִזִּים: אֹהֶל] כֵּן תְּחַבֵּר אֶת יְרִיעוֹת הָעִזִּים, הַפְּרוּשׂוֹת עַל הַיְרִיעוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת, הַנִּקְרָאוֹת מִשְׁכָּן (רְאֵה פָּסוּק ו׳).

יב) סֶרַח – הַקָּצֶה הַיּוֹרֵד תָּלוּי. הָעֹדֵף בִּירִיעֹת הָאֹהֶל – שֶׁיֵּשׁ בָּהֶן יוֹתֵר עַל יְרִיעוֹת הַמִּשְׁכָּן. וְסֶרַח הָעֹדֵף... – שְׁתֵּי הָאַמּוֹת בָּרֹחַב, שֶׁנִּשְׁאֲרוּ עוֹדֵף מִן הַיְרִיעָה הַשִּׁשִּׁית שֶׁל הָאֹהֶל עַל יְרִיעוֹת הַמִּשְׁכָּן [שְׁתֵּי אַמּוֹת מִמֶּנָּה הָיוּ תְלוּיוֹת עַל פֶּתַח הַמִּשְׁכָּן] תִּהְיֶינָה נִסְרָחוֹת עַל אֲחוֹרֵי הַמִּשְׁכָּן מִצַּד מַעֲרָב. תִּסְרַח – [מִקְרָאוּי: יִסְרַח, כִּי הַנּוֹשֵׂא הוּא „סֶרַח הָעוֹדֵף״, וְלֹא „הַיְרִיעָה״].

יג) וְהָאַמָּה מִזֶּה ... – אֹרֶךְ יְרִיעוֹת הַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנֶה אַמּוֹת (פָּסוּק ב׳), וְאֹרֶךְ יְרִיעוֹת הָאֹהֶל שְׁלֹשִׁים אַמָּה, [וְהַיְרִיעוֹת הָיוּ פְּרוּשׂוֹת אָרְכָּן לְרֹחַב הַמִּשְׁכָּן]; וּשְׁתֵּי הָאַמּוֹת הָעוֹדְפוֹת בִּירִיעוֹת הָאֹהֶל עַל יְרִיעוֹת הַמִּשְׁכָּן הָיוּ לְכַסּוֹת אֶת הַקְּרָשִׁים [רְאֵה לְהַלָּן ט״ז] אַמָּה מִצָּפוֹן וְאַמָּה מִדָּרוֹם. בְּפָסוּק י״ב מְדַבֵּר הַכָּתוּב בְּעוֹדֵף הָרֹחַב וְכָאן בְּעוֹדֵף הָאֹרֶךְ. מִזֶּה וּמִזֶּה – מִצָּפוֹן וּמִדָּרוֹם.

יד) וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה ... – עַל הָאֹהֶל הָיָה מִכְסֶה שֶׁל עוֹרוֹת אֵילִים, וַעֲלֵיהֶם עוֹד מִכְסֶה שֶׁל עוֹרוֹת תְּחָשִׁים.

טו) הַקְּרָשִׁים – לוּחוֹת עֵץ. עֹמְדִים – זְקוּפִים בְּאָרְכָּם, וְלֹא מוּטָלִים בְּרָחְבָּם כְּקוֹרוֹת בִּנְיָן.

טז) עֶשֶׂר אַמּוֹת ... – וְהוּא גָּבְהוֹ שֶׁל הַמִּשְׁכָּן.

יז) שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד – הָיָה גוֹזֵר בְּאֶמְצַע רֹחַב הַקֶּרֶשׁ מִלְּמַטָּה בְּגָבְהָהּ אַמָּה וּמַשְׁאִיר כִּיתֵדוֹת מִקְצֵה הָרֹחַב מִזֶּה וּמִזֶּה. [הַיְּתֵדוֹת הַלָּלוּ הָיוּ תְקוּעוֹת בַּחֲרִיצֵי הָאֲדָנִים.

מְשֻׁלָּבֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכֹל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן׃
יח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עֶשְׂרִים קֶרֶשׁ לִפְאַת נֶגְבָּה
תֵימָנָה׃ יט וְאַרְבָּעִים אַדְנֵי־כֶסֶף תַּעֲשֶׂה תַּחַת עֶשְׂרִים הַקָּרֶשׁ
שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו וּשְׁנֵי אֲדָנִים
תַּחַת־הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד לִשְׁתֵּי יְדֹתָיו׃ כ וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן הַשֵּׁנִית
לִפְאַת צָפוֹן עֶשְׂרִים קָרֶשׁ׃ כא וְאַרְבָּעִים אַדְנֵיהֶם כָּסֶף שְׁנֵי
אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד וּשְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד׃
כב וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן יָמָּה תַּעֲשֶׂה שִׁשָּׁה קְרָשִׁים׃ כג וּשְׁנֵי
קְרָשִׁים תַּעֲשֶׂה לִמְקֻצְעֹת הַמִּשְׁכָּן בַּיַּרְכָתָיִם׃ כד וְיִהְיוּ תֹאֲמִם
מִלְּמַטָּה וְיַחְדָּו יִהְיוּ תַמִּים עַל־רֹאשׁוֹ אֶל־הַטַּבַּעַת הָאֶחָת כֵּן

בֵּאוּר.

מְשֻׁלָּבֹת – הַיָּדוֹת הָיוּ כְּשְׁלַבֵּי הַסֻּלָּם מַקְבִּילוֹת זוֹ לְעֻמַּת זוֹ.

יח) עֶשְׂרִים קֶרֶשׁ – וְכָל קֶרֶשׁ רָחְבּוֹ אַמָּה וָחֵצִי: מִכַּאן אָנוּ לְמֵדִים, שֶׁאֹרֶךְ הַמִּשְׁכָּן הָיָה שְׁלֹשִׁים אַמָּה. לִפְאַת נֶגְבָּה תֵימָנָה – לְצַד דָּרוֹם.

יט) אַדְנֵי־כֶסֶף – אֶדֶן = בָּסִיס. שְׁנֵי אֲדָנִים . . . – כָּל קֶרֶשׁ תָּקוּעַ בִּשְׁתֵּי יְדוֹתָיו לְתוֹךְ שְׁנֵי אֲדָנִים.

כ) וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן – וּלְצַד הַמִּשְׁכָּן.

כב) וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן – לַאֲחוֹרֵי הַמִּשְׁכָּן, הוּא צַד מַעֲרָב, כִּי הַמִּזְרָח הוּא מִפָּנִים, שֶׁשָּׁם הָיָה מְבוֹא הַמִּשְׁכָּן. שִׁשָּׁה קְרָשִׁים – שֶׁהֵם תּוֹפְסִים תֵּשַׁע אַמּוֹת; וּמִפְּנֵי שֶׁרֹחַב הַמִּשְׁכָּן הָיָה עֶשֶׂר אַמּוֹת, נִשְׁאַר חָלָל שֶׁל חֲצִי אַמָּה בְּפִנַּת מַעֲרָבִית־צְפוֹנִית, וַחֲצִי אַמָּה בְּפִנַּת מַעֲרָבִית־דְּרוֹמִית.

כג) וּשְׁנֵי קְרָשִׁים... – וְעוֹד שְׁנֵי קְרָשִׁים בְּנֵי אַמָּה וָחֵצִי, קֶרֶשׁ לְכָל פִּנָּה: חֲצִי אַמָּה לְמַלֵּא אֶת הֶחָלָל וְאַמָּה לְכַסּוֹת אֶת: עָבְיוֹ שֶׁל הַקֶּרֶשׁ הַצְּפוֹנִי מִזֶּה, וְשֶׁל הַקֶּרֶשׁ הַדְּרוֹמִי מִזֶּה. רֹחַב הַמִּשְׁכָּן מִבִּפְנִים – עֶשֶׂר אַמּוֹת, וּמִבַּחוּץ – שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה אַמָּה [שְׁתֵּי אַמּוֹת רֹחַב שְׁנֵי הַכְּתָלִים], וּלְפִיכָךְ הָיוּ בַּכֹּתֶל הַמַּעֲרָבִי שְׁמוֹנָה קְרָשִׁים, בְּנֵי אַמָּה וָחֵצִי. לִמְקֻצְעֹת – לַפִּנּוֹת.

כד) וְיִהְיוּ תֹאֲמִם מִלְּמַטָּה – הַקְּרָשִׁים יִהְיוּ מְחֻבָּרִים יַחַד בַּפִּנָּה, שֶׁלֹּא יַפְסִיק בֵּינֵיהֶם עֳבִי שְׂפַת הָאֲדָנִים. תַּמִּים – [תֹּמִים = תְּאוֹמִים] מְחֻבָּרִים. יִהְיוּ תַמִּים עַל־רֹאשׁוֹ – גַּם מִלְּמַעְלָה יִהְיוּ הַקְּרָשִׁים מְחֻבָּרִים עַל יְדֵי טַבַּעַת שֶׁתְּחַבְּרֵם יַחַד. כֵּן... לִשְׁנֵי הַמִּקְצֹעֹת–

רַשִׁ"י.

יט) שְׁנֵי אֲדָנִים תַּחַת הַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד – האדנים חלולים היו ונָקְבָם אמה, ויושבים רצופים ארבעים זה אצל זה; וִידות הקרש הַנִּכְנָסוֹת בַּחֲלַל האדנים, חרוצות משלשה צְדֵיהֶן; רֹחַב החריץ כְּעֳבִי שפת האדן, שיכסה הקרש, את כל ראש האדן, שאם לא כן נמצא רֶוַח בין קרש לקרש כְּעֳבִי שפת שני האדנים, שיפסיקו ביניהם. כד) וְיִהְיוּ תֹאֲמִם מִלְּמַטָּה – שיחריץ את צדי הידות, כדי שיתחברו הקרשים זה אל זה ולא יפרידו האדנים ביניהם.

כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב טָהוֹר׃ לז וְעָשִׂיתָ אֶת־נֵרֹתֶיהָ שִׁבְעָה
וְהֶעֱלָה אֶת־נֵרֹתֶיהָ וְהֵאִיר עַל־עֵבֶר פָּנֶיהָ׃ לח וּמַלְקָחֶיהָ
וּמַחְתֹּתֶיהָ זָהָב טָהוֹר׃ לט כִּכַּר זָהָב טָהוֹר יַעֲשֶׂה אֹתָהּ אֵת
כָּל־הַכֵּלִים הָאֵלֶּה׃ מ וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר־אַתָּה
מָרְאֶה בָּהָר׃ ס

כו.

א וְאֶת־הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת שֵׁשׁ מָשְׁזָר וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן
וְתֹלַעַת שָׁנִי כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ב אֹרֶךְ ׀
הַיְרִיעָה הָאַחַת שְׁמֹנֶה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה
הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה אַחַת לְכָל־הַיְרִיעֹת׃ ג חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת
תִּהְיֶיןָ חֹבְרֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ וְחָמֵשׁ יְרִיעֹת חֹבְרֹת אִשָּׁה

בֵּאוּר.

לז) ועשית את־נרתיה – בראש כל קנה מעשה כעין כוס קטנה, ובלשון המשנה: בזיך] לצקת בה שמן ולשים בה פתילה. שבעה – ששה על ששת הקנים, ואחד על הקנה האמצעי. והעלה – אהרן הכהן והעלה–והדליק. והאיר על [= אל] עבר פניה – נטה את הפתילות, שיאירו אל מול הנר האמצעי. ונוסח תרגום אונקלוס: "והעלית [מוסב למשה] ... והאירו".

לח) ומלקחיה – המלקחים, שהיו מטיבים בהם את הפתילות, או היו מושכים אותן מן השמן. ומחתתיה – כעין כפות קטנות שהיו חותים בהן את האפר, שמסירים מעל הפתילות בשעת הטבת הנרות.

לט) ככר זהב יעשה אתה – את המנורה וכליה יעשה מככר זהב, שהוא שלשת אלפים שקל.

מ) אתה מראה – [בינוני הפעל ממקור ראה, ל"ה] שאני מראה אותך.

א) המשכן – מכסה האהל, שישימו בו את הארון והשלחן והמנורה האמורים למעלה. משזר – כפול ומפתל מחוטים רבים. כרבים... תעשה אתם – כרובים יהיו מצירים על ארג היריעות. מעשה חשב – בעל מחשבה, אמן במלאכת האריגה. אתם – [= אותן], אשה אל אחותה.

ב) ורחב ארבע באמה היריעה האחת – סדר הכתוב: ורחב היריעה האחת ארבע באמה.

ג) חברת – מחברות זו לזו.

רַשִׁ"י.

שהם יוצאים ממנו. מ) וראה ועשה – ראה כאן בהר תבנית, שאני מראה אותך; מגיד, שנתקשה משה במעשה המנורה, עד שהראה לו הקב"ה מנורה של אש.

אֶל־אֲחֹתָהּ׃ ד וְעָשִׂיתָ לֻלְאֹת תְּכֵלֶת עַל שְׂפַת הַיְרִיעָה הָאֶחָת
מִקָּצָה בַּחֹבָרֶת וְכֵן תַּעֲשֶׂה בִּשְׂפַת הַיְרִיעָה הַקִּיצוֹנָה
בַּמַּחְבֶּרֶת הַשֵּׁנִית׃ ה חֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בַּיְרִיעָה הָאֶחָת
וַחֲמִשִּׁים לֻלָאֹת תַּעֲשֶׂה בִּקְצֵה הַיְרִיעָה אֲשֶׁר בַּמַּחְבֶּרֶת
הַשֵּׁנִית מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ׃ ו וְעָשִׂיתָ חֲמִשִּׁים
קַרְסֵי זָהָב וְחִבַּרְתָּ אֶת־הַיְרִיעֹת אִשָּׁה אֶל־אֲחֹתָהּ בַּקְּרָסִים
וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד׃ ז וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל־הַמִּשְׁכָּן
עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ח אֹרֶךְ ׀ הַיְרִיעָה הָאַחַת
שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה הַיְרִיעָה הָאֶחָת מִדָּה
אַחַת לְעַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת׃ ט וְחִבַּרְתָּ אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת

בֵּאוּר.

ד) לֻלְאֹת (לֻלָאָה) תְּכֵלֶת – עֲנִיבוֹת מִצֶּמֶר צְבוּעַ תְּכֵלֶת. חֹבֶרֶת, מַחְבֶּרֶת – קְבוּצָה שֶׁל חָמֵשׁ יְרִיעוֹת. מִקָּצָה בַּחֹבָרֶת – מִקְצֵה חָמֵשׁ הַיְרִיעוֹת הַמְּחֻבָּרוֹת יַחַד. הַקִּיצוֹנָה – זוֹ שֶׁבַּקָּצֶה.

ה) מַקְבִּילֹת הַלֻּלָאֹת – מְכֻוָּנוֹת זוֹ נֶגֶד זוֹ.

ו) קַרְסֵי (קֶרֶס) זָהָב – וָוִים כְּפוּפִים מִשְּׁנֵי קְצוֹתֵיהֶם, שֶׁאָחֲזוּ אֶת הַלֻּלָאוֹת שֶׁל הַיְרִיעוֹת הַמַּקְבִּילוֹת, וָו לִשְׁתֵּי לֻלָאוֹת. וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד – כָּל עֶשֶׂר הַיְרִיעוֹת תִּהְיֶינָה מְחֻבָּרוֹת יַחַד.

ז) יְרִיעֹת עִזִּים – יְרִיעוֹת טְווּיוֹת וַאֲרוּגוֹת מִשְּׂעַר עִזִּים. לְאֹהֶל עַל הַמִּשְׁכָּן – לְמִכְסֶה עַל הַיְרִיעוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת. עַשְׁתֵּי־עֶשְׂרֵה – אַחַת עֶשְׂרֵה. אֹתָם – (= אוֹתָן).

ח) וְרֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה – רְאֵה פָּסוּק ב׳.

רַשִׁ"י.

ו) וְהָיָה הַמִּשְׁכָּן אֶחָד – היריעות אָרְכָּן עשרים ושמונה אמות, ורחבן ארבע; וּכְשֶׁחִבֵּר חמש יריעות יחד, נמצא רָחְבָּן עשרים, וכן החוברת השנית. והמשכן אָרְכּוֹ מן המזרח למערב שלשים אמה, וְרָחְבּוֹ מן הצפון לדרום עשר אמות; נותן את היריעות אֹרֶךְ לרחבו של משכן, עשר אמות הָאֶמְצָעִיּוֹת לכסוי חֲלָלוֹ של רחב המשכן, ואמה מכאן ואמה מכאן (לכסות) עֳבִי ראשי הקרשים; נִשְׁתַּיְּרוּ שש עשרה אמה: שמונה לצפון ושמונה לדרום (יורדות) ומכסות קומת הקרשים, שֶׁגָּבְהָם עשר, ושתי האמות התחתונות מְגֻלּוֹת. רָחְבָּן של היריעות, כשהן מְחֻבָּרוֹת, ארבעים אמה: עשרים אמה לחוברת. שלשים מהן לכסוי חֲלַל המשכן לאָרְכּוֹ. ואמה כנגד עֳבִי הקרשים שבמערב. נִשְׁתַּיְּרוּ תשע אמות התלויות על אחורי המשכן שבמערב ואמה אחת התחתונה מְגֻלָּה. ח) שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה – וּכְשֶׁנּוֹתְנָן אָרְכָּן לְרֹחַב המשכן, כמו שנתן את הראשונות, נמצאות אלו עודפות אמה מכאן ואמה מכאן לכסות אחת משתי האמות של הקרשים, שנשארו מְגֻלּוֹת, והאמה התחתונה שֶׁמְּגֻלָּה היא האמה התחובה בְּנֶקֶב הָאֶדֶן; שֶׁהָאֲדָנִים גָּבְהָם אמה.

הַכְּרֻבִים אֲשֶׁר עַל־אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ כג וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן עֲצֵי שִׁטִּים אַמָּתַיִם
אָרְכּוֹ וְאַמָּה רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃ כד וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב
טָהוֹר וְעָשִׂיתָ לּוֹ זֵר זָהָב סָבִיב׃ כה וְעָשִׂיתָ לּוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח
סָבִיב וְעָשִׂיתָ זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב׃ כו וְעָשִׂיתָ לּוֹ אַרְבַּע
טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּ אֶת־הַטַּבָּעֹת עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת אֲשֶׁר
לְאַרְבַּע רַגְלָיו׃ כז לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת תִּהְיֶיןָ הַטַּבָּעֹת לְבָתִּים
לְבַדִּים לָשֵׂאת אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ כח וְעָשִׂיתָ אֶת־הַבַּדִּים עֲצֵי
שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם זָהָב וְנִשָּׂא־בָם אֶת־הַשֻּׁלְחָן׃ כט וְעָשִׂיתָ
קְּעָרֹתָיו וְכַפֹּתָיו וּקְשׂוֹתָיו וּמְנַקִּיֹּתָיו אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן זָהָב

בֵּאוּר.

כה) מִסְגֶּרֶת טֹפַח – כְּעֵין אֵזוֹר עֵץ גּוֹדֵר אֶת הַטַּבְלָא, שֶׁעַל רַגְלֵי הַשֻּׁלְחָן סָבִיב, בְּגֹבַהּ טֹפַח. זֵר־זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ – זֵר הַזָּהָב הָאָמוּר (בְּפָסוּק כ״ד) יִהְיֶה סְבִיב הַמִּסְגֶּרֶת.

כו) הַפֵּאֹת – הַקְּצָוֹת. עַל אַרְבַּע הַפֵּאֹת – עַל כָּל קָצֶה עֶלְיוֹן שֶׁל רֶגֶל הַשֻּׁלְחָן.

כז) לְבָתִּים לְבַדִּים – לְחוֹרִים, שֶׁיַּכְנִיסוּ בָהֶם אֶת הַבַּדִּים. כָּל טַבַּעַת מְשַׁמֶּשֶׁת בַּיִת לַבַּד הַתָּקוּעַ בָּהּ.

כח) וְנִשָּׂא – נִפְעַל, עָבָר מְהֻפָּךְ לֶעָתִיד, מִמְּקוֹר נָשׂא – הִנָּשֵׂא, פ״נ וְל״א; וְהַכַּוָּנָה: וְנָשְׂאוּ בַבַּדִּים.

כט) קְעָרֹתָיו – הַקְּעָרוֹת שֶׁהִנִּיחוּ בָהֶן, כְּמוֹ בִדְפוּסִים, אֶת חַלּוֹת לֶחֶם הַפָּנִים. וְכַפֹּתָיו – שֶׁהִנִּיחוּ בָהֶן לְבוֹנָה זַכָּה אֵצֶל לֶחֶם הַפָּנִים. וּקְשׂוֹתָיו – [הַיָּחִיד: קַשְׂוָה, הָרַבִּים: קְשָׂוֹת, וּבִנְטִיָּה: קְשׂוֹת – קְשׂוֹתָיו] הַבַּדִּים לְנֶסֶךְ הַיַּיִן. וּמְנַקִּיֹּתָיו – מְנַקִּית = כּוֹס, שֶׁשָּׁאֲבוּ בָהּ יַיִן מִן הַקַּשְׂוָה לִנְסֹךְ עַל הַמִּזְבֵּחַ. יֻסַּךְ – וּמָקוֹר: נָסֹךְ, פ״נ; הֻפְעַל: הֻסַּךְ; (כְּמוֹ יֻגַּשׁ). אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן – שֶׁיִּסְכוּ בָהֶן נֶסֶךְ יַיִן. וּבַתַּלְמוּד מְבָאֲרִים: קְשׂוֹתָיו – יְתֵדוֹת זָהָב הַתְּקוּעוֹת בָּאָרֶץ אֵצֶל הַשֻּׁלְחָן וּגְבוֹהוֹת לְמַעְלָה מִמֶּנּוּ, כְּגֹבַהּ מַעֲרֶכֶת לֶחֶם הַפָּנִים; וּמְפֻצָּלוֹת הֵן שִׁשָּׁה פִּצּוּלִים, וְרָאשֵׁי הַקָּנִים, הַמְנַקִּיּוֹת, שֶׁבֵּין לֶחֶם לְלֶחֶם סְמוּכִים עַל אוֹתָם פִּצּוּלִים. וּמְנַקִּיֹּתָיו – חֲצָאֵי קָנִים חֲלוּלִים הַסְּדוּקִים לְאָרְכָּם, שֶׁהָיוּ מַנִּיחִים שְׁלֹשָׁה מֵהֶם עַל כָּל לֶחֶם וּמַבְדִּילִים בֵּין לֶחֶם לְלֶחֶם [חַלּוֹת לֶחֶם הַפָּנִים הָיוּ סְדוּרוֹת זוֹ עַל גַּב זוֹ], כְּדֵי שֶׁתִּכָּנֵס הָרוּחַ בֵּינֵיהֶן וְלֹא יִתְעַפְּשׁוּ. אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן – אֲשֶׁר יְכֻסֶּה בָהֶן הַלֶּחֶם. וּלְפִי זֶה יִהְיֶה הַפֹּעַל יֻסַּךְ הֻפְעַל, מִמְּקוֹר סֹךְ–סָכֹךְ, ע״ע (כְּמוֹ יֻסַּב).

רַשִׁ״י.

אומר: „וַיְדַבֵּר יְיָ אֵלָיו מֵאֹהֶל מוֹעֵד״ – זה המשכן, מחוץ לפרכת; נמצאו שני כתובים מכחישים [סותרים] זה את זה? בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם: „וּבְבֹא משֶׁה אֶל אֹהֶל מוֹעֵד, וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת״ (במדבר ז׳ כט): משה היה נִכְנָס למשכן, וְכֵיוָן שבא בתוך הפתח, קול יורד מן השמים לבין הכרובים, ומשם יוצא ונשמע

טָהוֹר תַּעֲשֶׂה אֹתָם׃ ל וְנָתַתָּ עַל־הַשֻּׁלְחָן לֶחֶם פָּנִים לְפָנַי
תָּמִיד׃ פ שלישי לא וְעָשִׂיתָ מְנֹרַת זָהָב טָהוֹר מִקְשָׁה *תֵּיעָשֶׂה
הַמְּנוֹרָה יְרֵכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃
לב וְשִׁשָּׁה קָנִים יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ שְׁלֹשָׁה ׀ קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ
הָאֶחָד וּשְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ הַשֵּׁנִי׃ לג שְׁלֹשָׁה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח וּשְׁלֹשָׁה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים
בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפָרַח כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־
הַמְּנֹרָה׃ לד וּבַמְּנֹרָה אַרְבָּעָה גְבִעִים מְשֻׁקָּדִים כַּפְתֹּרֶיהָ
וּפְרָחֶיהָ׃ לה וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת
שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה וְכַפְתֹּר תַּחַת־שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה לְשֵׁשֶׁת
הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן־הַמְּנֹרָה׃ לו כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה יִהְיוּ

*מלא יו"ד.

בֵּאוּר.

ל) לֶחֶם פָּנִים — שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה חַלּוֹת בִּשְׁתֵּי מַעֲרָכוֹת: שֵׁשׁ עַל קְצֵה הַשֻּׁלְחָן מִזֶּה וְשֵׁשׁ עַל הַקָּצֶה הַשֵּׁנִי, וְנִקְרָא גַּם לֶחֶם קֹדֶשׁ. אֶת הַחַלּוֹת הָיוּ מַחֲלִיפִים בְּכָל יוֹם שַׁבָּת, וְהַכֹּהֲנִים הָיוּ אוֹכְלִים אוֹתָן בַּחֲצַר אֹהֶל מוֹעֵד. לֶחֶם פָּנִים-הֶעָרוּךְ לְקַבָּלַת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה.

לא) מִקְשָׁה — עֲשׂוּיָה כֻלָּהּ מִפֶּלַח זָהָב אֶחָד, וְאֵינָהּ מְחֻבֶּרֶת מֵחֲלָקִים. יְרֵכָהּ—רַגְלָהּ, כְּלוֹמַר: בְּסִיסָהּ, שֶׁהִיא עוֹמֶדֶת עָלָיו. וְקָנָהּ—הַקָּנֶה הָאֶמְצָעִי. גְּבִיעֶיהָ, כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ—הַקָּנֶה מְקֻשָּׁט כֻּלּוֹ בִּגְבִיעִים, וְכָל גָּבִיעַ עָשׂוּי מִכַּפְתּוֹר, וְהוּא כּוֹס שֶׁל פֶּרַח, וּמִפֶּרַח = הֶעָלִים, שֶׁמְּסָבִיב לַכַּפְתֹּר.

לב) מִצִּדֶּיהָ — שֶׁל הַמְּנוֹרָה, כְּלוֹמַר: מִן הַקָּנֶה הָאֶמְצָעִי.

לג) גְּבִיעִים מְשֻׁקָּדִים — גְּבִיעִים דּוֹמִים לְאוֹתָם שֶׁבְּפִרְחֵי הַשְּׁקֵדִים. בַּקָּנֶה הָאֶחָד — בְּכָל אֶחָד מִשֵּׁשֶׁת הַקָּנִים.

לד) וּבַמְּנֹרָה — בְּעֶצֶם הַמְּנוֹרָה, בַּקָּנֶה הָאֶמְצָעִי. שֶׁלָּהּ, אַרְבָּעָה גְבִיעִים.

לה) וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים — כָּל זוּג שֶׁל קָנִים, אֶחָד מִזֶּה וְאֶחָד מִזֶּה, נִמְשָׁכִים וְיוֹצְאִים מִכַּפְתֹּר אֶחָד.

לו) כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם—נוּסַח הַפְּשִׁיטְתָּא: כַּפְתֹּרֶיהָ וּקְנֹתֶיהָ, וְנָכוֹן. מִמֶּנָּה יִהְיוּ — וְלֹא שֶׁיִּהְיוּ מְחֻבָּרִים אֵלֶיהָ.

רַשִׁ"י.

למשה. לא) מִקְשָׁה — שלא יעשנה חוליות, ולא יעשה קָנֶיהָ ונרותיה אֵבָרִים אברים, ואחר כך יַדְבִּיקֵם, כדרך הצורפים, אלא כֻּלָּהּ באה מחתיכה אחת, ומַקִּישׁ [מכה] בקורנס וחותך בִּכְלֵי אֻמָּנוּת ומפריד הקנים אֵילָךְ וְאֵילָךְ [הנה והנה]. תֵּיעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה — מֵאֵלֶיהָ; לפי שהיה משה מִתְקַשֶּׁה בה, אמר לו הקדוש ברוך הוא: השלך את הַכִּכָּר לָאוּר [ולאש] והיא נַעֲשֵׂית מאליה. לב) יֹצְאִים מִצִּדֶּיהָ—מתוך הַקָּנֶה האמצעי, ונמשכים ועולים לכאן ולכאן באלכסון עד כנגד גָּבְהָהּ של מנורה, זה למעלה מזה: התחתון ארוך, ושל מעלה קָצָר הימנו, והעליון קצר הימנו, לפי שהיה גָּבְהָהּ רְאשֵׁיהֶם שוה לגבהו של הקנה האמצעי, השביעי,

בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים׃ ז אַבְנֵי־שֹׁהַם
וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן׃ ח וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי
בְּתוֹכָם׃ ט כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן
וְאֵת תַּבְנִית כָּל־כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ׃ ס י וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים
אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי רָחְבּוֹ וְאַמָּה וָחֵצִי קֹמָתוֹ׃
יא וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טָהוֹר מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו
זֵר זָהָב סָבִיב׃ יב וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וְנָתַתָּה עַל

בֵּאוּר.

לְהָאִיר אֶת הַמִּשְׁכָּן. בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה — בְּשָׂמִים, שֶׁיָּשִׂימוּ בְּתוֹךְ הַשֶּׁמֶן לִמְשֹׁחַ בּוֹ אֶת הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו, וְאֶת אַהֲרֹן וּבָנָיו, לְקַדֵּשׁ אוֹתָם לַיְיָ. וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים — לְסַמֵּי הַקְּטֹרֶת, [סַם — צֶמַח בֹּשֶׂם], כְּלוֹמַר: וּבְשָׂמִים יִקְחוּ לְצֹרֶךְ הַסַּמִּים, שֶׁיְּשַׁמְּשׁוּ לִקְטֹרֶת.

ז) וְאַבְנֵי שֹׁהַם—מִין אֶבֶן יְקָרָה אֲדַמְדֶּמֶת. וְאַבְנֵי מִלֻּאִים... — אֲבָנִים טוֹבוֹת לְמַלֵּא בָּהֶן אֶת מִשְׁבְּצוֹת הָאֵפוֹד וְהַחֹשֶׁן, מַלְבּוּשֵׁי הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל, הַמְבֹאָרִים לְהַלָּן. מִקְדָּשׁ — מָקוֹם קָדוֹשׁ. וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם — כְּבוֹדִי יִשְׁכֹּן בְּתוֹכָם וְיִתְגַּלֶּה לָהֶם.

ט) תַּבְנִית [שֵׁם מִמָּקוֹר בָּ נ ה] הַמִּשְׁכָּן — צוּרַת הָאֹהֶל. (וְ)כֵן תַּעֲשׂוּ — הַוָּו מְיֻתֶּרֶת.

י) מַתְחִיל בָּאָרוֹן בִּשְׁבִיל קְדֻשָּׁתוֹ הַיְתֵרָה. הָאָרוֹן הָיָה סֵמֶל הַשְּׁכִינָה וּבוֹ נַעֲשׂוּ נִסִּים לְיִשְׂרָאֵל (כהנא). אַמָּתַיִם — שְׁתֵּי אַמּוֹת. הָאַמָּה שֶׁבַּמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו הָיְתָה לְדַעַת רַבִּי מֵאִיר, בַּת שִׁשָּׁה טְפָחִים וּלְדַעַת רַבִּי יְהוּדָה — בַּת חֲמִשָּׁה טְפָחִים. וְהַטֹּפַח — רֹחַב כַּף הַיָּד.

יא) וְצִפִּיתָ — [פֹּעַל מִמָּקוֹר צָ פ ה] תְּכַסֶּה תְּדַבֵּק עָלָיו פַּח זָהָב. מִבַּיִת — מִבִּפְנִים. זֵר — נֵזֶר מִסְגֶּרֶת יָפָה מַעֲשֵׂה צַעֲצוּעִים

יב) וְיָצַקְתָּ — תַּתִּיךְ וּתְחַבֵּר.

רַשִׁ"י.

לה, לכך מְתֻרְגָּם [באונקלוס]: סַסְגּוֹנָא — שֶׁשָּׂשׂ ומתפאר בְּגַוָּנִים שלו. וַעֲצֵי שִׁטִּים — ומאין היו להם במדבר? פֵּרֵשׁ רבי תַּנְחוּמָא: יעקב אבינו צָפָה ברוח הקדש, שֶׁעֲתִידִין ישראל לבנות משכן במדבר, והביא ארזים [הַשִּׁטָּה היא מין ארז] למצרים וּנְטָעָם, וצוה לבניו לִטְּלָם עמהם, כשיצאו ממצרים. ט) וְכֵן תַּעֲשׂוּ — לדורות: אם יֹאבַד אחד מן הכלים, או כשתעשו לי כְּלֵי בֵּית עוֹלָמִים [בית המקדש], כגון שלחנות ומנורות וכיורות ומכונות שעשה שלמה, כתבנית אלו תעשו אותם. יא) מִבַּיִת וּמִחוּץ תְּצַפֶּנּוּ — שלשה ארונות עשה משה שנים של זהב ואחד של עץ; ארבעה כְּתָלִים וְשׁוּלַיִם לכל אחד ופתוחים מלמעלה. נתן של עץ בתוך של זהב, ושל זהב בתוך של עץ, וְחִפָּה שפתו העליונה בזהב, נמצא מְצֻפֶּה מבית ומחוץ. זֵר זָהָב — כמין כֶּתֶר מֻקָּף לו סביב למעלה משפתו, שעשה את הארון החיצון גבוה מן הפנימי, עד שעלה למול עֳבִי הַכַּפֹּרֶת ולמעלה הֵימֶנּוּ מַשֶּׁהוּ, וכשהכפרת מונחת על עֳבִי הכתלים [של שני הארונות הפנימיים] עולה הזר למעלה מכל עֳבִי הַכַּפֹּרֶת כָּל־שֶׁהוּא, והוא סִמָּן לכתר תורה. יב) עַל אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו — בַּזָּוִיּוֹת העליונות סָמוּךְ

אַרְבַּע פַּעֲמֹתָיו וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת
עַל־צַלְעוֹ הַשֵּׁנִית׃ יג וְעָשִׂיתָ בַדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם
זָהָב׃ יד וְהֵבֵאתָ אֶת־הַבַּדִּים בַּטַּבָּעֹת עַל צַלְעֹת הָאָרֹן לָשֵׂאת
אֶת־הָאָרֹן בָּהֶם׃ טו בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ
מִמֶּנּוּ׃ טז וְנָתַתָּ אֶל־הָאָרֹן אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃ שני
יז וְעָשִׂיתָ כַפֹּרֶת זָהָב טָהוֹר אַמָּתַיִם וָחֵצִי אָרְכָּהּ וְאַמָּה וָחֵצִי
רָחְבָּהּ׃ יח וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם
מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת׃ יט וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה
וּכְרוּב־אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה מִן־הַכַּפֹּרֶת תַּעֲשׂוּ אֶת־הַכְּרֻבִים
עַל־שְׁנֵי קְצוֹתָיו׃ כ וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם לְמַעְלָה
סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל־הַכַּפֹּרֶת וּפְנֵיהֶם אִישׁ אֶל־אָחִיו אֶל־
הַכַּפֹּרֶת יִהְיוּ פְּנֵי הַכְּרֻבִים׃ כא וְנָתַתָּ אֶת־הַכַּפֹּרֶת עַל־הָאָרֹן
מִלְמָעְלָה וְאֶל־הָאָרֹן תִּתֵּן אֶת־הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֶתֵּן אֵלֶיךָ׃
כב וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת מִבֵּין שְׁנֵי

בֵּאוּר.

פַּעֲמֹתָיו — פִּנּוֹתָיו. וְהוּא הוֹלֵךְ וּמְבָאֵר: (ו)שְׁתֵּי טַבָּעֹת - [הַיְנוּ מִיְּתֶרֶת] מִן הָאַרְבַּע. עַל־צַלְעוֹ הָאֶחָת - עַל צִדּוֹ הָאֶחָד.

יג) בַּדֵּי עֲצֵי שִׁטִּים - מוֹטוֹת מֵעֲצֵי שִׁטִּים.

טו) לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ - כְּדֵי שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ לִנְגֹּעַ בַּאֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ בְּעֵת הַמַּסָּעוֹת.

טז) אֵת הָעֵדֻת - לֻחוֹת הַבְּרִית, שֶׁהֵם לְעֵד וּלְאַזְהָרָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְקַיֵּם אֶת הַתּוֹרָה.

יז) כַּפֹּרֶת - מִכְסֶה לָאָרוֹן. אַמָּתַיִם...— אָרְכָּהּ וְרָחְבָּהּ שֶׁל הַכַּפֹּרֶת כְּאָרְכּוֹ וְרָחְבּוֹ שֶׁל הָאָרוֹן.

יח) כְּרֻבִים — דְּמוּת צִפֳּרִים, שֶׁפְּנֵי תִינוֹקוֹת לָהֶן. מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה אֹתָם - שֶׁיִּהְיוּ נִמְשָׁכִים מִזְּהַב הַכַּפֹּרֶת עַצְמָהּ מִשְּׁנֵי קְצוֹתֶיהָ, וְלֹא לַעֲשׂוֹתָם בִּפְנֵי עַצְמָם וּלְחַבְּרָם אֶל הַכַּפֹּרֶת.

יט) וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד... — תּוֹסֶפֶת בֵּאוּר לַפָּסוּק שֶׁלְּפָנָיו. קְצוֹתָיו — [=קְצוֹתֶיהָ כִּי הַשֵּׁם „כַּפֹּרֶת" מִמִּין נְקֵבָה].

כ) סֹכְכִים בְּכַנְפֵיהֶם - מְכַסִּים מִלְמַעְלָה.

כא) וְאֶל הָאָרֹן תִּתֵּן... קֹדֶם שֶׁתְּכַסֵּהוּ.

כב) וְנוֹעַדְתִּי — מָקוֹר: יָעַד; נָחֵי פ"י; נִפְעַל: הִוָּעֵד] אֶזְדַּמֵּן לְךָ שָׁם בִּזְמַנִּים קְבוּעִים.

רַשִׁ"י.

לכפרת היו [הטבעות] נתונות: שתים מכאן ושתים מכאן לרחבו של ארון, והבדים נתונים בהם, וָאָרְכּוֹ של ארון מפסיק בין הבדים: אמתים וחצי בין בד לבד; שֶׁיִּהְיוּ שני בני אדם הנושאים את הארון מהלכים ביניהם. יח) מִקְשָׁה תַּעֲשֶׂה — שֶׁטֵּל זהב הרבה בתחלת עֲשִׂיַּת הכפרת וְהַכֵּה בקוּרְנָס [בפטיש] באמצע, והאריך בולטים למעלה וְצַיֵּר הכרובים בְּבְלִיטַת קצותיו. כב) וְדִבַּרְתִּי אִתְּךָ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת — ובמקום אחר (ויקרא א' א') הוא

נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע׃ ח וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּזְרֹק עַל־הָעָם וַיֹּאמֶר
הִנֵּה דַם־הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת יְהוָה עִמָּכֶם עַל כָּל־הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה׃ ט וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי
יִשְׂרָאֵל׃ י וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה
לִבְנַת הַסַּפִּיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר׃ יא וְאֶל־אֲצִילֵי בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ ס
יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה־שָׁם וְאֶתְּנָה
לְךָ אֶת־לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם׃
יג וַיָּקָם מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ מְשָׁרְתוֹ וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הַר הָאֱלֹהִים׃
יד וְאֶל־הַזְּקֵנִים אָמַר שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה עַד אֲשֶׁר־נָשׁוּב אֲלֵיכֶם
וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם מִי־בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם׃ מפטיר
טו וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל־הָהָר וַיְכַס הֶעָנָן אֶת־הָהָר׃ טז וַיִּשְׁכֹּן כְּבוֹד־

בֵּאוּר.

ח) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם – לְאַחַר שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם הָעָם אֶת דִּבְרֵי סֵפֶר הַבְּרִית, לָקַח מֹשֶׁה מִן הַדָּם שֶׁבָּאַגָּנוֹת, וְזָרַק עַל הָעָם.

ט) וַיַּעַל מֹשֶׁה – הַמְשֵׁךְ מִפָּסוּק ב׳.

י) לִבְנַת – נִסְמָךְ מִן הַשֵּׁם לְבֵנָה. לִבְנַת הַסַּפִּיר – אֶבֶן סַפִּיר. וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם – כַּשָּׁמַיִם בְּעַצְמָם. תַּחַת רַגְלֵי הַשְּׁכִינָה הָיְתָה כְּעֵין רִצְפַּת סַפִּיר מַזְהִירָה כִּתְכֵלֶת הָרָקִיעַ.

יא) אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – הֵם זִקְנֵי הָעָם שֶׁעָלוּ אֶל הָהָר. לֹא שָׁלַח יָדוֹ – לִנְגֹּעַ בָּהֶם לְרָעָה [רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק י״ט, כ״א]. וַיֶּחֱזוּ – וַיִּרְאוּ; חָזָה = רָאָה. וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ – כַּאֲשֶׁר אָכְלוּ מִבְּשַׂר זֶבַח הַשְּׁלָמִים, רָאוּ אֶת כְּבוֹד אֱלֹהִים.

יב) וֶהְיֵה־שָׁם – אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה. לְהוֹרֹתָם – [שֵׁם הַפֹּעַל, הִפְעִיל, מִמְּקוֹר יָרֹה – הוֹרֵה; פ״י וְל״ה] לְלַמְּדָם.

יג) וַיַּעַל מֹשֶׁה – וִיהוֹשֻׁעַ נִשְׁאַר בְּמוֹרַד הָהָר, רָחוֹק מִן הַמַּחֲנֶה, וְחִכָּה שָׁם לְמֹשֶׁה אַרְבָּעִים יוֹם.

יד) וְאֶל־הַזְּקֵנִים אָמַר – קֹדֶם שֶׁעָלָה. שְׁבוּ־לָנוּ בָזֶה – חַכּוּ לָנוּ פֹּה. מִי־בַעַל דְּבָרִים – מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מִשְׁפָּט, כְּלוֹמַר: שֶׁהוּא תּוֹבֵעַ אֶת חֲבֵרוֹ לְדִין.

רַשִׁ״י.

י) וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל – נסתכלו וְהֵצִיצוּ וְנִתְחַיְּבוּ מיתה; אלא שלא רצה הקב״ה לְעַרְבֵּב את שמחת התורה, וְהִמְתִּין לנדב ולאביהוא עד יום חֲנֻכַּת המשכן, ולזקנים עד „וַיְהִי הָעָם כְּמִתְאוֹנְנִים... וַתִּבְעַר בָּם אֵשׁ יְיָ וַתֹּאכַל בִּקְצֵה המחנה" – בקצינים שבמחנה (במדבר, י״א, א). כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר – היא היתה לפניו בִּשְׁעַת הַשִּׁעְבּוּד, לזכור צרתם של ישראל, שהיו מְשֻׁעְבָּדִים במעשה לבנים. וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר – מִשֶּׁנִּגְאֲלוּ היה אור וְחֶדְוָה לפניו.

יְהוָה עַל־הַר סִינַי וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן שֵׁשֶׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל־מֹשֶׁה
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִתּוֹךְ הֶעָנָן׃ יז וּמַרְאֵה כְּבוֹד יְהוָה כְּאֵשׁ
אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יח וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ
הֶעָנָן וַיַּעַל אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בָּהָר אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים
לָיְלָה׃ פ פ פ

תְּרוּמָה.

כה.

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְיִקְחוּ־לִי תְּרוּמָה מֵאֵת כָּל־אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּקְחוּ אֶת־
תְּרוּמָתִי׃ ג וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם זָהָב וָכֶסֶף
וּנְחֹשֶׁת׃ ד וּתְכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי וְשֵׁשׁ וְעִזִּים׃ ה וְעֹרֹת
אֵילִם מְאָדָּמִים וְעֹרֹת תְּחָשִׁים וַעֲצֵי שִׁטִּים׃ ו שֶׁמֶן לַמָּאֹר

בֵּאוּר.

טז) בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי — אַחַר שֶׁקִּדֵּשׁ מֹשֶׁה אֶת עַצְמוֹ שִׁשָּׁה יָמִים.

יח) וַיַּעַל אֶל הָהָר — אֶל רֹאשׁ הָהָר, שֶׁשָּׁם שָׁכַן כְּבוֹד יְיָ.

ב) וְיִקְחוּ לִי — יִקְחוּ מֵאִתָּם וְיָבִיאוּ לִי. תְּרוּמָה — [שֵׁם מִמְּקוֹר רוּם; וּבַעֲלֵי הַמִּשְׁנָה בָּנוּ מִשֵּׁם זֶה פֹּעַל תָּרַם] הַפְרָשָׁה, נְדָבָה, שֶׁאָדָם מַפְרִישׁ מִנְּכָסָיו לְצָרְכֵי הַמִּקְדָּשׁ. יִדְּבֶנּוּ [מָקוֹר: נָדֹב, פ״נ. יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ — שֶׁיְּעוֹרְרֵהוּ לִבּוֹ, כְּלוֹמַר: שֶׁיְּהֵא בִּרְצוֹנוֹ לָתֵת, וְלֹא לָקַחַת בְּאֹנֶס.

ג) זָהָב וָכֶסֶף וּנְחֹשֶׁת — שֶׁהֵבִיאוּ אִתָּם מִמִּצְרָיִם.

ד) וּתְכֵלֶת — צֶמֶר צָבוּעַ בְּצֶבַע כָּחֹל. וְאַרְגָּמָן — צֶמֶר צָבוּעַ אָדֹם [פֻּרְפּוּר] תּוֹלַעַת שָׁנִי — גַּם „שְׁנִי תוֹלַעַת“, גַּם „שָׁנִי“, וְהוּא צֶמֶר צָבוּעַ בְּמִיץ בֵּיצֵי תּוֹלַעַת הַגְּדֵלָה עַל הָעֵץ קֶרֶמֶס, וּשְׁמָהּ בָּאֲרַמִּית זְהוֹרִי, בִּשְׁבִיל שֶׁצִּבְעוֹ אָדֹם־מַזְהִיר. צֶבַע זֶה נִקְרָא בִּזְמַן מְאֻחָר: כַּרְמִיל (דִּבְרֵי הַיָּמִים ב׳ ו׳). וְשֵׁשׁ — אֶרֶג לָבָן שֶׁל צֶמֶר, אוֹ פִּשְׁתָּן, יָקָר מְאֹד; וּמוֹצָאוֹ מִמִּצְרַיִם [רְאֵה בְּרֵאשִׁית מ״א מ״ב]. וְעִזִּים — צֶמֶר עִזִּים אָרֹךְ וְדַק יָדוּעַ בְּאֶרֶץ הַקֶּדֶם.

ה) וְעֹרֹת אֵילִם מְאָדָּמִים — [מְאָדָּם = מְאֻדָּם, בֵּינוֹנִי פֻּעַל] צְבוּעִים אָדֹם. תְּחָשִׁים — תַּחַשׁ = מִין צְבִי. וַעֲצֵי שִׁטִּים — מִין אֶרֶז מֻבְחָר [אַקַאצִיען] קַל וְיָפֶה; וּבְמִצְרַיִם הָיוּ עוֹשִׂים מִמֶּנּוּ רָהִיטִים וָאֳנִיּוֹת, מִפְּנֵי שֶׁאֵין הָרָקָבוֹן שׁוֹלֵט בּוֹ.

ו) שֶׁמֶן לַמָּאֹר — שֶׁמֶן שֶׁיַּדְלִיקוּ אוֹתוֹ

רַשִׁ״י.

ה) תְּחָשִׁים -- [תַּחַשׁ] מין חיה, ולא היתה אלא לְשָׁעָה; והרבה גוונים [לצבעים] הי׳

יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת־לַחְמְךָ וְאֶת־מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה
מִקִּרְבֶּךָ׃ ס שביעי כו לֹא תִהְיֶה מְשַׁכֵּלָה וַעֲקָרָה בְּאַרְצֶךָ אֶת־
מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא׃ כז אֶת־אֵימָתִי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ וְהַמֹּתִי אֶת־
כָּל־הָעָם אֲשֶׁר תָּבֹא בָּהֶם וְנָתַתִּי אֶת־כָּל־אֹיְבֶיךָ אֵלֶיךָ עֹרֶף׃
כח וְשָׁלַחְתִּי אֶת־הַצִּרְעָה לְפָנֶיךָ וְגֵרְשָׁה אֶת־הַחִוִּי אֶת־הַכְּנַעֲנִי
וְאֶת־הַחִתִּי מִלְּפָנֶיךָ׃ כט לֹא אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ בְּשָׁנָה אֶחָת פֶּן־
תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמָמָה וְרַבָּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה׃ ל מְעַט מְעַט
אֲגָרְשֶׁנּוּ מִפָּנֶיךָ עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה וְנָחַלְתָּ אֶת־הָאָרֶץ׃ לא וְשַׁתִּי
אֶת־גְּבֻלְךָ מִיַּם־סוּף וְעַד־יָם פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבָּר עַד־הַנָּהָר
כִּי ׀ אֶתֵּן בְּיֶדְכֶם אֵת יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מִפָּנֶיךָ׃ לב לֹא־
תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם בְּרִית׃ לג לֹא יֵשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן־יַחֲטִיאוּ
אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם כִּי־יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ׃ פ

בֵּאוּר.

כו) מְשַׁכֵּלָה – מַפִּילָה וְלָדוֹת מֵתִים, אוֹ קוֹבֶרֶת אֶת בָּנֶיהָ. וַעֲקָרָה – שֶׁאֵינָהּ יוֹלֶדֶת. מִסְפַּר יָמֶיךָ אֲמַלֵּא – שֶׁלֹּא יָמוּת אִישׁ קֹדֶם זְמַנּוֹ.

כז) אֶת־אֵימָתִי אֲשַׁלַּח לְפָנֶיךָ – אֲנִי אַפִּיל אֶת פַּחְדִּי עַל הָאוֹיֵב בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֵלָיו. וְהַמֹּתִי – [מָקוֹר: הֹם - הָמֹם, ע״ע; פָּעַל] אָהֹם, אָבִיא בָּהֶם מְהוּמָה. וְנָתַתִּי... עֹרֶף – שֶׁיָּנוּסוּ מִפָּנֶיךָ.

כח) הַצִּרְעָה – מִין דְּבוֹרָה הָעוֹקֶצֶת בָּעֵינַיִם וּמְעַוַּרְתָּן. לְפָנֶיךָ – קֹדֶם שֶׁתָּבוֹא אֶל הָאָרֶץ. אֶשְׁלַח אֶת הַצִּרְעָה, וְהִיא תַּשְׁמִיד אֶת יוֹשְׁבֶיהָ מִפְּנֵיכֶם.

כט) אֲגָרְשֶׁנּוּ – אֶת עַם הָאָרֶץ, וְהָרָאוּי: אֲגָרְשֵׁם, וְכֵן לְהַלָּן בְּפָסוּק ל׳. וְרַבָּה – [מָקוֹר: רֹב רָבֹב, ע״ע; עָבָר מְהֻפָּךְ לְעָתִיד]. וְרַבָּה עָלֶיךָ – אִם תִּהְיֶה הָאָרֶץ רֵיקָה, תִּרְבֶּינָה בָּהּ הַחַיּוֹת וְהִשְׁחִיתוּ אֶת יוֹשְׁבֶיהָ הַמְעַטִּים, שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לַעֲמֹד כְּנֶגְדָּן.

ל) עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה – עַד שֶׁתִּתְרַבֶּה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ.

לא) וְשַׁתִּי – [מָקוֹר: שִׁית, ע״י וְלִ״ת: אָשִׁית, אָשִׁים. מִיַּם־סוּף – מִלְּשׁוֹן יַם סוּף הַמִּזְרָחִית שֶׁהוּא מִמִּזְרָחָהּ שֶׁל אֶרֶץ כְּנַעַן. [רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק י״ג, י״ח בַּבֵּאוּר]. וְעַד־יָם פְּלִשְׁתִּים – הוּא הַיָּם הַתִּיכוֹן שֶׁמִּמַּעֲרָבָהּ; וְנִקְרָא כַּךְ בִּשְׁבִיל שֶׁהַפְּלִשְׁתִּים יָשְׁבוּ עַל שְׂפָתוֹ; וְזֶהוּ רֹחַב הָאָרֶץ. וּמִמִּדְבָּר עַד־הַנָּהָר – מִמִּדְבַּר עֲרָב שֶׁבִּדְרוֹם אֶרֶץ כְּנַעַן עַד נְהַר פְּרָת, שֶׁבִּפְאַת צְפוֹנִית־מִזְרָחִית; וְזֶהוּ אֹרֶךְ הָאָרֶץ. וְגֵרַשְׁתָּמוֹ – [=וְגֵרַשְׁתָּם, וְהִיא תְּמוּנָה עַתִּיקָה הַמְשַׁמֶּשֶׁת רַק בְּשִׁירָה].

לג) כִּי תַעֲבֹד אֶת־אֱלֹהֵיהֶם – הוּא בֵּאוּר לְהַקֹּדֶם: „פֶּן יַחֲטִיאוּ", בַּמֶּה? בָּזֶה שֶׁתִּלְמַד מֵהֶם לַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם. כִּי יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ – דְּבַר הָעֲבוֹדָה יִהְיֶה לְךָ לְמִכְשׁוֹל. וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: „וְלֹא תַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם, כִּי יִהְיוּ לְךָ לְמוֹקֵשׁ".

כד.

א וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר עֲלֵה אֶל־יְהוָה אַתָּה וְאַהֲרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא
וְשִׁבְעִים מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם מֵרָחֹק׃ ב וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה
לְבַדּוֹ אֶל־יְהוָה וְהֵם לֹא יִגָּשׁוּ וְהָעָם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ׃ ג וַיָּבֹא
מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וְאֵת כָּל־הַמִּשְׁפָּטִים
וַיַּעַן כָּל־הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־דִּבֶּר
יְהוָה נַעֲשֶׂה׃ ד וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה וַיַּשְׁכֵּם
בַּבֹּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה לִשְׁנֵים
עָשָׂר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ ה וַיִּשְׁלַח אֶת־נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ
עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זְבָחִים שְׁלָמִים לַיהוָה פָּרִים׃ ו וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי
הַדָּם וַיָּשֶׂם בָּאַגָּנֹת וַחֲצִי הַדָּם זָרַק עַל־הַמִּזְבֵּחַ׃ ז וַיִּקַּח סֵפֶר
הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה

בֵּאוּר.

א) וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר — יְיָ. עֲלֵה אֶל־יְיָ — הַשֵּׁם בָּא בִּמְקוֹם הַכִּנּוּי: אֵלָיו, כְּלוֹמַר: אֶל הָהָר, וְכֵן: „וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחוֹבָב... חוֹתֵן מֹשֶׁה" [= חוֹתְנוֹ] (בַּמִּדְבָּר י״א, כ״ט). נָדָב וַאֲבִיהוּא — שְׁנֵי בְּנֵי אַהֲרֹן הַגְּדוֹלִים.

ב) וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה — גַּם פֹּה שֵׁם בִּמְקוֹם כִּנּוּי הַגּוּף: וְנִגַּשְׁתָּ לְבַדֶּךָ. וְנִגַּשׁ מֹשֶׁה לְבַדּוֹ אֶל־יְיָ — אֶל הָעֲרָפֶל שֶׁבְּרֹאשׁ הָהָר. וְהָעָם... — וְכָל יֶתֶר הָעָם לֹא יַעֲלוּ עִם מֹשֶׁה אֶל הָהָר.

ג) וַיָּבֹא מֹשֶׁה — [מִכָּאן עַד פָּסוּק ט׳ הוּא הֶמְשֵׁךְ פָּסוּק ל״ג שֶׁל הַפֶּרֶק הַקּוֹדֵם], יָרַד מִן הָהָר שֶׁהָיָה שָׁם בָּעֲרָפֶל.

ד) תַּחַת הָהָר — לְרַגְלֵי הָהָר. מַצֵּבָה — אֶבֶן זְקוּפָה. וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מַצֵּבָה — הֵקִים. לִשְׁנֵים עָשָׂר... — כְּנֶגֶד מִסְפַּר הַשְּׁבָטִים, לְעֵדוּת בּוֹאָם בִּבְרִית יְיָ.

ה) נַעֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל — בְּכוֹרֵי הָעָם, שֶׁהָיוּ מַקְרִיבִים אֶת הַקָּרְבָּנוֹת קֹדֶם שֶׁנִּבְחֲרוּ הַכֹּהֲנִים לָעֲבוֹדָה.

ו) וַיִּקַּח מֹשֶׁה... — הַמְתַוֵּךְ בֵּין כּוֹרְתֵי הַבְּרִית הָיָה מְחַלֵּק אֶת דַּם הַזֶּבַח וְנוֹתְנוֹ בִּשְׁנֵי כֵלִים, וּבַעֲלֵי הַבְּרִית הָיוּ זוֹרְקִים אִישׁ מֶחֱלְקוֹ דָּמוֹ עַל חֲבֵרוֹ [כַּךְ הָיוּ נוֹהֲגִים הָעַרְבִיאִים הַקַּדְמוֹנִים]. אַף כָּאן מֹשֶׁה, הַמְתַוֵּךְ בֵּין כּוֹרְתֵי הַבְּרִית, נוֹטֵל מִדַּם הַשְּׁלָמִים בִּשְׁנֵי כֵלִים: חֶלְקוֹ שֶׁל הָעָם הוּא זוֹרֵק עַל הַמִּזְבֵּחַ וְחֶלְקוֹ שֶׁל מָקוֹם הוּא זוֹרֵק עַל הָעָם (כהנא). אַגָּנֹת — כֵּלִים עֲגֻלִּים [„אַגַּן הַסַּהַר"]. בָּאַגָּנֹת — הַכֵּלִים הַמְשַׁמְּשִׁים לִזְרִיקַת דָּם, וְהוּא חֶלְקוֹ שֶׁל מָקוֹם. וַחֲצִי הַדָּם — הוּא חֵלֶק הָעָם. זָרַק עַל־הַמִּזְבֵּחַ — הַפְּנוּי לַיְיָ.

ז) סֵפֶר הַבְּרִית — שֶׁכָּתַב בּוֹ אֶת דִּבְרֵי יְיָ, כָּאָמוּר בְּפָסוּק ד׳.

רַשִׁ״י.

א) וְאֶל־מֹשֶׁה אָמַר — פרשה זו נאמרה קודם עשרת הדברות; ברביעי בסיון נאמרה

צַדִּיקִים׃ ט וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת־נֶפֶשׁ הַגֵּר כִּי־
גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת־אַרְצֶךָ
וְאָסַפְתָּ אֶת־תְּבוּאָתָהּ׃ יא וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ
אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ
לְזֵיתֶךָ׃ יב שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת
לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ בֶּן־אֲמָתְךָ וְהַגֵּר׃ יג וּבְכֹל
אֲשֶׁר־אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם תִּשָּׁמֵרוּ וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תַזְכִּירוּ
לֹא יִשָּׁמַע עַל־פִּיךָ׃ יד שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה׃ טו אֶת־
חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ
לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי־בוֹ יָצָאתָ מִמִּצְרָיִם וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי
רֵיקָם׃ טז וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה וְחַג
הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאָסְפְּךָ אֶת־מַעֲשֶׂיךָ מִן־הַשָּׂדֶה׃

בֵּאוּר.

וּמְקַלְקֵל דִּבְרֵי הַצַּדִּיקִים. הַשּׁוֹפֵט הַמְשֻׁחָד אֵינוֹ יָכוֹל, אֲפִילוּ אִם יִרְצֶה, לִשְׁפֹּט בְּצֶדֶק, מִפְּנֵי שֶׁלִּבּוֹ נוֹטֶה אַחֲרֵי הַמְשַׁחֵד.

ט) נֶפֶשׁ הַגֵּר – כַּמָּה קָשֶׁה כְּשֶׁלּוֹחֲצִים אוֹתוֹ.

י) תִּזְרַע אֶת אַרְצֶךָ – אֶת שָׂדְךָ.

יא) וְהַשְּׁבִיעִת – וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית. תִּשְׁמְטֶנָּה – תַּעַזְבֶנָּה לֹא זְרוּעָה. וּנְטַשְׁתָּהּ – שֶׁלֹּא תֶאֱסֹף גַּם אֶת הַסָּפִיחַ. וְאָכְלוּ – אֶת הַסָּפִיחַ. וְיִתְרָם – מַה שֶּׁיַּשְׁאִירוּ הָאֶבְיוֹנִים.

יב) וְיִנָּפֵשׁ – וְיָנוּחַ. בֶּן־אֲמָתְךָ – יְלִיד בַּיִת מִשְׁפָּחָה כְּנַעֲנִית. וְיֵשׁ מְסַדְּרִים פָּסוּק י״א אַחֲרֵי פָּסוּק י״ב, לְפִיכָךְ מַתְחִיל פָּסוּק י׳ בְּוָו הַחִבּוּר]. שֵׁשֶׁת יָמִים... וְשֵׁשׁ שָׁנִים...

יד) שָׁלֹשׁ רְגָלִים – שָׁלֹשׁ פְּעָמִים.

טו) וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם – [פְּנֵי הוּא הַנּוֹשֵׂא] כְּלוֹמַר: שֶׁלֹּא יַעֲלוּ לָרֶגֶל בְּלִי קָרְבָּנוֹת.

טז) וְחַג הַקָּצִיר – תִּשְׁמֹר. מַעֲשֶׂיךָ – תְּבוּאָתְךָ. בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ – חַג בִּכּוּרֵי הַחִטִּים, וּבַחִטִּים נִגְמַר הַקָּצִיר בַּשָּׂדֶה, הוּא חַג הַשָּׁבֻעוֹת וְנִקְרָא גַּם חַג הַבִּכּוּרִים. וְחַג הָאָסִף – זְמַן אֹסֶף הַפֵּרוֹת וּבְיִחוּד הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר. בְּצֵאת הַשָּׁנָה – בְּסוֹף אֱלוּל וְתִשְׁרֵי הוּא רֵאשִׁית הַשָּׁנָה לַעֲבוֹדַת הַשָּׂדֶה. מִן הַשָּׂדֶה – גַּם כֶּרֶם וָזַיִת בְּמַשְׁמָע.

רַשִׁ״י.

להטות הדין; שהרי להטות את הדין כבר נאמר: לא תַטֶּה מִשְׁפָּט. יְעַוֵּר פִּקְחִים – אפילו חכם בתורה ונוטל שחד, סופו שֶׁתִּטָּרֵף דַּעְתּוֹ עליו וְיִשְׁתַּכַּח תלמודו וְיִכְהֶה מאור עיניו. יב) וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת – אף בשנה השביעית לא תֵעָקֵר שַׁבַּת בראשית ממקומה; שלא תאמר: הואיל וכל השנה קְרוּיָה [קרואה] שבת, לא אֶנְהַג בה שבת בראשית. יג) וּבְכֹל אֲשֶׁר אָמַרְתִּי... וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים – לְלַמֶּדְךָ, שֶׁשְּׁקוּלָה עבודה זרה כנגד כל הַמִּצְוֹת. והנזהר בה – כשומר את כולן. טו) וְלֹא־יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם – כשתבאו לראות פני בָּרְגָלִים,

יז שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל־זְכוּרְךָ אֶל־פְּנֵי הָאָדֹן ׀
יְהוָה׃ יח לֹא־תִזְבַּח עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין חֵלֶב־חַגִּי
עַד־בֹּקֶר׃ יט רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׃ פ ששי כ הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלֵחַ מַלְאָךְ
לְפָנֶיךָ לִשְׁמָרְךָ בַּדָּרֶךְ וְלַהֲבִיאֲךָ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הֲכִנֹתִי׃
כא הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו וּשְׁמַע בְּקֹלוֹ אַל־תַּמֵּר בּוֹ כִּי לֹא יִשָּׂא
לְפִשְׁעֲכֶם כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ׃ כב כִּי אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקֹלוֹ
וְעָשִׂיתָ כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר וְאָיַבְתִּי אֶת־אֹיְבֶיךָ וְצַרְתִּי אֶת־
צֹרְרֶיךָ׃ כג כִּי־יֵלֵךְ מַלְאָכִי לְפָנֶיךָ וֶהֱבִיאֲךָ אֶל־הָאֱמֹרִי
וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי וְהַכְּנַעֲנִי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי וְהִכְחַדְתִּיו׃ כד לֹא־
תִשְׁתַּחֲוֶה לֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא תָעָבְדֵם וְלֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם כִּי
הָרֵס תְּהָרְסֵם וְשַׁבֵּר תְּשַׁבֵּר מַצֵּבֹתֵיהֶם׃ כה וַעֲבַדְתֶּם אֵת

בֵּאוּר.

יז) זָכוּר — שֵׁם קִבּוּץ לִזְכָרִים. יֵרָאֶה כָּל זְכוּרְךָ — כָּל הַזְּכָרִים יָבֹאוּ אֶל הַמִּקְדָּשׁ. אֶל־פְּנֵי — לִפְנֵי.

יח) לֹא תִזְבַּח... — אַל תִּזְבַּח אֶת הַפֶּסַח בְּעוֹד חָמֵץ בְּבֵיתְךָ. חַגִּי — קָרְבָּנִי. וְלֹא יָלִין... — מִפְּנֵי שֶׁהוּא מִתְקַלְקֵל וְנִפְסָל בְּלִינָה.

יט) רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ — הַפֵּרוֹת שֶׁבִּכְּרוּ רִאשׁוֹנָה. לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי... — רַבּוֹתֵינוּ לָמְדוּ מִזֶּה אִסּוּר בָּשָׂר בְּחָלָב.

כא) אַל־תַּמֵּר — [= תֶּמֶר - תַּמְרֶה, הִפְעִיל, עָתִיד מְקֻצָּר: מָקוֹר: מָרֹה - הַמְרֵה]. כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ — וּבִשְׁמִי הוּא מְדַבֵּר אֲלֵיכֶם. וְסֵדֶר הַכָּתוּב כָּךְ הוּא: "הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו וּשְׁמַע בְּקוֹלוֹ, כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ; אַל תַּמֵּר בּוֹ, כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם" (רש"י).

כב) כֹּל אֲשֶׁר אֲדַבֵּר — עַל פִּי מַלְאָכִי זֶה. וְאָיַבְתִּי אֶת אֹיְבֶיךָ — אֶשְׂנָא אוֹתָם, אֶהְיֶה לָהֶם לְאוֹיֵב. וְצַרְתִּי — [מָקוֹר: צוּר, ע"ו, בְּהוֹרָאַת צרר, ע"ע] אֶלְחַץ, אָצִיק.

כג) אֶל־הָאֱמֹרִי... — בְּתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים בָּא גַּם "הַגִּרְגָּשִׁי". וְהִכְחַדְתִּיו — [= וְהִכְחַדְתִּים] וְאַשְׁמִידֵם, עַל יְדֵי מַלְאָכִי. הַמַּלְאָךְ הוֹלֵךְ לִפְנֵי הָעָם, אֲבָל פְּעֻלּוֹתָיו מְיֻחָסוֹת לֵאלֹהִים.

כד) וְלֹא תָעָבְדֵם — [= תַּעַבְדֵם]. כְּמַעֲשֵׂיהֶם — שֶׁל הַגּוֹיִם, כְּלוֹמַר: כְּצַלְמֵי אֱלִילֵיהֶם. כִּי הָרֵס תְּהָרְסֵם — [פִּעֵל] נַפֵּץ תְּנַפֵּץ אֶת הָאֱלִילִים. מַצֵּבָה — עַמּוּד תִּפְאֶרֶת מִקְדַּשׁ לָאֱלִילִים.

רַשִׁ"י.

תביאו לי עולות. יט) רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ — כֵּיצַד? אדם יורד לתוך שדהו, רואה תאנה שבכרה, אשכול שבכר, רמון שבכר, קושרו בגמי [בגמא] לסמן, ואומר: הרי אלו בכורים! כא) כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם — אינו מלומד בכך, שהוא מן הכת [כתה] שאין חוטאין; ועוד שהוא שליח, ואינו עושה אלא שליחותו.

עָלָיו נֶשֶׁךְ׃ כב אִם־חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ
תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ כג כִּי הִוא כְסוּתֹה* לְבַדָּהּ הִוא שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ
בַּמֶּה יִשְׁכָּב וְהָיָה כִּי־יִצְעַק אֵלַי וְשָׁמַעְתִּי כִּי־חַנּוּן אָנִי׃ ס
רביעי כד אֱלֹהִים לֹא תְקַלֵּל וְנָשִׂיא בְעַמְּךָ לֹא תָאֹר׃ כה מְלֵאָתְךָ
וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִּי׃ כו כֵּן־תַּעֲשֶׂה לְשֹׁרְךָ
לְצֹאנֶךָ שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה עִם־אִמּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי תִּתְּנוֹ־לִי׃
כז וְאַנְשֵׁי־קֹדֶשׁ תִּהְיוּן לִי וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה לֹא תֹאכֵלוּ
לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ׃ ס

כג.

א לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא אַל־תָּשֶׁת יָדְךָ עִם־רָשָׁע לִהְיֹת עֵד

*כסותו קרי.

בֵּאוּר.

נֶשֶׁךְ – רִבִּית, שְׂכַר הַהַלְוָאָה בְּעַד זֶה שֶׁאַתָּה מַרְחִיק אֶת זְמַן הַפֵּרָעוֹן.

כב) אִם חָבֹל תַּחְבֹּל – אִם תִּקַּח מַשְׁכּוֹן מֵחוֹבְךָ. שַׂלְמַת רֵעֶךָ – הַשַּׂלְמָה, שֶׁהוּא מִתְכַּסֶּה בָהּ בַּלָּיְלָה. עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ – לִפְנֵי שְׁקִיעַת הַחַמָּה. תְּשִׁיבֶנּוּ – [= תְּשִׁיבֶנָּה].

כג) הִיא כְסוּתֹה לְבַדָּהּ – זוֹהִי כְסוּתוֹ הָאַחַת. שִׂמְלָתוֹ לְעֹרוֹ – הַשִּׂמְלָה שֶׁהוּא מְכַסֶּה בָהּ אֶת עוֹר בְּשָׂרוֹ. בַּמֶּה יִשְׁכָּב – אִם לֹא תְשִׁיבֶנָּה לוֹ. הָאִישׁ שׁוֹכֵב בְּתוֹךְ שַׂלְמָתוֹ, כְּשֶׁהוּא מִתְעַטֵּף בָּהּ. כִּי־חַנּוּן אָנִי – הַנֵּן וּמְקַבֵּל תְּפִלַּת כָּל מִתְחַנֵּן.

כד) אֱלֹהִים – שֵׁם שָׁמַיִם; וְיֵשׁ מְבָאֲרִים: הַדַּיָּנִים. לֹא תְקַלֵּל – לֹא תְחָרֵף. לֹא תָאֹר – [מָקוֹר: אָרֹר, ע"ע, פָּעַל] לֹא תְקַלֵּל.

כה) מְלֵאָתְךָ – [מְלֵאָה = שֶׁפַע] שֶׁפַע תְּבוּאָתְךָ. וְדִמְעֲךָ – יֵינְךָ וְשַׁמְנְךָ. לֹא תְאַחֵר – לְהָבִיא מִבִּכּוּרֵיהֶם מִנְחָה לַיְיָ בִּזְמַנָּהּ. בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִי – אֶת פִּדְיוֹנוֹ.

כו) שִׁבְעַת יָמִים יִהְיֶה – הַבְּכוֹר הָאָמוּר לְמָעְלָה. עִם אִמּוֹ – אֵצֶל אִמּוֹ.

כז) וְאַנְשֵׁי קֹדֶשׁ – נִבְדָּלִים מִכָּל טֻמְאָה וְתוֹעֵבָה. וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה – בְּשַׂר טְרֵפָה שֶׁתִּמָּצֵא בַּשָּׂדֶה, מְקוֹם הַחַיּוֹת.

א) לֹא תִשָּׂא – עַל שְׂפָתֶיךָ, כְּלוֹמַר: אַל תּוֹצִיא מִפִּיךָ. שֵׁמַע שָׁוְא – שְׁמוּעַת שֶׁקֶר.

רַשִׁ"י.

נֶשֶׁךְ – רבית שהיא כנשיכת נחש, שנחש נושך חבורה קטנה ברגלו ואינו מרגיש, ופתאום הוא מַבְהִיק ומתנפח עד קדקדו, כך רבית אינו מרגיש ואינו נִכָּר, עד שהָרִבִּית עוֹלָה ומחסרו ממון הרבה. כב) עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ – אמר הקב"ה: כמה אתה חַיָּב לִי? והרי נפשך [נשמתך] עולה אצלי כל עֶרֶב ואמש [כל לילה ולילה] ונותנת דין וחשבון ומִתְחַיֶּבֶת לפני, ואני מַחֲזִירָהּ לך, אף אתה טול [משכון] והשב. ל לַכֶּלֶב תַּשְׁלִכוּן אֹתוֹ – לִמֶּדְךָ הכתוב, שאין הקב"ה מְקַפֵּחַ שְׂכַר כל בְּרִיָּה; שנאמר: „וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ", אמר הקב"ה: תנו לו שכרו.

א) לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא – אַזְהָרָה למקבל לשון הרע, ולַדַּיָּן שלא ישמע דברי בַּעַל־

חָמָס׃ ב לֹא־תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־רִב
לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת׃ ג וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ׃ ס ד כִּי
תִפְגַּע שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תֹּעֶה הָשֵׁב תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ׃ ס ה כִּי־
תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ עָזֹב
תַּעֲזֹב עִמּוֹ׃ ס חמישי ו לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ׃ ז מִדְּבַר־
שֶׁקֶר תִּרְחָק וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תַּהֲרֹג כִּי לֹא־אַצְדִּיק רָשָׁע׃
ח וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי

בֵּאוּר.

אַל תָּשֶׁת יָדְךָ עִם רָשָׁע – אַל תִּתְחַבֵּר לְרָשָׁע. עֵד חָמָס – עֵד שֶׁקֶר.

ב) לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים – לֹא תֵלֵךְ אַחֲרֵי רַבִּים, לֹא תִהְיֶה עִמָּהֶם בְּעֵצָה אַחַת לְרָעָה. וְלֹא תַעֲנֶה עַל רִב – אַל תְּחַוֶּה דֵעָה בְּמִשְׁפָּט נֶגֶד דַּעְתְּךָ. לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים – בִּשְׁבִיל שֶׁתְּהֵא נוֹטֶה אַחֲרֵי הָרַבִּים. לְהַטֹּת – אֶת הַמִּשְׁפָּט (רְאֵה בְּרַשִׁ"י).

ג) לֹא תֶהְדַּר – אַל תִּשָּׂא פָּנָיו לְזַכּוֹתוֹ בְּדִין, בִּשְׁבִיל שֶׁהוּא עָנִי, אֶלָּא שְׁפֹט בְּצֶדֶק.

ד) כִּי תִפְגַּע – כִּי תִפְגֹּשׁ. שׁוֹר אֹיִבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ – וְהוּא הַדִּין בְּכָל בְּהֵמָה.

ה) וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ – וְתֹאמַר לַחְדֹּל מִפָּרֵק אֶת מַשָּׂאוֹ, בִּשְׁבִיל שֶׁהוּא שׂוֹנַאֲךָ. עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ – לֹא, עָלֶיךָ לְפָרֵק עִמּוֹ יַחַד אֶת הַמַּשָּׂא מֵעַל חֲמוֹרוֹ.

ו) לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ – מִפְּנֵי נְשִׂיאַת פָּנִים לְמִתְנַגְּדוֹ הֶעָשִׁיר.

ז) מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק – אַזְהָרָה לְדַיָּן, שֶׁיִּרְחַק בְּמִשְׁפָּט מִכָּל דְּבַר שֶׁקֶר, לַחְקֹר הֵיטֵב דִּבְרֵי הָעֵדִים וּבַעֲלֵי הַדִּין. וְנָקִי וְצַדִּיק אַל תַּהֲרֹג – כְּדֵי שֶׁלֹּא תְחַיֵּב מִיתָה אִישׁ נָקִי וְצַדִּיק. כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע – רְאֵה בְּרַשִׁ"י. וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: וְלֹא תַצְדִּיק.

ח) שֹׁחַד – מַתָּנָה מֵאַחַד הַנִּדּוֹנִים. וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח – אַף אִם לֹא בְּכַוָּנָה לְהַטּוֹת מִשְׁפָּט. יְעַוֵּר פִּקְחִים – הַשֹּׁחַד גּוֹרֵם, שֶׁעֵינֵי הַפִּקְחִים, הָרוֹאִים, לֹא תִרְאֶינָה נְכֹחוֹת. וִיסַלֵּף – וּמְעַקֵּם

רַשִׁ"י.

...ין עד שיבא בעל דין חברו. ב) לֹא־תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת – אם ראית רשעים מַטִּין משפט, לא תאמר: הואיל ורבים הם, הנני נוטה אחריהם, אלא אֱמֹר את המשפט כאשר הוא, וְקוֹלָר [= שלשלת, ובהשאלה: הַחֵטְא] יהא תלוי בְּצַוַּאר הרבים. ג) וְדָל לֹא תֶהְדַּר – לא תחלוק לו כבוד לְזַכּוֹתוֹ בדין ולוֹמַר: דל הוא, אֲזַכֶּנּוּ ואכבדנו. ז) וְנָקִי וְצַדִּיק אַל־תַּהֲרֹג – מִנַּיִן ליוצא מבית דין חַיָּב ואמר אחד: יש לי לְלַמֵּד עליו זְכוּת, שמחזירין אותו? תלמוד לוֹמַר: וְנָקִי אַל תַּהֲרֹג, ואף על פי שאינו צדיק: שלא נצטדק בבית דין, מכל מקום [בכל זאת] נָקִי הוא מִדִּין מיתה, שֶׁהֲרֵי יש לְזַכּוֹתוֹ. וּמִנַּיִן ליוצא מבית דין זכאי ואמר אחד: יש לי ללמד עליו חובה, שאין מחזירין אותו לבית דין? תלמוד לומר: „וְצַדִּיק אַל תַּהֲרֹג" זה צדיק הוא, שנצטדק בבית דין. כִּי לֹא־אַצְדִּיק רָשָׁע – אין עליך להחזירו, כי לא אצדיקנו בדיני, אם יָצָא מידך זַכַּאי; יש לי שלוחים הרבה להמיתו במיתה, שנתחַיֵּב בה. ח) וְשֹׁחַד לֹא תִקָּח – אפילו לשפוט אמת, וְכָל שֶׁכֵּן כדי

שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ׃ ס ט כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ חֲמוֹר אוֹ־שׁוֹר אוֹ־
שֶׂה וְכָל־בְּהֵמָה לִשְׁמֹר וּמֵת אוֹ־נִשְׁבַּר אוֹ־נִשְׁבָּה אֵין רֹאֶה׃
י שְׁבֻעַת יְהוָה תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת
רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם׃ יא וְאִם־גָּנֹב יִגָּנֵב מֵעִמּוֹ יְשַׁלֵּם
לִבְעָלָיו׃ יב אִם־טָרֹף יִטָּרֵף יְבִאֵהוּ עֵד הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם׃ פ
יג וְכִי־יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ וְנִשְׁבַּר אוֹ־מֵת בְּעָלָיו אֵין־עִמּוֹ
שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם׃ יד אִם־בְּעָלָיו עִמּוֹ לֹא יְשַׁלֵּם אִם־שָׂכִיר הוּא
בָּא בִּשְׂכָרוֹ׃ ס טו וְכִי־יְפַתֶּה אִישׁ בְּתוּלָה אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה
וְשָׁכַב עִמָּהּ מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה׃ טז אִם־מָאֵן יְמָאֵן
אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ כֶּסֶף יִשְׁקֹל כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת׃ פ יז מְכַשֵּׁפָה

בֵּאוּר.

שֶׁהַשּׁוֹפְטִים יַרְשִׁיעוּהוּ, יְשַׁלֵּם כֶּפֶל לְרֵעֵהוּ: אִם יוֹכִיחַ בַּעַל הַפִּקָּדוֹן, אוֹ בַּעַל הָאֲבֵדָה שֶׁהַשּׁוֹמֵר, אוֹ הַמּוֹצֵא, טָעַן טַעֲנַת גַּנָּב בְּשֶׁקֶר, יְשַׁלֵּם הוּא כֶּפֶל; וְאִם חָשְׁדוּ בוֹ חִנָּם וְהוֹצִיאוּ עָלָיו דִּבָּה, יְשַׁלְּמוּ לוֹ כֶּפֶל.

ט) אֶל־רֵעֵהוּ – יֵשׁ קוֹרְאִים כָּאן: רֵעֵהוּ (כהנא). לִשְׁמֹר – בְּשָׂכָר. אוֹ־נִשְׁבַּר – בְּאֶחָד מֵאֵבָרָיו. אֵין רֹאֶה – וְאֵין עֵדִים, שֶׁרָאוּ אֵיךְ קָרָה הַדָּבָר: בִּפְשִׁיעָה, אוֹ בְאֹנֶס.

י) שְׁבֻעַת יְיָ – יִשָּׁבַע הַשּׁוֹמֵר, שֶׁדְּבָרָיו אֱמֶת, וְכִי לֹא הִשְׁתַּמֵּשׁ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ לַהֲנָאָתוֹ. וְלָקַח בְּעָלָיו – אֶת הַבְּהֵמָה הַשְּׁבוּרָה, אוֹ הַמֵּתָה. וְלֹא יְשַׁלֵּם – וְאֵין הַשּׁוֹמֵר מְשַׁלֵּם כְּלוּם; כִּי אֹנֶס הוּא, וְשׁוֹמֵר שָׂכָר פָּטוּר עַל הָאֹנֶס.

יא) יְשַׁלֵּם לִבְעָלָיו - שֶׁהֲרֵי קִבֵּל שָׂכָר בִּשְׁמִירָתוֹ; וְחַיָּב עַל גְּנֵבָה וַאֲבֵדָה.

יב) יְבִאֵהוּ עֵד – יָבִיא אֶת הַנִּטְרָף לִרְאָיָה. הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם – בְּעַד טְרֵפָה אֵינוֹ מְחֻיָּב לְשַׁלֵּם.

יג) בְּעָלָיו – שֶׁל הַחֲמוֹר אוֹ הַשּׁוֹר. אֵין־עִמּוֹ – בִּמְלַאכְתּוֹ. שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם – כִּי הַשּׁוֹאֵל חַיָּב בְּאוֹנְסִין.

יד) בְּעָלָיו עִמּוֹ–וְרָאָה שֶׁבְּהֶמְתּוֹ נִשְׁבְּרָה אוֹ מֵתָה בְּלִי פְשִׁיעָה מִצַּד הַשּׁוֹאֵל. אִם־שָׂכִיר הוּא–הַחֲמוֹר אוֹ הַשּׁוֹר. בָּא בִשְׂכָרוֹ– בָּא אֶל הַשּׂוֹכֵר בְּשָׂכָר, שֶׁשִּׁלֵּם בַּעֲדוֹ, וְלֹא חִנָּם. וּלְפִיכָךְ אֵינוֹ חַיָּב עַל אֹנֶס כְּשׁוֹאֵל; אֲבָל עַל גְּנֵבָה הוּא חַיָּב.

טו) וְכִי־יְפַתֶּה אִישׁ... – הַבַּת הִיא קִנְיַן אָבִיהָ (רְאֵה לְמַעְלָה כ״א, ז׳: וְכִי יִמְכֹּר אִישׁ אֶת בִּתּוֹ...) וְהַבַּעַל קוֹנֶה אוֹתָהּ מִיַּד אָבִיהָ. הַמֹּהַר – הוּא הַכֶּסֶף, שֶׁהַבַּעַל נוֹתֵן לְחוֹתְנוֹ בִּמְחִיר אִשְׁתּוֹ. יְפַתֶּה – יְדַבֵּר עַל לִבָּהּ עַד שֶׁתִּשְׁמַע לוֹ. אֲשֶׁר לֹא־אֹרָשָׂה – (פֻּעַל) כִּי הַמְאֹרָשָׂה הֲרֵי הִיא כְּאֵשֶׁת אִישׁ, וְדִין שְׁנֵיהֶם בִּסְקִילָה (דְּבָרִים כ״ב, כ״ד). מָהֹר (פִּעֵל שֶׁנִּבְנָה מִן הַשֵּׁם מֹהַר) יִמְהָרֶנָּה לּוֹ– יִקְנֶה אוֹתָהּ מֵאָבִיהָ בְּמֹהַר וּתְהִי לוֹ לְאִשָּׁה.

טו) אִם־מָאֵן (מְקוֹר פִּעֵל) יְמָאֵן אָבִיהָ– הַבְּרֵרָה בְּיַד אָבִיהָ לְתִתָּהּ לוֹ, אוֹ לִמְנֹעַ אוֹתָהּ מִמֶּנּוּ. כֶּסֶף יִשְׁקֹל–גַּם אָז צָרִיךְ הַמְפַתֶּה לָתֵת לְאָבִיהָ אֶת הַמֹּהַר הַקָּצוּב לִבְתוּלוֹת, וְהוּא– חֲמִשִּׁים שֶׁקֶל כֶּסֶף (דְּבָרִים כ״ב כ״ט).

יז) מְכַשֵּׁפָה – הַכְּשָׁפִים הָיוּ תְלוּיִם בַּעֲבוֹדַת אֱלִילִים, וְהָיוּ מְצוּיִם בְּיוֹתֵר אֵצֶל נָשִׁים.

לֹא תְחַיֶּה: יח כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת: ס יט זֹבֵחַ
לָאֱלֹהִים יָחֳרָם בִּלְתִּי לַיהוָה לְבַדּוֹ: כ וְגֵר לֹא־תוֹנֶה וְלֹא
תִלְחָצֶנּוּ כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: כא כָּל־אַלְמָנָה וְיָתוֹם
לֹא תְעַנּוּן: כב אִם־עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ כִּי אִם־צָעֹק יִצְעַק אֵלַי
שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ: כג וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם בֶּחָרֶב
וְהָיוּ נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתֹמִים: פ כד אִם־כֶּסֶף ׀ תַּלְוֶה
אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי עִמָּךְ לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תְשִׂימוּן

*הנון בצירה

בֵּאוּר

יח) כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה — דָּבָר זֶה הָיָה מָצוּי בַּעֲבוֹדַת הָאֱלִילִים שֶׁל הַמִּצְרִים וְהַכְּנַעֲנִים (רְאֵה וַיִּקְרָא י"ח - כ"ג, כ"ד).

יט) זֹבֵחַ לָאֱלֹהִים יָחֳרָם — הַזּוֹבֵחַ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים, יִהְיֶה לְחֵרֶם, יַשְׁמִידוּהוּ. בִּלְתִּי לַיָי לְבַדּוֹ — רַק לַיָי לְבַדּוֹ צָרִיךְ לִזְבֹּחַ.

כ) גֵּר — בֶּן אֶרֶץ אַחֶרֶת, וְאֵין מִי שֶׁיָּגֵן עָלָיו. תּוֹנֶה — (מָקוֹר: ינה, פ"י ול"ה; הִפְעִיל: תּוֹנֶה. וְהוֹרָאָתוֹ: עָשַׁק, לָחַץ, גַּם צִעֵר, הִקְנִיט; וּמִזֶּה בַּמִּשְׁנָה: הוֹנָאָה (גַּם: אוֹנָאָה) בְּמוּבָן רַמָּאוּת בְּמִקָּח וּמִמְכָּר. "הוֹנָאַת־דְּבָרִים" = הַקְנָטָה). וְגֵר לֹא־תוֹנֶה — אַל תַּכְלִימֵהוּ בִּדְבָרִים. וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ — וְאַל תַּעַשְׁקֵהוּ בְּמָמוֹן. כִּי גֵרִים הֱיִיתֶם — עַל כֵּן עֲלֵיכֶם לָדַעַת אֶת נֶפֶשׁ הַגֵּר.

כא) אַלְמָנָה וְיָתוֹם — שֶׁהֵם חַלָּשִׁים וְאֵין מֵגֵן עֲלֵיהֶם וְדוֹרֵשׁ מִשְׁפָּטָם. לֹא תְעַנּוּן — לֹא תִלְחָצוּ. זוֹהִי אַזְהָרָה אֶל הַכְּלָל.

כב) תְּעַנֶּה אֹתוֹ — אֶחָד מֵהֶם. כִּי אִם־צָעֹק יִצְעַק אֵלַי — וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יִצְעַק אֵלַי (הַמִּלִּים "כִּי אִם" אֵין לָהֶן קֶשֶׁר בַּמַּאֲמָר).

כג) נְשֵׁיכֶם אַלְמָנוֹת — מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה. וְיֵשׁ מְנַסְּחִים אֶת הַכְּתוּבִים: כ' - כ"ב כָּךְ: "וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ, כִּי אִם צָעֹק יִצְעַק אֵלַי, שָׁמֹעַ אֶשְׁמַע צַעֲקָתוֹ. כָּל אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנּוּן; אִם עַנֵּה תְעַנּוּ אוֹתָם, וְחָרָה אַפִּי וְהָרַגְתִּי אֶתְכֶם... וְהַטַּעַם: "כִּי גֵרִים הֱיִיתֶם..." הִיא הוֹסָפָה מְאֻחֶרֶת (כהנא).

כד) אֶת־עַמִּי — בְּתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: אֶת אָחִיךָ. לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה — אַל תְּהֵא תוֹבֵעַ וְנוֹגֵשׂ אוֹתוֹ בְּחָזְקָה. לֹא־תְשִׂימוּן — (בְּתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: לֹא תָשִׂים).

רַשִׁ"י.

כ) וְגֵר לֹא־תוֹנֶה — הונאת דברים. כִּי־גֵרִים הֱיִיתֶם — אם הוניתו, אף הוא יכול להונותך ולאמר לך: אף אתה מגרים באת; מום שבך אל תאמר לחברך. כד) אִם־כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי — עמי ונכרי — עמי קודם. אֶת־הֶעָנִי — עני ועשיר — עני קודם. עִמָּךְ — עניי עירך ועניי עיר אחרת — עניי עירך קודמין. ולא תנהג בו בעני מנהג בזיון בהלואה; הוי מסתכל בעצמך, כאלו אתה העני. לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה — לא תתבענו בחזקה, אם אתה יודע שאין לו; אל תהא דומה עליו כאלו הלויתו. אלא כאלו לא הלויתו, כלומר: לא תכלימהו.

אוֹ כִּי־יִכְרֶה אִישׁ בֹּר וְלֹא יְכַסֶּנּוּ וְנָפַל־שָׁמָּה שּׁוֹר אוֹ חֲמוֹר׃
לד בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם כֶּסֶף יָשִׁיב לִבְעָלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס
לה וְכִי־יִגֹּף שׁוֹר־אִישׁ אֶת־שׁוֹר רֵעֵהוּ וָמֵת וּמָכְרוּ אֶת־הַשּׁוֹר
הַחַי וְחָצוּ אֶת־כַּסְפּוֹ וְגַם אֶת־הַמֵּת יֶחֱצוּן׃ לו אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר
נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם
שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ׃ ס לז כִּי יִגְנֹב־אִישׁ שׁוֹר אוֹ־
שֶׂה וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר וְאַרְבַּע־
צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה׃

כב.

א אִם־בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת אֵין לוֹ דָּמִים׃ ב אִם־
זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים לוֹ שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם אִם־אֵין לוֹ וְנִמְכַּר

בֵּאוּר.

בִּרְשׁוּת הָרַבִּים וּמְכֻסֶּה. כִּי־יִכְרֶה – יַחְפֹּר.

לד) בַּעַל הַבּוֹר – הַכּוֹרֶה, אוֹ הַפּוֹתֵחַ. יְשַׁלֵּם – דְּמֵי הַשּׁוֹר אוֹ הַחֲמוֹר. וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ – לִבְעָלָיו הָאָמוּר קֹדֶם, וּמְחִירוֹ עוֹלֶה בְּחֶשְׁבּוֹן דְּמֵי הַנֶּזֶק.

לה) וְכִי־יִגֹּף שׁוֹר־אִישׁ – שׁוֹר תָּם, שֶׁלֹּא הוּעַד עוֹד בִּבְעָלָיו. וְחָצוּ – [חָצָה] יְחַלְּקוּ בֵּינֵיהֶם בְּשָׁוֶה. יֶחֱצוּן – [הַנּוּן נוֹסֶפֶת] וְכָל אֶחָד סוֹבֵל חֲצִי הַנֶּזֶק.

לו) אוֹ נוֹדַע – אִם נוֹדַע. שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם – נֶזֶק שָׁלֵם. וְהַמֵּת יִהְיֶה־לּוֹ – לְפִי פְּשׁוּטוֹ: לַמַּזִּיק הַמְשַׁלֵּם; וַחֲכָמֵינוּ אָמְרוּ, שֶׁהוּא מַעֲלֶה לַנִּזָּק אֶת הַנְּבֵלָה בְּחֶשְׁבּוֹן הַתַּשְׁלוּמִין.

לז) וּטְבָחוֹ – הַפֹּעַל טָבֹחַ מְשַׁמֵּשׁ לִשְׁחִיטַת חֻלִּין, וְהַפֹּעַל זָבֹחַ, לִשְׁחִיטַת קָדָשִׁים (כהנא). חֲמִשָּׁה בָקָר... הַמִּקְנֶה הוּא עִקַּר הָרְכוּשׁ לְעַם עוֹבֵד אֲדָמָה, לְפִיכָךְ הֶחֱמִירָה הַתּוֹרָה בְּעֹנֶשׁ גְּנֵבָתוֹ: תַּחַת הַשּׁוֹר הַחוֹרֵשׁ יְשַׁלֵּם חֲמִשָּׁה, וְתַחַת הַצֹּאן-אַרְבָּעָה; אֲבָל אִם לֹא טָבַח אוֹ מָכַר, יְשַׁלֵּם כֶּפֶל (לְהַלָּן כ״ב, ג׳).

א) בַּמַּחְתֶּרֶת – חֲתִירָה תַּחַת הַכֹּתֶל לָבוֹא בָהּ אֶל הַבַּיִת פְּנִימָה. אִם־בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב – בַּלַּיְלָה. אֵין לוֹ דָּמִים – אֵין לְהוֹרְגוֹ חֵטְא שְׁפִיכַת דָּמִים. כִּי שׁוֹדֵד לַיְלָה נָכוֹן גַּם לִרְצֹחַ נֶפֶשׁ, „הַבָּא לְהָרְגְךָ הַשְׁכֵּם לְהָרְגוֹ".

ב) אִם־זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו – אִם נִתְפַּשׂ

רַשִׁ״י.

לז) חֲמִשָּׁה בָקָר יְשַׁלֵּם תַּחַת הַשּׁוֹר – אמר רבן יוחנן בן זכאי: חָס המקום על כבודן של בריות: שור, שהולך ברגליו, ולא נִתְבַּזָּה בו הגנב לְנָשְׂאוֹ על כתפו, משלם חמשה; שה, שֶׁנְּשָׂאוֹ על כתפו, משלם ארבעה, הואיל ונתבזה בו. אמר רבי מאיר: בא וראה כמה גדול כחה של מלאכה: שור, שֶׁבִּטְּלוֹ ממלאכתו [שבטלו הגנב לבעל השור מעבודתו בשדה] – חמשה; שה, שלא בטלו ממלאכתו – ארבעה.

בִּגְנֵבָתוֹ׃ ג אִם־הִמָּצֵא תִמָּצֵא בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה מִשּׁוֹר עַד־חֲמוֹר
עַד־שֶׂה חַיִּים שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם׃ ס שלישי ד כִּי יַבְעֶר־אִישׁ שָׂדֶה
אוֹ־כֶרֶם וְשִׁלַּח אֶת־בְּעִירֹה* וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר מֵיטַב שָׂדֵהוּ
וּמֵיטַב כַּרְמוֹ יְשַׁלֵּם׃ ס ה כִּי־תֵצֵא אֵשׁ וּמָצְאָה קֹצִים וְנֶאֱכַל
גָּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה אוֹ הַשָּׂדֶה שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִר אֶת־
הַבְּעֵרָה׃ ס ו כִּי־יִתֵּן אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ כֶּסֶף אוֹ־כֵלִים לִשְׁמֹר
וְגֻנַּב מִבֵּית הָאִישׁ אִם־יִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם׃ ז אִם־לֹא
יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְנִקְרַב בַּעַל־הַבַּיִת אֶל־הָאֱלֹהִים אִם־לֹא שָׁלַח
יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ׃ ח עַל־כָּל־דְּבַר־פֶּשַׁע עַל־שׁוֹר עַל־חֲמוֹר
עַל־שֶׂה עַל־שַׂלְמָה עַל־כָּל־אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי־הוּא זֶה
עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר־שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם

*בעירו קרי

בֵּ א וּ ר .

בַּיּוֹם, בְּשָׁעָה שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ זוֹרַחַת וְיָכוֹל בַּעַל הַבַּיִת לִקְרֹא לְעֶזְרָה. דָּמִים לוֹ — יֵשׁ לְהוֹרְגוֹ חֵטְא שְׁפִיכַת דָּמִים, רוֹצֵחַ הוּא. שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם — גַּנָּב זֶה צָרִיךְ רַק לְשַׁלֵּם כֶּפֶל, פִּי שְׁנַיִם [כָּאָמוּר בְּפָסוּק ג׳] וְאֵין לוֹ מִשְׁפַּט מָוֶת. אִם־אֵין לוֹ — לְשַׁלֵּם שְׁנַיִם. וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ — יִמָּכֵר עַל יְדֵי הַדַּיָּנִים לְעֶבֶד בִּדְמֵי הַגְּנֵבָה, וְהוּא עוֹבֵד שֵׁשׁ שָׁנִים.

ג) בְיָדוֹ — בִּרְשׁוּתוֹ. תִמָּצֵא בְיָדוֹ הַגְּנֵבָה — שֶׁלֹּא מְכָרָהּ. חַיִּים — שֶׁלֹּא טְבָחָהּ.

ד) יַבְעֶר — [=יַבְעִיר; הַפֹּעַל בָּעֹ־ בְּהִפְעִיל - הִבְעֵר - שָׁלֹשׁ הוֹרָאוֹת לוֹ: א) הַשְׁחֵת וְכַלֵּה צֶמַח הַשָּׂדֶה; ב) הַשְׁמֵד; ג) הַדְלֵק, הַצֵּת אֵשׁ; וְכֵן בְּפִעֵל]. כִּי־יַבְעֶר־אִישׁ — יַשְׁחִית אֶת הַצּוֹמֵחַ בַּשָּׂדֶה, אוֹ בַּכֶּרֶם. וְשִׁלַּח אֶת־בְּעִירֹה — עַל יְדֵי זֶה שֶׁיְּשַׁלַּח אֶת בְּהֶמְתּוֹ. וּבִעֵר — יִרְעֶה וְיַשְׁחִית הַתְּבוּאָה בִּשְׂדֵה אִישׁ אַחֵר. מֵיטַב שָׂדֵהוּ... יְשַׁלֵּם בַּעַל הַבְּהֵמָה אֶת הַנֶּזֶק, שֶׁגָּרַם לַשָּׂדֶה אוֹ לַכֶּרֶם שֶׁל רֵעֵהוּ, בְּמֵיטַב שָׂדֵהוּ הוּא וּבְמֵיטַב כַּרְמוֹ הוּא.

ה) כִּי־תֵצֵא אֵשׁ — מִצַּתָּהּ עַל יְדֵי הָרוּחַ. וּמָצְאָה קֹצִים — הִיא הַמְּשׂוּכָה, גָּדֵר שֶׁל קוֹצִים, שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים סָבִיב לַשָּׂדֶה. וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ — וְתִשָּׂרֵף עֲרֵמַת אֲלֻמּוֹת. אוֹ הַקָּמָה — הַתְּבוּאָה הַמְחֻבֶּרֶת לַקַּרְקַע וְעוֹמֶדֶת לְהִקָּצֵר. אוֹ הַשָּׂדֶה — כָּל הָעֵצִים וְהַצְּמָחִים שֶׁבּוֹ.

ו) לִשְׁמֹר — חִנָּם. יְשַׁלֵּם — לְבַעַל הַפִּקָּדוֹן;

ז) בַּעַל־הַבַּיִת — הַשּׁוֹמֵר, שֶׁבְּבֵיתוֹ הָיָה הַפִּקָּדוֹן. אֶל־הָאֱלֹהִים — אֶל הַדַּיָּנִים. אִם־לֹא שָׁלַח יָדוֹ — וְיִשָּׁבַע לַמַּפְקִיד, כִּי לֹא שָׁלַח יָדוֹ. בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ — בִּרְכוּשׁ רֵעֵהוּ לָקַחַת לוֹ, אוֹ גַּם לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ.

ח) עַל־כָּל־דְּבַר־פֶּשַׁע — עַל כָּל חֵטְא, שֶׁיֶּחֱטָא הַשּׁוֹמֵר בִּרְכוּשׁ רֵעֵהוּ, כְּמוֹ שֶׁהוּא מְבֹאָר לְהַלָּן: - עַל־שׁוֹר ... עַל־שַׂלְמָה — שֶׁמְּסָרוֹ לוֹ, וְהוּא טוֹעֵן שֶׁנִּגְנַב מִמֶּנּוּ. עַל־כָּל אֲבֵדָה — שֶׁמָּצָא, וְתַחַת לַהֲשִׁיבָהּ לִבְעָלֶיהָ, הוּא אוֹמֵר שֶׁגְּנָבוּהָ מִמֶּנּוּ. אֲשֶׁר יֹאמַר — בַּעַל הַפִּקָּדוֹן, אוֹ בַּעַל הָאֲבֵדָה. כִּי־הוּא זֶה — כִּי זֶה שֶׁבְּיָדְךָ הוּא הַפִּקָּדוֹן, שֶׁמָּסַרְתִּי לְךָ, אוֹ זוֹהִי אֲבֵדָתִי שֶׁמָּצָאתָ. דְּבַר שְׁנֵיהֶם — מִשְׁפַּט שְׁנֵיהֶם. יַרְשִׁיעֻן — [=יַרְשִׁיעוּ, וְהַנּוּן נוֹסֶפֶת]. אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים — הָאִישׁ,

לָמוּת׃ ס טו וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס טז וְגֹנֵב אִישׁ
וּמְכָרוֹ וְנִמְצָא בְיָדוֹ מוֹת יוּמָת׃ ס יז וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת
יוּמָת׃ ס יח וְכִי־יְרִיבֻן אֲנָשִׁים וְהִכָּה־אִישׁ אֶת־רֵעֵהוּ בְּאֶבֶן אוֹ
בְאֶגְרֹף וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב׃ יט אִם־יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ
בַּחוּץ עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא׃ ס
שני כ וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עַבְדּוֹ אוֹ אֶת־אֲמָתוֹ בַּשֵּׁבֶט וּמֵת תַּחַת
יָדוֹ נָקֹם יִנָּקֵם׃ כא אַךְ אִם־יוֹם אוֹ יוֹמַיִם יַעֲמֹד לֹא יֻקַּם כִּי
כַסְפּוֹ הוּא׃ ס כב וְכִי־יִנָּצוּ אֲנָשִׁים וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה וְיָצְאוּ
יְלָדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל
הָאִשָּׁה וְנָתַן בִּפְלִלִים׃ כג וְאִם־אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת

בֵּ א וּ ר.

טו) וּמַכֵּה אָבִיו וְאִמּוֹ — אוֹ אִמּוֹ, וַאֲפִילוּ אִם לֹא יָמוּת הָאָב, אוֹ הָאֵם, מִן הַמַּכָּה.

טז) וְגֹנֵב אִישׁ וּמְכָרוֹ — יֵשׁ שֶׁהָיוּ גּוֹנְבִים אֲנָשִׁים חָפְשִׁים, וְהָיוּ מוֹכְרִים אוֹתָם לְשַׁיָּרוֹת שֶׁל סוֹחֲרִים הָעוֹבְרִים מִמְּדִינָה לִמְדִינָה כְּמְכִירַת יוֹסֵף, לְמָשָׁל; וְהַצִּידוֹנִים הָיוּ עוֹסְקִים בְּכָךְ בְּעָבְרָם בָּאֳנִיּוֹתֵיהֶם בַּיַּמִּים. גְּזֵלַת הַחֹפֶשׁ הָאִישִׁי דּוֹמָה לִרְצִיחָה. וְנִמְצָא בְיָדוֹ — אוֹ נִמְצָא בְיָדוֹ, שֶׁלֹּא הִסְפִּיק עֲדַיִן לְמָכְרוֹ.

יח) אוֹ בְאֶגְרֹף — בְּכַף יָד קְמוּצָה. וְנָפַל לְמִשְׁכָּב — חוֹלֶה.

יט) אִם־יָקוּם — מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ חוֹבְשִׁים אֶת הַמַּכֶּה בְּבֵית הָאֲסוּרִים, עַד שֶׁיֵּרָאֶה אִם יִתְרַפֵּא הַמֻּכֶּה. עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ — [מִשְׁעֶנֶת] עַל הַמַּקֵּל, שֶׁהַחַלָּשׁ נִשְׁעָן עָלָיו בְּלֶכְתּוֹ. וְנִקָּה [נִפְעַל, פ״נ וְל״ה] הַמַּכֶּה — מֵעֹנֶשׁ; אֲבָל אִם יָמוּת, לֹא יִנָּקֶה, וְדִינוֹ כְּדִין רוֹצֵחַ. שִׁבְתּוֹ — [שֶׁבֶת — בִּטּוּל מִמְּלָאכָה] שְׂכַר הַזְּמַן שֶׁשָּׁבַת וּבִטֵּל מִמְּלַאכְתּוֹ בְּחָלְיוֹ. וְרַפֹּא יְרַפֵּא — וּדְמֵי רְפוּאָתוֹ יִתֵּן לוֹ.

כ) נָקֹם יִנָּקֵם — יֵהָרֵג בְּחֶרֶב עַל אַכְזְרִיּוּתוֹ.

כא) אִם־יוֹם אוֹ יוֹמַיִם יַעֲמֹד — בַּחַיִּים; כְּלוֹמַר: אִם יִחְיֶה הָעֶבֶד יוֹם אוֹ יוֹמַיִם אַחַר הַמַּכּוֹת שֶׁהֻכָּה, וְזֶה אוֹת שֶׁלֹּא רָצָה לְהָרְגוֹ. יֻקַּם — [מָקוֹר: נ ק ם, פ״נ; הָפְעַל: הֻקַּם]. לֹא יֻקַּם — לֹא יִקְחוּ מִמֶּנּוּ נְקָמָה. כִּי כַסְפּוֹ הוּא — וּמִמֵּילָא כְּבָר נֶעֱנַשׁ בְּהֶפְסֵד שֶׁגָּרַם לְעַצְמוֹ בְּמִיתַת עַבְדּוֹ; וּבְעֶבֶד כְּנַעֲנִי הַכָּתוּב מְדַבֵּר, שֶׁהוּא קִנְיַן כַּסְפּוֹ לִצְמִיתוּת, אֲבָל עֶבֶד עִבְרִי דִּינוֹ כְּכָל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל, הָאָמוּר לְמַעְלָה י״ח-י״ט, וּפָטוּר אַף מִשֶּׁבֶת.

כב) יִנָּצוּ — יָרִיבוּ וְיַכּוּ זֶה אֶת זֶה. וְנָגְפוּ — [הַפֹּעַל נ ג ף שְׁתֵּי הוֹרָאוֹת לוֹ: א) הַכֵּה, ב) דְּחֹף. וְנָגְפוּ אִשָּׁה הָרָה — וְדָחֲפוּ בִּשְׁעַת הָרִיב אִשָּׁה הָרָה. וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן — וְאֵין סַכָּנָה לְחַיֵּי הָאִשָּׁה. עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ — הַדּוֹחֵף אוֹתָהּ בְּכֶסֶף דְּמֵי הַוְּלָדוֹת שֶׁמֵּתוּ עַל יָדוֹ. כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו — בְּשָׁעָה שֶׁיִּדְרֹשׁ מִמֶּנּוּ. וְנָתַן בִּפְלִלִים — וְיִתֵּן לוֹ עַל פִּי הַעֲרָכַת הַדַּיָּנִים.

כג) וְאִם־אָסוֹן יִהְיֶה — לָאִשָּׁה. וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ — אֵין כַּאן הַכַּוָּנָה: עֹנֶשׁ מָוֶת, שֶׁהֲרֵי לֹא בְמֵזִיד הָדְפוּ אֶת הָאִשָּׁה. אֶלָּא כֹּפֶר נַפְשָׁם יִתְּנוּ הָאֲנָשִׁים.

נָפֶשׁ׃ כד עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רָגֶל׃
כה כְּוִיָּה תַּחַת כְּוִיָּה פֶּצַע תַּחַת פָּצַע חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה׃ ס
כו וְכִי־יַכֶּה אִישׁ אֶת־עֵין עַבְדּוֹ אוֹ־אֶת־עֵין אֲמָתוֹ וְשִׁחֲתָהּ
לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ׃ כז וְאִם־שֵׁן עַבְדּוֹ אוֹ־שֵׁן אֲמָתוֹ יַפִּיל
לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת שִׁנּוֹ׃ פ כח וְכִי־יִגַּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ אוֹ
אֶת־אִשָּׁה וָמֵת סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ
וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי׃ כט וְאִם שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְהוּעַד
בִּבְעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ וְהֵמִית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסָּקֵל וְגַם־
בְּעָלָיו יוּמָת׃ ל אִם־כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו וְנָתַן פִּדְיֹן נַפְשׁוֹ כְּכֹל
אֲשֶׁר־יוּשַׁת עָלָיו׃ לא אוֹ־בֵן יִגָּח אוֹ־בַת יִגָּח כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה
יֵעָשֶׂה לּוֹ׃ לב אִם־עֶבֶד יִגַּח הַשּׁוֹר אוֹ אָמָה כֶּסֶף ׀ שְׁלֹשִׁים
שְׁקָלִים יִתֵּן לַאדֹנָיו וְהַשּׁוֹר יִסָּקֵל׃ ס לג וְכִי־יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר

בֵּאוּר.

כד) עַיִן תַּחַת עַיִן – אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: מָמוֹן. אוּלָם בְּכָל הָעוֹלָם הָעַתִּיק הָיָה שׁוֹרֵר בְּכָל תָּקְפּוֹ הַחֹק הַקָּשֶׁה שֶׁל מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה.

כה) כְּוִיָּה – מִכְוַת אֵשׁ. פֶּצַע – מַכָּה שֶׁמּוֹצִיאָה דָם. חַבּוּרָה – מַכָּה שֶׁהַדָּם נִצְבָּר בָּהּ.

כו) עֵין עַבְדּוֹ – הַכְּנַעֲנִי, שֶׁהוּא קִנְיַן כַּסְפּוֹ; אֲבָל עֶבֶד עִבְרִי דִּינוֹ כְּכָל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל [פָּסוּק כ״ד], וְיוֹצֵא בַּשְּׁבִיעִית.

כח) וְכִי־יִגַּח [נָגַח] שׁוֹר – וְהוּא הַדִּין לְכָל בְּהֵמָה. יִגַּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ – [מִלַּת יַחַס הַפָּעוּל: „אֶת" בָּאָה אַךְ לִפְנֵי שֵׁם עִם הֵא הַיְדִיעָה; וּבָאָה פֹּה „אֶת", כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא לוֹ מוּבָן שֶׁל סְמִיכוּת: שׁוֹר אִישׁ = שׁוֹר שֶׁל אִישׁ]. סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר – כָּאָמוּר: „מִיַּד כָּל חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ" (בְּרֵאשִׁית ט׳, ה׳). וְלֹא יֵאָכֵל – אִם שְׁחָטוֹ בְּעָלָיו לְאַחַר שֶׁנִּגְמַר דִּינוֹ. יֵאָכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ [נִפְעַל עִם יַחַס הַפָּעוּל; רְאֵה בְּרֵאשִׁית ד׳, י״ח]. וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי – מֵעֹנֶשׁ, כִּי דַי לוֹ הָעֹנֶשׁ בְּאָבְדַן שׁוֹרוֹ.

כט) שׁוֹר נַגָּח – [תֹּאַר תְּמִידִי] הֻרְגַּל בְּכָךְ לִהְיוֹת נוֹגֵחַ בְּקַרְנָיו. וְהוּעַד – [הָפְעַל מִמְּקוֹר יָעַד – הוּעַד] הִתְרוּ אֶת בְּעָלָיו. וְגַם־בְּעָלָיו יוּמָת – [= יָמוּת] כְּלוֹמַר: רָאוּי הוּא לְמִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, וְלֹא בִּידֵי אָדָם.

ל) כֹּפֶר – פִּדְיוֹן הַמְּכַסֶּה עַל עֲוֹנוֹ. [כִּפֵּר = כִּסָּה חֵטְא, סָלַח עָוֹן, וּמִזֶּה הַשֵּׁם: כַּפֹּרֶת]. יוּשַׁת – [הָפְעַל מִמְּקוֹר שִׁית, ע״י וְל״ת]. אִם־כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו – אִם יִדָּרֵשׁ מִמֶּנּוּ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ. כְּכֹל אֲשֶׁר יוּשַׁת עָלָיו – כַּמָּה שֶׁיָּטִילוּ עָלָיו הַדַּיָּנִים.

לא) אוֹ־בֵן יִגָּח... – „אוֹ" הָרִאשׁוֹן פֵּרוּשׁוֹ: אִם. בֵּן ... בַּת – כְּלוֹמַר: קְטַנִּים. כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה – דִּינָם כְּדִין גְּדוֹלִים.

לב) אִם־עֶבֶד – כְּנַעֲנִי, שֶׁהוּא קִנְיַן כֶּסֶף. שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים – זֶהוּ עֵרֶךְ קָצוּב לְכָל עֶבֶד וְאָמָה. יִתֵּן – בַּעַל הַשּׁוֹר לְבַעַל הָעֶבֶד.

לג) וְכִי־יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר – שֶׁהָיָה הַבּוֹר

בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא אִם־בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ׃
ד אִם־אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה וְיָלְדָה־לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת הָאִשָּׁה
וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ׃ ה וְאִם־אָמֹר יֹאמַר
הָעֶבֶד אָהַבְתִּי אֶת־אֲדֹנִי אֶת־אִשְׁתִּי וְאֶת־בָּנָי לֹא אֵצֵא חָפְשִׁי׃
ו וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו אֶל־הָאֱלֹהִים וְהִגִּישׁוֹ אֶל־הַדֶּלֶת אוֹ אֶל־
הַמְּזוּזָה וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ בַּמַּרְצֵעַ וַעֲבָדוֹ לְעֹלָם׃ ס ז וְכִי־
יִמְכֹּר אִישׁ אֶת־בִּתּוֹ לְאָמָה לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים׃
ח אִם־רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר־לֹא* יְעָדָהּ וְהֶפְדָּהּ לְעַם נָכְרִי

*לו קרי

בֵּ א וּ ר.

שְׁנַת חֹפֶשׁ לָעֶבֶד מֵעֲבוֹדָתוֹ.

ג) בְּגַפּוֹ – בְּגוּפוֹ, כְּלוֹמַר: לְבַדּוֹ. אִם־בְּגַפּוֹ יָבֹא – אִם בָּא אֶל אֲדֹנָיו לְבַדּוֹ, בְּלִי אִשָּׁה. בְּגַפּוֹ יֵצֵא – יוֹצֵא בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית לְבַדּוֹ. אִם־בַּעַל אִשָּׁה הוּא – אִם הָיְתָה לוֹ אִשָּׁה יִשְׂרְאֵלִית.

ד) אִם־אֲדֹנָיו יִתֶּן־לוֹ אִשָּׁה – שִׁפְחָה נָכְרִית הָעוֹבֶדֶת אֶת אֲדֹנֶיהָ לִצְמִיתוּת. הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה – הָאִשָּׁה, שֶׁהִיא הָעִקָּר, וִילָדֶיהָ עִמָּהּ. לַאדֹנֶיהָ – וְלֹא אָמַר „לַאדֹנָיו", לְפִי שֶׁהוּא כְּבָר נִשְׁתַּחְרֵר.

ו) אֶל־הָאֱלֹהִים – אֶל הַדַּיָּנִים. וְרָצַע – וְנָקַב אֶת אָזְנוֹ, וְזֶה יִהְיֶה סִמָּן שֶׁל עַבְדוּת. אֶת הָעֲבָדִים הָיוּ חוֹתְמִים בְּסִמָּנִים מְיֻחָדִים.

ז) וְכִי יִמְכֹּר... לְאָמָה – הָאָמָה חֲשׁוּבָה מִן הַשִּׁפְחָה, וְהִיא נֶחְשֶׁבֶת לְפִילֶגֶשׁ לַאדֹנֶיהָ. לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים – בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית, אֶלָּא הִיא נִשְׁאֶרֶת כְּפִילֶגֶשׁ בְּבֵית אֲדוֹנֶיהָ.

ח) אִם־רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ – וְאִם לֹא תִמְצָא עוֹד חֵן בְּעֵינָיו. אֲשֶׁר לוֹ (הַקְּרִי עִקָּר) יְעָדָהּ – אֲשֶׁר יָעַד אוֹתָהּ לְעַצְמוֹ לְפִילֶגֶשׁ; כְּלוֹמַר: אִם אֲדֹנֶיהָ, שֶׁיָּעַד אוֹתָהּ לוֹ לְפִילֶגֶשׁ, מָאַס בָּהּ. וְהֶפְדָּהּ – צָרִיךְ הוּא לַעֲזוֹר לִבְנֵי מִשְׁפַּחְתָּהּ שֶׁיִּפְדּוּהָ. לְעַם נָכְרִי – לַאֲנָשִׁים

רַ שִׁ " י.

הַשְׁנֵה להם הפרק וְהַהֲלָכָה [הַדִּין] שתים או שלש פעמים, עד שֶׁתְּהֵא סדורה בפיהם, ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופרושו, אלא תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם, כשלחן הֶעָרוּךְ ומוכן לאכול לפני האדם. ג) וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ – וכי מי הִכְנִיסָהּ שתצא? אלא מגיד הכתוב, שהקונה עבד עברי, חַיָּב במזונות אשתו ובניו. ו) וְרָצַע אֲדֹנָיו אֶת־אָזְנוֹ – מה ראה אזן לְהֵרָצַע מכל שְׁאָר אֵבָרִים שבגוף? אמר רבי יוחנן בן זַכַּאי: אזן זאת ששמעה על הר סיני: „לֹא תִּגְנֹב!" והלך וגנב – [ובשביל זה נמכר לעבד לשלם דמי הגנבה] – תֵּרָצַע. ואם מוכר עצמו [מפני עָנְיוֹ]: אזן ששמעה על הר סיני: „כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים", והלך זה וקנה אדון לעצמו – תֵּרָצַע. ומה נִשְׁתַּנּוּ דלת ומזוזה מכל כלים שבבית? אמר הקב"ה: דלת ומזוזה, שהיו עדים במצרים, כְּשֶׁפָּסַחְתִּי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי: „כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים", עֲבָדַי הם, ולא עבדים לעבדים! והלך זה וקנה אדון

לֹא־יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ בְּבִגְדוֹ־בָהּ׃ ט וְאִם־לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה כְּמִשְׁפַּט
הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה־לָּהּ׃ י אִם־אַחֶרֶת יִקַּח־לוֹ שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ
לֹא יִגְרָע׃ יא וְאִם־שְׁלָשׁ־אֵלֶּה לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ וְיָצְאָה חִנָּם אֵין
כָּסֶף׃ ס יב מַכֵּה אִישׁ וָמֵת מוֹת יוּמָת׃ יג וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה
וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה׃ ס
יד וְכִי־יָזִד אִישׁ עַל־רֵעֵהוּ לְהָרְגוֹ בְעָרְמָה מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ

בֵּ א וּ ר.

אֲחֵרִים. לֹא־יִמְשֹׁל לְמָכְרָהּ — אֵין לוֹ רְשׁוּת לְמָכְרָהּ לְשִׁפְחָה. בְּבִגְדוֹ [= כְּבָגְדוֹ] בָהּ — כֵּיוָן שֶׁבָּגַד בָּהּ, שֶׁיְּדָעָהּ וּמָאַס בָּהּ.

ט) וְאִם־לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה — וְאִם יִיעַד הָאָדוֹן אֶת אֲמָתוֹ לְפִילֶגֶשׁ לִבְנוֹ. כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה לָּהּ — כָּל מַה שֶּׁמַּגִּיעַ לִבְנוֹת חוֹרִין עַל פִּי זְכוּתָן, יַעֲשֶׂה גַּם לָהּ.

י) אִם אַחֶרֶת יִקַּח לוֹ — וְאִם יִקַּח הָאָדוֹן לִבְנוֹ אִשָּׁה אַחֶרֶת עָלֶיהָ. שְׁאֵר — בָּשָׂר; בִּימֵי קֶדֶם הָיָה בְּשַׂר הַצַּיִד עִקַּר הַמָּזוֹן, וְלָכֵן קָרְאוּ לִמְזוֹנוֹת בִּכְלָל בְּשֵׁם שְׁאֵר. שְׁאֵרָהּ — מְזוֹנוֹתֶיהָ. כְּסוּתָהּ — מַלְבּוּשָׁהּ. וְעֹנָתָהּ — [עֹנָה=עֵת] לָשׁוֹן נְקִיָּה לְחַיֵּי אִישׁוּת. לֹא יִגְרָע — לֹא יִמְנַע הַבֵּן מִמֶּנָּה.

יא) וְאִם־שְׁלָשׁ־אֵלֶּה: — שְׁאֵרָהּ, כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ. לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ — כְּלוֹמַר: אִם לֹא יְמַלֵּא חוֹבוֹת הַבַּעַל לְאִשְׁתּוֹ. וְיָצְאָה חִנָּם אֵין כָּסֶף — הִיא יוֹצְאָה מֵרְשׁוּתוֹ לַחָפְשִׁי בְּלִי תַשְׁלוּמֵי הַכֶּסֶף, שֶׁנָּתַן הָאָדוֹן לְאָבִיהָ בִּמְחִירָהּ.

יב) מַכֵּה אִישׁ — מִי שֶׁמַּכֶּה אִישׁ. וָמֵת — מִן הַמַּכָּה שֶׁהִכָּהוּ. מוֹת יוּמָת — [הַפֹּעַל מִמְּקוֹר מ וּ ת, ע״ו] יֵהָרֵג בִּידֵי אָדָם; [וְעַל פִּי הַמִּנְהָג הַקָּדוּם: בִּידֵי גוֹאֵל הַדָּם] כָּאָמוּר: שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם, בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ (בְּרֵאשִׁית ט׳,ו׳).

יג) לֹא צָדָה — [מָקוֹר: צ ד ה, ל״ה] לֹא אָרַב לוֹ, כְּלוֹמַר: לֹא כִּוֵּן לְהָרְגוֹ. וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ — אֱלֹהִים זִמֵּן, הִקְרָה, לְיָדוֹ לְהָרְגוֹ, כְּלוֹמַר: שֶׁהָיָה הַדָּבָר אַךְ מִקְרֶה מֵאֵת הָאֱלֹהִים. וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם — בָּרִאשׁוֹנָה הָיָה הַמִּזְבֵּחַ, שֶׁהָרוֹצֵחַ הָיָה אוֹחֵז בְּקַרְנוֹתָיו, לִמְקוֹם מִקְלָט; וּבְבוֹאָם לָאָרֶץ הִבְדִּילוּ שֵׁשׁ עָרֵי מִקְלָט, לָנוּס שָׁמָּה כָּל רוֹצֵחַ נֶפֶשׁ בִּשְׁגָגָה. אֲשֶׁר יָנוּס שָׁמָּה — הָרוֹצֵחַ שֶׁלֹּא בְּמִתְכַּוֵּן מִפְּנֵי גוֹאֵל הַדָּם.

יד) וְכִי־יָזִד... — וְאִם יַחְשֹׁב אִישׁ מַחְשֶׁבֶת זָדוֹן עַל רֵעֵהוּ. בְעָרְמָה — בְּמִרְמָה, בְּאֹפֶן שֶׁהַנִּרְצָח לֹא נִזְהַר מִפָּנָיו. מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת — אֲפִילוּ אִם נָס הָרוֹצֵחַ וְאָחַז בְּקַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ תִּקָּחֶנּוּ מִשָּׁם וְיַהַרְגוּהוּ.

רַשִׁ״י.

לעצמו – יֵרָצַע בפניהם! יג) וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ – זִמֵּן לידו. ולמה תצא זאת מלפניו? הוא שאמר דוד: „מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע" (שמואל א׳, כ״ד, י״ג). במה הכתוב מדבר? בשני בני אדם, אחד הרג שוגג, ואחד הרג מזיד, ולא היו עדים בדבר שיעידו; זה לא נהרג, וזה לא גלה; והקב״ה מְזַמְּנָם לְפֻנְדָּק [לְאַכְסַנְיָה] אחד, זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם, וזה שהרג בשוגג עולה בסולם ונופל על זה שהרג במזיד והורגו, ועדים מעידים עליו וּמְחַיְּבִים אותו לגלות; נמצא זה שהרג בשוגג גולה, וזה שהרג במזיד נהרג.

הַקּוֹלֹת וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא
הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק׃ טו וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה דַּבֵּר־אַתָּה
עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה וְאַל־יְדַבֵּר עִמָּנוּ אֱלֹהִים פֶּן־נָמוּת׃ יז וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם בָּא
הָאֱלֹהִים וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל־פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ׃
יח וַיַּעֲמֹד הָעָם מֵרָחֹק וּמֹשֶׁה נִגַּשׁ אֶל־הָעֲרָפֶל אֲשֶׁר־שָׁם
הָאֱלֹהִים׃ ס מפטיר יט וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם רְאִיתֶם כִּי מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם׃
כ לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם׃
כא מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת־עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־
שְׁלָמֶיךָ אֶת־צֹאנְךָ וְאֶת־בְּקָרֶךָ בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־

בֵּאוּר.

וַיַּרְא הָעָם – וְכַאֲשֶׁר רָאָה זֹאת הָעָם. וַיָּנֻעוּ – [נוּעַ, עַיֵּן] הִזְדַּעְזְעוּ מִמְּקוֹמָם לְאָחוֹר; וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: „וַיִּירָא הָעָם".

יז) לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם – כְּדֵי לְהַרְגִּיל אֶתְכֶם לִזְכֹּר אֶת אֱלֹהֵיכֶם בְּמוֹרָא וְכָבוֹד.

יח) נִגַּשׁ אֶל־הָעֲרָפֶל – נִכְנַס לְתוֹךְ הָעֲרָפֶל.

כ) לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי – בְּכָל מָקוֹם שֶׁאֲנִי נִמְצָא. [מְקוֹם הָאֶתְנָח עַל „כֶּסֶף"].

כא) וְזָבַחְתָּ עָלָיו – אֶצְלוֹ, כִּי אֵין הַשְּׁחִיטָה עַל הַמִּזְבֵּחַ, אֶלָּא עַל יְרֵכוֹ. אֶת־

רַשִׁ״י.

בהם אִלֵּם? תלמוד לומר: „וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם"; ומנין שלא היה בהם חֵרֵשׁ? תלמוד לומר: „נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע". רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת – רואים את הנשמע, שאי אפשר לראות במקום אחר. הַקּוֹלֹת – היוצאים מפי הגבורה. וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק – היו נִרְתָּעִים לאחוריהם שנים עשר מיל כְּאֹרֶךְ מחניהם, ומלאכי השרת באים וּמְסַיְּעִים [עוזרים] אותם להחזירם. יז) נַסּוֹת – לשון הרמה, כמו: הָרִימוּ נֵס. לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם – לגדל אתכם בעולם, שֶׁיֵּצֵא לכם שם באומות, שהוא בכבודו נִגְלָה עליכם. וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ – על ידי שראיתם אותו יָרֵאוּי וּמְאֻיָּם, תדעו שאין זולתו ותיראו מפניו. יח) נִגַּשׁ אֶל־הָעֲרָפֶל – לִפְנִים משלש מחיצות: חשך, ענן וערפל, שנאמר: וְהָהָר בֹּעֵר בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם, חֹשֶׁךְ עָנָן וַעֲרָפֶל (דברים ד'). ערפל הוא עַב הֶעָנָן, שאמר לו: הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן. יט) אַתֶּם רְאִיתֶם – יש הֶפְרֵשׁ בין מה שאדם רואה, למה שאחרים מְשִׂיחִים [מספרים] לו; שֶׁמָּה שאחרים משיחים לו, פעמים שֶׁלִּבּוֹ חָלוּק מלהאמין. מִן־הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי – וכתוב אחר אומר: וַיֵּרֶד יְיָ עַל הַר סִינַי? כבודו בשמים, וְאִשּׁוֹ וגבורתו על הארץ. דבר אחר: הִרְכִּין [השפיל] שמים ושמי השמים וְהִצִּיעָם על ההר. כ) לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי – לא תעשו דמות שַׁמָּשַׁי המשמשים לפני במרום. כא) מִזְבַּח אֲדָמָה – שיהא ממלא את חֲלָלוֹ של מזבח הנחשת

שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ וּבֵרַכְתִּיךָ׃ כב וְאִם־מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה־
לִּי לֹא־תִבְנֶה אֶתְהֶן גָּזִית כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ וַתְּחַלְלֶהָ׃
כג וְלֹא־תַעֲלֶה בְמַעֲלֹת עַל־מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ
עָלָיו׃ פ פ פ

מִשְׁפָּטִים.

כא.

א וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם׃ ב כִּי תִקְנֶה עֶבֶד
עִבְרִי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד וּבַשְּׁבִעִת יֵצֵא לַחָפְשִׁי חִנָּם׃ ג אִם־

בֵּאוּר.

צֹאנְךָ וְאֶת־בְּקָרֶךָ — וְהוּ בֵּאוּר ל„אֶת עֹלֹתֶיךָ וְאֶת שְׁלָמֶיךָ". כִּי הָעוֹלוֹת וְהַשְּׁלָמִים נִקְרָבִים מִן הַצֹּאן וְהַבָּקָר. בְּכָל־(הַ)מָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי — בְּכָל מָקוֹם קָדוֹשׁ [כִּי הַרְבֵּה מְקוֹמוֹת קְדוֹשִׁים לַעֲבוֹדַת שָׁמַיִם הָיוּ בִּימֵי קֶדֶם בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל], אֲשֶׁר אֲצַוֶּה לִזְכֹּר שָׁם אֶת שְׁמִי, כְּלוֹמַר: לַעֲבֹד אוֹתִי; וְהַהֵ"א שֶׁל „הַמָּקוֹם" מְיֻתֶּרֶת. וְיֵשׁ קוֹרְאִים פֹּה: „אֲשֶׁר תַּזְכִּיר אֶת שְׁמִי".

כב) וְאִם־מִזְבַּח אֲבָנִים תַּעֲשֶׂה־לִּי — וְאִם תִּרְצֶה לַעֲשׂוֹת לִי מִזְבַּח אֲבָנִים. לֹא־תִבְנֶה אֶתְהֶן — [= אוֹתָן] אֶת הָאֲבָנִים; כֵּן דִּבֵּר הָעִבְרִי: „וַיִּבְנֶה אֶת הָאֲבָנִים מִזְבֵּחַ" (מְלָכִים א׳, י״ח, ל״ב). גָּזִית — אֲבָנִים גְּזוּזוֹת, כְּלוֹמַר: חֲצוּבוֹת וּפְסוּלוֹת. כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ [וְנוֹף — הֵנִיף, ע״ו; הִפְעִיל] עָלֶיהָ — כֵּיוָן שֶׁהֵנַפְתָּ עָלֶיהָ, עַל הָאֶבֶן, חֶרֶב, כְּלוֹמַר: כְּלִי בַּרְזֶל, לְפַתְּחָהּ. וַתְּחַלְלֶהָ — חִלַּלְתָּ אֶת הָאֶבֶן וְאֵינָהּ רְאוּיָה עוֹד לַמִּזְבֵּחַ.

כג) בְּמַעֲלוֹת — בְּמַדְרֵגוֹת. לֹא תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ — כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵרָאֶה בְּשַׂר הָעֵרֹם, כִּי זֶהוּ בִּזָּיוֹן לַמִּזְבֵּחַ.

א) אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם — אֲשֶׁר תַּסְבִּיר וּתְבָאֵר לָהֶם.

ב) כִּי תִקְנֶה — אִם תִּקְנֶה. עֶבֶד עִבְרִי — עֶבֶד שֶׁהוּא עִבְרִי. וּבַשְּׁבִעִת... — וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית. יֵצֵא לַחָפְשִׁי — כְּמוֹ שֶׁהַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי הוּא יוֹם מְנוּחָה גַּם לָעֶבֶד, כֵּן הַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית

רַשִׁ״י.

אדמה בשעת חֲנִיָּתָם. כב) כִּי חַרְבְּךָ הֵנַפְתָּ עָלֶיהָ — שהמזבח מֵטִיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, לפיכך לא יבא עליו כורת וּמְחַבֵּל; וַהֲרֵי דברים קל וָחֹמֶר: ומה אבנים, שאינן רואות ולא שומעות ולא מדברות, על ידי שמטילות שלום אמרה תורה: לא תָנִיף עֲלֵיהֶם בַּרְזֶל, המטיל שלום בין אדם לחברו, בין משפחה למשפחה, על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פֻּרְעָנוּת. אֲשֶׁר לֹא־תִגָּלֶה עֶרְוָתְךָ — והרי דברים קל וָחֹמֶר: ומה אבנים הללו, שאין בהן דעת לְהַקְפִּיד על בִּזְיוֹנָן, אמרה תורה: הואיל [וְיֵשׁ] ויש בהן צֹרֶךְ, לא תִנְהַג בהן מנהג בִּזָּיוֹן, חברך שהוא בדמות יוֹצֶרְךָ ומקפיד על בזיונו — על אחת כמה וכמה.
א) אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם — אמר לו הקב״ה למשה: לא תעלה על דעתך לומר:

ג לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל־פָּנָי׃ ד לֹא־תַעֲשֶׂה־לְךָ
פֶסֶל ׀ וְכָל־תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם ׀ מִמַּעַל וַאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתָּחַת
וַאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ׃ ה לֹא־תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא
תָעָבְדֵם כִּי אָנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֹּקֵד עֲוֹן אָבֹת עַל־
בָּנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי׃ ו וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים
לְאֹהֲבַי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָי׃ ס ז לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְהוָה אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא׃ פ
ח זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ׃ ט שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ

בֵּאוּר.

ג) הַדִּבּוּר הַשֵּׁנִי: לֹא־יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים – הַפֹּעַל הָ י ה, הַבָּא לִפְנֵי הַנּוֹשֵׂא, אֵינוֹ שׁוֹמֵר אֶת הַמִּין וְהַמִּסְפָּר שֶׁל הַנּוֹשֵׂא, וְהוּא כְּפֹעַל סְתָמִי. עַל־פָּנָי – כָּל זְמַן שֶׁאֲנִי קַיָּם.

ד) פֶּסֶל – אֱלִיל שֶׁנִּפְסַל מֵעֵץ אוֹ מֵאֶבֶן.

ה) לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם – לַפֶּסֶל וְלַתְּמוּנָה הָאֲמוּרִים. וְלֹא תָעָבְדֵם – [= תַעַבְדֵם]. אֵל קַנָּא – שֶׁאֵינוֹ סוֹבֵל אִם עוֹבְדִים אֵל זוּלָתוֹ. פֹּקֵד עֲוֹן אָבֹת עַל־בָּנִים – [פָּקַד עַל... הוֹרָאָתוֹ: עָנַשׁ, עָשָׂה נְקָמָה] יְיָ עוֹנֵשׁ אֶת הַבָּנִים בַּעֲוֹן אֲבוֹתָם. עַל־שִׁלֵּשִׁים – וְאֶת הַדּוֹר הַשְּׁלִישִׁי, בְּנֵי הַבָּנִים. וְעַל רִבֵּעִים – וְאֶת הַדּוֹר הָרְבִיעִי. לְשֹׂנְאָי – אִם הַדּוֹרוֹת הַלָּלוּ שׂוֹנְאִים אוֹתִי, כְּלוֹמַר: שֶׁאֵינָם שׁוֹמְרִים אֶת מִצְוֹתָי; אֲבָל הַבֵּן הַצַּדִּיק לֹא יֵעָנֵשׁ בַּעֲוֹן הָאָב.

ו) וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים – בְּעַד הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים שֶׁל הָאָבוֹת עֹשֶׂה יְיָ חֶסֶד לְאַלְפֵי דוֹרוֹת אַחֲרֵיהֶם. מִדַּת פֻּרְעָנוּת הִיא עַד אַרְבָּעָה דוֹרוֹת, אֲבָל מִדַּת הַחֶסֶד – לְאַלְפֵי דוֹר.

ז) הַדִּבּוּר הַשְּׁלִישִׁי: לֹא תִשָּׂא [עַל פִּיךָ]... לַשָּׁוְא – אַל תְּבַטֵּא אֶת שֵׁם יְיָ לְהִשָּׁבַע בּוֹ לַשֶּׁקֶר.

ח) הַדִּבּוּר הָרְבִיעִי: זָכוֹר – [הַצִּוּוּי בָּא לִפְעָמִים בִּתְמוּנַת הַמָּקוֹר, וְהוּא צִוּוּי שֶׁאֵינוֹ

רַשִׁ"י.

כְּזָקֵן מלא רחמים, שנאמר: „וְתַחַת רַגְלָיו כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר" (להלן כ"ד, כ"ו), הואיל ואני מִשְׁתַּנֶּה במראות, אל תאמרו: שְׁתֵּי רְשֻׁיּוֹת הן – אנכי הוא, אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים. דבר אחר: לפי שהיו שומעים קולות הרבה, קולות בָּאִים מארבע רוחות ומן השמים ומן הארץ – אל תאמרו רְשֻׁיּוֹת הרבה הן. ג) לֹא־יִהְיֶה לְךָ – למה נאמר? לפי שנאמר: „לא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל", אין לי [אין אני יודע] אלא שלא יעשה, הֶעָשׂוּי כְּבָר מִנַּיִן שלא יְקַיֵּם [שלא יחזיק בביתו]? תלמוד לומר: לא יִהְיֶה לְךָ. אֱלֹהִים אֲחֵרִים – שאינם אֱלֹהוּת, אלא אחרים עֲשָׂאוּם אלהים עליהם. ולא יִתָּכֵן לְפָרֵשׁ: אלהים אחרים זוּלָתִי, שֶׁגְּנַאי הוא כְּלַפֵּי מַעְלָה לקרא להם אלהות אלו. דבר אחר: אֱלֹהִים אֲחֵרִים – אלהים שהם אחרים לעובדיהם: צועקים אליהם ואינם עונים אותם, ודומה כאלו הוא אחר, שאינו מַכִּירוֹ מֵעוֹלָם. ה) אֵל קַנָּא – מְקַנֵּא לְהִפָּרַע ואינו עובר על מִדּוֹתָיו למחול על עֲוֹן עבודת אלילים. לְשֹׂנְאָי – כשאוחזים מעשי אבותיהם בידיהם. ח) זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת – תנו

כָּל־מְלַאכְתֶּךָ׃ י וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת׀ לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא־
תַעֲשֶׂה כָל־מְלָאכָה אַתָּה׀ וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ
וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ׃ יא כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה
אֶת־הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־בָּם וַיָּנַח
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ׃ ס
יב כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמֶּךָ לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ עַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ׃ ס יג לֹא תִרְצָח ס לֹא תִנְאָף ס
לֹא תִגְנֹב ס לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עֵד שָׁקֶר׃ ס יד לֹא תַחְמֹד
בֵּית רֵעֶךָ ס לֹא־תַחְמֹד אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ וְשׁוֹרוֹ
וַחֲמֹרוֹ וְכֹל אֲשֶׁר לְרֵעֶךָ׃ פ שביעי טו וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־

בֵּאוּר.

מְגֻבָּל בְּמָקוֹם וּבִזְמָן; וְיֵשׁ אוֹמְרִים, שֶׁזֶּהוּ מִבְטָא קָצָר, וְהָרָאוּי: זָכוֹר תִּזְכֹּר]. לְקַדְּשׁוֹ – לַעֲשׂוֹת אוֹתוֹ לְיוֹם קָדוֹשׁ.

י) וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי – אֲבָל הַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. שַׁבָּת לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ – יוֹם מְנוּחָה לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ מִמַּעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, וְעַל כֵּן - לֹא תַעֲשֶׂה [גַּם אַתָּה] כָּל מְלָאכָה. וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ – הַקְּטַנִּים. וּבְהֶמְתֶּךָ – מֵחֶמְלָה עַל בַּעֲלֵי חַיִּים צִוְּתָה הַתּוֹרָה, שֶׁתָּנוּחַ גַּם הַבְּהֵמָה.

יב) הַדִּבּוּר הַחֲמִישִׁי: כַּבֵּד אֶת־אָבִיךָ... לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ – בִּשְׂכַר מִצְוָה זוֹ יַאֲרִיךְ עַם יִשְׂרָאֵל יָמִים עַל אַדְמָתוֹ.

יג) הַדִּבּוּר הַשִּׁשִּׁי: אִסּוּר רְצִיחָה; הַדִּבּוּר הַשְּׁבִיעִי: אִסּוּר נִאוּף [רְאֵה וַיִּקְרָא כ׳, י׳]; הַדִּבּוּר הַשְּׁמִינִי: לֹא תִגְנֹב – אַל תִּקַּח בַּסֵּתֶר דָּבָר מֵרְכוּשׁ רֵעֶךָ. הַדִּבּוּר הַתְּשִׁיעִי: לֹא־תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ – לֹא תָעִיד בְּרֵעֲךָ עֵדוּת שֶׁקֶר.

יד) הַדִּבּוּר הָעֲשִׂירִי: לֹא תַחְמֹד – הַפֹּעַל חָמַד כַּאן פֵּרוּשׁוֹ: הִשְׁתַּדֵּל לְהַשִּׂיג אֶת הַדָּבָר שֶׁמִּתְאַוִּים אֵלָיו, וְכֵן „וְלֹא יַחְמֹד אִישׁ אֶת אַרְצְךָ" (לְהַלָּן ל״ד – כ״ד). בֵּית רֵעֶךָ – זֶהוּ כְּלָל, וְסוֹף הַפָּסוּק מְבָאֲרוֹ לִפְרָטָיו: אֵשֶׁת רֵעֶךָ וְעַבְדּוֹ וַאֲמָתוֹ...

טו) וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת – אֶת הַבְּרָקִים הַיּוֹצְאִים לִפְנֵי הָרְעָמִים

רַשִׁ״י.

לב לזכור תמיד את יום השבת; שאם יִזְדַּמֵּן לך חֵפֶץ יפה, תְּהֵא מזמינו לשבת. ט) וְעָשִׂיתָ כָּל־מְלַאכְתֶּךָ – כְּשֶׁתָּבֹא שבת יְהֵא בעיניך כאלו כל מלאכתך עשויה, שלא תְּהַרְהֵר [ותחשוב] אחר מלאכה. י) אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ – בא [הכתוב] להזהיר גדולים על שְׁבִיתַת הקטנים; וזהו שֶׁשָּׁנִינוּ ולמדנו בַּמִּשְׁנָה]: קטן שבא לְכַבּוֹת [נר] אין שומעים לו, מִפְּנֵי ששביתתו עליך (שבת קכ״א). יא) וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי – כִּבְיָכוֹל הִכְתִּיב לעצמו מנוחה, ללמוד הֵימֶנּוּ [וממנו] קַל וָחֹמֶר לאדם, שמלאכתו בעמל וּבִיגִיעָה, שיהא נח בשבת. בֵּרַךְ... וַיְקַדְּשֵׁהוּ – בֵּרְכוֹ בַּמָּן לְכָפְלוֹ בששי לחם מִשְׁנֶה, וְקִדְּשׁוֹ במן שלא היה יורד בו. יב) לְמַעַן יַאֲרִכוּן יָמֶיךָ – אם תְּכַבֵּד – יאריכון, ואם לָאו – יקצרון; שדברי תורה נדרשים מִכְּלָל הֵן – לאו, ומכלל לאו – הן. טו) וְכָל־הָעָם רֹאִים – מְלַמֵּד, שלא היה בהם סוּמָא [עִוֵּר]; וּמִנַּיִן שלא היה

אֶל־הָעָם וַיְקַדֵּשׁ אֶת־הָעָם וַיְכַבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃ טו וַיֹּאמֶר אֶל־
הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים אַל־תִּגְּשׁוּ אֶל־אִשָּׁה׃ טז וַיְהִי
בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד
עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה׃
יז וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה אֶת־הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן־הַמַּחֲנֶה
וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר׃ יח וְהַר סִינַי עָשַׁן כֻּלּוֹ מִפְּנֵי אֲשֶׁר
יָרַד עָלָיו יְהוָה בָּאֵשׁ וַיַּעַל עֲשָׁנוֹ כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן וַיֶּחֱרַד כָּל־
הָהָר מְאֹד׃ יט וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר
וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל׃ ששי כ וַיֵּרֶד יְהוָה עַל־הַר סִינַי אֶל־
רֹאשׁ הָהָר וַיִּקְרָא יְהוָה לְמֹשֶׁה אֶל־רֹאשׁ הָהָר וַיַּעַל מֹשֶׁה׃
כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רֵד הָעֵד בָּעָם פֶּן־יֶהֶרְסוּ אֶל־יְהוָה

בֵּאוּר.

טו) לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים — (מִסְפָּר יְסוֹדִי בִּמְקוֹם מִסְפָּר סִדּוּרִי) לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי.

טז) בִּהְיֹת הַבֹּקֶר — כְּשֶׁהֵאִיר הַבֹּקֶר. וַיְהִי — פֹּעַל סְתָמִי. קֹלֹת — רְעָמִים.

יז) לִקְרַאת הָאֱלֹהִים — נֶגֶד הַר הָאֱלֹהִים. בְּתַחְתִּית הָהָר — אֵצֶל הַגְּבוּל שֶׁעָשָׂה לָהֶם.

יח) כְּעֶשֶׁן (= כְּעֶשֶׁן) הַכִּבְשָׁן — כֶּעָשָׁן הַיּוֹצֵא מִן הַתַּנּוּר הַגָּדוֹל, שֶׁשּׂוֹרְפִים בּוֹ לְבֵנִים וְשִׂיד (רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק ט׳, ח׳ בַּבֵּאוּר).

יט) הוֹלֵךְ וְחָזֵק — מִתְחַזֵּק מֵרֶגַע לְרֶגַע. מֹשֶׁה יְדַבֵּר — הָיָה מְדַבֵּר אֶל הָאֱלֹהִים. יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל — בְּרַעַם; וְלֹא פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב מַה שָּׁאַל מֹשֶׁה, וּמָה עָנָהוּ אֱלֹהִים.

כא) הָעֵד — (צִוּוּי הִפְעִיל מִמְּקוֹר עוּד). הָעֵד בָּעָם — הַתְרֵה בָּעָם. פֶּן־יֶהֶרְסוּ — פֶּן יִפְרְצוּ אֶת הַגְּבוּל לָגֶשֶׁת אֵלָיו.

רַשִׁ״י.

שהסתלק, הם רשאים לעלות. טז) בִּהְיֹת הַבֹּקֶר — מְלַמֵּד שהקדים על ידם, מה שאין דרך בשר־ודם לעשות כן, שֶׁיְּהֵא הרב מַמְתִּין לתלמיד. יז) בְּתַחְתִּית הָהָר — מדרשו אגדה: שֶׁנִּתְלַשׁ ההר ממקומו וְנִכְפָּה עליהם כְּגִיגִית: כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן — יכול (ויכול הייתי לחשוב) כְּכִבְשָׁן זה ולא יותר — תַּלְמוּד לוֹמַר: „בּוֹעֵר בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם"; ומה תלמוד לומר: „כְּעֶשֶׁן הַכִּבְשָׁן"? לְשַׁבֵּר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע; נותן לַבְּרִיּוֹת סִמָּן הַנִּכָּר לָהֶם; כַּיּוֹצֵא בו (כדומה לו): „יְיָ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג", וכי מי נתן כח בארי אלא הוא? אלא אנו מְכַנִּים וּמְדַמִּים אותו לבריותיו, כדי לְשַׁבֵּר את האזן מה שיכולה לשמוע. יט) מֹשֶׁה יְדַבֵּר — ומשמיע הַדִּבְּרוֹת לישראל, שֶׁהֲרֵי לא שמעו מפי הַגְּבוּרָה אלא „אָנֹכִי וְלֹא יִהְיֶה לְךָ", והקדוש ברוך הוא מְסַיְּעוֹ להיות קולו מגביר וְנִשְׁמָע. כ) וַיֵּרֶד יְיָ עַל־הַר סִינַי — יכול יָרַד עליו מַמָּשׁ — תלמוד לומר: „כִּי מִן הַשָּׁמַיִם דִּבַּרְתִּי עִמָּכֶם", מלמד שֶׁהִרְכִּין (שהשפיל) שמים עליונים ותחתונים וְהִצִּיעָם על גבי ההר, כַּמַּצָּע על הַמִּטָּה, וירד כסא הכבוד עליהם.

לִרְאוֹת וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב׃ כב וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל־יְהוָה
יִתְקַדָּשׁוּ פֶּן־יִפְרֹץ בָּהֶם יְהוָה׃ כג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֹא־
יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת אֶל־הַר סִינָי כִּי־אַתָּה הַעֵדֹתָה בָּנוּ לֵאמֹר
הַגְבֵּל אֶת־הָהָר וְקִדַּשְׁתּוֹ׃ כד וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה לֶךְ־רֵד וְעָלִיתָ
אַתָּה וְאַהֲרֹן עִמָּךְ וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם אַל־יֶהֶרְסוּ לַעֲלֹת אֶל־
יְהוָה פֶּן־יִפְרָץ־בָּם׃ כה וַיֵּרֶד מֹשֶׁה אֶל־הָעָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם׃ ס

כ.

א וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר׃ ס ב אָנֹכִי
יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים׃

בֵּאוּר.

כב) וְגַם הַכֹּהֲנִים – אוּלַי נִתְמַנּוּ עֲדַיִן אַהֲרֹן וּבָנָיו לְכֹהֲנִים, וְנִקְרְאוּ כָּךְ עַל שֵׁם הֶעָתִיד. וַחֲכָמֵינוּ אָמְרוּ, שֶׁהַכַּוָּנָה עַל הַבְּכוֹרוֹת; קֹדֶם הֲקָמַת הַמִּשְׁכָּן הָיְתָה הָעֲבוֹדָה בִּבְכוֹרוֹת. הַנִּגָּשִׁים אֶל־יְיָ – הָעוֹמְדִים בֵּין הָהָר וְהָעָם לִשְׁמֹר אֶת הַגְּבוּל. יִתְקַדָּשׁוּ – יִהְיוּ נְכוֹנִים לְהִתְיַצֵּב עַל מִשְׁמַרְתָּם. פֶּן־יִפְרֹץ בָּהֶם – פֶּן יַהֲרֹג בָּהֶם הֶרֶג רַב.

כג) וְקִדַּשְׁתּוֹ – תּוֹדִיעַ שֶׁהָהָר קֹדֶשׁ, וְהַנּוֹגֵעַ בּוֹ יִקְדַּשׁ וְיִתְחַיֵּב מִיתָה לְשָׁמַיִם.

כה) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם – דִּבְרֵי הַהַתְרָאָה שֶׁבַּפָּסוּק כ"א.

ב) אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ – נִמְשָׁךְ אֶל "אָנֹכִי", וּלְפִיכָךְ בָּא בְּגוּף מְדַבֵּר; וְלוּ הָיָה נִמְשָׁךְ אֶל "אֱלֹהֶיךָ", הָיָה אוֹמֵר: אֲשֶׁר הוֹצִיאֲךָ; וְזֶה הוּא הַדִּבּוּר הָרִאשׁוֹן.

רַשִׁ"י.

כב) וְגַם הַכֹּהֲנִים – הַבְּכוֹרִים. שהעבודה בהם. הַנִּגָּשִׁים אֶל־יְיָ – להקריב קרבנות, אף הם אל יסמכו על חשיבותם לעלות. כג) לֹא־יוּכַל הָעָם לַעֲלֹת – איני צריך לְהָעִיד בהם, שֶׁהֲרֵי מַתְרִים ועומדים הם שלשת ימים, ולא יוכלו לעלות, שאין להם רשות. כד) לֶךְ־רֵד – וְהָעֵד בהם שנית, שֶׁמְּזָרְזִין את האדם קודם מעשה, וחוזרין ומזרזין אותו בִּשְׁעַת מעשה.

א) אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה – מְלַמֵּד, שאמר הקב"ה עשרת הַדִּבְּרוֹת בְּדִבּוּר אחד, מה שאי אפשר לאדם לוֹמַר כן, וחזר וּפֵרֵשׁ כל דבור ודבור בפני עצמו. לֵאמֹר – שהיו עונים על הֵן – הן, ועל לָאו – לאו. ב) אָנֹכִי – מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות בתחלת התורה? משלו משל: למה הדבר דומה? לאחד שֶׁנִּכְנַס לַמְּדִינָה, אמר להם: אמלוך עליכם. אמרו לו: כלום עשית לנו, שתמלוך עלינו? – מה עשה? – בנה להם את החומה, הכניס להם את המים, עשה להם מלחמות; אמר להם: אמלוך עליכם! אמרו לו: הֵן והן! – כך המקום: הוציא ישראל ממצרים, קרע להם הים, הוריד להם הַמָּן, העלה להם הַבְּאֵר, הֵגִיז להם הַשְּׂלָו, עשה להם מלחמת עמלק; אמר להם: אמלוך עליכם! אמרו לו: הן והן! מכילתא. אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם – לפי שֶׁנִּגְלָה בים כגבור מלחמה, ונגלה כאן

הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי׃ ב וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינַי
וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר וַיִּחַן־שָׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הָהָר׃ ג וּמֹשֶׁה עָלָה
אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן־הָהָר לֵאמֹר כֹּה תֹאמַר
לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ד אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר
עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים וָאָבִא אֶתְכֶם
אֵלָי׃ ה וְעַתָּה אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־בְּרִיתִי
וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים כִּי־לִי כָּל־הָאָרֶץ׃ ו וְאַתֶּם
תִּהְיוּ־לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר

בֵּאוּר.

ב) וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים – מִפְּנֵי חֲשִׁיבוּת הַמְּאֹרָע הַגָּדוֹל: מַעֲמַד הַר סִינַי, מְסַפֵּר הַכָּתוּב בַּתְּחִלָּה זְמַן בּוֹאָם שָׁמָּה, וְאַחַר כֵּן חוֹזֵר וּמְסַפֵּר סֵדֶר הַמַּסָּעוֹת. וַיִּחַן – [= וַיַּחֲנֶה; מָקוֹר חָ נ ה, ל״ה] וְשָׁם חָנוּ עַד יוֹם הָעֶשְׂרִים לְאִיָּר בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְצֵאתָם מִמִּצְרַיִם [רְאֵה בַּמִּדְבָּר י׳, י״א].

ג) אֶל־הָאֱלֹהִים – אֶל הָהָר, שֶׁנִּגְלָה עָלָיו כְּבוֹד אֱלֹהִים.

ד) עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים – כְּעַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים. כְּשֶׁהַנֶּשֶׁר מַפְרִיחַ אֶת גּוֹזָלָיו, הוּא פּוֹרֵשׂ כְּנָפָיו תַּחְתֵּיהֶם. וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי– אֶל הָהָר הַזֶּה, שֶׁכְּבוֹדִי שׁוֹכֵן עָלָיו.

ה) סְגֻלָּה – דָּבָר יָקָר. [עַם] סְגֻלָּה מִכָּל־הָעַמִּים–עַם אָהוּב וְנֶחְמָד מִכָּל הָעַמִּים. כִּי־לִי כָּל־הָאָרֶץ – וּמְלֹאָהּ, אֲבָל אַתֶּם אֲהוּבִים לִי מִכָּל הָעַמִּים.

ו) וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים – מַמְלָכָה, שֶׁכָּל אֲנָשֶׁיהָ הֵם כֹּהֲנִים, מְשָׁרְתֵי אֱלֹהִים. הַכֹּהֲנִים הֵם מוֹרֵי הָעָם וּמַדְרִיכָיו, וְאַתֶּם תִּהְיוּ הַמּוֹרִים לְכָל עַמֵּי הָאָרֶץ לָדַעַת אוֹתִי. וְגוֹי קָדוֹשׁ – בֵּין כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ.

רַשִׁ״י.

„בַּיּוֹם הַזֶּה״? שיהיו דברי תורה חדשים עליך, כְּאִלּוּ היום נְתָנוּ. ב) וַיִּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל – [ולא אמר „וַיַּחֲנוּ״?] כאיש אחד, בלב אחד; אבל שאר כל הַחֲנָיוֹת [היו] בְּתַרְעֻמוֹת וּבְמַחֲלֹקֶת. ג) וּמֹשֶׁה עָלָה – ביום השני; וכל עֲלִיּוֹתָיו בְּהַשְׁכָּמָה היו, שנאמר: „וַיַּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַּבֹּקֶר״. ד) אַתֶּם רְאִיתֶם – לא מָסֹרֶת [דברים שֶׁהֵם מוּסָר, מְסֻפָּר, לבנו] היא, לא בדברים אני מְשַׁגֵּר [שולח] לכם, לא בעדים אני מעיד עליכם, אלא אַתֶּם רְאִיתֶם, אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרָיִם; על כמה עֲבֵרוֹת היו חַיָּבִין לי, קֹדֶם שֶׁנִּזְדַּוְּגוּ לכם, ולא נפרעתי מהם אלא על ידכם. עַל־כַּנְפֵי נְשָׁרִים – כנשר הנושא גּוֹזָלָיו על כנפיו; שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם, לפי שֶׁמִּתְיָרְאִין מעוף אחר הפורח על גַּבֵּיהֶם; אבל הנשר הזה אינו מִתְיָרֵא אלא מן האדם, שמא יזרוק בו חץ, לפי שאין עוף פורח על גביו; לְכָךְ נותנם על כנפיו, אומר: מוּטָב יִכָּנֵס החץ בי, ולא בְּבָנַי! אף אני עשיתי כן: „וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים... וַיָּבֹא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם...״ והיו מצרים זורקים חצים ואבני בַּלִּסְטְרָאוֹת [אבני קֶלַע] והענן מְקַבְּלָם. ה) וְעַתָּה – אם עתה תקבלו עליכם, יֶעֱרַב לכם, שֶׁכָּל הַהַתְחָלוֹת קָשׁוֹת.

תְּדַבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ חמישי ז וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי
הָעָם וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר צִוָּהוּ
יְהוָה׃ ח וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם יַחְדָּו וַיֹּאמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה
נַעֲשֶׂה וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה אֶת־דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ בְּעַב הֶעָנָן בַּעֲבוּר יִשְׁמַע
הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ וְגַם־בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם וַיַּגֵּד מֹשֶׁה אֶת־
דִּבְרֵי הָעָם אֶל־יְהוָה׃ י וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵךְ אֶל־הָעָם
וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם׃ יא וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי כִּי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִשִׁי יֵרֵד יְהוָה לְעֵינֵי כָל־הָעָם עַל־
הַר סִינָי׃ יב וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם סָבִיב לֵאמֹר הִשָּׁמְרוּ לָכֶם
עֲלוֹת בָּהָר וּנְגֹעַ בְּקָצֵהוּ כָּל־הַנֹּגֵעַ בָּהָר מוֹת יוּמָת׃ יג לֹא־תִגַּע
בּוֹ יָד כִּי־סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ־יָרֹה יִיָּרֶה אִם־בְּהֵמָה אִם־אִישׁ לֹא
יִחְיֶה בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר׃ יד וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן־הָהָר

בֵּ א וּ ר.

שֶׁנִּטְמְאוּ בַּעֲבוֹדַת הָאֱלִילִים.

ז) וַיָּבֹא מֹשֶׁה – מֹשֶׁה יָרַד מִן הָהָר וּבָא אֶל הַמַּחֲנֶה.

ח) וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם – כִּי הַזְּקֵנִים מָסְרוּ אֶת דִּבְרֵי יְיָ לָעָם. יַחְדָּו – קוֹל אֶחָד

ט) בְּעַב [= בְּעָבִי] הֶעָנָן – בֶּעָנָן כָּבֵד וְעָבֶה, בַּעֲרָפֶל.

י) וְקִדַּשְׁתָּם – תְּצַוֶּם שֶׁיִּרְחֲצוּ בְשָׂרָם בַּמַּיִם וְיִתְרַחֲקוּ מִכָּל טֻמְאָה.

יב) וְהִגְבַּלְתָּ אֶת־הָעָם – תַּעֲשֶׂה גְּבוּל, סְיָג, לָעָם, שֶׁיֵּדְעוּ עַד אֵיזֶה מָקוֹם מֻתָּר לָהֶם לָגֶשֶׁת. וְיֵשׁ קוֹרְאִים כָּאן: „וְהִגְבַּלְתָּ אֶת הָהָר (רְאֵה לְהַלָּן פָּסוּק כ״ג) סָבִיב, וְאֶל־הָעָם תֹּאמַר: הִשָּׁמְרוּ לָכֶם...״ עֲלוֹת – [= מֵעֲלוֹת, וְנִשְׁמְטָה הַמֵּם מִפְּנֵי הַמֵּם שֶׁבְּסוֹף הַמִּלָּה „לָכֶם״ הַקּוֹדֶמֶת לָהּ] (כהנא). כָּל הַנֹּגֵעַ בָּהָר – יִקְדַּשׁ וְיִהְיֶה לְחֵרֶם, וְיִתְחַיֵּב מִיתָה לְשָׁמַיִם.

יג) לֹא־תִגַּע בּוֹ – בַּנּוֹגֵעַ בָּהָר, יָד – לַהֲמִיתוֹ, כִּי הַנּוֹגֵעַ בַּחֵרֶם יִקְדַּשׁ כָּמוֹהוּ וְיִתְחַיֵּב מִיתָה גַּם הוּא [רְאֵה יְהוֹשֻׁעַ ו׳, י״ח]. כִּי־סָקוֹל יִסָּקֵל – אַךְ יִסָּקֵל בָּאֲבָנִים מֵרָחוֹק. אוֹ־יָרֹה יִיָּרֶה – [= יוּרֶה; נִפְעַל מִמְּקוֹר יָרֹה, נָחֵי פ״י וְל״ה] חִצִּים יִירוּ בוֹ וְיַהַרְגוּהוּ. יֹבֵל – [מִמְּקוֹר יָבֹל] פֵּרוּשׁוֹ: מוֹלִיךְ, וְהוּא תֹאַר לָאַיִל, הַהוֹלֵךְ לִפְנֵי הָעֵדֶר וְנִרְאֶה כְּמוֹלִיכוֹ. בִּמְשֹׁךְ [וּבְקֶרֶן] הַיֹּבֵל – כְּשֶׁיִּמְשֹׁךְ הַשּׁוֹפָר אֶת קוֹלוֹ [רְאֵה בְּרַשִׁ״י].

רַ שִׁ ״ י.

יא) לְעֵינֵי כָל הָעָם – מלמד שלא היה בהם סוּמָא [עִוֵּר], שנתרפאו כולם. יב) וְהִגְבַּלְתָּ – קְבַע להם תחומין [תְּחוּם=גבול] לסימן, שלא יקרבו מן הגבול והלאה. בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל – כשימשוך היובל [השופר] קול ארוך, הוא סימן של סִלּוּק שכינה והפסקת הקול, וְכֵיוָן

שני יג וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לִשְׁפֹּט אֶת־הָעָם וַיַּעֲמֹד הָעָם
עַל־מֹשֶׁה מִן־הַבֹּקֶר עַד־הָעָרֶב׃ יד וַיַּרְא חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־
אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה לָעָם וַיֹּאמֶר מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה
עֹשֶׂה לָעָם מַדּוּעַ אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ וְכָל־הָעָם נִצָּב עָלֶיךָ מִן־
בֹּקֶר עַד־עָרֶב׃ טו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ כִּי־יָבֹא אֵלַי הָעָם
לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים׃ טז כִּי־יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי וְשָׁפַטְתִּי בֵּין
אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת־חֻקֵּי הָאֱלֹהִים וְאֶת־תּוֹרֹתָיו׃
יז וַיֹּאמֶר חֹתֵן מֹשֶׁה אֵלָיו לֹא־טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה׃
יח נָבֹל תִּבֹּל גַּם־אַתָּה גַּם־הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִמָּךְ כִּי־כָבֵד מִמְּךָ
הַדָּבָר לֹא־תוּכַל עֲשֹׂהוּ לְבַדֶּךָ׃ יט עַתָּה שְׁמַע בְּקֹלִי אִיעָצְךָ
וִיהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ הֱיֵה אַתָּה לָעָם מוּל הָאֱלֹהִים וְהֵבֵאתָ
אַתָּה אֶת־הַדְּבָרִים אֶל־הָאֱלֹהִים׃ כ וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת־
הַחֻקִּים וְאֶת־הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת־הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת־

בֵּ א וּ ר.

יג) וַיְהִי מִמָּחֳרָת – לְבִיאָתוֹ שֶׁל יִתְרוֹ. עַל־מֹשֶׁה – אֵצֶל מֹשֶׁה.

יד) אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ... – אַתָּה יוֹשֵׁב וְשׁוֹפֵט לְבַדֶּךָ, וּלְפִיכָךְ צָרִיךְ הָעָם לְחַכּוֹת כָּל הַיּוֹם.

טו) לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים – לִשְׁאֹל דְּבַר אֱלֹהִים וּמִשְׁפָּטָיו, לָכֵן קָשֶׁה לִי לִמְצֹא עוֹזְרִים בְּדָבָר חָשׁוּב כָּזֶה.

טז) כִּי־יִהְיֶה לָהֶם – כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה, בְּכָל פַּעַם שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם. דָּבָר – דְּבַר רִיב וּמִשְׁפָּט. בָּא אֵלַי – בָּא הַדָּבָר לְפָנָי.

יח) נָבֹל – הוֹרָאָתוֹ: כָּמֹשׁ. וּבְהַשְׁאָלָה: הִתְיַגֵּעַ. עֲשֹׂהוּ – שֵׁם הַפֹּעַל מִמְּקוֹר עָשֹׂה – עֲשׂוֹ, גַּם עֲשׂוֹת; הָרִאשׁוֹן בִּנְטִיָּה – עֲשֹׂהוּ וְהַשֵּׁנִי – עֲשׂוֹתוֹ.

יט) וִיהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ – אָז תַּצְלִיחַ. מוּל הָאֱלֹהִים – הַמֵּלִיץ בֵּינָם וּבֵין הָאֱלֹהִים. וְהֵבֵאתָ... אֶל הָאֱלֹהִים – וְאֶת הַדְּבָרִים הַקָּשִׁים תָּבִיא לִפְנֵי הָאֱלֹהִים.

כ) וְהִזְהַרְתָּה – וְהִפְעִיל מִמְּקוֹר זָהֹר – הַזֹּהַר = הָאוֹר] וּבֵרַרְתָּ וְלִמַּדְתָּ. אֶתְהֶם – [תְּמוּנָה עַתִּיקָה מִן אֶת הֵם] אוֹתָם. הַדֶּרֶךְ [אֲשֶׁר] יֵלְכוּ בָהּ – כְּלוֹמַר: אֶת הַחֻקִּים וְהַתּוֹרוֹת תְּלַמֵּד אַתָּה אֶת כָּל הָעָם יַחַד, אֲבָל לִשְׁפֹּט אֶת הָעָם בְּכָל דְּבַר רִיב וּמִשְׁפָּט תְּמַנֶּה לְךָ שׁוֹפְטִים.

רַ שִׁ"י.

מְסֻבִּין בָּהּ, כאלו נהנה מִזִּיו השכינה. יג) וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה... וַיַּעֲמֹד הָעָם – [היה משה] יושב כמלך וכולם עומדים, וְהֻקְשָׁה הדבר ליתרו, שהיה מזלזל בכבודם של ישראל, והוכיחו על כך. מִן־הַבֹּקֶר עַד־הָעָרֶב – אפשר לומר כן? אלא כל דַּיָּן שֶׁדָּן דין אמת לַאֲמִתּוֹ אפילו שעה אחת, מַעֲלֶה עליו הכתוב כאלו עוסק בתורה כל היום, וכאלו נַעֲשָׂה שֻׁתָּף

הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן׃ כא וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל־הָעָם אַנְשֵׁי־חַיִל
יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת שֹׂנְאֵי בָצַע וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי
אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ כב וְשָׁפְטוּ
אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת וְהָיָה כָּל־הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל־
הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפְּטוּ־הֵם וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ׃ כג אִם
אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה וְצִוְּךָ אֱלֹהִים וְיָכָלְתָּ עֲמֹד וְגַם כָּל־
הָעָם הַזֶּה עַל־מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם׃ שלישי כד וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה
לְקוֹל חֹתְנוֹ וַיַּעַשׂ כֹּל אֲשֶׁר אָמָר׃ כה וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי־חַיִל
מִכָּל־יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֹתָם רָאשִׁים עַל־הָעָם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי
מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת׃ כו וְשָׁפְטוּ אֶת־הָעָם בְּכָל־עֵת
אֶת־הַדָּבָר הַקָּשֶׁה יְבִיאוּן אֶל־מֹשֶׁה וְכָל־הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפּוּטוּ
הֵם׃ כז וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת־חֹתְנוֹ וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל־אַרְצוֹ׃ פ רביעי

יט.

א בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּיּוֹם

בֵּאוּר.

כא) תֶּחֱזֶה — תִּרְאֶה וְתִבְחַר. אַנְשֵׁי־חַיִל — אֲנָשִׁים יְשָׁרִים. וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם — וְתָשִׂים אוֹתָם רָאשִׁים עַל הָעָם.

כב) וְהָקֵל — וּמָקוֹר: קֹל - קָלֹל, ע"ע; הִפְעִיל: הֵקַל. דָּבָר זֶה יִהְיֶה לְהָקֵל מֵעָלֶיךָ. וְנוּסַח הַשִּׁבְעִים: "וְהֵקַלּוּ מֵעָלֶיךָ".

כג) וְצִוְּךָ אֱלֹהִים — וֵאלֹהִים יַסְכִּים עַל יָדְךָ. וְיָכָלְתָּ עֲמֹד — תּוּכַל לְהִתְקַיֵּם. עַל־מְקֹמוֹ יָבֹא בְשָׁלוֹם — בְּסֵדֶר.

כו) יִשְׁפּוּטוּ—[= יִשְׁפְּטוּ] יִהְיוּ שׁוֹפְטִים.

כז) וַיְשַׁלַּח מֹשֶׁה אֶת־חֹתְנוֹ-לִוָּהוּ בְּכָבוֹד. וַיֵּלֶךְ לוֹ — הָלַךְ לִרְצוֹנוֹ.

א) בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי — בְּרֹאשׁ הַחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי, הוּא סִיוָן; וְכֵן: "מָחָר חֹדֶשׁ" (שְׁמוּאֵל א׳ כ׳, י"ח) וּפֵרוּשׁוֹ: רֹאשׁ חֹדֶשׁ. לְצֵאת — לְמִן הַיּוֹם שֶׁיָּצְאוּ.

רַשִׁ"י.

להקב"ה במעשה בראשית, שנאמר בו: "ויהי ערב ויהי בקר". כא) וְאַתָּה תֶחֱזֶה — ברוח הקדש שעליך. אַנְשֵׁי חַיִל — עשירים, שאינם צריכים להחניף וּלְהַכִּיר פָּנִים. אַנְשֵׁי אֱמֶת — אלו בעלי הַבְטָחָה, שהם כדאים לסמוך על דבריהם, שעל ידי כך יהיו דבריהם נשמעים. כג) וְצִוְּךָ אֱלֹהִים וְיָכָלְתָּ עֲמֹד — הַמְּלֵךְ בִּגְבוּרָה [שאל עצה מפי הקב"ה] אם מצוה אותך לעשות כן, תוכל עמוד; ואם יְעַכֵּב על ידך, לא תוכל לעמוד. כז) וַיֵּלֶךְ לוֹ אֶל־אַרְצוֹ — לְגַיֵּר בני משפחתו.

א) בַּיּוֹם הַזֶּה — בראש חדש. לא היה צריך לכתוב אלא "בַּיּוֹם הַהוּא", מַהוּ

אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ כִּי־הוֹצִיא יְהוָה אֶת־יִשְׂרָאֵל
מִמִּצְרָיִם׃ ב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת־צִפֹּרָה אֵשֶׁת מֹשֶׁה
אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ׃ ג וְאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם כִּי
אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ ד וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר כִּי־
אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה׃ ה וַיָּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן
מֹשֶׁה וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ אֶל־מֹשֶׁה אֶל־הַמִּדְבָּר אֲשֶׁר־הוּא חֹנֶה
שָׁם הַר הָאֱלֹהִים׃ ו וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ בָּא
אֵלֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ׃ ז וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ
וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ־לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֹאוּ הָאֹהֱלָה׃

בֵּאוּר.

א) כִּי־הוֹצִיא – הוּא בֵּאוּר לְרֹאשׁ הַפָּסוּק: „אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים".

ב) אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ – לְאַחַר שֶׁשִּׁלַּח אוֹתָהּ מִמִּצְרַיִם לְבֵית אָבִיהָ (רְאֵה בְּרַשִׁ"י).

ד) כִּי – אָמַר – אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי.

ה) אֶל־הַמִּדְבָּר... הַר הָאֱלֹהִים – אֶל הַר הָאֱלֹהִים, הוּא חֹרֵב.

ו) וַיֹּאמֶר אֶל־מֹשֶׁה – שָׁלַח לֵאמֹר לְמֹשֶׁה. וְנוּסַח הַשִּׁבְעִים: „וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה: הִנֵּה חוֹתֶנְךָ..."

רַשִׁ"י.

על שם שֶׁיִּתֵּר [בשביל שהוסיף] פרשה אחת בתורה „וְאַתָּה תֶחֱזֶה" (להלן כא). יִתְרוֹ – לִכְשֶׁנִּתְגַּיֵּר וְקִיֵּם הַמִּצְוֹת, הוסיפו לו אות אחת על שמו. חוֹבָב – שֶׁחִבֵּב את התורה. ויש אומרים: רְעוּאֵל אביו של יתרו היה, וּמַהוּ אומר: „ותבאנה אל רעואל אביהן"? שהתינוקות קורין לאבי אביהם אבא. ב) חֹתֵן מֹשֶׁה – כאן היה יתרו מתכבד במשה: אני חותן המלך! וּלְשֶׁעָבַר [קודם לכן] היה משה תולה הַגְּדוּלָּה בְּחָמִיו [בחותנו]: „וַיָּשָׁב אל יתר חוֹתְנוֹ". אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה – בירידת המן וּבַבְּאֵר ובעמלק. כִּי הוֹצִיא יְיָ – זו גדולה על כולם. ב) אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ – כשאמר לו הקב"ה במדין: „לך שוב מצרימה", ויקח משה את אשתו ואת בניו וגומר. ויצא אהרן לקראתו ויפגשהו בהר האלהים. אמר לו: מי הם הללו? אמר לו: זו היא אשתי שנשאתי במדין, וְאֵלּוּ בָּנַי. אמר לו: והיכן אתה מוליכם? אמר לו: למצרים. אמר לו: על הראשונים [כלומר: על אלו שנמצאו כבר במצרים] אנו מצטערים, ואתה בא להוסיף עליהם! אמר לה: לכי לבית אביך. נָטְלָה שני בניה והלכה לה. ה) אֶל הַמִּדְבָּר – אף אנו יודעים שבמדבר היה, אלא בִּשְׁבָחוֹ של יתרו דִּבֵּר הכתוב, שהיה יושב בכבודו של עולם, וְנָדְבוֹ לבו לצאת אל המדבר, מְקוֹם תֹּהוּ, לשמוע דברי תורה. ו) אֲנִי חֹתֶנְךָ יִתְרוֹ... אם אין אתה יוצא בְּגִינִי [בשבילי], צא בגין אשתך; ואם אין אתה יוצא בגין אשתך, צא בגין שני בניה. ז) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה – כבוד גדול נתכבד יתרו באותה שעה: כֵּיוָן שיצא משה, יצא אהרן, נדב ואביהוא; ומי הוא שראה אלו יוצאין

ח וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפַרְעֹה
וּלְמִצְרַיִם עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם
בַּדֶּרֶךְ וַיַּצִּלֵם יְהוָה׃ ט וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ עַל כָּל־הַטּוֹבָה אֲשֶׁר־
עָשָׂה יְהוָה לְיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִצִּילוֹ מִיַּד מִצְרָיִם׃ י וַיֹּאמֶר
יִתְרוֹ בָּרוּךְ יְהוָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה
אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם מִתַּחַת יַד־מִצְרָיִם׃ יא עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־
גָדוֹל יְהוָה מִכָּל־הָאֱלֹהִים כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם׃
יב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן
וְכֹל ׀ זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל־לֶחֶם עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים׃

בֵּאוּר.

ח) עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל – בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל. הַתְּלָאָה – [שֵׁם מִמְּקוֹר לָאֹה = עָיֵף] הַצָּרוֹת, הַמְּאֹרָעוֹת הַקָּשִׁים. מְצָאָתַם – מָצְאָה אוֹתָם.

ט) וַיִּחַדְּ – [מָקוֹר: חָדֹה (= שָׂמֹחַ), ל״ה; הֶעָתִיד: יֶחֱדֶה – וַיִּחַדְּ (= וַיֵּשְׁבְּ) וּבָאָה תַּחַת הַחִירִק תְּנוּעָה עוֹרֶפֶת, הַפַּתָּח, לְהָקֵל עַל הַמִּבְטָא: וַיִּחַד, כְּמוֹ: וַיִּחַן מִן יַחֲנֶה, וַיִּחַר מִן יֶחֱרֶה; וְהַשְּׁוָא וְהַדָּגֵשׁ הַקַּל שֶׁבַּדָּלֶת לֹא נִשְׁמְטוּ, שֶׁלֹּא כְּדִין. וַיִּחַדְּ – שָׂמַח.

י) בָּרוּךְ – וְכָל תְּמוּנַת פָּעוּל, שֶׁאֵין לָהּ פוֹעֵל, אֵינָהּ אֶלָּא תֹאַר (אֶבֶן עֶזְרָא)].

יא) זָדוּ – [מָקוֹר: זוּד, שֶׁעִקַּר הוֹרָאָתוֹ: רָתֹחַ, וּבְהַשְׁאָלָה: זוּד עַל... עָשֹׂה רֶשַׁע; פֹּעַל זֶה רָגִיל יוֹתֵר בְּהִפְעִיל: הֵזִיד... יָזִיד]. כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם – כִּי בִּשְׁבִיל שֶׁזָּדוּ הַמִּצְרִים עַל יִשְׂרָאֵל, עָשָׂה בָהֶם שְׁפָטִים [וּרְאֵה בְּרַשִׁ״י].

יב) לֶאֱכָל־לֶחֶם – מִבְּשַׂר הַקָּרְבָּנוֹת. לִפְנֵי הָאֱלֹהִים – לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ, שֶׁהַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה עָלָיו.

רַשִׁ״י.

ולא יצא? ח) וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ – למשוך את לבו לקרבו לתורה. ט) וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ – מִדְרַשׁ אַגָּדָה: נעשה בשרו חִדּוּדִין חדודין [קְמָטִים קמטים]: מֵיצַר היה על אִבּוּד מצרים; הַיְנוּ דְּאָמְרֵי אִינְשֵׁי: גִּיּוֹרָא עד עשרה דָּרֵי לא תִבְזֵי אַרְמָאָה בְּאַפֵּיהּ: וְגֵר עד עשרה דורות אל תִּבְזֶה „גוי" בפניו]. י) מִיַּד מִצְרַיִם – אומה קשה. וּמִיַּד פַּרְעֹה – מלך קשה. עד עכשיו לא היה עבד יכול לברוח ממצרים, שהיתה הארץ מְסֻגֶּרֶת. וְאֵלּוּ יצאו ששים רִבּוֹא. יא) עַתָּה יָדַעְתִּי – מכירו הייתי לְשֶׁעָבַר, ועכשיו ביותר. מִכָּל הָאֱלֹהִים – מלמד שהיה מכיר בכל עבודות אלילים שבעולם, שלא הִנִּיחַ עבודת אלילים שלא עֲבָדָהּ. בַּדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם – במים דִּמּוּ לְאַבְּדָם, והם נאבדו במים. בַּקְּדֵרָה אשר בִּשְּׁלוּ, בה נתבשלו. יב) וַיָּבֹא אַהֲרֹן – ומשה היכן הלך? והלא הוא שיצא לקראתו וגרם לו את כל הכבוד הזה! אלא שהיה עומד וּמְשַׁמֵּשׁ לִפְנֵיהֶם. יב) לִפְנֵי הָאֱלֹהִים – מִכָּאן, שכל הַנֶּהֱנֶה מסעודה, שתלמידי חכמים

אֶת־יְהוָה לֵאמֹר הֲיֵשׁ יְהוָה בְּקִרְבֵּנוּ אִם־אָיִן׃ פ ח וַיָּבֹא עֲמָלֵק
וַיִּלָּחֶם עִם־יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִם׃ ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוֹשֻׁעַ
בְּחַר־לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק מָחָר אָנֹכִי נִצָּב עַל־
רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי׃ י וַיַּעַשׂ יְהוֹשֻׁעַ כַּאֲשֶׁר
אָמַר־לוֹ מֹשֶׁה לְהִלָּחֵם בַּעֲמָלֵק וּמֹשֶׁה אַהֲרֹן וְחוּר עָלוּ רֹאשׁ
הַגִּבְעָה׃ יא וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר
יָנִיחַ יָדוֹ וְגָבַר עֲמָלֵק׃ יב וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ־אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ
תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה
אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ׃ יג וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ

בֵּאוּר.

ז) הֲיֵשׁ יְיָ בְּקִרְבֵּנוּ — לְמַלֵּא אֶת כָּל צְרָכֵינוּ.

ט) בְּחַר־לָנוּ אֲנָשִׁים — גִּבּוֹרֵי מִלְחָמָה. עַל הַגִּבְעָה — שֶׁהָיְתָה יְדוּעָה בִּמְקוֹם הַמִּלְחָמָה.

יא) כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ — עִם מַטֵּה הָאֱלֹהִים. יָנִיחַ יָדוֹ - יוֹרִיד יָדוֹ כְּדֵי שֶׁתָּנוּחַ מְעַט.

יב) כְּבֵדִים — [= כְּבֵדוֹת] חַלָּשׁוֹת. וַיִּקְחוּ — אַהֲרֹן וְחוּר. וַיְהִי [= וַיִּהְיוּ] יָדָיו אֱמוּנָה — [= בֶּאֱמוּנָה, תֹּאַר הַפֹּעַל] בְּתֹקֶף, כְּלוֹמַר: יָדָיו הָיוּ מוּרָמוֹת לְמַעְלָה בְּעֹז. עַד־בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ — עַד שְׁקִיעַת הַחַמָּה.

יג) וַיַּחֲלֹשׁ — וּמְקוֹר חָלַשׁ, וְהוּא פֹּעַל

רַשִׁ"י.

דבר הזק ושמו סַנְפְּרִינוּן, והלוג נבקע מפניו. ח) וַיָּבֹא עֲמָלֵק — סָמַךְ פרשה זו למקרא זה: „הֲיֵשׁ יְיָ"... לוֹמַר: תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם, ואתם אומרים; „הֲיֵשׁ יְיָ בְּקִרְבֵּנוּ?" חַיֵּיכֶם, שהכלב בא ונושך אתכם, ואתם צועקים אלי, ותדעו היכן אני. מָשָׁל לאדם, שהרכיב בנו על כְּתֵפוֹ, וְיָצָא לדרך. היה אותו הבן רואה חֵפֶץ ואומר: אַבָּא, טול חפץ זה ותן לי! והוא נותן לו. וכן [פעם] שניה וכן שלישית. פגעו באדם אחד, אמר לו אותו הבן: ראית את אבא? אמר לו אביו: אינך יודע היכן אני? השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו. ט) בְּחַר־לָנוּ — לי ולך; הִשְׁוָהוּ לו, מכאן אמרו; יְהִי כְבוֹד תַּלְמִידְךָ חָבִיב עָלֶיךָ כְּשֶׁלָּךְ. בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים — גבורים וְיִרְאֵי חֵטְא, שֶׁתְּהֵא זכותם מְסַיַּעְתָּם [עוזרת להם]. י) וְחוּר — בנה של מִרְיָם היה, וְכָלֵב בעלה. יא) כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ — וכי ידיו של משה עושות מלחמה, או שוברות מלחמה? אלא לומר לך: כל זמן שהיו ישראל מִסְתַּכְּלִים כְּלַפֵּי מעלה וּמְשַׁעְבְּדִים את לבם לאביהם שבשמים, היו מתגברים, ואם לָאו, היו נופלים. יב) וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים — בשביל שנתעצל בַּמִּצְוָה [להלחם בעמלק] וּמִנָּה אחר תחתיו, נִתְיַקְּרוּ [נכבדו] ידיו. וַיִּקְחוּ־אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו — ולא ישב לו על כר וכסת? אמר: ישראל שרוין בצער, אף אני אהיה עמהם בצער. וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה — ידיו היו פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה. עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ — שהיו העמלקים מְחַשְּׁבִים את השעות באיצטרולוגיא [במהלך הכוכבים] באיזו שעה הם נוצחים. וְהֶעֱמִיד להם משה חַמָּה וְעִרְבֵּב את השעות. יג) וַיַּחֲלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ —

אֶת־עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ לְפִי־חָרֶב: פ מפטיר יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן בַּסֵּפֶר וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ כִּי־מָחֹה
אֶמְחֶה אֶת־זֵכֶר עֲמָלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם: טו וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ
וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יְהוָה ׀ נִסִּי: טז וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ מִלְחָמָה
לַיהוָה בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר: פ פ פ

יִתְרוֹ.

יח.

א וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כֹהֵן מִדְיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֵת כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה

בֵּאוּר.

עוֹמֵד וְיוֹצֵא; הָעוֹמֵד בָּא בֶּעָתִיד: יֶחֱלַשׁ, וְהַיּוֹצֵא: וַיַּחֲלֹשׁ] הִכְנִיעַ וְהִשְׁמִיד. אֶת־עֲמָלֵק וְאֶת־עַמּוֹ — כַּנִּרְאֶה נִקְרָא הַמֶּלֶךְ בְּשֵׁם עַמּוֹ: עֲמָלֵק.

יד) וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ — הַנָּכוֹן לַעֲמֹד תַּחְתֶּיךָ בְּרֹאשׁ הָעָם וּלְהִלָּחֵם אֶת מִלְחֲמוֹתָיו. מִכָּאן אָנוּ לְמֵדִים, שֶׁבְּאוֹתָהּ שָׁעָה הָיָה כְּבָר יְהוֹשֻׁעַ גִּבּוֹר מִלְחָמָה מְפֻרְסָם בָּעָם וְיוֹרֵשׁ כִּסְאוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, שֶׁהָיָה כְּבָר זָקֵן וְחַלָּשׁ, וְלֹא יָכֹל גַּם לְהָרִים יָדָיו מֵחֲמַת זִקְנָה; וְזֶהוּ שֶׁאָמַר מֹשֶׁה: „בְּחַר לָנוּ...“ [וּרְאֵה לְהַלָּן ל״ג, י״א]: „וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן נַעַר“. לְפִיכָךְ נִרְאִים הַדְּבָרִים, שֶׁפָּרָשָׁה זוֹ מְקוֹמָהּ בְּסוֹף מַסְעֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר וְלֹא בִּתְחִלָּתָם (כהנא).

טו) יְיָ נִסִּי — [נֵס = דֶּגֶל] יְיָ דִּגְלִי, הַמְחַזְּקֵנִי בַּמִּלְחָמָה לְנַצֵּחַ אֶת אוֹיְבַי.

טז) כֵּס — כִּסֵּא. כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ — יְיָ הֵרִים יָדוֹ עַל כִּסְאוֹ — הַשָּׁמַיִם — בִּשְׁבוּעָה, כִּי מִלְחָמָה לַיְיָ בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר — בְּכָל הַדּוֹרוֹת, בִּשְׁבִיל שֶׁהִתְנַפֵּל עַל יִשְׂרָאֵל חִנָּם.

רַשִׁ״י.

חַתֵּךְ ראשי גבוריו, ולא השאיר אלא חַלָּשִׁים שבהם, ולא הֲרָגָם כֻּלָּם. — יד) כְּתֹב זֹאת זִכָּרוֹן — שבא עמלק לְהִזְדַּוֵּג לישראל [ולהלחם עמהם] קודם לכל האומות. וְשִׂים בְּאָזְנֵי יְהוֹשֻׁעַ — המכניס את ישראל לארץ, שיצוה את ישראל לשלם לו את גמולו. כאן נרמז לו למשה, שיהושע מכניס את ישראל לארץ. כִּי מָחֹה אֶמְחֶה — לכך אני מזהירך כן, כי חפץ אני למחותו. טז) כִּי יָד עַל כֵּס יָהּ — ידו של הקב״ה הוּרְמָה לִשָּׁבַע בכסאו, להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית; שאין שמו שלם וכסאו שלם, עד שיִמָּחֶה שמו של עמלק כלו, וכשימחה שמו יהיה השם שלם והכסא שלם.

א) וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ — מה שמועה שמע ובא? קריעת ים סוף ומִלְחֶמֶת עמלק. יִתְרוֹ — שבעה שמות נקראו לו: רעואל, יתר, יתרו, חובב, חבר, קיני, פוטיאל. יֶתֶר —

הָעָ֖ם בַּיּ֥וֹם הַשְּׁבִעִֽי׃ לא וַיִּקְרְא֧וּ בֵֽית־יִשְׂרָאֵ֛ל אֶת־שְׁמ֖וֹ מָ֑ן
וְה֗וּא כְּזֶ֤רַע גַּד֙ לָבָ֔ן וְטַעְמ֖וֹ כְּצַפִּיחִ֥ת בִּדְבָֽשׁ׃ לב וַיֹּ֣אמֶר מֹשֶׁ֗ה
זֶ֤ה הַדָּבָר֙ אֲשֶׁ֣ר צִוָּ֣ה יְהוָ֔ה מְלֹ֤א הָעֹ֙מֶר֙ מִמֶּ֔נּוּ לְמִשְׁמֶ֖רֶת
לְדֹרֹתֵיכֶ֑ם לְמַ֣עַן ׀ יִרְא֣וּ אֶת־הַלֶּ֗חֶם אֲשֶׁ֨ר הֶאֱכַ֤לְתִּי אֶתְכֶם֙
בַּמִּדְבָּ֔ר בְּהוֹצִיאִ֥י אֶתְכֶ֖ם מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ לג וַיֹּ֨אמֶר מֹשֶׁ֜ה
אֶֽל־אַהֲרֹ֗ן קַ֚ח צִנְצֶ֣נֶת אַחַ֔ת וְתֶן־שָׁ֥מָּה מְלֹֽא־הָעֹ֖מֶר מָ֑ן וְהַנַּ֤ח
אֹתוֹ֙ לִפְנֵ֣י יְהוָ֔ה לְמִשְׁמֶ֖רֶת לְדֹרֹתֵיכֶֽם׃ לד כַּאֲשֶׁ֛ר צִוָּ֥ה יְהוָ֖ה
אֶל־מֹשֶׁ֑ה וַיַּנִּיחֵ֧הוּ אַהֲרֹ֛ן לִפְנֵ֥י הָעֵדֻ֖ת לְמִשְׁמָֽרֶת׃ לה וּבְנֵ֣י
יִשְׂרָאֵ֗ל אָכְל֤וּ אֶת־הַמָּן֙ אַרְבָּעִ֣ים שָׁנָ֔ה עַד־בֹּאָ֖ם אֶל־אֶ֣רֶץ
נוֹשָׁ֑בֶת אֶת־הַמָּן֙ אָֽכְל֔וּ עַד־בֹּאָ֕ם אֶל־קְצֵ֖ה אֶ֥רֶץ כְּנָֽעַן׃
לו וְהָעֹ֕מֶר עֲשִׂרִ֥ית הָאֵיפָ֖ה הֽוּא׃ פ שביעי

בֵּ א וּ ר.

לא) כְּזֶרַע גַּד – מִין גַּרְעִין קָטָן וְעָגֹל (קָארִיאַנדער) הַמָּצוּי בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. הַמָּן הָיָה דוֹמֶה לְגַד בְּתַבְנִיתוֹ וְלֹא בְמַרְאֵהוּ, שֶׁאֵין הַגַּד לָבָן, וְהַמָּן לָבָן: "עֵינוֹ כְּעֵין הַבְּדֹלַח" (בַּמִּדְבָּר י"א, ז') "דַּק – וְצַח – כַּכְּפֹר". כְּצַפִּיחִת בִּדְבָשׁ – כְּעֻגָה מְטֻגֶּנֶת בִּדְבָשׁ.

לג) וַיֹּאמֶר משֶׁה אֶל־אַהֲרֹן – בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְאַחַר שֶׁהוּקַם הַמִּשְׁכָּן. צִנְצֶנֶת – צְלֹחִית. צִנְצֶנֶת אַחַת – אֵיזוֹ צִנְצֶנֶת; וְאֵין פֹּה הַכַּוָּנָה: אַחַת וְלֹא שְׁתַּיִם. אֹתוֹ – אֶת עֹמֶר הַמָּן, שֶׁהוּא הָעִקָּר וְלֹא הַצִּנְצֶנֶת. לִפְנֵי יְיָ – לִפְנֵי הָאָרוֹן, בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים.

לד) כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְיָ – זֶהוּ מִקְרָא קָצָר וּמְסֹרָס, וְהָרָאוּי: "וַיִּקַּח אַהֲרֹן צִנְצֶנֶת אַחַת, וַיִּתֵּן שָׁמָּה מְלֹא הָעֹמֶר מָן, וַיַּנִּיחֵהוּ אַהֲרֹן לִפְנֵי הָעֵדֻת לְמִשְׁמָרֶת, כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֶת משֶׁה". הָעֵדֻת – שְׁנֵי לֻחוֹת הַבְּרִית, שֶׁהָיוּ מֻנָּחִים בָּאָרוֹן בְּקֹדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים. צִנְצֶנֶת הַמָּן הָיְתָה מֻנַּחַת אֵצֶל הָאָרוֹן.

לו) וְהָעֹמֶר – הָאָמוּר לְמַעְלָה (ט"ז): "עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת": "מְלֹא הָעֹמֶר מָן" (ל"ג). עֲשִׂרִית הָאֵפָה הוּא – וְהָאֵיפָה – שָׁלֹשׁ סְאִים, וְהַסְּאָה – שִׁשָּׁה קַבִּים, וְהַקַּב – אַרְבָּעָה לוּגִים, וְהַלּוֹג – אַרְבַּע רְבִיעִיּוֹת.

רַ שִׁ "י.

הקוץ עוקר הכרוב. כלומר: עם הקוץ עוקרים לפעמים גם את הכרוב הסמוך אליו], על ידי הרשעים מתגנין [מתבזים] הכשרים. לב) מְלֹא הָעֹמֶר... לְדֹרֹתֵיכֶם – בימי ירמיהו כשהיה מוכיחם: למה אין אתם עוסקים בתורה? והם אומרים: נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה? – מהיכן נתפרנס? – הוציא להם צנצנת המן, אמר להם: "אַתֶּם רְאוּ דְּבַר יְיָ!" בזה נתפרנסו אבותיכם, הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון לִירֵאָיו. לג) וְהַנַּח אֹתוֹ לִפְנֵי יְיָ – לפני הארון. ולא נאמר מקרא זה עד שנבנה אהל מועד, אלא שנכתב כאן בפרשת המן.

יז.

א וַיִּסְעוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר־סִין לְמַסְעֵיהֶם עַל־פִּי
יְהוָה וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם לִשְׁתֹּת הָעָם׃ ב וַיָּרֶב הָעָם
עִם־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תְּנוּ־לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה
מַה־תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה־תְּנַסּוּן אֶת־יְהוָה׃ ג וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם
לַמַּיִם וַיָּלֶן הָעָם עַל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם
לְהָמִית אֹתִי וְאֶת־בָּנַי וְאֶת־מִקְנַי בַּצָּמָא׃ ד וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־
יְהוָה לֵאמֹר מָה אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה עוֹד מְעַט וּסְקָלֻנִי׃ ה וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אִתְּךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל
וּמַטְּךָ אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת־הַיְאֹר קַח בְּיָדְךָ וְהָלָכְתָּ׃ ו הִנְנִי
עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָּׁם ׀ עַל־הַצּוּר בְּחֹרֵב וְהִכִּיתָ בַצּוּר וְיָצְאוּ מִמֶּנּוּ
מַיִם וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ז וַיִּקְרָא
שֵׁם הַמָּקוֹם מַסָּה וּמְרִיבָה עַל־רִיב ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נַסֹּתָם

בֵּאוּר.

א) לְמַסְעֵיהֶם – בֵּין סִין לִרְפִידִים חָנוּ עוֹד בְּתַחֲנוֹת אֲחֵרוֹת: בְּדָפְקָה וּבְאָלוּשׁ, וְלֹא הֻזְכְּרוּ כָּאן, בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא אֵרַע בָּהֶן שׁוּם מְאֹרָע חָשׁוּב. וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים – לֹא רָחוֹק מֵהַר חֹרֵב (רְאֵה פָּסוּק ו׳). לִשְׁתֹּת הָעָם – לִשְׁתִיַּת הָעָם; וְנֹסַח הַשִּׁבְעִים: לִשְׁתּוֹת לָעָם.

ב) תְּנוּ־לָנוּ – אַתָּה וְאַהֲרֹן. מַה־תְּנַסּוּן [פִּעֵל: נִסָּה, ל״ה; וְהַנּוּן נוֹסֶפֶת] אֶת־יְיָ – לָדַעַת אִם יוּכַל לָתֵת לָכֶם מַיִם בַּמִּדְבָּר.

ג) וַיִּצְמָא... וַיָּלֶן הָעָם – כִּרְאוֹתָם שֶׁאֵין מַיִם, רָבוּ עִם מֹשֶׁה, וְכַאֲשֶׁר גָּבַר הַצָּמָא, הִתְמַרְמְרוּ עָלָיו מְאֹד. וְאֶת־בָּנַי – הַקְּטַנִּים, שֶׁאֵינָם יְכוֹלִים לִסְבֹּל צָמָא.

ד) עוֹד מְעַט – אִם אַמְתִּין עוֹד מְעַט. וּסְקָלֻנִי – [עָבָר מְהֻפָּךְ] וְיִסְקְלוּנִי.

ה) עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם – אֶל הַצּוּר, אֲשֶׁר בְּחֹרֵב, וְהָעָם יֵלֵךְ אַחֲרֶיךָ. וְקַח אִתְּךָ מִזִּקְנֵי הָעָם – שֶׁגַּם הֵם יֵלְכוּ יַחַד אִתְּךָ לִפְנֵי הָעָם.

ו) לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל – שֶׁעָמְדוּ אֵצֶל הַצּוּר, אֲבָל הָעָם עָמַד מֵרָחוֹק.

רַשִׁ״י.

ה) עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם – וראה אם יסקלוך; למה הוצאת לַעַז (שם רע) על בני. – וְקַח אִתְּךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל – לְעֵדוּת, שיראו שעל ידך המים יוצאים מן הצור, ולא יאמרו: מעינות היו שם מִימֵי קדם. – וּמַטְּךָ, אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ ... מה תַּלְמוּד לוֹמַר? אלא שהיו ישראל אומרים על המטה, שאינו מוכן אלא לְפֻרְעָנוּת: בו לָקָה פרעה ומצרים כמה מכות במצרים ועל הים, לכך נאמר: „אשר הכית בו"... שאף לטובה הוא מוכן. ו) וְהִכִּיתָ בַצּוּר – „עַל הַצּוּר" לא נאמר, אלא „בַּצּוּר" מכאן שהמטה היה של מין

נָתַן יְהוָה לָכֶם לְאָכְלָה׃ טו זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לִקְטוּ
מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם אִישׁ
לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ תִּקָּחוּ׃ יז וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּלְקְטוּ
הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט׃ יח וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה
וְהַמַּמְעִיט לֹא הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי־אָכְלוֹ לָקָטוּ׃ יט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
אֲלֵהֶם אִישׁ אַל־יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר׃ כ וְלֹא־שָׁמְעוּ אֶל־מֹשֶׁה
וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַיָּרֻם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ* וַיִּקְצֹף
עֲלֵהֶם מֹשֶׁה׃ כא וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ
וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס׃ כב וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה

* פתח באתנח.

בֵּאוּר.

הַמָּזוֹן. לְאָכְלָה – [שֵׁם הַפֹּעַל בְּתְמוּנַת נְקֵבָה] לֶאֱכֹל.

טז) לְפִי אָכְלוֹ – וְהַשֵּׁם אֹכֶל בְּנִטְיָה] שִׁעוּר הַמַּאֲכָל הַנִּצְרָךְ לְבֵיתוֹ. עֹמֶר – מִדַּת הַיָּבֵשׁ, עֲשִׂירִית הָאֵיפָה. עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת – עֹמֶר לְכָל נֶפֶשׁ. לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ – לַנְּפָשׁוֹת הַנִּמְצָאוֹת בְּאָהֳלוֹ. תִּקָּחוּ – תִּלְקְטוּ.

יז) הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט – הָיָה מִי שֶׁלָּקַט הַרְבֵּה וּמִי שֶׁלָּקַט מְעַט, כִּי לָקְטוּ בְּאֹמֶד, בְּלִי מִדָּה.

יח) וַיָּמֹדּוּ – [מָקוֹר: מֹד - מָדֹד, ע״ע; פָּעַל] וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר – כְּשֶׁהֵבִיאוּ הָאֹהֱלָה אֶת אֲשֶׁר לָקְטוּ, מָדְדוּ אוֹתוֹ בָּעֹמֶר לִרְאוֹת אִם יֵשׁ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת. וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה – מִי שֶׁלָּקַט הַרְבֵּה, לֹא מָצָא יוֹתֵר מֵעֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת. וְהַמַּמְעִיט לֹא הֶחְסִיר – וּמִי שֶׁלָּקַט מְעַט לֹא מָצָא פָּחוֹת מֵעֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת; וְזֶה הָיָה נֵס.

יט) אַל־יוֹתֵר – [= יוֹתִיר; הַפֹּעַל מִמָּקוֹר יָתֹר; בְּנִּוּי „לֹא־תַעֲשֶׂה" מִתְחַלֵּף הַחִירִיק הַנִּרְאֶה שֶׁל ע׳ הַפֹּעַל לְצֵירֶה נִסְתָּר, בְּלִי יוּד] אַל יַשְׁאִיר.

כ) וַיָּרֻם – [מָקוֹר: רֹם - רָמֹם, ע״ע; הֶעָתִיד: יָרֹם (= יָסֹב), וּבְנִּוּ הַמִּתְהַפֵּךְ הָיָה רָאוּי לָבֹא וַיָּרָם (= וַיָּסָב); אַךְ כְּדֵי לְהַבְדִּילוֹ מִן הַפֹּעַל רוּם: וַיָּרָם כְּבוֹד יְיָ (יְחֶזְקֵאל י׳, ד׳) הִתְפַּשֵּׁט כָּאן הַחוֹלָם לְקִבּוּץ; וּמִזֶּה הַשֵּׁם רִמָּה]. וַיָּרֻם תּוֹלָעִים וַיִּבְאַשׁ – רָחֲשׁוּ בּוֹ תּוֹלָעִים וְהִסְרִיחַ [רְאֵה בְּרַשִׁ״י].

כא) וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ – כְּלוֹמַר: כְּחֹם הַיּוֹם. וְנָמָס – [מָקוֹר: מֹס - מָסֹס, ע״ע; נִפְעַל: הִמֵּס, עָבָר מְהֻפָּךְ]. וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס – הַמָּן הָיָה נָמֵס מִפְּנֵי הַחַמָּה, וּלְפִיכָךְ הָיוּ לוֹקְטִים אוֹתוֹ בַּבֹּקֶר.

כב) לֶחֶם מִשְׁנֶה – לֶחֶם כָּפוּל, כ…

רַשִׁ״י.

שכבת הטל, נתגלה המן. כ) וַיּוֹתִרוּ אֲנָשִׁים – דתן ואבירם. וַיִּבְאַשׁ וַיָּרֻם תּוֹלָעִים – הרי זה מקרא הפוך: שֶׁבַּתְּחִלָּה הִבְאִישׁ ולבסוף הִתְלִיעַ [נתמלא תולעים], כָּעִנְיָן [כמו] שנאמר: „וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא הָיְתָה בּוֹ". וכן דרך כל הַמִּתְלַיְּעִים. כא) וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס – המן שנשאר בשדה נִמּוֹחַ ונעשה נחלים, ושותים ממנו אַיָּלִים וּצְבָאִים; ואומות העולם צדין מהם וטועמים בהם טעם מָן, ויודעים שִׁבְחָם של ישראל. כב) לֶחֶם מִשְׁנֶה – מדרש

שְׁנֵי הָעֹמֶר לָאֶחָד וַיָּבֹאוּ כָּל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה׃
כג וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת־קֹדֶשׁ
לַיהוָה מָחָר אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפוּ אֵפוּ וְאֵת אֲשֶׁר־תְּבַשְּׁלוּ בַּשֵּׁלוּ
וְאֵת כָּל־הָעֹדֵף הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד־הַבֹּקֶר׃ כד וַיַּנִּיחוּ
אֹתוֹ עַד־הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא־
הָיְתָה בּוֹ׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אִכְלֻהוּ הַיּוֹם כִּי־שַׁבָּת הַיּוֹם לַיהוָה
הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה׃ כו שֵׁשֶׁת יָמִים תִּלְקְטֻהוּ וּבַיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה־בּוֹ׃ כז וַיְהִי בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יָצְאוּ מִן־
הָעָם לִלְקֹט וְלֹא מָצָאוּ׃ ס כח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה
מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתָי׃ כט רְאוּ כִּי־יְהוָה נָתַן לָכֶם
הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם שְׁבוּ
אִישׁ תַּחְתָּיו אַל־יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי׃ ל וַיִּשְׁבְּתוּ

בֵּאוּר.

שְׁנַיִם; וְהַכָּתוּב מְבָאֵר: שְׁנֵי הָעֹמֶר... וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה – לָדַעַת מַה לַּעֲשׂוֹת בָּעוֹדֵף.

כג) שַׁבָּתוֹן – מְנוּחָה. שַׁבַּת־קֹדֶשׁ... – וְאָסוּר יִהְיֶה לְהָכִין צָרְכֵי אֹכֶל. אֵת אֲשֶׁר־תֹּאפוּ – מַה שֶּׁאַתֶּם רוֹצִים לֶאֱפוֹת, אֵפוּ הַיּוֹם, וּמַה שֶּׁאַתֶּם רוֹצִים לְבַשֵּׁל, בַּשְּׁלוּ, הַכֹּל לִשְׁנֵי יָמִים. הָעֹדֵף – הַנּוֹתָר. הַנִּיחוּ – וּמָקוֹר נוּחַ, ע״ו; הִפְעִיל א׳: הָנֵחַ, וּפֵרוּשׁוֹ: תֵּת מְנוּחָה (עָבָר: הֵנִיחַ; הֹוֶה: מֵנִיחַ; עָתִיד: אָנִיחַ). הִפְעִיל ב׳: הַנֵּחַ, וּפֵרוּשׁוֹ: שִׂים, עֲזֹב (עָבָר: הִנִּיחַ, הֹוֶה: מַנִּיחַ; עָתִיד: אַנִּיחַ). לְמִשְׁמֶרֶת – שֶׁיְּהֵא שָׁמוּר וְשָׁמוּט. עַד־הַבֹּקֶר – שֶׁל יוֹם הַמָּחֳרָת, כִּי לֹא יֵרֵד הַמָּן בְּשַׁבָּת.

כז) יָצְאוּ מִן־הָעָם – אֲחָדִים מִן הָעָם.

כט) לֶחֶם יוֹמָיִם – מָזוֹן לִשְׁנֵי יָמִים. תַּחְתָּיו – עַל מְקוֹמוֹ. אַל יֵצֵא־אִישׁ מִמְּקֹמוֹ – לִלְקֹט אֶת הַמָּן

ל) וַיִּשְׁבְּתוּ – נָחוּ, שָׁמְרוּ אֶת הַשַּׁבָּת.

רַשִׁ״י.

אגדה: לֶחֶם מִשְׁנֶה – אותו היום נשתנה לשבח בריחו ובטעמו. וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה – שאלוהו: מה היום מיומים? כג הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר יְיָ – שנצטויתי לומר לכם: „וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי", וגומר (פסוק ה). אֵת אֲשֶׁר תֹּאפוּ אֵפוּ – מה שאתם רוצים לאפות בתנור, אפו היום, הכל לשני ימים; ומה שאתם צריכים לבשל ממנו במים, בשלו היום. לְמִשְׁמֶרֶת – לגניזה. כה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה – שחרית, שהיו רגילים לצאת וללקוט, באו לשאול: אם נצא אם לאו? אמר להם: את [מה] שבידכם אכלו; לערב חזרו לפניו ושאלוהו: מהו לצאת? אמר להם: שבת היום! ראה אותם דואגים: שמא פסק המן ולא ירד עוד. אמר להם: היום לא תמצאוהו בשדה, אבל מחר תמצאוהו. כז) יָצְאוּ מִן הָעָם – אלו מחסרי אמנה שבישראל (מכילתא). כח) עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם – משל הדיוט [משל המוני], בהדי הוצא לקי כרבא [עם

לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וַיִּלּוֹנוּ* כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל עַל־
מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּמִּדְבָּר׃ ג וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי־
יִתֵּן מוּתֵנוּ בְיַד־יְהוָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל־סִיר הַבָּשָׂר
בְּאָכְלֵנוּ לֶחֶם לָשֹׂבַע כִּי־הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה
לְהָמִית אֶת־כָּל־הַקָּהָל הַזֶּה בָּרָעָב׃ ס ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן־הַשָּׁמָיִם וְיָצָא הָעָם וְלָקְטוּ
דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי אִם־לֹא׃ ה וְהָיָה
בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר־יָבִיאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר־
יִלְקְטוּ יוֹם ׀ יוֹם׃ ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
עֶרֶב וִידַעְתֶּם כִּי יְהוָה הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ז וּבֹקֶר
וּרְאִיתֶם אֶת־כְּבוֹד יְהוָה בְּשָׁמְעוֹ אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם עַל־יְהוָה
וְנַחְנוּ מָה כִּי תַלּוֹנוּ* עָלֵינוּ׃ ח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְהוָה לָכֶם

*וילונו קרי, *תלינו קרי.

בֵּאוּר.

ב) וַיִּלּוֹנוּ – [נִפְעַל] כָּךְ הוּא הַקְּרִי, וּפֵרוּשׁוֹ: רָבוּ; וְהַכְּתִיב: „וַיַּלִּינוּ" בְּהִפְעִיל, וּפֵרוּשׁוֹ: עוֹרְרוּ אֶת הַכֹּל לָרִיב עִמָּהֶם.

ג) מוּתֵנוּ בְיַד־יְיָ – מִיתָה טִבְעִית כְּדֶרֶךְ הָעוֹלָם. עַל־סִיר הַבָּשָׂר – אֵצֶל סִיר הַבָּשָׂר, כְּלוֹמַר: שֶׁהָיָה לָנוּ הַרְבֵּה בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֹא יָדַעְנוּ מַחְסוֹר. לְהָמִית ... בָּרָעָב – כִּי כְבָר עָבְרוּ שְׁלֹשִׁים יוֹם לְצֵאתָם מִמִּצְרַיִם, וְתַמּוּ כָּל צָרְכֵי הָאֹכֶל שֶׁלָּקְחוּ מִשָּׁם.

ד) דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ – מַאֲכָל שֶׁל כָּל יוֹם יִלְקְטוּ בְּיוֹמוֹ, כְּלוֹמַר: בּוֹ בַּיּוֹם, וְלֹא יָכִינוּ מִיּוֹם אֶחָד לְמָחֳרָתוֹ. אֲנַסֶּנּוּ – בָּזֶה שֶׁיִּצְטָרֵךְ יוֹם יוֹם אֵלַי. הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי – הַכְּתוּבָה לְהַלָּן: ט"ז–כ"ו.

ה) וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר־יָבִיאוּ – וְכַאֲשֶׁר יָכִינוּ לֶאֱכֹל וְיִמְדְּדוּ מַה שֶּׁיָּבִיאוּ. וְהָיָה מִשְׁנֶה – וּמָצְאוּ מִדָּה כְּפוּלָה, פִּי שְׁנַיִם. עַל אֲשֶׁר־יִלְקְטוּ ... – מִכְּפִי שֶׁיִּמְצְאוּ אַחַר הַלְּקִיטָה בְּכָל יוֹם.

ו) עֶרֶב וִידַעְתֶּם – בָּעֶרֶב הַזֶּה תֵּדְעוּ. כִּי יְיָ הוֹצִיא – לֹא אֲנַחְנוּ, כְּמוֹ שֶׁאֲמַרְתֶּם: „כִּי הוֹצֵאתֶם אוֹתָנוּ" [פָּסוּק ג']. כִּי אִם יְיָ, וְהוּא יָכוֹל לְמַלֵּא כָּל מַחְסוֹרְכֶם.

ז) וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם – וּבַבֹּקֶר תִּרְאוּ. בְּשָׁמְעוֹ אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם – וּמְמַלֵּא אֶת מַחְסוֹרְכֶם. וְנַחְנוּ מָה – מָה אֲנַחְנוּ חֲשׁוּבִים. כִּי תַלִּינוּ – כִּי תְעוֹרְרוּ תְלוּנָה עָלֵינוּ.

ח) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה ... – כָּתוּב זֶה מְבָאֵר מָה הֵם הָאוֹתוֹת בָּעֶרֶב וּבַבֹּקֶר, שֶׁמֵּהֶם יֵרָאוּ כִּי יְיָ הוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם וְהוּא שׁוֹמֵעַ אֶת

רַשִׁ"י.

הַדָּקִיק, כלומר: שארית הַמָּזוֹן] שהוציאו ממצרים, וְהֻצְרְכוּ לַמָּן. ד) הֲיֵלֵךְ בְּתוֹרָתִי – אם ישמרו את הַמִּצְוֹת הַתְּלוּיוֹת בו: שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט. ה) וְהָיָה מִשְׁנֶה – לאחר שיביאו ימצאו מִשְׁנֶה על מה שהיו רגילים ללקוט בִּשְׁאָר ימות השבוע.

בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ בִּשְׁמֹעַ יְהוָה אֶת־
תְּלֻנֹּתֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא־עָלֵינוּ
תְלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־יְהוָה׃ ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן אֱמֹר אֶל־
כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל קִרְבוּ לִפְנֵי יְהוָה כִּי שָׁמַע אֵת תְּלֻנֹּתֵיכֶם׃
י וַיְהִי כְּדַבֵּר אַהֲרֹן אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיִּפְנוּ אֶל־
הַמִּדְבָּר וְהִנֵּה כְּבוֹד יְהוָה נִרְאָה בֶּעָנָן׃ פ ששי יא וַיְדַבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יב שָׁמַעְתִּי אֶת־תְּלוּנֹּת* בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דַּבֵּר
אֲלֵהֶם לֵאמֹר בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ בָשָׂר וּבַבֹּקֶר תִּשְׂבְּעוּ־לָחֶם
וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם׃ יג וַיְהִי בָעֶרֶב וַתַּעַל הַשְּׂלָו וַתְּכַס
אֶת־הַמַּחֲנֶה וּבַבֹּקֶר הָיְתָה שִׁכְבַת הַטַּל סָבִיב לַמַּחֲנֶה׃ יד וַתַּעַל
שִׁכְבַת הַטָּל וְהִנֵּה עַל־פְּנֵי הַמִּדְבָּר דַּק מְחֻסְפָּס דַּק כַּכְּפֹר עַל־
הָאָרֶץ׃ טו וַיִּרְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו מָן הוּא
כִּי לֹא יָדְעוּ מַה־הוּא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר

*דגש אחר שורק

בֵּ א ו ּ ר.

תְּלוּנוֹתָם – שֶׁיִּתֵּן לָהֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר, וּבַבֹּקֶר לָחֶם.

יג) וַתַּעַל הַשְּׂלָו – וְשֵׁם קִבּוּץ, וּבָא בְּמִין נְקֵבָה] הוּא עוֹף נוֹדֵד מַחֲנוֹת, מַחֲנוֹת בִּתְקוּפַת הָאָבִיב מִפְּנִים אַפְרִיקָה וַעֲרָב לְצַד צָפוֹן; וּכְשֶׁהוּא מִתְיַגֵּעַ בִּמְעוּפוֹ, הוּא נוֹפֵל אַרְצָה, וּמְאַסְּפִים אוֹתוֹ בְּיָדַיִם. וְגַם בִּשְׁעַת פְּרִיחָתוֹ צָדִים אוֹתוֹ בְּיָדַיִם, מִפְּנֵי שֶׁדַּרְכּוֹ לִפְרֹחַ קָרוֹב לַקַּרְקַע. בְּשָׂרוֹ שֶׁל עוֹף זֶה שָׁמֵן מְאֹד וְעָרֵב לְמַאֲכָל (וכהנא).

יד) וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל – כַּאֲשֶׁר עָלְתָה שִׁכְבַת הַטַּל לְאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ, רָאוּ וְהִנֵּה... – מְחֻסְפָּס – [מָקוֹר חָסֹף = קַלֵּף, גַּלֵּה, וּבָא הַפֹּעַל בְּכֵפֶל ע׳ הַפֹּעַל, ס׳, אַחַר ל׳ הַפֹּעַל: חִסְפֵּס, וְהַבֵּינוֹנִי: מְחֻסְפָּס]. דַּק מְחֻסְפָּס – גַּרְעִין דַּק עָשׂוּי קְלִפּוֹת קְלִפּוֹת. כְּפוֹר – טַל קָפוּא. דַּק כַּכְּפֹר – דַּק וְצַח כַּכְּפֹר.

טו) מָן הוּא – בַּאֲרָמִית; מַה (מִי) הוּא? וְעַל כֵּן קָרְאוּ שְׁמוֹ מָן. הוּא הַלֶּחֶם – זֶהוּ

רַ שִׁ ״ י.

ח) בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל – ולא לִשְׂבֹּעַ; לִמְּדָה תורה דרך ארץ, שאין אוכלין בשר לָשֹׂבַע. ומה ראה [מדוע מצא לטוב לפניו ?] להוריד לחם בבקר, ובשר בערב ? לפי שהלחם שאלו כְּהוֹגֶן [כצדק], שאי אפשר לו לאדם בלא לחם, לפיכך הורידהו להם דרך חִבָּה בבקר, שיש שְׁהוּת [פנאי] להכינו, וטל מלמעלה וטל מלמטה, כְּמֻנָּח בְּקֻפְסָא; אבל בשר שאלו שלא כהוגן ומִכָּרֵס מלאה, שהרבה בהמות היו להם, ועוד. שהיה אפשר להם בלא בשר, לפיכך נתן להם בשעת טֹרַח [בערב], שלא כְּהוֹגֶן. יד) וַתַּעַל שִׁכְבַת הַטָּל – כשהחמה זורחת, עולה הטל שעל המן לקראת החמה, כדרך טל שעולה לקראת החמה; אף אם תְּמַלֵּא שפופרת של ביצה טל, ותסתום את פיה וְתַנִּיחֶהָ בַּחַמָּה, היא עולה מאליה באויר; ובעלות

יַעֲבֹר עַמְּךָ יְהוָה עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ
קָנִיתָ׃ יז תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן
לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה מִקְּדָשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ
יָדֶיךָ׃ יח יְהוָה ׀ יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד׃ יט כִּי
בָא סוּס פַּרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו בַּיָּם וַיָּשֶׁב יְהוָה עֲלֵהֶם אֶת־
מֵי הַיָּם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה בְּתוֹךְ הַיָּם׃ פ כ וַתִּקַּח
מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֲחוֹת אַהֲרֹן אֶת־הַתֹּף בְּיָדָהּ וַתֵּצֶאןָ כָל־
הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלֹת׃ כא וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירוּ
לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ס כב וַיַּסַּע מֹשֶׁה

בֵּאוּר.

עַם־זוּ קָנִיתָ — עַם אֲשֶׁר קָנִיתָ, כְּלוֹמַר: גָּאַלְתָּ. בְּהוֹצָאַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קָנָה לוֹ יְיָ אֶת עַמּוֹ, וְהוּא נַחֲלָתוֹ. „עַם נַחֲלָה".

יז) תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ — תָּבִיא אֶת יִשְׂרָאֵל וְתִטָּעֵם. בְּהַר נַחֲלָתְךָ — בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, שֶׁהִיא אֶרֶץ הָרִים, וְנִקְרֵאת נַחֲלַת יְיָ. מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ — תְּבִיאֵם אֶל הַמָּקוֹם שֶׁתִּשְׁכֹּן בּוֹ. מִקְּדָשׁ...— אֶל הַמִּקְדָּשׁ שֶׁכּוֹנְנוּ, שֶׁיִּסְּדוּ, יָדֶיךָ, יְיָ.

יח) לְעֹלָם וָעֶד — לָנֶצַח. וְזֶהוּ סוֹף הַשִּׁירָה.

יט) כִּי בָא...— פָּסוּק זֶה אֵינוֹ מִן הַשִּׁירָה, אֶלָּא הֶעָרָה לְתֹכֶן הַשִּׁירָה. סוּס — שֵׁם הַקִּבּוּץ.

כ) הַתֹּף — תַּכְשִׁיט הוּא לְאִשָּׁה הַיּוֹצֵאת בְּמָחוֹל [„עוֹד תַּעְדִּי תֻפַּיִךְ וְיָצָאת בִּמְחוֹל מְשַׂחֲקִים" (יִרְמְיָהוּ ל"א, ד')]. וַתֵּצֶאןָ כָל־הַנָּשִׁים — מֵאָהֳלֵיהֶן לִקְרַאת הַמְנַצְּחִים. הַנָּשִׁים מְחוֹלְלוֹת וּמְתוֹפְפוֹת וְשָׁרוֹת שִׁירַת נִצָּחוֹן קְצָרָה. לְהַשְׁמָעַת שִׁירָה קְצָרָה זוֹ מְשַׁמֵּשׁ הַפֹּעַל עָנֹה: „הֲלוֹא לָזֶה יַעֲנוּ בַמְּחֹלוֹת לֵאמֹר: הִכָּה שָׁאוּל בַּאֲלָפָיו, וְדָוִד בְּרִבְבֹתָיו", (שְׁמוּאֵל א' – כ"א, י"ב).

כא) וַתַּעַן לָהֶם — [=לָהֶן] שָׁרָה לִפְנֵיהֶן.

כב) וַיַּסַּע — וַיַּסִּיעַ=וַיַּסֵּעַ; הַפֹּעַל מִמְּקוֹר נָסֹעַ - הַסֵּעַ] מֹשֶׁה צִוָּה לָעָם שֶׁיִּסְעוּ מִשָּׁם.

רַשִׁ"י.

טז) עַם־זוּ קָנִיתָ — העם שֶׁחִבַּבְתָּ מִשְּׁאָר אֻמּוֹת, כחפץ הקנוי בדמים יקרים, שחביב על האדם. יז) תְּבִאֵמוֹ — נִתְנַבֵּא משה, שלא יִכָּנֵס לארץ, לכך לא נאמר: „תְּבִיאֵנוּ". כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ — חָבִיב בית המקדש. שהעולם נברא ביד אחת, שנאמר: „אַף יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ" (ישעיה מ"ח, י"ג), ומקדש בשתי ידים: וְאֵימָתַי יִבָּנֶה בשתי ידים? בזמן שה' ימלך לעולם וָעֶד לעתיד לבא, שהמלוכה שלו. כ) מִרְיָם הַנְּבִיאָה — וְהֵיכָן נתנבאה? כשהיתה אחות אהרן, קודם שנולד משה, אמרה: עתידה אמי שתלד בן שיגאל את ישראל [ולפיכך הוא אומר: אחות אהרן]. בְּתֻפִּים וּבִמְחֹלֹת — מֻבְטָחוֹת היו הצדקניות שבדור, שהקב"ה עושה להם נסים, והוציאו תופים ממצרים. כא) וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם — משה אמר שירה לאנשים, הוא אומר והם עונים אחריו; ומרים אמרה שירה לנשים. כב) וַיַּסַּע מֹשֶׁה —

אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּם־סוּף וַיֵּצְאוּ אֶל־מִדְבַּר־שׁוּר וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת־
יָמִים בַּמִּדְבָּר וְלֹא־מָצְאוּ מָיִם׃ כג וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְלֹא יָכְלוּ
לִשְׁתֹּת מַיִם מִמָּרָה כִּי מָרִים הֵם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמָהּ מָרָה׃
כד וַיִּלֹּנוּ הָעָם עַל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר מַה־נִּשְׁתֶּה׃ כה וַיִּצְעַק אֶל־
יְהוָה וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ אֶל־הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמָּיִם שָׁם
שָׂם לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט וְשָׁם נִסָּהוּ׃ כו וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע
לְקוֹל ׀ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו
וְשָׁמַרְתָּ כָּל־חֻקָּיו כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־
אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְהוָה רֹפְאֶךָ׃ ס חמישי כז וַיָּבֹאוּ אֵילִמָה
וְשָׁם שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם וְשִׁבְעִים תְּמָרִים וַיַּחֲנוּ־שָׁם
עַל־הַמָּיִם׃

טז.

א וַיִּסְעוּ מֵאֵילִם וַיָּבֹאוּ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־מִדְבַּר־סִין
אֲשֶׁר בֵּין־אֵילִם וּבֵין סִינָי בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי

בֵּאוּר.

כד) וַיִּלֹּנוּ – ונפעל ממקור לון-הלון. בהוראת תלונה] רבו, התאוננו.

כה) וַיּוֹרֵהוּ – [הפעיל ממקור ירה-הורה, פי' ולי"ה] הראהו. ויורהו... עץ – גם היום ממתיקים הערבים שוכני המדבר מים מרים במין שיח, הגדל במדבר. שָׂם לוֹ – יי לישראל חקים ומשפטים.

נִסָּהוּ – [פעל ממקור נסה-נסה] בחן אותו אם ישמע בקולו.

כו) וַיֹּאמֶר – יי. לֹא־אָשִׂים עָלֶיךָ – לא אתן לבא עליך.

כז) עֵינֹת – [היחיד: עין; הנסמך: עין; הרבים: עינות, ובסמיכות: עינות] מעינות. עַל־הַמָּיִם – אצל מעינות המים.

רַשִׁ"י.

הסיעם בעל כרחם, שעטרו מצרים את סוסיהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות, והיו ישראל מוצאים אותם על שפת הים; וגדולה היתה בזת הים מבזת מצרים, לפיכך הוצרך להסיעם בעל כרחם. כה) וְשָׁם נִסָּהוּ – את העם וראה קשי ערפו, שלא נמלכו [נועצו] במשה בלשון יפה: בקש עלינו רחמים שיהיו לנו מים לשתות, אלא נתלוננו. כִּי אֲנִי יְיָ רֹפְאֶךָ – ומלמדך תורה ומצות, למען תנצל מהם; כרופא הזה, האומר לאדם: אל תאכל דברים שמחזירים אותך לידי חולי. כז) שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה עֵינֹת מַיִם – כנגד שנים עשר שבטים נזדמנו להם, ושבעים תמרים כנגד שבעים זקנים.

א) בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם – נתפרש היום של חניה זו, לפי שבו ביום כלתה החררה

כְּמוֹ־אָבֶן׃ ו יְמִינְךָ יְהוָה נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ יְמִינְךָ
יְהוָה תִּרְעַץ אוֹיֵב׃ ז וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס
קָמֶיךָ תְּשַׁלַּח חֲרֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ׃ ח וּבְרוּחַ
אַפֶּיךָ נֶעֶרְמוּ מַיִם נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד
נֹזְלִים קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב־יָם׃ ט אָמַר
אוֹיֵב אֶרְדֹּף אַשִּׂיג אֲחַלֵּק שָׁלָל תִּמְלָאֵמוֹ
נַפְשִׁי אָרִיק חַרְבִּי תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי׃ י נָשַׁפְתָּ
בְרוּחֲךָ כִּסָּמוֹ יָם צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם

בֵּאוּר.

ו–י) הַבַּיִת הַשֵּׁנִי: נֶאְדָּרִי – [=נֶאְדָּר, וְהַיּוּד נוֹסֶפֶת]. נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ – נִשְׂגָּב וְנַעֲלֶה בְכֹחוֹ. הַתֹּאַר „נֶאְדָּרִי" מוּסָב עַל „יְיָ", וְלֹא עַל „יְמִינְךָ", כִּי יָמִין הוּא שֵׁם נְקֵבָה. וּפֵרוּשׁ הַכָּתוּב כַּךְ: יְמִינְךָ, יְיָ הַנֶּאְדָּר בַּכֹּחַ, יְמִינְךָ, יְיָ, תִּרְעַץ אוֹיֵב. וְהוּא מִשְׁפָּט אֶחָד; וְכֵפֶל הַמִּלִּים [נוֹשֵׂא הַמִּשְׁפָּט]: „יְמִינְךָ יְיָ" בָּא עַל דֶּרֶךְ הַכָּתוּב: „כִּי הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ, יְיָ, כִּי הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ יֹאבֵדוּ (תְּהִלִּים צ"ב, י'). וְיֵשׁ קוֹרְאִים כָּאן: „יְמִינְךָ, יְיָ, נֶאְדָּרָה בַּכֹּחַ", וְהוּא מַקְבִּיל לַמִּשְׁפָּט הַשֵּׁנִי: „יְמִינְךָ, יְיָ, תִּרְעַץ אוֹיֵב". תִּרְעַץ – הַיָּמִין תְּשַׁבֵּר.

ז) וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ – בְּרֹב גָּדְלְךָ, כְּלוֹמַר: בְּכֹחֲךָ הַגָּדוֹל. תַּהֲרֹס קָמֶיךָ – תְּשַׁבֵּר, תַּשְׁמִיד אֶת הַקָּמִים עַל עַמְּךָ. חֲרֹנְךָ – [=חֲרוֹן] כַּעַסְךָ. יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ – כַּעַסְךָ יֹאכַל אוֹתָם כָּאֵשׁ הָאוֹכֶלֶת, הַשּׂוֹרֶפֶת אֶת הַקַּשׁ.

ח) וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ – בִּנְשִׁימָה הַיּוֹצְאָה מִנְּחִירֵי אַפֶּךָ; כְּשֶׁאָדָם כּוֹעֵס יוֹצֵא רוּחַ מִנְּחִירָיו (רַשִׁ"י). נֶעֶרְמוּ – הַמָּקוֹר ע ר ם נִבְנָה מִן הַשֵּׁם עֲרֵמָה, וְהַנִּפְעַל: הֵעָרֵם = הָיָה לַעֲרֵמָה]. נֶעֶרְמוּ מַיִם – הַמַּיִם עָמְדוּ כַּעֲרֵמוֹת שֶׁל תְּבוּאָה בַּשָּׂדֶה. נִצְּבוּ כְמוֹ־נֵד – עָמְדוּ כְּמוֹ חוֹמָה. נֹזְלִים – תֹּאַר לַמַּיִם. קָפְאוּ – קָרְשׁוּ, הִגְלִידוּ; נַעֲשׂוּ קָשִׁים כַּקֶּרַח. בְּלֶב־יָם – בְּתוֹךְ הַיָּם.

ט) אָמַר אוֹיֵב...–כַּאֲשֶׁר בָּא אַחַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בֵּין חוֹמוֹת הַמַּיִם: עוֹד מְעַט וְאַשִּׂיגֵם נַאֲחַלֵּק שְׁלָלָם. תִּמְלָאֵמוֹ – [=תִּמְלָאֵם; רְאֵה לְמַעְלָה פָּסוּק ה']. נַפְשִׁי – תַּאֲוָתִי. תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי – תַּאֲוָתִי לְהוֹן תִּמָּלֵא מֵהֶם. אָרִיק חַרְבִּי – אַשְׁלִיךְ חַרְבִּי מִתַּעְרָהּ. בִּשְׁלִיפַת הַחֶרֶב יִשָּׁאֵר הַתַּעַר רֵיק, עַל כֵּן אוֹמְרִים: הָרֵק חֶרֶב. תּוֹרִישֵׁמוֹ – [מָקוֹר יָרֵשׁ, פ"י; הַהִפְעִיל: הוֹרֵשׁ, וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ בִּשְׁתֵּי הוֹרָאוֹת: א) לָתֵת יְרֻשָּׁה, ב) הַשְׁמֵד וְאַבֵּד]. תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי – יָדַי תַּשְׁמִידֵם.

י) נָשַׁפְתָּ – [נָשֹׁף = נָשֹׁב בְּחִלּוּף בומ"ף]. נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ – אֲבָל אַתָּה נָשַׁפְתָּ בָּהֶם בְּרוּחַ פִּיךָ, וּכְבָר כִּסָּם הַיָּם. צָלְלוּ – יָרְדוּ מַטָּה. בְּמַיִם אַדִּירִים – בְּמַיִם רַבִּים וַעֲמֻקִּים. וְזֶהוּ סוֹף הַ„בַּיִת" הַשֵּׁנִי, הַדּוֹמֶה לְסוֹפוֹ שֶׁל

רַשִׁ"י.

בְּחֹמֶר ובלבנים. ז) תַּהֲרֹס – [עתיד תדירי] תמיד אתה הורס הקמים נגדך; ומי הם הקמים נגדו? הם הקמים על ישראל. ח) קָפְאוּ תְהֹמֹת – שֶׁהִקְשׁוּ ונעשו כאבנים, והמים

אַדִּירִים׃ יא מִי־כָמֹכָה בָּאֵלִם יְהוָה מִי
כָּמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה־
פֶלֶא׃ יב נָטִיתָ יְמִינְךָ תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ׃ יג נָחִיתָ
בְחַסְדְּךָ עַם־זוּ גָּאָלְתָּ נֵהַלְתָּ בְעָזְּךָ אֶל־נְוֵה
קָדְשֶׁךָ׃ יד שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן חִיל
אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת׃ טו אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי
אֱדוֹם אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד נָמֹגוּ
כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן׃ טז תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה
וָפַחַד בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְּמוּ כָּאָבֶן עַד־

בֵּאוּר.

הַ„בַּיִת" הָרִאשׁוֹן: „יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אָבֶן".

יא) רֵאשִׁית הַבַּיִת הַשְּׁלִישִׁי: מִי־כָמֹכָה– [=כָּמוֹךָ] מִי דּוֹמֶה לְּךָ בֵּאלֹהֵי הָעַמִּים. נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ–אַדִּיר וְנִשְׂגָּב בַּשָּׁמַיִם. נוֹרָא תְהִלֹּת – נַעֲלֶה עַל כָּל תְּהִלָּה.

יב) תִּבְלָעֵמוֹ אָרֶץ–בָּלְעָה אוֹתָם הָאָרֶץ כְּלוֹמַר: יָרְדוּ אֶל קַרְקַע הַיָּם וְנֶעֶלְמוּ.

יג) נָחִיתָ – נָהַגְתָּ. זוּ – אֲשֶׁר. נָחִיתָ בְחַסְדְּךָ... – וּבְשָׁעָה שֶׁבָּלְעָה הָאָרֶץ אֶת הָאוֹיֵב, נָהַגְתָּ בְּאַהֲבָה אֶת עַמְּךָ, אֲשֶׁר גָּאָלְתָּ. נֵהַלְתָּ– וּפִעֵל, מָקוֹר: נַהֵל, וּפֵרוּשׁוֹ: הוֹבֵל בְּנַחַת, לְאַט]. נָוֶה – מְקוֹם מִרְעֶה לַצֹּאן. אֶל־נְוֵה קָדְשֶׁךָ – כְּרוֹעֶה הַמְנַהֵל אֶת עֶדְרוֹ אֶל הַנָּוֶה, כֵּן נָחִיתָ אֶת עַמְּךָ אֶל נְוֵה הַקֹּדֶשׁ, כְּלוֹמַר: לְאֶרֶץ כְּנַעַן.

יד) שָׁמְעוּ עַמִּים – נִפְלְאוֹת אֱלֹהִים וְרָגְזוּ. חִיל–רְעָדָה. פְּלָשֶׁת–אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים.

טו) אַלּוּפֵי אֱדוֹם – אֶלֶף=מִשְׁפָּחָה: [„אַלְפִּי הַדַּל בִּמְנַשֶּׁה" (שׁוֹפְטִים ו׳, ט״ו)], וְאַלּוּף הוּא רֹאשׁ הַמִּשְׁפָּחָה. אֵילֵי מוֹאָב – נְשִׂיאֵי מוֹאָב הָעוֹמְדִים בְּרֹאשׁ הָעָם, כְּאַיִל בְּרֹאשׁ הָעֵדֶר. נָמֹגוּ–לִבָּם נָמֵס בְּקִרְבָּם מֵרֹב פַּחַד.

טז) תִּפֹּל – [עָתִיד בְּהוֹרָאַת הַהֹוֶה. (רְאֵה פָּסוּק ה׳)]. אֵימָתָה–[זוֹהִי הַתְּמוּנָה הָעַתִּיקָה לְכָל הַשֵּׁמוֹת מִמִּין נְקֵבָה, שֶׁסּוֹפָם ־ָה, וּבָאָה אַךְ בְּשִׁיר] אֵימָה. בִּגְדֹל–[= בְּגֹדֶל]. בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ – מִפְּנֵי גְּבוּרַת יָדְךָ. יִדְּמוּ – [מָקוֹר: דֹּם–דָּמֹם, ע״ע, פָּעַל; וְהֶעָתִיד (עָתִיד ב׳): אֶדֹּם, תִּדֹּם ... יִדְּמוּ] יִשְׁתַּתְּקוּ מֵאֵימַת גָּדְלְךָ. עַד [אֲשֶׁר] יַעֲבֹר – לָרֶשֶׁת אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן.

רַשִׁ״י.

זורקים את המצרים אל האבנים בכח, ונלחמים בהם בכל מיני קושי. יא) נוֹרָא תְהִלֹּת– יְרֵאוּי מִלְּהַגִּיד תהלותיך, פן ימעטו. יב) נָטִיתָ יְמִינְךָ – כְּשֶׁהקדוש ברוך הוא נוטה ידו, הרשעים כָּלִים ונופלים, לפי שֶׁהַכֹּל נתון בידו ונופלים בְּהַטָּיָתָהּ; מָשָׁל לִכְלֵי זכוכית הנתונים בידי אדם – מַטֶּה ידו מעט, והם נופלים וּמִשְׁתַּבְּרִים. יד) חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְּלָשֶׁת – מפני שהרגו את בני אפרים, שֶׁדָּחֲקוּ את הקץ ויצאו בחזקה, וַהֲרָגוּם אנשי גַת. טו) אַלּוּפֵי אֱדוֹם, אֵילֵי מוֹאָב – וַהֲלֹא לא היה להם לִירֹא כלום, שהרי לא עליהם היו הולכים? אלא מפני אֲנִינוּת [צַעַר], שהיו מתאוננים וּמִצְטַעֲרִים על כבודם של ישראל.

וַיָּשָׁב הַיָּם לִפְנוֹת בֹּקֶר לְאֵיתָנוֹ וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתוֹ וַיְנַעֵר
יְהוָה אֶת־מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם׃ כח וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ אֶת־
הָרֶכֶב וְאֶת־הַפָּרָשִׁים לְכֹל חֵיל פַּרְעֹה הַבָּאִים אַחֲרֵיהֶם בַּיָּם
לֹא־נִשְׁאַר בָּהֶם עַד־אֶחָד׃ כט וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ בַיַּבָּשָׁה
בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמַּיִם לָהֶם חֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃ ל וַיּוֹשַׁע
יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרָיִם וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל
אֶת־מִצְרַיִם מֵת עַל־שְׂפַת הַיָּם׃ לא וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד
הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְהוָה
וַיַּאֲמִינוּ בַּיהוָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ׃ פ

טו.

א אָז יָשִׁיר־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה

בֵּאוּר.

כז) לִפְנוֹת בֹּקֶר – לְעֵת שֶׁהַבֹּקֶר פּוֹנֶה לָבֹא, כְּלוֹמַר: עִם הָנֵץ הַחַמָּה. לְאֵיתָנוֹ – לְתָקְפּוֹ הָרִאשׁוֹן, לְשֶׁטֶף מֵימָיו הָרַבִּים. נָסִים לִקְרָאתוֹ – לִקְרַאת הַיָּם הַשּׁוֹטֵף וּבָא עֲלֵיהֶם מִסָּבִיב. וַיְנַעֵר – עֵרֵב וְהֵנִיעַ [רְאֵה בְּרַשִׁ"י].

כח) לְכֹל חֵיל פַּרְעֹה – הַלָּמֶד מְיֻתָּר; וְהַשִּׁבְעִים נִסְּחוּ: וְכֹל חֵיל פַּרְעֹה.

ל) וַיּוֹשַׁע – [מְקוֹר יָשַׁע, פ"י; הִפְעִיל: הוֹשַׁע; וּבָא רַק בְּנִפְעַל וְהִפְעִיל] הוֹשִׁיעַ. עָזַר. וַיַּרְא . . . מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם – גַּלֵּי הַיָּם סְחָפוּ אֶת פִּגְרֵי הַמִּצְרִים וְהִשְׁלִיכוּם אֶל הַחוֹף הַמִּזְרָחִי. שֶׁעָמְדוּ עָלָיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

לא) הַיָּד הַגְּדֹלָה – הַגְּבוּרָה הַגְּדוֹלָה. וַיִּירְאוּ הָעָם – יִרְאַת כָּבוֹד וּגְדֻלָּה.

א) אָז יָשִׁיר – אַחַר תֹּאֲרֵי הַפֹּעַל: אָז, טֶרֶם, בְּטֶרֶם, עַד – בָּא הֶעָתִיד בִּמְקוֹם הֶעָבָר. יָשִׁיר – [שִׁיר, ע"י; פָּעַל]. יָשִׁיר – [יָחִיד]. מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל – [רַבִּים]; כְּשֶׁהַנּוֹשֵׂא מֻרְכָּב מִשְּׁנֵי יְחִידִים, אוֹ מִיָּחִיד וְרַבִּים, יָבֹא הַנָּשׂוּא, הַפֹּעַל, שֶׁלְּפָנָיו, בְּמִסְפַּר יָחִיד: "וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן" (לְעֵיל ז׳, ו׳), וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו (בְּרֵאשִׁית ז׳, ז׳).

רַשִׁ"י.

הים, כך לוקים אותם שנשארו במצרים. כז) נָסִים לִקְרָאתוֹ – שהיו מְהֻמָּמִים וּמְטֹרָפִים [מְבֻלְבָּלִים] ורצים לקראת המים. וַיְנַעֵר יְיָ – כאדם שֶׁמְּנַעֵר קדרה, הַתַּחְתּוֹן שלה עולה למעלה, והעליון יורד למטה, כך היו עולים ויורדים וּמִשְׁתַּבְּרִים בים. ל) וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל... מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם – שֶׁפְּלָטָן שַׂר שֶׁל יָם את המצרים ליבשה, ובאו ישראל וראו אותם; כדי שלא יאמרו ישראל: כְּשֵׁם שֶׁאָנוּ עולים מצד זה, כך הם עולים מצד אחר רחוק ממנו, וירדפו אחרינו.

א) סוּס וְרֹכְבוֹ – שניהם קשורים זה בזה, והמים מעלים אותם לָרוֹם ויורדים לתהום.

וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה לַיהוָה כִּי־גָאֹה גָּאָה סוּס
וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם׃ ב עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי־לִי
לִישׁוּעָה זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ אֱלֹהֵי
אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ׃ ג יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה יְהוָה
שְׁמוֹ׃ ד מַרְכְּבֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם וּמִבְחַר
שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם־סוּף׃ ה תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת

בֵּאוּר.

וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר–וְאָמְרוּ, שָׁרוּ, כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה. שִׁירַת הַיָּם נֶחֱלֶקֶת לִשְׁלֹשָׁה „בָּתִּים": כָּל בַּיִת מַתְחִיל בְּתִשְׁבָּחוֹת עַל גְּבוּרוֹת אֱלֹהִים, וְגוֹמֵר בְּסִפּוּר עֲלִילוֹתָיו הַנִּפְלָאוֹת. הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן: א׳-ה׳. גָּאֹה–גָּדֹל, גָּבֹהַּ. כִּי־גָאֹה גָּאָה–כִּי גָדֹל גָּדַל, הִתְנַשֵּׂא מְאֹד. רָמָה בַיָּם – יָרָה, הִשְׁלִיךְ בַּיָּם.

ב) עָזִּי – [= עֻזִּי, מִן עֹז, וּבָא קָמָץ תַּחַת הַקִּבּוּץ]. וְזִמְרָת – [= וְזִמְרָתִי]. עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ – גְּבוּרָתִי וּתְהִלָּתִי – יְיָ, כְּלוֹמַר: הוּא הַנּוֹתֵן לִי עֹז וּגְבוּרָה. וְאֵלָיו אֲזַמֵּר וְאוֹדֶה תָּמִיד. וְאַנְוֵהוּ – [= אֲנַוֶּה אוֹתוֹ; מָקוֹר: נָוֹה, ל״ה; הִפְעִיל: הַנְוֵה; וְהוֹרָאָתוֹ כְּמוֹ נָאֹה] אֲפָאֵר, אֲהַלֵּל אוֹתוֹ. אֱלֹהֵי אָבִי – זֶה אֱלֹהֵי אָבִי. וַאֲרֹמְמֶנְהוּ – [רוּם, ע״ו; פִּעֵל: רוֹמֵם; הַנּוּן וְהַהֵא לְכִנּוּי נִסְתָּר – וְזוֹהִי תְּמוּנָה שִׁירִית, וּבִפְרוֹזָה: אֲרוֹמְמֵהוּ, אֲרוֹמְמֶנּוּ]. וַאֲרֹמְמֶנְהוּ–אֲסַפֵּר גָּדְלוֹ וְתִפְאַרְתּוֹ.

ג) אִישׁ מִלְחָמָה – גִּבּוֹר מִלְחָמָה. יְיָ שְׁמוֹ–בְּשֵׁם הֲוָיָה כָּלוּל כָּל הַהוֹד וְהַגְּבוּרָה וְהַנֵּצַח שֶׁל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל.

ד) יָרָה – הִשְׁלִיךְ. וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו – שָׁלִשָׁיו הַמֻּבְחָרִים, הַיּוֹתֵר טוֹבִים [רְאֵה לְעֵיל י״ד, ז׳ וּבַבֵּאוּר]. טֻבְּעוּ – [פֻּעַל] נִשְׁקְעוּ, יָרְדוּ מָטָּה.

ה) יְכַסְיֻמוּ – [= יְכַסְיֻמוֹ = יְכַסּוּמוֹ = יְכַסּוּם, וְהַיּוּד נוֹסֶפֶת, כְּדֶרֶךְ פָּעֳלֵי ל״ה הַבָּאִים לִפְעָמִים בִּתְמוּנָה מְאֻרְכָּה: יֶהֱמָיוּ, תְּדַמְּיוּן. וְהַסִּיּוּם-מוֹ, הִיא תְּמוּנָה עַתִּיקָה, הַבָּאָה אַךְ בְּשִׁיר]. תְּהֹמֹת יְכַסְיֻמוּ – הַמַּיִם הָעֲמֻקִּים כִּסּוּ אוֹתָם. [הֶעָתִיד מְתָאֵר לִפְעָמִים פְּעֻלָּה הַהוֹלֶכֶת וְנַעֲשֵׂית בַּהֹוֶה]. בִּמְצוֹלֹת – [הַיָּחִיד: מְצוֹלָה] בְּמַעֲמַקֵּי הַמַּיִם הָאַדִּירִים. וְזֶהוּ סוֹף הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן.

רַשִׁ״י.

ולהנס לפרדים. ב) זֶה אֵלִי – [הקב״ה] בכבודו נגלה עליהם, והיו מראין אותו באצבע. ראתה שִׁפְחָה על הים מה שלא ראו נביאים. אֱלֹהֵי אָבִי – לא אני תחלת הַקְּדֻשָּׁה, אלא מֻחְזֶקֶת ועומדת לי הקדושה, וֶאֱלָהוּתוֹ עלי מימי אבותי. ג) יְיָ שְׁמוֹ–מלחמותיו לא בכלי זין, אלא בשמו הוא נלחם; כמו שאמר דוד: „וְאָנֹכִי בָא אֵלֶיךָ בְּשֵׁם יְיָ צְבָאוֹת" (שמואל א׳ י״ז, מ״ה). דָּבָר אַחֵר: יְיָ שְׁמוֹ – אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו, אוחז הוא בְּמִדָּתוֹ לְרַחֵם על ברואיו וְלָזוּן את כל באי עולם; ולא כמדת מלך בשר ודם, שכשהוא עוסק במלחמה, פונה עצמו מכל עֲסָקִים ואין בו כח לעשות זו וזו. ד) טֻבְּעוּ – אין טביעה אלא במקום טיט: מְלַמֵּד שֶׁנַּעֲשָׂה [קרקע] הים טיט, לגמול להם כמדתם, שֶׁשִּׁעְבְּדוּ את ישראל

אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת־מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תֹסִפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד־
עוֹלָם׃ יד יְהֹוָה יִלָּחֵם לָכֶם וְאַתֶּם תַּחֲרִשׁוּן׃ פ שלישי טו וַיֹּאמֶר
יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה מַה־תִּצְעַק אֵלָי דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ׃
טז וְאַתָּה הָרֵם אֶת־מַטְּךָ וּנְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וּבְקָעֵהוּ וְיָבֹאוּ
בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה׃ יז וַאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת־לֵב
מִצְרַיִם וְיָבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ
בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו׃ יח וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי־אֲנִי יְהֹוָה בְּהִכָּבְדִי
בְּפַרְעֹה בְּרִכְבּוֹ וּבְפָרָשָׁיו׃ יט וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים הַהֹלֵךְ לִפְנֵי
מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן מִפְּנֵיהֶם
וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם׃ כ וַיָּבֹא בֵּין ׀ מַחֲנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחֲנֵה
יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת־הַלָּיְלָה וְלֹא־קָרַב זֶה
אֶל־זֶה כָּל־הַלָּיְלָה׃ כא וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם וַיּוֹלֶךְ

בֵּאוּר.

אֲשֶׁר רְאִיתֶם... הַמִּצְרִים שֶׁרְאִיתֶם אוֹתָם.
טו) מַה־תִּצְעַק אֵלָי – מִזֶּה נִרְאֶה, כִּי מֹשֶׁה צָעַק אָז אֶל יְיָ. וְיִסָּעוּ–יָשָׁר לִפְנֵיהֶם.
יז) אֶת־לֵב מִצְרַיִם–לֵב פַּרְעֹה וְכָל עַמּוֹ.
יח) וְיָדְעוּ מִצְרַיִם – כָּל הָעָם הַנִּשְׁאָר בָּאָרֶץ. בְּהִכָּבְדִי – כַּאֲשֶׁר אֶכָּבֵד.

יט) וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם – לְהָגֵן עֲלֵיהֶם מִפְּנֵי הַמִּצְרִים. מִפְּנֵיהֶם – מִלִּפְנֵיהֶם.
כ) וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ – לְמִצְרַיִם. וַיָּאֶר אֶת־הַלָּיְלָה – עַמּוּד הָאֵשׁ, שֶׁהָלַךְ בַּלַּיְלָה לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל. וְלֹא־קָרַב זֶה אֶל־זֶה – מַחֲנֶה אֶל מַחֲנֶה.

רַשִׁ"י.

טו) מַה־תִּצְעַק אֵלָי – לָמַדְנוּ, שהיה משה עומד ומתפלל ואמר לו הקב"ה: בני נתונים בצרה, והים סוגר, ושונא רודף – ואתה עומד ומַרְבֶּה בתפלה לפני? אמר לפניו: רבונו של עולם! ומה בידי לעשות? – אמר לו: „דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... (מכילתא)]. וְיִסָּעוּ – אין להם אלא ליסע, שאין הים עומד בפניהם. כְּדָאִית [ראויה] זכות אבותיהם והם והאמונה, שהאמינו בי ויצאו [ממצרים], לקרוע להם את הים. יט) מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים – אין־אלהים אלא דַיָּן; מלמד שהיו ישראל נתונין בדין באותה שעה: אם לְהִנָּצֵל, אם לְהֵאָבֵד עם מצרים. וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם – להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולְקַבֵּל חצים ובַלִּסְטְרָאוֹת [אבני קֶלַע] של מצרים. וַיִּסַּע עַמּוּד הֶעָנָן – כְּשֶׁחָשְׁכָה והשלים [נמסר] עמוד הענן את המחנה לעמוד האש, לא נִסְתַּלֵּק [סָר], כמו שהיה רגיל להסתלק עַרְבִית [בָּעֶרֶב], אלא נסע והלך לו מאחריהם לְהַחֲשִׁיךְ למצרים. כ) וַיָּבֹא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם – מָשָׁל לִמְהַלֵּךְ בדרך, ובנו מהלך לפניו; באו לסטים [גזלנים] לִשְׁבּוֹתוֹ, נְטָלוֹ מלפניו וּנְתָנוֹ לאחריו; בא זאב מאחריו, נְתָנוֹ לפניו; באו לסטים לפניו וזאבים מאחריו, נתנו על זרועו ונלחם בהם.

יְהוָה ׀ אֶת־הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה כָּל־הַלַּיְלָה וַיָּשֶׂם אֶת־הַיָּם
לֶחָרָבָה וַיִּבָּקְעוּ הַמָּיִם׃ כב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם
בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם׃ כג וַיִּרְדְּפוּ
מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כֹּל סוּס פַּרְעֹה רִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו אֶל־
תּוֹךְ הַיָּם׃ כד וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר וַיַּשְׁקֵף יְהוָה אֶל־מַחֲנֵה
מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן וַיָּהָם אֵת מַחֲנֵה מִצְרָיִם׃ כה וַיָּסַר אֵת
אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה
מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי יְהוָה נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם׃ פ רביעי כו וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה אֶת־יָדְךָ עַל־הַיָּם וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם עַל־
מִצְרַיִם עַל־רִכְבּוֹ וְעַל־פָּרָשָׁיו׃ כז וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַיָּם

בֵּאוּר.

כא) רוּחַ קָדִים עַזָּה – רוּחַ מִזְרָחִית חֲזָקָה, שֶׁהֶחֱרִיבָה לְתוֹךְ הַיָּם וְגִלְּתָה קַרְקָעוֹ.

כד) אַשְׁמֹרֶת, אוֹ אַשְׁמוּרָה – זְמַן מַעֲמַד אַנְשֵׁי הַמִּשְׁמָר הַמִּתְחַלְּפִים שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּלַּיְלָה. בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר – הַלַּיְלָה הָיָה מְחֻלָּק לְשָׁלֹשׁ אַשְׁמֹרוֹת: כָּל אַחַת בַּת אַרְבַּע שָׁעוֹת: אַשְׁמֹרֶת הַלַּיְלָה, אוֹ רֹאשׁ אַשְׁמֹרוֹת, הָאַשְׁמֹרֶת הַתִּיכוֹנָה וְאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר. וַיַּשְׁקֵף – הִבִּיט מִן הַשָּׁמַיִם בְּזַעַם. בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן – מִתּוֹךְ בְּרָקִים וַעֲנָנִים שֶׁל גְּשָׁמִים. וַיָּהָם – [מָקוֹר: הֹם – הָמֹם, ע"ע; עָתִיד: אָהֹם, תָּהֹם, יָהֹם] הֵבִיא מְהוּמָה בַּמַּחֲנֶה, וְהַסּוּסִים הִתְהוֹלְלוּ וְהַגַּלְגַּלִּים נִשְׁמְטוּ וְהָרֶכֶב נִסְחַב בִּכְבֵדוּת עַל גַּבֵּי הַקַּרְקַע [וּרְאֵה בְּרַשִׁ"י].

כה) וַיָּסַר – [תְּמוּרַת וַיָּסֶר, הִפְעִיל מִן סוּר, ע"ו] הֵסִיר אֶת הָאוֹפַנִּים מֵעַל יְרוֹתֵיהֶם. וַיְנַהֲגֵהוּ – אֶת מַחֲנֵה מִצְרַיִם. בִּכְבֵדֻת – בְּקֹשִׁי. נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם – נִלְחָם בַּעֲדָם בַּמִּצְרִים.

כו) וְיָשֻׁבוּ הַמַּיִם – שֶׁעָמְדוּ כְּחוֹמוֹת מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם לִשְׁטֹף. עַל־מִצְרַיִם – עַל מַחֲנֵה מִצְרַיִם.

רַשִׁ"י.

כא) בְּרוּחַ קָדִים עַזָּה – ברוח קדים, שהיא הָעַזָּה שברוחות; היא הרוח, שהקב"ה נִפְרָע בה מן הרשעים. כד) בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר – אומר אני, לפי שהלילה חלוק לְמִשְׁמְרוֹת שיר של מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת, כַּת [וכתה] אחר כַּת, לְכָךְ קרויה אַשְׁמֹרֶת. בְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן – היה עמוד ענן יורד ועושה אותו [את הים] כְּטִיט, ועמוד אש מַרְתִּיחוֹ, וְטַלְפֵי סוסיהם נִשְׁמָטוֹת [ונופלות]. כה) וַיָּסַר אֵת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו – מִכֹּחַ האש נשרפו הגלגלים, והמרכבות נִגְרָרוֹת, והיושבים בהן נָעִים וְאֵבְרֵיהֶם מִתְפָּרְקִים. וַיְנַהֲגֵהוּ בִּכְבֵדֻת – בְּמִדָּה שמדדו מדד להם: [הם אמרו]: „וַיַּכְבֵּד לִבּוֹ הוּא וַעֲבָדָיו" – [ונִפְרַע מהם]: „וינהגהו בִּכְבֵדוּת". נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם – בַּמִּצְרִים; דבר אחר: בְּמִצְרַיִם – בְּאֶרֶץ מצרים: שֶׁכְּשֵׁם [כמו] שֶׁאֵלּוּ לוקים על

יוֹמָם וָלָיְלָה׃ כב לֹא־יָמִישׁ עַמּוּד הֶעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ
לָיְלָה לִפְנֵי הָעָם׃ פ

יד.

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְיָשֻׁבוּ וְיַחֲנוּ לִפְנֵי פִּי הַחִירֹת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַּעַל
צְפֹן נִכְחוֹ תַחֲנוּ עַל־הַיָּם׃ ג וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבֻכִים
הֵם בָּאָרֶץ סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר׃ ד וְחִזַּקְתִּי אֶת־לֵב־פַּרְעֹה
וְרָדַף אַחֲרֵיהֶם וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ וְיָדְעוּ מִצְרַיִם
כִּי־אֲנִי יְהוָה וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃ ה וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם
וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל־הָעָם וַיֹּאמְרוּ מַה־זֹּאת עָשִׂינוּ
כִּי־שִׁלַּחְנוּ אֶת־יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ׃ ו וַיֶּאְסֹר אֶת־רִכְבּוֹ וְאֶת־עַמּוֹ

בֵּ א ו ר.

כב) לֹא־יָמִישׁ—[= יָמוּשׁ, וּבָאָה תְּמוּנַת הַהִפְעִיל תַּחַת הַפָּעַל] לֹא הָיָה סָר.

ב) פִּי הַחִירֹת – מְקוֹם מַעְיְנוֹת מַיִם טוֹבִים, וּמְשַׁמֵּשׁ תַּחֲנָה לְשַׁיָּרוֹת. בַּעַל צְפֹן– אֱלִיל הָרוּחַ הַצְּפוֹנִית. נִכְחוֹ – [= נָכְחוֹ] נֹכַח בַּעַל צְפוֹן.

ג) לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל – עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. נְבֻכִים–תּוֹעִים, אוֹבְדֵי עֵצוֹת וְאֵינָם יוֹדְעִים אָנָה לָלֶכֶת. סָגַר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר – אֶת דְּרָכָיו וְלֹא יִתְּנֵם לָצֵאת מִתּוֹכוֹ.

ה) וַיֻּגַּד – [הַפֹּעַל מִמְּקוֹר נ ג ד – הֻגַּד]. כִּי בָרַח הָעָם – וְאֵינוֹ חוֹשֵׁב כְּלָל לָשׁוּב מִצְרָיְמָה. וַיֵּהָפֵךְ לְבַב – נֶהְפַּךְ מִמַּה שֶּׁהָיָה, נִתְחָרֵט. מֵעָבְדֵנוּ – שֶׁלֹּא יַעַבְדוּנוּ עוֹד.

רַ שִׁ" י.

כב) לֹא־יָמִישׁ--מַגִּיד [הכתוב] שעמוד הענן מַשְׁלִים לעמוד האש, שֶׁעַד שלא יִשְׁקַע זה, עולה זה.

ב) וְיָשֻׁבוּ – לאחוריהם לצד מצרים, כְּדֵי לְהַטְעוֹת את פרעה שיאמר: תועים הם בדרך. לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן – הוא נשאר מכל אלהי מצרים, כדי לְהַטְעוֹתָם, שיאמרו: קָשָׁה [חזקה] יִרְאָתָם. ד) וְאִכָּבְדָה בְּפַרְעֹה – כשהקדוש ברוך הוא מִתְנַקֵּם ברשעים, שמו מתגדל ומתכבד. בְּפַרְעֹה וּבְכָל־חֵילוֹ – הוא התחיל בַּעֲבֵרָה [„וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ"...] וממנו התחילה הַפֻּרְעָנוּת. וַיַּעֲשׂוּ־כֵן – מגיד שִׁבְחָם, ששמעו לקול משה, ולא אמרו: הֵיאך נתקרב אל רודפינו? אנו צריכים לברוח! אלא אמרו: אין לנו אלא דברי בן עמרם. ה) וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם – אִקְטוֹרִין [שרים] שלח עמהם, וְכֵיוָן שהגיעו לשלשת ימים שֶׁקָּבְעוּ לֵילֵךְ ולשוב, וראו [האוקטורים] שאינם חוזרים למצרים, באו והגידו לפרעה ביום הרביעי; ובחמישי ובששי רדפו אחריהם, וליל שביעי ירדו לַיָּם, בַּשַּׁחֲרִית אמרו שירה, והוא יום שביעי של פסח: לכן אנו קורין השירה ביום השביעי. ו) וַיֶּאְסֹר אֶת־רִכְבּוֹ – הוא בעצמו. וְאֶת־עַמּוֹ לָקַח עִמּוֹ – מְשָׁכָם בדברים: לָקִינוּ ונטלו מָמוֹנֵנוּ [כַּסְפֵּנוּ] ושִׁלַּחְנוּם, באו עִמִּי! ואני לא

לָקַח עִמּוֹ: ז וַיִּקַּח שֵׁשׁ־מֵאוֹת רֶכֶב בָּחוּר וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם
וְשָׁלִשִׁם עַל־כֻּלּוֹ: ח וַיְחַזֵּק יְהוָֹה אֶת־לֵב פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם
וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹצְאִים בְּיָד רָמָה: שני
ט וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם חֹנִים עַל־הַיָּם כָּל־
סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו וְחֵילוֹ עַל־פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי בַּעַל
צְפֹן: י וּפַרְעֹה הִקְרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה
מִצְרַיִם | נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם וַיִּירְאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־
יְהוָֹה: יא וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה הֲמִבְּלִי אֵין־קְבָרִים בְּמִצְרַיִם
לְקַחְתָּנוּ לָמוּת בַּמִּדְבָּר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ
מִמִּצְרָיִם: יב הֲלֹא־זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ בְמִצְרַיִם
לֵאמֹר חֲדַל מִמֶּנּוּ וְנַעַבְדָה אֶת־מִצְרָיִם כִּי טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת־
מִצְרַיִם מִמֻּתֵנוּ בַּמִּדְבָּר: יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם אַל־תִּירָאוּ
הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ אֶת־יְשׁוּעַת יְהוָֹה אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי

בֵּ א וּ ר.

ז) רֶכֶב בָּחוּר – הָרֶכֶב הַנִּבְחָר. וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם – נוּסַח הַשִּׁבְעִים: „וְכֹל סוּס מִצְרַיִם", כְּלוֹמַר: הַפָּרָשִׁים. וְיֵשׁ מְנַסְּחִים מִכֹּל רֶכֶב מִצְרָיִם. (כהנא). וְשָׁלִשִׁם – עַל כָּל רֶכֶב הָיוּ שְׁלֹשָׁה חַיָּלִים: נוֹהֵג, נוֹשֵׂא צִנָּה [= מָגֵן] וְגִבּוֹר לוֹחֵם, וְכָל אֶחָד נִקְרָא שָׁלִישׁ. עַל־כֻּלּוֹ – עַל כֻּלָּם. וְשָׁלִשִׁם עַל־כֻּלּוֹ – כָּל מַרְכְּבוֹת הַמִּלְחָמָה הָיוּ עֲרוּכוֹת לַמִּלְחָמָה עִם שָׁלִישֵׁיהֶם. וְיֵשׁ מְבָאֲרִים: שָׁלִשִׁים = פְּקִידִים גְּבוֹהִים.

ח) יֹצְאִים בְּיָד רָמָה – בְּגָלוּי וּבְלִי פַּחַד.

ט) וַיַּשִּׂיגוּ – [(נ ש ג) – הִשִּׂיג, פ"נ, הִפְעִיל]. כָּל־סוּס... וְחֵילוֹ – בֵּאוּר לְ„וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם".

י) הִקְרִיב – [פֹּעַל עוֹמֵד, וְהוֹרָאָתוֹ, כְּמוֹ קָרַב]. מִצְרַיִם נֹסֵעַ – חֵיל מִצְרַיִם נוֹסֵעַ.

יא) הֲמִבְּלִי אֵין – כֵּפֶל הַשְּׁלִילָה בָּא לְחַזֵּק אוֹתָהּ וּלְהַטְעִימָהּ. לְקַחְתָּנוּ לָמוּת בַּמִּדְבָּר – שֶׁיִּהְיוּ גוּפוֹתֵינוּ מוּטָלִים עַל פְּנֵי הַחוּלוֹת, וְגַם קְבוּרָה לֹא תִהְיֶה לָנוּ. לְהוֹצִיאָנוּ – [= לְהוֹצִיאֵנוּ].

יב) דִּבַּרְנוּ אֵלֶיךָ... חֲדַל מִמֶּנּוּ – רְאֵה לְעֵיל פֶּרֶק ה', כ"א, וּפֶרֶק ו', ט'.

יג) הִתְיַצְּבוּ – עִמְדוּ לָכֶם בִּמְנוּחָה בִּפְנֵי הַמִּצְרִים, אַל תָּנוּסוּ.

רַ שִׁ "י.

אתנהג עִמָּכֶם כְּדֶרֶךְ מלכים: דרך שְׁאָר מלכים – עבדיו קודמין לו במלחמה, ואני אקדים לפניכם; דרך שאר מלכים – ליטול בִּזָּה בראש כמו שיבחר, אני אֶשְׁוֶה עמכם בַּחֵלֶק. ז) וְכֹל רֶכֶב מִצְרָיִם – וּמֵהֵיכָן היו הבהמות הַלָּלוּ? הרי נאמר: „וַיָּמָת כל מקנה מצרים! „מֵהַיָּרֵא אֶת דְּבַר יְיָ". י) וּפַרְעֹה הִקְרִיב – הקריב עצמו ונתאמץ לְקַדֵּם לפניהם, כמו שֶׁהִתְנָה. מִצְרַיִם נֹסֵעַ – ראה שַׂר [מלאך] של מִצְרַיִם נוסע מן השמים לעזור למצרים.

כִּֽי־יִשְׁאָלְךָ֥ בִנְךָ֖ מָחָ֣ר לֵאמֹ֑ר מַה־זֹּ֑את וְאָמַרְתָּ֣ אֵלָ֔יו בְּחֹ֣זֶק
יָ֗ד הֽוֹצִיאָ֧נוּ יְהוָ֛ה מִמִּצְרַ֖יִם מִבֵּ֥ית עֲבָדִֽים׃ טו וַיְהִ֗י כִּֽי־הִקְשָׁ֣ה
פַרְעֹה֮ לְשַׁלְּחֵ֒נוּ֒ וַיַּהֲרֹ֨ג יְהוָ֤ה כָּל־בְּכוֹר֙ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם מִבְּכֹ֥ר
אָדָ֖ם וְעַד־בְּכ֣וֹר בְּהֵמָ֑ה עַל־כֵּ֞ן אֲנִ֣י זֹבֵ֗חַ לַֽיהוָ֗ה כָּל־פֶּ֤טֶר
רֶ֙חֶם֙ הַזְּכָרִ֔ים וְכָל־בְּכ֥וֹר בָּנַ֖י אֶפְדֶּֽה׃ טז וְהָיָ֤ה לְאוֹת֙ עַל־
יָ֣דְכָ֔ה וּלְטוֹטָפֹ֖ת בֵּ֣ין עֵינֶ֑יךָ כִּ֚י בְּחֹ֣זֶק יָ֔ד הוֹצִיאָ֥נוּ יְהוָ֖ה
מִמִּצְרָֽיִם׃ ס ס ס

בְּשַׁלַּח.

יז וַיְהִ֗י בְּשַׁלַּ֣ח פַּרְעֹה֮ אֶת־הָעָם֒ וְלֹא־נָחָ֣ם אֱלֹהִ֗ים דֶּ֚רֶךְ אֶ֣רֶץ
פְּלִשְׁתִּ֔ים כִּ֥י קָר֖וֹב ה֑וּא כִּ֣י ׀ אָמַ֣ר אֱלֹהִ֗ים פֶּֽן־יִנָּחֵ֥ם הָעָ֛ם

בֵּאוּר.

יד) מָחָר — לְאַחַר זְמַן, בֶּעָתִיד.

טו) כִּי־הִקְשָׁה פַרְעֹה — אֶת לִבּוֹ.

טז) יָדְכָה — [= יָדְךָ, וְהִיא תְּמוּנָה עַתִּיקָה]. וּלְטוֹטָפֹת — לְתַכְשִׁיט הָרֹאשׁ. (רְאֵה לְמַעְלָה פָּסוּק ט׳). בֵּין עֵינֶיךָ — פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ: בִּמְרוֹם הַמֵּצַח. הוֹצִיאָנוּ — וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: הוֹצִיאֲךָ.

יז) בְּשַׁלַּח — [שֵׁם הַפֹּעַל, פִּעֵל] כַּאֲשֶׁר שִׁלַּח. נָחָם — [נָחָה, ל״ה; עָבָר בְּכִנּוּי נִסְתָּרִים פָּעַל; וְהֶעָתִיד בָּא תָּמִיד בִּתְמוּנַת הִפְעִיל: אַנְחֶה וְכֵן שֵׁם הַפֹּעַל: הַנְחוֹת. רְאֵה פָּסוּק כ״א] נָחָה אוֹתָם, נְהָגָם. דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים — מִצְרַיִם הִיא מִדְּרוֹמִית מַעֲרָבִית לְאֶרֶץ כְּנַעַן, וְהַדֶּרֶךְ הַיָּשָׁר וְהַקָּרוֹב מִמִּצְרַיִם לִכְנַעַן הִיא דֶּרֶךְ גְּזֵר, עַל חוֹף הַיָּם הַתִּיכוֹן עַד עַזָּה שֶׁבְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, שֶׁהִיא בַּמַּעֲרָבָה שֶׁל אֶרֶץ כְּנַעַן. כִּי קָרוֹב הוּא — וְזֶהוּ מַאֲמַר מֻסְגָּר: כִּי דֶרֶךְ זֶה הוּא הַקָּרוֹב בְּיוֹתֵר כְּמַהֲלַךְ עֲשָׂרָה יָמִים, וְהָיָה לוֹ לְהוֹלִיכָם בּוֹ, אֲבָל אֱלֹהִים לֹא עָשָׂה כַּךְ. כִּי אָמַר אֱלֹהִים — בְּלִבּוֹ. פֶּן־יִנָּחֵם — [נִפְעַל מִמְּקוֹר נָחֹם - הִנָּחֵם] שֶׁמָּא יִתְחָרֵט הָעָם.

רַשִּׁ״י.

[הַסֶּלַע בלשון המשנה, שקל בלשון המקרא, והוא ארבעה זוזים, והשקל בלשון הַמִּשְׁנָה הוא חצי הסלע] פדיונו קבוע במקום אחר. יד) מַה־זֹּאת — זה תינוק טִפֵּשׁ שאינו יודע להעמיק שְׁאֵלָתוֹ וסותם ושואל: מה זאת? ובמקום אחר הוא אומר: מָה הָעֵדוֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים?... הרי זאת שאלת בן חכם; דִּבְּרָה תורה כנגד ארבעה בנים: רשע. ושאינו מבין לשאול, והשואל דרך סתומה, והשואל דרך חכמה.

בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה׃ יח וַיַּסֵּב אֱלֹהִים ׀ אֶת־הָעָם
דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם־סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם׃ יט וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־עַצְמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הַשְׁבֵּעַ
הִשְׁבִּיעַ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם
וְהַעֲלִיתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם׃ כ וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת וַיַּחֲנוּ
בְאֵתָם בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר׃ כא וַיהוָה הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד
עָנָן לַנְחֹתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לָלֶכֶת

בֵּאוּר.

בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה...— כִּי הַפְּלִשְׁתִּים הָיוּ גִּבּוֹרֵי מִלְחָמָה וְהָעִבְרִים, שֶׁהָיוּ עֲבָדִים בְּמֶשֶׁךְ שְׁנוֹת מֵאוֹת, לֹא יָדְעוּ מִלְחָמָה, וְאִם יִתְנַפְּלוּ הַפְּלִשְׁתִּים עֲלֵיהֶם בְּעָבְרָם בְּאַרְצָם, יִבָּהֲלוּ וְיַחְזְרוּ לְמִצְרָיִם.

יח) וַיַּסֵּב — [הִפְעִיל מִמְּקוֹר סָבֹב-הָסֵב; עָתִיד ב'] הִפְנָה אוֹתָם לָלֶכֶת סָבִיב. דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר — דָּרוֹמָה לְיַם סוּף. יַם־סוּף — נִקְרָא גַּם הַיָּם הָאָדֹם, וְהוּא חֵלֶק מִן הַיָּם הַהֹדִּי וּמִתְחַלֵּק לִשְׁתֵּי לְשׁוֹנוֹת: לְשׁוֹן יָם מַעֲרָבִית, מִדָּרוֹם לְמִצְרַיִם [לְשׁוֹן יָם זוֹ מְחֻבֶּרֶת עַכְשָׁו עַל יְדֵי תְּעָלַת סוּאֶץ עִם הַיָּם הַתִּיכוֹן], וּלְשׁוֹן יָם מִזְרָחִית, מִדָּרוֹם לְאֶרֶץ אֱדוֹם; שְׁתֵּי הַלְּשׁוֹנוֹת הָאֵלֶּה מַקִּיפוֹת מִשְּׁלֹשָׁה עֲבָרִים אֶת חֲצִי הָאִי סִינַי. וַחֲמֻשִׁים — מְזֻיָּנִים; וְיֵשׁ מְבָאֲרִים: מְחֻמָּשִׁים, כְּלוֹמַר: עֲרוּכִים לַמִּלְחָמָה בַּחֲמִשָּׁה מַחֲנוֹת: הַמֶּרְכָּז בָּאֶמְצַע, הֶחָלוּץ בָּרֹאשׁ, הַמְאַסֵּף בַּסּוֹף, הָאֲגַף הַיְמָנִי וְהָאֲגַף הַשְּׂמָאלִי מִן הַצְּדָדִים.

כ) וַיִּסְעוּ מִסֻּכֹּת — שֶׁבָּאוּ שָׁמָּה מֵרַעְמְסֵס. בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר — גְּבוּל מִצְרַיִם וּמִדְבַּר עֲרָב.

כא) לַנְחֹתָם — [= לְהַנְחוֹתָם שֵׁם הַפֹּעַל הִפְעִיל מִמְּקוֹר נָחֹה] בְּהוֹרָאַת הַקַּל, לִנְהֹג אוֹתָם. וְלַיְלָה — הָיָה הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם — בְּעַמּוּד אֵשׁ. לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה — לְמַעַן יוּכְלוּ לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה.

רַשִׁ"י.

יז) וְשָׁבוּ מִצְרָיְמָה — ומה אם הלכו דרך מעוקם, אמרו: „נִתְּנָה ראש וְנָשׁוּבָה מִצְרָיְמָה", אִלּוּ הוליכם בדרך פשוטה, על אחת כמה וכמה. יח) וַחֲמֻשִׁים — לפי שֶׁהֱסִבָּם במדבר, גָּרַם להם שעלו חמושים; שֶׁאִלּוּ היה דרך יִשּׁוּב, לא היו מכינים להם כל מה שצריכים, אלא כאדם שעובר ממקום למקום, ובדעתו לקנות שם מה שֶׁיִּצְטָרֵךְ; אבל כשהוא פורש למדבר, צריך לְזַמֵּן [להכין] כל הַצֹּרֶךְ, וכתוב זה לא נכתב אלא לְשַׁבֵּר את האזן [לְבָאֵר ולהסביר לך], שלא תתמה: במלחמת עמלק וּבְמִלְחֲמוֹת סיחון ועוג וּמִדְיָן מֵהֵיכָן היו להם כְּלֵי זַיִן, שֶׁהִכּוּ [אותם] ישראל בחרב? — דבר אחר: חֲמֻשִׁים — אחד מֵחֲמִשָּׁה יצאו, וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה. כא) לַנְחֹתָם — לְהַנְחוֹתָם [הִפְעִיל, שהוא בְּבִנְיַן הַגּוֹרֵם] על ידי שָׁלִיחַ; ומי הוא השליח? עמוד הענן, והקדוש ברוך הוא בכבודו הוֹלִיכוֹ לפניהם להורותם הדרך.

לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מט תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָאֶזְרָח וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם׃
נ וַיַּעֲשׂוּ כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־
אַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ ס נא וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא יְהוָה אֶת־
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם׃ פ

יג.

שביעי א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ ב קַדֶּשׁ־לִי כָל־בְּכוֹר
פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה לִי הוּא׃
ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָעָם זָכוֹר אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יְצָאתֶם
מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא יְהוָה אֶתְכֶם
מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ׃ ד הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב׃
ה וְהָיָה כִי־יְבִיאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי
וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ אֶרֶץ זָבַת חָלָב
וּדְבָשׁ וְעָבַדְתָּ אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה׃ ו שִׁבְעַת יָמִים
תֹּאכַל מַצֹּת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי חַג לַיהוָה׃ ז מַצּוֹת יֵאָכֵל אֵת
שִׁבְעַת הַיָּמִים וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא־יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר

בֵּאוּר.

מט) תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה [= תִּהְיֶה] – דִּין אֶחָד וּזְכוּת אֶחָת, כִּי רַק הַמּוּלִים רְשָׁאִים יִהְיוּ לַעֲשׂוֹת אֶת הַפֶּסַח.

נא) בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה – בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּנִיסָן. עַל־צִבְאֹתָם – לְצִבְאֹתָם, לְמַחֲנֵיהֶם.

ב) קַדֶּשׁ לִי – [פִּעֵל, צִוּוּי] אֱמֹר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהַבְּכוֹרוֹת קְדוֹשִׁים לִי. פֶּטֶר – בְּקִיעָה, פְּתִיחָה. פֶּטֶר כָּל־רֶחֶם – הַוָּלָד שֶׁנּוֹלַד רִאשׁוֹנָה.

ג) זָכוֹר – צִוּוּי, שֶׁזְּמַנּוֹ תָּמִיד לַדּוֹרוֹת, בָּא בְּתַבְנִית הַמָּקוֹר, שֶׁאֵינוֹ מֻגְבָּל בִּזְמָן. מִזֶּה – מִכָּאן, מִמִּצְרָיִם.

ד) בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב – בַּחֹדֶשׁ שֶׁל הַתְּבוּאָה הַחֲדָשָׁה, הַשְּׂעוֹרִים (רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק ט׳ ל״א).

ה) כִּי־יְבִיאֲךָ – כַּאֲשֶׁר יְבִיאֲךָ. הָעֲבֹדָה הַזֹּאת – שֶׁל חַג הַפֶּסַח הַמְבֹאֶרֶת לְהַלָּן.

רַשִׁ״י.

ד) בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב – וכי לא היו יודעים באיזה חדש יצאו? אֶלָּא כך אמר להם: ראו חסד שֶׁגְּמַלְכֶם, שהוציא אתכם בחדש שהוא כָּשֵׁר [טוב וראוי] לצאת; לא חַמָּה ולא צִנָּה [קור] ולא גשמים [אין מטַר בדרך]; הָאִילָנוֹת מוציאים פרחים והולכי דרכים נֶהֱנִים לראותם, ועופות נותנים זֶמֶר בקול להולכי דרכים, משוררים ומצפצפים]. ה) זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ –

בְּכָל־גְּבֻלֶךָ׃ ח וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה
עָשָׂה יְהוָה לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם׃ ט וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל־יָדְךָ
וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְהוָה בְּפִיךָ כִּי בְּיָד
חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ יְהוָה מִמִּצְרָיִם׃ י וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת
לְמוֹעֲדָהּ מִיָּמִים יָמִימָה׃ פ יא וְהָיָה כִּי־יְבִאֲךָ יְהוָה אֶל־אֶרֶץ
הַכְּנַעֲנִי כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלַאֲבֹתֶיךָ וּנְתָנָהּ לָךְ׃ יב וְהַעֲבַרְתָּ
כָל־פֶּטֶר־רֶחֶם לַיהוָה וְכָל־פֶּטֶר ׀ שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ
הַזְּכָרִים לַיהוָה׃ יג וְכָל־פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְשֶׂה וְאִם־לֹא
תִפְדֶּה וַעֲרַפְתּוֹ וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה׃ מפטיר יד וְהָיָה

בֵּאוּר.

ח) בַּעֲבוּר זֶה – [=זאת] בִּשְׁבִיל עֲבוֹדַת הַפֶּסַח שֶׁעָשִׂיתִי בְּמִצְרַיִם. עָשָׂה יְיָ לִי – יְשׁוּעָה.

ט) לְאוֹת עַל־יָדְךָ – חַג זֶה יִהְיֶה לְךָ לְזִכָּרוֹן תָּמִיד, כְּאִלּוּ הָיָה כָּתוּב עַל יָדְךָ. וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ – כְּתַכְשִׁיט שֶׁל זָהָב, שֶׁרְגִילִים לָתֵת אוֹתוֹ עַל הַמֵּצַח לְנוֹי [רשב״ם]. [רַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּהוּ עַל תְּפִלִּין שֶׁל יָד וְשֶׁל רֹאשׁ. לְמַעַן תִּהְיֶה... כִּי בְּיָד חֲזָקָה... – סֵדֶר הַכָּתוּב כָּךְ: ״וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ, כִּי בְיָד חֲזָקָה... לְמַעַן תִּהְיֶה...״ כְּלוֹמַר: זְכֹר זֹאת, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה תּוֹרַת יְיָ בְּפִיךָ לִשְׁמֹר מִצְוֹתָיו תָּמִיד (רמב״ן).

י) הַחֻקָּה הַזֹּאת – חֻקַּת הַפֶּסַח. לְמוֹעֲדָהּ – בִּזְמַנָּהּ הַקָּבוּעַ. יָמִים – שָׁנָה. מִיָּמִים יָמִימָה – מִשָּׁנָה לְשָׁנָה.

יא) נִשְׁבַּע לְךָ – ״וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם״ (ו׳, ח׳).

יב) וְהַעֲבַרְתָּ – תַּפְרִישׁ וְתַקְדִּישׁ. שֶׁגֶר בְּהֵמָה – הַוְּלָדוֹת שֶׁל הַבְּהֵמָה. שֶׁגֶר – [שֵׁם קִבּוּץ לִפְרִי בֶּטֶן הַבְּהֵמָה]. פֶּטֶר שֶׁגֶר – הָרִאשׁוֹן לַוְּלָדוֹת, הַבְּכוֹר.

יג) פֶּטֶר [שֶׁגֶר] חֲמֹר – הַבְּכוֹר שֶׁל הַחֲמוֹר, שֶׁהוּא בְּהֵמָה טְמֵאָה, וְאָסוּר בַּאֲכִילָה וְאֵינוֹ רָאוּי לְקָרְבָּן. תִּפְדֶּה בְשֶׂה – תִּתֵּן שֶׂה תְּמוּרָתוֹ לַכֹּהֵן. וַעֲרַפְתּוֹ – תִּשְׁבֹּר עָרְפּוֹ, תַּהַרְגֵהוּ, בִּשְׁבִיל שֶׁאָסוּר לְךָ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ. בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה – בַּחֲמִשָּׁה שְׁקָלִים כֶּסֶף, שֶׁתִּתֵּן לַכֹּהֵן.

רַשִׁ״י.

חלב זב מן הָעִזִּים, דבש זב מן הַתְּמָרִים ומן התאנים. ח) וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ – בבן שאינו יודע לשאול [והכתוב מדבר], שתפתח לו [שֶׁתַּתְחִיל לו] אתה בדברי אגדה המושכין את הלב. בַּעֲבוּר זֶה – שֶׁאֲקַיֵּם את מִצְוֹתָיו, כגון פסח, מצה ומרור. עָשָׂה יְיָ לִי – רֶמֶז תשובה לבן רשע לוֹמַר: עשה ה׳ לי, ולא לך, שֶׁאִלּוּ היית שם, לא היית כדאי לִגָּאֵל. יג) תִּפְדֶּה בְשֶׂה – נותן שה לכהן, ופטר חמור מֻתָּר בַּהֲנָאָה, והשה חֻלִּין ביד כהן [שֶׁמֻּתָּר לאכלו ואינו צריך להקריבו]. וַעֲרַפְתּוֹ – עוֹרְפוֹ בְּקוֹפִיץ [בקרדום] מאחוריו והורגו: הוא הפסיד ממונו של כהן, לפיכך יפסיד ממונו. וְכֹל בְּכוֹר אָדָם בְּבָנֶיךָ תִּפְדֶּה – חמשה סְלָעִים

דִּבַּרְתֶּם וָלֵכוּ וּבֵרַכְתֶּם גַּם־אֹתִי׃ לג וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל־הָעָם
לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן־הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים׃ לד וַיִּשָּׂא
הָעָם אֶת־בְּצֵקוֹ טֶרֶם יֶחְמָץ מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם עַל־
שִׁכְמָם׃ לה וּבְנֵי־יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיִּשְׁאֲלוּ מִמִּצְרַיִם
כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּשְׂמָלֹת׃ לו וַיהוָה נָתַן אֶת־חֵן הָעָם
בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם׃ פ לז וַיִּסְעוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמְסֵס סֻכֹּתָה כְּשֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלִי הַגְּבָרִים לְבַד
מִטָּף׃ לח וְגַם־עֵרֶב רַב עָלָה אִתָּם וְצֹאן וּבָקָר מִקְנֶה כָּבֵד
מְאֹד׃ לט וַיֹּאפוּ אֶת־הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת
כִּי לֹא חָמֵץ כִּי־גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם־
צֵדָה לֹא־עָשׂוּ לָהֶם׃ מ וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ
בְּמִצְרָיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ מא וַיְהִי מִקֵּץ

* הב' בקמץ ע"פ המסורה.

בֵּאוּר.

לב) וּבֵרַכְתֶּם גַּם אֹתִי — כַּאֲשֶׁר תַּעַבְדוּ לֵאלֹהֵיכֶם, תְּבָרְכוּנִי, שֶׁלֹּא יָבֹאוּ עוֹד נְגָעִים כָּאֵלֶּה עַל אַרְצִי.

לג) וַתֶּחֱזַק [יַד] מִצְרַיִם — הֵאִיצוּ בָהֶם בְּכָל תֹּקֶף, שֶׁיֵּצְאוּ מַהֵר.

לד) בְּצֵקוֹ — עִסָּתוֹ. מִשְׁאֲרֹתָם — הָעֲרֵבוֹת עִם הַבָּצֵק. צְרֻרֹת — קְשׁוּרוֹת.

לו) וַיְנַצְּלוּ — לָקְחוּ כָּל מַה שֶּׁהָיָה לָהֶם.

לז) לְבַד מִטָּף — כָּאן פֵּרוּשׁוֹ: הַנָּשִׁים וְהַתִּינוֹקוֹת; הַגְּבָרִים הָלְכוּ בָּרֶגֶל, אֲבָל הַנָּשִׁים וְהַתִּינוֹקוֹת הוּבְלוּ עַל בַּהֲמוֹת מַשָּׂא אוֹ בַּעֲגָלוֹת. (רְאֵה בְּרֵאשִׁית ל"א, ז').

לח) עֵרֶב רַב — אֲסַפְסֻף בְּנֵי שְׁבָטִים שׁוֹנִים. שֶׁיָּשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם.

לט) כִּי־גֹרְשׁוּ — נִפְעַל. וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ — לְהִתְעַכֵּב. לִשְׁהוֹת עַד שֶׁיֶּחְמַץ. וְגַם־צֵדָה — לַדֶּרֶךְ. לֹא עָשׂוּ — לֹא הֵכִינוּ.

מ) וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל — זְמַן יְשִׁיבַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. הַשֵּׁם מוֹשָׁב הוֹרָאָתוֹ א) מְקוֹם יְשִׁיבָה, ב) קְהַל יוֹשְׁבִים, וְכָאן — זְמַן יְשִׁיבָה.

רַשִׁ"י.

וָמִי הַהוֹלְכִים", בטל "רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם יֻצָּג"! גם צאנכם, גם בקרכם קחו. מהו "כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם"? "גַּם אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעוֹלוֹת" (לְעֵיל י' כ"ה). לב) וּבֵרַכְתֶּם גַּם־אֹתִי — התפללו עלי, שלא אמות, שאני בכור. לג) כֻּלָּנוּ מֵתִים — ולא כִּגְזֵרַת משה; שהרי אמר: "וּמֵת כָּל בְּכוֹר", והם אמרו אף הפשוטים מתים [ראה לְעֵיל פסוק ל' "כִּי אֵין בַּיִת" ברש"י]. לו) וַיַּשְׁאִלוּם — אף מה שלא היו שואלים מהם, היו נותנים להם; אתה אומר: אחד, טול שנים ולך. וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם — אין לך אחד מישראל, שלא נָטַל הרבה חמורים טעונים מכספם ומזהבם של הַמִּצְרִים. מא) וַיְהִי מִקֵּץ ... בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה — כֵּיוָן שהגיע הַקֵּץ, לא עִכְּבָם הַמָּקוֹם [הקב"ה] כְּהֶרֶף־עַיִן: בחמשה עשר בְּנִיסָן נגזרה גזרת בין הַבְּתָרִים.

שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה יָצְאוּ
כָּל־צִבְאוֹת יְהֹוָה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ מב לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיהֹוָה
לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהֹוָה שִׁמֻּרִים
לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם׃ פ מג וַיֹּאמֶר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח כָּל־בֶּן־נֵכָר לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מד וְכָל־עֶבֶד
אִישׁ מִקְנַת־כָּסֶף וּמַלְתָּה אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ׃ מה תּוֹשָׁב וְשָׂכִיר
לֹא־יֹאכַל בּוֹ׃ מו בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל לֹא־תוֹצִיא מִן־הַבַּיִת
מִן־הַבָּשָׂר חוּצָה וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ־בוֹ׃ מז כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל
יַעֲשׂוּ אֹתוֹ׃ מח וְכִי־יָגוּר אִתְּךָ גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהֹוָה הִמּוֹל
לוֹ כָל־זָכָר וְאָז יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ וְכָל־עָרֵל

בֵּאוּר.

מא) בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה – בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּנִיסָן.

מב) לֵיל שִׁמֻּרִים – שְׁתֵּי הוֹרָאוֹת לוֹ: א) לַיְלָה, שֶׁעוֹמְדִים בּוֹ עֵרִים עַל הַמִּשְׁמָר; ב) לַיְלָה, שֶׁהוּא לְמִשְׁמֶרֶת לַדּוֹרוֹת לָחֹג אוֹתוֹ. לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיְיָ – בַּלַּיְלָה הַזֶּה עָמַד יְיָ עַל הַמִּשְׁמָר, וְלֹא נָתַן לַמַּשְׁחִית לִנְגֹּף אֶת יִשְׂרָאֵל. שִׁמֻּרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – עַל כֵּן יִהְיֶה הַלַּיְלָה הַזֶּה לְמִשְׁמֶרֶת גַּם לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לָחֹג אוֹתוֹ לַיְיָ בְּכָל הַדּוֹרוֹת.

מג) חֻקַּת הַפָּסַח – בְּפֶסַח לְדוֹרוֹת הַכָּתוּב מְדַבֵּר, כִּי בְמִצְרַיִם לֹא הָיוּ לָהֶם עֲבָדִים, תּוֹשָׁבִים וּשְׂכִירִים. בֶּן־נֵכָר – בֶּן עַם אַחֵר.

מד) וְכָל־עֶבֶד – הָעֶבֶד נֶחְשָׁב אֵצֶל הָעִבְרִי כְּבֶן בַּיִת וּמִשְׁתַּתֵּף בֶּחָג; אֲבָל צָרִיךְ לָמוּל אוֹתוֹ. מִקְנַת־כָּסֶף – הַקָּנוּי בְּכֶסֶף; וְעֶבֶד יְלִיד בַּיִת נִמּוֹל כְּבָר כְּשֶׁנּוֹלַד, וּמִמֵּילָא יוּכַל לֶאֱכֹל בַּפֶּסַח. יֹאכַל בּוֹ – הָעֶבֶד.

מה) תּוֹשָׁב – נָכְרִי שֶׁנִּשְׁתַּקַּע בָּאָרֶץ. וְשָׂכִיר – נָכְרִי שֶׁנִּשְׂכַּר לְעִבְרִי לַעֲבֹד אֶצְלוֹ, וַהֲרֵי הֵם גֵּרִים שֶׁלֹּא נִמּוֹלוּ.

מו) בְּבַיִת אֶחָד יֵאָכֵל – בַּחֲבוּרָה אַחַת וְלֹא לְהִתְחַלֵּק לִשְׁתַּיִם. לֹא־תוֹצִיא [=תוֹצִיאוּ] מִן־הַבַּיִת – לְאָכְלוֹ בְּמָקוֹם אַחֵר. שֶׂה שָׁלֵם וַחֲבוּרָה שְׁלֵמָה, כְּדֶרֶךְ הָעֲשִׁירִים. וְעֶצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ־בוֹ – שֶׁזֶּהוּ דֶּרֶךְ הָעֲנִיִּים וְהַגַּרְגְּרָנִים. (כהנא).

מח) כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ – זְכוּתוֹ כִּזְכוּת הָעִבְרִי בֶּן־הָאָרֶץ, אֶלָּא שֶׁמִּילַת הַזְּכָרִים מְעַכַּבְתּוֹ מֵעֲשׂוֹת אֶת הַפֶּסַח.

רַשִׁ"י.

בחמשה עשר בניסן באו מלאכי השרת אצל אברהם לְבַשְּׂרוֹ, בחמשה עשר בניסן נולד יצחק [ובחמשה עשר בניסן נגאלו ממצרים]. מב) לֵיל שִׁמֻּרִים – שהיה הקב"ה שומר ומְצַפֶּה לו לְקַיֵּם הבטחתו להוציאם מארץ מצרים. הוּא־הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיְיָ – הוא שאמר לאברהם: בלילה הזה אני גואל את בניך. שִׁמֻּרִים לְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – מְשֻׁמָּר ובא מן הַמַּזִּיקִין כָּעִנְיָן [כמו] שנאמר: „וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית ... לִנְגֹּף".

אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם׃ יז וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־הַמַּצּוֹת כִּי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאוֹתֵיכֶם
מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת
עוֹלָם׃ יח בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ
מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב׃ יט שִׁבְעַת יָמִים
שְׂאֹר לֹא יִמָּצֵא בְּבָתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל מַחְמֶצֶת וְנִכְרְתָה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעֲדַת יִשְׂרָאֵל בַּגֵּר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ׃ כ כָּל־
מַחְמֶצֶת לֹא תֹאכֵלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם תֹּאכְלוּ מַצּוֹת׃ פ חמישי
כא וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכוּ וּקְחוּ
לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפָּסַח׃ כב וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת
אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם אֲשֶׁר־בַּסַּף וְהִגַּעְתֶּם אֶל־הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל־
שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסָּף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ
מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר׃ כג וְעָבַר יְהוָה לִנְגֹּף אֶת־מִצְרַיִם וְרָאָה
אֶת־הַדָּם עַל־הַמַּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וּפָסַח יְהוָה עַל־
הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל־בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף׃ כד וּשְׁמַרְתֶּם
אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לְחָק־לְךָ וּלְבָנֶיךָ עַד־עוֹלָם׃ כה וְהָיָה כִּי־
תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן יְהוָה לָכֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר וּשְׁמַרְתֶּם

בֵּאוּר.

יז) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת – שִׁמְרוּ אֶת הַמִּצְוָה לֶאֱכֹל אֶת הַמַּצּוֹת.

יט) שְׂאֹר – עִסָּה חֲמוּצָה. מַחְמֶצֶת – מַאֲכַל חָמֵץ. בַּגֵּר וּבְאֶזְרָח – אִסּוּר זֶה שֶׁל אֲכִילַת חָמֵץ חָל עַל הַגֵּר, בֶּן אֶרֶץ אַחֶרֶת, הַיּוֹשֵׁב בְּקִרְבְּכֶם, כְּמוֹ עַל הָאֶזְרָח, כְּלוֹמַר: עַל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ בִּקְבִיעוּת.

כא) מִשְׁכוּ – נַהֲגוּ מִן הָעֵדֶר, אוֹ מִן הַשּׁוּק.

כב) אֵזוֹב – מִין צֶמַח שֶׁעָלָיו נוֹתֵן רֵיחַ טוֹב. בַּסַּף – כְּאַגָּן, בִּכְלִי הַדָּם. לֹא תֵצְאוּ אִישׁ... – כִּי אַךְ הַדָּם, אֲשֶׁר עַל פֶּתַח הַבָּתִּים, יָגֵן עֲלֵיכֶם מִפְּנֵי הַמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית.

כג) וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית – וְלֹא יַנִּיחַ לַמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית.

רַשִׁ"י.

כמותו? תלמוד לומר: וְלֹא יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף. יז) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַמַּצּוֹת – שלא יבואו לידי חִמּוּץ. רבי יֹאשִׁיָּה אומר: אל תהי קורא „את הַמַּצּוֹת", אלא את הַמִּצְוֹת: כדרך שאין מחמיצין את המצות, כך אין מחמיצין את הַמִּצְוֹת; אלא אם באה מצוה לידך, עֲשֵׂה אותה מיד. כב) לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ – שֶׁמֵּאַחַר שֶׁנִּתְּנָה רשות למשחית לְחַבֵּל,

אֶת־הָעֲבֹדָה הַזֹּאת׃ כו וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מָה
הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם׃ כז וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח־פֶּסַח הוּא לַיהוָה אֲשֶׁר
פָּסַח עַל־בָּתֵּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת־מִצְרַיִם וְאֶת־
בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ כח וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כֵּן עָשׂוּ׃ ס ששי כט וַיְהִי ׀
בַּחֲצִי הַלַּיְלָה וַיהוָה הִכָּה כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכֹר
פַּרְעֹה הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר
וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ ל וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה הוּא וְכָל־עֲבָדָיו
וְכָל־מִצְרַיִם וַתְּהִי צְעָקָה גְדֹלָה בְּמִצְרָיִם כִּי־אֵין בַּיִת אֲשֶׁר
אֵין־שָׁם מֵת׃ לא וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ
צְּאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַּם־אַתֶּם גַּם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת־
יְהוָה כְּדַבֶּרְכֶם׃ לב גַּם־צֹאנְכֶם גַּם־בְּקַרְכֶם קְחוּ כַּאֲשֶׁר

בֵּאוּר.

כח) וַיִּקֹּד הָעָם – כַּאֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת דִּבְרֵי מֹשֶׁה וְרָאוּ, כִּי גְאֻלָּתָם קְרוֹבָה. כט) בְּכוֹר הַשְּׁבִי – הַבְּכוֹר מִן הַשְּׁבוּיִם. בְּבֵית הַבּוֹר – בַּכֶּלֶא. לא) כְּדַבֶּרְכֶם – [שֵׁם הַפֹּעַל] כְּמוֹ שֶׁדִּבַּרְתֶּם.

רַשִׁ״י.

אינו מַבְחין [מבדיל] בין צדיק לרשע. כו) מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם – לכם, ולא לו; דבן רשע הַכָּתוּב מְדַבֵּר, שהוציא את עצמו מן הַכְּלָל. כח) וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ – וכי כְּבָר עשו? והלא מראש חדש נאמר להם! אלא מִכֵּיוָן שֶׁקִּבְּלוּ עליהם, מַעֲלֶה עליהם [הכתוב] כאלו עשו. כַּאֲשֶׁר צִוָּה – להגיד שִׁבְחָם של ישראל, שלא הפילו דבר מכל מִצְוֹת משה ואהרן. כט) מִבְּכֹר פַּרְעֹה – אף פרעה בכור היה, וְנִתְּיַר [וְנִשְׁאַר] מן הבכורים; ועליו הוא אומר: בַּעֲבוּר זאת הֶעֱמַדְתִּיךָ (למעלה ט׳, ט״ז). עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי – למה לקו השבוים? כדי שלא יאמרו: יִרְאָתָם תָּבְעָה עֶלְבּוֹנָם והביאה פֻּרְעָנוּת [אסון, צרה] על מצרים; ועוד שהיו שמחים לְאֵידָם של ישראל. ובכור השפחה בִּכְלָל [בין הבכורים שמתו] היה, שהרי מנה מן הֶחָשׁוּב שבכולם עד הַפָּחוּת [שבהם], ובכור השפחה חשוב מבכור הַשְּׁבִי. ל) וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה – ולא כדרך המלכים בשלש שעות ביום. הוּא – הוא תְּחִלָּה, ואחר כן עבדיו; מְלַמֵּד [הכתוב], שהיה מְחַזֵּר על בתי עבדיו ומעמידם. כִּי־אֵין בַּיִת, אֲשֶׁר אֵין־שָׁם מֵת – יש שם בכור – מת, אין שם בכור – גדול שבבית קרוי בכור. לא) וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה – מגיד שהיה מְחַזֵּר על פתחי העיר וצועק: הֵיכָן [אֵיפֹה] משה שָׁרוּי [שוכן]? היכן אהרן שרוי? גַּם־אַתֶּם – הגברים. גַּם־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – הַטָּף. וּלְכוּ... כְּדַבֶּרְכֶם – הכל כמו שאמרתם [אתם], ולא כמו שאמרתי אני; בָּטֵל „לא אֲשַׁלַּח", בטל „מִי

ו וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה
וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ כֹּל קְהַל עֲדַת־יִשְׂרָאֵל בֵּין הָעַרְבָּיִם׃ ז וְלָקְחוּ
מִן־הַדָּם וְנָתְנוּ עַל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת וְעַל־הַמַּשְׁקוֹף עַל הַבָּתִּים
אֲשֶׁר־יֹאכְלוּ אֹתוֹ בָּהֶם׃ ח וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה
צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃ ט אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ
נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו
וְעַל־קִרְבּוֹ׃ י וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד־
בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ׃ יא וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים
נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֶּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן
פֶּסַח הוּא לַיהוָה׃ יב וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה

בֵּאוּר.

ו) וְהָיָה לָכֶם – הַשֶּׂה. לְמִשְׁמֶרֶת – לְפִקָּדוֹן, שֶׁיִּשְׁמְרוּ אוֹתוֹ מִן הַיּוֹם הָעֲשִׂירִי וָהָלְאָה. בֵּין הָעַרְבַּיִם – בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, מִשְּׁקִיעַת הַחַמָּה עַד צֵאת הַכּוֹכָבִים.

ז) הַמְּזוּזֹת – הָעַמּוּדִים שֶׁמִּימִין הַפֶּתַח וּמִשְּׂמֹאלוֹ. הַמַּשְׁקוֹף – הַסַּף הָעֶלְיוֹן שֶׁעַל הַמְּזוּזוֹת. עַל הַבָּתִּים – לְאוֹת עַל הַבָּתִּים.

ח) בַּלַּיְלָה הַזֶּה – אוֹר לְיוֹם הַחֲמִשָּׁה עָשָׂר לְנִיסָן. צְלִי־אֵשׁ – [הַנִּפְרָד: צָלִי, הַנִּסְמָךְ: צְלִי, מִמְּקוֹר צָלֹה] הַבָּשָׂר יִהְיֶה צָלוּי בָּאֵשׁ. וּמַצּוֹת – עֻגוֹת, שֶׁעִסָּתָן לֹא נֶחְמָצָה. לִפְנֵי הָאֲפִיָּה הָיוּ מַחֲמִיצִים אֶת הָעִסָּה; רַק בְּשָׁעָה שֶׁהָיָה צָרִיךְ לֶאֱפוֹת מַהֵר הָיוּ אוֹפִים מַצּוֹת. עַל־מְרֹרִים – עִם יֶרֶק מָר. וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים – עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים. יֹאכְלֻהוּ – אֶת בְּשַׂר הַפֶּסַח.

ט) נָא – שֶׁלֹּא נִצְלָה כָּל צָרְכּוֹ. כְּרָעָיו – [כֶּרַע=רֶגֶל הַצֹּאן וְהַבָּקָר, וְהַזּוּגִי: כְּרָעַיִם] עַל־כְּרָעָיו – עִם רַגְלָיו, כְּלוֹמַר: שֶׁלֹּא יְנַתְּחוּהוּ לַאֲבָרָיו. וְעַל־קִרְבּוֹ – עִם כָּל מֵעָיו, לְאַחַר שֶׁשְּׁטָפוּ וְהֵדִיחוּ אוֹתָם בַּמַּיִם.

י) וְלֹא־תוֹתִירוּ... וְהַנֹּתָר... תִּשְׂרֹפוּ – זֶהוּ "לָאו שֶׁנִּתַּק לַעֲשֵׂה", כְּלוֹמַר: עֲבֵרָה שֶׁתִּקּוּנָהּ בִּצְדָהּ.

יא) מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים ... – מְזֻמָּנִים לָצֵאת לַדָּרֶךְ. בְּחִפָּזוֹן – בִּמְהִירוּת. פֶּסַח הוּא – זֶהוּ קָרְבַּן פֶּסַח; טַעַם הַשֵּׁם הַזֶּה מְבָאֵר הַכָּתוּב לְהַלָּן.

רַשִׁ"י.

כבר נאמר: „אתם תדבר", אלא חולקים כבוד זה לזה ואומרים זה לזה: לַמְּדֵנִי! והדבור יוצא מבין שניהם, כאלו שניהם מדברים. ו) וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת – שֶׁטָּעוּן בִּקּוּר [שצריך לבקרו] ארבעה ימים קודם שחיטה. ומפני מה הקדים לְקִיחָתוֹ לשחיטתו ארבעה ימים? אמר הקב"ה: הגיעה [השעה לְקַיֵּם] השבועה שנשבעתי לאברהם, שֶׁאֲגָאֵל את בניו. והם שטופים באלילים, ולא היו בידם מִצְוֹת להתעסק בהם; – אמר להם: מִשְׁכוּ – ידיכם מאלילים, וּקְחוּ לָכֶם – צאן של מצוה. וְשָׁחֲטוּ אֹתוֹ – וכי כולם שוחטים? אלא מִכַּאן, ששלוחו של אדם כְּמוֹתוֹ [כמוהו]. יא) פֶּסַח הוּא – הקרבן קרוי פסח, על שם הדלוג והפסיחה, שהקב"ה

וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־
אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְהוָה׃ יג וְהָיָה הַדָּם לָכֶם
לְאֹת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אַתֶּם שָׁם וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם וּפָסַחְתִּי
עֲלֵכֶם וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַכֹּתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃
יד וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכָּרוֹן וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ חַג לַיהוָה
לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ׃ טו שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת תֹּאכֵלוּ
אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תַּשְׁבִּיתוּ שְּׂאֹר מִבָּתֵּיכֶם כִּי ׀ כָּל־אֹכֵל
חָמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִיִּשְׂרָאֵל מִיּוֹם הָרִאשֹׁן עַד־יוֹם
הַשְּׁבִעִי׃ טז וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא־קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא־יֵעָשֶׂה בָהֶם אַךְ

בֵּאוּר.

יג) לָכֶם – לְטוֹבַתְכֶם וּלְתוֹעַלְתְּכֶם. וּפָסַחְתִּי – נַאֲדַלֵּג עֲלֵיכֶם. וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף... – וְלֹא תִהְיֶה בָכֶם מַגֵּפָה. לְמַשְׁחִית – [= לְהַשְׁחִית]. בְּהַכֹּתִי – כַּאֲשֶׁר אַכֶּה.

יד) לְדֹרֹתֵיכֶם – בְּכָל הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים. תְּחָגֻּהוּ – [ח״ג – חָגֹג ע״ע, פָּעַל] תָּחֹגּוּ אוֹתוֹ.

טו) תַּשְׁבִּיתוּ – תְּבַעֲרוּ. אַךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן... – כְּלוֹמַר: בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לֹא יִמָּצֵא עוֹד שְׂאֹר בְּבָתֵּיכֶם, כִּי תְּבַעֲרוּ אוֹתוֹ קֹדֶם לָכֵן; וְכֵן: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי... פֵּרוּשׁוֹ, שֶׁבַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא עָשָׂה עוֹד שׁוּם מְלָאכָה. מִיּוֹם הָרִאשֹׁן – סֵדֶר הַכָּתוּב כַּךְ: כִּי כָּל־אֹכֵל חָמֵץ מִיּוֹם הָרִאשׁוֹן... וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא...

טז) מִקְרָא קֹדֶשׁ – תִּהְיֶה אֲסֵפַת הָעָם בְּקֹדֶשׁ, כְּלוֹמַר: בַּמִּקְדָּשׁ. אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל־נֶפֶשׁ – מַאֲכָל לָאָדָם וּלְבַעֲלֵי חַיִּים מֻתָּר לְהָכִין בֶּחָג.

רַשִׁ״י.

מְדַלֵּג בָּתֵּי ישראל מבין בתי מצרים, שהיו שְׁרוּיִם [שוכנים] זה בתוך זה, וקופץ מִמִּצְרִי למצרי, וישראל הָאֶמְצָעִי נמלט. לַיְיָ – עֲשׂוּ כל עבודותיו לְשֵׁם שָׁמַיִם. יב) וְעָבַרְתִּי – כמלך העובר ממקום למקום, ובהעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין. כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם – אַף בכורות של אומה אחרת והם במצרים. וּמִנַּיִן [ומאין אתה יודע] שֶׁאַף בכורי מצרים שבמקומות אחרים? תַּלְמוּד לוֹמַר: „לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם” (תהלים קל״ו, י׳). וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם – של עץ – נִרְקֶבֶת, ושל מַתֶּכֶת [כסף וזהב] – נִמַּסָּה וְנִתֶּכֶת לארץ. וְרָאִיתִי אֶת־הַדָּם – הכל גלוי לפניו, אלא אמר הקדוש ברוך הוא: נותן אני את עיני לראות, שֶׁאַתֶּם עסוקים בְּמִצְוֹתַי ופוסח אני עליכם. וְלֹא־יִהְיֶה בָכֶם נֶגֶף – הֲרֵי שהיה מצרי בביתו של ישראל, יכול – יִמָּלֵט? [שֶׁמָּא הייתי סובר, שֶׁיִּמָּלֵט], תלמוד לומר: ולא יהיה בכם נגף, אבל הוֹוֶה במצרי שבביתכם; הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי, שומע אני [והיה עולה על הדעת] יִלָּקֶה

מִצְרָיִם׃ ה וּמֵת כָּל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פַּרְעֹה
הַיֹּשֵׁב עַל־כִּסְאוֹ עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הָרֵחָיִם וְכֹל
בְּכוֹר בְּהֵמָה׃ ו וְהָיְתָה צְעָקָה גְדֹלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם אֲשֶׁר
כָּמֹהוּ לֹא נִהְיָתָה וְכָמֹהוּ לֹא תֹסִף׃ ז וּלְכֹל ׀ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא
יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד־בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר
יַפְלֶה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל׃ ח וְיָרְדוּ כָל־עֲבָדֶיךָ
אֵלֶּה אֵלַי וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי לֵאמֹר צֵא אַתָּה וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־
בְּרַגְלֶיךָ וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֵא וַיֵּצֵא מֵעִם־פַּרְעֹה בָּחֳרִי־אָף׃ ס
ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֹא־יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה לְמַעַן רְבוֹת
מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ י וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת־כָּל־הַמֹּפְתִים
הָאֵלֶּה לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא־שִׁלַּח
אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ ס

בֵּ א וּ ר.

ה) הַיֹּשֵׁב עַל כִּסְאוֹ – הֶעָתִיד לָשֶׁבֶת עַל כִּסְאוֹ אַחֲרָיו. הָרֵחָיִם – עֲשׂוּיִם מִשְּׁתֵּי אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת מֻנָּחוֹת זוֹ עַל גַּב זוֹ; הַתַּחְתּוֹנָה נִקְרֵאת שֶׁכֶב, וְהָעֶלְיוֹנָה – רֶכֶב; בִּשְׁעַת הַטְּחִינָה הָיוּ סוֹבְבִים אֶת הָרֶכֶב בְּמַקֵּל הַמְחֻבָּר אֵלֶיהָ. וַעֲבוֹדָה קָשָׁה זוֹ הָיְתָה מְסוּרָה לַשִּׁפְחָה הַיּוֹתֵר פְּחוּתָה. מִבְּכוֹר פַּרְעֹה ... עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה – מִן הַבְּכוֹר הַיּוֹתֵר חָשׁוּב, עַד הַבְּכוֹר הַיּוֹתֵר פָּחוּת וּבָזוּי.

ו) כָּמֹהוּ ... – וְכָמֹהוּ – [= כָּמוֹהָ .. וְכָמוֹהָ, בְּחִלּוּף מְקוֹם הַהֵא וְהַוָּו, כִּי „צְעָקָה" מִן נְקֵבָה]. לֹא תֹסִף – לִהְיוֹת.

ז) לֹא יֶחֱרַץ – לֹא יְשַׁנֵּן לְשׁוֹנוֹ לִנְבֹּחַ, כְּלוֹמַר: לֹא יִהְיֶה מִי שֶׁיָּעִיז לִפְצוֹת פֶּה נֶגְדָּם. יַפְלֶה – יַבְדִּיל.

ח) וְיָרְדוּ – מֵהֵיכַל הַמֶּלֶךְ. כָּל־עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה – הָעוֹמְדִים לְפָנֶיךָ. וְהִשְׁתַּחֲווּ־לִי לֵאמֹר – וְיֹאמְרוּ אֵלַי בְּהִשְׁתַּחֲוָיָה וּבְתַחֲנוּנִים. אֲשֶׁר־בְּרַגְלֶיךָ – הַנְּהוּגִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה בְּרֹאשָׁם. וְאַחֲרֵי־כֵן אֵצֵא – עִם הָעָם מֵאַרְצְךָ. ט). י) שְׁנֵי הַפְּסוּקִים הַלָּלוּ אֵינָם אֶלָּא חֲזָרָה עַל זֶה שֶׁנֶּאֱמַר כְּבָר מִקֹּדֶם לָכֵן, כִּי יְיָ הוּא שֶׁחִזֵּק אֶת לֵב פַּרְעֹה, שֶׁלֹּא יְשַׁלַּח אֶת הָעָם עַד הַמַּכָּה הָאַחֲרוֹנָה.

רַשִׁ"י.

ברוך הוא יודע עִתָּיו ורגעיו, אמר: כַּחֲצֹת [=בְּדִיּוּק בחצי הלילה]. ה) עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה – כל הפחותים מבכור פרעה וַחֲשׁוּבִים מבכור השפחה היו בִּכְלָל. ולמה לקו בני השפחות, שאף הם היו מִשְׁתַּעְבְּדִים בהם ושמחים בצרתם. וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה – לפי שהיו עובדים לה. כשהקדוש ברוך הוא נִפְרָע מן האומה נפרע מאלהיה. ח) וְיָרְדוּ כָל־עֲבָדֶיךָ – חָלַק כבוד לַמַּלְכוּת [=למלך], שהרי בַּסּוֹף ירד פרעה בעצמו אליו בלילה ואמר: „קוּמוּ צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי!" ולא אמר לו משה: „וירדת אלי והשתחוית לי".

יב.

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר׃
ב הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי
הַשָּׁנָה׃ ג דַּבְּרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ
הַזֶּה וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית־אָבֹת שֶׂה לַבָּיִת׃ ד וְאִם־
יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיֹת מִשֶּׂה וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֹב אֶל־בֵּיתוֹ
בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל־הַשֶּׂה׃ ה שֶׂה תָמִים
זָכָר בֶּן־שָׁנָה יִהְיֶה לָכֶם מִן־הַכְּבָשִׂים וּמִן־הָעִזִּים תִּקָּחוּ׃

בֵּאוּר.

ב) הַחֹדֶשׁ הַזֶּה – חֹדֶשׁ הָאָבִיב, שֶׁנִּקְרָא אַחַר כֵּן בִּתְקוּפַת גָּלוּת בָּבֶל בַּשֵּׁם הַכַּשְׂדִּי נִיסָן. לָכֶם–לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל. רֹאשׁ חֳדָשִׁים– הָרִאשׁוֹן וְהֶחָשׁוּב בְּחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה, כִּי בוֹ הָיוּ הָעִבְרִים לְעַם חָפְשִׁי. רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם...– בִּמְקוֹם חֹדֶשׁ תִּשְׁרֵי, שֶׁנֶּחְשַׁב עַד אָז לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וְהַנִּקְבָּע גַּם הַיּוֹם לְרֹאשׁ הַשָּׁנָה [וּרְאֵה לְהַלָּן פֶּרֶק ל״ד, כ״ב: „חַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה"] מִפְּנֵי שֶׁהוּא, לְפִי הַמְּסוֹרָה, זְמַן בְּרִיאַת הָעוֹלָם.

ג) עָשֹׂר – שֵׁם כּוֹלֵל מִסְפַּר עֲשָׂרָה. בֶּעָשֹׂר לַחֹדֶשׁ – בָּעֲשִׂירִי לַחֹדֶשׁ. (וְ)יִקְחוּ לָהֶם – הַדִּבּוּר הָיָה בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ, שֶׁיִּקְחוּ לָהֶם בָּעֲשִׂירִי לַחֹדֶשׁ. אִישׁ – כָּל אֶחָד. שֶׂה – גְּדִי, אוֹ טָלֶה. בֵּית־אָבֹת – בֵּית אָב=מִשְׁפָּחָה. שֶׂה לְבֵית־אָבֹת – שֶׂה בְּעַד מִשְׁפָּחָה. שֶׂה לַבָּיִת – וְזֶהוּ כֶּפֶל מְקֻצָּר מִן הָאָמוּר לְפָנָיו, כְּלוֹמַר: כָּל בֵּית אָב צָרִיךְ שֶׁיְּהֵא לוֹ שֶׂה שֶׁלּוֹ.

ד) וְאִם־יִמְעַט הַבַּיִת – וְאִם אַנְשֵׁי הַבַּיִת יִהְיוּ מְעַטִּים. מִהְיוֹת מִשֶּׂה – מִכְּפִי הַצֹּרֶךְ שֶׁיְּהֵא לָהֶם שֶׂה שָׁלֵם לְאָכְלָה. בְּמִכְסַת נְפָשֹׁת – בְּמִסְפַּר אַנְשֵׁי הַבָּתִּים הַמִּשְׁתַּתְּפִים. לְפִי אָכְלוֹ – בְּחֶשְׁבּוֹן כַּמָּה שֶׁהוּא יָכוֹל לֶאֱכֹל. תָּכֹסּוּ – [מָקוֹר: כָּ ט ס, ע״ע; פָּעַל, וְהוֹרָאָתוֹ: גְּ ז ר, קָ צ ב; וּבְהַשְׁאָלָה: הִגְבִּיל מִסְפָּר קָצוּב] תִּמְנוּ, תִּשְׁתַּתְּפוּ יַחַד, כְּלוֹמַר: עַל שֶׂה אֶחָד יִמָּנוּ אֲנָשִׁים בְּמִסְפָּר שֶׁיּוּכְלוּ לְאָכְלוֹ כֻּלּוֹ, מִבְּלִי לְהַשְׁאִיר מִמֶּנּוּ.

ה) שֶׂה תָמִים – בְּלִי מוּם. בֶּן־שָׁנָה– שֶׁמָּלְאָה לוֹ שָׁנָה [אֲבָל „בֶּן שְׁנָתוֹ" פֵּרוּשׁוֹ שֶׁהוּא בְּתוֹךְ שְׁנָתוֹ הָרִאשׁוֹנָה, וְכֵן „תִּינוֹק בֶּן יוֹמוֹ"]. מִן הַכְּבָשִׂים – טָלֶה. וּמִן – אוֹ מִן. וּמִן הָעִזִּים – גְּדִי.

רַשִׁ״י.

א) אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן – בשביל שאהרן עשה וטרח במופתים כמשה, חלק לו כבוד זה במִצְוָה ראשונה, שֶׁכְּלָלוֹ [שֶׁחִשֵּׁב אותו יחד] עם משה בדבור. ב) הַחֹדֶשׁ הַזֶּה – הֶרְאָהוּ לְבָנָה בְּחִדּוּשָׁהּ [כמו שהיא נראה בראשית החדש] ואמר לו: כְּשֶׁהַיָּרֵחַ מתחדש, יהיה לך ראש חדש. ואין מקרא יוצא מידי פשוטו: על חדש ניסן אמר לו: זה יהיה ראש לסדר מִנְיַן החדשים, שֶׁיְּהֵא אִיָּר קרוי– שני, סִיוָן - שלישי. ג) דַּבְּרוּ – וכי אהרן מדבר? והלא

לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְיָסֵר מֵעָלַי רַק אֶת־הַמָּוֶת הַזֶּה׃ יח וַיֵּצֵא
מֵעִם פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃ יט וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה רוּחַ־יָם חָזָק
מְאֹד וַיִּשָּׂא אֶת־הָאַרְבֶּה וַיִּתְקָעֵהוּ יָמָּה סּוּף לֹא נִשְׁאַר אַרְבֶּה
אֶחָד בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם׃ כ וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְלֹא
שִׁלַּח אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ פ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ
עַל־הַשָּׁמַיִם וִיהִי חֹשֶׁךְ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ׃ כב וַיֵּט
מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ עַל־הַשָּׁמָיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכָל־אֶרֶץ
מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ כג לֹא־רָאוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו וְלֹא־קָמוּ
אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר
בְּמוֹשְׁבֹתָם׃ שלישי כד וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לְכוּ
עִבְדוּ אֶת־יְהוָה רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם יֻצָּג גַּם־טַפְּכֶם יֵלֵךְ
עִמָּכֶם׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה גַּם־אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת
וְעָשִׂינוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ כו וְגַם־מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ לֹא תִשָּׁאֵר

בֵּאוּר.

יח) וַיֵּצֵא—משֶׁה שֶׁהוּא הָעִקָּר. וַיֶּעְתַּר—נִפְעַל, וְהוֹרָאָתוֹ כְּהִפְעִיל: „הֶעְתִּירוּ“ הִתְפַּלֵּל.

יט) וַיַּהֲפֹךְ... רוּחַ־יָם — יְיָ הָפַךְ אֶת הָרוּחַ הַמִּזְרָחִית לְרוּחַ מַעֲרָבִית. וַיִּתְקָעֵהוּ יָמָּה סוּף — הִשְׁלִיכָהוּ לְתוֹךְ יַם סוּף.

כא) וְיָמֵשׁ — [מָקוֹר: מ ש ש, ע״ע; הִפְעִיל: הֵמֵשׁ]. וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ—הַחֹשֶׁךְ הַגָּדוֹל יַבְרִיחֵם לְמַשֵּׁשׁ כְּעִוְרִים.

כג) וְלֹא־קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו— מִמְּקוֹמוֹ מִפְּנֵי הַחֹשֶׁךְ. בְּמוֹשְׁבֹתָם—בַּמְּקוֹמוֹת שֶׁיָּשְׁבוּ בָהֶם.

כד) יֻצָּג—[י צ ג - הֻצַּג; הָפְעַל, מִנְטִיַּת פ״י שֶׁאַחֲרֶיהָ צ׳ כְּנִטְיַת פ״נ] יִשָּׁאֵר מֻצָּג עַל מְקוֹמוֹ לְעֵרָבוֹן שֶׁתָּשׁוּבוּ.

כה) זְבָחִים — קָרְבְּנוֹת שְׁלָמִים, שֶׁהַחֵלֶב מֻקְטָר לַיְיָ, וְהַבָּשָׂר נֶאֱכָל לַזּוֹבְחִים. וְעֹלֹת— קָרְבָּנוֹת הַנִּשְׂרָפִים כָּלִיל לַיְיָ. וְעָשִׂינוּ — [עָבָר מְהֻפָּךְ] וְנַקְרִיבֵם.

רַשִׁ״י.

גָּזָם. אבל של משה לא היה אלא מין אחד, וכמוהו לא היה ולא יהיה. כא) וְיָמֵשׁ חֹשֶׁךְ— שיהיה [החשך] כפול ומוכפל ועבה, עד שיהא בו ממש [= ממשות]. כב) וַיְהִי חֹשֶׁךְ אֲפֵלָה — חשך של אופל, שלא ראו איש את אחיו אותם שלשה ימים. כג) וְלֹא קָמוּ... שְׁלֹשֶׁת יָמִים — ועוד שלשה ימים אחרים חשך מוכפל: יושב אין יכול לעמוד, עומד אין יכול לישב. ולמה הביא עליהם חשך? שהיו בישראל באותו הדור רשעים, שלא היו רוצים לצאת, ומתו בשלשת ימי אפלה, כדי שלא יראו המצרים במפלתם, ויאמרו: אף הם לוקים כמונו. כה) גַּם־אַתָּה תִּתֵּן — לא דיך, שמקננו ילך עמנו, אלא גם אתה תתן.

פַּרְסָה כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לַעֲבֹד אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וַאֲנַחְנוּ לֹא־
נֵדַע מַה־נַּעֲבֹד אֶת־יְהוָה עַד־בֹּאֵנוּ שָׁמָּה׃ כז וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־
לֵב פַּרְעֹה וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחָם׃ כח וַיֹּאמֶר־לוֹ פַרְעֹה לֵךְ מֵעָלָי
הִשָּׁמֶר לְךָ אַל־תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי כִּי בְּיוֹם רְאֹתְךָ פָנַי תָּמוּת׃
כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא־אֹסִף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ׃ פ

יא.

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עוֹד נֶגַע אֶחָד אָבִיא עַל־פַּרְעֹה וְעַל־
מִצְרַיִם אַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם מִזֶּה כְּשַׁלְּחוֹ כָּלָה גָּרֵשׁ
יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה׃ ב דַּבֶּר־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ׀
מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב׃ ג וַיִּתֵּן
יְהוָה אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרָיִם גַּם׀ הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּעֵינֵי עַבְדֵי־פַרְעֹה וּבְעֵינֵי הָעָם׃ ס רביעי
ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְהוָה כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ

בֵּאוּר.

כו) פַּרְסָה – כַּף רֶגֶל־בְּהֵמָה. מַה־נַּעֲבֹד – בַּמֶּה נַעֲבֹד; אֶפְשָׁר שֶׁיִּדְרֹשׁ יוֹתֵר מִמַּה שֶׁיֵּשׁ בְּיָדֵנוּ.

כח) וַיֹּאמֶר־לוֹ פַּרְעֹה – לְמֹשֶׁה [נִמְשָׁךְ לְפָסוּק כ״ז].

כט) כֵּן דִּבַּרְתָּ – אֱמֶת דִּבַּרְתָּ. לֹא־אֹסִף – אֲנִי לֹא אָבֹא עוֹד אֵלֶיךָ לִרְאוֹתְךָ.

א) וַיֹּאמֶר יְיָ – בְּעוֹד מֹשֶׁה עוֹמֵד לִפְנֵי פַרְעֹה; וּלְאַחַר שֶׁהִגִּיד אֶת דְּבַר יְיָ לְפַרְעֹה בִּפְנֵי שָׂרָיו, יָצָא מֵעִמּוֹ בָּחֳרִי אָף [פָּסוּק ח׳].

נֶגַע – מַכָּה. כְּשַׁלְּחוֹ – וּכְשֶׁיְּשַׁלַּח אֶתְכֶם. כָּלָה – [תֹּאַר הַפֹּעַל, וְנִמְשָׁךְ לְ„גָרֵשׁ יְגָרֵשׁ"] כָּלִיל, לְגַמְרֵי. גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ – כְּלוֹמַר: יָאִיץ בָּכֶם לָצֵאת מַהֵר. כָּלָה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ – וְלֹא כְמוֹ שֶׁרָצָה לְהַצִּיג פֹּה אֶת מִקְנֵיכֶם.

ג) וַיִּתֵּן ... בְּעֵינֵי מִצְרָיִם – וַיַּשְׁאִילוּם.

ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה – אֶל פַּרְעֹה, בְּטֶרֶם שֶׁיָּצָא מִלְּפָנָיו. חֲצֹת – [שֵׁם מִמִּין נְקֵבָה וְהַזָּכָר: חֵצִי] אֶמְצַע, נְקֻדַּת הַזְּמַן בֵּין שְׁנֵי חֲצָאִין. כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה – קָרוֹב לַחֲצִי הַלַּיְלָה.

רַשִׁ״י.

כט) כֵּן דִּבַּרְתָּ – יָפֶה דברת ובזמנו דברת, אמת, שלא אוסיף עוד ראות פניך.
ב) דַּבֶּר־נָא... וְיִשְׁאֲלוּ – אין נָא אלא לְשון בקשה; בְּבַקָּשָׁה ממך, הַזְהִירֵם על כָּךְ, שלא יאמר אותו צדיק, אברהם: „וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם" קִיֵּם בהם, „וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל" לא קִיֵּם בהם. ד) כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה – סמוך לו, או לפניו, או לאחריו; ולא אמר: „בחצות". שֶׁמָּא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו: משה בַּדַּאי [שַׁקְרָן] הוא; אבל הקדוש

הָעִבְרִים עַד־מָתַי מֵאַנְתָּ לֵעָנֹת מִפָּנָי שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי:
ד כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה
בִּגְבֻלֶךָ: ה וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ וְלֹא יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ
וְאָכַל | אֶת־יֶתֶר הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־הַבָּרָד וְאָכַל
אֶת־כָּל־הָעֵץ הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה: ו וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי
כָל־עֲבָדֶיךָ וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת
אֲבֹתֶיךָ מִיּוֹם הֱיוֹתָם עַל־הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפֶן וַיֵּצֵא
מֵעִם פַּרְעֹה: ז וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו עַד־מָתַי יִהְיֶה זֶה
לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ אֶת־יְהוָֹה אֱלֹהֵיהֶם
הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם: ח וַיּוּשַׁב אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־
אַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לְכוּ עִבְדוּ אֶת־יְהוָֹה אֱלֹהֵיכֶם
מִי וָמִי הַהֹלְכִים: ט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ בְּבָנֵינוּ
וּבִבְנוֹתֵנוּ בְּצֹאנֵנוּ וּבִבְקָרֵנוּ נֵלֵךְ כִּי חַג־יְהוָֹה לָנוּ: י וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם יְהִי כֵן יְהוָֹה עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם
רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם: יא לֹא כֵן לְכוּ נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ

בֵּאוּר.

ג) עַד־מָתַי מֵאַנְתָּ – [עָבָר בִּמְקוֹם עָתִיד] עַד מָתַי תְּסָרֵב. לֵעָנֹת – [=לְהֵעָנוֹת, שֵׁם הַפֹּעַל לְבִנְיַן נִפְעַל; מָקוֹר: עָנֹה – הֵעָנֵה, ל״ה] לְהִכָּנַע לְפָנַי וְלִשְׁמֹעַ בְּקוֹלִי.

ד) אַרְבֶּה – אֶחָד מִמִּין הַחֲגָבִים הַפָּרִים וְרָבִים מְאֹד וּלְפִיכָךְ שְׁמוֹ אַרְבֶּה

ה) עֵין הָאָרֶץ – מַרְאֵה הָאָרֶץ. וְלֹא יוּכַל [הָרוֹאֶה] לִרְאוֹת אֶת־הָאָרֶץ–וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: וְלֹא תוּכַל. יֶתֶר הַפְּלֵטָה – מַה שֶּׁנִּשְׁאַר לָכֶם מִן הַפְּלֵטָה, כְּלוֹמַר: מִמַּה שֶּׁהִשְׁאִיר הַבָּרָד. אֲשֶׁר לֹא רָאוּ... – בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא רָאוּ אֲבוֹתֶיךָ. וַיִּפֶן–מֹשֶׁה, שֶׁהוּא הָעִקָּר.

ז) עַד־מָתַי יִהְיֶה זֶה – מֹשֶׁה; וּמִבְטָא שֶׁל בּוּז הוּא. לָנוּ לְמוֹקֵשׁ – [שֵׁם מִמְּקוֹר יָקשׁ] לְמִכְשׁוֹל, לְתַקָּלָה, כְּלוֹמַר: עַד מָתַי נִסְבֹּל עוֹד מִן הָאִישׁ הַזֶּה? שַׁלַּח־אֶת הָאֲנָשִׁים – אֶת הַגְּבָרִים.

ח) וַיּוּשַׁב אֶת... – [הַפֹּעַל מִמְּקוֹר שׁוּב; וְהַמִּלָּה „אֶת" אֵינָהּ כָּאן יַחַס הַפָּעוּל]. וַיּוּשַׁב אֶת־מֹשֶׁה... – מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הוּשְׁבוּ; וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: וַיָּשִׁיבוּ.

ט) כִּי חַג יְיָ לָנוּ – לְפִיכָךְ צְרִיכִים הַכֹּל לְהִשְׁתַּתֵּף בּוֹ.

י) יְהִי כֵן יְיָ עִמָּכֶם – קִלֵּל אוֹתָם מִתּוֹךְ כַּעֲסוֹ. כַּנִּרְאֶה חָשַׁד בָּהֶם, שֶׁהֵם רוֹצִים לִבְרֹחַ. וְאֶת טַפְּכֶם – בְּנֵי הַבַּיִת וְהַנָּשִׁים בִּכְלָל. רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם – רָעַת נִשְׁקֶפֶת לָכֶם, אִם תַּרְגִּיזוּנִי.

רַשִׁ״י.

י) רְאוּ, כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם – מִדְרַשׁ אגדה שמעתי: כוכב אחד יש שמו „רָעָה"; אמר

אֶת־יְהוָֹה כִּי אֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְשִׁים וַיְגָרֶשׁ אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי
פַרְעֹה׃ ס שני יב וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל־אֶרֶץ
מִצְרַיִם בָּאַרְבֶּה וְיַעַל עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְיֹאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב
הָאָרֶץ אֵת כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד׃ יג וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ
עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיהוָֹה נִהַג רוּחַ־קָדִים בָּאָרֶץ כָּל־הַיּוֹם הַהוּא
וְכָל־הַלָּיְלָה הַבֹּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקָּדִים נָשָׂא אֶת־הָאַרְבֶּה׃
יד וַיַּעַל הָאַרְבֶּה עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיָּנַח בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם
כָּבֵד מְאֹד לְפָנָיו לֹא־הָיָה כֵן אַרְבֶּה כָּמֹהוּ וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־
כֵּן׃ טו וַיְכַס אֶת־עֵין כָּל־הָאָרֶץ וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ וַיֹּאכַל אֶת־
כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־פְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד וְלֹא־
נוֹתַר כָּל־יֶרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
טז וַיְמַהֵר פַּרְעֹה לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר חָטָאתִי לַיהוָֹה
אֱלֹהֵיכֶם וְלָכֶם׃ יז וְעַתָּה שָׂא נָא חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם וְהַעְתִּירוּ

בֵּאוּר.

יא) כִּי אֹתָהּ — [דָּבָר סְתָמִי בָּא בְעִבְרִית בְּמִין נְקֵבָה] כִּי אֶת זֹאת [= הָעֲבוֹדָה] הֲלֹא בִקַּשְׁתֶּם עַד הֵנָּה: „נִזְבְּחָה לֵאלֹהֵינוּ", וְאֵין דֶּרֶךְ הַטַּף לִזְבֹּחַ.

יב) נְטֵה יָדְךָ — בְּמַטְּךָ. בָּאַרְבֶּה — בִּשְׁבִיל מַכַּת הָאַרְבֶּה.

יג) נִהַג — הֵשִׁיב, הֶעֱבִיר. רוּחַ־קָדִים — רוּחַ מִזְרָחִית. נָשָׂא — הֵבִיא.

יד) וַיַּעַל — [עלה, פָּעַל] הָאַרְבֶּה עָלָה. וַיָּנַח — [נוּחַ, פָּעַל] וְהָאַרְבֶּה נָח, כְּלוֹמַר: נִשְׁאַר וְלֹא עָף הָלְאָה. בְּכֹל גְּבוּל... — בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם. כָּבֵד מְאֹד — גָּדוֹל וְעָצוּם מְאֹד. אַרְבֶּה כָּמֹהוּ — זֶהוּ בֵּאוּר לַמִּלָּה „כֵּן" שֶׁלְּפָנָיו.

טו) וַיְכַס — וְהָאַרְבֶּה כִּסָּה בְנוּחוֹ אֶת כָּל מַרְאֵה הָאָרֶץ. וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ — כִּי הָאַרְבֶּה עוֹלֶה כְּעָנָן כָּבֵד וּמַסְתִּיר אֶת אוֹר הַשֶּׁמֶשׁ. וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ. הוֹתִיר — [יָתַר - הוֹתֵר, הִפְעִיל], הִשְׁאִיר.

יז) שָׂא נָא — בָּזֶה הוּא פוֹנֶה בְּיִחוּד לְמֹשֶׁה.

רַשִׁ"י.

להם פרעה: ראה אני באצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר, והוא סִמַּן דם והריגה. וּכְשֶׁחָטְאוּ ישראל בָּעֵגֶל, וּבִקֵּשׁ הקב"ה להרגם, אמר משה בתפלתו: „לָמָּה יאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר: בְּרָעָה הוֹצִיאָם?" (להלן ל"ב, י"ב) זוהי שאמר להם: „ראו, כי רעה נגד פניכם". מיד — „וַיִּנָּחֶם ה' עַל הָרָעָה". יד) וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־כֵּן — ואותו [ארבה] שהיה בימי יוֹאֵל [הנביא] שנאמר [עליו]: כמוהו לא נִהְיָה מן העולם (יואל ב', ב'), למדנו שהיה כבד מִשֶּׁל משה, [מפני] שהיו שם מינים הרבה יחד: ארבה, יֶלֶק, חָסִיל,

כד וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כָּבֵד מְאֹד אֲשֶׁר
לֹא־הָיָה כָמֹהוּ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה לְגוֹי׃ כה וַיַּךְ
הַבָּרָד בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מֵאָדָם וְעַד־
בְּהֵמָה וְאֵת כָּל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֶת־כָּל־עֵץ הַשָּׂדֶה
שִׁבֵּר׃ כו רַק בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר־שָׁם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא הָיָה
בָּרָד׃ כז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
חָטָאתִי הַפָּעַם יְהוָה הַצַּדִּיק וַאֲנִי וְעַמִּי הָרְשָׁעִים׃ כח הַעְתִּירוּ
אֶל־יְהוָה וְרַב מִהְיֹת קֹלֹת אֱלֹהִים וּבָרָד וַאֲשַׁלְּחָה אֶתְכֶם
וְלֹא תֹסִפוּן לַעֲמֹד׃ כט וַיֹּאמֶר אֵלָיו מֹשֶׁה כְּצֵאתִי אֶת־הָעִיר
אֶפְרֹשׂ אֶת־כַּפַּי אֶל־יְהוָה הַקֹּלוֹת יֶחְדָּלוּן וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה־
עוֹד לְמַעַן תֵּדַע כִּי לַיהוָה הָאָרֶץ׃ ל וְאַתָּה וַעֲבָדֶיךָ יָדַעְתִּי
כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים׃ לא וְהַפִּשְׁתָּה וְהַשְּׂעֹרָה
נֻכָּתָה כִּי הַשְּׂעֹרָה אָבִיב וְהַפִּשְׁתָּה גִּבְעֹל׃ לב וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת

בֵּאוּר.

כד) וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת – מִתְלַהֶבֶת. כָּבֵד מְאֹד – בָּרָד כָּבֵד מְאֹד. מֵאָז הָיְתָה – הָאָרֶץ. לְגוֹי – לְעַם הַמִּצְרִים.

כז) חָטָאתִי הַפָּעַם – סוֹף סוֹף רוֹאֶה אֲנִי שֶׁחָטָאתִי.

כח) וְרַב מִהְיֹת – דַּי הָיָה הַרְבֵּה, וְהִגִּיעָה הַשָּׁעָה, שֶׁיֶּחְדְּלוּ מִהְיוֹת עוֹד. קֹלֹת אֱלֹהִים – רְעָמִים נוֹרָאִים מְאֹד. לַעֲמֹד – לְהִתְעַכֵּב, לְהַמְתִּין.

כט) כְּצֵאתִי אֶת־הָעִיר – מִן הָעִיר. אֶפְרֹשׂ אֶת־כַּפַּי – בִּתְפִלָּה. לַיְיָ הָאָרֶץ – וְהוּא עוֹשֶׂה בָהּ כִּרְצוֹנוֹ.

ל) כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן...– שֶׁאֵין אַתֶּם יְרֵאִים עוֹד מִפְּנֵי יְיָ.

לא) פִּשְׁתָּה, שְׂעֹרָה, חִטָּה, כֻּסֶּמֶת– כַּךְ הֵן נִקְרָאוֹת (בִּלְשׁוֹן יָחִיד מִין נְקֵבָה) כָּל זְמַן שֶׁהֵן בְּקָמָה עַל הַשָּׂדֶה; וּכְשֶׁקּוֹצְרִים אוֹתָן אוֹמְרִים: פִּשְׁתִּים, שְׂעוֹרִים, חִטִּים, כֻּסְּמִים. נֻכָּתָה- (פֻּעַל מִמְּקוֹר נ כ ה) נִשְׁבְּרָה וְנִתְקַלְקְלָה. אָבִיב – הַשִּׁבֹּלֶת בִּתְחִלַּת בִּשּׁוּלָהּ. הַשְּׂעֹרָה אָבִיב–עָמְדָה בְּשִׁבֳּלֶיהָ. הַשְּׂעוֹרָה מִתְבַּשֶּׁלֶת בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּבְמִצְרַיִם קֹדֶם לְכָל הַתְּבוּאוֹת בְּחֹדֶשׁ נִיסָן, חֹדֶשׁ הָאָבִיב; וְאָז יִהְיֶה הַקָּצִיר הָרִאשׁוֹן, קְצִיר הַשְּׂעוֹרִים. הַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת מִתְבַּשְּׁלוֹת אַחַר כָּל הַתְּבוּאוֹת. גִּבְעֹל – (מִשֹּׁרֶשׁ גָּ בַ ע=גָּ בִ יעַ. כּוֹס הַפֶּרַח). הַפִּשְׁתָּה גִּבְעֹל – הַפִּשְׁתָּה גָדְלָה וְעָמְדָה בִּפְרָחֶיהָ וּלְפִיכָךְ נִשְׁבְּרוּ עַל יְדֵי הַבָּרָד. וְיֵשׁ מְבָאֲרִים: גִּבְעֹל – קְנֵה הַפִּשְׁתָּן כְּשֶׁהוּא מִתְקַשֶּׁה.

לב) כֻּסֶּמֶת–מִין חִטָּה (דִינְקֶעל, полба).

רַשִׁ"י.

כד) וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד – נֵס בְּתוֹךְ נֵס: האש והברד מְעֹרָבִין. והברד מים הוא, ולעשות רצון קונם עשו שלום ביניהם כט) כְּצֵאתִי אֶת הָעִיר – אבל בתוך העיר

לֹ֥א נֻכּ֖וּ כִּ֥י אֲפִילֹ֖ת הֵֽנָּה׃ מפטיר לג וַיֵּצֵ֨א מֹשֶׁ֜ה מֵעִ֤ם פַּרְעֹה֙
אֶת־הָעִ֔יר וַיִּפְרֹ֥שׂ כַּפָּ֖יו אֶל־יְהוָ֑ה וַיַּחְדְּל֤וּ הַקֹּלוֹת֙ וְהַבָּרָ֔ד
וּמָטָ֖ר לֹא־נִתַּ֥ךְ אָֽרְצָה׃ לד וַיַּ֣רְא פַּרְעֹ֗ה כִּֽי־חָדַ֨ל הַמָּטָ֧ר וְהַבָּרָ֛ד
וְהַקֹּלֹ֖ת וַיֹּ֣סֶף לַחֲטֹ֑א וַיַּכְבֵּ֥ד לִבּ֖וֹ ה֥וּא וַעֲבָדָֽיו׃ לה וַֽיֶּחֱזַק֙ לֵ֣ב
פַּרְעֹ֔ה וְלֹ֥א שִׁלַּ֖ח אֶת־בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל כַּאֲשֶׁ֛ר דִּבֶּ֥ר יְהוָ֖ה בְּיַד־
מֹשֶֽׁה׃ פ פ פ

בֹּא.

י.

א וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־מֹשֶׁ֔ה בֹּ֖א אֶל־פַּרְעֹ֑ה כִּֽי־אֲנִ֞י הִכְבַּ֤דְתִּי אֶת־
לִבּוֹ֙ וְאֶת־לֵ֣ב עֲבָדָ֔יו לְמַ֗עַן שִׁתִ֛י אֹתֹתַ֥י אֵ֖לֶּה בְּקִרְבּֽוֹ׃ ב וּלְמַ֡עַן
תְּסַפֵּר֩ בְּאָזְנֵ֨י בִנְךָ֜ וּבֶן־בִּנְךָ֗ אֵ֣ת אֲשֶׁ֤ר הִתְעַלַּ֙לְתִּי֙ בְּמִצְרַ֔יִם
וְאֶת־אֹתֹתַ֖י אֲשֶׁר־שַׂ֣מְתִּי בָ֑ם וִֽידַעְתֶּ֖ם כִּֽי־אֲנִ֥י יְהוָֽה׃ ג וַיָּבֹ֨א
מֹשֶׁ֣ה וְאַהֲרֹן֮ אֶל־פַּרְעֹה֒ וַיֹּאמְר֣וּ אֵלָ֗יו כֹּֽה־אָמַ֤ר יְהוָה֙ אֱלֹהֵ֣י

בֵּאוּר.

אֲפִילֹת–מְאֻחָרוֹת וְעָמְדוּ בְּרָשְׁאֵיהֶן; וּבִשְׁבִיל שֶׁהָיוּ רַכּוֹת, לֹא נִשְׁבָּרוּ.

לג) נִתַּךְ – וּמָקוֹר: נָתֹךְ, פ"נ; בְּעָבָר הוּא בָא תָמִיד בְּנִפְעַל, וּבֶעָתִיד – בְּפָעַל: אֶתַּךְ, תִּתַּךְ... וְדוֹמֶה לוֹ הַפֹּעַל נָגַשׁ] נִשְׁפַּךְ.

לה) בְּיַד־מֹשֶׁה – עַל יְדֵי מֹשֶׁה: "וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה" לְעֵיל ז', ד'].

א) בֹּא אֶל־פַּרְעֹה – לְהַזְהִירוֹ; וְאַל תִּתְפַּלֵּא שֶׁלֹּא שָׁמַע אֵלֶיךָ עַד כֹּה. כִּי־אֲנִי הִכְבַּדְתִּי – אֲנִי הוּא שֶׁחִזַּקְתִּי אֶת לִבּוֹ. שִׁתִי – וְשֵׁם הַפֹּעַל בִּנְטִיָּה; מָקוֹר: שִׁית, ע"ו. לְמַעַן שִׁתִי...– כְּדֵי שֶׁאָשִׂים אֶת כָּל הָאוֹתוֹת הָאֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ.

ב) תְּסַפֵּר–אַתָּה וְכָל הָעָם. הִתְעַלַּלְתִּי– וּמָקוֹר עֹל-עָלֹל, ע"ע; הִתְפַּעֵל: הִתְעַלֵּל, וּפֵרוּשׁוֹ: הֵרַע לְמִי [שָׂמֵחַ לְאֵידוֹ].

רַשִׁ"י.

לא הִתְפַּלֵּל, לְפִי שֶׁהוּא מְלָאכֶה גְּלוּלִים. לב) כִּי אֲפִילֹת הֵנָּה – מְאֻחָרוֹת, וַעֲדַיִן הָיוּ רַכּוֹת וִיכוֹלוֹת לַעֲמוֹד בִּפְנֵי קָשֶׁה. וְאַף עַל פִּי שֶׁנֶּאֱמַר (פָּסוּק כ"ה): "וְאֶת כָּל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד", יֵשׁ לְפָרְשׁוֹ בַּעֲשָׂבִים הָעוֹמְדִים בְּקַלְחָם [כְּלוֹמַר: בִּגְבָעוֹלִים קָשִׁים] הָרְאוּיִים לִלְקוֹת בַּבָּרָד. לג) לֹא נִתַּךְ – לֹא הִגִּיעַ [לָאָרֶץ], וְאַף אוֹתָן שֶׁהָיוּ בָּאֲוִיר לֹא הִגִּיעוּ לָאָרֶץ.

א) בֹּא אֶל־פַּרְעֹה – וְהַתְרֵה בוֹ.

וּמִמִּקְנֵה בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־מֵת אֶחָד׃ ז וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וְהִנֵּה
לֹא־מֵת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל עַד־אֶחָד וַיִּכְבַּד לֵב פַּרְעֹה וְלֹא
שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ ס ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן קְחוּ
לָכֶם מְלֹא חָפְנֵיכֶם פִּיחַ כִּבְשָׁן וּזְרָקוֹ מֹשֶׁה הַשָּׁמַיְמָה לְעֵינֵי
פַרְעֹה׃ ט וְהָיָה לְאָבָק עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וְהָיָה עַל־הָאָדָם
וְעַל־הַבְּהֵמָה לִשְׁחִין פֹּרֵחַ אֲבַעְבֻּעֹת בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃
י וַיִּקְחוּ אֶת־פִּיחַ הַכִּבְשָׁן וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיִּזְרֹק אֹתוֹ מֹשֶׁה
הַשָּׁמָיְמָה וַיְהִי שְׁחִין אֲבַעְבֻּעֹת פֹּרֵחַ בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה׃
יא וְלֹא־יָכְלוּ הַחַרְטֻמִּים לַעֲמֹד לִפְנֵי מֹשֶׁה מִפְּנֵי הַשְּׁחִין כִּי־
הָיָה הַשְּׁחִין בַּחַרְטֻמִּם וּבְכָל־מִצְרָיִם׃ יב וַיְחַזֵּק יְהוָה אֶת־
לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה׃ ס
יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְהִתְיַצֵּב לִפְנֵי פַרְעֹה
וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי
וְיַעַבְדֻנִי׃ יד כִּי בַּפַּעַם הַזֹּאת אֲנִי שֹׁלֵחַ אֶת־כָּל־מַגֵּפֹתַי אֶל־
לִבְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ בַּעֲבוּר תֵּדַע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל־

בֵּאוּר.

ז) וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה – לְאֶרֶץ גֹּשֶׁן, וַיַּרְא...

ח) חָפְנֵיכֶם – [הַיָּחִיד: חֹפֶן, וְהַזּוּגִי: חָפְנַיִם] מְלֹא כַּפּוֹת יְדֵיכֶם. פִּיחַ – אֵפֶר לָבָן שֶׁעַל גֶּחָלִים עוֹמְמוֹת. כִּבְשָׁן – תַּנּוּר גָּדוֹל עָשׂוּי לְמִשְׂרְפוֹת סִיד וּלְבֵנִים, תַּנּוּר זֶה עָשׂוּי מַדְרֵגוֹת [כֶּבֶשׁ = מַדְרֵגָה, וּמִזֶּה הַשֵּׁם כִּבְשָׁן].

ט) עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם – מְלֹא חָפְנַיִם פִּיחַ יִהְיֶה לְאָבָק גָּדוֹל, שֶׁיְּכַסֶּה אֶת כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם. לִשְׁחִין – [שְׁחִין פֵּרוּשׁוֹ בַּאֲרָמִית וַעֲרָבִית: קָרֹחַ, חָמֹם] דַּלֶּקֶת בְּעוֹר הַבָּשָׂר, צָרַעַת מִתְדַּבֶּקֶת הַיְדוּעָה בְּשֵׁם „שְׁחִין רָע", „שְׁחִין מִצְרַיִם". פֹּרֵחַ – [פֹּעַל עוֹמֵד] גָּדֵל מִתְפַּשֵּׁט. אֲבַעְבֻּעָה – גַּם בּוּעָה = מַכָּה נְפוּחָה מְלֵאָה לֵחָה. שְׁחִין פֹּרֵחַ אֲבַעְבֻּעֹת – הַגָּדֵל וּמִתְפַּשֵּׁט עַל הָעוֹר בַּאֲבַעְבּוּעוֹת.

יא) וְלֹא יָכְלוּ... – הַחַרְטֻמִּים הַמִּצְטָעִים הִתְבַּיְּשׁוּ לַעֲמֹד לִפְנֵי מֹשֶׁה, וְכָל־שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יָכְלוּ לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּלָטֵיהֶם.

יב) כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְיָ – „וַאֲנִי אַקְשֶׁה אֶת לֵב פַּרְעֹה"... [לְמַעְלָה פֶּרֶק ז׳, ג׳ – ד׳].

יד) כָּל־מַגֵּפֹתַי – קוֹלוֹת חֲזָקִים וּבָרָד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת.

רַשִׁ״י.

י) בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה – ואם תאמר: מאין היו להם הבהמות? והלא כבר נאמר: "וימת כל מקנה מצרים". לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד.

הָאָֽרֶץ׃ טו כִּ֤י עַתָּה֙ שָׁלַ֣חְתִּי אֶת־יָדִ֔י וָאַ֥ךְ אוֹתְךָ֛ וְאֶֽת־עַמְּךָ֖
בַּדָּ֑בֶר וַתִּכָּחֵ֖ד מִן־הָאָֽרֶץ׃ טז וְאוּלָ֗ם בַּעֲב֤וּר זֹאת֙ הֶעֱמַדְתִּ֔יךָ
בַּעֲב֖וּר הַרְאֹתְךָ֣ אֶת־כֹּחִ֑י וּלְמַ֛עַן סַפֵּ֥ר שְׁמִ֖י בְּכָל־הָאָֽרֶץ׃
שביעי יז עוֹדְךָ֖ מִסְתּוֹלֵ֣ל בְּעַמִּ֑י לְבִלְתִּ֖י שַׁלְּחָֽם׃ יח הִנְנִ֤י מַמְטִיר֙
כָּעֵ֣ת מָחָ֔ר בָּרָ֖ד כָּבֵ֣ד מְאֹ֑ד אֲשֶׁ֨ר לֹא־הָיָ֤ה כָמֹ֙הוּ֙ בְּמִצְרַ֔יִם
לְמִן־הַיּ֥וֹם הִוָּסְדָ֖ה* וְעַד־עָֽתָּה׃ יט וְעַתָּ֗ה שְׁלַ֤ח הָעֵז֙ אֶת־מִקְנְךָ֔
וְאֵ֛ת כָּל־אֲשֶׁ֥ר לְךָ֖ בַּשָּׂדֶ֑ה כָּל־הָאָדָ֨ם וְהַבְּהֵמָ֜ה אֲשֶׁר־יִמָּצֵ֣א
בַשָּׂדֶ֗ה וְלֹ֤א יֵֽאָסֵף֙ הַבַּ֔יְתָה וְיָרַ֧ד עֲלֵהֶ֛ם הַבָּרָ֖ד וָמֵֽתוּ׃ כ הַיָּרֵא֙
אֶת־דְּבַ֣ר יְהוָ֔ה מֵעַבְדֵ֖י פַּרְעֹ֑ה הֵנִ֛יס אֶת־עֲבָדָ֥יו וְאֶת־מִקְנֵ֖הוּ
אֶל־הַבָּתִּֽים׃ כא וַאֲשֶׁ֥ר לֹא־שָׂ֛ם לִבּ֖וֹ אֶל־דְּבַ֣ר יְהוָ֑ה וַֽיַּעֲזֹ֛ב
אֶת־עֲבָדָ֥יו וְאֶת־מִקְנֵ֖הוּ בַּשָּׂדֶֽה׃ פ כב וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה
נְטֵ֤ה אֶת־יָֽדְךָ֙ עַל־הַשָּׁמַ֔יִם וִיהִ֥י בָרָ֖ד בְּכָל־אֶ֣רֶץ מִצְרָ֑יִם עַל־
הָֽאָדָם֙ וְעַל־הַבְּהֵמָ֔ה וְעַ֛ל כָּל־עֵ֥שֶׂב הַשָּׂדֶ֖ה בְּאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃
כג וַיֵּ֨ט מֹשֶׁ֣ה אֶת־מַטֵּהוּ֮ עַל־הַשָּׁמַיִם֒ וַֽיהוָ֗ה נָתַ֤ן קֹלֹת֙ וּבָרָ֔ד
וַתִּֽהֲלַךְ־אֵ֖שׁ אָ֑רְצָה וַיַּמְטֵ֧ר יְהוָ֛ה בָּרָ֖ד עַל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃

*לא מפיק ה׳.

בֵּ א וּ ר.

טו) וָאַךְ—ו = וְאַכֶּה; עָתִיד הִפְעִיל מִמְּקוֹר נָכ ה, מְקֻצָּר וּמְהֻפָּךְ]. וַתִּכָּחֵד – נִתְשְׁמֵד. כִּי עַתָּה...– כַּאֲשֶׁר הִכֵּיתִי אֶת מִקְנְךָ בַּדֶּבֶר, יָכוֹל הָיִיתִי לְהַכּוֹת גַּם אוֹתְךָ וְאֶת עַמְּךָ, עַד שֶׁהֱיִיתֶם נִכְחָדִים מִן הָאָרֶץ

טז) וְאוּלָם ... הֶעֱמַדְתִּיךָ – אַךְ בִּשְׁבִיל זֶה הִשְׁאַרְתִּיךָ בַּחַיִּים. וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי – כְּדֵי שֶׁיְּסַפְּרוּ הַכֹּל אֶת תְּהִלָּתִי.

יז) עוֹדְךָ מִסְתּוֹלֵל –[הִתְפַּעֵל מִן סָל-סָלַל, עַיֵּן] עוֹדְךָ דּוֹרֵךְ וְלוֹחֵץ אֶת עַמִּי.

יח) כָּעֵת מָחָר – מָחָר בָּעֵת הַזֹּאת. הִוָּסְדָה – [שֵׁם הַפֹּעַל לְבִנְיַן נִפְעַל מִמְּקוֹר יָסד, נְחֵי פ״י; הַהֵא רָפָה עַל פִּי הַמָּסוֹרָה, וְהָרָאוּי בְּמַפִּיק - כִּנּוּי לְמִצְרַיִם]. לְמִן־הַיּוֹם הִוָּסְדָה – [שֵׁם נִסְמָךְ אֵינוֹ בָּא בְּהֵא הַיְדִיעָה, וּלְפִיכָךְ יֵשׁ קוֹרְאִים פֹּה: לְמִיּוֹם הִוָּסְדָה] מִן הַיּוֹם שֶׁנּוֹסְדָה, שֶׁנִּבְנְתָה מִצְרַיִם.

יט) הָעֵז – כְּנֹס, אֱסֹף לְמָקוֹם בָּטוּחַ, וְהַמָּקוֹם שֶׁמַּכְנִיסִים אֵלָיו נִקְרָא: מָעוֹז. כָּל־הָאָדָם – כִּי כָל הָאָדָם...

כ) הֵנִיס – [הִפְעִיל מִמְּקוֹר נוּס-הֵנֵס, ע״ו] הֵבִיא מַהֵר

כב) עַל־הַשָּׁמַיִם – אֶל מוּל הַשָּׁמַיִם;

כג) קֹלֹת–רְעָמִים. וַתִּהֲלַךְ–ו = נִתְהַלֵּךְ מָקוֹר: הָלֹךְ, פִּעֵל]. וַתִּהֲלַךְ־אֵשׁ אָרְצָה– וּבְרָקִים עָפוּ לָאָרֶץ.

רַ שִׁ ״ י.

כב) עַל הַשָּׁמַיִם – לְלַד השמים. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה: הִגְבִּיהוֹ הקב״ה לְמשֶׁה לְמַעְלָה מִן השמים.

אֶת־עַמִּי הִנְנִי מַשְׁלִיחַ בְּךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמְּךָ וּבְבָתֶּיךָ אֶת־
הֶעָרֹב וּמָלְאוּ בָּתֵּי מִצְרַיִם אֶת־הֶעָרֹב וְגַם הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־הֵם
עָלֶיהָ׃ יח וְהִפְלֵיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת־אֶרֶץ גֹּשֶׁן אֲשֶׁר עַמִּי עֹמֵד
עָלֶיהָ לְבִלְתִּי הֱיוֹת־שָׁם עָרֹב לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה בְּקֶרֶב
הָאָרֶץ׃ ששי יט וְשַׂמְתִּי פְדֻת בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ לְמָחָר יִהְיֶה
הָאֹת הַזֶּה׃ כ וַיַּעַשׂ יְהוָה כֵּן וַיָּבֹא עָרֹב כָּבֵד בֵּיתָה פַרְעֹה
וּבֵית עֲבָדָיו וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ מִפְּנֵי הֶעָרֹב׃
כא וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר לְכוּ זִבְחוּ לֵאלֹהֵיכֶם
בָּאָרֶץ׃ כב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לֹא נָכוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן כִּי תּוֹעֲבַת
מִצְרַיִם נִזְבַּח לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ הֵן נִזְבַּח אֶת־תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם
לְעֵינֵיהֶם וְלֹא יִסְקְלֻנוּ׃ כג דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים נֵלֵךְ בַּמִּדְבָּר
וְזָבַחְנוּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ כַּאֲשֶׁר יֹאמַר אֵלֵינוּ׃ כד וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה
אָנֹכִי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וּזְבַחְתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם בַּמִּדְבָּר רַק

בֵּאוּר.

יז) הִנְנִי מַשְׁלִיחַ – הִנְנִי מְגָרֶה, מְשַׁסֶּה. אֶת־הֶעָרֹב – עֵרֶב רַב שֶׁל מִינֵי צִרְעִין וְזִבּוּבֵי מָוֶת. וְגַם הָאֲדָמָה – תִּמָּלֵא. אֲשֶׁר־הֵם – הַמִּצְרִים – עָלֶיהָ.

יח) וְהִפְלֵיתִי – [הַפֹּעַל מִמְּקוֹר פָּלָה, ל״ה; עָבָר מְהֻפָּךְ] וְהִבְדַּלְתִּי. לְבִלְתִּי הֱיוֹת־שָׁם – שֶׁלֹּא יִהְיֶה שָׁם. אֲנִי יְיָ בְּקֶרֶב הָאָרֶץ – וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: אֲנִי יְיָ אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ.

יט) וְשַׂמְתִּי פְּדֻת – וְאָשִׂים הַבְדֵּל.

כ) בֵּיתָה פַּרְעֹה – לְבֵית פַּרְעֹה. תִּשָּׁחֵת – [עָתִיד בִּמְקוֹם עָבָר; וְנֻסַּח הַשִּׁבְעִים: וַתִּשָּׁחֵת; עַל פִּי נֻסָּח זֶה יָבֹא הָאֶתְנָח תַּחַת "מִצְרָיִם", וְנֻסָּח זֶה נָכוֹן].

כא) וַיִּקְרָא... אֶל מֹשֶׁה – לְמֹשֶׁה. לְכוּ זִבְחוּ לֵאלֹהֵיכֶם בָּאָרֶץ – בְּמִצְרַיִם וְלֹא תֵלְכוּ אֶל הַמִּדְבָּר

כב) לֹא נָכוֹן – אִי אֶפְשָׁר. תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם – יִרְאָתָם, אֱלֹהֵיהֶם, שֶׁל הַמִּצְרִים נִזְבַּח לֵאלֹהֵינוּ: הַפָּרָה הָיְתָה קְדוֹשָׁה לָאֱלִילָה אִיסִיס, הַפָּר – לְאַפִּיס, גַּם הַכְּבָשִׂים, הָעִזִּים, הַתְּיָשִׁים וְהַבְּתוּלִים הָיוּ נֶעֱבָדִים בִּמְקוֹמוֹת רַבִּים כֵּאלָהוּת. הֵן נִזְבַּח... לְעֵינֵיהֶם – תּוֹסֶפֶת בֵּאוּר לְרֹאשׁ הַפָּסוּק: הֵן נִזְבַּח אֶת יִרְאָתָם לְעֵינֵיהֶם. וְלֹא יִסְקְלֻנוּ – הַאִם לֹא יִסְקְלֻנוּ?

כג) כַּאֲשֶׁר יֹאמַר אֵלֵינוּ – נִזְבַּח כְּמוֹ שֶׁיְּצַוֵּנוּ; וְנֻסַּח הַשִּׁבְעִים: "כַּאֲשֶׁר אָמַר אֵלֵינוּ": וְיָחֹגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר

רַשִׁ״י.

הִיא – מכה זו אינה על ידי כשפים, מאת המקום היא. יז) אֶת־הֶעָרֹב – כל מיני חיות רעות ונחשים וַעֲקְרַבִּים בְּעִרְבּוּבְיָא, והיו משחיתים בהם. יח) לְמַעַן תֵּדַע, כִּי אֲנִי יְיָ בְּקֶרֶב הָאָרֶץ – אף על פי שֶׁשְּׁכִינָתִי בשמים, גְּזֵרָתִי מתקיימת בתחתונים ועל הארץ].

הַרְחֵק לֹא־תַרְחִיקוּ לָלֶכֶת הַעְתִּירוּ בַּעֲדִי׃ כה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
הִנֵּה אָנֹכִי יוֹצֵא מֵעִמָּךְ וְהַעְתַּרְתִּי אֶל־יְהוָה וְסָר הֶעָרֹב
מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ מָחָר רַק אַל־יֹסֵף פַּרְעֹה הָתֵל
לְבִלְתִּי שַׁלַּח אֶת־הָעָם לִזְבֹּחַ לַיהוָה׃ כו וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם
פַּרְעֹה וַיֶּעְתַּר אֶל־יְהוָה׃ כז וַיַּעַשׂ יְהוָה כִּדְבַר מֹשֶׁה וַיָּסַר
הֶעָרֹב מִפַּרְעֹה מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ לֹא נִשְׁאַר אֶחָד׃ כח וַיַּכְבֵּד
פַּרְעֹה אֶת־לִבּוֹ גַּם בַּפַּעַם הַזֹּאת וְלֹא שִׁלַּח אֶת־הָעָם׃ פ

ט.

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֹּא אֶל־פַּרְעֹה וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו כֹּה־
אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי׃ ב כִּי אִם־
מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ וְעוֹדְךָ מַחֲזִיק בָּם׃ ג הִנֵּה יַד־יְהוָה הוֹיָה
בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמֹרִים בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן
דֶּבֶר כָּבֵד מְאֹד׃ ד וְהִפְלָה יְהוָה בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין
מִקְנֵה מִצְרָיִם וְלֹא יָמוּת מִכָּל־לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל דָּבָר׃ ה וַיָּשֶׂם
יְהוָה מוֹעֵד לֵאמֹר מָחָר יַעֲשֶׂה יְהוָה הַדָּבָר הַזֶּה בָּאָרֶץ׃
ו וַיַּעַשׂ יְהוָה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה מִמָּחֳרָת וַיָּמָת כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם

בֵּאוּר.

כה) אַל־יֹסֵף ... הָתֵל — וְשֵׁם הַפֹּעַל, הִפְעִיל מִמְּקוֹר תֵּל־תְּלַל, (ע״ע כְּפוּלִים) אַל יִצְחַק עוֹד עָלַי, כְּלוֹמַר: אַל יְרַמֵּנִי עוֹד בָּזֶה שֶׁמַּבְטִיחַ וְאֵינוֹ מְקַיֵּם.

כו) וַיָּסַר — וּפָעַל, מָקוֹר: סוּר, ע״ו; וְהַפַּתָּח בָּא בִּמְקוֹם קָמֶץ קָטָן: וַיָּסַר (=וַיָּקָם) בִּשְׁבִיל הָרֵישׁ הַגְּרוֹנִית; וְגַם בְּהִפְעִיל בָּא „וַיָּסַר" בִּמְקוֹם וַיָּסֶר (=וַיָּקֶם) מִטַּעַם זֶה].

כח) וַיַּכְבֵּד פַּרְעֹה — אֲבָל פַּרְעֹה הִכְבִּיד אֶת לִבּוֹ גַּם הַפַּעַם.

ג) הוֹיָה — [מָקוֹר: הָיֹה, בֵּינוֹנִי נְקֵבָה בִּמְקוֹם הֶעָתִיד, כְּדֶרֶךְ הַסִּגְנוֹן הַנְּבוּאִי]. יַד־יְיָ הוֹיָה בְּמִקְנְךָ — וְהָיָה בְּ... פֵּרוּשׁוֹ: לְרָעָה, כְּלוֹמַר: הַכֵּה, (נָגֹף) יַד יְיָ תַּכֶּה אֶת מִקְנְךָ. אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה — אֲבָל הַמִּקְנֶה שֶׁבַּבָּתִּים יִנָּצֵל. [רְאֵה לְהַלָּן פָּסוּק י״ט]. דֶּבֶר — מַגֵּפָה.

ד) מִכָּל — הַמִּקְנֶה אֲשֶׁר — לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל. וְלֹא יָמוּת ... דָּבָר — שׁוּם דָּבָר.

ה) וַיָּשֶׂם יְיָ מוֹעֵד — קָבַע לוֹ זְמַן.

ו) כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם — שֶׁבַּשָּׂדֶה.

רַשִׁ״י.

כו) וַיָּסַר הֶעָרֹב — ולא מתו, כמו שמתו הצפרדעים; שֶׁאִלּוּ מתו היתה להם הֲנָאָה מעורותם.

כח) גַּם בַּפַּעַם הַזֹּאת — אף על פי שאמר: „אָנֹכִי אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם", לא קיים הבטחתו.

ח.

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן נְטֵה אֶת־יָדְךָ בְּמַטֶּךָ
עַל־הַנְּהָרֹת עַל־הַיְאֹרִים וְעַל־הָאֲגַמִּים וְהַעַל אֶת־הַצְפַרְדְּעִים
עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ב וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת־יָדוֹ עַל מֵימֵי מִצְרָיִם וַתַּעַל
הַצְּפַרְדֵּעַ וַתְּכַס אֶת־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ג וַיַּעֲשׂוּ־כֵן הַחַרְטֻמִּים
בְּלָטֵיהֶם וַיַּעֲלוּ אֶת־הַצְפַרְדְּעִים עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ד וַיִּקְרָא
פַרְעֹה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמֶר הַעְתִּירוּ אֶל־יְהוָה וְיָסֵר
הַצְפַרְדְּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי וַאֲשַׁלְּחָה אֶת־הָעָם וְיִזְבְּחוּ לַיהוָה׃
ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְפַרְעֹה הִתְפָּאֵר עָלַי לְמָתַי ׀ אַעְתִּיר לְךָ
וְלַעֲבָדֶיךָ וּלְעַמְּךָ לְהַכְרִית הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ רַק
בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה׃ ו וַיֹּאמֶר לְמָחָר וַיֹּאמֶר כִּדְבָרְךָ לְמַעַן תֵּדַע
כִּי־אֵין כַּיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ חמישי ז וְסָרוּ הַצְפַרְדְּעִים מִמְּךָ וּמִבָּתֶּיךָ
וּמֵעֲבָדֶיךָ וּמֵעַמֶּךָ רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה׃ ח וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן

בֵּאוּר.

א) וְהַעַל — [= וְהַעֲלֵה; הִפְעִיל, ל״ה; צִוּוּי מְקֻצָּר].

ב) וַיֵּט — [וַיַּטֶּה; מָקוֹר: נְטֹה, פָּעַל, פ״נ וְל״ה; עָתִיד מְהֻפָּךְ וּמְקֻצָּר] נָטָה. הַצְּפַרְדֵּעַ — שֵׁם קִבּוּץ מִמִּין נְקֵבָה; מִסְפַּר הָרַבִּים בָּא בְּזָכָר וּבִנְקֵבָה [רְאֵה פָּסוּק ז׳, ט׳]. וַתְּכַס — [וַתְּכַסֶּה; פִּעֵל, ל״ה; עָתִיד מְקֻצָּר].

ג) וַיַּעֲלוּ — [הִפְעִיל] הֶעֱלוּ.

ד) הַעְתִּירוּ — הִתְפַּלְלוּ בַּעֲדִי.

ה) הִתְפָּאֵר עָלַי — לְבַקֵּשׁ מִמֶּנִּי דָּבָר גָּדוֹל, שֶׁלֹּא אוּכַל לַעֲשׂוֹתוֹ. לְמָתַי — לְאֵיזֶה זְמַן. רַק בַּיְאֹר תִּשָּׁאַרְנָה — שֶׁשָּׁם מְקוֹם רִבְצָן תָּמִיד.

ו) וַיֹּאמֶר - מֹשֶׁה- כִּדְבָרְךָ—יְהִי כִּדְבָרֶךָ.

רַשִׁ״י.

היו נכנסין ומקרקרין. בתכסיסי מלחמות בא עליהם, כסדר מלכות: כְּשֶׁצָּרָה על עיר, בתחלה מקלקלת את מעינותיה, וכן הפך את היאור לדם; ואחר כן תוקעין עליהם ומריעין בשופרות לְיָרְאָם ולבהלם, וכן הצפרדעים מקרקרים והומים.

ב) וַתַּעַל הַצְּפַרְדֵּעַ—צפרדע אחת היתה, והיו מַכִּים אותה והיא מַתֶּזֶת נְחִילִים נחילים וחבורות חבורות, („כְּחִיל שֶׁל דְּבוֹרִים״)]. ה) הִתְפָּאֵר עָלַי — הִשְׁתַּבַּח להתחכם ולשאול דבר גדול, שלא אוכל לעשותו. לְמָתַי אַעְתִּיר לְךָ — אִלּוּ נאמר: „מָתַי הַעְתִּיר״, היה מַשְׁמָע: מתי אתפלל; עכשו שנאמר: „למתי״, מַשְׁמָע: אני היום אתפלל עליך, שֶׁיִּכָּרְתוּ הצפרדעים לזמן שֶׁתִּקְבַּע עלי; אֱמֹר לאיזה יום תרצה שיכרתו, ותראה אם אשלים דברי. ו) וַיֹּאמֶר:

מֵעִ֖ם פַּרְעֹ֑ה וַיִּצְעַ֤ק מֹשֶׁה֙ אֶל־יְהוָ֔ה עַל־דְּבַ֥ר הַֽצְפַרְדְּעִ֖ים אֲשֶׁר־
שָׂ֥ם לְפַרְעֹֽה׃ ט וַיַּ֥עַשׂ יְהוָ֖ה כִּדְבַ֣ר מֹשֶׁ֑ה וַיָּמֻ֙תוּ֙ הַֽצְפַרְדְּעִ֔ים
מִן־הַבָּתִּ֥ים מִן־הַחֲצֵרֹ֖ת וּמִן־הַשָּׂדֹֽת׃ י וַיִּצְבְּר֥וּ אֹתָ֖ם חֳמָרִ֣ם
חֳמָרִ֑ם וַתִּבְאַ֖שׁ הָאָֽרֶץ׃ יא וַיַּ֣רְא פַּרְעֹ֗ה כִּ֤י הָֽיְתָה֙ הָֽרְוָחָ֔ה
וְהַכְבֵּד֙ אֶת־לִבּ֔וֹ וְלֹ֥א שָׁמַ֖ע אֲלֵהֶ֑ם כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּ֥ר יְהוָֽה׃ ס
יב וַיֹּ֣אמֶר יְהוָה֮ אֶל־מֹשֶׁה֒ אֱמֹר֙ אֶֽל־אַהֲרֹ֔ן נְטֵ֣ה אֶת־מַטְּךָ֔ וְהַ֖ךְ
אֶת־עֲפַ֣ר הָאָ֑רֶץ וְהָיָ֥ה לְכִנִּ֖ם בְּכָל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ יג וַיַּֽעֲשׂוּ־כֵ֗ן
וַיֵּט֩ אַהֲרֹ֨ן אֶת־יָד֤וֹ בְמַטֵּ֙הוּ֙ וַיַּךְ֙ אֶת־עֲפַ֣ר הָאָ֔רֶץ וַתְּהִי֙ הַכִּנָּ֔ם
בָּאָדָ֖ם וּבַבְּהֵמָ֑ה כָּל־עֲפַ֥ר הָאָ֛רֶץ הָיָ֥ה כִנִּ֖ים בְּכָל־אֶ֥רֶץ
מִצְרָֽיִם׃ יד וַיַּעֲשׂוּ־כֵ֨ן הַחַרְטֻמִּ֧ים בְּלָטֵיהֶ֛ם לְהוֹצִ֥יא אֶת־הַכִּנִּ֖ים
וְלֹ֣א יָכֹ֑לוּ וַתְּהִי֙ הַכִּנָּ֔ם בָּאָדָ֖ם וּבַבְּהֵמָֽה׃ טו וַיֹּאמְר֤וּ הַֽחַרְטֻמִּם֙
אֶל־פַּרְעֹ֔ה אֶצְבַּ֥ע אֱלֹהִ֖ים הִ֑וא וַיֶּחֱזַ֤ק לֵב־פַּרְעֹה֙ וְלֹא־שָׁמַ֣ע
אֲלֵהֶ֔ם כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּ֥ר יְהוָֽה׃ ס טז וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֶל־מֹשֶׁ֗ה הַשְׁכֵּ֤ם
בַּבֹּ֙קֶר֙ וְהִתְיַצֵּב֙ לִפְנֵ֣י פַרְעֹ֔ה הִנֵּ֖ה יוֹצֵ֣א הַמָּ֑יְמָה וְאָמַרְתָּ֣ אֵלָ֗יו
כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהוָ֔ה שַׁלַּ֥ח עַמִּ֖י וְיַֽעַבְדֻֽנִי׃ יז כִּ֣י אִם־אֵינְךָ֮ מְשַׁלֵּ֣חַ

בֵּאוּר.

י) חֳמָרִם [חֹמֶר] חֳמָרִים – עֲרֵמוֹת רַבּוֹת. וַתִּבְאַשׁ הָאָרֶץ – הָאָרֶץ מְלֵאָה רֵיחַ רָע מִנְּבֵלוֹת הַצְפַרְדְּעִים.

יא) כִּי הָיְתָה הָרְוָחָה – כַּאֲשֶׁר יָרַע לְאִישׁ יֵצַר לוֹ, וְכַאֲשֶׁר יוּטַב לוֹ – יִרְוַח לוֹ; הָרָעָה – צָרָה, וְהַהַצָּלָה מִמֶּנָּה – רְוָחָה. וְהַכְבֵּד – [מְקוֹר הִפְעִיל בִּמְקוֹם עָתִיד מְהֻפָּךְ] וַיַּכְבֵּד.

יב) וְהַךְ – [= וְהַכֵּה; צִוּוּי הִפְעִיל מִמְּקוֹר נָכָה, פ"נ ול"ה]. וְהָיָה לְכִנִּם – [הַיָּחִיד: כֵּן, גַּם כִּנָּה] הוּא הַשֶּׁרֶץ הַקָּטֹן, הָעוֹקֵץ אֶת בְּשַׂר הַגּוּף. וּלְפִי תַּרְגּוּם הַשִּׁבְעִים הוּא מִין יַתּוּשׁ קָטֹן מְאֹד, הָעוֹקֵץ וּמוֹצֵץ דַּם אָדָם וְחוֹדֵר גַּם אֶל הָעֵינַיִם וְהָאָזְנַיִם וּמוֹחֵץ וּמַכְאִיב מְאֹד.

יג) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן – מֹשֶׁה אָמַר לְאַהֲרֹן, וְהוּא עָשָׂה. הַכִּנָּם – שֵׁם קִבּוּץ מִמִּין נְקֵבָה, וְהַמֵּם נוֹסֶפֶת; אוֹ הוּא תַּחַת הַכִּנָּה, וְהוּא שֵׁם הַמִּין. כָּל־עֲפַר – נוּסַח הַשִּׁבְעִים: וּבְכָל עֲפַר הָאָרֶץ.

טו) אֶצְבַּע אֱלֹהִים – מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הוּא, וְלֹא מַעֲשֵׂה בֶּן אָדָם.

טז) הִנֵּה [הוּא] יוֹצֵא הַמָּיְמָה. – [רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק ז׳, ט״ו].

רַשִׁ״י.

לְמָחָר – התפלל היום, שיכרתו למחר. יא) כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְיָ – והיכן דבר? „ולא ישמע אליכם פרעה". יב) אֱמֹר אֶל אַהֲרֹן – לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה, לפי שהגן עליו, כשהרג את המצרי „ויטמנהו בחול", ולקה על ידי אהרן. טו) אֶצְבַּע אֱלֹהִים

אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ לֵאמֹר שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיַעַבְדֻנִי
בַּמִּדְבָּר וְהִנֵּה לֹא־שָׁמַעְתָּ עַד־כֹּה׃ יז כֹּה אָמַר יְהוָה בְּזֹאת
תֵּדַע כִּי אֲנִי יְהוָה הִנֵּה אָנֹכִי מַכֶּה ׀ בַּמַּטֶּה אֲשֶׁר־בְּיָדִי עַל־
הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר וְנֶהֶפְכוּ לְדָם׃ יח וְהַדָּגָה אֲשֶׁר־בַּיְאֹר תָּמוּת
וּבָאַשׁ הַיְאֹר וְנִלְאוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן־הַיְאֹר׃ ס
יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן קַח מַטְּךָ וּנְטֵה־
יָדְךָ עַל־מֵימֵי מִצְרַיִם עַל־נַהֲרֹתָם ׀ עַל־יְאֹרֵיהֶם וְעַל־אַגְמֵיהֶם
וְעַל כָּל־מִקְוֵה מֵימֵיהֶם וְיִהְיוּ־דָם וְהָיָה דָם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם
וּבָעֵצִים וּבָאֲבָנִים׃ כ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר ׀ צִוָּה
יְהוָה וַיָּרֶם בַּמַּטֶּה וַיַּךְ אֶת־הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּיְאֹר לְעֵינֵי פַרְעֹה
וּלְעֵינֵי עֲבָדָיו וַיֵּהָפְכוּ כָּל־הַמַּיִם אֲשֶׁר־בַּיְאֹר לְדָם׃ כא וְהַדָּגָה
אֲשֶׁר־בַּיְאֹר מֵתָה וַיִּבְאַשׁ הַיְאֹר וְלֹא־יָכְלוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת
מַיִם מִן־הַיְאֹר וַיְהִי הַדָּם בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ כב וַיַּעֲשׂוּ־כֵן
חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלָטֵיהֶם וַיֶּחֱזַק לֵב־פַּרְעֹה וְלֹא־שָׁמַע אֲלֵהֶם

בֵּאוּר.

טז) עַד־כֹּה – עַד הֵנָּה, עַד עַתָּה.

יז) הִנֵּה אָנֹכִי – אֵלּוּ הֵם דִּבְרֵי משֶׁה: הִנֵּה אֲנִי, שְׁלוּחוֹ, מַכֶּה בַּמַּטֶּה אֲשֶׁר בְּיָדִי.

יח) דָּגָה – (שֵׁם קִבּוּץ). וְהַדָּגָה – הַמְכַלְכֶּלֶת אֶת הֲמוֹן הַמִּצְרִים, תָּמוּת. וּבָאַשׁ – (פֹּעַל עוֹמֵד) וְהֶעֱלָה סִרְחוֹן מִנִּבְלוֹת הַדָּגִים. וְנִלְאוּ – (נִפְעַל מִן לָאָה, ל״ה) וְלֹא יוּכְלוּ.

יט) יְאֹרֵיהֶם – הַתְּעָלוֹת, שֶׁהָיוּ מַעֲבִירִים בָּהֶן מַיִם מִן הַנִּילוּס לְהַשְׁקוֹת אֶת הַשָּׂדוֹת; וּלְכָךְ נִקְרְאוּ גַּם הֵם יְאֹרִים, עַל שֵׁם הַנִּילוּס שֶׁנִּקְרָא יְאֹר. אֲגַם – (אֲגַמִּים) קְבוּצַת מַיִם עוֹמְדִים. מִקְוֵה מֵימֵיהֶם – חֲפִירוֹת וַחֲרִיצִים, שֶׁנִּתְכַּנְּסוּ בָהֶם מַיִם, כְּשֶׁעָלָה הַנִּילוּס עַל גְּדוֹתָיו. וּבָעֵצִים וּבָאֲבָנִים – מַיִם שֶׁנִּשְׁאֲבוּ בִּכְלֵי עֵץ וָאֶבֶן.

כ) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן... – מֹשֶׁה אָמַר לְאַהֲרֹן וְאַהֲרֹן הִכָּה אֶת הַיְאֹר. וַיָּרֶם – אַהֲרֹן אֶת יָדוֹ – בַּמַּטֶּה.

כב) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם – בְּמַיִם שֶׁחָפְרוּ סְבִיבוֹת הַיְאֹר. בְּלָטֵיהֶם –

רַשִׁ״י.

יז) וְנֶהֶפְכוּ לְדָם – לפי שאין גשמים יורדים במצרים, ונילוס עולה ומשקה את הארץ, ומצרים עובדים לנילוס, לפיכך הִלְקָה את יראתם (אלהיהם) ואחר כך הלקה אותם. יח) וְנִלְאוּ מִצְרַיִם – לבקש רפואה למי היאור, שיהיו ראויים לִשְׁתִיָּה. יט) אֱמֹר אֶל־אַהֲרֹן – לפי שהֵגֵן היאור על משה, כְּשֶׁהֻשְׁלַךְ לתוכו, לפיכך לא לָקָה (לא הֻכָּה היאור) על ידו לא בדם ולא בצפרדעים, ולקה על ידי אהרן. בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם – אף בְּמֶרְחֲצָאוֹת וּבְאַמְבַּטְאוֹת שבבתים. וּבָעֵצִים וּבָאֲבָנִים – מים שבכלי עץ ובכלי אבנים. כב) וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה – אמר: על ידי מְכַשְּׁפוּת

כַּאֲשֶׁ֖ר דִּבֶּ֥ר יְהוָֽה׃ כג וַיִּ֣פֶן פַּרְעֹ֔ה וַיָּבֹ֖א אֶל־בֵּית֑וֹ וְלֹא־שָׁ֥ת
לִבּ֖וֹ גַּם־לָזֹֽאת׃ כד וַיַּחְפְּר֧וּ כָל־מִצְרַ֛יִם סְבִיבֹ֥ת הַיְאֹ֖ר מַ֣יִם
לִשְׁתּ֑וֹת כִּ֣י לֹ֤א יָֽכְלוּ֙ לִשְׁתֹּ֔ת מִמֵּימֵ֖י הַיְאֹֽר׃ כה וַיִּמָּלֵ֖א שִׁבְעַ֣ת
יָמִ֑ים אַחֲרֵ֥י הַכּוֹת־יְהוָ֖ה אֶת־הַיְאֹֽר׃ פ כו וַיֹּ֤אמֶר יְהוָה֙ אֶל־
מֹשֶׁ֔ה בֹּ֖א אֶל־פַּרְעֹ֑ה וְאָמַרְתָּ֣ אֵלָ֗יו כֹּ֚ה אָמַ֣ר יְהוָ֔ה שַׁלַּ֥ח אֶת־
עַמִּ֖י וְיַֽעַבְדֻֽנִי׃ כז וְאִם־מָאֵ֥ן אַתָּ֖ה לְשַׁלֵּ֑חַ הִנֵּ֣ה אָנֹכִ֗י נֹגֵ֛ף אֶת־
כָּל־גְּבוּלְךָ֖ בַּצְפַרְדְּעִֽים׃ כח וְשָׁרַ֣ץ הַיְאֹר֮ צְפַרְדְּעִים֒ וְעָלוּ֙ וּבָ֣אוּ
בְּבֵיתֶ֔ךָ וּבַחֲדַ֥ר מִשְׁכָּבְךָ֖ וְעַל־מִטָּתֶ֑ךָ וּבְבֵ֤ית עֲבָדֶ֙יךָ֙ וּבְעַמֶּ֔ךָ
וּבְתַנּוּרֶ֖יךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶֽיךָ׃ כט וּבְכָ֥ה וּֽבְעַמְּךָ֖ וּבְכָל־עֲבָדֶ֑יךָ
יַעֲל֖וּ הַֽצְפַרְדְּעִֽים׃

בֵּאוּר.

[= בְּלַאֲטֵיהֶם, וְהָאָלֶף נִשְׁמְטָה וְנִבְלְעָה בַּקָּמַץ; וְאֶפְשָׁר, שֶׁזֶּהוּ מִמְּקוֹר לוּט, בֵּינוֹנִי בְּרַבִּים, וְהוֹרָאָתוֹ אַחַת עִם לָאט. רְאֵה לְמַעְלָה פָּסוּק י"א].

כג) וְלֹא־שָׁת לִבּוֹ – וְלֹא שָׂם לִבּוֹ גַּם לַמּוֹפֵת הַזֶּה.

כד) וַיַּחְפְּרוּ . . . סְבִיבֹת הַיְאֹר [לִמְצֹא] מַיִם.

כה) וַיִּמָּלֵא – וּפֹעַל סְתָמִי, וּפֵרוּשׁוֹ: [וַיִּמָּלְאוּ].

כז) וְאִם־מָאֵן – [= מְמָאֵן, הֹוֶה, פֹּעַל; וְנִשְׁמְטָה הַמֵּם, מִפְּנֵי שֶׁבָּאוּ שָׁלֹשׁ מֵמִין סְמוּכוֹת]. וְאִם־מָאֵן אַתָּה – אִם אַתָּה מְסָרֵב. נֹגֵף... גְּבוּלְךָ – מַכֶּה אֶת אַרְצְךָ.

כח) וְשָׁרַץ – [שָׁרַץ פֹּעַל יוֹצֵא, וְהוֹרָאָתוֹ: הוֹצֵא הַרְבֵּה; וְיֵשׁ שֶׁהוּא בָּא גַּם בְּהוֹרָאַת פֹּעַל עוֹמֵד, בְּמוּבָן הִתְרַבֵּה: „פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ (לְמַעְלָה א׳, ז׳)]. וְשָׁרַץ הַיְאֹר – וְהוֹצִיא הַיְאֹר. וְעָלוּ – מִן הַיְאֹר שֶׁבַּשְּׁפֵלָה. וּבְבֵית עֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ – בְּתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: „וּבְבָתֵּי עֲבָדֶיךָ וְעַמֶּךָ וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ וּבְתַנּוּרֶיךָ". בְּמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ – [הַיָּחִיד: מִשְׁאֶרֶת; הָרַבִּים: מִשְׁאָרוֹת... מִשְׁאֲרוֹתַי] עֲרֵבָה, שֶׁמַּחְמִיצִים וְלָשִׁים בָּהּ אֶת הָעִסָּה; וְנִקְרְאָה כַּךְ עַל שֵׁם שְׂאֹר [=עִסָּה] בְּחִלּוּף שׂ שְׂמָאלִית בְּשׁ יְמָנִית. וּבְתַנּוּרֶיךָ – הַתַּנּוּר הָיָה כְּעֵין קְדֵרָה פְּתוּחָה מִלְּמַעְלָה וּנְקוּבָה מִלְּמַטָּה; וְהָיוּ מַסִּיקִים אוֹתוֹ מִתַּחַת, וְעַל כְּתָלָיו הָיוּ מַדְבִּיקִים אֶת הַפַּת לַאֲפִיָּה.

כט) וּבְכָה – [= וּבְךָ, וְהִיא תְּמוּנָה עַתִּיקָה] וְעָלֶיךָ. וּבְכָה וּבְעַמְּךָ... – בְּתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: „וּבְךָ וּבַעֲבָדֶיךָ וּבְעַמֶּךָ" וְנָכוֹן.

רַשִׁ"י.

אתם עושים כן! תבן אתם מכניסים לעפרים, עיר שֶׁכֻּלָּהּ תבן; אף אתם מביאים מְכַשְּׁפוּת למצרים, שֶׁכֻּלָּהּ כְּשָׁפִים. כה) וַיִּמָּלֵא – מִנְיַן שבעת ימים, שלא שב היאור לְקַדְמוּתוֹ; שהיתה הַמַּכָּה מְשַׁמֶּשֶׁת רביע חדש, ושלשה חלקים היה מֵעִיד וּמַתְרֶה בהם. כז) וְאִם־מָאֵן אַתָּה – ואם סַרְבָן אתה. כח) בְּבֵיתֶךָ – ואחר כך בבתי עבדיך; הוא התחיל בעצה תְּחִלָּה: „וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ", וממנו הִתְחִילָה הַפֻּרְעָנוּת [הָעֵצָה]. כט) וּבְכָה וּבְעַמְּךָ – בתוך מְעֵיהֶם

מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל־צִבְאֹתָם׃ כז הֵם הַֽמְדַבְּרִים אֶל־פַּרְעֹה
מֶֽלֶךְ־מִצְרַיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם הוּא מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן׃ כח וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ס
שלישי כט וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר אֲנִי יְהוָה דַּבֵּר אֶל־
פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲנִי דֹּבֵר אֵלֶֽיךָ׃ ל וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמַע אֵלַי פַּרְעֹה׃ פ

ז.

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה וְאַהֲרֹן
אָחִיךָ יִהְיֶה נְבִיאֶךָ׃ ב אַתָּה תְדַבֵּר אֵת כָּל־אֲשֶׁר אֲצַוֶּךָּ וְאַהֲרֹן
אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה וְשִׁלַּח אֶת־בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃
ג וַאֲנִי אַקְשֶׁה אֶת־לֵב פַּרְעֹה וְהִרְבֵּיתִי אֶת־אֹתֹתַי וְאֶת־מוֹפְתַי
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ד וְלֹא־יִשְׁמַע אֲלֵכֶם פַּרְעֹה וְנָתַתִּי אֶת־יָדִי
בְּמִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־צִבְאֹתַי אֶת־עַמִּי בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם בִּשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃ ה וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּֽי־אֲנִי יְהוָה
בִּנְטֹתִי אֶת־יָדִי עַל־מִצְרָיִם וְהוֹצֵאתִי אֶת־בְּנֵֽי־יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם׃

בֵּאוּר.

עַל צִבְאֹתָם – לְצִבְאֹתָם, כְּלוֹמַר: לְשִׁבְטֵיהֶם.

כז) מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן – לְאַחַר שֶׁדִּבְּרוּ אֶל פַּרְעֹה, מַקְדִּים אֶת מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן, שֶׁהוּא חָשׁוּב מִמֶּנּוּ.

כח) וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר – [הַתְחָלַת פָּרָשָׁה שֶׁלֹּא נִגְמְרָה].

א) אֱלֹהִים לְפַרְעֹה – הַשּׁוֹלֵחַ דְּבָרוֹ אֵלָיו וּמְצַוֵּהוּ. נְבִיאֶךָ – הַמְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ.

ב) אַתָּה תְדַבֵּר – אֶל אַהֲרֹן

ג) אַקְשֶׁה – [הִפְעִיל מִמְּקוֹר קָשָׁה] אַכְבִּיד, אֲחַזֵּק אֶת לִבּוֹ, שֶׁלֹּא יִשְׁמַע לִי. אוֹת – סִמָּן לַאֲמִת דָּבָר. מוֹפֵת – פֶּלֶא

ד) צִבְאֹתַי – אֶת מַחֲנוֹתַי. וְנָתַתִּי אֶת־יָדִי – לְהַכּוֹת. בִּשְׁפָטִים – בְּעוֹנָשִׁים.

ה) בִּנְטֹתִי – [שֵׁם הַפֹּעַל מִן נָטָה בְּבִנְיַן מְדַבֵּר; פ״נ וְל״ה] כַּאֲשֶׁר אַטֶּה.

רַשִׁ״י.

לומר, שׁשׁקולים כאחד. כז) הֵם הַמְדַבְּרִים – הם שׁנצטוו, הם שׁקיימו. הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן – הם בשליחותם ובצדקתם מִתְּחִלָּה ועד סוף

ג) וַאֲנִי אַקְשֶׁה – מֵאַחַר שֶׁהִרְשִׁיעַ וְהִתְרִיס [דבר עזות] כנגדי, וגלוי לפני, שאין לגוים נחת לב שלם לשוב, טוב לי שיתקשה לבו, למען הרבות בו אותותי, ותכירו את גבורתי.

ו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָֹה אֹתָם כֵּן עָשׂוּ׃ ז וּמֹשֶׁה
בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְאַהֲרֹן בֶּן־שָׁלֹשׁ וּשְׁמֹנִים שָׁנָה בְּדַבְּרָם אֶל־
פַּרְעֹה׃ פ רביעי ח וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר׃
ט כִּי יְדַבֵּר אֲלֵכֶם פַּרְעֹה לֵאמֹר תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת וְאָמַרְתָּ אֶל־
אַהֲרֹן קַח אֶת־מַטְּךָ וְהַשְׁלֵךְ לִפְנֵי־פַרְעֹה יְהִי לְתַנִּין׃ י וַיָּבֹא
מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פַּרְעֹה וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָֹה וַיַּשְׁלֵךְ
אַהֲרֹן אֶת־מַטֵּהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנִּין׃
יא וַיִּקְרָא גַּם־פַּרְעֹה לַחֲכָמִים וְלַמְכַשְּׁפִים וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵם
חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלַהֲטֵיהֶם כֵּן׃ יב וַיַּשְׁלִיכוּ אִישׁ מַטֵּהוּ וַיִּהְיוּ
לְתַנִּינִם וַיִּבְלַע מַטֵּה־אַהֲרֹן אֶת־מַטֹּתָם׃ יג וַיֶּחֱזַק לֵב פַּרְעֹה
וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָֹה׃ ס יד וַיֹּאמֶר יְהוָֹה אֶל־
מֹשֶׁה כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה מֵאֵן לְשַׁלַּח הָעָם׃ טו לֵךְ אֶל־פַּרְעֹה
בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה וְנִצַּבְתָּ לִקְרָאתוֹ עַל־שְׂפַת הַיְאֹר
וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר־נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ תִּקַּח בְּיָדֶךָ׃ טז וְאָמַרְתָּ אֵלָיו יְהוָֹה

בֵּאוּר.

ט) כִּי יְדַבֵּר–אִם יְדַבֵּר. תְּנוּ לָכֶם–לְטוֹבַתְכֶם לְמַעַן יֵאָמְנוּ דִבְרֵיכֶם. וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: „תְּנוּ לָנוּ". יְהִי לְתַנִּין–לְנָחָשׁ.

יא) חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם–הַכֹּהֲנִים הַמְלֻמָּדִים בְּחָכְמַת מִצְרַיִם הַנִּסְתָּרָה וּבִכְתָב הַהִירוֹגְלִיפִים, שֶׁהָיוּ חוֹרְטִים בְּחֶרֶט עַל הָאֲבָנִים; וּלְפִיכָךְ נִקְרְאוּ „חַרְטֻמִּים", וְהַיָּחִיד: חַרְטֹם. וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵם – וּמִי הֵם? – חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם – זֶהוּ בֵּאוּר לְשֵׁם הַגּוּף: „הֵם". וְכַיּוֹצֵא בָזֶה: „וַתִּרְאֵהוּ אֶת הַיֶּלֶד" [לְמַעְלָה פֶּרֶק ב׳, ו׳]; וְאֶפְשָׁר, שֶׁסֵּדֶר הַכָּתוּב כַּךְ: „וַיַּעֲשׂוּ חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם גַּם הֵם". בְּלַהֲטֵיהֶם–[= בְּלָאֲטֵיהֶם, מִמְּקוֹר לָאט, שֶׁפֵּרוּשׁוֹ: כַּסֵּה, הַסְתֵּר: „לָאַט פָּנָיו" (שְׁמוּאֵל ב׳, י״ט, ה׳)], נִתְחַלְּפָה הָאָלֶף בְּהֵא] בְּחָכְמָתָם הַנִּסְתָּרָה.

יב) מַטֵּה־אַהֲרֹן – שֶׁהָיָה לְתַנִּין בָּלַע שְׁאָר הַתַּנִּינִים, וְהָיוּ לְמָזוֹן לוֹ. בָּזֶה הָיָה יִתְרוֹן הַמּוֹפֵת שֶׁל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל מַעֲשֵׂה הַחַרְטֻמִּים.

יג) וַיֶּחֱזַק–וּבְכָל זֹאת חָזַק לֵב פַּרְעֹה.

יד) כָּבֵד – [הֹוֶה, תֹּאַר]. כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה–אֵין לִבּוֹ קַל וּמָהִיר לְהָבִין וּלְהַרְגִּישׁ; וְכֵן בִּשְׁאָר אֵבָרִים, שֶׁאֵינָם מְשַׁמְּשִׁים כָּרָאוּי: כְּבַד פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן (לְמַעְלָה פֶּרֶק ד׳, י׳). וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ (בְּרֵאשִׁית מ״ח, י׳). וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים (לְהַלָּן י״ז, י״ב). מֵאֵן–[פֹּעַל עָבָר, בִּמְקוֹם הַהֹוֶה] מְמָאֵן, אֵינוֹ רוֹצֶה.

טו) יֹצֵא הַמַּיְמָה – לְהִשְׁתַּחֲוֹת לַיְאוֹר הַמַּשְׁקֶה אֶת מִצְרַיִם, וּמֵימָיו טוֹבִים, וְדָגָתוֹ רַבָּה, וְנֶחְשַׁב לְמִצְרַיִם לֵאלֹהִים. וְנִצַּבְתָּ–[נִפְעַל מִן יָצַב; עָבָר מְהֻפָּךְ] וְעָמַדְתָּ.

רַשִׁ״י.

יב) וַיִּבְלַע מַטֵּה אַהֲרֹן – לאחר שחזר ונעשה מטה, בלע את כלם.

אֶרֶץ כְּנָעַן אֵת אֶרֶץ מְגֻרֵיהֶם אֲשֶׁר־גָּרוּ בָהּ׃ ה וְגַם׀ אֲנִי
שָׁמַעְתִּי אֶת־נַאֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִדִים אֹתָם
וָאֶזְכֹּר אֶת־בְּרִיתִי׃ ו לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה
וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם
מֵעֲבֹדָתָם וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם בִּזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבִשְׁפָטִים גְּדֹלִים׃
ז וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם כִּי
אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם׃
ח וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׂאתִי אֶת־יָדִי לָתֵת אֹתָהּ
לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לָכֶם מוֹרָשָׁה אֲנִי
יְהוָה׃ ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כֵּן אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־
מֹשֶׁה מִקֹּצֶר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה׃ פ י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה לֵּאמֹר׃ יא בֹּא דַבֵּר אֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וִישַׁלַּח
אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאַרְצוֹ׃ יב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי יְהוָה לֵאמֹר
הֵן בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא־שָׁמְעוּ אֵלַי וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַרְעֹה וַאֲנִי
עֲרַל שְׂפָתָיִם׃ פ יג וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וַיְצַוֵּם
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם לְהוֹצִיא אֶת־בְּנֵי־

בֵּאוּר.

ה) וְגַם אֲנִי – וַאֲנִי שֶׁכָּרַתִּי אֶת הַבְּרִית, גַּם שָׁמַעְתִּי עַכְשָׁו אֶת צַעֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. מַעֲבִידִים – מַכְרִיחִים אוֹתָם לַעֲבֹד.

ו) אֱמֹר ... אֲנִי יְיָ – הַחַי לְעוֹלָם וְגַם בְּרִיתִי בְּרִית עוֹלָם, וְנֶאֱמָן אֲנִי לְקַיֵּם אֶת הַבְטָחָתִי. וְהוֹצֵאתִי – [הִפְעִיל מִן יָצָא; עָבָר מְהֻפָּךְ לְעָתִיד (וּלְפִיכָךְ הַנְּגִינָה מִלְּרַע) וְכֵן „וְהִצַּלְתִּי... וְגָאַלְתִּי... וְלָקַחְתִּי... וְהֵבֵאתִי"..]

ח) נָשָׂאתִי אֶת יָדִי – נִשְׁבַּעְתִּי; הַנִּשְׁבָּע מֵרִים יָדוֹ לַשָּׁמַיִם. מוֹרָשָׁה – לִירֻשָּׁה. אֲנִי יְיָ – כְּלוֹמַר: הַנֶּאֱמָן לְקַיֵּם אֶת דְּבָרָיו.

ט) מִקֹּצֶר רוּחַ – מִי שֶׁעָמֵל וְיָגֵעַ נְשִׁימָתוֹ קְצָרָה, וְזֶהוּ תֵּאוּר לְאִי סַבְלָנוּת; וְהַהֵפֶךְ: אֹרֶךְ רוּחַ, וְזֶהוּ שֵׁם; וְהַתֹּאַר: קְצַר רוּחַ, קְצַר אַפַּיִם – וְהָפְכוֹ, אֶרֶךְ רוּחַ, אוֹ אֶרֶךְ אַפַּיִם.

יב) עָרֵל – בַּעַל מוּם, לֹא מְתֻקָּן. עֲרַל – [נִסְמָךְ מִן עָרֵל, וּבָא גַּם עֶרֶל, כְּמוֹ מִן כָּבֵד – כְּבַד, גַּם כֶּבֶד: „כֶּבֶד עָוֹן". עֲרַל שְׂפָתַיִם – כְּבַד פֶּה.

יג) אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן – וְאַהֲרֹן יִהְיֶה לוֹ לְפֶה. [הַפְּסוּקִים י' – י"ג) הֵם חֲזָרָה עַל הַמִּסְפָּר כְּבָר לְמַעְלָה.]

רַשִׁ"י.

יג) וַיְצַוֵּם אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – צִוָּם עֲלֵיהֶם לְהַנְהִיגָם בְּנַחַת וְלִסְבּוֹל אוֹתָם. וְאֶל־פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם – צִוָּם עָלָיו לַחֲלוֹק לוֹ כָּבוֹד בְּדִבְרֵיהֶם.

יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ס שני יד אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־אֲבֹתָם
בְּנֵי רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל חֲנוֹךְ וּפַלּוּא חֶצְרֹן וְכַרְמִי אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת רְאוּבֵן׃ טו וּבְנֵי שִׁמְעוֹן יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין
וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת שִׁמְעוֹן׃ טז וְאֵלֶּה
שְׁמוֹת בְּנֵי־לֵוִי לְתֹלְדֹתָם גֵּרְשׁוֹן וּקְהָת וּמְרָרִי וּשְׁנֵי חַיֵּי לֵוִי
שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ יז בְּנֵי גֵרְשׁוֹן לִבְנִי וְשִׁמְעִי
לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ יח וּבְנֵי קְהָת עַמְרָם וְיִצְהָר וְחֶבְרוֹן וְעֻזִּיאֵל וּשְׁנֵי
חַיֵּי קְהָת שָׁלֹשׁ וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ יט וּבְנֵי מְרָרִי מַחְלִי
וּמוּשִׁי אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַלֵּוִי לְתֹלְדֹתָם׃ כ וַיִּקַּח עַמְרָם אֶת־
יוֹכֶבֶד דֹּדָתוֹ לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה וּשְׁנֵי
חַיֵּי עַמְרָם שֶׁבַע וּשְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה׃ כא וּבְנֵי יִצְהָר קֹרַח
וָנֶפֶג וְזִכְרִי׃ כב וּבְנֵי עֻזִּיאֵל מִישָׁאֵל וְאֶלְצָפָן וְסִתְרִי׃ כג וַיִּקַּח
אַהֲרֹן אֶת־אֱלִישֶׁבַע בַּת־עַמִּינָדָב אֲחוֹת נַחְשׁוֹן לוֹ לְאִשָּׁה
וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־נָדָב וְאֶת־אֲבִיהוּא אֶת־אֶלְעָזָר וְאֶת־אִיתָמָר׃
כד וּבְנֵי קֹרַח אַסִּיר וְאֶלְקָנָה וַאֲבִיאָסָף אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַקָּרְחִי׃
כה וְאֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן לָקַח־לוֹ מִבְּנוֹת פּוּטִיאֵל לוֹ לְאִשָּׁה וַתֵּלֶד
לוֹ אֶת־פִּינְחָס אֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבוֹת הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם׃ כו הוּא
אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

בֵּאוּר.

יד) אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית אֲבֹתָם – רָאשֵׁי הַמִּשְׁפָּחוֹת שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּזְכָּרִים בַּפָּסוּק הַקּוֹדֵם, שֶׁצִּוָּה יְיָ לְהוֹצִיא מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם; אֲבָל בְּעִקָּרוֹ לֹא בָא הַכָּתוּב אֶלָּא לְסַפֵּר יִחוּסָם שֶׁל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, וּלְפִיכָךְ הֶאֱרִיךְ בְּיִחוּד בְּתוֹלְדוֹת לֵוִי.

כ) יוֹכֶבֶד דֹּדָתוֹ – בַּת לֵוִי וַאֲחוֹת קְהָת אָבִיו. וְאֶת מֹשֶׁה – וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: „וְאֵת מִרְיָם אֲחוֹתָם".

כג) נָדָב וַאֲבִיהוּא – הֵם נִשְׂרְפוּ בְּהַקְרִיבָם אֵשׁ זָרָה לִפְנֵי יְיָ, וּלְפִיכָךְ הָיָה אֶלְעָזָר לְכֹהֵן גָּדוֹל אַחַר אַהֲרֹן.

כה) רָאשֵׁי אֲבוֹת – רָאשֵׁי בֵּית אָבוֹת.

כו) הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה – זוֹהִי תַּכְלִית סֵדֶר הַיַּחַס הַמְסֻפָּר לִפְנֵי זֶה. וְהִקְדִּים אַהֲרֹן לְמֹשֶׁה, בִּשְׁבִיל שֶׁהוּא גָּדוֹל מִמֶּנּוּ בְּשָׁנִים.

רַשִׁ"י.

יד) אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית־אֲבֹתָם – לפי שֶׁהִקְנִיטָם [והוכיחם בדברים קשים] יעקב אבינו לשלשה שבטים הללו בשעת מותו, חזר הכתוב ויחסם כאן לבדם, לומר שחשובים הם. כו) הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה – יש מקומות שֶׁמַּקְדִּים אהרן למשה, ויש מקומות שמקדים משה לאהרן

לָמָּה תַעֲשֶׂה כֹה לַעֲבָדֶיךָ׃ טז תֶּבֶן אֵין נִתָּן לַעֲבָדֶיךָ וּלְבֵנִים
אֹמְרִים לָנוּ עֲשׂוּ וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מֻכִּים וְחָטָאת עַמֶּךָ׃ יז וַיֹּאמֶר
נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים עַל־כֵּן אַתֶּם אֹמְרִים נֵלְכָה נִזְבְּחָה לַיהוָה׃
יח וְעַתָּה לְכוּ עִבְדוּ וְתֶבֶן לֹא־יִנָּתֵן לָכֶם וְתֹכֶן לְבֵנִים תִּתֵּנוּ׃
יט וַיִּרְאוּ שֹׁטְרֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֹתָם בְּרָע לֵאמֹר לֹא־תִגְרְעוּ
מִלִּבְנֵיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ׃ כ וַיִּפְגְּעוּ אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן
נִצָּבִים לִקְרָאתָם בְּצֵאתָם מֵאֵת פַּרְעֹה׃ כא וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יֵרֶא
יְהוָה עֲלֵיכֶם וְיִשְׁפֹּט אֲשֶׁר הִבְאַשְׁתֶּם אֶת־רֵיחֵנוּ בְּעֵינֵי פַרְעֹה
וּבְעֵינֵי עֲבָדָיו לָתֶת־חֶרֶב בְּיָדָם לְהָרְגֵנוּ׃ מפטיר כב וַיָּשָׁב מֹשֶׁה
אֶל־יְהוָה וַיֹּאמַר אֲדֹנָי לָמָה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה לָמָּה זֶּה
שְׁלַחְתָּנִי׃ כג וּמֵאָז בָּאתִי אֶל־פַּרְעֹה לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ הֵרַע לָעָם
הַזֶּה וְהַצֵּל לֹא־הִצַּלְתָּ אֶת־עַמֶּךָ׃

בֵּאוּר.

טז) וּלְבֵנִים – אֹמְרִים הַנּוֹגְשִׂים לָנוּ: עֲשׂוּ! וְחָטָאת – [=וְחָטְאָה, וְהַשֵּׁם עַם („עַמֶּךָ") בָּא פֹּה בְּמִין נְקֵבָה; וְכֵן: מַדּוּעַ שׁוֹבְבָה הָעָם (יִרְמְיָהוּ ח׳, ה׳). וְחָטָאת עַמֶּךָ – וּבָזֶה שֶׁמַּכִּים אוֹתָנוּ חִנָּם, יֶחֱטָא עַמְּךָ חֵטְא גָּדוֹל; וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: וְחָטָאתָ לְעַמֶּךָ, וְהַכַּוָּנָה: לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל.

יז) וַיֹּאמֶר – לָהֶם פַּרְעֹה.

יח) וְתֹכֶן לְבֵנִים – מִסְפַּר הַלְּבֵנִים. תִּתֵּנוּ – אַתֶּם מְחֻיָּבִים לָתֵת.

יט) וַיִּרְאוּ... אֹתָם בְּרָע – הַשּׁוֹטְרִים רָאוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּרָעָה, כְּלוֹמַר: בְּצָרָה, כְּשֶׁהֻכְרְחוּ לֵאמֹר לַאֲחֵיהֶם: לֹא־תִגְרְעוּ מִלִּבְנֵיכֶם – לֹא תַפְחִיתוּ מִן הַלְּבֵנִים, שֶׁאַתֶּם צְרִיכִים לַעֲשׂוֹת.

כ) וַיִּפְגְּעוּ... הַשּׁוֹטְרִים, – סֵדֶר הַכָּתוּב כַּךְ: „וַיִּפְגְּעוּ, בְּצֵאתָם מֵאֵת פַּרְעֹה, אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן נִצָּבִים לִקְרָאתָם." וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: הוֹלְכִים לִקְרָאתָם.

כא) יֵרֶא... – יַבִּיט יְיָ עֲלֵיכֶם. הִבְאַשְׁתֶּם אֶת רֵיחֵנוּ – [הַבְאֵשׁ. הַבָּאֵשׁ מִבְטָא צִיּוּרִי לְשִׂנְאָה כְבוּשָׁה; וּלְפִיכָךְ בָּאָה פֹּה „בְּעֵינֵי" תַּחַת „בְּאַף"] עֲשִׂיתֶם אוֹתָם שְׂנוּאִים וּמְתֹעָבִים לְפַרְעֹה.

כב) וַיָּשָׁב מֹשֶׁה – אֶל הַמָּקוֹם שֶׁהָיָה מְדַבֵּר עִמּוֹ שָׁם. הֲרֵעֹתָה – וְרָעַע - הֵרַע, ע״ע, הִפְעִילוֹ.

כג) וּמֵאָז–וָו הַחִבּוּר זֶה מְשַׁמֵּשׁ בְּהוֹרָאַת כִּי. וּמֵאָז בָּאתִי – כִּי מִן הַיּוֹם שֶׁבָּאתִי. וְהַצֵּל – אֲבָל הַצֵּל לֹא הִצַּלְתָּ

רַשִׁ״י.

הָעָם וְשׁוֹטְרָיו" (במדבר י״א, ט״ז). כב) לָמָה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה – ואם תאמר: מה איכפת לך? קובל [מתאונן] אני על ששלחתני [ואני הוא הגורם לכך].

ו.

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַתָּה תִרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפַרְעֹה
כִּי בְיָד חֲזָקָה יְשַׁלְּחֵם וּבְיָד חֲזָקָה יְגָרְשֵׁם מֵאַרְצוֹ׃ ס ס ס

וָאֵרָא.

ב וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה׃ ג וָאֵרָא אֶל־
אַבְרָהָם אֶל־יִצְחָק וְאֶל־יַעֲקֹב בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי יְהוָה לֹא
נוֹדַעְתִּי לָהֶם׃ ד וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּם לָתֵת לָהֶם אֶת־

בֵּאוּר.

א) בְּיָד חֲזָקָה יְשַׁלְּחֵם — הוּא יַכְרִיחֵם לָצֵאת מֵאַרְצוֹ [הַכִּנּוּי מוּסָב עַל „הָעָם" שֶׁבַּפָּסוּק הַקּוֹדֵם, כְּלוֹמַר: אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל].

ג) וָאֵרָא — [= וָאֵרָאֶה; נִפְעַל עָתִיד מְקֻצָּר וּמְהֻפָּךְ]. וָאֵרָא ... בְּאֵל שַׁדָּי — בְּשֵׁם אֵל שַׁדָּי, כְּלוֹמַר הֶרְאֵיתִי לָהֶם, שֶׁאֲנִי אֵל גִּבּוֹר וְכֹל יָכוֹל. וּשְׁמִי יְיָ — וּבִשְׁמִי יְיָ הַמַּרְאֶה, שֶׁאֲנִי חַי לְעוֹלָם וְנֶאֱמָן לְמַלֵּא הַבְטָחָתִי. לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם — לֹא נִגְלֵיתִי אֲלֵיהֶם, רַק לְךָ הוֹדַעְתִּי אֶת שְׁמִי זֶה.

ד) וְגַם הֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי — נִגְלֵיתִי אֲלֵיהֶם וְגַם כָּרַתִּי עִמָּהֶם בְּרִית לָתֵת לָהֶם... הֲקִמֹתִי — אֵין הַמּוּבָן פֹּה: קִיַּמְתִּי, אֶלָּא הִצַּבְתִּי, כְּלוֹמַר: כָּרַתִּי [וּרְאֵה בְּרֵאשִׁית ט׳, ט׳].

רַשִׁ"י.

א) עַתָּה תִרְאֶה — אמר לו הקב"ה: חֲבַל עַל דְּאָבְדִין וְלָא מִשְׁתַּכְּחִין! יש לי להתאונן על מיתת האבות: אתה הִרְהַרְתָּ על מדותי; לא כאברהם, שאמרתי לו: „כי ביצחק יקרא לך זרע". ואחר כך אמרתי לו: „העלהו לעולה" ולא הרהר אחר מדותי; אמרתי: „כי לך ולזרעך אתן את הארץ" — וכשבקש אברהם לקבור את שרה, לא מצא קבר, עד שקנה בדמים מרובים. וכן ביצחק עִרְעֲרוּ עליו על הבארות אשר חפר, וכן ביעקב: „וַיִּקֶן את חלקת השדה" לנטות אהלו, ולא הרהרו אחרי מדותי — ואתה אמרת: לָמָה הֲרֵעֹתָה? לפיכך „עַתָּה תִרְאֶה": העשוי לפרעה תראה, ולא העשוי למלכי שֶׁבַע אומות, כְּשֶׁאֲבִיאֵם לארץ. כִּי בְיָד חֲזָקָה יְשַׁלְּחֵם — עַל־כָּרְחָם של ישראל יְגָרְשֵׁם, ולא יספיקו לעשות להם צידה. ב) וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה — דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר: למה הרעותה לעם הזה? וַיֹּאמֶר אֵלָיו: אֲנִי יְיָ — נאמן לשלם שָׂכָר טוב למתהלכים לפני, ולא לחנם שלחתיך, כי אם לְקַיֵּם דברי, שדברתי לאבות הראשונים. ג) וּשְׁמִי יְיָ — הנאמן לְאַמֵּת דברי. לֹא־נוֹדַעְתִּי לָהֶם — שהרי הִבְטַחְתִּי ולא קִיַּמְתִּי.

אֲלֵהֶם֙ מֶ֣לֶךְ מִצְרַ֔יִם לָ֚מָּה מֹשֶׁ֣ה וְאַהֲרֹ֔ן תַּפְרִ֥יעוּ אֶת־הָעָ֖ם
מִמַּעֲשָׂ֑יו לְכ֖וּ לְסִבְלֹתֵיכֶֽם׃ ה וַיֹּ֣אמֶר פַּרְעֹ֔ה הֵן־רַבִּ֥ים עַתָּ֖ה
עַ֣ם הָאָ֑רֶץ וְהִשְׁבַּתֶּ֥ם אֹתָ֖ם מִסִּבְלֹתָֽם׃ ו וַיְצַ֥ו פַּרְעֹ֖ה בַּיּ֣וֹם
הַה֑וּא אֶת־הַנֹּגְשִׂ֣ים בָּעָ֔ם וְאֶת־שֹׁטְרָ֖יו לֵאמֹֽר׃ ז לֹ֣א תֹאסִפ֗וּן
לָתֵ֨ת תֶּ֥בֶן לָעָ֛ם לִלְבֹּ֥ן הַלְּבֵנִ֖ים כִּתְמ֣וֹל שִׁלְשֹׁ֑ם הֵ֚ם יֵֽלְכ֔וּ
וְקֹשְׁשׁ֥וּ לָהֶ֖ם תֶּֽבֶן׃ ח וְאֶת־מַתְכֹּ֨נֶת הַלְּבֵנִ֜ים אֲשֶׁ֨ר הֵ֧ם עֹשִׂ֣ים
תְּמ֤וֹל שִׁלְשֹׁם֙ תָּשִׂ֣ימוּ עֲלֵיהֶ֔ם לֹ֥א תִגְרְע֖וּ מִמֶּ֑נּוּ כִּֽי־נִרְפִּ֣ים הֵ֗ם
עַל־כֵּ֜ן הֵ֤ם צֹֽעֲקִים֙ לֵאמֹ֔ר נֵלְכָ֖ה נִזְבְּחָ֥ה לֵאלֹהֵֽינוּ׃ ט תִּכְבַּ֧ד
הָעֲבֹדָ֛ה עַל־הָאֲנָשִׁ֖ים וְיַֽעֲשׂוּ־בָ֑הּ וְאַל־יִשְׁע֖וּ בְּדִבְרֵי־שָֽׁקֶר׃

בֵּאוּר.

ד) לָמָּה... תַּפְרִיעוּ – לָמָּה תְבַטְּלוּ. לְכוּ לְסִבְלֹתֵיכֶם – לְכוּ לַעֲבוֹדַתְכֶם הַקָּשָׁה. לְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אָמַר זֹאת, שֶׁהָיוּ מְמֻנִּים עַל סִבְלוֹת הָעָם. וְאֶפְשָׁר, שֶׁפַּרְעֹה אָמַר זֹאת בְּכַעְסוֹ גַּם לְמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן.

ה) הֵן־רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ – הָעוֹבְדִים עֲבוֹדַת הַמֶּלֶךְ. וְהִשְׁבַּתֶּם – וְאַתֶּם תְּבַטְּלוּם מֵעֲבוֹדָתָם.

ו) הַנֹּגְשִׂים בָּעָם–[הַפֹּעַל נָגַשׂ מְשַׁמֵּשׁ עִם בְּ...] הַפְּקִידִים הַמִּצְרִים, הַמַּכְרִיחִים אֶת הָעָם לַעֲבֹד. שֹׁטְרָיו – הַשּׁוֹטְרִים הָיוּ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל, הֵם הַמַּשְׁגִּיחִים בִּפְקֻדַּת הַנּוֹגְשִׂים עַל עוֹשֵׂי הַמְּלָאכָה.

ז) לֹא תֹאסִפוּן – [= תּוֹסִיפוּן, מָקוֹר: יָסַף; הִפְעִיל: הוֹסֵף, וְהַנּוּן נוֹסֶפֶת]. תֶּבֶן... לִלְבֹּן – אֶת הַלְּבֵנִים הָיוּ עוֹשִׂים מִטִּיט הַיְאוֹר, וּכְדֵי שֶׁתִּהְיֶינָה קָשׁוֹת וַחֲזָקוֹת בְּיוֹתֵר, הָיוּ גּוֹבְלִים הַטִּיט בְּתֶבֶן. הֵם יֵלְכוּ– הֵם בְּעַצְמָם יֵלְכוּ. וְקֹשְׁשׁוּ–גִּבְעוֹלֵי הַשִּׁבֳּלִים הַנִּשְׁאָרִים מְחֻבָּרִים לַקַּרְקַע אַחַר הַקָּצִיר נִקְרָאִים קַשׁ; מִזֶּה הַפֹּעַל קֹשֵׁשׁ, כְּלוֹמַר: לָקֹט, אָסֹף קַשׁ. וְקֹשְׁשׁוּ–[פֹּעַל, עָבָר מְהֻפָּךְ מִפֹּעַל קשׁ-קֹשֵׁשׁ, ע"ע] יַאַסְפוּ, יְלַקְּטוּ.

ח) וְאֶת־מַתְכֹּנֶת...– סְכוּם, מִסְפַּר הַלְּבֵנִים, שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה כָּל אֶחָד כְּשֶׁנִּתַּן לָהֶם תֶּבֶן. תָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם – תְּצַוּוּ שֶׁיַּעֲשׂוּ גַּם עַכְשָׁו. לֹא תִגְרְעוּ – לֹא תַפְחִיתוּ. [גָּרַע פֹּעַל יוֹצֵא] חִסֵּר, הִפְחִית. מִמֶּנּוּ – [= מִמֶּנָּה] מִן הַמַּתְכֹּנֶת. נִרְפִּים – עֲצֵלִים.

ט) תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה – פַּרְעֹה חוֹשֵׁב, כִּי אַךְ מֵרֹב בַּטָּלָה בָּדוּ לָהֶם הָעִבְרִים מִלִּבָּם דְּבַר הִתְגַּלּוּת אֱלֹהֵיהֶם, וּלְפִיכָךְ אָמַר: תְּהִי נָא הָעֲבוֹדָה כְּבֵדָה וְקָשָׁה עֲלֵיהֶם יוֹתֵר וְיַעֲשׂוּ־בָהּ–וְיִתְעַסְּקוּ בָהּ וְלֹא יֵשְׁבוּ בְּבַטָּלָה.

רַשִׁ"י.

ד) לְכוּ לְסִבְלֹתֵיכֶם – לכו למלאכתכם, שיש לכם לעשות בְּבָתֵּיכֶם; אבל מלאכת שִׁעְבּוּד מצרים לא היתה על שבטו של לוי; ותדע לך [וְהָרְאָיָה], שֶׁהֲרֵי משה ואהרן יוצאים ובאים [לפני פרעה] שלא ברשות. ה) הֵן רַבִּים עַתָּה עַם הָאָרֶץ – שהעבודה מוטלת עליהם, ואתם משביתים אותם מסבלותם, ששומעים לכם וסבורים לנוח מן המלאכה; הֶפְסֵד [נֶזֶק] גדול הוא זה. ו) הַנֹּגְשִׂים – מצריים היו, והשוטרים היו ישראלים; הנוגש ממונה על כמה

י וַיֵּצְאוּ נֹגְשֵׂי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וַיֹּאמְרוּ אֶל־הָעָם לֵאמֹר כֹּה אָמַר
פַּרְעֹה אֵינֶנִּי נֹתֵן לָכֶם תֶּבֶן׃ יא אַתֶּם לְכוּ קְחוּ לָכֶם תֶּבֶן
מֵאֲשֶׁר תִּמְצָאוּ כִּי אֵין נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם דָּבָר׃ יב וַיָּפֶץ הָעָם
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן׃ יג וְהַנֹּגְשִׂים אָצִים לֵאמֹר
כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן׃ יד וַיֻּכּוּ
שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־שָׂמוּ עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי פַרְעֹה לֵאמֹר
מַדּוּעַ לֹא כִלִּיתֶם חָקְכֶם לִלְבֹּן כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם גַּם־תְּמוֹל גַּם־
הַיּוֹם׃ טו וַיָּבֹאוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּצְעֲקוּ אֶל־פַּרְעֹה לֵאמֹר

בֵּאוּר.

וְאַל־יִשְׁעוּ — [הַפֹּעַל שָׁעָה בְּ... פֵּרוּשׁוֹ: שִׂים לֵב אֶל ...]. אַל יִתְעַנְיְנוּ, אַל יָשִׂימוּ לֵב. וְיַעֲשׂוּ בָהּ, וְאַל יִשְׁעוּ — לָשׁוֹן נוֹפֵל עַל לָשׁוֹן בְּחִלּוּף אוֹתִיּוֹת, וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: וְיִשְׁעוּ בָהּ, וְאַל יִשְׁעוּ...

י) וַיֵּצְאוּ — מֵאֵת פְּנֵי פַרְעֹה; וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: וַיְאַצּוּ, כְּלוֹמַר: מִהֲרוּ.

יא) אַתֶּם לְכוּ [וְרוּץ] קְחוּ — הִזָּדְרְזוּ לִלְקֹט לָכֶם תֶּבֶן [רְאֵה בְּרַשִׁ״י].

יב) וַיָּפֶץ — [הִפְעִיל מִמְּקוֹר פוּץ-הָפֵץ, ע״ו; וְהוֹרָאָתוֹ פֹּה בְּהוֹרָאַת הַקַּל, וְהוּא פֹּעַל עוֹמֵד] הִתְפַּזֵּר. לַתֶּבֶן — תַּחַת הַתֶּבֶן.

יג) אָצִים — [מָקוֹר: אוּץ, ע״ו, פֹּעַל עוֹמֵד, וּבָא כַּאן כְּפֹעַל יוֹצֵא בְּהוֹרָאַת הַהִפְעִיל] דּוֹחֲקִים מְזָרְזִים. דְּבַר־יוֹם בְּיוֹמוֹ — הֶשְׁבּוֹן שֶׁל כָּל יוֹם כֻּלּוֹ בְּיוֹמוֹ, כַּאֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן מוּכָן.

יד) וַיֻּכּוּ — [מָקוֹר: (נָכָה) הַכֵּה, הָפְעַל; פ״נ וְל״ה]. אֲשֶׁר שָׂמוּ עֲלֵיהֶם נֹגְשֵׂי פַרְעֹה — בִּמְקוֹם הַזְּקֵנִים, שֶׁלֹּא הָיוּ נִכְנָעִים לַנֹּגְשִׂים וְלֹא לָחֲצוּ אֶת אֲחֵיהֶם; וּכְשֶׁרָאוּ, כִּי גַּם הֵם אֵינָם מִתְאַכְזְרִים לַאֲחֵיהֶם, הִכּוּ אוֹתָם. לֵאמֹר — בְּאָמְרָם לָהֶם. לֹא כִלִּיתֶם חָקְכֶם — לֹא גְמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת אֶת הַמִּסְפָּר הַקָּבוּעַ. חָקְכֶם — [חֹק - חֻקִּי, חָקְךָ. הַחוֹלָם, הַמֻּרְכָּב מִקָּמַץ וַחֲצִי קִבּוּץ, מִתְפַּשֵּׁט לִפְנֵי דָּגֵשׁ לְקִבּוּץ וְלִפְנֵי שְׁוָא נָח - לְקָמַץ קָטָן]. כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם — כְּמוֹ שֶׁהֱיִיתֶם עוֹשִׂים בָּרִאשׁוֹנָה [הַמִּלָּה „כִּתְמוֹל" אֵין פֵּרוּשָׁהּ כְּמַשְׁמָעָהּ, שֶׁהֲרֵי בַּיּוֹם שֶׁלִּפְנֵי זֶה כְּבָר לֹא כִלּוּ אֶת חָקָּם].

טו) וַיִּצְעֲקוּ אֶל־פַּרְעֹה — קָבְלוּ לְפָנָיו עַל הַנּוֹגְשִׂים.

רַשִׁ״י.

שוטרים, והשוטר ממונה לרדות בעושי המלאכה. יא) אַתֶּם לְכוּ קְחוּ לָכֶם תֶּבֶן — צריכים אתם לילך בזריזות, כי אין נִגְרָע דבר מכל סְכוּם הלבנים, שהייתם עושים ליום, בהיות התבן נִתָּן לכם מְזֻמָּן מבית המלך. יד) וַיֻּכּוּ שֹׁטְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל — השוטרים היו חסים על הבריות מִלִּדְחֹקָם; וכשהיו משלימים [מוסרים במספר] הלבנים לנוגשים, והיה חָסֵר מן הַסְּכוּם, היו מַלְקִים אותם, על שלא דחקו את עושי המלאכה, לפיכך זכו אותם שוטרים להיות בַּסַּנְהֶדְרִין [זקנים - שופטים] ונאצל מן הרוח אשר על משה והושם עליהם, שנאמר: אֶסְפָה לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר יָדַעְתָּ — הטובה שעשו במצרים. כִּי הֵם זִקְנֵי

וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת־לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֶת־הָעָם׃ כב וְאָמַרְתָּ אֶל־
פַּרְעֹה כֹּה אָמַר יְהוָה בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל׃ כג וָאֹמַר אֵלֶיךָ
שַׁלַּח אֶת־בְּנִי וְיַעַבְדֵנִי וַתְּמָאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת־
בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ׃ כד וַיְהִי בַדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְהוָה וַיְבַקֵּשׁ
הֲמִיתוֹ׃ כה וַתִּקַּח צִפֹּרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת־עָרְלַת בְּנָהּ וַתַּגַּע
לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חֲתַן־דָּמִים אַתָּה לִי׃ כו וַיִּרֶף מִמֶּנּוּ אָז
אָמְרָה חֲתַן דָּמִים לַמּוּלֹת׃ פ כז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן לֵךְ
לִקְרַאת מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים וַיִּשַּׁק־

בֵּאוּר.

כב) וְאָמַרְתָּ – כַּאֲשֶׁר תִּרְאֶה שֶׁהוּא מְמָאֵן לְשַׁלְּחָם. בְּנִי בְכֹרִי – הוּא חָשׁוּב וְחָבִיב לְפָנַי מִכָּל הָעַמִּים, כַּבֵּן הַבְּכוֹר הֶחָשׁוּב וְחָבִיב מִכָּל הַבָּנִים.

כג) הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג... – וְאָז תְּשַׁלְּחֵם.

כד) וַיִּפְגְּשֵׁהוּ [מַלְאַךְ] יְהוָה – פָּגַע בּוֹ בְּמַחֲלָה אֲנוּשָׁה, לְעֹנֶשׁ עַל שֶׁלֹּא מָל אֶת בְּנוֹ וְנִתְחַיֵּב כָּרֵת. וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ – אֶת מֹשֶׁה.

כה) צֹר – אֶבֶן קָשָׁה, שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים מִמֶּנָּה סַכִּינִים [„חַרְבוֹת צֻרִים" (יְהוֹשֻׁעַ ה׳, ב׳)]. בְּסַכִּינֵי הַצֹּר הָאֵלֶּה, שֶׁהָיוּ שָׂרִיד מִתְּקוּפַת הָאֶבֶן, הָיוּ מִשְׁתַּמְּשִׁים גַּם הַמִּצְרִים לְצָרְכֵי קְדֻשָּׁה כְּנִתּוּחַ הַקָּרְבָּנוֹת וְגוּפוֹת הַמֵּתִים. וַתַּגַּע – [הִפְעִיל מִמְּקוֹר נָגַע]. לְרַגְלָיו – שֶׁל מֹשֶׁה. חָתָן – כָּךְ קוֹרְאִים לְתִינוֹק הַנִּמּוֹל.

חֲתַן־דָּמִים אַתָּה לִי – צִפּוֹרָה אָמְרָה לִבְנָהּ: חָתָן שׁוֹפֵךְ דָּמִים אַתָּה, כִּי בִגְלָלְךָ יָמוּת בַּעְלִי.

כו) וַיִּרֶף מִמֶּנּוּ – הַמַּלְאָךְ חָדַל מִמֶּנּוּ, עָזַב אוֹתוֹ, כְּלוֹמַר: הַמַּחֲלָה רָפְתָה וְהַסַּכָּנָה עָבְרָה. וַיִּרֶף – וָר פ ה, ל״ה, פָּעַל, עָתִיד מְקֻצָּר; וְכָאן הוּא בִּמְקוֹם הִפְעִיל, וְהָרָאוּי: וַיַּרֶף]. אָז – כַּאֲשֶׁר רָאֲתָה, כִּי עָבְרָה הַסַּכָּנָה, אָמְרָה: חֲתַן דָּמִים לַמּוּלֹת – כְּלוֹמַר: לֹא שׁוֹפֵךְ דָּם אַתָּה, בְּנִי, אֶלָּא חָתָן הַמִּתְבּוֹסֵס בְּדַם הַמִּילָה. מוּלֹת – שֵׁם דָּבָר, וְהוֹרָאָתוֹ כְּמוֹ מִילָה:

כז) וַיִּשַּׁק־לוֹ – נוּסַח הַשִּׁבְעִים: וַיִּשְּׁקוּ אִישׁ לְאָחִיו; וּלְפִי הַנּוּסָח שֶׁלָּנוּ נָשַׁק אַהֲרֹן לְמֹשֶׁה נְשִׁיקַת כָּבוֹד וּגְדֻלָּה; וְכֵן מָצִינוּ אֵצֶל שְׁמוּאֵל בְּמָשְׁחוֹ אֶת שָׁאוּל לְמֶלֶךְ „וַיִּשָּׁקֵהוּ" (שְׁמוּאֵל א׳, י׳, א׳).

רַשִׁ"י.

האמורים למעלה [הכתוב מדבר], שהרי לא לפני פרעה צוה לעשותם, אלא לפני ישראל, שיאמינו לו, ולא מָצִינוּ שֶׁעֲשָׂאָם לפניו; אלא מופתים, שאני עתיד לשום בידך במצרים. כב) בְּנִי בְכֹרִי – כאן חָתַם הקב"ה על מכירת הבכורה, שלקח יעקב מעשו. כג) וָאֹמַר אֵלֶיךָ – בשליחותו של מקום. הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג – היא מכה אחרונה, ובה הִתְרָהוּ תחלה, מפני שהיא קשה. בָּשָׂר וָדָם, המבקש לְהִנָּקֵם מֵחֲבֵרוֹ מעלים את דבריו שלא יבקש הַצָּלָה. אבל הקב"ה אין יכולת להמלט מידו, כי אם בשובו אליו; לפיכך הוא מתרה בו לשוב. כד) וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ – למשה; לפי שלא מל את אליעזר בנו, ועל שנתרשל נענש מיתה; תַּנְיָא: אמר רבי יוסי: חס ושלום! לא נתרשל, אלא אמר: אָמוּל ואצא לדרך – סכנה

לוֹ׃ כח וַיַּגֵּד מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֵת כָּל־דִּבְרֵי יְהוָה אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ
וְאֵת כָּל־הָאֹתֹת אֲשֶׁר צִוָּהוּ׃ כט וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיַּאַסְפוּ
אֶת־כָּל־זִקְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ ל וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֵת כָּל־הַדְּבָרִים
אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֹתֹת לְעֵינֵי הָעָם׃ לא וַיַּאֲמֵן
הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי־פָקַד יְהוָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת־
עָנְיָם וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ שביעי

ה.

א וְאַחַר בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה כֹּה־אָמַר יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שַׁלַּח אֶת־עַמִּי וְיָחֹגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר׃ ב וַיֹּאמֶר
פַּרְעֹה מִי יְהוָה אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא
יָדַעְתִּי אֶת־יְהוָה וְגַם אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ׃ ג וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי
הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ נֵלְכָה נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר
וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ בַּדֶּבֶר אוֹ בֶחָרֶב׃ ד וַיֹּאמֶר

בֵּאוּר.

כח) אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ — אֲשֶׁר מָסַר לוֹ. הָאֹתֹת, אֲשֶׁר צִוָּהוּ — לַעֲשׂוֹת.

לא) וַיִּקְּדוּ — [מָקוֹר: קד־קָדד, ע״ע, עָתִיד ב׳ פָּעַל] הוֹרִידוּ רֹאשָׁם וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיָי.

א) וְאַחַר — לְאַחַר שֶׁעָשָׂה אַהֲרֹן אֶת הָאוֹתוֹת לְעֵינֵי הָעָם. בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן — וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל עִמָּהֶם [רְאֵה פֶּרֶק ג׳ י״ח]. בָּאוּ... וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה—נוּסַח הַשִּׁבְעִים: „בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל פַּרְעֹה וַיֹּאמְרוּ לוֹ". וְיָחֹגּוּ — [מָקוֹר: חֹג חָגג, ע״ע, פָּעַל] יַעֲשׂוּ חַג וְיִזְבְּחוּ זְבָחִים; וּבַעֲרָבִית הוֹרָאָתוֹ: עָלָה לְרֶגֶל.

ב) מִי יְיָ אֲשֶׁר אֶשְׁמַע — כִּי אֶשְׁמַע [„מִי אָנֹכִי, כִּי אֵלֵךְ אֶל פַּרְעֹה"].

ג) אֱלֹהֵי הָעִבְרִים — יְיָ הוּא אֱלֹהֵי הָעִבְרִים. נִקְרָא — [=נִקְרָה, רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק א׳, י׳, וּפֶרֶק ג׳, י״ח] נִגְלָה, נִרְאָה אֵלֵינוּ. יִפְגָּעֵנוּ — יַכֵּנוּ. פֶּן־יִפְגָּעֵנוּ — כִּי אִם לֹא נֵלֵךְ, יַכֵּנוּ. בַּדֶּבֶר אוֹ בֶחָרֶב — בְּמַגֵּפָה, אוֹ בְּחֶרֶב מִלְחָמָה.

רַשִׁ״י.

היא לתינוק עד שלשה ימים; אמול ואשהה שלשה ימים — הקדוש ברוך הוא צוני: לך שוב מצרים! ומפני מה נענש מיתה? לפי שנתעסק במלון תחלה.

א) וְאַחַר בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן — אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחרי משה ואהרן, עד שנשמטו כולם, קודם שהגיעו לפלטין [לארמון המלך], לפי שיראו ללכת; ובסיני נפרע מהם: „וְנִגַּשׁ משה לבדו אל יי, והם [הזקנים] לא יגשו" [להלן כ״ד, ב׳] החזירם לאחוריהם.

י וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה בִּי אֲדֹנָי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי גַּם
מִתְּמוֹל גַּם מִשִּׁלְשֹׁם גַּם מֵאָז דַּבֶּרְךָ אֶל־עַבְדֶּךָ כִּי כְבַד־פֶּה
וּכְבַד לָשׁוֹן אָנֹכִי׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלָיו מִי שָׂם פֶּה לָאָדָם
אוֹ מִי־יָשׂוּם אִלֵּם אוֹ חֵרֵשׁ אוֹ פִקֵּחַ אוֹ עִוֵּר הֲלֹא אָנֹכִי יְהוָה׃
יב וְעַתָּה לֵךְ וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ וְהוֹרֵיתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר׃
יג וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי שְׁלַח־נָא בְּיַד־תִּשְׁלָח׃ יד וַיִּחַר־אַף יְהוָה
בְּמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי יָדַעְתִּי כִּי־דַבֵּר יְדַבֵּר

בֵּאוּר.

י) בִּי — [=פְּנֵה בִי] מִלַּת בַּקָּשָׁה, וּפֵרוּשָׁהּ: אָנָּא. אִישׁ דְּבָרִים — אִישׁ שְׂפָתַיִם, דַּבְּרָן בַּעַל כִּשְׁרוֹן. גַּם מִתְּמוֹל... — זֶה מִכְּבָר. גַּם מֵאָז דַּבֶּרְךָ — גַּם לְאַחַר שֶׁדִּבַּרְתָּ אֵלַי לֹא הָיִיתִי עוֹד לְאִישׁ דְּבָרִים. כְּבַד [כָּבֵד בִּסְמִיכוּת] פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן — כָּבֵד בְּשִׁמּוּשׁ הַפֶּה וְהַלָּשׁוֹן, כְּלוֹמַר: חָסֵר אֲנִי הַכִּשְׁרוֹן לְדַבֵּר לִפְנֵי הָעָם. הַנָּבִיא הָרָגִיל בְּמִשְׁלַחְתּוֹ, „לְשׁוֹן לִמּוּדִים" לוֹ „וּפֶה כְּחֶרֶב חַדָּה" (יְשַׁעְיָה מ"ט, ב׳; נ׳, ד׳). אֲבָל הַנָּבִיא הַטִּירוֹן מִתְיָרֵא מִפְּנֵי מִשְׁלַחְתּוֹ הַגְּדוֹלָה, וּלְפִיכָךְ הוּא מְסָרֵב לָלֶכֶת. וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בְּיִרְמְיָהוּ: „הִנֵּה לֹא יָדַעְתִּי דַבֵּר" (יִרְמְיָהוּ, א׳ ו׳).

יא) מִי שָׂם [הוֹוֶה] פֶּה לָאָדָם — שֶׁיּוּכַל לְדַבֵּר? פִּקֵּחַ — אִישׁ הָרוֹאֶה וְשׁוֹמֵעַ [„פָּקֹחַ אָזְנַיִם וְלֹא יִשְׁמָע" (יְשַׁעְיָה מ"ב, כ׳)]. אוֹ חֵרֵשׁ, אוֹ פִקֵּחַ — הַנָּכוֹן: „אוֹ פִקֵּחַ, אוֹ חֵרֵשׁ", כְּלוֹמַר: מִי שָׂם אֶת הָאִישׁ, שֶׁיִּרְאֶה וְיִשְׁמַע, וּלְהֶפֶךְ: מִי עוֹשֵׂהוּ חֵרֵשׁ אוֹ עִוֵּר?

יב) וְעַתָּה — כֵּיוָן שֶׁאֲנִי הוּא הַמּוֹשֵׁל בְּחֻקֵּי הַטֶּבַע. לֵךְ — בִּשְׁלִיחוּתִי. אֶהְיֶה עִם־פִּיךָ — אֶעֶזְרֵהוּ. וְהוֹרֵיתִיךָ — [וּמָקוֹר: יָרֹה־הוֹרֵה; פ"י וְל"ה, הִפְעִיל] אֲלַמֵּד אוֹתְךָ.

יג) שְׁלַח־נָא — דְּבָרֶיךָ. בְּיַד־תִּשְׁלָח — בְּיַד מִי שֶׁתִּשְׁלַח, רַק לֹא בְּיָדִי. הַפַּעַם מְסָרֵב מֹשֶׁה בְּלִי כָל אֲמַתְלָא; מִתְיָרֵא הוּא לְקַבֵּל עָלָיו אֶת הַשְּׁלִיחוּת הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת.

יד) הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ — יִהְיֶה לְךָ לְעֵזֶר בִּשְׁלִיחוּתְךָ. דַּבֵּר יְדַבֵּר — בְּוַדַּאי יְדַבֵּר וְלֹא יִתְיָרֵא.

רַשִׁ"י.

שהיו עובדים לגלולים המחייה אותם, ונהפכו להם. י) גַּם מִתְּמוֹל... גַּם מֵאָז דַּבֶּרְךָ — למדנו, שכל שבעה ימים היה הקב"ה מְפַתֶּה את משה בסנה לילך בשליחותו, וביום השביעי אמר לו עוד: „שלח נא ביד תשלח", עד שחרה בו אף ה' וְקִבֵּל עליו. וכל זה שלא היה רוצה לִטּוֹל גדולה על אהרן אחיו, שהיה גדול הימנו ונביא היה. יא) מִי שָׂם פֶּה — מי לִמֶּדְךָ לדבר, כשהיית נָדוֹן לפני פרעה על המצרי? — אוֹ מִי־יָשׂוּם אִלֵּם — מי עשה את פרעה אלם, שלא יתאמץ במצות הריגתך, ואת משרתיו — חֵרְשִׁים, שלא שמעו בצוותו עליך, ולאַסְפַּקְלַטּוֹרִים [המשגיחים] ההורגים, מי עֲשָׂאָם עִוְרִים, שלא ראו כשברחת מן הבימה ונמלטת? — הֲלֹא אָנֹכִי — שׁשמי ה' עשיתי כל זאת. יג) בְּיַד תִּשְׁלָח — ביד מי שתרצה לשלוח, שאין סופי להכניסם לארץ ולהיות גואלם לעתיד; יש לך שלוחים הרבה.

הוּא וְגַם הִנֵּה־הוּא יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ׃
טו וְדִבַּרְתָּ אֵלָיו וְשַׂמְתָּ אֶת־הַדְּבָרִים בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם־
פִּיךָ וְעִם־פִּיהוּ וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם אֵת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן׃ טז וְדִבֶּר־הוּא
לְךָ אֶל־הָעָם וְהָיָה הוּא יִהְיֶה־לְּךָ לְפֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה־לּוֹ
לֵאלֹהִים׃ יז וְאֶת־הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־בּוֹ
אֶת־הָאֹתֹת׃ פ ששי יח וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב׀ אֶל־יֶתֶר חֹתְנוֹ וַיֹּאמֶר
לוֹ אֵלְכָה נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל־אַחַי אֲשֶׁר־בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם
חַיִּים וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם׃ יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שֻׁב מִצְרָיִם כִּי־מֵתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים הַמְבַקְשִׁים
אֶת־נַפְשֶׁךָ׃ כ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־בָּנָיו וַיַּרְכִּבֵם עַל־
הַחֲמֹר וַיָּשָׁב אַרְצָה מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּה הָאֱלֹהִים
בְּיָדוֹ׃ כא וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה
רְאֵה כָּל־הַמֹּפְתִים אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ וַעֲשִׂיתָם לִפְנֵי פַרְעֹה

בֵּאוּר.

טז) וְדִבֶּר־הוּא לְךָ — בִּפְקֻדָּתְךָ. וְהָיָה הוּא (יִהְיֶה)־לְּךָ לְפֶה — הוּא יְדַבֵּר תַּחְתֶּיךָ, וְהַמִּלָּה יִהְיֶה מְיֻתֶּרֶת. וְאַתָּה תִּהְיֶה־לּוֹ לֵאלֹהִים — כֵּאלֹהִים הַמְצַוֶּה וּמַשְׁפִּיעַ מֵרוּחוֹ עַל הַנָּבִיא.

יז) הַמַּטֶּה הַזֶּה — שֶׁנֶּהְפַּךְ לְנָחָשׁ. אֶת הָאֹתֹת — אֲשֶׁר אָמַר אֵלֶיךָ לַעֲשׂוֹת בְּמִצְרָיִם.

יח) יֶתֶר — מְקֻצָּר מִן הַשֵּׁם יִתְרוֹ. אֶל־אַחַי — אֶל קְרוֹבַי, בְּנֵי מִשְׁפַּחְתִּי. הַעוֹדָם חַיִּים — וְאֶת סוֹד הַגְּאֻלָּה לֹא גִלָּה לוֹ.

יט) כִּי־מֵתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים — פַּרְעֹה וְשָׂרָיו. הַמְבַקְשִׁים אֶת־נַפְשֶׁךָ — שֶׁבִּקְשׁוּ לְהָרְגֶךָ.

כ) וְאֶת־בָּנָיו — אֶת גֵּרְשֹׁם שֶׁנּוֹלַד זֶה כְּבָר, וְאֶת אֱלִיעֶזֶר, שֶׁנּוֹלַד בְּצֵאתוֹ לָלֶכֶת מִצְרַיְמָה, וְלֹא הִסְפִּיק לָמוּל אוֹתוֹ. וַיָּשָׁב אַרְצָה מִצְרָיִם — שָׁב לָלֶכֶת בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם.

כא) בְּלֶכְתְּךָ ... רְאֵה — בְּלֶכְתְּךָ מִצְרַיְמָה שִׂים לִבְּךָ וּרְאֵה לַעֲשׂוֹת שָׁם אֶת כָּל הַמּוֹפְתִים. אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ — שֶׁמָּסַרְתִּי לְךָ וְעָלֶיךָ לַעֲשׂוֹתָם. וְיֵשׁ מְנַסְּחִים כָּאן: בְּלֶכְתְּךָ. וּדְבַר יְיָ מַתְחִיל מִן „רְאֵה..." וְגוֹמֵר.

רַשִׁ"י.

יד) וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ — לא כמו שאתה סבור, שיהא מקפיד עליך, שאתה עולה לגדולה; ומשום זה [כלומר: בזכות של „ושמח בלבו"] זכה אהרן לעדי החשן הנתון על הלב. יח) וַיָּשָׁב אֶל־יֶתֶר חֹתְנוֹ — ליטול רשות, שהשבע לו שלא יזוז ממדין, כי אם ברשותו. יט) כִּי מֵתוּ כָּל־הָאֲנָשִׁים — דתן ואבירם חיים היו, אלא שירדו מנכסיהם; והעני חשוב כמת. כא) בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה — דע, שעל מנת כן תלך, שתהא גבור בשליחותי לעשות כל מופתי לפני פרעה, ולא תירא ממנו. אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְיָדֶךָ — לא על שלשה האותות

וְהַיְבוּסִי אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ׃ יח וְשָׁמְעוּ לְקֹלֶךָ וּבָאתָ
אַתָּה וְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַאֲמַרְתֶּם אֵלָיו יְהוָה
אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים נִקְרָה עָלֵינוּ וְעַתָּה נֵלֲכָה־נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת
יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ׃ יט וַאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא־
יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ וְלֹא בְּיָד חֲזָקָה׃ כ וְשָׁלַחְתִּי
אֶת־יָדִי וְהִכֵּיתִי אֶת־מִצְרַיִם בְּכֹל נִפְלְאֹתַי אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה
בְּקִרְבּוֹ וְאַחֲרֵי־כֵן יְשַׁלַּח אֶתְכֶם׃ כא וְנָתַתִּי אֶת־חֵן הָעָם־
הַזֶּה בְּעֵינֵי מִצְרָיִם וְהָיָה כִּי תֵלֵכוּן לֹא תֵלְכוּ רֵיקָם׃
כב וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב
וּשְׂמָלֹת וְשַׂמְתֶּם עַל־בְּנֵיכֶם וְעַל־בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת־מִצְרָיִם׃

ד.

א וַיַּעַן מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר וְהֵן לֹא־יַאֲמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקֹלִי כִּי

בֵּאוּר.

יח) אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים – בִּפְנֵי פַּרְעֹה הַמִּצְרִי הוּא קוֹרְאוֹ כַּךְ. נִקְרָה עָלֵינוּ – נִגְלָה וְנִרְאָה אֵלֵינוּ. דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר – כִּי אֵין לַעֲבֹד אֵל זָר בִּגְבוּלוֹת אֱלֹהֵי הַמִּצְרִים.

יט) לֹא־יִתֵּן – לֹא יַנִּיחַ. כִּי לֹא־יִתֵּן ... לַהֲלֹךְ – בִּרְצוֹנוֹ. וְלֹא בְּיָד חֲזָקָה – וְגַם אִם תֹּאמְרוּ לָרֶדֶת בּוֹ וְלָצֵאת מֵאַרְצוֹ בְּיָד חֲזָקָה. וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: אִם לֹא בְּיָד חֲזָקָה, כְּלוֹמַר: אִם אֵין אֲנִי מַרְאֶה לוֹ יָדִי הַחֲזָקָה (רַשִׁ״י).

כ) בְּקִרְבּוֹ – בְּקֶרֶב עַם מִצְרָיִם. וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: בְּקִרְבָּם.

כא) כִּי תֵלֵכוּן – כַּאֲשֶׁר תֵּלְכוּ. לֹא תֵלְכוּ רֵיקָם – וְכֵן צִוְּתָה הַתּוֹרָה: וְכִי תְשַׁלְּחֶנּוּ (אֶת הָעֶבֶד) חָפְשִׁי מֵעִמָּךְ, לֹא תְשַׁלְּחֶנּוּ רֵיקָם (דְּבָרִים ט״ו, י״ג).

כב) מִשְּׁכֶנְתָּהּ – מִן הַשְּׁכֵנָה, הַיּוֹשֶׁבֶת קָרוֹב לְבֵיתָהּ. וּמִגָּרַת – [מָקוֹר: גּוּר, ע״ו; בֵּינוֹנִי נְקֵבָה בִּסְמִיכוּת]. וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ – מִן הַמִּצְרִית הַיּוֹשֶׁבֶת עִמָּהּ בְּבַיִת אֶחָד. כְּלֵי־כֶסֶף ... – תַּכְשִׁיטֵי כֶסֶף וְזָהָב. וְשַׂמְתֶּם – אֶת הַתַּכְשִׁיטִים הַלָּלוּ. עַל־בְּנֵיכֶם וְעַל־בְּנֹתֵיכֶם – לְקַשְּׁטָם בָּהֶם. וְנִצַּלְתֶּם – [פִּעֵל: נִצֵּל]. וְנִצַּלְתֶּם אֶת־מִצְרָיִם – וְתָבֹזּוּ, תִּקְחוּ לָכֶם אֵת כָּל אֲשֶׁר לְמִצְרָיִם.

א) וְהֵן לֹא־יַאֲמִינוּ – וְאִם לֹא יַאֲמִינוּ, מָה אֹמַר אֲלֵיהֶם?

רַשִׁ״י.

אפשר לו לאסוף זקנים של ששים רבוא. יח) וְשָׁמְעוּ לְקֹלֶךָ – מִכֵּיוָן שתאמר להם לשון זה, ישמעו לקולך; שכבר סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף, שֶׁבְּלָשׁוֹן זה הם נגאלים: יעקב אמר להם: ואלהים פקוד יפקד אתכם; יוסף אמר להם: פקוד יפקד אלהים אתכם.

יֹאמְרוּ לֹא־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה׃ ב וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוָה מַזֶּה בְיָדֶךָ
וַיֹּאמֶר מַטֶּה׃ ג וַיֹּאמֶר הַשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיַּשְׁלִכֵהוּ אַרְצָה
וַיְהִי לְנָחָשׁ וַיָּנָס מֹשֶׁה מִפָּנָיו׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה שְׁלַח
יָדְךָ וֶאֱחֹז בִּזְנָבוֹ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֶק בּוֹ וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ׃
ה לְמַעַן יַאֲמִינוּ כִּי־נִרְאָה אֵלֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֱלֹהֵי
אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה לוֹ עוֹד
הָבֵא־נָא יָדְךָ בְּחֵיקֶךָ וַיָּבֵא יָדוֹ בְּחֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ וְהִנֵּה יָדוֹ
מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג׃ ז וַיֹּאמֶר הָשֵׁב יָדְךָ אֶל־חֵיקֶךָ וַיָּשֶׁב יָדוֹ אֶל־
חֵיקוֹ וַיּוֹצִאָהּ מֵחֵיקוֹ וְהִנֵּה־שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ׃ ח וְהָיָה אִם־לֹא
יַאֲמִינוּ לָךְ וְלֹא יִשְׁמְעוּ לְקֹל הָאֹת הָרִאשׁוֹן וְהֶאֱמִינוּ לְקֹל
הָאֹת הָאַחֲרוֹן׃ ט וְהָיָה אִם־לֹא יַאֲמִינוּ גַּם לִשְׁנֵי הָאֹתוֹת
הָאֵלֶּה וְלֹא יִשְׁמְעוּן לְקֹלֶךָ וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר וְשָׁפַכְתָּ
הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן־הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת׃

*מה זה קרי

בֵּאוּר.

ב) מַזֶּה בְיָדֶךָ – פּוֹתֵחַ דְּבָרָיו בִּשְׁאֵלָה, בִּשְׁבִיל הַתְּשׁוּבָה הַמֻּכְרַחַת לָבֹא אַחֲרֶיהָ.

ד) וַיַּחֲזֶק בּוֹ – אָחַז בּוֹ; וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: בִּזְנָבוֹ.

ה) לְמַעַן יַאֲמִינוּ – הֲרֵי זֶה מִקְרָא קָצֵר וְחָסֵר בְּרֹאשׁוֹ: „וְעָשִׂיתָ אֶת הָאוֹת הַזֶּה לְעֵינֵיהֶם", לְמַעַן יַאֲמִינוּ...

ו) מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג – מְצֹרַעַת וּלְבָנָה כַּשֶּׁלֶג, שֶׁכֵּן הַצָּרַעַת לְבָנָה הִיא.

ז) שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ – שָׁבָה וְהָיְתָה כְּמַרְאֵה כָּל בְּשָׂרוֹ.

ח) וְהָיָה – גַּם זֶה מִקְרָא קָצֵר: „גַּם אֶת הָאוֹת הַזֶּה תַּעֲשֶׂה לְעֵינֵיהֶם", וְהָיָה אִם לֹא יַאֲמִינוּ... לְקֹל הָאֹת – כְּלוֹמַר: לַזֶּה שֶׁהָאוֹת מַגִּיד לָהֶם. הָאַחֲרוֹן – בְּיַחַס לָרִאשׁוֹן, וְהַכַּוָּנָה: הַשֵּׁנִי.

ט) וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר – אוֹת זֶה לֹא יָכֹל לַעֲשׂוֹת דֻּגְמָא, שֶׁלֹּא הָיוּ שָׁם מַיִם, לְפִיכָךְ צִוָּהוּ לַעֲשׂוֹתוֹ בְּמִצְרָיִם. וְהָיוּ הַמַּיִם... וְהָיוּ לְדָם – בְּתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים אֵין הַמִּלָּה וְהָיוּ הָאַחֲרוֹנָה; וְעַל פִּי הַנֻּסָּח שֶׁלָּנוּ נִכְפַּל הַפֹּעַל „וְהָיוּ" בִּשְׁבִיל שֶׁנִּפְסַק הַמַּאֲמָר עַל יְדֵי הַמִּשְׁפָּט הַצְּדָדִי: „אֲשֶׁר תִּקַּח מִן הַיְאֹר". רְאֵה לְהַלָּן פֶּרֶק י"ב, מ"א: „וַיְהִי... וַיְהִי..."

רַשִׁ"י.

ג) וַיְהִי לְנָחָשׁ – רָמַז לוֹ שֶׁסִּפֵּר לָשׁוֹן הָרָע עַל יִשְׂרָאֵל וּבְאָמְרוֹ: „לֹא יַאֲמִינוּ לִי" וְתָפַשׂ אוּמָנוּתוֹ שֶׁל נָחָשׁ. ו) מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג – דֶּרֶךְ צָרַעַת לִהְיוֹת לְבָנָה. אַף בָּאוֹת זֶה רָמַז לוֹ, שֶׁלָּשׁוֹן הָרָע סִפֵּר; לְפִיכָךְ הִלְקָהוּ [עָנַשׁ אוֹתוֹ] בְּצָרַעַת, כְּמוֹ שֶׁלָּקְתָה [נֶעֶנְשָׁה] מִרְיָם עַל לָשׁוֹן הָרָע. ט) וְלָקַחְתָּ מִמֵּימֵי הַיְאֹר – רָמַז לָהֶם, שֶׁמַּכָּה רִאשׁוֹנָה נִפְרַע מֵאֱלָהוּתָם תְּחִלָּה,

אַדְמַת־קֹדֶשׁ הוּא׃ ו וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט
אֶל־הָאֱלֹהִים׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה רָאֹה רָאִיתִי אֶת־עֳנִי עַמִּי אֲשֶׁר
בְּמִצְרָיִם וְאֶת־צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נֹגְשָׂיו כִּי יָדַעְתִּי אֶת־
מַכְאֹבָיו׃ ח וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ ׀ מִיַּד מִצְרַיִם וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן־הָאָרֶץ
הַהִוא אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה וּרְחָבָה אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ
אֶל־מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי׃
ט וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלָי וְגַם־רָאִיתִי אֶת־
הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם׃ י וְעַתָּה לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ
אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ יא וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל־פַּרְעֹה וְכִי אוֹצִיא
אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם׃ יב וַיֹּאמֶר כִּי־אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה־לְּךָ

בֵּאוּר.

ו) אֱלֹהֵי אָבִיךָ — אֲבוֹתֶיךָ. כִּי יָרֵא [עָבָר] מֵהַבִּיט — פָּחַד לְהַבִּיט.

ז) רָאֹה רָאִיתִי — הַכֵּפֶל בָּא לְחִזּוּק הַפְּעֻלָּה. אֶת עֳנִי עַמִּי — צָרַת עַמִּי וְאָסוֹנוֹ. מִפְּנֵי נֹגְשָׂיו — מִסִּבַּת נוֹגְשָׂיו.

ח) וָאֵרֵד — עַל כֵּן יָרַדְתִּי מִן הַשָּׁמַיִם. זָבַת — [מָקוֹר: זוב = נָזֹל; בֵּינוֹנִי נִסְמָךְ מִמִּין נְקֵבָה]. זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ — הָעֲשִׁירָה בַּחֲלֵב עֲדָרֶיהָ וּבַעֲסִיס פֵּרוֹתֶיהָ הַמְּתוּקִים. הַפְּרִזִּי — הַיּוֹשֵׁב בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת, שֶׁאֵינָן מֻקָּפוֹת חוֹמָה. הַחִוִּי — יוֹשֵׁב בְּאָהֳלֵי הַכְּפָרִים, חַוָּה = כְּפָר קָטָן [„חַוֹּת יָאִיר" (דְּבָרִים ג׳, י״ד)] וְאֵינָם שְׁמוֹת עַמִּים.

יא) מִי אָנֹכִי — הָרֹעֶה הַפָּשׁוּט. כִּי אֵלֵךְ אֶל־פַּרְעֹה — הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל. וְכִי אוֹצִיא — וְכִי אוּכַל לְהוֹצִיא אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם? הֲיִשְׁמַע פַּרְעֹה בְּקוֹלִי?

יב) וְזֶה — הַמַּרְאֶה שֶׁרָאִיתָ בַּסְּנֶה. לְךָ

רַשִׁ״י.

ז) כִּי יָדַעְתִּי אֶת־מַכְאֹבָיו — שמתי לב להתבונן ולדעת את מכאוביו, ולא העלמתי עיני ולא אטמתי את אזני מצעקתם. יא) מִי אָנֹכִי — מה אני חשוב לדבר עם המלכים? וְכִי אוֹצִיא אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל — ואף אם חשוב אני, מה זכו ישראל, שֶׁיֵּעָשֶׂה להם נס ואוציאם ממצרים? יב) וַיֹּאמֶר, כִּי־אֶהְיֶה עִמָּךְ — הֱשִׁיבוֹ על ראשון ראשון, ועל אחרון אחרון: שאמרת: מי אנכי, כי אלך אל פרעה? לא שֶׁלְּךָ היא, כי אם מִשֶּׁלִּי, כי אהיה עמך; וזה המראה, אשר ראית בסנה, לך לאות, כי אנכי שלחתיך ותצליח בשליחותי; כאשר ראית הסנה עושה שליחותי ואיננו אֻכָּל, כך תלך בשליחותי ואינך ניזוק; וְשֶׁהִקְשֵׁיתָ: מה זכות יש לישראל שֶׁיֵּצְאוּ ממצרים? דבר גדול יש לי על הוצאה זו, שהרי עתידים הם לקבל התורה

הָאוֹת כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת־הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעַבְדוּן
אֶת־הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה׃ יג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הָאֱלֹהִים
הִנֵּה אָנֹכִי בָא אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם
שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ־לִי מַה־שְּׁמוֹ מָה אֹמַר אֲלֵהֶם׃
יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה
תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם׃ טו וַיֹּאמֶר עוֹד
אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי
אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלָחַנִי
אֲלֵיכֶם זֶה־שְּׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר׃ חמישי טז לֵךְ
וְאָסַפְתָּ אֶת־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם
נִרְאָה אֵלַי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב לֵאמֹר פָּקֹד פָּקַדְתִּי
אֶתְכֶם וְאֶת־הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם׃ יז וָאֹמַר אַעֲלֶה אֶתְכֶם
מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי

בֵּאוּר.

הָאוֹת, כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ — וְזֹאת הִיא שְׁלִיחוּתִי. וְשֶׁשָּׁאַלְתָּ: וְכִי אוֹצִיא? הֲרֵינִי מַבְטִיחֲךָ, כִּי הוֹצֵא תוֹצִיא אֶת הָעָם וְגַם תַּעַבְדוּ אוֹתִי עַל הָהָר הַזֶּה — כְּלוֹמַר: לִפְנֵי הַר סִינַי. תַּעַבְדוּן — [הַנּוּן נוֹסֶפֶת].

יג) הִנֵּה אָנֹכִי בָא — נַנִּיחַ שֶׁאֲנִי בָּא.

יד) אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה — הָרִאשׁוֹן הוּא עָתִיד, הָרָגִיל לָבוֹא בִּמְקוֹם הַהֹוֶה, וְהַשֵּׁנִי — עָתִיד לְאֵין סוֹף, כְּלוֹמַר: אֲנִי הוּא, אֲשֶׁר אֶהְיֶה לְעוֹלְמֵי עַד. אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי — הָאֵל שֶׁשְּׁמוֹ אֶהְיֶה, כְּלוֹמַר: הַנִּצְחִי, שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם.

טו) שְׁמִי וְזִכְרִי — שֵׁם וָזֵכֶר הֵם שֵׁמוֹת נִרְדָּפִים. לְדֹר דֹּר — לָנֶצַח.

טז) לֵךְ וְאָסַפְתָּ — [עָבָר מְהֻפָּךְ לְצִוּוּי] לֵךְ וֶאֱסֹף. זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל — הֵם רָאשֵׁי בָּתֵּי הָאָבוֹת, שֶׁהִצְטַיְּנוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם לְטוֹבַת שִׁבְטָם וְעָלוּ לִגְדֻלָּה; וּזְכוּת הַ„זִּקְנָה" הָיְתָה עוֹבֶרֶת בִּירוּשָּׁה. רֹאשׁ הַשֵּׁבֶט הוּא הַ„שֵּׁיךְ" וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה מֹשֶׁה הַשֵּׁיךְ], אֲבָל אֵין הוּא נוֹהֵג שְׂרָרָה בְּעַצְמוֹ, וְאֵין הַזְּקֵנִים כְּפוּפִים לוֹ, אֶלָּא הוּא נִמְלָךְ בָּהֶם בְּכָל דָּבָר הַנּוֹגֵעַ לַצִּבּוּר, וְהֵם שָׂמִים לֵב לַעֲצָתוֹ. פָּקֹד פָּקַדְתִּי — זָכֹר זָכַרְתִּי. וְאֶת הֶעָשׂוּי לָכֶם — אֶת הָרָעָה שֶׁעוֹשִׂים לָכֶם.

רַשִׁ"י.

על ההר הזה לסוף שלשה חדשים כשיצאו ממצרים. יד) אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה — אהיה עמכם בצרה זאת, אשר אהיה עמכם בשעבוד שאר מַלְכֻיּוֹת [בבל ורומא]. אמר לפניו: רבונו של עולם! מה אני מזכיר להם צרה אחרת? דַּיָּם בצרה זו; אמר לו: יָפֶה אמרת, כה תאמר: אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי. טז) אֶת זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל — מיוחדים לישיבה, ואם תאמר זקנים סתם, היאך

וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעָן וַיַּשְׁקְ אֶת־צֹאנָם׃ יח וַתָּבֹאנָה אֶל־רְעוּאֵל
אֲבִיהֶן וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ מִהַרְתֶּן בֹּא הַיּוֹם׃ יט וַתֹּאמַרְןָ אִישׁ מִצְרִי
הִצִּילָנוּ מִיַּד הָרֹעִים וְגַם־דָּלֹה דָלָה לָנוּ וַיַּשְׁקְ אֶת־הַצֹּאן׃
כ וַיֹּאמֶר אֶל־בְּנֹתָיו וְאַיּוֹ לָמָּה זֶּה עֲזַבְתֶּן אֶת־הָאִישׁ קִרְאֶןָ לוֹ
וְיֹאכַל לָחֶם׃ כא וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת־הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת־צִפֹּרָה
בִתּוֹ לְמֹשֶׁה׃ כב וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גֵּרְשֹׁם כִּי אָמַר גֵּר
הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה׃ פ כג וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת
מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל
שַׁוְעָתָם אֶל־הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבֹדָה׃ כד וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־
נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־
יַעֲקֹב׃ כה וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים׃ רביעי ס

בֵּ א וּ ר.

הַנּוֹסֶפֶת בְּעָתִיד]. וַיְגָרְשׁוּם – כִּי לֹא רָצוּ לְהַמְתִּין עַד שֶׁתַּשְׁקֶינָה אֶת צֹאנָן. וַיָּקָם – לְשׁוֹן זֵרוּז. וַיָּקָם מֹשֶׁה – שֶׁלֹּא יָכֹל לִרְאוֹת עָוֶל וְלַחֲשׁוֹת. צֹאנָם – [= צֹאנָן, וּבָאָה מֵם לְהִמָּנַע מִשְּׁתֵּי אוֹתִיּוֹת דּוֹמוֹת סְמוּכוֹת זוֹ לָזוֹ (אֶבֶן עֶזְרָא)].

יח) רְעוּאֵל – רוֹעֶה אֵל, כְּלוֹמַר: כֹּהֵן אֱלֹהֵי מִדְיָן; וּכְשֶׁהָיָה אַחַר כַּךְ לְרֹאשׁ הַכֹּהֲנִים קָרְאוּ לוֹ יֶתֶר, יִתְרוֹ. מַדּוּעַ מִהַרְתֶּן... – כִּי תָמִיד הָיוּ בְּנוֹתָיו הָרוֹעוֹת מֻכְרָחוֹת לְהַמְתִּין עַד שֶׁיִּגְמְרוּ הָרוֹעִים לְהַשְׁקוֹת אֶת עֶדְרֵיהֶם.

יט) אִישׁ מִצְרִי – כַּךְ נִרְאָה לָהֶן עַל פִּי מַלְבּוּשׁוֹ וּלְשׁוֹנוֹ. וְגַם דָּלֹה דָלָה – כִּי לֹא הִסְפִּיקוּ הַמַּיִם שֶׁדָּלוּ הֵן.

כ) וְאַיּוֹ – כְּלוֹמַר: הוּא עָשָׂה עִמָּכֶן טוֹבָה וְאַתֶּן אֲפִילוּ לִסְעֻדָּה לֹא הִזְמַנְתֶּן אוֹתוֹ. קִרְאֶןָ – [= קְרֶאנָה, צִוּוּי מְקֻצָּר]. וְכֵן: שְׁמַעַן [= שְׁמַעְנָה] קוֹלִי (בְּרֵאשִׁית ד׳, כ״ג).

כא) וַיּוֹאֶל – וַיֹּאל, הִפְעִיל: הוֹאֵל] נִתְרַצָּה. אֶת־הָאִישׁ – עִם רְעוּאֵל.

כב) גֵּרְשֹׁם – [= גֵּר שָׁם] כְּלוֹמַר: בְּאֶרֶץ רְחוֹקָה, וְכַךְ מְנֻקָּד הַשֵּׁם בְּתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים.

כג) בַּיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם – לְאַחַר שֶׁעָבְרוּ יָמִים רַבִּים שֶׁל שִׁעְבּוּד קָשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל. רַעַמְסֵס הַשֵּׁנִי מָלַךְ שִׁשִּׁים וְשֶׁבַע שָׁנִים. וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם ... – רַעַמְסֵס הַשֵּׁנִי. וְקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ, מֶנֶפְּתָה שְׁמוֹ, וְהוּא הוֹסִיף לְעַנּוֹת אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וַתַּעַל שַׁוְעָתָם – עָלְתָה צַעֲקָתָם.

כד) נַאֲקָתָם – [נְאָקָה] אַנְחָתָם. אֶת־אַבְרָהָם – עִם אַבְרָהָם.

כה) וַיַּרְא אֱלֹהִים... – עַד כַּמָּה הֵם מְעֻנִּים וּלְחוּצִים. וַיֵּדַע אֱלֹהִים – שָׂם לִבּוֹ אֲלֵיהֶם לְגָאֳלָם.

רַשִׁ״י.

כ) לָמָּה זֶה עֲזַבְתֶּן – הכיר בו, שהוא מזרעו של יעקב, שהמים עולים לקראתו. כג) וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם – נִצְטָרַע [שֶׁהַמְּצֹרָע חשוב כמת] והיה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם.

ג.

א וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֶה אֶת־צֹאן יִתְרוֹ חֹתְנוֹ כֹּהֵן מִדְיָן וַיִּנְהַג אֶת־
הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל־הַר הָאֱלֹהִים חֹרֵבָה׃ ב וַיֵּרָא
מַלְאַךְ יְהוָה אֵלָיו בְּלַבַּת־אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסְּנֶה וַיַּרְא וְהִנֵּה הַסְּנֶה
בֹּעֵר בָּאֵשׁ וְהַסְּנֶה אֵינֶנּוּ אֻכָּל׃ ג וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אָסֻרָה־נָּא
וְאֶרְאֶה אֶת־הַמַּרְאֶה הַגָּדֹל הַזֶּה מַדּוּעַ לֹא־יִבְעַר הַסְּנֶה׃
ד וַיַּרְא יְהוָה כִּי סָר לִרְאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסְּנֶה
וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ה וַיֹּאמֶר אַל־תִּקְרַב הֲלֹם
שַׁל־נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו

בֵּאוּר.

א) הָיָה רֹעֶה – [הַבֵּינוֹנִי עִם פֹּעַל הָעֵזֶר הָיֹה, הַבָּא לְפָנָיו, מוֹרֶה עַל פְּעֻלָּה תְּדִירִית]. יִתְרוֹ – [רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק ב י״ח]. וַיִּנְהַג אֶת הַצֹּאן – וּפַעַם נָהַג אֶת צֹאנוֹ. אַחַר הַמִּדְבָּר – מִמִּדְבַּר עֲרָב וָהָלְאָה, לְמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ שָׁם נְאוֹת דֶּשֶׁא לְמִרְעֵה הַצֹּאן. אֶל־הַר הָאֱלֹהִים – אֶל הָהָר שֶׁנִּקְרָא אַחַר־כֵּן בְּשֵׁם הַר הָאֱלֹהִים. חֹרֵבָה – חֹרֵב הוּא שֵׁם מְקוֹם רִכְסֵי הָרִים בְּמִדְבַּר עֲרָב, וּמֵאִדּוֹ הַדְּרוֹמִי־מַעֲרָבִי־הַר סִינַי; וְהָעֲרָבִים קוֹרְאִים לוֹ: גֶ׳בֶּל מוּסַא: הַר מֹשֶׁה.

ב) בְּלַבַּת – [= בְּלַהֶבֶת, וְנִשְׁמְטָה הַהֵא; וּמִזֶּה בְּמִשְׁנָה פֹּעַל לִבָּה – נִפַּח אֵשׁ: „בָּא אַחֵר וְלִבָּה [אֶת הַגַּחֶלֶת], הַמְלַבֶּה חַיָּב (בָּבָא קַמָּא פֶּרֶק ו׳, ג׳)]. בְּלַבַּת־אֵשׁ – בְּלַהֶבֶת אֵשׁ גְּדוֹלָה. סְנֶה – שִׂיחַ קוֹצֵי הַמִּדְבָּר הַהוּא, וְעַל שְׁמָם נִקְרָא מִדְבַּר סִינַי. אֻכָּל – [= מְאֻכָּל, בֵּינוֹנִי; פֻּעַל, וְנִשְׁמְטָה הַמֵּם]. אֵינֶנּוּ אֻכָּל – אֵינוֹ נִשְׂרָף.

ג) אָסוּרָה־נָּא – אֶגַּשׁ נָא. הַמַּרְאֶה הַגָּדֹל – הַמַּרְאֶה הַנִּפְלָא. מַדּוּעַ לֹא־יִבְעַר – לֹא יִשָּׂרֵף. [הַפֹּעַל בָּעַר הוּא פֹּעַל עוֹמֵד, וּמוֹרֶה עַל מַהֲלַךְ הַפְּעֻלָּה: „הַסְּנֶה בֹּעֵר״; וְעַל הַכִּלָּיוֹן הַבָּא לְרַגְלֵי הַבְּעֵרָה, וְהוֹרָאָתוֹ כְּמוֹ: הִשָּׂרֵף; וְיֵשׁ שֶׁהוּא גַּם פֹּעַל יוֹצֵא: כְּאֵשׁ תִּבְעַר יָעַר (תְּהִלִּים פ, ג׳, ט״ו)].

ד) מֹשֶׁה, מֹשֶׁה – כֵּפֶל הַשֵּׁם הוּא לְשׁוֹן חִבָּה וְזֵרוּז יַחַד.

ה) הֲלֹם – הֵנָּה. שַׁל – [נְשֹׁל, פ״נ; צִוּוּי] נוֹשְׂאִים הָיוּ סַנְדָּלִים מֵעוֹר קָשֶׁה שֶׁלֹּא הָיוּ קְשׁוּרִים לָרֶגֶל, וּכְשֶׁנִּעְנְעוּ הָרֶגֶל הָיוּ נוֹפְלִים מֵאֲלֵיהֶם; וְזֶהוּ לְשׁוֹן שַׁל [„וְנָשַׁל הַבַּרְזֶל״]; עַל הֲסָרַת נַעַל בְּיָד אוֹמְרִים שָׁלַף, וְנַעַל הַקָּשׁוּר לָרֶגֶל בִּשְׂרוֹךְ אוֹמְרִים עַל הֲסָרָתוֹ חָלַץ. שַׁל־נְעָלֶיךָ – כָּל מָקוֹם שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גִּלּוּי שְׁכִינָה אָסוּר בִּנְעִילַת הַסַּנְדָּל. גַּם „עַל הַר הַבַּיִת, לֹא הָיָה אָדָם נִכְנָס בְּמִנְעָל וּבְאָבָק שֶׁעַל רַגְלָיו״.

רַשִׁ״י.

א) אַחַר הַמִּדְבָּר – להתרחק מן הַגָּזֵל, שלא ירעו בִּשְׂדוֹת אחרים. אֶל־הַר הָאֱלֹהִים – עַל שֵׁם הֶעָתִיד. ב) מִתּוֹךְ הַסְּנֶה – ולא אִילָן אחר [חשוב ממנו] משום „עִמּוֹ אָנֹכִי בְצָרָה״. ג) אָסֻרָה־נָּא – אסורה מכאן להתקרב שם.

לָךְ אִשָּׁה מֵינֶקֶת מִן הָעִבְרִיֹּת וְתֵינִק לָךְ אֶת־הַיָּלֶד׃ ח וַתֹּאמֶר־
לָהּ בַּת־פַּרְעֹה לֵכִי וַתֵּלֶךְ הָעַלְמָה וַתִּקְרָא אֶת־אֵם הַיָּלֶד׃
ט וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת־פַּרְעֹה הֵילִיכִי אֶת־הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהֵינִקִהוּ לִי
וַאֲנִי אֶתֵּן אֶת־שְׂכָרֵךְ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתְּנִיקֵהוּ׃ י וַיִּגְדַּל
הַיֶּלֶד וַתְּבִאֵהוּ לְבַת־פַּרְעֹה וַיְהִי־לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה
וַתֹּאמֶר כִּי מִן־הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ׃ שלישי יא וַיְהִי ׀ בַּיָּמִים הָהֵם
וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל־אֶחָיו וַיַּרְא בְּסִבְלֹתָם וַיַּרְא אִישׁ מִצְרִי
מַכֶּה אִישׁ־עִבְרִי מֵאֶחָיו׃ יב וַיִּפֶן כֹּה וָכֹה וַיַּרְא כִּי־אֵין אִישׁ

בֵּאוּר.

מֵינֶקֶת מִן הָעִבְרִיֹּת – כִּי אִשָּׁה מִצְרִית תְּמָאֵן לְהֵינִיק תִּינוֹק עִבְרִי, מִשִּׂנְאַת הַמִּצְרִים לָעִבְרִים [רְאֵה בְּרֵאשִׁית מ״ג, ל״ב].

ח) עַלְמָה – נַעֲרָה גְּדוֹלָה.

ט) הֵילִיכִי – [צִוּוּי הִפְעִיל מִמְּקוֹר יָלַךְ, (חַסְרֵי פ״י) וּבָא בִּתְמוּנַת נָחֵי פ״י, כְּמוֹ: הֵינִיקִי, וְהָרָאוּי: הוֹלִיכִי] הוֹבִילִי. הָבִיאִי אֶל בֵּיתֵךְ. וַתְּנִיקֵהוּ – [=וַתֵּינִיקֵהוּ, הִפְעִיל מִמְּקוֹר יָנֹק, אֶלָּא שֶׁנִּשְׁמְטָה הַיּוּד, פֵּא הַפֹּעַל, מִמְּקוֹמָהּ].

י) וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד – הִגִּיעַ זְמַנּוֹ לְהִגָּמֵל; וְיֵשׁ מְנַסְּחִים: וַיִּגָּמַל הַיֶּלֶד. וַתִּקְרָא – בַּת פַּרְעֹה, כְּשֶׁאִמְּצָה אוֹתוֹ לָהּ לְבֵן, קָרְאָה לוֹ שֵׁם. מֹשֶׁה – פֵּרוּשׁוֹ: מוֹצִיא, מַצִּיל. כִּי מִן־הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ – [מֹשֶׁה = מָשׁוּךְ, הוּצָא] מָשִׁיתִי אוֹתוֹ [הַיּוּד שֶׁאַחֲרֵי הַתָּו נִשְׁמְטָה]. וּמֵהָרָאוּי לִהְיוֹת מָשׁוּי. אֲבָל הַשֵּׁמוֹת אֵינָם מְדֻיָּקִים תָּמִיד לְפִי מִדְרָשָׁם. וְכֵן מָצִינוּ אֵצֶל נֹחַ: „זֶה יְנַחֲמֵנוּ"; וְאֵצֶל שְׁמוּאֵל: „מֵיְיָ שְׁאִלְתִּיו".

יא) בַּיָּמִים הָהֵם – יְמֵי הַשִּׁעְבּוּד הַקָּשֶׁה שֶׁל הָעִבְרִים בְּמִצְרַיִם וּנְעוּרָיו הַטּוֹבִים שֶׁל מֹשֶׁה בְּבֵית הַמֶּלֶךְ. וַיִּגְדַּל – בְּשָׁנִים. אֶל־אֶחָיו ... מֵאֶחָיו – מַגִּיד הַכָּתוּב, שֶׁאָהַב אֶת בְּנֵי עַמּוֹ וַחֲשָׁבָם כְּאַחִים, אַף עַל פִּי שֶׁגָּדַל בְּבֵית פַּרְעֹה כְּבֶן מֶלֶךְ. וַיַּרְא בְּסִבְלֹתָם – הִשְׁתַּתֵּף בְּצָרָתָם.

יב) כִּי־אֵין אִישׁ – מִן הַמִּצְרִים רָאֵהוּ.

רַשִׁ״י.

מִבַּחוּץ וטיט מִבִּפְנִים, כדי שלא יָרִיחַ אותו צדיק רע של זפת. ז) מִן הָעִבְרִיֹּת – שֶׁהֶחֱזִירַתּוּ על מצריות הרבה לִינק ולא יָנַק, לפי שהיה עתיד לדבר עם השכינה. ט) הֵילִיכִי – נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה: הֵי שֶׁלְּכִי [הא שֶׁלָּךְ]. יא) וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה – והלא כבר כתב: „ויגדל הילד"? אמר רבי יהודה בְּרַבִּי אלעזר: הראשון – לקומה, והשני – לגדולה, שֶׁמִּנָּהוּ פרעה על ביתו. וַיַּרְא בְּסִבְלֹתָם – [היה רואה בסבלותם ובוכה ואומר: חֲבַל לי עליכם, מי יתן מותי עליכם! והיה נותן כתפיו וּמְסַיֵּעַ לכל אחד ואחד. (שמות רבה)]. אִישׁ מִצְרִי – נוגש היה, מְמֻנֶּה על שוטרי ישראל, והיה מעמידם מקרות הַגֶּבֶר [מקריאת התרנגול] למלאכתם. מַכֶּה אִישׁ־עִבְרִי – מַלְקֵהוּ ורודהו. יב) וַיַּרְא כִּי־אֵין אִישׁ – עתיד לצאת

וַיַּךְ֙ אֶת־הַמִּצְרִ֔י וַֽיִּטְמְנֵ֖הוּ בַּחֽוֹל׃ יג וַיֵּצֵא֙ בַּיּ֣וֹם הַשֵּׁנִ֔י וְהִנֵּ֛ה
שְׁנֵֽי־אֲנָשִׁ֥ים עִבְרִ֖ים נִצִּ֑ים וַיֹּ֙אמֶר֙ לָֽרָשָׁ֔ע לָ֥מָּה תַכֶּ֖ה רֵעֶֽךָ׃
יד וַ֠יֹּאמֶר מִ֣י שָֽׂמְךָ֞ לְאִ֨ישׁ שַׂ֤ר וְשֹׁפֵט֙ עָלֵ֔ינוּ הַלְהָרְגֵ֙נִי֙ אַתָּ֣ה
אֹמֵ֔ר כַּאֲשֶׁ֥ר הָרַ֖גְתָּ אֶת־הַמִּצְרִ֑י וַיִּירָ֤א מֹשֶׁה֙ וַיֹּאמַ֔ר אָכֵ֖ן נוֹדַ֥ע
הַדָּבָֽר׃ טו וַיִּשְׁמַ֤ע פַּרְעֹה֙ אֶת־הַדָּבָ֣ר הַזֶּ֔ה וַיְבַקֵּ֖שׁ לַהֲרֹ֣ג אֶת־
מֹשֶׁ֑ה וַיִּבְרַ֤ח מֹשֶׁה֙ מִפְּנֵ֣י פַרְעֹ֔ה וַיֵּ֥שֶׁב בְּאֶֽרֶץ־מִדְיָ֖ן וַיֵּ֥שֶׁב עַל־
הַבְּאֵֽר׃ טז וּלְכֹהֵ֥ן מִדְיָ֖ן שֶׁ֣בַע בָּנ֑וֹת וַתָּבֹ֣אנָה וַתִּדְלֶ֗נָה וַתְּמַלֶּ֙אנָה֙
אֶת־הָ֣רְהָטִ֔ים לְהַשְׁק֖וֹת צֹ֥אן אֲבִיהֶֽן׃ יז וַיָּבֹ֥אוּ הָרֹעִ֖ים וַיְגָרְשׁ֑וּם

בֵּאוּר.

וַיַּךְ – [= וַיַּכֶּה; מָקוֹר נָכֹה-הַכֵּה, פ"נ ל"ה; הִפְעִיל, עָתִיד מְקֻצָּר] וַיַּהֲרֹג. בַּחוֹל – שֶׁלֹּא יְהֵא נִכָּר סִמַּן הַקֶּבֶר, וְלֹא יַאֲשִׁימוּ אֶת הָעִבְרִים בְּמִיתָתוֹ.

יג) נִצִּים – [נָצֹה, פ"נ וְל"ה; נִפְעַל: הִנָּצֵה; הוֹוֶה] מְרִיבִים וּמַכִּים זֶה אֶת זֶה. וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע – לָזֶה שֶׁהִתְחִיל בְּרִיב.

יד) מִי שָׂמְךָ – [שִׂים, ע"י] מִי מִנָּה אוֹתְךָ. אַתָּה אֹמֵר – בְּלִבְּךָ, אַתָּה חוֹשֵׁב. אָכֵן – [= אַךְ כֵּן] לֹא כְמוֹ שֶׁהָיִיתִי סָבוּר, שֶׁאֵין רוֹאֶה וְיוֹדֵעַ הַדָּבָר שֶׁעָשִׂיתִי. נוֹדַע הַדָּבָר – עַל יְדֵי הָאִישׁ שֶׁהִצִּילָהוּ מֹשֶׁה מִיַּד הַמִּצְרִי.

טו) וַיִּשְׁמַע פַּרְעֹה – הָעִבְרִי הָרָשָׁע פִּרְסֵם אֶת הַדָּבָר, עַד שֶׁהִגִּיעַ לְאָזְנֵי פַּרְעֹה. אֶרֶץ־מִדְיָן – בַּחֲצִי הָאִי סִינַי, וּקְרוֹבָה לְמִצְרַיִם. וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־מִדְיָן – הַכָּתוּב מְסַפֵּר תְּחִלָּה דֶּרֶךְ כְּלָל, שֶׁהִתְיַשֵּׁב בְּמִדְיָן, וְאַחַר כֵּן הוּא מְסַפֵּר בִּפְרָטוּת: וַיֵּשֶׁב עַל־הַבְּאֵר – כְּשֶׁבָּא לְאֶרֶץ מִדְיָן, יָשַׁב לָנוּחַ אֵצֶל בְּאֵר.

טז) וַתִּדְלֶנָה – [= וַתִּדְלֶינָה; דָּלֹה, ל"ה; פֵּרוּשׁוֹ: שָׁאֹב, וּמִזֶּה הַשֵּׁם דְּלִי] וַתִּשְׁאַבְנָה. הָרְהָטִים – יָחִיד: רַהַט – צִנּוֹר הַמֵּרִיץ אֶת הַמַּיִם אֶל הַשֹּׁקֶת.

יז) וַיְגָרְשׁוּם – [= וַיְגָרְשׁוּן, וּבָאָה הַמֵּם לְהַטְעִים אֶת כִּנּוּי הַפָּעוּל, וּלְהַבְדִּילוֹ מִן הַנּוּן

רַשִׁ"י.

ממנו שיתגייר. יג) שני אנשים עברים – דתן ואבירם, הם שהותירו מן המן. למה תכה – אף על פי שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד. רעך – רשע כמותך. יד) מי שמך לאיש – והרי עודך נער. הלהרגני אתה אמר – מכאן אנו למדים, שהרגו בשם המפורש [שהקליו בשם ה']. ויירא משה – דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין [מלשינים], אמר: מעתה שמא אינם ראויים לגאלה. אכן נודע הדבר – שהייתי תמה עליו: מה חטאו ישראל מכל שבעים אומות להיות נרדים בעבודת פרך? אבל רואה אני, שהם ראויים לכך. טו) וישמע פרעה – הם הלשינו עליו. ויבקש להרג את־משה – מסרו לקוסטינר [לתלין] להרגו, ולא שלטה בו החרב [לפי שנעשה צוארו כעמוד של שיש]. הוא שאמר משה: ויצלני מחרב פרעה. טז) ולכהן מדין – רב שבהם, ופרש לו מע"א [מעבודת אלילים] ונדוהו מאצלם [הטילו עליו חרם]. יז) ויגרשום – מפני הנדוי [החרם].

אֲלֵיהֶן מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃ שני יח וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־
מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה
וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים׃ יט וַתֹּאמַרְןָ הַמְיַלְּדֹת אֶל־פַּרְעֹה כִּי לֹא
כַנָּשִׁים הַמִּצְרִיֹּת הָעִבְרִיֹּת כִּי־חָיוֹת הֵנָּה בְּטֶרֶם תָּבוֹא אֲלֵהֶן
הַמְיַלֶּדֶת וְיָלָדוּ׃ כ וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת וַיִּרֶב הָעָם וַיַּעַצְמוּ
מְאֹד׃ כא וַיְהִי כִּי־יָרְאוּ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם
בָּתִּים׃ כב וַיְצַו פַּרְעֹה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֵּן הַיִּלּוֹד
הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל־הַבַּת תְּחַיּוּן׃ פ

ב.

א וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי וַיִּקַּח אֶת־בַּת־לֵוִי׃ ב וַתַּהַר הָאִשָּׁה

בֵּאוּר.

מָקוֹר: יָרֹא, פ״י וְל״א]. וַתְּחַיֶּיןָ — [= וַתְּחַיֶּינָה; נִסְתָּרוֹת] וְהִשְׁאִירוּ בַּחַיִּים.

יח) וַתְּחַיֶּיןָ — [נוֹכָחוֹת] וְהֶחֱיִיתֶן.

יט) חָיוֹת — [שֵׁם־תֹּאַר: חָיָה מִמְּקוֹר חָיֹה, כְּמוֹ רָפֶה]. כִּי־חָיוֹת הֵנָּה — בְּרִיאוֹת הֵן וּמְלֵאוֹת כֹּחַ הַחַיִּים. [וּבְמִשְׁנָה: חַיָּה = יוֹלֶדֶת (יוֹמָא פֶּרֶק ח׳, א׳), גַּם מְיַלֶּדֶת (חוּלִּין פֶּרֶק ד׳, ג׳)].

כ) וַיִּרֶב [=וַיִּרְבֶּה] הָעָם וַיַּעַצְמוּ — [פֹּעַל הַמְחֻבָּר לְשֵׁם הַקִּבּוּץ בָּא בְּיָחִיד וּבְרַבִּים].

כא) כִּי־יָרְאוּ ... אֶת־הָאֱלֹהִים — וְלֹא יָרְאוּ מִפְּנֵי פַּרְעֹה. לָהֶם [= לָהֶן]. בָּתִּים — מִשְׁפָּחוֹת גְּדוֹלוֹת. (רְאֵה לְמַעְלָה פָּסוּק א׳: אִישׁ וּבֵיתוֹ).

כב) וַיְצַו פַּרְעֹה — כְּשֶׁרָאָה שֶׁעָרְמָתוֹ לֹא הוֹעִילָה לוֹ, הֶרְאָה אֶת עָרִיצוּתוֹ. כָּל־הַבֵּן הַיִּלּוֹד — [שֵׁם תֹּאַר, כְּמוֹ: גִּבּוֹר] הַנּוֹלָד; וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: הַיִּלּוֹד לָעִבְרִים. הַיְאֹרָה — לִנְהַר נִילוּס. גְּזֵרָה זוֹ בֻּטְּלָה מַהֵר, שֶׁהֲרֵי יָצְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם יוֹתֵר מִשִּׁשִּׁים רִבּוֹא.

א) וַיֵּלֶךְ — [לְשׁוֹן זֵרוּז, כְּמוֹ: לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ (בְּרֵאשִׁית ל״ז, כ״ז)]. מִבֵּית לֵוִי — מִשֵּׁבֶט לֵוִי, וְהָאִישׁ הוּא עַמְרָם בֶּן קְהָת בֶּן לֵוִי. וַיִּקַּח — לְאִשָּׁה. אֶת־בַּת־לֵוִי — הִיא יוֹכֶבֶד. עַמְרָם נָשָׂא אֶת יוֹכֶבֶד קֹדֶם לָכֵן, וּכְבָר נוֹלְדָה לָהֶם מִרְיָם, שֶׁהָיְתָה כְּבָר עַלְמָה (רְאֵה פָּסוּק ח׳) בְּשָׁעָה שֶׁנּוֹלַד מֹשֶׁה, וְגַם אַהֲרֹן נוֹלַד שָׁלֹשׁ שָׁנִים לִפְנֵי מֹשֶׁה, אֶלָּא שֶׁהַכָּתוּב מְסַפֵּר כָּאן בִּפְרָטוּת עַל דְּבַר לֵדָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, שֶׁהוּא הָעִקָּר.

ב) וַתַּהַר הָאִשָּׁה ... — בְּשָׁעָה שֶׁיָּצְאָה

רַשִׁ״י.

בכוכבים], שעתיד לְהִוָּלֵד בן המושיע אותם. (יז) וַתְּחַיֶּיןָ אֶת־הַיְלָדִים — מְסַפְּקוֹת להם מים ומזון. (יט) כִּי־חָיוֹת הֵנָּה — הרי הן משולות כְּחַיּוֹת השדה, שאינן צריכות מילדות. (כא) וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים — בתי כְּהֻנָּה וּלְוִיָּה ומלכות: כהונה ולויה מיוכבד: [אהרן ומשה]; ומלכות מִמִּרְיָם: [דָּוִד]. (כב) לְכָל עַמּוֹ — אף עליהם גזר. יום שנולד משה, אמרו לו

וַתֵּלֶד בֵּן וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי־טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יְרָחִים׃
ג וְלֹא־יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ וַתִּקַּח־לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא וַתַּחְמְרָה בַחֵמָר
וּבַזָּפֶת וַתָּשֶׂם בָּהּ אֶת־הַיֶּלֶד וַתָּשֶׂם בַּסּוּף עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃
ד וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק לְדֵעָה מַה־יֵּעָשֶׂה לוֹ׃ ה וַתֵּרֶד בַּת־
פַּרְעֹה לִרְחֹץ עַל־הַיְאֹר וְנַעֲרֹתֶיהָ הֹלְכֹת עַל־יַד הַיְאֹר וַתֵּרֶא
אֶת־הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת־אֲמָתָהּ וַתִּקָּחֶהָ׃ ו וַתִּפְתַּח
וַתִּרְאֵהוּ אֶת־הַיֶּלֶד וְהִנֵּה־נַעַר בֹּכֶה וַתַּחְמֹל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי
הָעִבְרִים זֶה׃ ז וַתֹּאמֶר אֲחֹתוֹ אֶל־בַּת־פַּרְעֹה הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי

בֵּ א וּ ר.

הַגְּזֵרָה לְהַשְׁלִיךְ אֶת הַבָּנִים הַיְאֹרָה. כִּי־טוֹב הוּא — טוֹב תֹּאַר, יְפֵה מַרְאֶה; וּלְפִיכָךְ הִתְאַמְּצָה לְהַסְתִּירוֹ. וַתִּצְפְּנֵהוּ — צְפָנָה, הִסְתִּירָה אוֹתוֹ מֵעֵין הַמִּצְרִים. יְרָחִים — [יֶרַח = חֹדֶשׁ].

ג) הַצְּפִינוֹ — [= הַצְפִּינוֹ; הַצְפִּין שֵׁם הַפֹּעַל בְּהִפְעִיל, וְהוֹרָאָתוֹ כְּהוֹרָאַת הַפָּעַל]. וְלֹא־יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוֹ — כִּי יָשְׁבוּ הָעִבְרִים בְּקֶרֶב הַמִּצְרִים שְׁכֵנֵיהֶם. תֵּבָה — כְּלִי שַׁיִט בְּתַבְנִית קֻפְסָה, אַרְגָּז. גֹּמֶא — קָנֶה וָסוּף הַצּוֹמֵחַ עַל שְׂפַת הַנִּילוּס. וַתַּחְמְרָה — [הָמַר = טוּחַ, מָרֹחַ בַּחֵמָר; וְהוּא פֹּעַל הַבָּנוּי מִן הַשֵּׁם חֵמָר; וְכֵן לִלְבֹּן הַלְּבֵנִים (לְהַלָּן ה׳, ז׳) וְכָפַרְתָּ... בַּכֹּפֶר (בְּרֵאשִׁית ו׳, יד׳) וְהַהֵא, הָרָפָה עַל פִּי הַמָּסוֹרָה, נוֹסֶפֶת; וְהָרָאוּי בְּמַפִּיק, כִּנּוּי לַתֵּבָה] טָחָה אוֹתָהּ. חֵמָר — זֶפֶת הָאֲדָמָה (אַסְפַּאלְט). זֶפֶת — שְׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַיַּעַר. בַּחֵמָר — מִבִּפְנִים. וּבַזֶּפֶת — מִבַּחוּץ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ הַמַּיִם לְתוֹכָהּ. סוּף — עֵשֶׂב הַגָּדֵל עַל שְׂפַת הַנִּילוּס. וַתָּשֶׂם [אֶת הַתֵּבָה] בַּסּוּף — שֶׁלֹּא יִשְׁטְפוּהָ הַמַּיִם, וּבְלִבָּהּ אָמְרָה: אַל אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלֶד (אֶבֶן עֶזְרָא).

ד) וַתֵּתַצַּב. — [= וַתִּתְיַצֵּב. הִתְפַּעֵל] הִתְיַצְּבָה, עָמְדָה. לְדֵעָה — [שֵׁם הַפֹּעַל מִמְּקוֹר יָדַע] לָדַעַת.

ה) וַתֵּרֶד בַּת־פַּרְעֹה — לְדַעַת חֲכָמֵינוּ בִּתְיָה שְׁמָהּ. לִרְחֹץ עַל [שְׂפַת] הַיְאֹר — בְּמָקוֹם שֶׁהַמַּיִם אֵינָם עֲמֻקִּים. וְנַעֲרֹתֶיהָ — שִׁפְחוֹתֶיהָ. הֹלְכֹת עַל־יַד הַיְאֹר — עַל חוֹף הַנָּהָר לְהַרְחִיק כָּל מַפְרִיעַ; וְאַחַת מֵהֶן עֹזֶרֶת לָהּ לִרְחֹץ. אֲמָתָהּ — שִׁפְחָתָהּ.

ו) אֶת־הַיֶּלֶד — זֶהוּ בֵּאוּר לַכִּנּוּי בַּפֹּעַל: „וַתִּרְאֵהוּ"; וְיֵשׁ קוֹרְאִים: „וַתִּפְתַּח וַתֵּרֶא וְהִנֵּה נַעַר בֹּכֶה". מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה — וּמִפְּנֵי גְּזֵרַת אָבִיהָ הִנִּיחַתּוּ פֹּה אִמּוֹ.

ז) אֲחֹתוֹ — שֶׁל הַיֶּלֶד, הִיא מִרְיָם.

רַשִׁ"י.

אצטגניניו: היום נולד מושיען, ואין אנו יודעים אם מן הַמִּצְרִים, אם מישראל; ורואים אנו, שסופו לִלְקוֹת [לְהֵעָנֵשׁ] במים, לפיכך גזר אותו היום אף על המצרים, שנאמר: כל הבן הילוד, ולא נאמר: הילוד לעברים; והם לא היו יודעים, שסופו ללקות על מֵי מְרִיבָה (בַּמִּדְבָּר כ׳).

ב) כִּי טוֹב הוּא — כשנולד נתמלא הבית כֻּלּוֹ אורה. ג) בַּחֵמָר וּבַזָּפֶת — זפת

וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם׃ פ ח וַיָּקָם מֶלֶךְ־
חָדָשׁ עַל־מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא־יָדַע אֶת־יוֹסֵף׃ ט וַיֹּאמֶר אֶל־עַמּוֹ
הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ׃ י הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ
פֶּן־יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי־תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם־הוּא עַל־
שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ׃ יא וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים
לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם

בֵּאוּר.

וַיַּעַצְמוּ – גָּדְלוּ וְהֶעֱשִׁירוּ. וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ – אֶרֶץ גֹּשֶׁן, שֶׁיָּשְׁבוּ בָהּ.

ח) וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ – בֶּן מִשְׁפַּחַת־מְלוּכָה חֲדָשָׁה; הוּא רַעְמְסֵס הַשֵּׁנִי מִמִּשְׁפַּחַת הַמְּלוּכָה הַתְּשַׁע עֶשְׂרֵה. כַּחֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה מָשְׁלוּ בְּמִצְרַיִם מוֹשְׁלֵי מִשְׁפְּחוֹת הָרוֹעִים [הַיִּקְסִים] מִבְּנֵי שֵׁם, שֶׁפָּשְׁטוּ עַל הָאָרֶץ וְשָׁפְכוּ מֶמְשַׁלְתָּם עָלֶיהָ; וּבִימֵי אַחַד הָאַחֲרוֹנִים לְמַלְכֵי מִשְׁפָּחָה זוֹ עָלָה יוֹסֵף לִגְדֻלָּה. לְסוֹף גֹּרְשׁוּ מִן הָאָרֶץ עַל יְדֵי פַּרְעֹה־אַמּוֹיִס. וּכְשֶׁרָאָה רַעְמְסֵס הַשֵּׁנִי, כִּי שִׁבְטֵי הָרוֹעִים הָעִבְרִים שֶׁבְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן גָּבְרוּ וְעָצְמוּ מְאֹד, הִתְחִיל מִתְיָרֵא מִפְּנֵיהֶם. אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף – וְאֶת הַטּוֹבָה שֶׁעָשָׂה לְמִצְרָיִם.

ט) רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ – מִתְרַבִּים הֵם יוֹתֵר מִמֶּנּוּ, הַמִּצְרִים.

י) הָבָה – מִלַּת הַזֵּרוּז. נִתְחַכְּמָה – [נַחַס הַחוֹזֵר לְבִנְיַן הַכָּבֵד, וְהַהֵא נוֹסֶפֶת בֶּעָתִיד לְהוֹרָאַת הַחֵפֶץ]. הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ – נְבַקֶּשׁ־נָא עֵצָה מְחֻכָּמָה נֶגְדּוֹ, שֶׁלֹּא יִרְבֶּה כָּל כָּךְ. תִּקְרֶאנָה – [= תִּקְרֶינָה, חִלּוּף ל"ה בְּל"א, הָרָגִיל מְאֹד בְּכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ]. כִּי־תִקְרֶאנָה [קוֹרוֹת] מִלְחָמָה – כַּאֲשֶׁר תִּפְרֹצְנָה מִלְחָמוֹת בָּאָרֶץ. וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: תִּקְרָאֵנוּ. וְנוֹסַף – [יָסֹף, נִפְעַל: הִנָּסֵף; עָבָר מְהֻפָּךְ]. שֹׂנְאֵינוּ – הַחִתִּים וְשִׁבְטֵי הָרוֹעִים מִבְּנֵי שֵׁם, שֶׁהִפִּילוּ פַּחְדָּם עַל מִצְרָיִם. וְנוֹסַף גַּם־הוּא – יִתְחַבֵּר אֶל אוֹיְבֵינוּ וִיעָזְרֵם לְהִלָּחֵם בָּנוּ. וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ – עַכְשָׁיו הֵם מְשֻׁעְבָּדִים לָנוּ וּמְבִיאִים לָנוּ תוֹעֶלֶת, אֲבָל אִם יִתְרַבּוּ, יִשְׁבְּרוּ עֻלֵּנוּ מֵעַל צַוָּארָם.

יא) מַס – תְּרוּמַת כֶּסֶף, אוֹ אֲנָשִׁים לַעֲבוֹדַת הַמֶּלֶךְ. שָׂרֵי מִסִּים – פְּקִידִים הַמְמֻנִּים עַל הַמַּס, כְּלוֹמַר: לָקַחַת מֵהֶם אֲנָשִׁים לַעֲבוֹדַת הַמֶּלֶךְ. לְמַעַן עַנֹּתוֹ – כְּדֵי לִלְחֹץ אֶת יִשְׂרָאֵל. בְּסִבְלֹתָם – [הַיָּחִיד: סִבְלָה] בַּעֲבוֹדָתָם הַקָּשָׁה שֶׁל הַמִּצְרִים. עָרֵי מִסְכְּנוֹת – עָרֵי אוֹצָרוֹת לְכַלְכָּלַת הַמְּדִינָה וּלְצָרְכֵי הַצָּבָא. רַעְמְסֵס הַשֵּׁנִי הִצְטַיֵּן בְּאַהֲבָתוֹ לְבִנְיָנִים נֶהְדָּרִים וּמִבְצָרִים אַדִּירִים.

רַשִׁ"י.

[כלומר: ששה ילדים בבת אחת]. י) הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ – נתחכם למושיעם של ישראל לדונם במים, [שאין הקב"ה נִפְרָע אלא מִדָּה כנגד מדה] וכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם [ולא יוכל לְהִפָּרַע מהם]; והם לא הבינו, שעל כל העולם אינו מביא, אבל הוא מביא על אומה אחת [ולפיכך הטביעם בים]. וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ – כאדם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים, וַהֲרֵי הוא כאלו כתב: „וְעָלִינוּ מן הארץ" והם יירשוה. יא) אֶת־פִּתֹם

וְאֶת־רַעַמְסֵס׃ יב וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיָּקֻצוּ
מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׃ יג וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ׃
יד וַיְמָרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל־
עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ׃
טו וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַמְיַלְּדֹת הָעִבְרִיֹּת אֲשֶׁר שֵׁם הָאַחַת
שִׁפְרָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פּוּעָה׃ טז וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן אֶת־הָעִבְרִיּוֹת
וּרְאִיתֶן עַל־הָאָבְנָיִם אִם־בֵּן הוּא וַהֲמִתֶּן אֹתוֹ וְאִם־בַּת הִוא
וָחָיָה׃ יז וַתִּירֶאןָ הַמְיַלְּדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר

בֵּאוּר.

יב) וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ... – אֲבָל בְּמִדָּה שֶׁהָיוּ הַמִּצְרִים מְעַנִּים אֶת יִשְׂרָאֵל, הָיוּ הַלָּלוּ פָּרִים וְרָבִים. יְעַנּוּ, יִרְבֶּה, יִפְרֹץ–[בְּהוֹרָאַת עָתִיד תְּדִירִי]. פָּרֹץ–הִתְפַּשֵּׁט מְאֹד. וַיָּקֻצוּ– הַמִּצְרִים מָאֲסוּ בְּחַיֵּיהֶם, כִּי לֹא מָצְאוּ עֵצָה נֶגֶד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

יג) וַיַּעֲבִדוּ – הִכְרִיחוּם לַעֲבֹד. בְּפָרֶךְ– [פֶּרֶךְ= שֶׁבֶר, וּבְתַלְמוּד: מְפָרְכִין קִטְנִיּוֹת (בֵּיצָה י״ב, ב׳)] בַּעֲבוֹדָה קָשָׁה הַמְשַׁבֶּרֶת אֶת הַגּוּף.

יד) וַיְמָרְרוּ – [פִּעֵל, ע״ע]. בְּחֹמֶר – הוּא הַטִּיט הַשָּׁחוֹר שֶׁבְּנִילוֹס, שֶׁגַּם בְּיָמֵינוּ בּוֹנִים מִמֶּנּוּ הַפַּלָּחִים [הָאִכָּרִים] אֶת צְרִיפֵיהֶם. וּבִלְבֵנִים – לְבִנְיָנִים גְּדוֹלִים הָיוּ עוֹשִׂים הַמִּצְרִים הַקַּדְמוֹנִים מִן הַטִּיט לְבֵנִים וּמְיַבְּשִׁים אוֹתָן בְּחַמָּה, כִּי הָאֲבָנִים מְעַטּוֹת בְּמִצְרַיִם הַתַּחְתּוֹנָה. וּבְכָל־עֲבוֹדָה בַּשָּׂדֶה – עֲבוֹדַת הָאֲדָמָה בְּמִצְרַיִם הָיְתָה קָשָׁה מְאֹד: אֶת הַשָּׂדוֹת שֶׁבַּשְּׁפֵלָה הָיוּ צְרִיכִים לִגְדֹּר בִּפְנֵי שֶׁטֶף מֵי הַנִּילוֹס, וְהַשָּׂדוֹת שֶׁבָּהָר הָיוּ מַשְׁקִים בְּאֹפֶן מְלָאכוּתִי. וּלְפִיכָךְ הָיוּ הַמִּצְרִים הָעַצְלָנִים מִתְרַשְּׁלִים לַעֲסֹק בַּעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה, וַעֲבוֹדָה קָשָׁה זוֹ הָיְתָה נַעֲשֵׂית בְּהַשְׁגָּחַת הַמֶּמְשָׁלָה עַל יְדֵי הָעֲבָדִים וְהַשְּׁבוּיִם (כּהנא). אֵת כָּל־עֲבֹדָתָם – עִם כָּל מִינֵי עֲבוֹדָה אֲחֵרִים. עָבְדוּ בָהֶם – הֶעֱבִידוּם הַמִּצְרִים.

טו) וַיֹּאמֶר... לַמְיַלְּדֹת – בַּסֵּתֶר.

טז) בְּיַלֶּדְכֶן – [שֵׁם הַפֹּעַל, פִּעֵל] כַּאֲשֶׁר תְּעַזֵּרְנָה לָלֶדֶת. הָאָבְנָיִם – מִין כִּסֵּא, שֶׁהַיּוֹלֶדֶת הָיְתָה יוֹשֶׁבֶת עָלָיו בִּשְׁעַת הַלֵּדָה, וְנִקְרָא גַּם מַשְׁבֵּר. וַהֲמִתֶּן – [=הֲמֵ(תְ)תֶּן; הִפְעִיל מִן מוּת, ע״ו ול״ת] תַּהֲרֹגְנָה אוֹתוֹ. וָחָיָה – [= וְהָיְתָה] תִּשָּׁאֵר בַּחַיִּים.

יז) וַתִּירֶאןָ –[=וַתִּירֶאנָה, תְּמוּנָה מְקֻצָּרָה;

רַשִׁ״י.

וְאֶת־רַעַמְסֵס – שלא היו ראויות מִתְּחִלָּה לכך, וַעֲשָׂאוּן חזקות ובצורות לאוצר. יב) כֵּן יִרְבֶּה – רוח הקדש אומרת כן: אתם אומרים: פֶּן ירבה, ואני אומר: כֵּן ירבה. טו) שִׁפְרָה – זו יוכבד [ונקראה כך] על שם שֶׁמְּשַׁפֶּרֶת [מְיַפָּה ומחזקת] את הַוָּלָד. פּוּעָה–זו מִרְיָם, על שם שֶׁפּוֹעָה [משמיעה קול] ומדברת והוגה לַוָּלָד, כדרך הנשים הַמְּפַיְּסוֹת תינוק הבוכה. טז) אִם־בֵּן הוּא – לא היה מקפיד אלא על הזכרים, שאמרו אִצְטַגְנִינָיו [החוזים

Druk. „UNIVERSAL“ Nowolipki № 6.

שְׁמוֹת.

א.

א וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיְמָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ
וּבֵיתוֹ בָּאוּ׃ ב רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן לֵוִי וִיהוּדָה׃ ג יִשָּׂשכָר
זְבוּלֻן וּבִנְיָמִן׃ ד דָּן וְנַפְתָּלִי גָּד וְאָשֵׁר׃ ה וַיְהִי כָּל־נֶפֶשׁ יֹצְאֵי
יֶרֶךְ־יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ וְיוֹסֵף הָיָה בְמִצְרָיִם׃ ו וַיָּמָת יוֹסֵף
וְכָל־אֶחָיו וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא׃ ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ

בֵּאוּר.

א) וְאֵלֶּה–וָו הַחִבּוּר מַרְאֶה, שֶׁזֶּהוּ הַמֶּשֶׁךְ הַסִּפּוּר לְסֵפֶר בְּרֵאשִׁית. הַבָּאִים מִצְרָיְמָה–שֶׁבָּאוּ לְמִצְרָיִם [הַבֵּינוֹנִי מְשַׁמֵּשׁ גַּם לִזְמַן עָבָר וְגַם לִזְמַן עָתִיד: „וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם הַצֹּאן" (בְּרֵאשִׁית כ"ט, ו') הַכֹּל לְפִי הָעִנְיָן]. אִישׁ וּבֵיתוֹ – [בַּיִת=מִשְׁפָּחָה] כָּל אֶחָד וּמִשְׁפַּחְתּוֹ.

ג) יִשָּׂשכָר... וּבִנְיָמִן – בַּתְּחִלָּה מַזְכִּיר הַכָּתוּב בְּנֵי הַגְּבִירוֹת, וְאַחַר כֵּן בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת; לְפִיכָךְ בָּא בִנְיָמִן לִפְנֵי דָן.

ה) וַיְהִי כָּל־נֶפֶשׁ ... שִׁבְעִים נָפֶשׁ – כְּלוֹמַר: מִסְפָּר מוּעָט, וְנִתְרַבּוּ אַחַר כָּךְ. וְיוֹסֵף הָיָה בְמִצְרָיִם – בְּמִסְפַּר הַשִּׁבְעִים נִכְלַל גַּם יוֹסֵף, שֶׁהָיָה בְּמִצְרַיִם קֹדֶם לָהֶן, וּשְׁנֵי בָנָיו: מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם.

ו) דּוֹר – אֲנָשִׁים בְּנֵי זְמַן אֶחָד. וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא – מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִמִּצְרָיִם.

ז) פָּרוּ – [פָּרָה, ל"ה] הוֹלִידוּ בָּנִים וּבָנוֹת. וַיִּשְׁרְצוּ – נִתְרַבּוּ מְאֹד; וְיֵשׁ קוֹרְאִים כָּאן: וַיִּפְרְצוּ.

רַשִׁ"י.

א) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – אף על פי שֶׁמְּנָאָם בְּחַיֵּיהֶם בשמותם, חזר ומנאם במיתתם, להודיע חִבָּתָם שנמשלו לכוכבים, שמוציאם ומכניסם במספר ובשמותם, שנאמר: „המוציא במספר צבאם, לכלם בשם יקרא" (ישעיהו מ', כ"ו). ה) וְיוֹסֵף הָיָה בְמִצְרָיִם – והלא הוא ובניו היו בִּכְלַל שבעים, ומה בא לְלַמְּדֵנוּ? וכי לא היינו יודעים, שהוא היה במצרים? אלא להודיעך צדקתו של יוסף: הוא יוסף הרועה את צאן אביו, הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך–ועומד בצדקו. ז) וַיִּשְׁרְצוּ – שהיו יולדות ששה בְּכֶרֶס אחד

בִּרְכוֹת הַהַפְטָרָה.

לִפְנֵי הַקְּרִיאָה בְּנָבִיא:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בִּנְבִיאִים טוֹבִים וְרָצָה בְדִבְרֵיהֶם הַנֶּאֱמָרִים בֶּאֱמֶת: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ וּבְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ וּבִנְבִיאֵי הָאֱמֶת וָצֶדֶק:

אַחַר הַקְּרִיאָה בְּנָבִיא:

בָּרוּךְ אַתָּה, יְהוָֹה, אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, צוּר כָּל הָעוֹלָמִים, צַדִּיק בְּכָל־הַדּוֹרוֹת, הָאֵל הַנֶּאֱמָן, הָאוֹמֵר וְעוֹשֶׂה, הַמְדַבֵּר וּמְקַיֵּם, שֶׁכָּל דְּבָרָיו אֱמֶת וָצֶדֶק.

נֶאֱמָן אַתָּה הוּא, יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ, וְנֶאֱמָנִים דְּבָרֶיךָ, וְדָבָר אֶחָד מִדְּבָרֶיךָ אָחוֹר לֹא יָשׁוּב רֵיקָם, כִּי אֵל מֶלֶךְ נֶאֱמָן וְרַחֲמָן אָתָּה; בָּרוּךְ אַתָּה, יְהוָֹה, הָאֵל הַנֶּאֱמָן בְּכָל דְּבָרָיו.

רַחֵם עַל צִיּוֹן, כִּי הִיא בֵּית חַיֵּינוּ, וְלַעֲלוּבַת נֶפֶשׁ תּוֹשִׁיעַ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ; בָּרוּךְ אַתָּה, יְהוָֹה, מְשַׂמֵּחַ צִיּוֹן בְּבָנֶיהָ.

שַׂמְּחֵנוּ, יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ, בְּאֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא עַבְדֶּךָ וּבְמַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ; בִּמְהֵרָה יָבֹא וְיָגֵל לִבֵּנוּ; עַל כִּסְאוֹ לֹא יֵשֶׁב זָר, וְלֹא יִנְחֲלוּ עוֹד אֲחֵרִים אֶת כְּבוֹדוֹ, כִּי בְשֵׁם קָדְשְׁךָ נִשְׁבַּעְתָּ לוֹ, שֶׁלֹּא יִכְבֶּה נֵרוֹ לְעוֹלָם וָעֶד; בָּרוּךְ אַתָּה, יְהוָֹה, מָגֵן דָּוִד.

עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל הַנְּבִיאִים וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה, שֶׁנָּתַתָּ לָנוּ, יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ לִקְדֻשָּׁה וְלִמְנוּחָה, לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת.

עַל הַכֹּל, יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ, אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ, יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד; בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָֹה מְקַדֵּשׁ הַשַּׁבָּת.

חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תוֹרָה

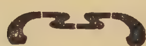
עִם בֵּאוּר חָדָשׁ וּמִבְחַר פֵּרוּשׁ רַשִׁ"י.

מאת

ש. ל. גרדון.

ב.

סֵפֶר שְׁמוֹת.

בדפוס ש. סיקורה וי. מילנר, נובוליפקי 6.

ד. מְקוֹמוֹ שֶׁל הַמֶּתֶג.

הַמֶּתֶג בָּא: א) בַּתְּנוּעָה הַשְּׁלִישִׁית שֶׁלִּפְנֵי הַנְּגִינָה כְּמוֹ: יִתְרוֹן לֶחָכָם. הֶהָרִים הָרָמִים; ב) בַּתְּנוּעָה הַשְּׁלִישִׁית שֶׁלִּפְנֵי הַמֶּתֶג, כְּמוֹ: בְּשָׁבְעוֹתֵיכֶם; ג) לִפְנֵי שְׁוָא נָע (הַנֶּחְשָׁב כַּחֲצִי סֶגוֹל), אוֹ שְׁוָא מֻרְכָּב (חָטֵף), כְּמוֹ קוֹלְךָ, נַחֲלָתְךָ.

הֲבָרָה סְגוּרָה בִּשְׁוָא נָח אוֹ בְדָגֵשׁ חָזָק, הַמֻּדְגֶּשֶׁת בַּמִּבְטָא, לֹא יָבֹא בָהּ מֶתֶג. לְפִיכָךְ יֵשׁ שֶׁהַמֶּתֶג נִדְחֶה לְאָחוֹר לַהֲבָרָה הָרְבִיעִית: הָאַרְבָּעִים, הָרִמּוֹנִים, אוֹ לַהֲבָרָה הַחֲמִישִׁית: מֵהַתַּחְתּוֹנוֹת; וּבְמִלִּים: בֵּן חָכָם יְשַׂמַּח אָב — אֵין כָּל מָקוֹם לְמֶתֶג.

ה. מָה הֵם הַטְּעָמִים.

אִם מְקוֹם הַנְּגִינָה מַרְאֶה עַל הַהֲבָרָה הַמִּבְטֵאת בְּקוֹל מוּרָם, הִנֵּה תְּמוּנַת הַנְּגִינָה מַרְאָה עַל הַיַּחַס שֶׁל הַמִּלָּה אֶל הַמִּלּוֹת שֶׁלְּפָנֶיהָ וְשֶׁלְּאַחֲרֶיהָ: אִם הִיא מְחֻבֶּרֶת אֲלֵיהֶן, אוֹ נִפְסֶקֶת מֵהֶן. וּלְפִיכָךְ נִקְרְאוּ הַנְּגִינוֹת בְּשֵׁם טְעָמִים, כִּי הֵן מַטְעִימוֹת אֶת הַקְּרִיאָה בְּהַפְסָקוֹת שֶׁבֵּין הַמִּלִּים וּבְחִבּוּרָן זֶה לָזֶה.

מַהוּ הַמַּקָּף?

הַנְּגִינָה מַרְאָה עַל יַחַס מִלָּה אַחַת לַשְּׁנִיָּה, וּלְפִיכָךְ בָּאָה הַנְּגִינָה גַּם עַל מִלָּה בַּת הֲבָרָה אַחַת: „וְהֵם לֹא הִכִּירֻהוּ". אֲבָל יֵשׁ שֶׁמִּלִּים אֲחָדוֹת מְחֻבָּרוֹת יַחַד בְּעִנְיָן עַד שֶׁהֵן נֶחְשָׁבוֹת כְּמִלָּה אַחַת, וְאָז יָבֹא בֵינֵיהֶן קַו מְשֻׁכָּב (־) הַנִּקְרָא מַקָּף, וְהַנְּגִינָה בָּאָה עַל הַמִּלָּה הָאַחֲרוֹנָה; כְּמוֹ: עַל־הָאָרֶץ, אִם־יֶשׁ־לִי, אֶל־כָּל־חֲכַם־לֵב.

מִלִּים הַמְחֻבָּרוֹת בְּמַקָּף דִּינָן כְּמִלָּה אַחַת גַּם לְעִנְיַן מֶתֶג: שְׁנֵי־לֻחוֹת, מֵעִם־פַּרְעֹה.

ו. הַטְּעָמִים לְמַחְלְקוֹתֵיהֶם.

הַטְּעָמִים נֶחֱלָקִים לְמַפְסִיקִים וְלִמְחַבְּרִים; הַמַּפְסִיקִים נֶחֱלָקִים לְאַרְבַּע מַדְרֵגוֹת:

א) קֵיסָרִים: סִלּוּק [= סוֹף־פָּסוּק] וְאֶתְנָח [= אֶתְנַחְתָּא].

ב) מְלָכִים: סֶגּוֹל, זָקֵף־קָטֹן, זָקֵף־גָּדוֹל, טִפְּחָא, רְבִיעַ.

ג) מְשְׁנִים: זַרְקָא, פַּשְׁטָא, תְּבִיר, יְתִיב, שַׁלְשֶׁלֶת.

ד) שָׁלִישִׁים: פָּזֵר, קַרְנֵי־פָרָה, תְּלִישָׁה גְדוֹלָה אַזְלָא, אַזְלָא־גֵּרֵשׁ, גֵּרְשַׁיִם, פְּסִיק |.

הַטְּעָמִים הַמְּחַבְּרִים נִקְרָאִים מְשָׁרְתִים, וּמַדְרֵגָה אַחַת לְכֻלָּם, אֶלָּא שֶׁכָּל אֶחָד בָּא לִפְנֵי מַפְסִיק מְיֻחָד, וְאֵלּוּ הֵם:

מוּנַח, מַהְפָּךְ, תְּלִישָׁא־קְטַנָּה, קַדְמָא, דַּרְגָּא, מֵרְכָא, מֵרְכָא כְּפוּלָה, יֶרַח.

הֶעָרָה א) הַקַּדְמָא, הַמְחַבֶּרֶת, וְהַפַּשְׁטָא, הַמַּפְסִיק, תְּמוּנָה אַחַת לָהֶם (ֽ), אֶלָּא שֶׁהַקַּדְמָא בָּא תָמִיד עַל הָאוֹת, שֶׁהַנְּגִינָה צְרִיכָה לָבוֹא עָלֶיהָ, כְּמוֹ: רוּחַ חַיִּים (בְּרֵאשִׁית ז׳ כ״ב); אֲבָל הַפַּשְׁטָא בָּא תָמִיד עַל הָאוֹת הָאַחֲרוֹנָה שֶׁל הַמִּלָּה; וְאִם נְגִינַת הַמִּלָּה הִיא מִלְעֵיל, בָּא פַּשְׁטָא גַּם עַל הָאוֹת הַמְנֻגֶּנֶת: תֹהוּ (בְּרֵאשִׁית א׳ ב׳), וַיֹּאמֶר (שָׁם כ״א, י׳).

הֶעָרָה ב) הַיְתִיב (֚) דּוֹמֶה בִּתְמוּנָתוֹ לְהַמַּהְפָּךְ (֤), אֶלָּא שֶׁהַיְתִיב בָּא תָמִיד לִפְנֵי הָאוֹת הָרִאשׁוֹנָה שֶׁל הַמִּלָּה: עֵשֶׂב, וְהַמַּהְפָּךְ בָּא בְּאוֹת הַנְּגִינָה: הַרְבָּה אַרְבֶּה (שָׁם ג׳ ט״ז).

לוּחַ הַטְּעָמִים וְצֵרוּף הַמְחַבְּרִים עִם הַמַּפְסִיקִים:

פַּשְׁטָא מֻנַּח זַרְקָא מֻנַּח סֶגוֹל; מֻנַּח | מֻנַּח רְבִיעִי; מַהְפַּךְ פַּשְׁטָא, זָקֵף־קָטֹן; זָקֵף־גָּדוֹל; מֵרְכָא טִפְּחָא, מֻנַּח אֶתְנַחְתָּא; פָּזֵר, תְּלִישָׁא־קְטַנָּה, תְּלִישָׁא־גְדוֹלָה; קַדְמָא וְאַזְלָא, אַזְלָא־גֵרֵשׁ, גֵּרְשַׁיִם; דַּרְגָּא תְּבִיר; יְתִיב, פְּסִיק | סוֹף־פָּסוּק; שַׁלְשֶׁלֶת, קַרְנֵי־פָרָה, מֵרְכָא־כְפוּלָה, יֶרַח־בֶּן־יוֹמוֹ:

יָדָיו? – מָה אָמַר לוֹ יוֹסֵף? – מָה עָנָהוּ יַעֲקֹב? – אֶת מִי עוֹד בֵּרַךְ יַעֲקֹב לִפְנֵי מוֹתוֹ? – מַה צִוָּה אֶת בָּנָיו לִפְנֵי מוֹתוֹ? –

ב. מוֹת יַעֲקֹב וּקְבוּרָתוֹ.

מַה צִוָּה יוֹסֵף לַעֲשׂוֹת אַחַר מוֹת אָבִיו? – מַה בִּקֵּשׁ יוֹסֵף מֵאַנְשֵׁי בֵּית פַּרְעֹה? – מָה אָמַר לוֹ פַּרְעֹה? – בְּאֵיזֶה מָקוֹם עָשׂוּ לְיַעֲקֹב מִסְפֵּד? – אֵיךְ קָרְאוּ לַמָּקוֹם הַהוּא? – וְאַיֵּה קָבְרוּ אוֹתוֹ? –

ג. יוֹסֵף וְאֶחָיו, מוֹת יוֹסֵף.

מָה דָאֲגוּ אֲחֵי יוֹסֵף אַחֲרֵי מוֹת אֲבִיהֶם? – מַה שָּׁלְחוּ לְהַגִּיד לְיוֹסֵף? – מָה עָנָם? – כַּמָּה שָׁנִים חַי יוֹסֵף? – מָה אָמַר לְאֶחָיו לִפְנֵי מוֹתוֹ? – עַל מָה הִשְׁבִּיעָם? –

דִּינֵי הַנְּגִינָה וְהַטְּעָמִים.

א. מַה הִיא הַנְּגִינָה?

כְּשֶׁאָנוּ מְבַטְּאִים מִלָּה בַּת הֲבָרוֹת אֲחָדוֹת, אָנוּ מְרִימִים אֶת קוֹלֵנוּ בְּאַחַת הַהֲבָרוֹת: הַשָּׁמַיִם. הָאָרֶץ. הַהֲבָרוֹת: מַ, אָ נִקְרָאוֹת בַּהֲרָמַת קוֹל יוֹתֵר מִשְּׁאָר הַהֲבָרוֹת שֶׁל אוֹתָהּ הַמִּלָּה. הַסִּמָּן, הַבָּא עַל הַהֲבָרָה הַמּוּרָמָה בְּמִבְטָא, נִקְרָא: נְ גִ י נָ ה, וְהַהֲבָרָה, שֶׁהַנְּגִינָה בָּאָה עָלֶיהָ, נִקְרֵאת: הֲ בָ רָ ה נְ גִ י נִ י ת.

ב. אַיֵּה מְקוֹם הַנְּגִינָה?

הַנְּגִינָה בָּאָה בַּלָּשׁוֹן הָעִבְרִית עַל אַחַת מִשְּׁתֵּי הַהֲבָרוֹת הָאַחֲרוֹנוֹת שֶׁל הַמִּלָּה. אִם הַנְּגִינָה בָּאָה עַל הַהֲבָרָה הָאַחֲרוֹנָה: בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים–הִיא נִקְרֵאת: מִ לְ רַ ע (מִלָּה אֲרָמִית, וּפֵרוּשָׁהּ: מִתַּחַת); וְאִם הִיא בָּאָה עַל זוֹ שֶׁלִּפְנֵי הָאַחֲרוֹנָה: תֹּהוּ וָבֹהוּ. הִיא נִקְרֵאת: מִ לְ עֵ י ל (=מִלְּמַעְלָה).

ג. מַהוּ הַמֶּתֶג?

גַּם הַהֲבָרוֹת, שֶׁאֵין עֲלֵיהֶן נְגִינָה, אֵינָן מְבֻטָּאוֹת בְּקוֹל אֶחָד. בְּטֶבַע הַדִּבּוּר הוּא, שֶׁהַקּוֹל עוֹלֶה וְיוֹרֵד וְחוֹזֵר וְעוֹלֶה, וּלְפִיכָךְ בְּמִלָּה, שֶׁיֵּשׁ בָּהּ שָׁלֹשׁ הֲבָרוֹת וְהַנְּגִינָה – עַל הָאַחֲרוֹנָה, אָנוּ מְבַטְּאִים אֶת הַהֲבָרָה הָרִאשׁוֹנָה בְּקוֹל יוֹתֵר רָם מֵהַהֲבָרָה הַשְּׁנִיָּה, וְנָמוּךְ מֵהַהֲבָרָה הַשְּׁלִישִׁית, הַמְנֻגֶּנֶת. מַדְרֵגוֹת הַקּוֹל הֵן צִיּוּא בְּתַבְנִית זוֹ: |׀|. הַהֲבָרָה הָרִאשׁוֹנָה הִיא אֵפוֹא מְנֻגֶּנֶת לְמֶחֱצָה. סִמָּנָהּ שֶׁל חֲצִי־נְגִינָה זוֹ הוּא קַו קָטָן מְצָב מִצַּד הַתְּנוּעָה מִשְּׂמֹאל (דָ ׀): אֲנֹכִי, הָאָדָם. הַמֶּתֶג נִקְרָא גַּם: מַ אֲ רִ י ךְ.

ד. שַׂר הַמַּשְׁקִים, שַׂר הָאֹפִים וְיוֹסֵף.

מִי חָטָא לְפַרְעֹה? – מֶה עָשָׂה לָהֶם? – אֶת מִי הִפְקִידוּ לְשָׁרְתָם? – מֶה רָאָה יוֹסֵף בַּבֹּקֶר? – וּמַדּוּעַ הָיוּ עֲצוּבִים? – מֶה חָלַם שַׂר הַמַּשְׁקִים? – אֵיךְ פָּתַר יוֹסֵף אֶת חֲלוֹמוֹ? – וּמַה בִּקֵּשׁ יוֹסֵף מִשַּׂר הַמַּשְׁקִים? – מֶה חָלַם שַׂר הָאֹפִים? – אֵיךְ פָּתַר יוֹסֵף אֶת חֲלוֹמוֹ? – מֶה הָיָה בְּיוֹם הוּלֶדֶת פַּרְעֹה? – מֶה עָשָׂה פַּרְעֹה לְשַׂר הַמַּשְׁקִים? – וּמֶה עָשָׂה לְשַׂר הָאֹפִים? – וְשַׂר הַמַּשְׁקִים זָכַר אֶת יוֹסֵף? –

פָּרָשַׁת מִקֵּץ.

א. יוֹסֵף לִפְנֵי פַרְעֹה.

מֶה הָיָה חֲלוֹמוֹ הָרִאשׁוֹן שֶׁל פַּרְעֹה? – וְהַחֲלוֹם הַשֵּׁנִי? – לְמִי סִפֵּר אֶת חֲלוֹמוֹ? – מַה סִּפֵּר לוֹ שַׂר הַמַּשְׁקִים? – מַה צִּוָּה פַּרְעֹה? – אֵיךְ פָּתַר יוֹסֵף אֶת הַחֲלוֹם לְפַרְעֹה? – לָמָּה נִשְׁנָה הַחֲלוֹם? –

ב. יוֹסֵף מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ.

מַה יָּעַץ יוֹסֵף לְפַרְעֹה? – מָה אָמַר פַּרְעֹה? – וּמֶה עָשָׂה? – אֵיךְ קָרָא לוֹ פַּרְעֹה? – אֶת מִי נָתַן לוֹ לְאִשָּׁה? – בֶּן כַּמָּה הָיָה אָז יוֹסֵף? – כַּמָּה בָנִים נוֹלְדוּ לוֹ וּמַה שְּׁמוֹתָם? – מֶה עָשָׂה יוֹסֵף בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע? – וּמֶה הָיָה כַּאֲשֶׁר הִתְחִילוּ שְׁנוֹת הָרָעָב? –

ג. בְּנֵי יַעֲקֹב לִפְנֵי יוֹסֵף.

מָה אָמַר יַעֲקֹב לְבָנָיו? – מַדּוּעַ לֹא שָׁלַח אִתָּם גַּם אֶת בִּנְיָמִן? – מָה אָמַר יוֹסֵף אֶל אֶחָיו? – מַדּוּעַ אָמַר לָהֶם כַּךְ? – מֶה עֲנוּהוּ אֶחָיו? – בַּמֶּה אָמַר לִבְחֹן אוֹתָם, אִם אֱמֶת בְּפִיהֶם? – מָה עָשָׂה לָהֶם? – מָה אָמַר לָהֶם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי? – מַה דִּבְּרוּ הָאַחִים אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ? – וְיוֹסֵף? – אֶת מִי מֵהֶם הִשְׁאִיר בְּמִשְׁמָר? – מַה צִּוָּה יוֹסֵף לַעֲשׂוֹת לָהֶם? – מַה קָּרָה בַּדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן? – מַדּוּעַ חָרְדוּ כָּל כָּךְ? – מַה סִּפְּרוּ לַאֲבִיהֶם? – מָה רָאוּ כַּאֲשֶׁר הֵרִיקוּ אֶת שַׂקֵּיהֶם? – מָה אָמַר לָהֶם יַעֲקֹב? – מָה אָמַר לוֹ רְאוּבֵן? – מֶה עָנָהוּ יַעֲקֹב? –

ד. הָאַחִים עִם בִּנְיָמִין לִפְנֵי יוֹסֵף.

מָה אָמַר יַעֲקֹב לְבָנָיו? – מֶה עָנָהוּ יְהוּדָה? – מָתַי הִסְכִּים יַעֲקֹב לִשְׁלֹחַ אֶת בִּנְיָמִין? – מַה צִּוָּם יַעֲקֹב לָקַחַת עִמָּם? – מֶה חָשְׁבוּ הָאַחִים, כַּאֲשֶׁר הוּבְאוּ לְבֵית יוֹסֵף? – מֶה עָשׂוּ? – מֶה עָנָם הָאִישׁ? – מֶה עָשׂוּ הָאַחִים בְּבֹא יוֹסֵף הַבָּיְתָה? – מָה אָמַר יוֹסֵף לְבִנְיָמִן? – מַדּוּעַ מִהֵר יוֹסֵף הַחַדְרָה? – אֵיךְ הוֹשִׁיב אֶת אֶחָיו? – עַל מַה הִתְפַּלְּאוּ? –

פָּרָשַׁת וַיִּגַּשׁ.

א. הַגָּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִין.

מַה צִוָּה יוֹסֵף לַמְמֻנֶּה עַל בֵּיתוֹ? – לָמָּה עָשָׂה זֹאת? – מַה צִוָּהוּ לְאַחַר שֶׁיָּצְאוּ הָאַחִים מִן הָעִיר? – מָה אָמַר לָהֶם הָאִישׁ, בְּהַשִּׂיגוֹ אֹתָם? – מָה עָנוּהוּ? – מֶה עָשָׂה הָאִישׁ? – אַיֵּה נִמְצָא הַגָּבִיעַ? – מֶה עָשׂוּ הָאַחִים – מָה אָמַר לָהֶם יוֹסֵף, בְּשׁוּבָם אֶל בֵּיתוֹ? – מֶה עָנָהוּ יְהוּדָה? – מָה אָמַר יוֹסֵף? –

ב. יוֹסֵף מִתְוַדֵּעַ אֶל אֶחָיו.

מַה בִּקֵּשׁ יְהוּדָה מִיּוֹסֵף? – מַדּוּעַ הִתְוַדַּע יוֹסֵף אֶל אֶחָיו? – מָה אָמַר לְאֶחָיו? – וְהָאַחִים? – בַּמֶּה הִרְגִּיעַ אֶת רוּחָם? – מַה צִוָּם לְהַגִּיד לַאֲבִיהֶם? – מַה צִוָּהוּ פַּרְעֹה לֵאמֹר לְאֶחָיו? – אֵילוּ מַתָּנוֹת נָתַן לְאֶחָיו? – מַה שָּׁלַח לְאָבִיו? – מַה הִגִּידוּ לַאֲבִיהֶם? – וְיַעֲקֹב? – מַה דִּבְּרוּ אֵלָיו עוֹד? – מָה אָמַר יִשְׂרָאֵל? –

ג. יַעֲקֹב וּבָנָיו בָּאִים מִצְרָיְמָה.

מָה אָמַר יְיָ לְיַעֲקֹב בִּבְאֵר שָׁבַע? – כַּמָּה נְפָשׁוֹת יָרְדוּ עִם יַעֲקֹב מִצְרָיְמָה? – אָנָה שָׁלַח אֶת יְהוּדָה? – לְאֵיזֶה מָקוֹם יָצָא יוֹסֵף לִפְגֹּשׁ אֶת אָבִיו? – מֶה עָשָׂה יוֹסֵף בִּרְאוֹתוֹ אֶת אָבִיו? – מָה אָמַר יִשְׂרָאֵל? – מַה צִוָּה יוֹסֵף אֶת אֶחָיו לֵאמֹר לְפַרְעֹה? –

ד. אֲחֵי יוֹסֵף וְיַעֲקֹב לִפְנֵי פַרְעֹה.

מַה הוֹדִיעַ יוֹסֵף לְפַרְעֹה? – אֶת מִי הִצִּיג לִפְנֵי פַרְעֹה? – מָה אָמְרוּ לְפַרְעֹה? – מָה אָמַר פַּרְעֹה לְיוֹסֵף? – מַה שָּׁאַל פַּרְעֹה אֶת יַעֲקֹב? – מָה עָנָהוּ? – אַיֵּה הִתְיַשֵּׁב יַעֲקֹב וּבֵיתוֹ? –

ה. הָרָעָב בְּמִצְרַיִם, חֹק הַחֲמִישִׁית.

מָה אָמַר יוֹסֵף לַמִּצְרִים, כַּאֲשֶׁר תַּם כַּסְפָּם? – מַה לָּקַח יוֹסֵף אַחֲרֵי כֵן מִן הַמִּצְרִים בְּלֶחֶם? – לְמִי הָיְתָה אַדְמַת מִצְרַיִם? – מֶה עָשָׂה יוֹסֵף לָעָם? – מַה הוּא הַמַּס, שֶׁצִּוָּה יוֹסֵף לָתֵת לְפַרְעֹה? – מִי הָיָה פָּטוּר מִלְּשַׁלֵּם מַס לְפַרְעֹה? –

פָּרָשַׁת וַיְחִי.

א. יְמֵי יַעֲקֹב הָאַחֲרוֹנִים.

כַּמָּה שָׁנִים חַי יַעֲקֹב בְּמִצְרַיִם? – מַה בִּקֵּשׁ יַעֲקֹב מִיּוֹסֵף? – מַה הֻגַּד לְיוֹסֵף? – מֶה עָשָׂה? – מָה אָמַר לוֹ יַעֲקֹב? – בַּמֶּה בֵּרַךְ יַעֲקֹב אֶת בְּנֵי יוֹסֵף? – מַדּוּעַ שִׂכֵּל אֶת

ז. רָחֵל וְלֵאָה.

עַל מַה קִנְּאָה רָחֵל בְּלֵאָה? – מָה אָמְרָה לְיַעֲקֹב? – מֶה עָנָה אוֹתָהּ יַעֲקֹב? – מָה עָשְׂתָה רָחֵל? – לָמָּה זֶה? – מִי עוֹד עָשָׂה כַּדָּבָר הַזֶּה? – כַּמָּה בָנִים יָלְדָה בִּלְהָה? – וּמַה שְּׁמוֹתָם? – כַּמָּה בָּנִים יָלְדָה זִלְפָּה, שִׁפְחַת לֵאָה? – וּמַה שְּׁמוֹתָם? – אֵיךְ קָרְאָה רָחֵל לִבְנָהּ? –. מַדּוּעַ? –

ח. יַעֲקֹב וְלָבָן.

מָה אָמַר אָז יַעֲקֹב לְלָבָן? – מַה בִּקֵּשׁ לָבָן מִמֶּנּוּ? – בְּעַד אֵיזֶה שָׂכָר הוֹסִיף יַעֲקֹב לַעֲבֹד אֶת לָבָן? –

ט. יַעֲקֹב חוֹזֵר אַרְצָה כְּנָעַן.

מָה אָמְרוּ בְּנֵי לָבָן עַל יַעֲקֹב? – מַה הִכִּיר יַעֲקֹב בִּפְנֵי לָבָן? – מָה אָמַר יַעֲקֹב לְנָשָׁיו? – מָה עָנוּ לוֹ? – מֶה עָשָׂה יַעֲקֹב? – אַיֵּה הָיָה אָז לָבָן? – מַה לָּקְחָה עִמָּהּ רָחֵל? – מָה עָשָׂה לָבָן, כַּאֲשֶׁר נוֹדַע לוֹ, כִּי בָרַח יַעֲקֹב? – אַיֵּה וּמָתַי הִשִּׂיגוֹ? – מָה אָמַר לָבָן לְיַעֲקֹב? – מָה עֲנָהוּ יַעֲקֹב? – מַה חִפֵּשׂ לָבָן בְּאָהֳלֵי בְנוֹתָיו? – מָה אָמַר יַעֲקֹב לְלָבָן אַחַר הַחִפּוּשׂ? – מָה עֲנָהוּ לָבָן? – מָה עָשׂוּ אָז? – אֵיךְ נִפְרְדוּ אִישׁ מֵרֵעֵהוּ? –

פָּרָשַׁת וַיִּשְׁלַח.

א. פַּחַד יַעֲקֹב מִפְּנֵי עֵשָׂו.

לְמִי שָׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים? – לָמָּה? – מַה סִּפְּרוּ לוֹ הַמַּלְאָכִים, בְּשׁוּבָם אֵלָיו? – מִפְּנֵי מָה יָרֵא יַעֲקֹב? – מֶה עָשָׂה? – לָמָּה? – עַל מַה הִתְפַּלֵּל לַיָי? – מַה שָּׁלַח יַעֲקֹב לְעֵשָׂו? – מַה צִּוָּה לַעֲבָדָיו לֵאמֹר לְעֵשָׂו? – אֵיזֶה נַחַל עָבַר יַעֲקֹב? – מֵאַיִן יוֹצֵא הַנַּחַל הַזֶּה, וְאָנָה הוּא נוֹפֵל? – מַה קָּרָה שָׁם לְיַעֲקֹב? – מֶה עָשָׂה לוֹ הַמַּלְאָךְ? – מַה בִּקֵּשׁ הַמַּלְאָךְ מִיַּעֲקֹב? – אֵיךְ קָרָא לוֹ הַמַּלְאָךְ? – מַדּוּעַ? – מַדּוּעַ לֹא יֹאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנָּשֶׁה? –

ב. פְּגִישַׁת יַעֲקֹב וְעֵשָׂו.

מֶה עָשָׂה יַעֲקֹב, כְּשֶׁרָאָה אֶת עֵשָׂו מֵרָחוֹק? – מִי עָבַר בָּרֹאשׁ? – מַדּוּעַ? – מָה עָשָׂה עֵשָׂו? – מַה שָּׁאַל אֶת יַעֲקֹב? – וּמַה שָּׁאַל עוֹד אֶת יַעֲקֹב? – מָה עֲנָהוּ? – מַה בִּקֵּשׁ מִמֶּנּוּ יַעֲקֹב? – וְעֵשָׂו? – מָה אָמַר עֵשָׂו לְיַעֲקֹב? – מֶה עֲנָהוּ יַעֲקֹב? – וּמַה הִצִּיעַ עֵשָׂו לְיַעֲקֹב? – מַדּוּעַ לֹא רָצָה לְקַבֵּל מִמֶּנּוּ אֶת הַטּוֹבָה הַזֹּאת? – אָנָה נָסַע יַעֲקֹב? – אֶל אֵיזוֹ עִיר נָסַע מִסֻּכּוֹת? –

ט׳. יַעֲקֹב בִּשְׁכֶם.

מַה קָּרָה לְדִינָה? – מָה אָמַר שְׁכֶם אֶל חֲמוֹר? – מַה בִּקֵּשׁ חֲמוֹר מִיַּעֲקֹב וּבָנָיו? – מָה עָנוּ בְּנֵי יַעֲקֹב? – בְּאֵיזֶה תְנַאי אָמְרוּ שֶׁיַּסְכִּימוּ לוֹ? – מָה עָשָׂה שְׁכֶם? – וְאַנְשֵׁי הָעִיר? – מָה עָשׂוּ שִׁמְעוֹן וְלֵוִי? – מָה אָמַר לָהֶם יַעֲקֹב? –

י׳. קוֹרוֹתָיו בַּדֶּרֶךְ.

מָה אָמַר אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב? – מַה צִּוָּה יַעֲקֹב לִבְנֵי בֵיתוֹ? – מָה עָשׂוּ בְּנֵי בֵיתוֹ? – מָה עָשָׂה יַעֲקֹב? – מַדּוּעַ לֹא רָדְפוּ שְׁכְנֵי שְׁכֶם אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב? – אָנָה נָסַע יַעֲקֹב מִשָּׁם? – מִי מֵת שָׁם? – אֵיךְ בָּאָה דְבוֹרָה אֵלָיו? – אֵיךְ נִקְרָא הַמָּקוֹם שֶׁנִּקְבְּרָה בוֹ? – מַה קָּרָה לְרָחֵל בַּדֶּרֶךְ? – אֵיךְ קָרְאָה לַבֵּן שֶׁיָּלְדָה? – וְאֵיךְ קָרָא לוֹ אָבִיו? – כַּמָּה בָנִים הָיוּ לְיַעֲקֹב? – אָנָה בָא יַעֲקֹב וּבֵיתוֹ? – בֶּן כַּמָּה הָיָה יִצְחָק בְּמוֹתוֹ? –

פָּרָשַׁת וַיֵּשֶׁב.

א׳. יוֹסֵף וְאֶחָיו.

בַּמֶּה עָסַק יוֹסֵף בִּהְיוֹתוֹ נַעַר? – עִם מִי מֵאֶחָיו הָיָה רָגִיל בְּיוֹתֵר? – וּמָה הָיָה עוֹשֶׂה? – אֶת מִי אָהַב יַעֲקֹב יוֹתֵר מִכָּל בָּנָיו? – בַּמֶּה הֶרְאָה לוֹ אֶת אַהֲבָתוֹ? – וּמַדּוּעַ שָׂנְאוּ אוֹתוֹ אֶחָיו? – מָה חָלַם יוֹסֵף? – לְמִי סִפֵּר אֶת הַחֲלוֹם? – מָה אָמְרוּ לוֹ אֶחָיו? – מַדּוּעַ הוֹסִיפוּ לִשְׂנֹא אוֹתוֹ? – מֶה חָלַם בַּפַּעַם הַשֵּׁנִית? – מָה אָמַר לוֹ אָבִיו? – וְהָאַחִים? – וּמָה חָשַׁב יַעֲקֹב בְּלִבּוֹ? – וּמַדּוּעַ גָּעַר בּוֹ בִּפְנֵי אֶחָיו? –

ב׳. מְכִירַת יוֹסֵף.

אָנָה הָלְכוּ אֲחֵי יוֹסֵף? – מָה אָמַר לוֹ יַעֲקֹב? – אַיֵּה מָצָא יוֹסֵף אֶת אֶחָיו? – מָה אָמְרוּ, כְּשֶׁרָאוּהוּ מֵרָחוֹק? – מֶה חָפְצוּ לַעֲשׂוֹת לוֹ? – מַה יָּעַץ רְאוּבֵן? – מֶה חָשַׁב בְּלִבּוֹ? – מֶה עָשׂוּ הָאַחִים לְיוֹסֵף בְּבֹאוֹ אֲלֵיהֶם? – מָה רָאוּ הָאַחִים בְּשִׁבְתָּם לֶאֱכֹל? – מָה אָמַר לָהֶם יְהוּדָה? – וּמֶה עָשׂוּ הָאַחִים? – וְאַיֵּה הָיָה אָז רְאוּבֵן? – מָה אָמַר, כַּאֲשֶׁר לֹא מָצָא אֶת יוֹסֵף בַּבּוֹר? – מָה עָשׂוּ הָאַחִים? – מָה אָמַר יַעֲקֹב? – וּמָה עָשָׂה? –

ג׳. יוֹסֵף בְּבֵית־הַסֹּהַר.

אָנָה הֵבִיאוּ אֶת יוֹסֵף? – וּמִי קָנָהוּ? – מַדּוּעַ מָצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינֵי פּוֹטִיפַר? – עַל מַה הִפְקִידוֹ פּוֹטִיפַר? – וּמָה הָיָה לְבֵית פּוֹטִיפַר בִּגְלַל יוֹסֵף? – בִּשְׁבִיל מַה שָּׂמוּ אֶת יוֹסֵף בְּבֵית הַסֹּהַר? – אֵיךְ הִתְהַלֵּךְ עִמּוֹ שַׂר בֵּית הַסֹּהַר? – מַה מָּסַר שַׂר בֵּית הַסֹּהַר לְיוֹסֵף? –

פָּרָשַׁת חַיֵּי שָׂרָה.

א. מִיתַת שָׂרָה וּקְבוּרָתָהּ.

כַּמָּה שָׁנִים חָיְתָה שָׂרָה? – בְּאֵיזוֹ עִיר מֵתָה? – מֶה עָשָׂה אַבְרָהָם? – מַה בִּקֵּשׁ מֵאֵת בְּנֵי חֵת? – מֶה עָנוּ לוֹ? – אֵיזֶה מָקוֹם בִּקֵּשׁ לַאֲחֻזַּת קֶבֶר? – מָה אָמַר עֶפְרוֹן? – מֶה עָנָהוּ אַבְרָהָם? – מָה אָמַר לוֹ עֶפְרוֹן אַחַר כֵּן? – מֶה עָשָׂה אַבְרָהָם? – וּמֶה עָשָׂה אַחֲרֵי קְנוֹתוֹ אֶת הַשָּׂדֶה? –

ב. נִשּׂוּאֵי יִצְחָק וְרִבְקָה.

מַה הִשְׁבִּיעַ אַבְרָהָם אֶת עַבְדּוֹ? – מִי הָיָה זְקַן בֵּיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם? – מַה שְּׁאֵלָתוֹ אֱלִיעֶזֶר? – מֶה עָנָהוּ אַבְרָהָם? – מֶה עָשָׂה אֱלִיעֶזֶר? – אָנָה הָלַךְ? – אַיֵּה עָמַד אֱלִיעֶזֶר? – מַה שָּׁאַל מֵאֵת יְיָ? – אֵיזֶה אוֹת עָשָׂה לוֹ, לָדַעַת אִם מָצָא אִשָּׁה בְּעַד יִצְחָק? – מִי בָּא אָז אֶל עֵין הַמָּיִם? – מַה בִּקֵּשׁ אֱלִיעֶזֶר מִמֶּנָּה? – מֶה עָנְתָה רִבְקָה וּמֶה עָשְׂתָה? – מַה שָּׁאַל אוֹתָהּ אֱלִיעֶזֶר, וּמַה נָּתַן לָהּ? – מֶה עָשְׂתָה רִבְקָה? – מֶה עָשָׂה לָבָן אָחִיהָ? – מָה אָמַר לֶאֱלִיעֶזֶר? – מַה סִּפֵּר אֱלִיעֶזֶר לְהוֹרֵי רִבְקָה? – מֶה עָנוּ לוֹ? – מַה בִּקֵּשׁ מֵהֶם אֱלִיעֶזֶר? – מָה אָמְרוּ לוֹ? – מֶה עָנְתָה רִבְקָה עַל שְׁאֵלָתָם? – בַּמָּה בֵּרְכוּ אוֹתָהּ? – אֶת מִי שִׁלְּחוּ עִם רִבְקָה? – אֶת מִי פָּגְשׁוּ בַּדֶּרֶךְ? – מַה סִּפֵּר אֱלִיעֶזֶר לְיִצְחָק? –

ג. מִיתַת אַבְרָהָם וּקְבוּרָתוֹ.

כַּמָּה שָׁנִים מֵת אַבְרָהָם? – מִי קָבַר אוֹתוֹ? – אַיֵּה קָבְרוּ אוֹתוֹ? – אַיֵּה יָשַׁב יִצְחָק? – כַּמָּה שָׁנִים חַי יִשְׁמָעֵאל? –

פָּרָשַׁת תּוֹלְדוֹת.

א. יַעֲקֹב וְעֵשָׂו.

בֶּן־כַּמָּה הָיָה יִצְחָק, כְּשֶׁנָּשָׂא אֶת רִבְקָה? – עַל מָה הִתְפַּלֵּל יִצְחָק? – וּמֶה עָשָׂה יְיָ? – מָה אָמַר יְיָ לְרִבְקָה עַל דְּבַר בָּנֶיהָ? – מַה יָּלְדָה רִבְקָה? – אֵיךְ קָרְאוּ לַיֶּלֶד הָרִאשׁוֹן? – מַדּוּעַ? – וְאֵיךְ קָרְאוּ לַיֶּלֶד הַשֵּׁנִי? – מַדּוּעַ? – מֶה הָיוּ הַנְּעָרִים כַּאֲשֶׁר גָּדְלוּ? – אֶת מִי אָהַב יִצְחָק יוֹתֵר? – מַדּוּעַ? – וְאֶת מִי אָהֲבָה רִבְקָה יוֹתֵר? – מַדּוּעַ? – מַה בִּקֵּשׁ עֵשָׂו מִיַּעֲקֹב? – מָה אָמַר לוֹ יַעֲקֹב? – מֶה עָנָהוּ עֵשָׂו? – מָה אָמַר עֵשָׂו לְיַעֲקֹב? – מַה נָּתַן לוֹ יַעֲקֹב בִּמְחִיר הַבְּכוֹרָה? – אֵיזוֹ זְכוּת יֵשׁ לַבְּכוֹר? – מַדּוּעַ קָרְאוּ לְעֵשָׂו בְּשֵׁם אֱדוֹם? –

ב. יִצְחָק וַאֲבִימֶלֶךְ.

מַדּוּעַ רָצָה יִצְחָק לָרֶדֶת מִצְרַיְמָה? – מָה אָמַר לוֹ יְיָ? – אַיֵּה יָשַׁב יִצְחָק? – מַה

הִזְהִיר אֲבִימֶלֶךְ אֶת עַמּוֹ? – בִּשְׁבִיל מַה קִנְאוּ בוֹ פְּלִשְׁתִּים? – מֶה עָשׂוּ לוֹ? – מָה אָמַר אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק? – אָנָה הָלַךְ יִצְחָק? – עַל מַה רָבוּ רֹעֵי גְרָר עִם רֹעֵי יִצְחָק? – אֵיךְ קָרָא לַבְּאֵרוֹת שֶׁחָפַר? – מַדּוּעַ? – אָנָה הָלַךְ יִצְחָק מִנַּחַל גְּרָר? – לָמָּה בָּא אֵלָיו אֲבִימֶלֶךְ? – מַה שֵּׁם שַׂר צְבָאוֹ? – מָה אָמַר לָהֶם יִצְחָק? – עַל מַה נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם? – מַה בִּשְּׂרוּ לְיִצְחָק בַּיּוֹם הַהוּא? – אֵיךְ קָרָא לַבְּאֵר הַהִיא? –

ג. בִּרְכוֹת יִצְחָק.

מָה אָמַר יִצְחָק לְעֵשָׂו? – מָה אָמְרָה רִבְקָה לְיַעֲקֹב? – מַה הֵשִׁיב יַעֲקֹב לְאִמּוֹ? – מָה אָמְרָה לוֹ רִבְקָה? – אֵילוּ מַטְעַמִּים הֵכִינָה רִבְקָה לְיִצְחָק? – מֶה עָשְׂתָה, שֶׁלֹּא יַכִּירֵהוּ יִצְחָק? – מַה הִלְבִּישָׁה אֶת יַעֲקֹב? – מָה אָמַר יַעֲקֹב לְאָבִיו? – מַה שָּׁאַל יִצְחָק אֶת יַעֲקֹב? – לָמָּה מִשֵּׁשׁ יִצְחָק אֶת יַעֲקֹב? – מָה אָמַר לְאַחַר שֶׁמִּשֵּׁשׁ אוֹתוֹ? – מֶה עָשָׂה אָז יִצְחָק? – בַּמֶּה בֵּרַךְ אוֹתוֹ? – וּמֶה הָיָה כַּאֲשֶׁר יָצָא יַעֲקֹב? – מָה אָמַר יִצְחָק לְעֵשָׂו? – מַה בִּקֵּשׁ עֵשָׂו מֵאָבִיו? – מָה אָמַר לוֹ אָבִיו? – אֵיזוֹ אֶרֶץ תִּהְיֶה לוֹ? – מֶה חָשַׁב עֵשָׂו לַעֲשׂוֹת לְיַעֲקֹב? – לְמִי נוֹדַע הַדָּבָר? – מָה אָמְרָה רִבְקָה לְיַעֲקֹב? – וּמָה אָמְרָה לְיִצְחָק? – מַדּוּעַ אָמְרָה זֹאת? – מַה צִּוָּה יִצְחָק אֶת יַעֲקֹב? – אָנָה צִוָּהוּ לָלֶכֶת? – מֶה עָשָׂה יַעֲקֹב? – מֶה עָשָׂה עֵשָׂו בְּשָׁמְעוֹ זֹאת? –

פָּרָשַׁת וַיֵּצֵא.

א. קוֹרוֹת יַעֲקֹב בַּדֶּרֶךְ:

אֵיפֹה לָן יַעֲקֹב בְּלֶכְתּוֹ חָרָנָה? – אֵיזֶה מִשְׁכָּב עָשָׂה לוֹ? – מֶה חָלַם בַּלַּיְלָה הַהוּא? מָה אָמַר לוֹ יְיָ? – מָה אָמַר יַעֲקֹב, כַּאֲשֶׁר הֵקִיץ בַּבֹּקֶר? – מֶה עָשָׂה? – אֵיךְ קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא? – מַה נָּדַר יַעֲקֹב? –

ב. יַעֲקֹב וְרָחֵל.

לְאֵיזוֹ אֶרֶץ הָלַךְ יַעֲקֹב? – אֶת מִי רָאָה אֵצֶל הַבְּאֵר? – מֶה עָשׂוּ שָׁם הָרֹעִים? – מַה שָּׁאַל אוֹתָם יַעֲקֹב? – מֶה עָנוּ לוֹ? – מָה אָמְרוּ לוֹ עַל דְּבַר רָחֵל? – מַדּוּעַ לֹא הִשְׁקוּ הָרֹעִים אֶת צֹאנָם? – מֶה עָשָׂה יַעֲקֹב, בִּרְאוֹתוֹ אֶת רָחֵל? – מַה סִּפֵּר לְרָחֵל? –

ג. יַעֲקֹב בְּבֵית לָבָן.

כַּמָּה יָשַׁב בְּבֵית לָבָן? – מָה אָמַר לוֹ לָבָן אַחֲרֵי כֵן? – מַה בִּקֵּשׁ יַעֲקֹב מִמֶּנּוּ בִּשְׂכַר עֲבוֹדָתוֹ? – מֶה עָשָׂה יַעֲקֹב בְּבֵית לָבָן? – מַה דָּרַשׁ יַעֲקֹב מִלָּבָן, אַחֲרֵי עֲבֹר שֶׁבַע שָׁנִים? – מֶה עָשָׂה לָבָן? – בַּמֶּה הִצְטַדֵּק? – וּמָה הִבְטִיחָהוּ? – אֶת מִי אָהַב יוֹתֵר? – כַּמָּה בָנִים יָלְדָה לֵאָה? –

כְּדָרְלָעֹמֶר? - מִי יָצָא לִקְרַאת אַבְרָם? - אֵיךְ קִבֵּל מַלְכִּי־צֶדֶק אֶת פָּנָיו? - אֵיךְ בֵּרַךְ אוֹתוֹ? - מַה בִּקֵּשׁ מֶלֶךְ סְדוֹם מֵאַבְרָם? - מָה עָנָהוּ אַבְרָם? -

ז. בְּרִית בֵּין הַבְּתָרִים.

מִפְּנֵי מָה הָיָה יָרֵא אַבְרָם? - מָה אָמַר לוֹ יְיָ? - מָה אָמַר אַבְרָם אֶל יְיָ? - מַה הִבְטִיחָהוּ יְיָ? - לָמָּה הוֹצִיא אוֹתוֹ הַחוּצָה? - מַה הִבְטִיחוֹ יְיָ לָתֵת לְזַרְעוֹ? - מַה שָּׁאַל אַבְרָם? - מַה צִּוָּהוּ יְיָ לָקַחַת? - לָמָּה זֶה? - אֵיךְ הָיוּ כּוֹרְתִים בְּרִית בַּיָּמִים הָהֵם? - אֵיךְ קוֹרְאִים לַבְּרִית הַזֹּאת? - מַדּוּעַ? - מַה הוֹדִיעַ יְיָ אֶת אַבְרָם עַל דְּבַר זַרְעוֹ? - כַּמָּה שָׁנִים יִהְיוּ עֲבָדִים? - וְאַחֲרֵי כֵן? - אָנָה יֵלְכוּ מִשָּׁם? - אֵיזֶה דוֹר יָשׁוּב לְאֶרֶץ כְּנָעַן? -

ח. שָׂרַי, הָגָר וּבְנָהּ יִשְׁמָעֵאל.

מָה עָשְׂתָה שָׂרַי, כַּאֲשֶׁר רָאֲתָה כִּי אֵין לָהּ בָּנִים? - לָמָּה זֶה? - מַדּוּעַ חָדְלָה הָגָר לְכַבֵּד אֶת שָׂרַי? - מָה אָמְרָה שָׂרַי אֶל אַבְרָם? - מַה הֵשִׁיב לָהּ אַבְרָם? - מָה עָשְׂתָה שָׂרַי? - וְהָגָר? - אָנָה בָּרְחָה? - אַיֵּה נִרְאָה אֵלֶיהָ הַמַּלְאָךְ? - מַה צִּוָּה לָהּ? - מַה הִבְטִיחָהּ בְּשֵׁם יְיָ? - וּמָה אָמַר לָהּ עַל הַבֵּן שֶׁתֵּלֵד? - בֶּן־כַּמָּה הָיָה אַבְרָם, כַּאֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר אֶת בְּנָהּ? - אֵיךְ קָרְאוּ לוֹ? - מַדּוּעַ? -

ט. הַבְטָחַת אֱלֹהִים לְאַבְרָם.

מָה אָמַר יְיָ לְאַבְרָם? - מַה הִבְטִיחוֹ? - אֵיךְ קָרָא לוֹ יְיָ? - מַדּוּעַ? - מַה הִיא הַבְּרִית, אֲשֶׁר צִוָּהוּ יְיָ לִשְׁמֹר לְדוֹרוֹתָיו? - בֶּן־כַּמָּה צִוָּהוּ לָמוּל אֶת כָּל בֵּן זָכָר? - אֵיךְ קָרָא יְיָ לְשָׂרַי? - מַדּוּעַ? - מָה אָמַר לוֹ עַל דְּבַר שָׂרָה? - מַדּוּעַ צָחַק אַבְרָהָם? - מַה בִּקֵּשׁ מֵיְיָ? - מָה אָמַר לוֹ יְיָ? - בֶּן־כַּמָּה הָיָה אַבְרָהָם בְּהִמּוֹלוֹ? - וְיִשְׁמָעֵאל? - וְאֶת מִי עוֹד מָל אַבְרָהָם? -

---

פָּרָשַׁת וַיֵּרָא.

א. אַבְרָהָם וּשְׁלֹשֶׁת הַמַּלְאָכִים.

מָה רָאָה אַבְרָהָם מִפֶּתַח אָהֳלוֹ? - מָה עָשָׂה? - מַדּוּעַ בִּקְשָׁם לָסוּר אֵלָיו? - מֶה עָשׂוּ הָאֲנָשִׁים? - אֵיךְ קִבֵּל אַבְרָהָם אֶת אוֹרְחָיו? - מִי הָיוּ הָאוֹרְחִים הַלָּלוּ? - מַה בִּשְּׂרוּ אֶת אַבְרָהָם? - וְשָׂרָה? - מַדּוּעַ צָחֲקָה? - מָה אָמַר הַמַּלְאָךְ לְאַבְרָהָם? - אָנָה הָלְכוּ הַמַּלְאָכִים מִשָּׁם? - מָה אָמַר אָז יְיָ אֶל אַבְרָהָם? - מַה טָּעַן אַבְרָהָם לִפְנֵי יְיָ? - מָה הִבְטִיחוֹ יְיָ? - מַדּוּעַ הִתְפַּלֵּל אַבְרָהָם בְּעַד אַנְשֵׁי סְדוֹם? -

ב. מַהְפֵּכַת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְהַצָּלַת לוֹט.

אָנָה בָּאוּ הַמַּלְאָכִים? – מָתַי? – מֶה עָשָׂה לוֹט? – בַּמֶּה קִבֵּל אֶת אוֹרְחָיו? – מֶה עָשׂוּ אַנְשֵׁי סְדוֹם? – מַה דָּרְשׁוּ מִלּוֹט? – מָה אָמַר לָהֶם לוֹט? – וּמֶה עָנוּהוּ? – מֶה חָפְצוּ לַעֲשׂוֹת? – מֶה עָשׂוּ אָז הַמַּלְאָכִים לְלוֹט? – וּמֶה עָשׂוּ לְאַנְשֵׁי סְדוֹם? – מָה אָמְרוּ הַמַּלְאָכִים לְלוֹט? – מַה דִּבֵּר לוֹט אֶל חֲתָנָיו? – מַדּוּעַ לֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלוֹ? – מֶה עָשׂוּ הַמַּלְאָכִים לְלוֹט? – אָנָה צִוֻּהוּ לְהִמָּלֵט? – מַה בִּקֵּשׁ לוֹט? – מָה עָנוּהוּ? – אֵיךְ הָפַךְ יְיָ אֶת סְדוֹם? – מַה קָּרָה לְאֵשֶׁת לוֹט? –

ג. הָגָר וְיִשְׁמָעֵאל בַּמִּדְבָּר.

אַיֵּה גָּר אַבְרָהָם? – מֶה עָשָׂה יְיָ לְשָׂרָה? – אֵיךְ קָרָא אַבְרָהָם לִבְנוֹ? – מַדּוּעַ? – מָתַי מָל אַבְרָהָם אֶת בְּנוֹ? – מֶה עָשָׂה אַבְרָהָם בְּיוֹם שֶׁגָּמַל אֶת יִצְחָק? – מַדּוּעַ כָּעֲסָה שָׂרָה עַל יִשְׁמָעֵאל? – מָה אָמְרָה לְאַבְרָהָם לַעֲשׂוֹת לְהָגָר וְלִבְנָהּ? – וְאַבְרָהָם חָפֵץ לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלָהּ? – מַדּוּעַ? – מָה אָמַר לוֹ יְיָ? – מַה נָּתַן לָהֶם אַבְרָהָם צֵידָה לַדֶּרֶךְ? – אַיֵּה תָּעֲתָה? – וּמֶה הָיָה? – מָה עָשְׂתָה לַיֶּלֶד? – וְאַיֵּה יָשְׁבָה הִיא? – מַדּוּעַ? – לָמָּה בָּכְתָה? – מָה אָמַר לָהּ הַמַּלְאָךְ? – מָה רָאֲתָה אָז? – וּמָה עָשְׂתָה? – אַיֵּה יָשַׁב יִשְׁמָעֵאל, כַּאֲשֶׁר גָּדַל? – בַּמֶּה עָסַק? –

ד. אַבְרָהָם וַאֲבִימֶלֶךְ.

מַה בִּקֵּשׁ אֲבִימֶלֶךְ מֵאַבְרָהָם? – מִי בָּא עִם אֲבִימֶלֶךְ אֶל אַבְרָהָם? – מָה אָמַר לוֹ אַבְרָהָם לַאֲבִימֶלֶךְ? – עַל מַה הוֹכִיחַ אַבְרָהָם אֶת אֲבִימֶלֶךְ? – מֶה עָנָהוּ אֲבִימֶלֶךְ? – מַה נָּתַן אַבְרָהָם לַאֲבִימֶלֶךְ לְזֵכֶר הַבְּרִית? – לָמָּה נָתַן לוֹ עוֹד שֶׁבַע כְּבָשׂוֹת? – בְּאֵיזוֹ עִיר כָּרְתוּ אֶת הַבְּרִית? –

ה. עֲקֵדַת יִצְחָק.

בַּמֶּה נִסָּה יְיָ אֶת אַבְרָהָם? – מֶה עָשָׂה אַבְרָהָם? – אֶת מִי לָקַח אַבְרָהָם עִמּוֹ? – מָה רָאָה בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי? – מָה אָמַר לִנְעָרָיו? – מַה שָּׁאַל יִצְחָק אֶת אָבִיו? – מֶה עָנָהוּ אַבְרָהָם? – מֶה הָיָה כַּאֲשֶׁר עָלוּ עַל הַר הַמּוֹרִיָּה? – מַה קָּרָא הַמַּלְאָךְ אֶל אַבְרָהָם? – אֶת מִי הִקְרִיב אַבְרָהָם תַּחַת בְּנוֹ? – מֵאַיִן לָקַח אוֹתוֹ? – מֶה הִבְטִיחַ יְיָ לְאַבְרָהָם? – אֵיךְ קָרָא אַבְרָהָם לַמָּקוֹם הַהוּא? – אַיֵּה הַר הַמּוֹרִיָּה? –

לְאַחַר שֶׁאָכְלוּ מִפְּרִי עֵץ הַדַּעַת? – וּמֶה עָשׂוּ? – מַה שָּׁמְעוּ אָז בַּגָּן? – וּמֶה עָשׂוּ? – מַה קָּרָא אֱלֹהִים אֶל הָאָדָם? – מָה עָנָהוּ? – מָה אָמַר לוֹ אֱלֹהִים? – בַּמֶּה הִצְטַדֵּק הָאָדָם? – מָה אָמַר אֱלֹהִים אֶל הָאִשָּׁה? – מֶה עָנְתָה הָאִשָּׁה? – מָה אָמַר אֱלֹהִים אֶל הַנָּחָשׁ? – וּמֶה אָמַר אֶל הָאִשָּׁה? – מָה אָמַר אֶל הָאָדָם? – אֵיךְ קָרָא הָאָדָם לָאִשָּׁה? – מַה הִלְבִּישׁ אֱלֹהִים אֶת אָדָם וְחַוָּה? – מַדּוּעַ גֵּרַשׁ אוֹתָם אֱלֹהִים מִגַּן הָעֵדֶן? – מָה עָשָׂה אֱלֹהִים כְּדֵי שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לָשׁוּב שָׁמָּה? –

ח. קַיִן וְהֶבֶל.

כַּמָּה בָנִים יָלְדָה חַוָּה? – מַה שְּׁמוֹתָם? – מֶה הָיָה קַיִן? – וּמֶה הָיָה הֶבֶל? – מַה הֵבִיא קַיִן לַיְיָ? – וּמַה הֵבִיא הֶבֶל? – מִמִּי קִבֵּל יְיָ אֶת הַמִּנְחָה? – וּמִקַּיִן? – מַדּוּעַ? – מֶה עָשָׂה קַיִן, כַּאֲשֶׁר הָיָה עִם אָחִיו בַּשָּׂדֶה? – מָה אָמַר לוֹ יְיָ? – מֶה עֲנָהוּ קַיִן? – מָה אָמַר לוֹ יְיָ? – בַּמֶּה קִלֵּל אוֹתוֹ? – מָה אָמַר אָז קַיִן אֶל יְיָ? – וּמָה אָמַר יְיָ? – מַה שָּׂם יְיָ לְקָיִן? – אַיֵּה יָשַׁב קַיִן? –

פָּרָשַׁת נֹחַ.

א. דּוֹר הַמַּבּוּל.

מֶה הָיָה כַּאֲשֶׁר רַבּוּ בְּנֵי הָאָדָם עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה? – מָה אָמַר יְיָ לַעֲשׂוֹת? – וּמִי הָיָה טוֹב בְּעֵינֵי יְיָ? – מַדּוּעַ? – כַּמָּה בָנִים הָיוּ לְנֹחַ? – וּמַה שְּׁמוֹתָם? – מָה אָמַר אֱלֹהִים לְנֹחַ? – מַה צִּוָּהוּ לַעֲשׂוֹת? – לָמָּה זֶה? – אֶת מִי צִוָּהוּ לֶאֱסֹף אֶל הַתֵּבָה? – וּמַה צִּוָּהוּ לְהָכִין? –

ב. הַמַּבּוּל.

מָה אָמַר יְיָ לְנֹחַ? – מַה צִּוָּהוּ לֶאֱסֹף אֶל הַתֵּבָה? – מֶה עָשָׂה נֹחַ? – בֶּן כַּמָּה הָיָה נֹחַ, כַּאֲשֶׁר הָיָה הַמַּבּוּל עַל הָאָרֶץ? – כַּמָּה יָמִים יָרַד הַגֶּשֶׁם עַל הָאָרֶץ? – אַיֵּה הָיְתָה הַתֵּבָה, כַּאֲשֶׁר גָּבְרוּ הַמַּיִם? – כַּמָּה אַמּוֹת גָּבְהוּ הַמַּיִם מֵעַל הֶהָרִים? – מִי נִשְׁאַר מִכָּל הַחַי, אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ? –

ג. נֹחַ בַּתֵּבָה.

מָתַי הִתְחִילוּ הַמַּיִם לְהִתְמַעֵט? – אַיֵּה נָחָה הַתֵּבָה? – מָתַי נִרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים? – אֶת מִי שִׁלַּח נֹחַ מִן הַתֵּבָה? – לָמָּה שִׁלַּח אוֹתוֹ? – מָה עָשָׂה הָעוֹרֵב? – אֶת מִי שִׁלַּח נֹחַ עוֹד מִן הַתֵּבָה? – וּמֶה עָשְׂתָה הַיּוֹנָה? – מַדּוּעַ שָׁבָה אֵלָיו? – מָתַי שִׁלַּח נֹחַ אֶת הַיּוֹנָה שֵׁנִית? – מָתַי שָׁבָה אֵלָיו? – מָה הֵבִיאָה לוֹ בְּפִיהָ? – מַה הֵבִין נֹחַ כִּשְׁרָאָה אֶת הֶעָלֶה? – מָה עָשָׂה נֹחַ בַּעֲבֹר עוֹד שָׁבוּעַ? – וּמֶה עָשְׂתָה הַיּוֹנָה? –

ד. נֹחַ יוֹצֵא מִן הַתֵּבָה.

מָתַי חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ? – מָה עָשָׂה אָז נֹחַ? – וּמָה רָאָה? – מָה אָמַר לוֹ יְיָ? – מָה עָשָׂה נֹחַ לְאַחַר שֶׁיָּצָא מִן הַתֵּבָה? – מָה אָמַר אָז יְיָ? – מַה הוּא הַבְּרִית, אֲשֶׁר כָּרַת יְיָ עִם נֹחַ? – מַה הוּא אוֹת הַבְּרִית? –

ה. דּוֹר הַהַפְלָגָה.

אֵיךְ דִּבְּרוּ בָרִאשׁוֹנָה אַנְשֵׁי כָל הָאָרֶץ? – מַדּוּעַ נָסְעוּ מִקֶּדֶם? – אַיֵּה הִתְיַשְּׁבוּ? – מָה חָפְצוּ לִבְנוֹת בַּבִּקְעָה הַהִיא? – לָמָּה? – מָה עָשָׂה יְיָ? – וְאָנָה הָלְכוּ בּוֹנֵי הַמִּגְדָּל? – אֵיךְ קָרְאוּ לַמָּקוֹם הַהוּא? –

פָּרָשַׁת לֶךְ־לְךָ.

א. אַבְרָהָם אָבִינוּ.

מַה שֵּׁם אֲבִי אַבְרָם? – כַּמָּה אַחִים הָיוּ לוֹ? – וּמַה שְּׁמוֹתָם? – מַה שֵּׁם אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ? (בָּבֶל). – וּמַה שֵּׁם הָעִיר שֶׁנּוֹלַד בָּהּ? – מַה שֵּׁם בְּנוֹ שֶׁל הָרָן? – מַה שֵּׁם אֵשֶׁת אַבְרָם? – וּמַה שֵּׁם אֵשֶׁת נָחוֹר? – מֶה הָיְתָה שָׂרַי? – אַיֵּה מֵת הָרָן? – מָה אָמַר יְיָ לְאַבְרָם? – מִי הָלַךְ עִמּוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים? – עַד אֵיזוֹ עִיר בָּאָה מִשְׁפַּחַת אַבְרָם? – בְּאֵיזוֹ אֶרֶץ? (אֲרָם). – וְנָחוֹר? – אַיֵּה מֵת תֶּרַח? – אָנָה צִוָּה יְיָ אֶת אַבְרָם לָלֶכֶת? – מַה הִבְטִיחָהוּ? – מִי הָלַךְ עִמּוֹ? – וּמִי נִשְׁאַר בְּחָרָן? (נָחוֹר). – עַד אֵיזֶה מָקוֹם בָּא אַבְרָם? – מָה אָמַר יְיָ לְאַבְרָם? – בִּשְׁבִיל מָה יָרַד אַבְרָם מִצְרַיְמָה? –

ב. אַבְרָם וְלוֹט.

אָנָה הָלַךְ אַבְרָם מֵאֶרֶץ כְּנַעַן? – מַדּוּעַ? – מָה הָיָה לְאַבְרָם בְּשׁוּבוֹ מִמִּצְרַיִם? – מִי שָׁב עִמּוֹ מִשָּׁם? – וּמֶה הָיָה לְלוֹט? – בִּשְׁבִיל מָה הָיָה רִיב בֵּין רֹעֵי אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי לוֹט? – מָה אָמַר אַבְרָם לְלוֹט? – אֵיזֶה מָקוֹם בָּחַר לוֹ לוֹט? – מָה הָיָה בַּמָּקוֹם הַהוּא? – מָה אָמַר אָז יְיָ אֶל אַבְרָם? – אַיֵּה יָשַׁב אַבְרָם? –

ג. מִלְחֶמֶת הַמְּלָכִים וְאַבְרָם.

מֶה הָיָה בִּימֵי אַמְרָפֶל? – כַּמָּה מְלָכִים הָיוּ עִם כְּדָרְלָעֹמֶר? – וְכַמָּה עִם מֶלֶךְ סְדוֹם? – מַדּוּעַ בָּא כְּדָרְלָעֹמֶר לְהִלָּחֵם בְּמֶלֶךְ סְדוֹם וּבַעֲלֵי בְרִיתוֹ? – בְּאֵיזֶה מָקוֹם הָיְתָה הַמִּלְחָמָה? – מִי נִצַּח? – מַה קָּרָה לְמַלְכֵי סְדוֹם וַעֲמוֹרָה? – וְיֶתֶר הַמְּלָכִים הַמְנֻצָּחִים? – מֶה עָשָׂה כְּדָרְלָעֹמֶר וַחֲבֵרָיו לִסְדוֹם וַעֲמוֹרָה? – אֶת מִי עוֹד לָקְחוּ בַּשִּׁבְיָה? – אֵיךְ נוֹדַע הַדָּבָר לְאַבְרָם? – מָה עָשָׂה אַבְרָם? – מַה לָּקַח אַבְרָם, אַחֲרֵי הַכּוֹתוֹ אֶת

מֵת וֵאלֹהִים פָּקֹד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהֶעֱלָה אֶתְכֶם מִן־הָאָרֶץ
הַזֹּאת אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב׃
כה וַיַּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים
אֶתְכֶם וְהַעֲלִתֶם אֶת־עַצְמֹתַי מִזֶּה׃ כו וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן־מֵאָה
וָעֶשֶׂר שָׁנִים וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם׃

חזק

בֵּאוּר.

לוֹ לְבָנִים, וּלְכָךְ קִבְּלוּ חֵלֶק גָּדוֹל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַמִּזְרָחִי: חֲצִי הַגִּלְעָד וְהַבָּשָׁן (יְהוֹשֻׁעַ י״ג, ל׳).

כד) פָּקֹד יִפְקֹד — בָּטוּחַ אֲנִי, שֶׁיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶתְכֶם לְטוֹבָה.

כה) פָּקֹד יִפְקֹד — כַּאֲשֶׁר יִפְקֹד, יִזְכֹּר אֶתְכֶם אֱלֹהִים וְהֶעֱלָה אֶתְכֶם מִזֶּה.

כו) וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ — הָרוֹפְאִים הַחוֹנְטִים.

וַיִּישֶׂם—ו=וַיּוּשַׂם; מָקוֹר: שִׂים, ע״י, הָפְעַל; הוּשַׂם; עָתִיד מְהֻפָּךְ לְעָבָר] שָׂמוּ אוֹתוֹ בָּאָרוֹן — [בְּרַבִּים אֲרוֹנוֹת] אֶת הַחֲנוּטִים הָיוּ רְגִילִים לָשׂוּם בַּאֲרוֹנוֹת, וְהָיוּ שׁוֹמְרִים אוֹתָם בַּחֲדַר הַמֵּתִים; גַּם אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף שָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּכְשֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם, הֶעֱלוּן עִמָּהֶם וּקְבָרוּן בִּשְׁכֶם, בַּשָּׂדֶה שֶׁקָּנָה יַעֲקֹב בְּמֵאָה קְשִׂיטָה (יְהוֹשֻׁעַ כ״ד, ל״ב).

רַשִׁ״י.

המתקבלים על הלב: עד שלא ירדתם לכאן, היו מְרַנְּנִים עלי שאני עֶבֶד; ועל ידיכם נודע שאני בן חורין, ואני הורג אתכם! מה הבריות אומרות? כַּת של בחורים ראה, ונשתבח בהם, ואמר: אחי הם! ולבסוף הרג אותם; יש לך אח שהורג את אֶחָיו? כה) וַיַּשְׁבַּע — [הִפְעִיל] הִשְׁבִּיעָם, שישביעו לבניהם. פָּקֹד יִפְקֹד . . . וְהַעֲלִיתֶם — ולא השביע את בניו, שישאוהו לארץ כנען מיד, כמו שהשביע אותו יעקב? אמר יוסף: אני שַׁלִּיט הייתי במצרים, והיה סִפּוּק [יְכֹלֶת] בידי לעשות, אבל בָּנַי לא יַנִּיחוּם מצרים לעשות, לכך השביעם, שישאוהו לכשיִּגָּאֲלוּ ויצאו.

שְׁאֵלוֹת לְתַלְמִידִים.

פָּרָשַׁת בְּרֵאשִׁית.

א. בְּרִיאַת הָעוֹלָם.

מִי בָּרָא אֶת הָעוֹלָם? – בְּכַמָּה יָמִים בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הָעוֹלָם? – אֵיךְ הָיְתָה הָאָרֶץ בָּרִאשׁוֹנָה? – מֶה הָיָה עַל הָאָרֶץ? – מַה בָּרָא אֱלֹהִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן? – אֵיךְ קָרָא אֱלֹהִים לָאוֹר וְלַחֹשֶׁךְ? – מַה בָּרָא אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי? – מָה אָמַר אֱלֹהִים עַל הַמַּיִם? – מֶה הָיָה כַּאֲשֶׁר נֶאֶסְפוּ אֶל מָקוֹם אֶחָד? – אֵיךְ קָרָא אֱלֹהִים לַיַּבָּשָׁה? – וְאֵיךְ קָרָא לְמִקְוֵה הַמָּיִם? – בְּאֵיזֶה יוֹם הָיָה זֶה? – מַה בָּרָא אֱלֹהִים עוֹד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי? – מַה בָּרָא אֱלֹהִים בַּיּוֹם הָרְבִיעִי? – מַה בָּרָא בַּיּוֹם הַחֲמִישִׁי? – מָה אָמַר אֱלֹהִים לַדָּגִים וְלָעוֹפוֹת? – מַה בָּרָא אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי? – וּמַה בָּרָא לְבַסּוֹף? – בַּמֶּה בֵּרַךְ אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם? – מַה־נָּתַן אֱלֹהִים לָאָדָם וּלְכָל הַחַי לֶאֱכֹל? –

ב. יוֹם הַשַּׁבָּת.

מָתַי נִגְמְרָה בְּרִיאַת הָעוֹלָם? – מֶה עָשָׂה אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי? – מַדּוּעַ בֵּרַךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי? – מָה עוֹשִׂים אֲנַחְנוּ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי? – מַדּוּעַ? – אֵיךְ קוֹרְאִים לַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי? – מַדּוּעַ קוֹרְאִים לוֹ כָּךְ? – מַה הוּא יוֹם הַשַּׁבָּת? (יוֹם קָדוֹשׁ).

ג. יְצִירַת הָאָדָם וְהָאִשָּׁה.

מִמָּה יָצַר יְיָ אֶת הָאָדָם? – וּמַה נָּפַח בְּאַפָּיו? – וְאַיֵּה שָׂם אֶת הָאָדָם? – מַה צָּמַח בְּגַן עֵדֶן? – וּמַה צִּוָּה אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם? – אֵיךְ יָצַר אֱלֹהִים אֶת הָאִשָּׁה? – לָמָּה בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאִשָּׁה? – מָה אָמַר הָאָדָם, כַּאֲשֶׁר רָאָה אֶת הָאִשָּׁה? – מַדּוּעַ קָרָא לָהּ אִשָּׁה? – הֲלָבְשׁוּ אָז בְּגָדִים? –

ד. הַחֵטְא הָרִאשׁוֹן וְעָנְשׁוֹ.

מֶה הָיָה הַנָּחָשׁ? – מָה הִתְחִיל הַנָּחָשׁ לְדַבֵּר אֶל הָאִשָּׁה? – מָה אָמְרָה לוֹ הָאִשָּׁה? – מָה אָמַר לָהּ הַנָּחָשׁ? – מָה עָשְׂתָה הָאִשָּׁה? – לְמִי עוֹד נָתְנָה מִפְּרִי הָעֵץ? – מֶה הָיָה לָהֶם

ז וַיַּעַל יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ כָּל־עַבְדֵי פַרְעֹה
זִקְנֵי בֵיתוֹ וְכֹל זִקְנֵי אֶרֶץ־מִצְרָיִם׃ ח וְכֹל בֵּית יוֹסֵף וְאֶחָיו
וּבֵית אָבִיו רַק טַפָּם וְצֹאנָם וּבְקָרָם עָזְבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃ ט וַיַּעַל
עִמּוֹ גַּם־רֶכֶב גַּם־פָּרָשִׁים וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כָּבֵד מְאֹד׃ י וַיָּבֹאוּ
עַד־גֹּרֶן הָאָטָד אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וַיִּסְפְּדוּ־שָׁם מִסְפֵּד גָּדוֹל
וְכָבֵד מְאֹד וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל שִׁבְעַת יָמִים׃ יא וַיַּרְא יוֹשֵׁב
הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת־הָאֵבֶל בְּגֹרֶן הָאָטָד וַיֹּאמְרוּ אֵבֶל־כָּבֵד
זֶה לְמִצְרָיִם עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ אָבֵל מִצְרַיִם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר
הַיַּרְדֵּן׃ יב וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּם׃ יג וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בָנָיו
אַרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּמְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר קָנָה
אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה לַאֲחֻזַּת־קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי עַל־פְּנֵי
מַמְרֵא׃ יד וַיָּשָׁב יוֹסֵף מִצְרַיְמָה הוּא וְאֶחָיו וְכָל־הָעֹלִים אִתּוֹ
לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֶת־אָבִיו׃ טו וַיִּרְאוּ אֲחֵי־יוֹסֵף
כִּי־מֵת אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוּ יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף וְהָשֵׁב יָשִׁיב לָנוּ

בֵּאוּר.

י) בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן – יֵשׁ קוֹרְאִים: בְּעֵבֶר הַנָּהָר, וְהוּא „נַחַל מִצְרַיִם", שֶׁעַל גְּבוּל מִצְרַיִם וְאֶרֶץ כְּנַעַן; כִּי בַּדֶּרֶךְ מִמִּצְרַיִם לְאֶרֶץ כְּנַעַן לֹא יָכְלוּ לָבֹא אֶל עֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַמִּזְרָחִי.

טו) לוּ יִשְׂטְמֵנוּ – ... אִם יִשְׂנָאֵנוּ, וַדַּאי שֶׁיְּשַׁלֵּם לָנוּ כִּגְמוּלֵנוּ. גְּמַלְנוּ אֹתוֹ – עָשִׂינוּ לוֹ.

רַשִׁ"י.

השבועה, לא הייתי מניחך; אבל ירא לומר: עבור על השבועה! שלא יאמר [יוסף]: אם כן אעבור על השבועה, שנשבעתי לך, שלא אֲגַלֶּה על לשון הקודש, שאני מַכִּיר עוֹדֵף על שבעים לשון, ואתה אינך מכיר בה. י) גֹּרֶן הָאָטָד – מוקף אטדין היה; ורבותינו דרשו על שֵׁם הַמְּאֹרָע, שבאו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה. וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב, עמדו כולם ותלו בו כתריהם, והקיפוהו כְּתָרִים כְּגֹרֶן המוקף סְיָג של קוצים. יג) וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בָּנָיו – ולא בני בניו, שֶׁכָּךְ צִוָּם: אל ישאו מטתי לא איש מצרי, ולא אחד מבניכם, שהם מבנות כנען, אלא אתם; וקבע להם מקום: ג' למזרח וכן לד' רוחות, וּכְסִדְרָם למסע המחנות של דגלים [במדבר] נִקְבְּעוּ כאן; לוי לא ישא, שהוא עתיד לשאת את הארון, ויוסף לא ישא, שהוא מלך; מנשה ואפרים יהיו תחתיהם, וזהו שנאמר: איש על דגלו באותות – בְּאוֹת שֶׁמָּסַר להם אביהם לִישָּׂא מטתו. טו) וַיִּרְאוּ ... כִּי מֵת אֲבִיהֶם – הִכִּירוּ במיתתו, שהיו רגילים לסעוד על שֻׁלְחָנוֹ של יוסף, והיה מְקָרְבָם

אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמַלְנוּ אֹתוֹ׃ טז וַיְצַוּוּ אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר
אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר׃ יז כֹּה־תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּא שָׂא
נָא פֶּשַׁע אַחֶיךָ וְחַטָּאתָם כִּי־רָעָה גְמָלוּךָ וְעַתָּה שָׂא נָא
לְפֶשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיֵּבְךְּ יוֹסֵף בְּדַבְּרָם אֵלָיו׃ יח וַיֵּלְכוּ
גַּם־אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הִנֶּנּוּ לְךָ לַעֲבָדִים׃ יט וַיֹּאמֶר
אֲלֵהֶם יוֹסֵף אַל־תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי׃ כ וְאַתֶּם
חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה לְמַעַן עֲשֹׂה כַּיּוֹם
הַזֶּה לְהַחֲיֹת עַם־רָב׃ שביעי כא וְעַתָּה אַל־תִּירָאוּ אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל
אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל־לִבָּם׃ כב וַיֵּשֶׁב
יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים׃
מפטיר כג וַיַּרְא יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם בְּנֵי שִׁלֵּשִׁים גַּם בְּנֵי מָכִיר בֶּן־
מְנַשֶּׁה יֻלְּדוּ עַל־בִּרְכֵּי יוֹסֵף׃ כד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אָנֹכִי

בֵּאוּר.

טז) וַיְצַוּוּ אֶל־יוֹסֵף – צִוּוּ לִשְׁלִיחִים לְהַגִּיד לְיוֹסֵף.

יז) אָנָּא שָׂא נָא – בְּבַקָּשָׁה, סְלַח נָא. וַיֵּבְךְּ יוֹסֵף – כִּי נִכְמְרוּ רַחֲמָיו עַל אֶחָיו. בְּדַבְּרָם אֵלָיו – הַשְּׁלִיחִים.

יח) וַיֵּלְכוּ גַּם־אֶחָיו – כַּאֲשֶׁר שָׁמְעוּ מִפִּי שְׁלוּחֵיהֶם, שֶׁבָּכָה יוֹסֵף בְּדַבְּרָם.

יט) הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי – לַעֲנוֹשׁ אֲנָשִׁים עַל חֶטְאָם? וּמַה גַּם כִּי כָל זֶה נַעֲשָׂה בִּרְצוֹן הָאֱלֹהִים לְהֵיטִיב לִי וְלָכֶם יָחַד.

כ) וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם... – וְגַם אֵין בָּכֶם כָּל עָוֹן; כִּי אִם גַּם חֲשַׁבְתֶּם לַעֲשׂוֹת לִי רָעָה, הֲלֹא אֱלֹהִים חָשַׁב אֶת מְכִירָתִי לְטוֹבָה. לְמַעַן עֲשֹׂה כַּיּוֹם הַזֶּה – כְּדֵי לַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁנַּעֲשָׂה הַיּוֹם: לְהַחֲיוֹת עַם רָב.

כג) בְּנֵי שִׁלֵּשִׁים – בְּנֵי הַדּוֹר הַשְּׁלִישִׁי [וְאֵין הָאָב הָרִאשׁוֹן בִּכְלָל] וְהֵם הָרְבֵעִים, כְּלוֹמַר: בְּנֵי נְכָדָיו, שֶׁהֵם הַדּוֹר הָרְבִיעִי לְיוֹסֵף [וּרְאֵה: שְׁמוֹת כ׳, ה׳]. גַּם בְּנֵי מָכִיר – הַדּוֹר הַשְּׁלִישִׁי לִמְנַשֶּׁה, וְלֹא הָרְבִיעִי, כְּמוֹ אֵצֶל אֶפְרַיִם [„אָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ" (מ״ח, י״ט)]. יֻלְּדוּ עַל־בִּרְכֵּי יוֹסֵף – שֶׁאִמְּצָם

רַשִׁ״י.

בשביל כבוד אביו, ומְשֶׁמֶת לא קְרָבָם. טז) וַיְצַוּוּ אֶל־יוֹסֵף – את שְׁלוּחָם, ואת מי צִוּוּ? את בני בלהה, שהיו רגילים אצלו, שנאמר: וְהוּא נַעַר אֶת בְּנֵי בִלְהָה. אָבִיךָ צִוָּה – שִׁנּוּ בדבר מפני השלום, כי לא צוה יעקב כן, שלא נֶחְשַׁד יוסף בעיניו. שָׂא נָא לְפֶשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ – אם אביך מת – אלהיו קַיָּם, והם עבדיו. יט) הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי – שמא במקומו אני? בִּתְמִיָּה. אם הייתי רוצה לְהָרַע לכם, כלום אני יכול? והלא אתם כולכם חשבתם עלי רעה, והקדוש ברוך הוא חֲשָׁבָהּ לטובה; עשרה נֵרוֹת לא יכלו לְכַבּוֹת נר אחד, והיאך אני לבדי יכול להרע לכם? כא) וַיְדַבֵּר עַל־לִבָּם – דברים

כה מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ
בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת
בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם׃
כו בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם
תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו׃ ששי פ
כז בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף
בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל׃
כח כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם
אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם׃ כט וַיְצַו
אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי נֶאֱסָף אֶל־עַמִּי קִבְרוּ אֹתִי אֶל־
אֲבֹתָי אֶל־הַמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה עֶפְרוֹן הַחִתִּי׃ ל בַּמְּעָרָה
אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־עַל־פְּנֵי מַמְרֵא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן

בֵּאוּר.

רֹעֵה יִשְׂרָאֵל, וְאֶבֶן [=צוּר] יִשְׂרָאֵל.

כה) מֵאֵל אָבִיךָ – תָּבֹא לְךָ הַבְּרָכָה. וְיַעְזְרֶךָּ – תָּמִיד. וְאֵת שַׁדַּי – וּמֵאֵת שַׁדַּי. בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל – הַגֶּשֶׁם בְּעִתּוֹ. בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת – מֵי מַעְיָנוֹת וּנְחָלִים; שֶׁיִּהְיוּ בְּחֶלְקוֹ „מַעְיָנוֹת וּתְהֹמוֹת יוֹצְאִים בַּבִּקְעָה וּבָהָר“ (דְּבָרִים ח׳ ז׳). בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם – שֶׁפַע חָלָב וְהַרְבֵּה וְלָדוֹת.

כו) בִּרְכֹת אָבִיךָ – הַבְּרָכוֹת שֶׁנָּתַן אֱלֹהִים לְאָבִיךָ. גָּבְרוּ עַל בִּרְכֹת הוֹרַי – גָּדְלוּ מִן הַבְּרָכוֹת שֶׁבֵּרְכוּנִי הוֹרַי. תַּאֲוָה – גְּבוּל, קָצֶה. עַד תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם – עַד מְרוֹם פִּסְגַּת הַגְּבָעוֹת, כְּלוֹמַר: עַד אֵין סוֹף. תִּהְיֶיןָ – כָּל בִּרְכוֹת אָבִיךָ אֵלֶּה תִּהְיֶינָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף. וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו – לְרֹאשׁ הַנָּשִׂיא וּבַעַל הַנֵּזֶר בְּקֶרֶב אֶחָיו.

כז) בִּנְיָמִין – זֶה הַשֵּׁבֶט הַצָּעִיר בְּאֶחָיו, שֶׁהִצְטַיֵּן בְּגִבּוֹרָיו דּוֹרְכֵי הַקֶּשֶׁת וְהַקּוֹלְעִים בָּאֶבֶן אֶל הַשַּׂעֲרָה וְלֹא יַחֲטִיאוּ, וּמִמֶּנּוּ יָצָא הַשּׁוֹפֵט הַגִּבּוֹר אֵהוּד, וְאַחַר כֵּן שָׁאוּל וְיוֹנָתָן. זְאֵב יִטְרָף – כִּזְאֵב, אֲשֶׁר יִטְרֹף אֶת אוֹיְבָיו. עַד – שָׁלָל. בַּבֹּקֶר ... וְלָעֶרֶב ... כְּלוֹמַר:

רַשִׁ״י.

והבקעה שעל שפת ים כנרת) שהיא קלה להבשיל פירותיה, כְּהִילָה זו, שהיא קלה לרוץ. כו) בִּרְכֹת אָבִיךָ – הברכות שֶׁבֵּרְכַנִי הקב״ה גברו על הברכות שֶׁבֵּרֵךְ את הורי, לפי שנתן לי ברכה פרוצה בלי מְצָרִים. עַד תַּאֲוַת גִּבְעוֹת עוֹלָם – עד סוף גבולי גבעות עולם, ברכה המגעת עד ארבע קצות העולם: „ופרצת ימה וקדמה, לפונה ונגבה“, מה שלא אמר לאברהם וליצחק. תִּהְיֶיןָ – כלן לראש יוסף. כז) בַּבֹּקֶר – שָׁאוּל שעמד בתחלת פריחתה ושריחתה של ישראל. יֹאכַל עַד – שלל אויביו. וְלָעֶרֶב – מִשֶּׁתִּשְׁקַע שִׁמְשָׁהּ של ישראל על ידי נבוכדנאצר שֶׁיִּגְלֵם לבבל. יְחַלֵּק שָׁלָל – מרדכי ואסתר, שהם מבנימין, יחלקו את שלל המן.

אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי לַאֲחֻזַּת־
קָבֶר׃ לא שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־אַבְרָהָם וְאֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה
קָבְרוּ אֶת־יִצְחָק וְאֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת־לֵאָה׃
לב מִקְנֵה הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃ לג וַיְכַל
יַעֲקֹב לְצַוֹּת אֶת־בָּנָיו וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו אֶל־הַמִּטָּה וַיִּגְוַע וַיֵּאָסֶף
אֶל־עַמָּיו׃

נ.

א וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל־פְּנֵי אָבִיו וַיֵּבְךְּ עָלָיו וַיִּשַּׁק־לוֹ׃ ב וַיְצַו יוֹסֵף
אֶת־עֲבָדָיו אֶת־הָרֹפְאִים לַחֲנֹט אֶת־אָבִיו וַיַּחַנְטוּ הָרֹפְאִים
אֶת־יִשְׂרָאֵל׃ ג וַיִּמְלְאוּ־לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי
הַחֲנֻטִים וַיִּבְכּוּ אֹתוֹ מִצְרַיִם שִׁבְעִים יוֹם׃ ד וַיַּעַבְרוּ יְמֵי בְכִיתוֹ
וַיְדַבֵּר יוֹסֵף אֶל־בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן
בְּעֵינֵיכֶם דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי פַרְעֹה לֵאמֹר׃ ה אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי
לֵאמֹר הִנֵּה אָנֹכִי מֵת בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנַעַן
שָׁמָּה תִּקְבְּרֵנִי וְעַתָּה אֶעֱלֶה־נָּא וְאֶקְבְּרָה אֶת־אָבִי וְאָשׁוּבָה׃
ו וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה עֲלֵה וּקְבֹר אֶת־אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעֶךָ׃

בֵּאוּר.

תָּמִיד יְנַצֵּחַ אֶת אוֹיְבָיו וִיחַלֵּק שְׁלָלָם.

לג) וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו – שֶׁהוֹרִידָן בְּשִׁבְתּוֹ עַל הַמִּטָּה לִכְבוֹד יוֹסֵף [רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק מ״ח, פָּסוּק ב׳], אָסַף אֶל תּוֹךְ הַמִּטָּה.

א) וַיִּפֹּל עַל־פְּנֵי אָבִיו – כָּאן נִתְקַיְּמָה הַהַבְטָחָה: „וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל עֵינֶיךָ״.

ב) לַחֲנֹט – לִמְשֹׁחַ אֶת גּוּפוֹ בְּמִינֵי בְשָׂמִים שׁוֹנִים, כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ הַמִּצְרִים לְגוּפוֹת מְלָכִים וְשָׂרִים, כְּדֵי שֶׁיִּתְקַיְּמוּ יָמִים רַבִּים. הַמִּצְרִים הֶאֱמִינוּ, שֶׁהַנְּשָׁמָה נִשְׁאֶרֶת בַּגּוּף גַּם אַחַר הַמָּוֶת, וּלְפִיכָךְ דָּאֲגוּ לְקִיּוּם הַגּוּף אַחַר הַמָּוֶת.

חֲנוּטִים (מוּמִיעֶן) כָּאֵלֶּה שְׁמוּרִים בְּמִצְרַיִם מִיָּמִים קַדְמוֹנִים עַד הַיּוֹם הַזֶּה.

ג) כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי הַחֲנֻטִים – מְלֶאכֶת הַחֲנִיטָה אָרְכָה אַרְבָּעִים יוֹם. שִׁבְעִים יוֹם – חָלְקוּ לוֹ כִּמְעַט כְּבוֹד מֶלֶךְ, כִּי הַמִּצְרִים הָיוּ בּוֹכִים לַמֶּלֶךְ שִׁבְעִים וּשְׁנַיִם יוֹם.

ד) בְּכִית – שֵׁם, וּפֵרוּשׁוֹ: בְּכִיָּה. יְמֵי בְכִיתוֹ – הַיָּמִים שֶׁבָּכוּ עָלָיו. דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי פַרְעֹה – וְלֹא הָלַךְ יוֹסֵף בְּעַצְמוֹ אֶל פַּרְעֹה, שֶׁאֵין נִכְנָסִים בְּבִגְדֵי אֵבֶל אֶל הֵיכַל הַמֶּלֶךְ.

ה) אֲשֶׁר כָּרִיתִי – [כָּרָה, לי״ה] חָפַרְתִּי.

רַשִׁ״י.

ג) שִׁבְעִים יוֹם – ארבעים יום לחניטה ושלשים לַאֲבֵלוּת, לפי שבאה להם ברכה לרגלו, שֶׁכָּלָה הרעב. והיו מי נילוס מתברכים. ו) כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעֶךָ – ואם לא בשביל

טו וַיַּ֤רְא מְנֻחָה֙ כִּ֣י ט֔וֹב וְאֶת־הָאָ֖רֶץ כִּ֣י נָעֵ֑מָה
וַיֵּ֤ט שִׁכְמוֹ֙ לִסְבֹּ֔ל וַיְהִ֖י לְמַס־עֹבֵֽד׃ ס
טז דָּ֖ן יָדִ֣ין עַמּ֑וֹ כְּאַחַ֖ד שִׁבְטֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃
יז יְהִי־דָן֙ נָחָ֣שׁ עֲלֵי־דֶ֔רֶךְ שְׁפִיפֹ֖ן עֲלֵי־אֹ֑רַח
הַנֹּשֵׁךְ֙ עִקְּבֵי־ס֔וּס וַיִּפֹּ֥ל רֹכְב֖וֹ אָחֽוֹר׃
יח לִישׁוּעָתְךָ֖ קִוִּ֥יתִי יְהוָֽה׃ חמישי ס
יט גָּ֖ד גְּד֣וּד יְגוּדֶ֑נּוּ וְה֖וּא יָגֻ֥ד עָקֵֽב׃ ס

בֵּ א וּ ר.

גְּדוּר סָבִיב בְּעַד עֶדְרֵי צֹאן וּבָקָר. רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם – הָרוֹבֵץ אַחַר עֲבוֹדָתוֹ הַקָּשָׁה בִּמְקוֹם רֵבֶץ הַצֹּאן וְהַבָּקָר; כְּלוֹמַר: אוֹהֵב מְנוּחָה.

טו) וַיַּרְא מְנֻחָה, כִּי טוֹב – וּכְשֶׁרָאָה אֶת מְקוֹם מְנוּחָתוֹ, כִּי טוֹב הוּא. וְאֶת הָאָרֶץ, כִּי נָעֵמָה–וְאֶת אַרְצוֹ הַיָּפָה: הַגָּלִיל הַתַּחְתּוֹן וְעֵמֶק יִזְרְעֶאל הַפּוֹרִים, כִּי נְעִימָה הִיא. וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל - עַל כֵּן נָטָה שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל עֹל שְׁכֵנָיו הַכְּנַעֲנִים, כַּחֲמוֹר זֶה, שֶׁאֵינוֹ מִתְקוֹמֵם עַל בְּעָלָיו הָרוֹכֵב עָלָיו. מַס עֹבֵד– מַס בַּעֲבוֹדָה, כִּי יֵשׁ שִׁלּוּמֵי מַס בְּכֶסֶף. וַיְהִי לְמַס־עֹבֵד – שִׁלֵּם מַס לִשְׁכֵנָיו וְנִמְנַע מֵהִלָּחֵם בָּהֶם.

טז) דָּן – נַחֲלַת דָּן הָיְתָה בֵּין אֶפְרַיִם, בִּנְיָמִין, יְהוּדָה וּפְלִשְׁתִּים, וּמִמַּעֲרָב מוּל הַיָּם הַתִּיכוֹן; אֲבָל הוּא נִלְחַץ מְאֹד עַל יְדֵי הָאֱמוֹרִי (שׁוֹפְטִים א׳, ל״ד); חֵלֶק מִמֶּנּוּ נָסְעוּ צָפוֹנָה וְלָכְדוּ אֶת לַיִשׁ, וַיֵּשְׁבוּ שָׁם. עַמּוֹ – בְּנֵי שִׁבְטוֹ. דָּן יָדִין – [לָשׁוֹן נוֹפֵל עַל לָשׁוֹן]. יָדִין עַמּוֹ–יָרִיב וְיִלָּחֵם מִלְחֶמֶת שִׁבְטוֹ. כְּאַחַד שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל – אַף כִּי הוּא שֵׁבֶט חַלָּשׁ וָדַל, יִלָּחֵם בִּגְבוּרָה עִם אוֹיְבָיו כְּאֶחָד מִכָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל.

יז) שְׁפִיפֹן–מִין נָחָשׁ קָטָן, שֶׁצִּבְעוֹ כְּצֶבַע הָאֲדָמָה, וְהוּא עוֹשֶׂה חוֹרִים עַל פָּרָשַׁת דְּרָכִים וְאוֹרֵב לְעוֹבְרֵי אֹרַח, נוֹשֵׁךְ עִקְּבֵי סוּסִים, וְרוֹכְבֵיהֶם נוֹפְלִים אַרְצָה. יְהִי־דָן ... – אִם לֹא יִגְבַּר עַל הָאוֹיֵב בִּגְדוּדָיו הָרַבִּים, יִגְבַּר עֲלֵיהֶם בְּעָרְמָתוֹ. רֶמֶז לְמַעֲשֵׂי שִׁמְשׁוֹן וְנִקְמָתוֹ בַּפְּלִשְׁתִּים.

יח) לִישׁוּעָתְךָ קִוִּיתִי יְיָ – כִּי לֹא תַעֲזֹב אֶת דָּן הַחַלָּשׁ מִכָּל הַשְּׁבָטִים.

יט) יְגוּדֶנּוּ – [= יָגוּד אוֹתוֹ], יַעֲלֶה עָלָיו. גָּד גְּדוּד יְגוּדֶנּוּ – [לָשׁוֹן נוֹפֵל עַל לָשׁוֹן]. גָּד גְּדוּדֵי אוֹיְבִים יַעֲלוּ עָלָיו. וְהוּא יָגֻד עָקֵב – אֲבָל הוּא יֵצֵא בִּגְדוּדָיו בְּעִקְּבוֹתָם וְיִרְדְּפֵם וְיַכְנִיעֵם. גָּד נָחַל אֶת הַגִּלְעָד, וְהָיוּ לוֹ מִלְחָמוֹת רַבּוֹת עִם בְּנֵי עַמּוֹן (שׁוֹפְטִים י״א, ט״ו) וְנִצְּחָם; וּבִימֵי שָׁאוּל נִלְחֲמוּ עִם הָעַרְבִיאִים וְהִכּוּם (דִּבְרֵי הַיָּמִים א׳ ה׳); גַּם בִּצְבָא דָוִד הָיוּ גִּבּוֹרִים מִבְּנֵי גָד, וְנֶאֱמַר עֲלֵיהֶם: „עֹרְכֵי צִנָּה וָרֹמַח וּפְנֵי אַרְיֵה פְּנֵיהֶם, וְכִצְבָאִים עַל הֶהָרִים לְמַהֵר" (שָׁם י״ב, ט׳). יָגֻד עָקֵב – בְּתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: עִקְּבָם, וְהַפָּסוּק כ׳ מַתְחִיל:

ר שׁ " י.

כחמור חזק, שמטעינים אותו מַשָּׂא כבד. רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם – המהלך ביום ובלילה ואין לו לינה בבית; וכשהוא רוצה לנוח, רובץ בין הַתְּחוּמִין, תחומי הֶעָיָרוֹת, שמוליך לשם פרקמטיא. טו) וַיַּרְא מְנֻחָה – ראה שחלקו ארץ מבורכת וטובה להוציא פירות.

כ מֵאָשֵׁר שְׁמֵנָה לַחְמוֹ וְהוּא יִתֵּן מַעֲדַנֵּי־מֶלֶךְ׃
כא נַפְתָּלִי אַיָּלָה שְׁלֻחָה הַנֹּתֵן אִמְרֵי־שָׁפֶר׃ ס
כב בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן
בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי־שׁוּר׃
כג וַיְמָרֲרֻהוּ וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים׃
כד וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֹזּוּ זְרֹעֵי יָדָיו
מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל׃

בֵּאוּר.

אָשֵׁר; וְנוּסָח זֶה נָכוֹן, כְּנִרְאֶה, וְהַמֵּם שֶׁל מֵאָשֵׁר שַׁיֶּכֶת לַמִּלָּה עָקֵב.

כ) שְׁמֵנָה [= שָׁמֵן] לַחְמוֹ—אַרְצוֹ הַשְּׁמֵנָה וְהַפּוֹרִיָּה תִּתֵּן לוֹ לֶחֶם טוֹב. יִתֵּן מַעֲדַנֵּי־מֶלֶךְ—יַסְפִּיק מַאֲכָלִים טוֹבִים, הָרְאוּיִם לַעֲלוֹת עַל שֻׁלְחַן מְלָכִים. הַצִּידוֹנִים הָיוּ מוֹצִיאִים הַרְבֵּה תְּבוּאָה מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּבְיִחוּד מִנַּחֲלַת אָשֵׁר הַסְּמוּכָה לְצוֹר.

כא) אַיָּלָה שְׁלוּחָה—צְבִיָּה מְהִירָה קַלַּת רַגְלַיִם; רֶמֶז לְבָרָק מִשֵּׁבֶט נַפְתָּלִי, שֶׁהִתְנַפֵּל עַל צִבְאוֹת סִיסְרָא וַיְהֻמֵּם לְפִי חָרֶב. הַנֹּתֵן—חוֹזֵר עַל „נַפְתָּלִי" אִמְרֵי שָׁפֶר—דִּבּוּרִים יָפִים. רֶמֶז לְשִׁיר הַנִּצָּחוֹן, שֶׁשָּׁר עִם דְּבוֹרָה הַנְּבִיאָה. וְהַשִּׁבְעִים קָרְאוּ: „אֵלָה שְׁלוּחָה הַנּוֹתְנָה אֲמִרֵי שָׁפֶר", וּפֵרוּשׁוֹ: נַפְתָּלִי דּוֹמֶה לְאֵלָה - מִין עֵץ - גְּבֹהַת קוֹמָה, הַמַּצְמִיחָה צַמָּרוֹת נֶהְדָּרוֹת [אָמִיר = צַמֶּרֶת, רֹאשׁ הָעֵץ]. וְהַצַּמָּרוֹת הֵם הַגִּבּוֹרִים וְהַשּׁוֹפְטִים הַמְפֹאָרִים, שֶׁקָּמוּ מִשֵּׁבֶט נַפְתָּלִי.

כב) בֵּן—עָנָף. פֹּרָת — [= פֹּרָה-פּוֹרִיָּה]. בֵּן פֹּרָת — זְמוֹרָה, גֶּפֶן פּוֹרִיָּה. עֲלֵי־עָיִן—הַצּוֹמַחַת עַל מַעְיַן מַיִם. שׁוּר — חוֹמָה, גָּדֵר אֲבָנִים. בָּנוֹת צָעֲדָה [= צָעֲדוּ] עֲלֵי־שׁוּר—עַנְפֵי הַגֶּפֶן נִתְפַּשְּׁטוּ מֵעַל לְחוֹמַת הַגָּדֵר. יוֹסֵף הָיָה לִשְׁנֵי שְׁבָטִים גְּדוֹלִים: אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה; וּמְנַשֶּׁה נֶאֱחַז חֶצְיוֹ בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה, וְחֶצְיוֹ בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מַעֲרָבָה.

כג) רֹבּוּ — [=רַבּוּ, מָקוֹר: רֹב - רָבַב בְּהוֹרָאַת רָבָה, ע"ע, פָּעַל] יָרוּ בוֹ. וַיְמָרֲרֻהוּ וָרֹבּוּ — מֵרְרוּ אֶת חַיָּיו וְיָרוּ בוֹ חִצִּים. וַיִּשְׂטְמֻהוּ — שָׂנְאוּ אוֹתוֹ. בַּעֲלֵי חִצִּים—הַקַּשָּׁתִים. שִׁבְטֵי אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה סָבְלוּ הַרְבֵּה בְּאֶרֶץ הַיַּרְדֵּן הַמִּזְרָחִית וְהַמַּעֲרָבִית מִשְּׁכֵנֵיהֶם הַכְּנַעֲנִים וְהַשְּׁבָטִים הָעַרְבִיאִים מוֹרֵי הַקֶּשֶׁת.

כד) וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ—אֲבָל קַשְׁתּוֹ יָשְׁבָה בְּחֹזֶק, כְּלוֹמַר: קַשְׁתּוֹ גָּבְרָה עַל קַשְׁתָּם. וַיָּפֹזּוּ [פֹּז - פָּזַז] זְרֹעֵי יָדָיו — יָדָיו הַשּׁוֹלְחוֹת חִצִּים הִתְנוֹעֲעוּ בִּמְהִירוּת. מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב—כָּל זֶה הָיָה לוֹ מִידֵי הָאֵל הָאַבִּיר שֶׁל יַעֲקֹב. מִשָּׁם [= מִשֵּׁם] רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל – מִשְּׁמוֹ שֶׁל רוֹעֶה [מְנַהֵל] וְצוּר יִשְׂרָאֵל. רֹעֶה אֶבֶן...

רַשִׁ"י.

וַיֵּט שִׁכְמוֹ לִסְבֹּל – עול תורה. וַיְהִי – לכל אחיו ישראל. לְמַס עֹבֵד – לפסוק להם הוראות [דינים] של תורה. כ) מֵאָשֵׁר – מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שָׁמֵן, שיהיו זיתים מרובים בחלקו, והוא מושך שֶׁמֶן כְּמַעְיָן. כא) אַיָּלָה שְׁלֻחָה – זו בקעת גִּינוֹסַר

ז אָרוּר אַפָּם כִּי עָז וְעֶבְרָתָם כִּי קָשָׁתָה
אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל: פ
ח יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ יָדְךָ בְּעֹרֶף אֹיְבֶיךָ
יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ:
ט גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ
כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ:
י לֹא־יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו

בֵּאוּר.

ז) וְעֶבְרָתָם – וַחֲמָתָם אֲרוּרָה. כִּי קָשָׁתָה – כִּי חֲזָקָה הִיא מְאֹד. אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב – אֲפַזְּרֵם בֵּין שִׁבְטֵי יַעֲקֹב. וְכֵן הָיָה: בְּנֵי לֵוִי נִפְזְרוּ בֵּין כָּל הַשְּׁבָטִים וְהִתְיַשְּׁבוּ בְּעָרֵי הַלְוִיִּם, שֶׁהִבְדִּילוּ בַּעֲדָם, אַרְבַּע עָרִים מִכָּל שֵׁבֶט; וְשִׁמְעוֹן, שֶׁיָּשַׁב בִּדְרוֹם יְהוּדָה, נִתְחַבֵּר לִיהוּדָה וְהִתְבּוֹלֵל בְּתוֹכוֹ, וּשְׁמוֹ לֹא נִזְכַּר עוֹד בְּדִבְרֵי הַיָּמִים.

ח) יְהוּדָה... יוֹדוּךָ – לָשׁוֹן נוֹפֵל עַל לָשׁוֹן. יְהוּדָה, אַתָּה ... – שֵׁם הַגּוּף „אַתָּה" בָּא לְחִזּוּק; כְּלוֹמַר: עַל רְאוּבֵן, שִׁמְעוֹן וְלֵוִי לֹא הָיוּ בְּפִי דִּבְרֵי שֶׁבַח. אֲבָל אַתָּה, יְהוּדָה. יוֹדוּךָ אַחֶיךָ – אַחֶיךָ יְהַלְלוּךָ. יָדְךָ (תֹּאחַז) בְּעֹרֶף אוֹיְבֶיךָ – אוֹיְבֶיךָ יִפְנוּ עֹרֶף לָנוּס מִפָּנֶיךָ, וְאַתָּה תֹּאחַז בְּעָרְפָּם וְהִכִּיתָם. בְּנֵי אָבִיךָ – כָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל.

ט) גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה – כְּפִיר אֲרָיוֹת. אֲרִי צָעִיר, אַתָּה יְהוּדָה. מִטֶּרֶף, בְּנִי, עָלִיתָ – בַּעֲלוֹתְךָ, בְּנִי, מִטֶּרֶף טֶרֶף בְּאוֹיְבֶיךָ. כָּרַע, רָבַץ כְּאַרְיֵה – אָז יִכְרַע וְיִרְבַּץ בְּבִטְחָה. לָבִיא – אַרְיֵה. גַּם לְבִיָּא: שֵׁם מְשֻׁתָּף לְזָכָר וְלִנְקֵבָה. וּכְלָבִיא – כִּלְבִיָּא הָרוֹבֶצֶת עַל גּוּרֶיהָ. הַכָּתוּב מְתָאֵר כֹּחוֹ שֶׁל יְהוּדָה בְּהַדְרָגָה, כִּי הַלְּבִיָּא נוֹרָאָה מִן הָאֲרִי, בְּשָׁעָה שֶׁהִיא מְגִנָּה עַל גּוּרֶיהָ. מִי יְקִימֶנּוּ – מִי יָעִיז לְהַחֲרִידֵהוּ מֵרִבְצוֹ.

י) שֵׁבֶט – שַׁרְבִיט, סֵמֶל הַמִּשְׂרָה שֶׁבְּיַד הַמֶּלֶךְ. מְחֹקֵק – מַקֵּל־מֶמְשָׁלָה, שֶׁהַשַּׁלִּיט אוֹחֵז בֵּין רַגְלָיו, לְאוֹת עַל הַכֹּחַ שֶׁבְּיָדוֹ לָחֹק חֻקִּים לָעָם. לֹא יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה – הַמְּלוּכָה שֶׁתִּנָּתֵן לִיהוּדָה לֹא תָסוּר מִמֶּנּוּ לְשֵׁבֶט אַחֵר. וּמְחֹקֵק – לֹא יָסוּר – מִבֵּין רַגְלָיו –

רַשִׁ"י.

שלו, ולתס חמסתס לותס הימנו [ממנו]. ז) אָרוּר אַפָּם – אפילו בשעת תוכחה לא קלל אלא את אפם. אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב – אפרידם זה מזה, שלא יהא לוי במנין השבטים, והרי הם חלוקים. ח) יְהוּדָה, אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ – לפי שהוכיח את הראשונים בקנטורים [בדברי תוכחה], התחיל יהודה נסוג לאחוריו, קראו יעקב בדברי רצוי [פיוס]: יהודה, אין אתה כמותם. ט) מִטֶּרֶף, בְּנִי, עָלִיתָ – ממה שחשדתיך - ב„טרוף טורף יוסף, חיה רעה אכלתהו", וזהו יהודה שנמשל לאריה – סלקת את עצמך ואמרת: „מה־בצע" יאמר. י) לֹא יָסוּר שֵׁבֶט – מדוד ואילך, אלו ראשי גליות שבבבל ונשיאי ארץ ישראל.

עַד כִּי־יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים׃
יא אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ
כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ וּבְדַם־עֲנָבִים סוּתֹה׃
יב חַכְלִילִי עֵינַיִם מִיָּיִן וּלְבֶן־שִׁנַּיִם מֵחָלָב׃ פ
יג זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן וְהוּא לְחוֹף אֳנִיֹּת
וְיַרְכָתוֹ עַל־צִידֹן׃ פ
יד יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם׃

בֵּאוּר.

השלטון והמשרה לא יסורו ממנו. עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה – עד בא הנביא משילה, אחיה השילוני שאז תתמעט מלוכת דוד ותהיה רק על יהודה ובנימין (צונץ ושד"ל). יִקְּהָה – משמעת, הכנעה. עַמִּים – שבטים. וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים – ולמלך יהודה תהיה משמעת כל השבטים, ושעור הכתוב כך: ולו יקהת עמים, עד כי יבא שילה. עד כאן דבר על גבורתו וממשלתו (ח-י). ובפסוקים י"א-י"ב מתאר הכתוב את עשר ארצו:

יא) אֹסְרִי – [אסר והיוד נוספת]. עִירֹה – [=עירו – עיר שלו]. אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה – את הגפן שומרים מאד מפני המקנה; אך מרב עצי הגפן בארצו, יהא אוסר כל אחד את חמורו לגפן ואינו חושש. שֹׂרֵקָה – גפן מבחרת, שענביה אדמות. בְּנִי אֲתֹנוֹ – ותמונה עתיקה של סמיכות וכן: „גנבתי יום". וְלַשֹּׂרֵקָה – יאסר – את בן אתנו, חמורו הצעיר. וּבְדַם־עֲנָבִים – ביין האדם כדם יכבס. סוּתֹה – כסותו, מעילו. כלומר: היין ביקר יהי רב כמים וישמש לכביסת בגדים. ארץ יהודה היתה עשירה בגפנים ומהללה בכרמי חברון ועין גדי.

יב) חַכְלִילִי עֵינַיִם – אדם עינים. חַכְלִילִי עֵינַיִם מִיָּיִן – העינים מזהירות ואדמות מרב יין, והשנים יפות ולבנות מרב חלב.

יג) חוֹף – נמל, מקום מתקן על שפת הים למעמד אניות. לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן – נחלתו תהיה על שפת הים התיכון ממערב ועל יד ים כנרת ממזרח. וְהוּא לְחוֹף אֳנִיֹּת – והוא יושב לחוף, שאניות מסחר עוברות שם. וְיַרְכָתוֹ עַל־צִידֹן – וגבול ארצו יגיע עד צידון, ומסחר הים יביא לו עשר רב. הצידונים היו סוחרי ים מפרסמים.

יד) גָּרֶם – עצם. יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם – כחמור בעל עצמות חזקות. מִשְׁפְּתַיִם – מקום

רַשִׁ"י.

עד כי־יבא שילה – [=שלו] מלך המשיח, שהמלוכה שלו. יא) אסרי לגפן עירה – נתנבא על ארץ יהודה, שתהא מושכת יין כמעין. איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטענו מגפן אחת, ומשורק אחד – בן אתון אחד. יג) זבולן לחוף ימים – על חוף ימים תהיה ארצו, והוא יהיה מצוי תדיר [רגיל תמיד] במקום הנמל, שאניות מביאות שם פרקמטיא [סחורה]; שהיה זבולן עוסק בפרקמטיא וממציא מזון לשבט יששכר, והם עוסקים בתורה; הוא שאמר משה: „שמח זבולן בצאתך, ויששכר באהליך" – זבולן יוצא בפרקמטיא, ויששכר עוסק בתורה באהלים. יד) יששכר חמר גרם – חמור בעל עצמות, סובל עול תורה.

מְלֹא־הַגּוֹיִם׃ כ וַיְבָרְכֵם בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמוֹר בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל
לֵאמֹר יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה וַיָּשֶׂם אֶת־אֶפְרַיִם
לִפְנֵי מְנַשֶּׁה׃ כא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הִנֵּה אָנֹכִי מֵת וְהָיָה
אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם׃ כב וַאֲנִי
נָתַתִּי לְךָ שְׁכֶם אַחַד עַל־אַחֶיךָ אֲשֶׁר לָקַחְתִּי מִיַּד הָאֱמֹרִי
בְּחַרְבִּי וּבְקַשְׁתִּי׃ פ רביעי

מט.

א וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל־בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם אֵת
אֲשֶׁר־יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים׃
ב הִקָּבְצוּ וְשִׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשִׁמְעוּ אֶל־יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם׃
ג רְאוּבֵן בְּכֹרִי אַתָּה כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי

בֵּאוּר.

עָלוּ נַחֲלָאוֹת יָפוֹת; אֲבָל אֶפְרַיִם הַצָּעִיר הָיָה גָּדוֹל מֵאָחִיו: מִמֶּנּוּ יָצָא יְהוֹשֻׁעַ הַמַּנְחִיל לְיִשְׂרָאֵל אֶת הָאָרֶץ, בְּגוֹרָלוֹ הָיוּ שְׁכֶם וְשִׁילֹה, והוּא הָיָה הַמֶּרְכָּז לְיִשְׂרָאֵל בִּתְקוּפַת הַשּׁוֹפְטִים; וּכְשֶׁנֶּחֶלְקָה מַמְלֶכֶת יִשְׂרָאֵל לִשְׁנַיִם, עָמַד אֶפְרַיִם בְּרֹאשׁ עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים. מְלֹא הַגּוֹיִם– קְהַל גּוֹיִם, כְּלוֹמַר: מִשְׁפָּחוֹת גְּדוֹלוֹת.

כ) בְּךָ – לְכָל אֶחָד מֵהֶם אָמַר כַּךְ. וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: בָּ כֶ ם. יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל– עַם יִשְׂרָאֵל. לֵאמֹר – כַּךְ יֹאמַר הַמְבָרֵךְ.

כב) וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ... – נִמְשָׁךְ אֶל הַפָּסוּק הַקֹּדֶם: „וְהֵשִׁיב אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ אֲבוֹתֵיכֶם", וַאֲנִי כְּבָר נָתַתִּי לְךָ, חֵלֶק אֶחָד בָּאָרֶץ יוֹתֵר מִלְּכָל אַחֶיךָ [„אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי"]. שְׁכֶם אַחַד עַל־אַחֶיךָ – חֵלֶק אֶחָד נוֹסָף עַל אַחֶיךָ. [כַּאן הוּא רוֹמֵז גַּם עַל הָעִיר שְׁ כֶ ם, שֶׁבָּהּ קְשׁוּרִים הַזִּכְרוֹנוֹת עַל דְּבַר מְכִירַת יוֹסֵף וְשֶׁשָּׁם קָבְרוּ אֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף, שֶׁתְּהֵא שַׁיֶּכֶת לְאֶפְרַיִם]. אֲשֶׁר לָקַחְתִּי – [עָבָר בִּמְקוֹם עָתִיד, כְּדֶרֶךְ הַסִּגְנוֹן הַנְּבוּאִי] אֲשֶׁר אֶקַּח בַּמִּלְחָמָה, כְּלוֹמַר: כַּאֲשֶׁר יִכְבְּשׁוּ בָּנַי אֶת הָאָרֶץ.

א) אֲשֶׁר-יִקְרָא–[=יִקְרֶה; רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק מ"ב, ד']. בְּאַחֲרִית הַיָּמִים – אַחֲרֵי יָמִים רַבִּים.

ג) כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי – [און = כֹּחַ] רֵאשִׁית כֹּחִי וְאוֹנִי, כְּלוֹמַר: אַתָּה נוֹלַדְתָּ לִי רִאשׁוֹנָה.

רש"י.

הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ – שעתיד יהושע לצאת ממנו, שינחיל את הארץ. וְזַרְעוֹ יִהְיֶה מְלֹא הַגּוֹיִם – כל העולם יִתְמַלֵּא שמעו ושמו, כשיעמיד חַמָּה בגבעון וְיָרֵחַ בעמק אילון. כב) וַאֲנִי נָתַתִּי לְךָ – לפי שאתה טורח להתעסק בקבורתי, נתתי לך גם אני נחלה שֶׁתִּקָּבֵר בה, ואיזו? זו שכם.

א) וְאַגִּידָה לָכֶם – בקש לְגַלּוֹת את הקץ, וְנִסְתַּלְּקָה ממנו שכינה, והתחיל אומר דברים

יֶתֶר שְׂאֵת וְיֶתֶר עָז׃

ד פַּחַז כַּמַּיִם אַל־תּוֹתַר כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ

אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה׃ פ

ה שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם׃

ו בְּסֹדָם אַל־תָּבֹא נַפְשִׁי בִּקְהָלָם אַל־תֵּחַד כְּבֹדִי

כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ־שׁוֹר׃

בֵּאוּר.

יֶתֶר – יִתְרוֹן. שְׂאֵת – מַעֲלָה, חֲשִׁיבוּת. יֶתֶר שְׂאֵת – לְךָ הָיָה רָאוּי הַיִּתְרוֹן בְּמַעֲלָה וַחֲשִׁיבוּת. וְיֶתֶר עָז – [עָז = עֹז] וְיִתְרוֹן בִּגְבוּרָה וּמֶמְשָׁלָה, בִּשְׁבִיל שֶׁאַתָּה הַבְּכוֹר.

ד) פַּחַז – [שֵׁם מֻפְשָׁט] פַּחֲזוּת, פְּזִיזוּת, קַלּוּת־דַּעַת. פַּחַז כַּמַּיִם–אֲבָל קַלּוּת דַּעְתְּךָ, כְּלוֹמַר: בִּשְׁבִיל שֶׁהָיִיתָ נִמְהָר, קַל דַּעַת, כַּמַּיִם הַמְּהִירִים בְּשֶׁטֶף מְרוּצָתָם. תּוֹתַר – [= תּוֹתִיר, יָתַר, פ״י; הִפְעִיל: הוֹתֵר]. אַל־תּוֹתַר – [בְּהוֹרָאַת: אַל תִּוָּתֵר] לֹא יִהְיֶה לְךָ יִתְרוֹן עַל אַחֶיךָ. מִשְׁכְּבֵי – [סְמִיכוּת מִן מִשְׁכָּבִים. מִשְׁכָּב בָּא בְּרַבִּים אַךְ לְהוֹרָאַת מִשְׁכַּב דּוֹדִים (רְאֵה וַיִּקְרָא י״ח, כ״ב)]. כִּי עָלִיתָ ... רֶמֶז לְמַעֲשֵׂה בִלְהָה [רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק ל״ה, כ״ב]. חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה–חִלַּלְתָּ אֶת כְּבוֹד הָעוֹלֶה עַל מִשְׁכָּבִי, כְּלוֹמַר: אֶת כְּבוֹד אָבִיךָ. שֵׁבֶט רְאוּבֵן, שֶׁהִתְיַשֵּׁב בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, לֹא הִצְטַיֵּן בְּשׁוּם דָּבָר, מִלְּבַד בְּמִלְחַמְתּוֹ עִם הַהַגְרִאִים, שֶׁנִּזְכְּרָה בְּדִבְרֵי הַיָּמִים א׳ (פֶּרֶק ה׳, י׳) וְלֹא קָם מִמֶּנּוּ שׁוּם נָבִיא, אוֹ שׁוֹפֵט וּמוֹרֶה לָעָם; גַּם הִתְיַחֵס בְּשִׁוְיוֹן נֶפֶשׁ לְכָל הַנַּעֲשֶׂה בְּקֶרֶב שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל [רְאֵה: שׁוֹפְטִים ה׳, ט״ז].

ה) שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים – בְּטִבְעָם וּבִתְכוּנָתָם. מְכֵרֹתֵיהֶם–מוֹלַדְתָּם. כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם – מוֹלַדְתָּם וּמוֹצָאָם הֵם מִכְּלֵי חָמָס, כְּלוֹמַר: אַנְשֵׁי חָמָס הֵם מִלֵּדָה.

ו) בְּסֹדָם – בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם. אַל־תָּבֹא נַפְשִׁי– נַפְשִׁי לֹא תְּהִי עִמָּהֶם בְּמוֹעֲצוֹתֵיהֶם. תֵּחַד - [מָקוֹר: יָחַד, פ״י] תִּהְיֶה יַחַד. כְּבֹדִי – נַפְשִׁי, רוּחִי [וּלְכַךְ הוּא בָּא בְּמִין נְקֵבָה]. אַל־תֵּחַד כְּבֹדִי – רוּחִי לֹא תִתְיַחֵד עִמָּם בִּקְהָלָם. אִישׁ – [שֵׁם הַקִּבּוּץ, וְכֵן „שׁוֹר" הַבָּא לְהַלָּן] בְּנֵי אָדָם. בְּאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ – בְּכַעֲסָם הַגָּדוֹל הָרְגוּ אֶת אַנְשֵׁי שְׁכֶם, אַף כִּי לֹא עָשׂוּ לָהֶם רָעָה. וּבִרְצוֹנָם– הָרַע, בִּזְדוֹנָם. עִקְּרוּ – הָיוּ מְעַקְּרִים אֶת גִּידֵי הַבִּרְכַּיִם שֶׁל הַבְּהֵמוֹת, כְּדֵי לְהַשְׁחִיתָן. עִקְּרוּ־שׁוֹר – הִשְׁחִיתוּ אֶת הַשְּׁוָרִים, כְּלוֹמַר: הִשְׁמִידוּ אָדָם וּבְהֵמָה בְּלִי חֶמְלָה.

רַשִׁ״י.

אחרים. ג) יֶתֶר שְׂאֵת– ראוי היית להיות יֶתֶר על אחיך בכהונה וְיֶתֶר במלכות, ומי גָרַם לך להפסיד כל אלה? ד) פַּחַז כַּמַּיִם – הפחז והבהלה, אשר מהרת להראות כעסך, כמים הללו הממהרים במרוצתם, לכך אַל־תּוֹתַר – אל תרבה ליטול [לקחת] לך כל היתרונות הללו, שהיו ראוים לך. ה) שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים – בְּעֵצָה אחת על שכם ועל יוסף. כְּלֵי חָמָס – אומָנוּת זו של רציחה חמס [גֶזֶל] הוא בידכם, מִבִּרְכַּת עֵשָׂו היא [וְעַל חַרְבְּךָ תִחְיֶה]; זו אומנות

כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי׃ ו וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר־הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם
לְךָ יִהְיוּ עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקָּרְאוּ בְּנַחֲלָתָם׃ ז וַאֲנִי ׀ בְּבֹאִי מִפַּדָּן
מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בַּדֶּרֶךְ בְּעוֹד כִּבְרַת־אֶרֶץ לָבֹא
אֶפְרָתָה וָאֶקְבְּרֶהָ שָּׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הִוא בֵּית לָחֶם׃ ח וַיַּרְא
יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה׃ ט וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־
אָבִיו בָּנַי הֵם אֲשֶׁר־נָתַן־לִי אֱלֹהִים בָּזֶה וַיֹּאמַר קָחֶם־נָא אֵלַי
וַאֲבָרְכֵם׃ שני י וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן לֹא יוּכַל לִרְאוֹת
וַיַּגֵּשׁ אֹתָם אֵלָיו וַיִּשַּׁק לָהֶם וַיְחַבֵּק לָהֶם׃ יא וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל
אֶל־יוֹסֵף רְאֹה פָנֶיךָ לֹא פִלָּלְתִּי וְהִנֵּה הֶרְאָה אֹתִי אֱלֹהִים

בֵּאוּר.

בִּשְׁבִיל הַבְּרָכָה הַבָּאָה לְהַלָּן (פָּסוּק י״ט). כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן – שְׁנֵי שְׁבָטִים יִהְיוּ וִיקַבְּלוּ פִּי שְׁנַיִם: שְׁנֵי גוֹרָלוֹת בְּחֶלְקַת הָאָרֶץ; בָּזֶה לָקַח יַעֲקֹב אֶת הַבְּכוֹרָה מֵרְאוּבֵן וּנְתָנָהּ לְיוֹסֵף.

ו) וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר הוֹלַדְתָּ... אֲבָל הַבָּנִים שֶׁתּוֹלִיד אַחֲרֵיהֶם, לֹא יֵחָשְׁבוּ לִשְׁבָטִים בִּפְנֵי עַצְמָם. הוֹלַדְתָּ – [עָבָר בִּמְקוֹם עָתִיד].

ז) וַאֲנִי... – כְּלוֹמַר: אֲנִי עוֹשֶׂה זֹאת בִּשְׁבִיל רָחֵל אִמְּךָ הָאֲהוּבָה לִי, שֶׁלֹּא יָכֹלְתִּי לְקָבְרָהּ עִם אֲבוֹתַי. מֵתָה עָלַי – לְאָסוֹנִי; וְכֵן: „עָלַי הָיוּ כֻלָּנָה" וּלְמַעְלָה מ״ב, ל״ו.

וָאֶקְבְּרֶהָ שָּׁם – וְלֹא בִּמְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה. מַכִּיר הוּא, שֶׁלֹּא הִתְנַהֵג עִמָּהּ כְּשׁוּרָה. וְעַל כֵּן הוּא מַעֲלֶה אֶת בְּנֵי בְנָהּ לְמַעֲלַת בָּנִים, וּבְרֹב בָּנִים הַדְרַת אִשָּׁה (שד״ל).

ח) מִי אֵלֶּה – לֹא הִכִּירָם מֵרָחוֹק, כִּי כָהוּ עֵינָיו מִזֹּקֶן.

ט) בָּזֶה – פֹּה, בְּמִצְרַיִם. קָחֶם־נָא – הַגִּישֵׁם נָא אֵלָי.

יא) רְאֹה – [= רְאוֹת; שֵׁם הַפֹּעַל]. לֹא פִלָּלְתִּי – לֹא חָשַׁבְתִּי, אֲשֶׁר כָּזֶה לֹא עָלָה עַל לְבָבִי. וְהִנֵּה... – הוּא מַבִּיעַ

רַשִׁ״י.

ז) וַאֲנִי בְּבֹאִי מִפַּדָּן – אף על פי שאני מטריח עליך להוליכני לקבר בארץ כנען, לא כך עשיתי לאמך, שהרי מתה סמוך לבית לחם, אַלְפַּיִם אמה כְּמִדַּת תְּחוּם שַׁבָּת. וָאֶקְבְּרֶהָ שָּׁם – ולא הולכתיה אפילו לבית לחם. וידעתי שיש בלבך [תרעומות] עלי; אבל דע לך, שעל פי הַדִּבּוּר [של הקב״ה] קברתיה שם, שתהא עזרה לבניה: כשֶׁיַּגְלֶה אותם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם, יוצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים:

קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע, נְהִי בְּכִי תַמְרוּרִים:
רָחֵל מְבַכָּה עַל בָּנֶיהָ...
וְהַקָּבָּ״ה מְשִׁיבָהּ: מִנְעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי וְעֵינַיִךְ מִדִּמְעָה!
יֵשׁ שָׂכָר לִפְעֻלָּתֵךְ וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם.

ח) וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף – בקש לברכם, ונסתלקה שכינה ממנו, לפי שעתיד ירבעם ואחאב לצאת מאפרים, ויֵהוּא ובניו ממנשה. וַיֹּאמֶר: מִי־אֵלֶּה – מהיכן יצאו אלה

גַּם אֶת־זַרְעֶךָ׃ יב וַיּוֹצֵא יוֹסֵף אֹתָם מֵעִם בִּרְכָּיו וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו
אָרְצָה׃ יג וַיִּקַּח יוֹסֵף אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־אֶפְרַיִם בִּימִינוֹ מִשְּׂמֹאל
יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מְנַשֶּׁה בִשְׂמֹאלוֹ מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיַּגֵּשׁ אֵלָיו׃
יד וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא
הַצָּעִיר וְאֶת־שְׂמֹאלוֹ עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שִׂכֵּל אֶת־יָדָיו כִּי
מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר׃ טו וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמַר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר
הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וְיִצְחָק הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי
מֵעוֹדִי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃ טז הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע יְבָרֵךְ
אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק
וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ שלישי יז וַיַּרְא יוֹסֵף כִּי־יָשִׁית אָבִיו
יַד־יְמִינוֹ עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וַיֵּרַע בְּעֵינָיו וַיִּתְמֹךְ יַד־אָבִיו לְהָסִיר
אֹתָהּ מֵעַל רֹאשׁ־אֶפְרַיִם עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה׃ יח וַיֹּאמֶר יוֹסֵף
אֶל־אָבִיו לֹא־כֵן אָבִי כִּי־זֶה הַבְּכֹר שִׂים יְמִינְךָ עַל־רֹאשׁוֹ׃
יט וַיְמָאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יָדַעְתִּי בְנִי יָדַעְתִּי גַּם־הוּא יִהְיֶה־לְּעָם
וְגַם־הוּא יִגְדָּל וְאוּלָם אָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ וְזַרְעוֹ יִהְיֶה

בֵּאוּר.

בָּזֶה אֶת כָּל שִׂמְחָתוֹ וְאָשְׁרוֹ וְתוֹדָתוֹ לֵאלֹהִים.

יב) וַיּוֹצֵא יוֹסֵף אֹתָם ... — לְהַעֲמִידָם בְּסֵדֶר לְקַבֵּל אֶת הַבְּרָכוֹת. מֵעִם־בִּרְכָּיו— שֶׁיָּשְׁבוּ עַל בִּרְכֵּי יַעֲקֹב, כִּי בָזֶה אִמְּצָם לוֹ לְבָנִים. וּרְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק ל׳, ג׳: „וְתֵלֵד עַל בִּרְכַּי״ וּבַבֵּאוּר]. אַפַּיִם=פָּנִים. לְאַפָּיו—לְפָנָיו.

יד) וַיָּשֶׁת עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם — הַבְּרָכָה חָלָה בִּסְמִיכַת הַיָּדַיִם, וְהַיָּד הַיְמָנִית מַשְׁפִּיעָה בְּרָכָה מְרֻבָּה מִן הַשְּׂמָאלִית. וְהוּא הַצָּעִיר— בְּעוֹד שֶׁהוּא הַצָּעִיר [וְזֶהוּ וָו הַמַּצָּב]. שִׂכֵּל אֶת יָדָיו — נָתַן אוֹתָן בַּאֲלַכְסוֹן זוֹ עַל זוֹ. כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר – וְהָיָה רָאוּי לָשִׂים אֶת יְמִינוֹ עַל רֹאשׁוֹ.

טו) וַיְבָרֶךְ אֶת וּבְנֵי יוֹסֵף... הָרֹעֶה אֹתִי – הַמְנַהֵל וּמְכַלְכֵּל אוֹתִי כְּרֹעֶה עֶדְרוֹ.

טז) וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי – בָּזֶה הוּא מְאַמְּצָם לוֹ לְבָנִים. וְיִדְגּוּ – וְדָגָה, ל״ה וְיִרְבּוּ כִּדְגֵי הַיָּם.

יז) וַיַּרְא יוֹסֵף – הַכָּתוּב מְסַפֵּר מַה שֶּׁהָיָה לִפְנֵי הַבְּרָכָה. כִּי־יָשִׁית יָדוֹ–כִּי רוֹצֶה הוּא לָשִׁית יָדוֹ. וַיִּתְמֹךְ–אָחַז בָּהּ לַהֲרִימָהּ.

יט) וַיְמָאֵן אָבִיו – אֲבָל אָבִיו מֵאֵן. אָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ—אַף [illegible] הָיוּ שְׁנֵיהֶם לִשְׁבָטִים גְּדוֹלִים וַחֲשׁוּבִים, וּבְגוֹרָלָם

רַשִׁ״י.

שאינם ראוים לברכה? בקש יוסף רחמים על הדבר ונחה עליו רוח הקדש. יג) וְאֶת מְנַשֶּׁה.. מִימִין יִשְׂרָאֵל–הבא לקראת חברו, שמאלו כנגד ימין חברו, וכיון שהוא הבכור הוא מְיֻמָּן לברכה. יט) גַּם־הוּא יִהְיֶה לְעָם – שעתיד גדעון לצאת ממנו, שהקב״ה עושה נס על ידו. אָחִיו

כה וַיֹּאמְרוּ הֶחֱיִתָנוּ נִמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי וְהָיִינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה׃
כו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֹק עַד־הַיּוֹם הַזֶּה עַל־אַדְמַת מִצְרַיִם
לְפַרְעֹה לַחֹמֶשׁ רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לְבַדָּם לֹא הָיְתָה לְפַרְעֹה׃
כז וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיִּפְרוּ
וַיִּרְבּוּ מְאֹד׃

וַיְחִי.

כח וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְהִי יְמֵי־יַעֲקֹב
שְׁנֵי חַיָּיו שֶׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמְאַת שָׁנָה׃ כט וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־
יִשְׂרָאֵל לָמוּת וַיִּקְרָא ׀ לִבְנוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־נָא מָצָאתִי
חֵן בְּעֵינֶיךָ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וֶאֱמֶת
אַל־נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם׃ ל וְשָׁכַבְתִּי עִם־אֲבֹתַי וּנְשָׂאתַנִי
מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתַּנִי בִּקְבֻרָתָם וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כִדְבָרֶךָ׃

בֵּאוּר.

כה) נִמְצָא חֵן... – בִּטּוּי שֶׁל הַכָּרַת טוֹבָה: בְּעַד זֶה נִשְׁתַּדֵּל תָּמִיד לִמְצֹא חֵן בְּעֵינֶיךָ.

כו) לְפַרְעֹה לַחֹמֶשׁ – שֶׁהַחֵלֶק הַחֲמִישִׁי יִנָּתֵן מַס לְפַרְעֹה. רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים... – מִפְלֶגֶת הַכֹּהֲנִים וּמִפְלֶגֶת אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה בְּמִצְרַיִם הָיוּ חָפְשִׁים מִכָּל הַמִּסִּים.

כז) וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל – הַכָּתוּב חוֹזֵר לְסַפֵּר עַל דְּבַר יַעֲקֹב וּבֵיתוֹ: שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁהַמִּצְרִים הָיוּ שְׁרוּיִם בְּרָעָב, חָיוּ הֵם בִּמְנוּחָה בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן. וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ – הָיוּ לְבַעֲלֵי אֲחֻזָּה וְנַחֲלָה, כִּי יוֹסֵף הָיָה מְנַהֲלָם בְּלֶחֶם וּבְכָל צָרְכֵיהֶם.

כח) שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה – כְּמִסְפַּר שְׁנוֹת חַיֵּי יוֹסֵף עַד שֶׁנִּמְכַּר לְעֶבֶד (לְמַעְלָה: ל"ז, ב').

ל) וְשָׁכַבְתִּי עִם אֲבוֹתַי–כְּלוֹמַר: כַּאֲשֶׁר אָמוּת. וּקְבַרְתַּנִי בִּקְבֻרָתָם – תִּקְבְּרֵנִי בְּקִבְרָם, בִּמְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה.

רַשִׁ"י.

לכל השערים, אשר במלכות מצרים, מקצה גבולה ועד קצה גבולה. כה) וְהָיִינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה – להעלות לו המס הזה בכל שנה לחוק שלא יעבור.

כח) וַיְחִי יַעֲקֹב – למה פָּרָשָׁה זו סתומה [כלומר: שאין שום רֶוַח בספר התורה בין הפסוק הקודם: וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל... ובין פסוק זה. בכל פרשה סתומה יש רֶוַח של ט' אותיות באותה שורה, ופרשה פתוחה מַתחילה בשורה אחרת]? לפי שֶׁכֵּיוָן שנפטר יעקב אבינו, נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת הַשִּׁעְבּוּד. דבר אחר: שֶׁבִּקֵּשׁ לְגַלּוֹת את הקץ לבניו, ונסתם ממנו. כט) וַיִּקְרָא לִבְנוֹ לְיוֹסֵף – למי שהיתה יְכֹלֶת בידו לעשות. חֶסֶד וֶאֱמֶת – חסד שעושים עם המתים הוא חסד של אמת, לפי שאינו מְצַפֶּה לְתַשְׁלוּם

לא וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִי וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל־רֹאשׁ
הַמִּטָּה׃

מח.

א וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה
וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם׃ ב וַיַּגֵּד
לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בִּנְךָ יוֹסֵף בָּא אֵלֶיךָ וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל
וַיֵּשֶׁב עַל־הַמִּטָּה׃ ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־יוֹסֵף אֵל שַׁדַּי נִרְאָה־
אֵלַי בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיְבָרֶךְ אֹתִי׃ ד וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי מַפְרְךָ
וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת
לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲחֻזַּת עוֹלָם׃ ה וְעַתָּה שְׁנֵי־בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ מִצְרַיְמָה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה

בֵּאוּר.

לא) וַיִּשְׁתַּחוּ... עַל רֹאשׁ הַמִּטָּה — לְאוֹת תּוֹדָה; יַעֲקֹב הָיָה זָקֵן וְחַלָּשׁ וְיָשַׁב עַל הַמִּטָּה, וְלֹא יָכֹל לְהִשְׁתַּחֲווֹת אַרְצָה.

א) וַיֹּאמֶר — הָאוֹמֵר [פֹּעַל סְתָמִי]; וְיוֹנָתָן בֶּן עֻזִּיאֵל קָרָא: וַיֵּאָמֵר. וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי בָנָיו — וַיֵּלֶךְ אֶל יַעֲקֹב אָבִיו. וְזֶהוּ סוֹף הַפָּסוּק בְּתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים.

ב) וַיַּגֵּד... וַיֹּאמֶר — [פְּעָלִים סְתָמִים] הוֹדִיעוּהוּ עַל דְּבַר בִּיאַת יוֹסֵף. וַיִּתְחַזֵּק — בִּשְׁבִיל שֶׁהָיָה שׁוֹכֵב מֵרֹב חֻלְשָׁה. וַיֵּשֶׁב עַל הַמִּטָּה — וְאֶת רַגְלָיו הוֹרִיד לָאָרֶץ.

ג) נִרְאָה־אֵלַי בְּלוּז — הִיא בֵּית אֵל. [רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק ל״ה, ו׳, ט״ו].

ד) לִקְהַל עַמִּים — לְקִבּוּץ שֶׁל שְׁבָטִים גְּדוֹלִים [רְאֵה שָׁם: י״א, י״ב].

ה) וְעַתָּה — אַחֲרֵי שֶׁקִּבַּלְתִּי אֶת הַבְּרָכָה, הֲרֵי בְּיָדִי לָתֵת לְאֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה מַתָּנָה טוֹבָה: עַד־בֹּאִי — לִפְנֵי בֹאִי. לִי־הֵם — כִּבְנֵי הֵם נֶחְשָׁבִים לְנַחֲלָה. וְהוּא מוֹסִיף וּמְבָאֵר: אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה — הִקְדִּים אֶת אֶפְרַיִם לִמְנַשֶּׁה

רַשִׁ״י.

גמול. לא) וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל — תַּעֲלָא בְּעִידָּנֵיהּ סְגִיד לֵיהּ [השועל בזמנו, כלומר: בשעה שהוא המושל, הִשְׁתַּחֲוֵה לו; לפי הגדה עתיקה יש חֹדֶשׁ, שהשועל הוא מלך על החיות]. עַל רֹאשׁ הַמִּטָּה — הפך עצמו לצד השכינה; מִכַּאן אמרו, שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה. והִשְׁתַּחֲוָה עליו, שהיתה מטתו שְׁלֵמָה ולא היה בה רשע, שהרי יוסף מלך הוא וְנִשְׁבָּה לבין העכו״ם [עַכּוּ״ם=עובדי כוכבים ומזלות, כלומר; עובדי אלילים] והרי הוא עומד בצדקו.

א) וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף — אפרים היה רגיל לפני יעקב בְּתַלְמוּד, וכשחלה יעקב בארץ גושן, הלך אפרים אצל אביו למצרים להגיד לו. וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ — כדי שיברכם יעקב לפני מותו. ב) וַיַּגֵּד — אחד מן המגידים, והרי זה מקרא קצר. וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל — אמר: אף על פי שהוא בני — מלך הוא, אחלק לו כבוד; מכאן, שחולקין כבוד למלכות.

מְגוּרֵיהֶֽם׃ י וַיְבָ֥רֶךְ יַעֲקֹ֖ב אֶת־פַּרְעֹ֑ה וַיֵּצֵ֖א מִלִּפְנֵ֥י פַרְעֹֽה׃ שביעי
יא וַיּוֹשֵׁ֣ב יוֹסֵף֮ אֶת־אָבִ֣יו וְאֶת־אֶחָיו֒ וַיִּתֵּ֨ן לָהֶ֤ם אֲחֻזָּה֙ בְּאֶ֣רֶץ
מִצְרַ֔יִם בְּמֵיטַ֥ב הָאָ֖רֶץ בְּאֶ֣רֶץ רַעְמְסֵ֑ס כַּאֲשֶׁ֖ר צִוָּ֥ה פַרְעֹֽה׃
יב וַיְכַלְכֵּ֤ל יוֹסֵף֙ אֶת־אָבִ֣יו וְאֶת־אֶחָ֔יו וְאֵ֖ת כָּל־בֵּ֣ית אָבִ֑יו
לֶ֖חֶם לְפִ֥י הַטָּֽף׃ יג וְלֶ֤חֶם אֵין֙ בְּכָל־הָאָ֔רֶץ כִּֽי־כָבֵ֥ד הָרָעָ֖ב
מְאֹ֑ד וַתֵּ֜לַהּ אֶ֤רֶץ מִצְרַ֙יִם֙ וְאֶ֣רֶץ כְּנַ֔עַן מִפְּנֵ֖י הָרָעָֽב׃ יד וַיְלַקֵּ֣ט
יוֹסֵ֗ף אֶת־כָּל־הַכֶּ֙סֶף֙ הַנִּמְצָ֤א בְאֶֽרֶץ־מִצְרַ֙יִם֙ וּבְאֶ֣רֶץ כְּנַ֔עַן
בַּשֶּׁ֖בֶר אֲשֶׁר־הֵ֣ם שֹׁבְרִ֑ים וַיָּבֵ֥א יוֹסֵ֛ף אֶת־הַכֶּ֖סֶף בֵּ֥יתָה־
פַרְעֹֽה׃ טו וַיִּתֹּ֣ם הַכֶּ֗סֶף מֵאֶ֣רֶץ מִצְרַיִם֮ וּמֵאֶ֣רֶץ כְּנַעַן֒ וַיָּבֹאוּ֩
כָל־מִצְרַ֨יִם אֶל־יוֹסֵ֤ף לֵאמֹר֙ הָֽבָה־לָּ֣נוּ לֶ֔חֶם וְלָ֥מָּה נָמ֖וּת
נֶגְדֶּ֑ךָ כִּ֥י אָפֵ֖ס כָּֽסֶף׃ טז וַיֹּ֤אמֶר יוֹסֵף֙ הָב֣וּ מִקְנֵיכֶ֔ם וְאֶתְּנָ֥ה
לָכֶ֖ם בְּמִקְנֵיכֶ֑ם אִם־אָפֵ֖ס כָּֽסֶף׃ יז וַיָּבִ֣יאוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם֮ אֶל־
יוֹסֵף֒ וַיִּתֵּ֣ן לָהֶם֩ יוֹסֵ֨ף לֶ֜חֶם בַּסּוּסִ֗ים וּבְמִקְנֵ֥ה הַצֹּ֛אן וּבְמִקְנֵ֥ה
הַבָּקָ֖ר וּבַחֲמֹרִ֑ים וַיְנַהֲלֵ֤ם בַּלֶּ֙חֶם֙ בְּכָל־מִקְנֵהֶ֔ם בַּשָּׁנָ֖ה הַהִֽוא׃

בֵּאוּר.

שֶׁהָיוּ גֵּרִים בְּאֶרֶץ כְּמוֹנִי, הֶאֱרִיכוּ יָמִים וְרָאוּ בְטוֹבָה יוֹתֵר מִמֶּנִּי (אַבְרָהָם חַי קע"ה שָׁנָה, וְיִצְחָק – ק"פ שָׁנָה).

י) וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב... — זוֹהִי בִּרְכַּת הַפְּרֵדָה. (וְכֵן בִּשְׁמוּאֵל ב', י"ט, פָּסוּק מ').

יא) וַיּוֹשֵׁב — הוֹשִׁיב (יָשַׁב-הוֹשִׁיב, חַסְרֵי פ"י: הִפְעִיל). בְּאֶרֶץ רַעְמְסֵס – פֶּלֶךְ בִּצְפוֹן מִצְרַיִם, שֶׁשָּׁם בָּנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי כֵן אֶת הָעִיר רַעְמְסֵס.

יב) וַיְכַלְכֵּל – (מָקוֹר: כּוּל, ע"ו, פִּעֵל מְרֻבָּע: כִּלְכֵּל) פִּרְנֵס, מִלֵּא אֶת צָרְכֵיהֶם.

לְפִי הַטָּף – לְפִי מִסְפַּר הַיְלָדִים, שֶׁלְּכָל אֶחָד מֵהֶם.

יג) וַתֵּלַהּ (=וַתִּלְהֶה; מָקוֹר: לָהָה=לָאָה, ל"ה; פָּעַל; וְכֵן: וַתֵּתַע – תָּעָה) עָיְפָה.

יד) בַּשֶּׁבֶר – בִּמְחִיר הַתְּבוּאָה.

טו) וַיִּתֹּם – תֹּם-תָּמֹם, ע"ע, פָּעַל; עָתִיד ב"ו נִגְמַר. וּמֵאֶרֶץ כְּנַעַן – אַךְ יַעֲקֹב וּבֵיתוֹ נִצְּלוּ מִצָּרַת הָרָעָב. הָבָה – תְּנָה. כִּי אָפֵס כָּסֶף – כִּי תַם הַכֶּסֶף.

יז) וַיְנַהֲלֵם – נָהַג אוֹתָם, כְּלוֹמַר: פִּרְנְסָם. בְּכָל מִקְנֵיהֶם – בִּמְחִיר הַמִּקְנֶה, שֶׁלָּקַח מֵהֶם.

רַשִׁ"י.

ימי גְרוּתַי; כל ימי הייתי גר בארץ. י) וַיְבָרֶךְ – כדרך הנכנסים מלפני השרים מברכים אותם ונוטלים רשות. ומה ברכה בֵּרְכוֹ? שיעלה נילוס לרגליו; לפי שאין ארץ מצרים שותה מי גשמים, אלא נילוס עולה ומשקה, ומברכתו של יעקב היה פרעה בא אל נילוס, והוא עולה לקראתו ומשקה את הארץ. יב) לְפִי הַטָּף – לפי הצריך לכל בני ביתם; ודרך הטף

יח וַתִּתֹּם הַשָּׁנָה הַהִוא וַיָּבֹאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית וַיֹּאמְרוּ לוֹ
לֹא־נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי כִּי אִם־תַּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל־אֲדֹנִי
לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי אֲדֹנִי בִּלְתִּי אִם־גְּוִיָּתֵנוּ וְאַדְמָתֵנוּ׃ יט לָמָּה
נָמוּת לְעֵינֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אַדְמָתֵנוּ קְנֵה־אֹתָנוּ וְאֶת־אַדְמָתֵנוּ
בַּלָּחֶם וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְאַדְמָתֵנוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה וְתֶן־זֶרַע וְנִחְיֶה
וְלֹא נָמוּת וְהָאֲדָמָה לֹא תֵשָׁם׃ כ וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת־כָּל־אַדְמַת
מִצְרַיִם לְפַרְעֹה כִּי־מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ כִּי־חָזַק עֲלֵהֶם
הָרָעָב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפַרְעֹה׃ כא וְאֶת־הָעָם הֶעֱבִיר אֹתוֹ
לֶעָרִים מִקְצֵה גְבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קָצֵהוּ׃ כב רַק אַדְמַת
הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה כִּי חֹק לַכֹּהֲנִים מֵאֵת פַּרְעֹה וְאָכְלוּ אֶת־
חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה עַל־כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת־אַדְמָתָם׃
כג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־הָעָם הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת־אַדְמַתְכֶם
לְפַרְעֹה הֵא־לָכֶם זֶרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת־הָאֲדָמָה׃ כד וְהָיָה בַּתְּבוּאֹת
וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע הַיָּדֹת יִהְיֶה לָכֶם לְזֶרַע
הַשָּׂדֶה וּלְאָכְלְכֶם וְלַאֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם וְלֶאֱכֹל לְטַפְּכֶם׃ מפטיר

בֵּאוּר.

יח) תַּם הַכֶּסֶף... אֶל אֲדֹנִי — אַחֲרֵי שֶׁהַכֶּסֶף תַּם מִמֶּנּוּ וְעָבַר אֶל אֲדֹנִי, לֹא נִשְׁאַר לָנוּ. בִּלְתִּי אִם־גְּוִיָּתֵנוּ — רַק גּוּפֵנוּ.

יט) גַּם־אַדְמָתֵנוּ — שֶׁבְּלִי זֶרַע הִיא שׁוֹמֵמָה וַחֲשׁוּבָה כְּמֵתָה. אֲנַחְנוּ וְאַדְמָתֵנוּ עֲבָדִים — מְשֻׁעְבָּדִים. לֹא תֵשָׁם — [מָקוֹר: יָשֹׁם = שָׁמֹם. פי׳] לֹא תִהְיֶה שְׁמָמָה.

כא) הֶעֱבִיר לֶעָרִים — מֵעִיר לָעִיר. לְמַעַן יֵדְעוּ, כִּי הֵם יוֹשְׁבִים עַל אַדְמַת הַמֶּלֶךְ.

כב) כִּי חֹק לַכֹּהֲנִים — דָּבָר קָצוּב לְפַרְנָסָה, שָׂכָר קָבוּעַ לְכַלְכָּלָתָם.

כג) הֵא — מִלַּת הָרֶמֶז, כְּמוֹ הָא בַּאֲרַמִּית; וּפֵרוּשָׁהּ: הִנֵּה.

כד) בַּתְּבוּאֹת — בְּעֵת אָסְפְּ קְצִיר הַשָּׂדוֹת. חֲמִישִׁית — הַחֵלֶק הַחֲמִישִׁי. הַיָּדוֹת — הַחֲלָקִים. וְלַאֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם — לָעֲבָדִים, לַבְּהֵמָה וְלָעוֹף.

רַשִׁ"י.

הוא לפורר את הלחם שלא לצורך (ס"א)]. וְתֶן־זֶרַע — לזרוע האדמה. ואעפ"י [ואף על פי שאמר יוסף: „ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר", מִכֵּיוָן שבא יעקב למצרים, באה ברכה לרגליו, והתחילו לזרוע. לֹא תֵשָׁם — לא תָבוּר, לשון שדה בור, שאינו חרוש.

כא) וְאֶת הָעָם הֶעֱבִיר — יוסף מעיר לעיר, והושיב של עיר זו בַּחֲבֶרְתָּהּ, לזכרון, שאין להם עוד חלק בארץ. ולא הוצרך הַכָּתוּב לכתוב זאת, אלא להודיעך שִׁבְחוֹ של יוסף, שֶׁנִּתְכַּוֵּן להסיר חרפה מעל אחיו, שלא יהיו קורין אותם גולים. מִקְצֵה גְבוּל מִצְרַיִם — כן עשה

מִלְּבַד נְשֵׁי בְנֵי־יַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ׃ כז וּבְנֵי יוֹסֵף
אֲשֶׁר־יֻלַּד־לוֹ בְמִצְרַיִם נֶפֶשׁ שְׁנָיִם כָּל־הַנֶּפֶשׁ לְבֵית־יַעֲקֹב
הַבָּאָה מִצְרַיְמָה שִׁבְעִים׃ ס ששי כח וְאֶת־יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו
אֶל־יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו גֹּשְׁנָה וַיָּבֹאוּ אַרְצָה גֹּשֶׁן׃ כט וַיֶּאְסֹר
יוֹסֵף מֶרְכַּבְתּוֹ וַיַּעַל לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל אָבִיו גֹּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו
וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָיו וַיֵּבְךְּ עַל־צַוָּארָיו עוֹד׃ ל וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל
אֶל־יוֹסֵף אָמוּתָה הַפָּעַם אַחֲרֵי רְאוֹתִי אֶת־פָּנֶיךָ כִּי עוֹדְךָ חָי׃
לא וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וְאֶל־בֵּית אָבִיו אֶעֱלֶה וְאַגִּידָה
לְפַרְעֹה וְאֹמְרָה אֵלָיו אַחַי וּבֵית־אָבִי אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ־כְּנַעַן בָּאוּ
אֵלָי׃ לב וְהָאֲנָשִׁים רֹעֵי צֹאן כִּי־אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ וְצֹאנָם
וּבְקָרָם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם הֵבִיאוּ׃ לג וְהָיָה כִּי־יִקְרָא לָכֶם פַּרְעֹה
וְאָמַר מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם׃ לד וַאֲמַרְתֶּם אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ עֲבָדֶיךָ
מִנְּעוּרֵינוּ וְעַד־עַתָּה גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבֹתֵינוּ בַּעֲבוּר תֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ
גֹּשֶׁן כִּי־תוֹעֲבַת מִצְרַיִם כָּל־רֹעֵה צֹאן׃

בֵּאוּר.

כז) כָּל־הַנֶּפֶשׁ . . . שִׁבְעִים — שִׁשִּׁים וְשִׁשָּׁה בְּנֵי יַעֲקֹב וּבְנֵיהֶם. יוֹסֵף וּשְׁנֵי בָנָיו וְיַעֲקֹב.

כח) לְהוֹרוֹת לְפָנָיו — שֶׁיּוֹסֵף יוֹרֶה לוֹ אֶת הַמָּקוֹם שֶׁנּוֹעַד בְּעַד יַעֲקֹב וּבָנָיו בְּגֹשֶׁן.

כט) וַיַּעַל — מִן הַשְּׁפֵלָה, שֶׁלְּיַד הַנִּילוּס לְאֶרֶץ גֹּשֶׁן הַגְּבֹהָה מִמֶּנָּה. וַיֵּבְךְּ עַל־צַוָּארָיו עוֹד — בָּכָה עָלָיו מִשִּׂמְחָה זְמַן רַב.

ל) אָמוּתָה הַפָּעַם — עַכְשָׁו הִנְנִי נָכוֹן לָמוּת, כִּי כְבָר זָכִיתִי לַאֲשֶׁר הַיּוֹתֵר גָּדוֹל בְּחַיַּי.

לג) כִּי אַנְשֵׁי מִקְנֶה הָיוּ — מֵעוֹדָם.

לד) בַּעֲבוּר תֵּשְׁבוּ. . . כֹּה תֹאמְרוּ לְמַעַן תֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן. כִּי תוֹעֲבַת מִצְרַיִם — בְּמִצְרַיִם נֶחְשְׁבוּ הָרוֹעִים לְמִפְלָגָה שְׁפָלָה, וּכְשֶׁיִּשְׁמַע פַּרְעֹה, שֶׁאֲחֵי יוֹסֵף רֹעִים הֵם, יוֹשִׁיבֵם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן, הַיּוֹשֶׁבֶת עַל גְּבוּל הָאָרֶץ, וְקָשֶׁה הָיָה שֶׁיִּתֵּן לְנָכְרִים לְהִתְיַשֵּׁב בָּהּ.

רַשִׁ"י.

וְשָׁלֹשׁ — וּבִפְרָטָן אִי אתה מוצא אלא ל"ב; אלא זו יוֹכֶבֶד, שנולדה בין החומות בכניסתם לעיר. כח) לְהוֹרֹת — לְפַנּוֹת לו מקום ולהורות היאך [איך] יתישב בה. ומדרש אגדה: להורות לפניו: לתקן לו בית תַּלְמוּד, שמשם תצא הוראה. לְפָנָיו — קודם שיגיע לְשָׁם. כט) וַיֶּאְסֹר יוסף מֶרְכַּבְתּוֹ — הוא עצמו אסר את הסוסים למרכבה להזדרז לכבוד אביו. ל) אָמוּתָה הַפָּעַם — סָבוּר הייתי למות שתי מיתות: בעולם הזה ולעולם הבא, שנסתלקה ממני שכינה, והייתי אומר, שֶׁיִּתְבָּעֵנִי הקב"ה מיתתך; עכשו, שעודך חי, לא אמות אלא פעם אחת.

מז.

א וַיָּבֹא יוֹסֵף וַיַּגֵּד לְפַרְעֹה וַיֹּאמֶר אָבִי וְאַחַי וְצֹאנָם וּבְקָרָם
וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם בָּאוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנָּם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן: ב וּמִקְצֵה
אֶחָיו לָקַח חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים וַיַּצִּגֵם לִפְנֵי פַרְעֹה: ג וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה
אֶל־אֶחָיו מַה־מַּעֲשֵׂיכֶם וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה רֹעֵה צֹאן עֲבָדֶיךָ
גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲבוֹתֵינוּ: ד וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה לָגוּר בָּאָרֶץ
בָּאנוּ כִּי־אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי־כָבֵד הָרָעָב
בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה יֵשְׁבוּ־נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן: ה וַיֹּאמֶר
פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ וְאַחֶיךָ בָּאוּ אֵלֶיךָ: ו אֶרֶץ
מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הִוא בְּמֵיטַב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־
אַחֶיךָ יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וְאִם־יָדַעְתָּ וְיֶשׁ־בָּם אַנְשֵׁי־חַיִל
וְשַׂמְתָּם שָׂרֵי מִקְנֶה עַל־אֲשֶׁר־לִי: ז וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־יַעֲקֹב
אָבִיו וַיַּעֲמִדֵהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה: ח וַיֹּאמֶר
פַּרְעֹה אֶל־יַעֲקֹב כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ: ט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־
פַּרְעֹה יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה מְעַט וְרָעִים הָיוּ
יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי וְלֹא הִשִּׂיגוּ אֶת־יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי בִּימֵי

בֵּאוּר.

ב) וּמִקְצֵה אֶחָיו – מִתּוֹךְ אֶחָיו, מִבֵּינֵיהֶם [וְהַקּ' בְּלִי דָגֵשׁ, הָרָגִיל לְהִשָּׁמֵט מֵאוֹת שְׁוָאִית].

ג) אֶל־אֶחָיו – אַחֵי יוֹסֵף. רֹעֵה–[=רֹעֵי].

ו) בְּמֵיטַב הָאָרֶץ – בַּמָּקוֹם הַיּוֹתֵר טוֹב בָּאָרֶץ, וְהוּא אֶרֶץ גֹּשֶׁן. שָׂרֵי מִקְנֶה – פְּקִידִים עַל רֹעֵי מִקְנֵה הַמֶּלֶךְ: וְכֵן: „דֹּאֵג הָאֲדֹמִי, אַבִּיר הָרֹעִים, אֲשֶׁר לְשָׁאוּל" (שְׁמוּאֵל א׳, כ״א, ח׳). וְיֶשׁ־בָּם – כִּי יֵשׁ בָּהֶם.

ז) וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה – זוֹהִי מֵעֵין שְׁאֵילַת שָׁלוֹם לַמֶּלֶךְ

ט) יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי – כָּל יָמַי, שֶׁהָיִיתִי נוֹדֵד, מִתְגּוֹרֵר בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה. מְעַט וְרָעִים – שֶׁעָבְרוּ עָלַי בִּתְלָאוֹת רַבּוֹת: בָּרַחְתִּי מִפְּנֵי עֵשָׂו אָחִי, נִשְׂכַּרְתִּי לְלָבָן, בַּיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה, הַפַּחַד מִפְּנֵי הַפְּגִישָׁה עִם עֵשָׂו וּלְסוֹף–צַעֲרִי עַל אֲבֵדַת יוֹסֵף בְּמֶשֶׁךְ עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה. וְלֹא הִשִּׂיגוּ – וְלֹא הִגִּיעוּ בְּטוּבָם וּבְמִסְפָּרָם. בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם–אֲבוֹתַי,

רַשִׁ"י.

ב) מִקְצֵה אֶחָיו – מן הפחותים שבהם בגבורה, שאינם נראים גבורים; שאם יראה אותם גבורים, יעשה אותם אנשי מלחמתו. ו) אַנְשֵׁי חַיִל – בקיאים בְּאוּמָנוּתָם. ז) וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב – היא שאילת שלום, כדרך כל הנראים לפני המלכים לִפְרָקִים. ט) יְמֵי מְגוּרַי –

יַעֲקֹב אֲבִיהֶם׃ כו וַיַּגִּדוּ לוֹ לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי וְכִי־הוּא מֹשֵׁל
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם וַיָּפָג לִבּוֹ כִּי לֹא־הֶאֱמִין לָהֶם׃ כז וַיְדַבְּרוּ
אֵלָיו אֵת כָּל־דִּבְרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיַּרְא אֶת־
הָעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח יוֹסֵף לָשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב
אֲבִיהֶם׃ רביעי כח וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד־יוֹסֵף בְּנִי חָי אֵלְכָה
וְאֶרְאֶנּוּ בְּטֶרֶם אָמוּת׃

מו.

א וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּבֹא בְּאֵרָה שָּׁבַע וַיִּזְבַּח זְבָחִים
לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק׃ ב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים ׀ לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת
הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב ׀ יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ג וַיֹּאמֶר אָנֹכִי הָאֵל
אֱלֹהֵי אָבִיךָ אַל־תִּירָא מֵרְדָה מִצְרַיְמָה כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל
אֲשִׂימְךָ שָׁם׃ ד אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעַלְךָ גַם־
עָלֹה וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל־עֵינֶיךָ׃ ה וַיָּקָם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע
וַיִּשְׂאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם וְאֶת־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם
בָּעֲגָלוֹת אֲשֶׁר־שָׁלַח פַּרְעֹה לָשֵׂאת אֹתוֹ׃ ו וַיִּקְחוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם
וְאֶת־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ מִצְרָיְמָה יַעֲקֹב

בֵּאוּר.

כו) וַיָּפָג – וּמָקוֹר: פּוּג, ע״ו, עָתִיד מֻדְגָּשׁ. וַיָּפָג לִבּוֹ – נִדְהַם, הַלֵּב כְּמוֹ חָדַל לִדְפֹּק מִשִּׂמְחַת פִּתְאֹם.

כז) וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב – שָׁב לִתְחִיָּה.

כח) רַב – דַּי לִי שִׂמְחָתִי וְאָשְׁרִי בְּחַיָּי!

א) בְּאֵרָה שָּׁבַע – הִיא קְצֵה הַגְּבוּל הַדְּרוֹמִי שֶׁל אֶרֶץ כְּנַעַן בַּדֶּרֶךְ לְמִצְרָיִם.

ג) מֵרְדָה – ו = מֵרֶדֶת, שֵׁם הַפֹּעַל; יָ״ר ד; וְכֵן: „לְדֵעָה״ (שְׁמוֹת ב׳ ד׳) = לָדַעַת.

ד) וְאָנֹכִי אַעַלְךָ – וּמָקוֹר: עָלֹה, ל״ה; הִפְעִיל: הֶעֱלָה] רָמַז לוֹ, שֶׁיָּשׁוּבוּ בָנָיו מֵאֶרֶץ גָּלוּתָם לְאֶרֶץ כְּנָעַן. יָשִׁית יָדוֹ עַל־עֵינֶיךָ – הַיָּד הַיּוֹתֵר חֲבִיבָה לְךָ תְּעַצֵּם אֶת עֵינֶיךָ לְאַחַר מוֹתְךָ.

רַשִׁ״י.

דבר מכירתו לְהִתְוַכֵּחַ זה עם זה ולומר: על ידך נמכר, אתה ספרת לשון הרע עליו וגרמת לשנאתו. כז) וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב – שרתה [נחה] עליו שכינה, שפרשה ממנו. כח) רַב – לי עוד שמחה וחדוה, הואיל ועוד יוסף בני חי.

א) לֵאלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק – חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זְקֵנו, לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם. ג) אַל תִּירָא מֵרְדָה מִצְרַיְמָה – לפי שהיה מֵצֵר [מִצְטַעֵר] על שֶׁנִּזְקַק [הֻצְרַךְ] לצאת לחוצה לארץ. ד) וְאָנֹכִי אַעַלְךָ – הבטיחו להיות נקבר בארץ. ו) אֲשֶׁר

וְכָל־זַרְעוֹ אִתּוֹ׃ ז בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו אִתּוֹ בְּנֹתָיו וּבְנוֹת בָּנָיו וְכָל־
זַרְעוֹ הֵבִיא אִתּוֹ מִצְרָיְמָה׃ ס חמישי ח וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיְמָה יַעֲקֹב וּבָנָיו בְּכֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן׃
ט וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ וּפַלּוּא וְחֶצְרֹן וְכַרְמִי׃ י וּבְנֵי שִׁמְעוֹן
יְמוּאֵל וְיָמִין וְאֹהַד וְיָכִין וְצֹחַר וְשָׁאוּל בֶּן־הַכְּנַעֲנִית׃ יא וּבְנֵי
לֵוִי גֵּרְשׁוֹן קְהָת וּמְרָרִי׃ יב וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשֵׁלָה וָפֶרֶץ
וָזָרַח וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ חֶצְרֹן
וְחָמוּל׃ יג וּבְנֵי יִשָּׂשכָר תּוֹלָע וּפֻוָּה וְיוֹב וְשִׁמְרֹן׃ יד וּבְנֵי
זְבֻלוּן סֶרֶד וְאֵלוֹן וְיַחְלְאֵל׃ טו אֵלֶּה ׀ בְּנֵי לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה
לְיַעֲקֹב בְּפַדַּן אֲרָם וְאֵת דִּינָה בִתּוֹ כָּל־נֶפֶשׁ בָּנָיו וּבְנוֹתָיו
שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ׃ טז וּבְנֵי גָד צִפְיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבֹּן עֵרִי
וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי׃ יז וּבְנֵי אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה
וְשֶׂרַח אֲחֹתָם וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל׃ יח אֵלֶּה בְּנֵי זִלְפָּה
אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְלֵאָה בִתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה
נָפֶשׁ׃ יט בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כ וַיִּוָּלֵד לְיוֹסֵף
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן
אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם׃ כא וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל
גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וָרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְדְּ׃ כב אֵלֶּה בְּנֵי רָחֵל
אֲשֶׁר יֻלַּד לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ אַרְבָּעָה עָשָׂר׃ כג וּבְנֵי־דָן חֻשִׁים׃
כד וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם׃ כה אֵלֶּה בְּנֵי בִלְהָה
אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ
שִׁבְעָה׃ כו כָּל־הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרַיְמָה יֹצְאֵי יְרֵכוֹ

בֵּאוּר.

ז) בְּנֹתָיו – דִּינָה וְכַלּוֹתָיו. וּבְנוֹת בָּנָיו – כַּלּוֹתֵיהֶם וְשֶׂרַח בַּת אָשֵׁר.

י) בֶּן הַכְּנַעֲנִית – פֵּרַשׁ לְךָ הַכָּתוּב, מִפְּנֵי שֶׁבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ נִזְהָרִים מֵהִתְחַתֵּן בִּכְנַעֲנִים.

טו) שְׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ – וְיַעֲקֹב בִּכְלָל.

כב) יֻלַּד – יָחִיד בִּמְקוֹם רַבִּים: יֻלְּדוּ.

רַשִׁ״י.

בְּאֶרֶץ כְּנַעַן – אבל מה שרכש בפדן ארם נתן הכל לְעֵשָׂו, בשביל חלקו במערת המכפלה; אמר: נִכְסֵי חוצה לארץ אינם כְּדָאִים לי, וזהו „אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי": העמיד לו צבורים של זהב ושל כסף כמין כְּרִי [עֲרֵמָה], ואמר לו: טול את אלו. טו) שְׁלֹשִׁים

אֹתִ֖י מִצְרָֽיְמָה׃ ה וְעַתָּ֣ה ׀ אַל־תֵּעָ֣צְב֗וּ וְאַל־יִ֙חַר֙ בְּעֵ֣ינֵיכֶ֔ם כִּֽי־
מְכַרְתֶּ֥ם אֹתִ֖י הֵ֑נָּה כִּ֣י לְמִֽחְיָ֔ה שְׁלָחַ֥נִי אֱלֹהִ֖ים לִפְנֵיכֶֽם׃ ו כִּי־
זֶ֛ה שְׁנָתַ֥יִם הָרָעָ֖ב בְּקֶ֣רֶב הָאָ֑רֶץ וְעוֹד֙ חָמֵ֣שׁ שָׁנִ֔ים אֲשֶׁ֥ר אֵין־
חָרִ֖ישׁ וְקָצִֽיר׃ ז וַיִּשְׁלָחֵ֤נִי אֱלֹהִים֙ לִפְנֵיכֶ֔ם לָשׂ֥וּם לָכֶ֛ם שְׁאֵרִ֖ית
בָּאָ֑רֶץ וּלְהַחֲי֣וֹת לָכֶ֔ם לִפְלֵיטָ֖ה גְּדֹלָֽה׃ שלישי ח וְעַתָּ֗ה לֹֽא־
אַתֶּ֞ם שְׁלַחְתֶּ֤ם אֹתִי֙ הֵ֔נָּה כִּ֖י הָאֱלֹהִ֑ים וַיְשִׂימֵ֨נִי לְאָ֜ב לְפַרְעֹ֗ה
וּלְאָדוֹן֙ לְכָל־בֵּית֔וֹ וּמֹשֵׁ֖ל בְּכָל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ ט מַהֲרוּ֮ וַעֲל֣וּ
אֶל־אָבִי֒ וַאֲמַרְתֶּ֣ם אֵלָ֗יו כֹּ֤ה אָמַר֙ בִּנְךָ֣ יוֹסֵ֔ף שָׂמַ֥נִי אֱלֹהִ֖ים
לְאָד֣וֹן לְכָל־מִצְרָ֑יִם רְדָ֥ה אֵלַ֖י אַל־תַּעֲמֹֽד׃ י וְיָשַׁבְתָּ֣ בְאֶֽרֶץ־
גֹּ֗שֶׁן וְהָיִ֤יתָ קָרוֹב֙ אֵלַ֔י אַתָּ֕ה וּבָנֶ֖יךָ וּבְנֵ֣י בָנֶ֑יךָ וְצֹאנְךָ֥ וּבְקָרְךָ֖
וְכָל־אֲשֶׁר־לָֽךְ׃ יא וְכִלְכַּלְתִּ֤י אֹֽתְךָ֙ שָׁ֔ם כִּי־ע֛וֹד חָמֵ֥שׁ שָׁנִ֖ים
רָעָ֑ב פֶּן־תִּוָּרֵ֛שׁ אַתָּ֥ה וּבֵֽיתְךָ֖ וְכָל־אֲשֶׁר־לָֽךְ׃ יב וְהִנֵּ֤ה עֵֽינֵיכֶם֙
רֹא֔וֹת וְעֵינֵ֖י אָחִ֣י בִנְיָמִ֑ין כִּי־פִ֖י הַֽמְדַבֵּ֥ר אֲלֵיכֶֽם׃ יג וְהִגַּדְתֶּ֣ם
לְאָבִ֗י אֶת־כָּל־כְּבוֹדִי֙ בְּמִצְרַ֔יִם וְאֵ֖ת כָּל־אֲשֶׁ֣ר רְאִיתֶ֑ם
וּמִהַרְתֶּ֛ם וְהוֹרַדְתֶּ֥ם אֶת־אָבִ֖י הֵֽנָּה׃ יד וַיִּפֹּ֛ל עַל־צַוְּארֵ֥י בִנְיָמִֽן־

בֵּ א ו ּ ר.

„יוֹסֵף", וְלָכֵן לֹא אָמַר: אוֹתוֹ. וְכֵן: „אָנֹכִי יְיָ... אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ" (שְׁמוֹת כ׳ א׳).

ה) אַל תֵּעָצְבוּ — [נִפְעַל: הֵעָצֵב] אַל תִּהְיוּ עֲצוּבִים. לְמִחְיָה — לְפַרְנָסָה.

ו) אֵין חָרִישׁ וְקָצִיר — כִּי בִּימֵי הָרָעָב לֹא יִצְמַח מְאוּמָה.

ז) שְׁאֵרִית — אַחֲרִית, פְּלֵיטָה. לָשׂוּם לָכֶם שְׁאֵרִית — לָתֵת לָכֶם אַחֲרִית וְקִיּוּם הַחַיִּים. וּלְהַחֲיוֹת לָכֶם — [=אֶתְכֶם] וּלְכַלְכֵּל אֶתְכֶם, לְהַחֲיוֹתְכֶם. לִפְלֵיטָה גְּדֹלָה — מִפְּנֵי הָרָעָב.

ח) לְאָב לְפַרְעֹה — אָב הוּא הַתֹּאַר הַיּוֹתֵר גָּדוֹל בְּמַלְכוּת, וְהַכַּוָּנָה: לְיוֹעֵץ.

ט) אַל־תַּעֲמֹד — אַל תִּתְמַהְמֵהַּ.

י) אֶרֶץ־גֹּשֶׁן — הִיא אֶרֶץ רַעְמְסֵס. (פֶּרֶק מ״ז, י״א) עַל הַחוֹף הַמִּזְרָחִי שֶׁל הַנִּילוּס. וְיֵשׁ גַּם חֶבֶל אֶרֶץ בְּהָרֵי יְהוּדָה בְּשֵׁם גֹּשֶׁן.

יא) וְכִלְכַּלְתִּי — [מָקוֹר: כּוּל, ע״ו; פִּעֵל מְרֻבָּע: כַּלְכֵּל; עָבָר מְהֻפָּךְ] וַאֲפַרְנֵס. פֶּן תִּוָּרֵשׁ — [מָקוֹר: יָרֹשׁ; נִפְעַל: הִוָּרֵשׁ] שֶׁלֹּא תִהְיֶה לְרָשׁ, תֶּעֱנִי, אִם לֹא תְמַהֵר לָבֹא אֵלַי.

רַשִׁ״י.

עַכְשָׁו אַחַי נכלמים, קרא להם בלשון רַכָּה ובתחנונים. יב) וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם ראות — שאני אחיכם, כי פי המדבר עליכם בלשון הקדש. וְעֵינֵי אָחִי בִנְיָמִין — הִשְׁוָה את כלם יחד, לומר: כשם שאין לי שנאה על בנימין אחי, שהרי לא היה במכירתי, כך אין בלבי שנאה עליכם; יד) וַיִּפֹּל... וַיֵּבְךְּ — על שני מקדשות, שעתידים להיות בחלקו של בנימין וסופם

אָחִיו וַיֵּבְךְּ וּבִנְיָמִן בָּכָה עַל־צַוָּארָיו׃ טו וַיְנַשֵּׁק לְכָל־אֶחָיו
וַיֵּבְךְּ עֲלֵהֶם וְאַחֲרֵי כֵן דִּבְּרוּ אֶחָיו אִתּוֹ׃ טז וְהַקֹּל נִשְׁמַע בֵּית
פַּרְעֹה לֵאמֹר בָּאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּיטַב בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי
עֲבָדָיו׃ יז וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֱמֹר אֶל־אַחֶיךָ זֹאת עֲשׂוּ
טַעֲנוּ אֶת־בְּעִירְכֶם וּלְכוּ־בֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן׃ יח וּקְחוּ אֶת־
אֲבִיכֶם וְאֶת־בָּתֵּיכֶם וּבֹאוּ אֵלָי וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־טוּב אֶרֶץ
מִצְרַיִם וְאִכְלוּ אֶת־חֵלֶב הָאָרֶץ׃ יט וְאַתָּה צֻוֵּיתָה זֹאת עֲשׂוּ
קְחוּ־לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת לְטַפְּכֶם וְלִנְשֵׁיכֶם וּנְשָׂאתֶם
אֶת־אֲבִיכֶם וּבָאתֶם׃ כ וְעֵינְכֶם אַל־תָּחֹס עַל־כְּלֵיכֶם כִּי־טוּב
כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הוּא׃ כא וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן
לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת עַל־פִּי פַרְעֹה וַיִּתֵּן לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ׃
כב לְכֻלָּם נָתַן לָאִישׁ חֲלִפוֹת שְׂמָלֹת וּלְבִנְיָמִן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
כֶּסֶף וְחָמֵשׁ חֲלִפֹת שְׂמָלֹת׃ כג וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת עֲשָׂרָה
חֲמֹרִים נֹשְׂאִים מִטּוּב מִצְרָיִם וְעֶשֶׂר אֲתֹנֹת נֹשְׂאֹת בָּר וָלֶחֶם
וּמָזוֹן לְאָבִיו לַדָּרֶךְ׃ כד וַיְשַׁלַּח אֶת־אֶחָיו וַיֵּלֵכוּ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
אַל־תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ׃ כה וַיַּעֲלוּ מִמִּצְרָיִם וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ כְּנַעַן אֶל־

בֵּאוּר.

טז) וַיִּיטַב...— שֶׁהוּא בֶּן מִשְׁפָּחָה נִכְבָּדָה.

יז) טַעֲנוּ — [צִוּוּי, פִּעֵל (קַל)] עִמְסוּ עַל חֲמוֹרֵיכֶם. בְּעִיר — בֶּהֱמַת־מַשָּׂא.

יח) חֵלֶב הָאָרֶץ — מֵיטַב פִּרְיָהּ.

יט) וְאַתָּה צֻוֵּיתָה— לֵאמֹר לָהֶם. קְחוּ־לָכֶם... עֲגָלוֹת — זֶה הָיָה דָּבָר יָקָר מְאֹד בַּיָּמִים הָהֵם; וּמֵרֹב חִבָּה וְכָבוֹד לְיוֹסֵף, צִוָּה פַּרְעֹה לָקַחַת עֲגָלוֹת בְּעַד בְּנֵי בֵית אָבִיו.

כ) וְעֵינְכֶם אַל־תָּחֹס — וּמָקוֹר: חוּס, עַיֵּן] אַל יֵצַר לָכֶם לַעֲזֹב אֶת כְּלֵיכֶם בְּאֶרֶץ כְּנַעַן. הָעִבְרִי תּוֹלֶה אֶת הַחֶמְלָה בָּעַיִן, מִפְּנֵי שֶׁהִיא נִשְׁקֶפֶת מִתּוֹכָהּ. כִּי טוּב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם — כִּי כָל הַכֵּלִים וְהַחֲפָצִים הַמֻּבְחָרִים שֶׁבְּמִצְרַיִם יִהְיוּ שֶׁלָּכֶם.

כב) חֲלִיפוֹת שְׂמָלוֹת— שְׂמָלוֹת יְקָרוֹת, שֶׁמַּחֲלִיפִים בָּהֶן אֶת בִּגְדֵי הַחֹל, שֶׁעוֹשִׂים בָּהֶם מְלֶאכֶת הַבַּיִת וְהַשָּׂדֶה.

כג) וּלְאָבִיו שָׁלַח כְּזֹאת—כָּאָמוּר לְהַלָּן.

כד) אַל תִּרְגְּזוּ — אַל תָּרִיבוּ אִישׁ עִם אָחִיו, בִּשְׁבִיל שֶׁמְּכַרְתֶּם אוֹתִי לְעֶבֶד.

רַשִׁ"י.

לְהֵחָרֵב. וּבִנְיָמִן בָּכָה... — על משכן שילה, שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו לְהֵחָרֵב. טו) וְאַחֲרֵי כֵן ... — שֶׁמִּתְּחִלָּה היו בושים ממנו; אבל מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם, דברו אתו. כד) אַל־תִּרְגְּזוּ בַּדָּרֶךְ — לפי שהיו נכלמים, היה דואג, שמא יריבו בדרך על

יט אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־אָח׃
כ וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת
וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֲהֵבוֹ׃ כא וַתֹּאמֶר אֶל־עֲבָדֶיךָ
הוֹרִדֻהוּ אֵלָי וְאָשִׂימָה עֵינִי עָלָיו׃ כב וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי לֹא־
יוּכַל הַנַּעַר לַעֲזֹב אֶת־אָבִיו וְעָזַב אֶת־אָבִיו וָמֵת׃ כג וַתֹּאמֶר
אֶל־עֲבָדֶיךָ אִם־לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אִתְּכֶם לֹא תֹסִפוּן
לִרְאוֹת פָּנָי׃ כד וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וַנַּגֶּד־לוֹ אֵת
דִּבְרֵי אֲדֹנִי׃ כה וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃
כו וַנֹּאמֶר לֹא נוּכַל לָרֶדֶת אִם־יֵשׁ אָחִינוּ הַקָּטֹן אִתָּנוּ וְיָרַדְנוּ
כִּי־לֹא נוּכַל לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ וְאָחִינוּ הַקָּטֹן אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ׃
כז וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ אָבִי אֵלֵינוּ אַתֶּם יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה־
לִּי אִשְׁתִּי׃ כח וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאִתִּי וָאֹמַר אַךְ טָרֹף טֹרָף וְלֹא
רְאִיתִיו עַד־הֵנָּה׃ כט וּלְקַחְתֶּם גַּם־אֶת־זֶה מֵעִם פָּנַי וְקָרָהוּ
אָסוֹן וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּרָעָה שְׁאֹלָה׃ ל וְעַתָּה כְּבֹאִי
אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ וְנַפְשׁוֹ קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ׃ שני
לא וְהָיָה כִּרְאוֹתוֹ כִּי־אֵין הַנַּעַר וָמֵת וְהוֹרִידוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־

בֵּאוּר.

הַכְּפוּלָה מַרְאָה עַל שִׁוְיוֹן גָּמוּר]: וְכֵן „כָּמוֹנִי כָּמוֹךָ" „כְּעַמִּי כְּעַמֶּךָ" (מְלָכִים א׳, כ״ב, ד׳).

כ) וְאָחִיו מֵת – אֶת הָאֱמֶת הֵן לֹא יָכֹל לְהַגִּיד לוֹ. לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ – מֵאִמּוֹ נִשְׁאַר אַךְ הוּא לְבַדּוֹ, הַיָּחִיד.

כב) וְעָזַב אֶת אָבִיו – וְאִם אַךְ יַעֲזֹב אֶת אָבִיו. וָמֵת – הַנַּעַר בִּנְיָמִין.

כו) וְאָחִינוּ – בְּעוֹד שֶׁאָחִינוּ, וְזֶהוּ וָו הַמַּצָּב וּרְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק י״ח, א׳].

לא) כִּרְאוֹתוֹ ... וָמֵת – אָבִינוּ.

רַשִׁ״י.

דברי באזניך. וְאַל־יִחַר אַפְּךָ – מכאן אתה לָמֵד, שדבר אליו קשות. כָּמוֹךָ כְּפַרְעֹה – מה פרעה גוזר ואינו מקיים, מבטיח ואינו עושה, אף אתה כן: וכי זוהי שימת עין, שאמרת לשום עינך עליו? דבר אחר: אם תקניטני, אהרוג אותך ואת אדונך. יט) אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־עֲבָדָיו – מִתְּחִלָּה בעלילה באת עלינו, למה היה לך לשאול כל אלה? בתך היינו מבקשים? או אחותנו אתה מבקש? ואף על פי כן „ונאמר אל אדני", ולא כחדנו ממך דבר. כ) וְאָחִיו מֵת – מפני הַיִּרְאָה היה מוציא דבר שקר מפיו, אמר: אם אומר לו, שהוא קַיָּם, יאמר הביאוהו אלי. לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ – מאותה האם אין לו עוד אח.

שֵׂיבַת עַבְדְּךָ אָבִינוּ בְּיָגוֹן שְׁאֹלָה׃ לב כִּי עַבְדְּךָ עָרַב אֶת־
הַנַּעַר מֵעִם אָבִי לֵאמֹר אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ וְחָטָאתִי לְאָבִי
כָּל־הַיָּמִים׃ לג וְעַתָּה יֵשֶׁב־נָא עַבְדְּךָ תַּחַת הַנַּעַר עֶבֶד לַאדֹנִי
וְהַנַּעַר יַעַל עִם־אֶחָיו׃ לד כִּי־אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל־אָבִי וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ
אִתִּי פֶּן אֶרְאֶה בָרָע אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת־אָבִי׃

מה,

א וְלֹא־יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכֹל הַנִּצָּבִים עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ
כָל־אִישׁ מֵעָלָי וְלֹא־עָמַד אִישׁ אִתּוֹ בְּהִתְוַדַּע יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו׃
ב וַיִּתֵּן אֶת־קֹלוֹ בִּבְכִי וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם וַיִּשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה׃
ג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו אֲנִי יוֹסֵף הַעוֹד אָבִי חָי וְלֹא־יָכְלוּ
אֶחָיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהֲלוּ מִפָּנָיו׃ ד וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו
גְּשׁוּ־נָא אֵלַי וַיִּגָּשׁוּ וַיֹּאמֶר אֲנִי יוֹסֵף אֲחִיכֶם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּם

בֵּאוּר.

לב) כִּי עַבְדְּךָ... — וּלְפִיכָךְ עָרַבְתִּי אֶת לִבִּי לְדַבֵּר אֵלֶיךָ בְּשֵׁם אָחִי. עָרַב אֶת־הַנַּעַר — בְּעַרְבוּת נַפְשִׁי לְקַחְתִּיו מִידֵי אָבִי.

לג) יֵשֶׁב־נָא — יִשָּׁאֵר נָא.

לד) פֶּן אֶרְאֶה בָרָע — יָרֵא אָנֹכִי, שֶׁמָּא אֶרְאֶה בְּרָעָה, שֶׁתִּמְצָא אֶת אָבִי.

א) וְלֹא יָכֹל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק — נְדִיבוּת רוּחוֹ שֶׁל יְהוּדָה, הַמִּתְחַנֵּן לִהְיוֹת לְעֶבֶד תַּחַת בִּנְיָמִין, וּדְבָרָיו עַל צַעֲרוֹ הַגָּדוֹל שֶׁל אָבִיו הַזָּקֵן עַל יֶלֶד זְקוּנָיו — כָּל אֵלֶּה נִצְּחוּ אֶת יוֹסֵף וְהֵרַכּוּ אֶת לִבּוֹ, עַד שֶׁלֹּא יָכֹל עוֹד לַעְצֹר בְּרִגְשׁוֹתָיו וּלְהִתְנַכֵּר לְאֶחָיו. לְכֹל הַנִּצָּבִים עָלָיו — בִּפְנֵי כָּל הָעוֹמְדִים אֶצְלוֹ. הוֹצִיאוּ כָל־אִישׁ — כִּי לֹא רָצָה שֶׁיִּשְׁמְעוּ זָרִים אֶת חֶרְפַּת אֶחָיו וְחַטָּאתָם נֶגְדּוֹ. בְּהִתְוַדַּע — [שֵׁם הַפֹּעַל, הִתְפַּעֵל, מִמְּקוֹר יָדַע, בְּחִלּוּף הַיּוּד בְּוָו; וְכֵן בַּפְּעָלִים: הִתְוַכֵּחַ (יָכֹחַ), הִתְוַדֵּה (יָדָה)] כַּאֲשֶׁר הוֹדִיעָם מִי הוּא.

ב) וַיִּשְׁמְעוּ מִצְרַיִם — הַמִּצְרִים מְשָׁרְתָיו שָׁמְעוּ בְּצֵאתָם אֶת קוֹל בִּכְיוֹ. וַיִּשְׁמַע בֵּית פַּרְעֹה — וְהַשְּׁמוּעָה הִגִּיעָה גַּם עַד בֵּית הַמֶּלֶךְ.

ג) הַעוֹד אָבִי חָי — רֵאשִׁית כֹּל מַבִּיעַ יוֹסֵף אֶת גַּעְגּוּעָיו לְאָבִיו.

ד) אֲנִי יוֹסֵף... אֲשֶׁר מְכַרְתֶּם אֹתִי — הַמִּשְׁפָּט הַצְּדָדִי נִמְשָׁךְ אֶל הַנּוֹשֵׂא שֶׁל הַמִּשְׁפָּט הָרָאשִׁי: „אֲנִי", וְלֹא אֶל הַנָּשׂוּא:

רַשִׁ"י.

לב) כִּי עַבְדְּךָ עָרַב — ואם תאמר: למה אני נכנס לְתִגְרָה יותר משאר אחי? הם כולם מבחוץ, ואני נתקשרתי בקשר חזק להיות מְנֻדֶּה בשני עולמות. לג) יֵשֶׁב נָא עַבְדְּךָ — לכל דבר אני מְעֻלֶּה [טוב] ממנו: לגבורה ולמלחמה וּלְשַׁמֵּשׁ.

א) וְלֹא יָכֹל יוֹסֵף... — לא היה יכול לסבול, שיהיו מצרים נצבים עליו ושומעים, שאחיו מִתְבַּיְּשִׁים בהִוָּדעו להם. ד) גְּשׁוּ־נָא אֵלַי — ראה אותם נסוגים אחור, אמר:

וְהָאֲנָשִׁים שֻׁלְּחוּ הֵמָּה וַחֲמֹרֵיהֶם: ד הֵם יָצְאוּ אֶת־הָעִיר לֹא
הִרְחִיקוּ וְיוֹסֵף אָמַר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ קוּם רְדֹף אַחֲרֵי
הָאֲנָשִׁים וְהִשַּׂגְתָּם וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לָמָּה שִׁלַּמְתֶּם רָעָה תַּחַת
טוֹבָה: ה הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ וְהוּא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ
בּוֹ הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם: ו וַיַּשִּׂגֵם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם אֶת־
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: ז וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים
הָאֵלֶּה חָלִילָה לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה: ח הֵן כֶּסֶף
אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ הֱשִׁיבֹנוּ אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאֵיךְ
נִגְנֹב מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב: ט אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ
וָמֵת וְגַם־אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לַאדֹנִי לַעֲבָדִים: י וַיֹּאמֶר גַּם־עַתָּה
כְדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם
תִּהְיוּ נְקִיִּם: יא וַיְמַהֲרוּ וַיּוֹרִדוּ אִישׁ אֶת־אַמְתַּחְתּוֹ אָרְצָה
וַיִּפְתְּחוּ אִישׁ אַמְתַּחְתּוֹ: יב וַיְחַפֵּשׂ בַּגָּדוֹל הֵחֵל וּבַקָּטֹן כִּלָּה

בֵּאוּר.

ד) יָצְאוּ אֶת־הָעִיר – מִן הָעִיר. לֹא הִרְחִיקוּ–לָלֶכֶת. וְהִשַּׂגְתָּם– [הַשֵּׂג, הִפְעִיל, פ״נ, מִמְּקוֹר נָשׂג] וְתַשִּׂיגֵם.

ה) הֲלֹא זֶה... וְלֹא אָמַר: הַגָּבִיעַ, כִּי לָהֶם הֲלֹא יָדוּעַ מַה שֶּׁגָּנְבוּ. יִשְׁתֶּה בּוֹ – [= יִשְׁתֶּה מִמֶּנּוּ]. נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ בּוֹ – קוֹסֵם וּמַגִּיד עֲתִידוֹת בַּגָּבִיעַ, כִּי הָיָה יוֹסֵף מְפֻרְסָם בְּמִצְרַיִם לְפוֹתֵר חֲלוֹמוֹת וּמְנַבֵּא עֲתִידוֹת. הַנַּחַשׁ בַּגָּבִיעַ, אוֹ בִקְעָרָה, נִקְרָא „נִחוּשׁ הַמַּיִם": הָיוּ יוֹצְקִים מַיִם לְתוֹךְ הַגָּבִיעַ וְזוֹרְקִים לְתוֹכוֹ פֵּרוּרֵי זָהָב, כֶּסֶף, אוֹ אֲבָנִים טוֹבוֹת, וְהָיוּ מִסְתַּכְּלִים בִּתְנוּעוֹת הַפֵּרוּרִים הַלָּלוּ, כְּשֶׁהֵם צוֹלְלִים וְיוֹרְדִים מַטָּה, וּמִזֶּה הָיוּ לָהֶם סִמָּנִים לָדַעַת עֲתִידוֹת וְנִסְתָּרוֹת. בְּמִצְרַיִם מְצוּיִם הַנִּחוּשִׁים הַלָּלוּ גַּם בְּיָמֵינוּ אֵלֶּה. הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם– רַע הוּא הַמַּעֲשֶׂה שֶׁעֲשִׂיתֶם.

ח) הֵן כֶּסֶף... וְאֵיךְ נִגְנֹב ....– זֶהוּ מַה שֶּׁקּוֹרְאִים: קַל וָחֹמֶר.

ט) אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ–מִי שֶׁיִּמָּצֵא אֶצְלוֹ. וְכֵן: „וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה ... וְשַׂמְתִּי..." (שְׁמוֹת כ״א, י״ג) „אֲשֶׁר יַכֶּה... וְנָתַתִּי..." (שׁוֹפְטִים א׳ י״ב).

י) כְּדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא – מֵהָרָאוּי לַעֲנֹשׁ אֶת כֻּלְּכֶם, כְּדִבְרֵיכֶם; אֲבָל אֲנִי לֹא אֶעֱשֶׂה זֹאת.

יא) וַיְמַהֲרוּ – כִּי הָיוּ בְטוּחִים בְּצִדְקָם.

יב) בַּגָּדוֹל הֵחֵל וּבַקָּטֹן כִּלָּה – מַגִּיד הַכָּתוּב אֶת הָרְוָחָה, שֶׁהִרְגִּישׁוּ אַחַר כָּל חִפּוּשׂ וְחִפּוּשׂ; וְהִנֵּה – מַה גָּדוֹל הָיָה תִּמְהוֹנָם וְאָסוֹנָם! – הִנֵּה נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִין!

רַשִׁ״י.

י) כְּדִבְרֵיכֶם כֶּן־הוּא – אף זו מן הדין אמת, שֶׁכֻּלְּכֶם חייבים בדבר: עשרה, שנמצאת גנבה ביד אחד מהם, כולם נתפסים; אבל אני אעשה לכם לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין: אשר יִמָּצֵא אתו, יהיה לי עבד. יב) בַּגָּדוֹל הֵחֵל – שלא ירגישו, שהיה יודע היכן הוא

וַיִּמָּצֵא הַגָּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן׃ יג וַיִּקְרְעוּ שִׂמְלֹתָם וַיַּעֲמֹס
אִישׁ עַל־חֲמֹרוֹ וַיָּשֻׁבוּ הָעִירָה׃ יד וַיָּבֹא יְהוּדָה וְאֶחָיו בֵּיתָה
יוֹסֵף וְהוּא עוֹדֶנּוּ שָׁם וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אָרְצָה׃ מפטיר טו וַיֹּאמֶר
לָהֶם יוֹסֵף מָה־הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם הֲלוֹא יְדַעְתֶּם
כִּי־נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי׃ טז וַיֹּאמֶר יְהוּדָה מַה־נֹּאמַר
לַאדֹנִי מַה־נְּדַבֵּר וּמַה־נִּצְטַדָּק הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת־עֲוֺן עֲבָדֶיךָ
הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם אֲשֶׁר־נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ׃
יז וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת זֹאת הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ
בְּיָדוֹ הוּא יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם׃

ס ס ס

וַיִּגַּשׁ.

יח וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר
בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה׃

בֵּאוּר.

יג) וַיַּעֲמֹס וְעָמֹס = טָעַן! אִישׁ— אֶת אַמְתַּחְתּוֹ – עַל חֲמֹרוֹ.

יד) וַיָּבֹא יְהוּדָה וְאֶחָיו—לְאַחַר שֶׁנִּתְפַּשׂ בִּנְיָמִין בִּגְנֵבָה, עָמַד יְהוּדָה, שֶׁעָרַב בַּעֲדוֹ לִפְנֵי אָבִיו, בְּרֹאשׁ אֶחָיו, וְדִבֵּר בִּשְׁמָם עִם יוֹסֵף.

טו) כִּי־נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ... — וְהֻגְּבַּל לִי לָדַעַת מִי הוּא הַגַּנָּב. אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי — מִמִּפְלֶגֶת הַכֹּהֲנִים הַחַרְטֻמִּים.

טז) וּמַה־נִּצְטַדָּק — וצ ד ק, הִתְפַּעֵל, תְּמוּרַת: נִתְצַדֵּק] בַּמֶּה נוֹכִיחַ אֶת צִדְקָתֵנוּ לְפָנֶיךָ. הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת עֲוֺן עֲבָדֶיךָ — הָאֱלֹהִים מָצָא בָנוּ בְּוַדַּאי אֵיזֶה עָוֺן; וְזֶהוּ הָעֹנֶשׁ עַל הַחֵטְא, שֶׁחָטָאנוּ לְפָנָיו.

יח) וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה — אַחֲרֵי שֶׁאָמַר לָהֶם יוֹסֵף בְּחִבָּה: „עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל אֲבִיכֶם", עָרַב יְהוּדָה אֶת לִבּוֹ לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ חֶסֶד. כָּמוֹךָ כְּפַרְעֹה — אַתָּה מוֹשֵׁל בָּאָרֶץ כְּפַרְעֹה, וּלְפִיכָךְ אֲבַקֵּשׁ שֶׁלֹּא תִכְעַס עָלָי. [כַּף הַדִּמְיוֹן

רַשִׁ"י.

יג) וַיָּשֻׁבוּ הָעִירָה – מֶטְרָפּוֹלִין [עיר המלוכה] היתה, והוא אומר: „העירה", עיר כל שהיא; אלא שלא היתה חשובה בעיניהם, אלא כעיר בינונית לְעִנְיַן המלחמה. יד) עוֹדֶנּוּ שָׁם – שהיה ממתין להם. טו) כִּי נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ – הלא ידעתם, כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מִסְּבָרָא [גם בלי הגביע], כי אתם גנבתם הגביע. טז) הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת־עֲוֺן עֲבָדֶיךָ – יודעים אנו שלא סָרַחְנוּ [חטאנו], אבל מאת המקום [הקב"ה] היתה להביא לנו זאת; כאן מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו. יח) דָּבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי – יִכָּנְסוּ

אֱלֹהֵיכֶם וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן בְּאַמְתְּחֹתֵיכֶם
כַּסְפְּכֶם בָּא אֵלָי וַיּוֹצֵא אֲלֵהֶם אֶת־שִׁמְעוֹן׃ כד וַיָּבֵא הָאִישׁ
אֶת־הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף וַיִּתֶּן־מַיִם וַיִּרְחֲצוּ רַגְלֵיהֶם וַיִּתֵּן
מִסְפּוֹא לַחֲמֹרֵיהֶם׃ כה וַיָּכִינוּ אֶת־הַמִּנְחָה עַד־בּוֹא יוֹסֵף
בַּצָּהֳרָיִם כִּי שָׁמְעוּ כִּי־שָׁם יֹאכְלוּ לָחֶם׃ כו וַיָּבֹא יוֹסֵף הַבַּיְתָה
וַיָּבִיאוּ לוֹ אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר־בְּיָדָם הַבָּיְתָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ
אָרְצָה׃ כז וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזָּקֵן
אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם הַעוֹדֶנּוּ חָי׃ כח וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם לְעַבְדְּךָ לְאָבִינוּ
עוֹדֶנּוּ חָי וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲוֻ*׃ כט וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־בִּנְיָמִין אָחִיו
בֶּן־אִמּוֹ וַיֹּאמֶר הֲזֶה אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם אֵלָי וַיֹּאמַר
אֱלֹהִים יָחְנְךָ בְּנִי׃ שביעי ל וַיְמַהֵר יוֹסֵף כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמָיו
אֶל־אָחִיו וַיְבַקֵּשׁ לִבְכּוֹת וַיָּבֹא הַחַדְרָה וַיֵּבְךְּ שָׁמָּה׃ לא וַיִּרְחַץ

*וישתחוו קרי

בֵּאוּר.

וְאֵצֶל דָּוִד (שְׁמוּאֵל א׳, ב׳ כ״א). מַטְמוֹן – אוֹצָר טָמוּן. בָּא אֵלָי – קִבַּלְתִּיו.

כה) וַיָּכִינוּ אֶת־הַמִּנְחָה – סִדְּרוּ כָּל דָּבָר עַל מְקוֹמוֹ.

כז) הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם – [הַשָּׁלוֹם הוּא שֵׁם עֶצֶם וְלֹא שֵׁם תֹּאַר] הֲשָׁלוֹם לַאֲבִיכֶם, [וְכֵן: „וְאַתָּה שָׁלוֹם" (שְׁמוּאֵל א׳; כ״ה, ו)]. אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם – עָשָׂה אֶת עַצְמוֹ כְּלֹא־יוֹדֵעַ, שֶׁיֵּשׁ לָהֶם אָב זָקֵן, אֶלָּא הוּא סוֹמֵךְ עַל דִּבְרֵיהֶם, וְכֵן לְהַלָּן (פָּסוּק כ״ט)

כט) יָחְנְךָ – [= יָחָנְךָ, וּבְהַפְסֵק: יְחֻנֶּךָּ, מִמְּקוֹר חֹן – חָנֹן, ע״ע; פָּעֳלוֹ יָחֹן אוֹתְךָ, יַעֲשֶׂה עִמְּךָ חֶסֶד.

ל) וַיְמַהֵר יוֹסֵף – נִמְשָׁךְ אֶל סוֹף הַפָּסוּק: „וַיָּבֹא הַחַדְרָה", וּבְאֶמְצַע בָּא הַמַּאֲמָר הַמֻּסְגָּר הַמְבָאֵר סִבַּת הַדָּבָר: כִּי נִכְמְרוּ... נִכְמְרוּ – בָּעֲרוּ, נִתְחַמְּמוּ. נִכְמְרוּ רַחֲמָיו – פָּרְצוּ כָּל רִגְשֵׁי אַהֲבָתוֹ וְגַעֲגוּעָיו אֶל אָחִיו: אֲבָל עוֹד לֹא לָקְחוּ הָאַחִים כִּגְמוּל חֶטְאָם הַגָּדוֹל, וְעַל כֵּן לֹא יִתְוַדַּע יוֹסֵף אֲלֵיהֶם גַּם הַפַּעַם, אֶלָּא הוּא מְמַהֵר אֶל חַדְרוֹ, וְשָׁם הוּא נוֹתֵן חָפְשָׁה לְדִמְעוֹתָיו הַמִּתְפָּרְצוֹת מֵעֵינָיו.

רַשִׁ״י.

ל) כִּי נִכְמְרוּ רַחֲמָיו – שְׁאָלוֹ: יש לך אח מאם? אמר לו: אח היה לי, ואיני יודע היכן הוא. יש לך בנים? אמר לו: יש לי עשרה. אמר לו: ומה שמם? — אמר לו: בֶּלַע וָבֶכֶר וְכוּ׳ [וכן הלאה]. — אמר לו: מה טיבם של שמות הללו? — אמר לו: כלם על שם אחי והצרות אשר מצאוהו. בֶּלַע — שנבלע בין האומות; בֶּכֶר — שהיה בכור לאמו; אַשְׁבֵּל — שֶׁשְּׁבָאוֹ אל; גֵּרָא — שגר באכסניות; נַעֲמָן — שהיה נעים ביותר; אֵחִי וָרֹאשׁ — אָחִי היה וראשי היה; מֻפִּים — מפי אבי למד; וְחֻפִּים — שלא ראה חופתי ואני לא ראיתי חופתו; וָאָרְדְּ —

פָּנָיו וַיֵּצֵא וַיִּתְאַפַּק וַיֹּאמֶר שִׂימוּ לָחֶם׃ לב וַיָּשִׂימוּ לוֹ לְבַדּוֹ
וְלָהֶם לְבַדָּם וְלַמִּצְרִים הָאֹכְלִים אִתּוֹ לְבַדָּם כִּי לֹא יוּכְלוּן
הַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת־הָעִבְרִים לֶחֶם כִּי־תוֹעֵבָה הִוא לְמִצְרָיִם׃
לג וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבְּכֹר כִּבְכֹרָתוֹ וְהַצָּעִיר כִּצְעִרָתוֹ וַיִּתְמְהוּ
הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ׃ לד וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת מֵאֵת פָּנָיו אֲלֵהֶם
וַתֵּרֶב מַשְׂאַת בִּנְיָמִן מִמַּשְׂאֹת כֻּלָּם חָמֵשׁ יָדוֹת וַיִּשְׁתּוּ
וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ׃

מד.

א וַיְצַו אֶת־אֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ לֵאמֹר מַלֵּא אֶת־אַמְתְּחֹת הָאֲנָשִׁים
אֹכֶל כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת וְשִׂים כֶּסֶף־אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ׃
ב וְאֶת־גְּבִיעִי גְּבִיעַ הַכֶּסֶף תָּשִׂים בְּפִי אַמְתַּחַת הַקָּטֹן וְאֵת
כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ כִּדְבַר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֵּר׃ ג הַבֹּקֶר אוֹר

בֵּאוּר.

לא) וַיִּתְאַפַּק – הִתְחַזֵּק לִמְשֹׁל בְּרוּחוֹ וְלִהְיוֹת שׁוֹקֵט. שִׂימוּ לָחֶם – הַגִּישׁוּ הָאֹכֶל.

לב) לוֹ לְבַדּוֹ – כָּרָאוּי לְשַׂר חָשׁוּב. הַמִּצְרִים הַקַּדְמוֹנִים הָיוּ כֻלָּם אוֹכְלֵי יְרָקוֹת, וְרַק לְפַרְעֹה וְלַשָּׂרִים הַקְּרוֹבִים אֵלָיו הָיָה מֻתָּר לֶאֱכֹל בָּשָׂר. תּוֹעֵבָה – דָּבָר מָאוּס. הַמִּצְרִי לֹא הָיָה מִשְׁתַּמֵּשׁ בִּכְלִי, שֶׁאָכַל מִמֶּנּוּ בֶּן עַם נֵכָר. לְמִצְרָיִם – כְּלוֹמַר: לַמִּצְרִים.

לג) כִּצְעִרָתוֹ – צְעִירָה – שֵׁם מִשְׁפָּט, וּפֵרוּשׁוֹ הֵהֶפֶךְ מִן הַשֵּׁם „בְּכוֹרָה". וַיִּתְמְהוּ – הִתְפַּלְאוּ מֵאַיִן יָדַע לְהוֹשִׁיבָם בְּסֵדֶר לְפִי מִסְפַּר שְׁנוֹת חַיֵּיהֶם.

לד) וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת – יוֹסֵף הֵרִים מָנוֹת מִן הָאֹכֶל הֶעָרוּךְ לְפָנָיו וְשָׁלַח אֲלֵיהֶם. וַתֵּרֶב [= וַתִּרְבֶּה; רַבָּה לֵיהּ; עָתִיד מְקֻצָּר]. חָמֵשׁ יָדוֹת – פִּי חָמֵשׁ, חָמֵשׁ פְּעָמִים יוֹתֵר. וַיִּשְׁכְּרוּ – שָׁתוּ לִרְוָיָה.

א) אֶת [הָאִישׁ] אֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ. כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת – יוֹתֵר מִמְּחִיר כַּסְפָּם, כְּדֵי לְהַגְדִּיל בָּזֶה עֲוֹן גְּנֵבַת הַגָּבִיעַ. וְשִׂים כֶּסֶף אִישׁ... – לֹא כְּדֵי לְהַעֲלִיל עֲלֵיהֶם בִּדְבַר הַכֶּסֶף, אֶלָּא לְהַרְאוֹתָם, שֶׁאֵינוֹ רוֹצֶה לָקַחַת מֵהֶם כֶּסֶף בִּמְחִיר הַתְּבוּאָה.

ג) אוֹר – [פֹּעַל עָבָר, בִּתְמוּנַת פֹּעַל בַּפְּעָלִים הַשְּׁלִשִׁיִּים (כְּבֹל, קָטֹן) טוֹב, בּוֹשׁ, וּבְרַבִּים: אוֹרוּ, טוֹבוּ]: „כִּי אֹרוּ עֵינַי" (שְׁמוּאֵל א', י"ד כ"ט); „מַה טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ" (בְּמִדְבַּר כ"ד, ה'). הַבֹּקֶר אוֹר – אַךְ הֵאִיר הַמִּזְרָח.

רַשִׁ"י.

שירד לבין האומות. מיד נכמרו רחמיו של יוסף ובקש לבכות. לג) הַבְּכֹר כִּבְכֹרָתוֹ – מכה בגביע וקורא: ראובן, שמעון, לוי, יהודה, יששכר, זבולון – בני אם אחת, הסבו (שבו סביב לשלחן) כסדר הזה, שהוא סדר תולדותיכם, וכן כלם; כיון שהגיע לבנימין, אמר: זה אין לו אם, ואני אין לי אם – ישב אצלי. לד) וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ – מיום שמכרוהו לא שתו יין, ולא הוא שתה יין, ואותו היום שתו.

טַפֵּֽנוּ׃ ט אָנֹכִי֙ אֶֽעֶרְבֶ֔נּוּ מִיָּדִ֖י תְּבַקְשֶׁ֑נּוּ אִם־לֹ֨א הֲבִיאֹתִ֤יו אֵלֶ֙יךָ֙
וְהִצַּגְתִּ֣יו לְפָנֶ֔יךָ וְחָטָ֥אתִי לְךָ֖ כָּל־הַיָּמִֽים׃ י כִּ֖י לוּלֵ֣א הִתְמַהְמָ֑הְנוּ
כִּֽי־עַתָּ֥ה שַׁ֖בְנוּ זֶ֥ה פַעֲמָֽיִם׃ יא וַיֹּ֨אמֶר אֲלֵהֶ֜ם יִשְׂרָאֵ֣ל אֲבִיהֶ֗ם
אִם־כֵּ֣ן ׀ אֵפ֘וֹא זֹ֣את עֲשׂ֒וּ קְח֞וּ מִזִּמְרַ֤ת הָאָ֙רֶץ֙ בִּכְלֵיכֶ֔ם
וְהוֹרִ֥ידוּ לָאִ֖ישׁ מִנְחָ֑ה מְעַ֤ט צֳרִי֙ וּמְעַ֣ט דְּבַ֔שׁ נְכֹ֣את וָלֹ֔ט
בָּטְנִ֖ים וּשְׁקֵדִֽים׃ יב וְכֶ֥סֶף מִשְׁנֶ֖ה קְח֣וּ בְיֶדְכֶ֑ם וְאֶת־הַכֶּ֜סֶף
הַמּוּשָׁ֨ב בְּפִ֤י אַמְתְּחֹֽתֵיכֶם֙ תָּשִׁ֣יבוּ בְיֶדְכֶ֔ם אוּלַ֥י מִשְׁגֶּ֖ה הֽוּא׃
יג וְאֶת־אֲחִיכֶ֖ם קָ֑חוּ וְק֖וּמוּ שׁ֥וּבוּ אֶל־הָאִֽישׁ׃ יד וְאֵ֣ל שַׁדַּ֗י יִתֵּ֨ן
לָכֶ֤ם רַחֲמִים֙ לִפְנֵ֣י הָאִ֔ישׁ וְשִׁלַּ֥ח לָכֶ֛ם אֶת אֲחִיכֶ֥ם אַחֵ֖ר וְאֶת־

בֵּ א וּ ר.

יוֹסֵף, שֶׁהָיָה בֶּן שְׁלֹשִׁים (פֶּרֶק מ״א, י״ב).

ט) אֶעֶרְבֶנּוּ – אֶהְיֶה עָרֵב בַּעֲדוֹ. אִם־לֹא הֲבִיאֹתִיו...וְהִצַּגְתִּיו–[עָבָר, הַמּוֹרֶה עַל הַפְּעֻלָּה הַתְּנָאִית בֶּעָתִיד, בִּמְקוֹם עָתִיד] אִם לֹא אֲבִיאֶנּוּ וְאַצִּיגֶנּוּ

י) לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ – פֹּה, בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא הִסְכַּמְתָּ לִשְׁלֹחַ אִתָּנוּ אֶת בִּנְיָמִין.

יא) מִזִּמְרַת הָאָרֶץ – [״תַּרְגּוּם: כַּרְמֶד״] מִבְּצִיר הָאָרֶץ, מִפֵּרוֹתֶיהָ הַטּוֹבִים, שֶׁאֵינָם שְׁכִיחִים בְּמִצְרָיִם. מִנְחָה – מַתָּנָה. צֳרִי – עֲסִיס בֹּשֶׂם מֵעֵץ הַלְּבוֹנָה, שֶׁמֶן אֲפַרְסְמוֹן, וְהָיָה מְשַׁמֵּשׁ רְפוּאָה לִפְצָעִים; בְּיִחוּד הָיָה יָדוּעַ בִּימֵי קֶדֶם הַצֳּרִי הַבָּא מִגִּלְעָד. דְּבַשׁ– עֲסִיס צִמּוּקִים, מִין שֶׁרֶף (syrup) מְבֻשָּׁל, הַנִּקְרָא בַּעֲרָבִית דִּבְּשׁ; כִּי דְּבַשׁ דְּבוֹרִים וּדְבַשׁ תְּמָרִים יֵשׁ הַרְבֵּה בְּמִצְרָיִם. נְכֹאת וָלֹט – מִינֵי בְּשָׂמִים. בָּטְנִים – [בְּיָחִיד: בָּטְנָה] מִין אֱגוֹזִים קְטַנִּים (פִּיסטאַציען) וּבְמִשְׁנָה: פִּסְתְּקִין.

יב) וְכֶסֶף מִשְׁנֶה – כֶּסֶף כִּפְלַיִם. וְאֶת־הַכֶּסֶף – וָו זוֹ שֶׁל ״וְאֶת״ הִיא וָו הַבֵּאוּר, וְהוֹרָאָתוֹ כְּמוֹ: כְּלוֹמַר; וְכֵן: ״וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה״ (שְׁמוֹת כ״ד, יב) כְּלוֹמַר: הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה. ״וְיָצַקְתָּ לוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב וּשְׁתֵּי טַבָּעֹת עַל צַלְעוֹ הָאֶחָת״ = כְּלוֹמַר: שְׁתֵּי טַבָּעוֹת... (שְׁמוֹת כ״ה י״ב); אַף כָּאן הוּא בֵּאוּר לַקֹּדֶם: מִלְּבַד דְּמֵי הַתְּבוּאָה שֶׁיִּקְנוּ עַכְשָׁו, יִקְחוּ עִמָּהֶם אֶת הַכֶּסֶף הַמּוּשָׁב. הַמּוּשָׁב–[הוֹוֶה-תֹּאַר, הָפְעַל, מִפֹּעַל שׁוּב, ע״ו]. מִשְׁגֶּה–טָעוּת.

יד) וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם ... יִתֵּן בְּלִבּוֹ רַחֲמָנוּת עֲלֵיכֶם. וְשִׁלַּח – וְיָשׁוּב לְחָפְשִׁי. אֲחִיכֶם אַחֵר – אֲחִיכֶם הָאֶחָד, כְּלוֹמַר: אֶת שִׁמְעוֹן.

רַשִׁ״י.

אם לא כלך; מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי. ט) וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ – שלא אביאנו אליך מת, כי אם חי. וְחָטָאתִי לְךָ כָּל־הַיָּמִים – לעולם הבא. י) לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ – על ידך, כבר היינו שבים עם שמעון ולא נצטערת כל הימים. יב) אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא – שמא הממונה על הבית שְׁכָחוֹ שוגג. יד) וְאֵל שַׁדַּי – מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה, הֲרֵינִי מתפלל בעדכם. שַׁדַּי – מי שאמר לעולם די, יאמר די

בִּנְיָמִין וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי׃ טו וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־
הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה־כֶּסֶף לָקְחוּ בְיָדָם וְאֶת־בִּנְיָמִן וַיָּקֻמוּ
וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף׃ ששי טז וַיַּרְא יוֹסֵף אִתָּם
אֶת־בִּנְיָמִין וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ הָבֵא אֶת־הָאֲנָשִׁים
הַבָּיְתָה וּטְבֹחַ טֶבַח וְהָכֵן כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בַּצָּהֳרָיִם׃
יז וַיַּעַשׂ הָאִישׁ כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים
בֵּיתָה יוֹסֵף׃ יח וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים כִּי הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף וַיֹּאמְרוּ
עַל־דְּבַר הַכֶּסֶף הַשָּׁב בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ בַּתְּחִלָּה אֲנַחְנוּ מוּבָאִים
לְהִתְגֹּלֵל עָלֵינוּ וּלְהִתְנַפֵּל עָלֵינוּ וְלָקַחַת אֹתָנוּ לַעֲבָדִים וְאֶת־
חֲמֹרֵינוּ׃ יט וַיִּגְּשׁוּ אֶל־הָאִישׁ אֲשֶׁר עַל־בֵּית יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו
פֶּתַח הַבָּיִת׃ כ וַיֹּאמְרוּ בִּי אֲדֹנִי יָרֹד יָרַדְנוּ בַּתְּחִלָּה לִשְׁבָּר־
אֹכֶל׃ כא וַיְהִי כִּי־בָאנוּ אֶל־הַמָּלוֹן וַנִּפְתְּחָה אֶת־אַמְתְּחֹתֵינוּ
וְהִנֵּה כֶסֶף־אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ כַּסְפֵּנוּ בְּמִשְׁקָלוֹ וַנָּשֶׁב אֹתוֹ
בְּיָדֵנוּ׃ כב וְכֶסֶף אַחֵר הוֹרַדְנוּ בְיָדֵנוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל לֹא יָדַעְנוּ
מִי־שָׂם כַּסְפֵּנוּ בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ׃ כג וַיֹּאמֶר שָׁלוֹם לָכֶם אַל־תִּירָאוּ

בֵּ א וּ ר.

כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי – כַּאֲשֶׁר הָיִיתִי שַׁכּוּל מִיּוֹסֵף וְשִׁמְעוֹן. שָׁכָלְתִּי – אֶשְׁכַּל עַתָּה בְּיָדַי גַּם אֶת בִּנְיָמִין. שָׁכֹלְתִּי – [פֹּעַל עוֹמֵד (כְּמוֹ: קָטֹנְתִּי) ; שָׁכָלְתִּי – פֹּעַל יוֹצֵא]. וְזֶהוּ בִּטּוּי שֶׁל הַחְלָטָה מִתּוֹךְ יֵאוּשׁ, וְכֵן: „כַּאֲשֶׁר אָבַדְתִּי אָבָדְתִּי" (אֶסְתֵּר ד׳ ט״ז).

טז) וּטְבֹחַ – [= וּטְבַח, צִוּוּי]. וּטְבֹחַ טֶבַח וְהָכֵן – וּטְבַח בְּהֵמוֹת וְהָכֵן הַבָּשָׂר לִסְעֻדָּה לָאֹרְחִים.

יז) וַיָּבֵא – [הִפְעִיל: מִן בּ א, עָתִיד מְהֻפָּךְ] הֵבִיא. בֵּיתָה יוֹסֵף – אֶל בֵּית יוֹסֵף.

יח) וַיִּירְאוּ – פָּחֲדוּ. כִּי הוּבְאוּ [הָפְעֲלוּ] בֵּית יוֹסֵף – מַה שֶּׁלֹּא נַעֲשָׂה לְאִישׁ מִכָּל הַקּוֹנִים בָּר. לְהִתְגֹּלֵל – לָשִׂים עֲלִילוֹת, לְבַקֵּשׁ תּוֹאֲנָה. וְלָקַחַת אֹתָנוּ ... כְּדִין גַּנָּבִים.

יט) פֶּתַח הַבָּיִת – קֹדֶם כְּנִיסָתָם לְתוֹךְ הַבַּיִת, בְּטֶרֶם שֶׁיַּסְפִּיקוּ לְהַאֲשִׁימָם בִּגְנֵבַת הַכֶּסֶף.

כ) בִּי [= פְּנֵה בִּי] וְזוֹהִי מִלַּת - בַּקָּשָׁה הַבָּאָה עִם „אֲדֹנִי". בִּי אֲדֹנִי – שִׂימָה לֵב לִדְבָרַי.

כג) שָׁלוֹם לָכֶם – אַל תִּדְאֲגוּ ; וְזוֹהִי הַבְטָחָה, שֶׁהַדְּבָרִים כְּסִדְרָם, וְאֵין כָּל פַּחַד. וְכֵן „שָׁלוֹם לְךָ" אֵצֶל גִּדְעוֹן (שׁוֹפְטִים ו׳ כ״ג)

רַ שִׁ ״ י.

לצרותי, שלא שקטתי מנעורי: צרת לָבָן, צרת עֵשָׂו, צרת רחל, צרת דינה, צרת יוסף, צרת שמעון, צרת בנימין. יח) כִּי הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף – ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף, כי אם בפונדקאות שבעיר, וַיִּרְאוּ שאין זה אלא לאספס אל משמר.

וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת כָּל־הַקֹּרֹת אֹתָם לֵאמֹר׃ ל דִּבֶּר הָאִישׁ
אֲדֹנֵי הָאָרֶץ אִתָּנוּ קָשׁוֹת וַיִּתֵּן אֹתָנוּ כִּמְרַגְּלִים אֶת־הָאָרֶץ׃
לא וַנֹּאמֶר אֵלָיו כֵּנִים אֲנָחְנוּ לֹא הָיִינוּ מְרַגְּלִים׃ לב שְׁנֵים־
עָשָׂר אֲנַחְנוּ אַחִים בְּנֵי אָבִינוּ הָאֶחָד אֵינֶנּוּ וְהַקָּטֹן הַיּוֹם אֶת־
אָבִינוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ לג וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ בְּזֹאת
אֵדַע כִּי כֵנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם הָאֶחָד הַנִּיחוּ אִתִּי וְאֶת־רַעֲבוֹן
בָּתֵּיכֶם קְחוּ וָלֵכוּ׃ לד וְהָבִיאוּ אֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֵלַי וְאֵדְעָה
כִּי לֹא מְרַגְּלִים אַתֶּם כִּי כֵנִים אַתֶּם אֶת־אֲחִיכֶם אֶתֵּן לָכֶם
וְאֶת־הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ׃ לה וַיְהִי הֵם מְרִיקִים שַׂקֵּיהֶם וְהִנֵּה־אִישׁ
צְרוֹר־כַּסְפּוֹ בְּשַׂקּוֹ וַיִּרְאוּ אֶת־צְרֹרוֹת כַּסְפֵּיהֶם הֵמָּה וַאֲבִיהֶם
וַיִּירָאוּ׃ לו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אֹתִי שִׁכַּלְתֶּם יוֹסֵף
אֵינֶנּוּ וְשִׁמְעוֹן אֵינֶנּוּ וְאֶת־בִּנְיָמִן תִּקָּחוּ עָלַי הָיוּ כֻלָּנָה׃
לז וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אֶל־אָבִיו לֵאמֹר אֶת־שְׁנֵי בָנַי תָּמִית אִם־לֹא
אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ תְּנָה אֹתוֹ עַל־יָדִי וַאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ אֵלֶיךָ׃ לח וַיֹּאמֶר
לֹא־יֵרֵד בְּנִי עִמָּכֶם כִּי־אָחִיו מֵת וְהוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאָר וּקְרָאָהוּ

בֵּאוּר.

ל) וַיִּתֵּן אֹתָנוּ – הֶאֱשִׁימָנוּ שֶׁמְרַגְּלִים אָנוּ.

לג) רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם – שֶׁבֶר רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם, וְכֵן הוּא בְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים.

לד) תִּסְחָרוּ – תּוּכְלוּ לַעֲבֹר בָּהּ.

לה) מְרִיקִים [רוּק – הָרֵק; ע״ו, הִפְעִיל] שַׂקֵּיהֶם – שׁוֹפְכִים אֶת הַתְּבוּאָה מִן הַשַּׂקִּים. וַיִּירָאוּ – כְּשֶׁנִּמְצָא הַכֶּסֶף בְּאַמְתַּחַת הָאֶחָד הִרְגִּיעוּ אֶת רוּחָם: אוּלַי מִקְרֶה הוּא; אֲבָל כַּאֲשֶׁר מָצְאוּ כֻלָּם אֶת צְרוֹרוֹת כַּסְפָּם בְּשַׂקֵּיהֶם הֵבִינוּ, כִּי בְכַוָּנָה נַעֲשָׂה הַדָּבָר, וְעַל כֵּן גָּדַל פַּחְדָּם מְאֹד מִפְּנֵי עֲלִילָה חֲדָשָׁה.

לו) שַׁכֵּל – [פִּעֵל] שָׁדַד, הָרֹג הַבָּנִים. אֹתִי שִׁכַּלְתֶּם – אִבַּדְתֶּם אֶת בָּנַי, וַאֲנִי אָב שַׁכּוּל. עָלַי הָיוּ כֻלָּנָה – [= כֻּלָּן] עָלַי כָּל הַצָּרוֹת הָאֵלֶּה, אַךְ אֲנִי מַרְגִּישׁ אֶת מְרִירוּתָן, וְלֹא אַתֶּם.

לז) אֶת שְׁנֵי בָנַי תָּמִית – בְּעַד בִּנְךָ הָאֶחָד תָּמִית שְׁנַיִם מֵאַרְבַּעַת בָּנַי [רְאֵה לְהַלָּן פֶּרֶק מ״ו, ט׳]. עַל־יָדִי – לִרְשׁוּתִי וְעַל אַחֲרָיוּתִי.

לח) וּקְרָאָהוּ [= וְקָרָהוּ].

רַשִׁ״י.

יחיד משמעון בן זוגו. לו) אתי שִׁכַּלְתֶּם – מלמד שחשדם, שמא הרגוהו, או מכרוהו כיוסף. שִׁכַּלְתֶּם – כל מי שבניו אבודים קרוי שכול. לח) לא־יֵרֵד בְּנִי עִמָּכֶם – לא קבל דבריו של ראובן; אמר: בכור שוטה הוא זה: הוא אומר להמית את בניו – וכי בניו הם, ולא בניי? בני בניו הרי הם כבנים. וּקְרָאָהוּ אָסוֹן – שמא ימות בדרך,

אָסוֹן֙ בַּדֶּ֨רֶךְ֙ אֲשֶׁ֣ר תֵּֽלְכוּ־בָ֔הּ וְהוֹרַדְתֶּ֧ם אֶת־שֵׂיבָתִ֛י בְּיָג֖וֹן
שְׁאֽוֹלָה׃

מג.

א וְהָרָעָ֖ב כָּבֵ֥ד בָּאָֽרֶץ׃ ב וַיְהִ֗י כַּאֲשֶׁ֤ר כִּלּוּ֙ לֶאֱכֹ֣ל אֶת־הַשֶּׁ֔בֶר
אֲשֶׁ֥ר הֵבִ֖יאוּ מִמִּצְרָ֑יִם וַיֹּ֤אמֶר אֲלֵיהֶם֙ אֲבִיהֶ֔ם שֻׁ֖בוּ שִׁבְרוּ־
לָ֥נוּ מְעַט־אֹֽכֶל׃ ג וַיֹּ֧אמֶר אֵלָ֛יו יְהוּדָ֖ה לֵאמֹ֑ר הָעֵ֣ד הֵעִד֩ בָּ֨נוּ
הָאִ֤ישׁ לֵאמֹר֙ לֹא־תִרְא֣וּ פָנַ֔י בִּלְתִּ֖י אֲחִיכֶ֥ם אִתְּכֶֽם׃ ד אִם־
יֶשְׁךָ֛ מְשַׁלֵּ֥חַ אֶת־אָחִ֖ינוּ אִתָּ֑נוּ נֵֽרְדָ֕ה וְנִשְׁבְּרָ֥ה לְךָ֖ אֹֽכֶל׃
ה וְאִם־אֵינְךָ֥ מְשַׁלֵּ֖חַ לֹ֣א נֵרֵ֑ד כִּֽי־הָאִ֞ישׁ אָמַ֤ר אֵלֵ֙ינוּ֙ לֹא־תִרְא֣וּ
פָנַ֔י בִּלְתִּ֖י אֲחִיכֶ֥ם אִתְּכֶֽם׃ ו וַיֹּ֙אמֶר֙ יִשְׂרָאֵ֔ל לָמָ֥ה הֲרֵעֹתֶ֖ם לִ֑י
לְהַגִּ֣יד לָאִ֔ישׁ הַע֥וֹד לָכֶ֖ם אָֽח׃ ז וַיֹּאמְר֡וּ שָׁא֣וֹל שָֽׁאַל־הָאִ֣ישׁ
לָ֣נוּ וּלְמֽוֹלַדְתֵּ֩נוּ֩ לֵאמֹ֨ר הַעוֹד֩ אֲבִיכֶ֥ם חַי֙ הֲיֵ֣שׁ לָכֶ֣ם אָ֔ח וַנַּ֨גֶּד־
ל֔וֹ עַל־פִּ֖י הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֑לֶּה הֲיָד֣וֹעַ נֵדַ֔ע כִּ֣י יֹאמַ֔ר הוֹרִ֖ידוּ אֶת־
אֲחִיכֶֽם׃ ח וַיֹּ֨אמֶר יְהוּדָ֜ה אֶל־יִשְׂרָאֵ֣ל אָבִ֗יו שִׁלְחָ֥ה הַנַּ֛עַר
אִתִּ֖י וְנָק֣וּמָה וְנֵלֵ֑כָה וְנִחְיֶה֙ וְלֹ֣א נָמ֔וּת גַּם־אֲנַ֥חְנוּ גַם־אַתָּ֖ה גַּם־

בֵּאוּר.

וּקְרָאָהוּ אָסוֹן — וְאִם יִקְרֵהוּ אָסוֹן בַּדֶּרֶךְ. שֵׂיבָתִי — רָאשֵׁי הַלָּבָן מֵרֹב זִקְנָה.

ג) הָעֵד הֵעִד — [הִפְעִיל, ע״ו, מִמְּקוֹר עוּד] הַתְרֵה הִתְרָה בָנוּ בְּכָל תֹּקֶף. הָאִישׁ — מְקֻצָּר מִן „הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ״. בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם — רַק אִם יִהְיֶה אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אִתְּכֶם. [כֵּן: „בִּלְתִּי לַיְיָ לְבַדּוֹ״ (שְׁמוֹת כ״ב, י״ט).

ד) אִם־יֶשְׁךָ — [הַמִּלָּה יֵשׁ בָּאָה בִנְטִיָּה עִם הַבֵּינוֹנִי כְּמִלַּת הַשְּׁלִילָה: אַיִן].

ו) הֲרֵעֹתֶם — [רֹ״ע—רָעַע, ע״ע; הִפְעִיל: הָרֵעַ, וְהָרֵישׁ צְרוּיָה מִפְּנֵי שֶׁהָעַיִן לֹא תְדֻגַּשׁ]. הַעוֹד לָכֶם אָח — כִּי עוֹד לָכֶם אָח.

ז) וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ — לְמִשְׁפַּחְתֵּנוּ. עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה — שֶׁשָּׁאַל אוֹתָנוּ. הֲיָדוֹעַ נֵדַע — כְּלוּם אֶפְשָׁר הָיָה שֶׁנֵּדַע מֵרֹאשׁ?

ח) שִׁלְחָה — [צִוּוּי – בְּבַקָּשָׁה]. הַנַּעַר — קוֹרְאִים בְּעִבְרִית גַּם לְאִישׁ צָעִיר; כִּי כְּבָר הָיָה בִנְיָמִין אָב לְבָנִים; וְכֵן נִקְרָא נַעַר גַּם

רַשִׁ״י.

שהרי גם אמו מתה בדרך; עכשיו כשהוא אצלי, אני מתנחם בו על אמו ועל אחיו; ואם ימות זה, דומה עלי, שכלשתם מתו ביום אחד.

ב) כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל — יהודה אמר להם: המתינו לזקן, עד שתכלה פת מן הבית.

ח) וְנִחְיֶה — נִתְנַבֵּא בו רוח הקדש: על ידי הליכה זו תחי רוחך, שנאמר: „ותחי רוח יעקב אביהם״. וְלֹא נָמוּת — ברעב; בנימין ספק יִתָּפֵשׂ, ספק לא יתפש, ואנו כלנו מתים ברעב.

אַחִים ׀ אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנֵּה הַקָּטֹן אֶת־
אָבִינוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ׃ יד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר
דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ טו בְּזֹאת תִּבָּחֵנוּ חֵי
פַרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם־בְּבוֹא אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה׃
טז שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד וְיִקַּח אֶת־אֲחִיכֶם וְאַתֶּם הֵאָסְרוּ וְיִבָּחֲנוּ
דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם וְאִם־לֹא חֵי פַרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם׃
יז וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל־מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ יח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם
יוֹסֵף בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת עֲשׂוּ וִחְיוּ אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא׃ חמישי
יט אִם־כֵּנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם אֶחָד יֵאָסֵר בְּבֵית מִשְׁמַרְכֶם וְאַתֶּם
לְכוּ הָבִיאוּ שֶׁבֶר רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם׃ כ וְאֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן
תָּבִיאוּ אֵלַי וְיֵאָמְנוּ דִבְרֵיכֶם וְלֹא תָמוּתוּ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃ כא וַיֹּאמְרוּ
אִישׁ אֶל־אָחִיו אֲבָל אֲשֵׁמִים ׀ אֲנַחְנוּ עַל־אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ

בֵּאוּר.

יג) אֵינֶנּוּ — וְהֶעֱלִימוּ מִמֶּנּוּ אֵיךְ אָבַד מֵהֶם.

יד) הוּא [הַדָּבָר] אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי — כִּי אִם יְשָׁרִים אַתֶּם, מַדּוּעַ לֹא תַגִּידוּ לִי אֵיךְ אָבַד אֶחָד מִכֶּם?

טו) תִּבָּחֵנוּ — תִּבָּחַנוּ, [וְהַצּוּרָה בִּשְׁבִיל הַהֶפְסֵק] אֶבְחַן אֶתְכֶם: הֲכֵנִים אַתֶּם, אִם מְרַגְּלִים. חֵי פַרְעֹה — בְּחַיֵּי פַרְעֹה נִשְׁבַּעְתִּי. הַמִּצְרִים נָתְנוּ לַמֶּלֶךְ כְּבוֹד אֱלֹהִים, וְנִשְׁבְּעוּ בְּחַיָּיו, כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע הָעִבְרִי: „חַי יְיָ!“ וּבַעֲלֵי הַמָּסוֹרָה הִבְדִּילוּ וְנִקְּדוּ: חַי [בְּפַתָּח], כְּשֶׁנִּשְׁבָּעִים בַּיְיָ, וְחֵי [בְּצֵרֵה] כְּשֶׁנִּשְׁבָּעִים בְּבֶן־אָדָם: „חַי יְיָ. וְחֵי נַפְשְׁךָ“ (שְׁמוּאֵל א׳, פֶּרֶק כ׳, ג׳). הָעִבְרִי הָיָה נִשְׁבָּע בְּחַיֵּי מַלְכּוֹ אַךְ בִּפְנוֹתוֹ אֵלָיו: „חֵי נַפְשְׁךָ, הַמֶּלֶךְ!“ (שְׁמוּאֵל א׳ פֶּרֶק י״ז, נ״ה). אִם־תֵּצְאוּ — זוֹהִי לְשׁוֹן שְׁבוּעָה בִּשְׁלִילָה: נִשְׁבָּע אֲנִי שֶׁלֹּא תֵצְאוּ; וּבְחִיּוּב אוֹמְרִים: אִם לֹא.

טז) וְיִקַּח ... — וִיבִיאֵהוּ הֵנָּה. הֵאָסְרוּ — [צִוּוּי בְּנִפְעַל] אַתֶּם צְרִיכִים לְהֵאָסֵר.

יח) עֲשׂוּ וִחְיוּ — [הַצִּוּוּי הַשֵּׁנִי בִּמְקוֹם עָתִיד שֶׁל הַבְטָחָה] וַאֲנִי מַבְטִיחֲכֶם שֶׁתִּחְיוּ. אֶת־הָאֱלֹהִים — הָאוֹהֵב גֵּר. אֲנִי יָרֵא — וְלֹא אָרַע לָכֶם.

יט) אִם־כֵּנִים אַתֶּם — תַּסְכִּימוּ לַהֲצָעָתִי. שֶׁבֶר רַעֲבוֹן — הַמָּזוֹן שֶׁיִּשְׁבְּרוּ בּוֹ רַעֲבוֹנָם.

כ) וְיֵאָמְנוּ [נִפְעַל, עָתִיד] דִּבְרֵיכֶם — אָז יִהְיוּ דִבְרֵיכֶם אֲמִתִּים וְנֶאֱמָנִים בְּעֵינַי. וַיַּעֲשׂוּ כֵן — הִסְכִּימוּ לַעֲשׂוֹת כֵּן.

כא) אֲבָל — בֶּאֱמֶת. אֲשֵׁמִים אֲנַחְנוּ — חַיָּבִים אָנוּ וּרְאוּיִם לָעֹנֶשׁ

רַשִׁ״י.

ד) הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי — אמר להם: ואילו מצאתם אותו ופסקו עליכם ממון הרבה, תפדוהו? אמרו לו: הן. אמר להם: ואם יאמרו לכם, שלא יחזירוהו בשום מָמון, מה תעשו? אמרו: לכך באנו לַהֲרוֹג או לֵהָרֵג. אמר להם: הוא אשר דברתי אליכם: להרוג את

צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמָעְנוּ עַל־כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ
הַצָּרָה הַזֹּאת׃ כב וַיַּעַן רְאוּבֵן אֹתָם לֵאמֹר הֲלוֹא אָמַרְתִּי
אֲלֵיכֶם ׀ לֵאמֹר אַל־תֶּחֶטְאוּ בַיֶּלֶד וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְגַם־דָּמוֹ הִנֵּה
נִדְרָשׁ׃ כג וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי שֹׁמֵעַ יוֹסֵף כִּי הַמֵּלִיץ בֵּינֹתָם׃
כד וַיִּסֹּב מֵעֲלֵיהֶם וַיֵּבְךְּ וַיָּשָׁב אֲלֵהֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם וַיִּקַּח
מֵאִתָּם אֶת־שִׁמְעוֹן וַיֶּאֱסֹר אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם׃ כה וַיְצַו יוֹסֵף וַיְמַלְאוּ
אֶת־כְּלֵיהֶם בָּר וּלְהָשִׁיב כַּסְפֵּיהֶם אִישׁ אֶל־שַׂקּוֹ וְלָתֵת
לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ וַיַּעַשׂ לָהֶם כֵּן׃ כו וַיִּשְׂאוּ אֶת־שִׁבְרָם עַל־
חֲמֹרֵיהֶם וַיֵּלְכוּ מִשָּׁם׃ כז וַיִּפְתַּח הָאֶחָד אֶת־שַׂקּוֹ לָתֵת
מִסְפּוֹא לַחֲמֹרוֹ בַּמָּלוֹן וַיַּרְא אֶת־כַּסְפּוֹ וְהִנֵּה־הוּא בְּפִי
אַמְתַּחְתּוֹ׃ כח וַיֹּאמֶר אֶל־אֶחָיו הוּשַׁב כַּסְפִּי וְגַם הִנֵּה
בְאַמְתַּחְתִּי וַיֵּצֵא לִבָּם וַיֶּחֶרְדוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו לֵאמֹר מַה־זֹּאת
עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ׃ כט וַיָּבֹאוּ אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אַרְצָה כְּנָעַן

בֵּאוּר.

כב) דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ – אֱלֹהִים דּוֹרֵשׁ עַתָּה אֶת דָּמוֹ מִיָּדֵנוּ: הֵם חָשְׁבוּ, שֶׁיּוֹסֵף הָרַךְ וְהֶעָנֹג מֵת כְּבָר בְּעַבְדוּתוֹ!

כג) כִּי שֹׁמֵעַ יוֹסֵף – מֵבִין לְשׁוֹנָם. הַמֵּלִיץ בֵּינֹתָם – תֻּרְגְּמָן עָמַד בֵּינֵיהֶם, בְּשָׁעָה שֶׁדִּבְּרוּ עִמּוֹ כְּדֵי לְהִתְנַכֵּר

כד) וַיִּסֹּב – [עַתִּיד שֵׁנִי בְּפָעַל (קַל) מִן הַכְּפוּלִים] פָּנָה הַצִּדָּה, שֶׁלֹּא יִרְאוּהוּ בּוֹכֶה. אֶת שִׁמְעוֹן – שָׁמַע שֶׁרְאוּבֵן הִתְנַגֵּד לִמְכִירָתוֹ, וְשִׁמְעוֹן אֵפוֹא הוּא הַגָּדוֹל בְּאֶחָיו הָאֲשֵׁמִים בַּדָּבָר.

כה) וַיְמַלְאוּ – עִנְיָנוֹ: לְמַלֵּא. כַּסְפֵּיהֶם – צְרוֹרוֹת כַּסְפָּם שֶׁל כָּל אֶחָד [לְפִיכָךְ בָּא כַּאן הַשֵּׁם כֶּסֶף בִּלְשׁוֹן רַבִּים]. צֵדָה – מָזוֹן. וַיַּעַשׂ – הָאִישׁ אֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ.

כז) אַמְתַּחַת – שַׂק כָּפוּל הַמֻּנָּח עַל גַּב הַחֲמוֹר וְיוֹרֵד מִכָּאן וּמִכָּאן.

כח) הוּשַׁב ... – [הָפְעַל מִמְּקוֹר שׁוּב, ע״ו] הֲשִׁיבוּ אֶת כַּסְפִּי. וַיֵּצֵא לִבָּם – לִבָּם נִתַּר מִמְּקוֹמוֹ מֵרֹב פַּחַד, שֶׁמָּא יַעֲלִילוּ עֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא שִׁלְּמוּ מְחִיר הַתְּבוּאָה.

רַשִׁ״י.

בני העיר באתם! מְנַחֵשׁ אני בגביע שלי, שְׁנַיִם מִכֶּם החריבו כרך גדול של שכם. כג) כִּי הַמֵּלִיץ בֵּינוֹתָם – איש היודע לשון עברית ולשון מצרית. היה מתרגם דבריהם ליוסף, ודברי יוסף להם; לכך היו סבורים, שאין יוסף מַכִּיר בלשון עברית, והיו מדברים בפניו. הַמֵּלִיץ – מנשה. כד) וַיֵּבְךְּ – לפי ששמע שהיו מִתְחָרְטִין. אֶת־שִׁמְעוֹן – הוא שאמר ללוי: „הנה בעל החלומות הלזה בא", הוא שהשליכו לבור. דבר אחר: נתכוון יוסף להפרידו מלוי, שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו. וַיֶּאֱסֹר אותו לְעֵינֵיהֶם – לא אֲסָרוֹ אלא לעיניהם, וכיון שיצאו, הוציאו והאכילו והשקהו. כז) וַיִּפְתַּח הָאֶחָד – הוא לוי, שנשאר

מִצְרָיִם׃ נז וְכָל־הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיְמָה לִשְׁבֹּר אֶל־יוֹסֵף כִּי־
חָזַק הָרָעָב בְּכָל־הָאָרֶץ׃

מב.

א וַיַּרְא יַעֲקֹב כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לָמָּה
תִּתְרָאוּ׃ ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם רְדוּ־
שָׁמָּה וְשִׁבְרוּ־לָנוּ מִשָּׁם וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת׃ ג וַיֵּרְדוּ אֲחֵי־יוֹסֵף
עֲשָׂרָה לִשְׁבֹּר בָּר מִמִּצְרָיִם׃ ד וְאֶת־בִּנְיָמִין אֲחִי יוֹסֵף לֹא־
שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת־אֶחָיו כִּי אָמַר פֶּן־יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן׃ ה וַיָּבֹאוּ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי־הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃

בֵּאוּר.

הַמְּכִירָה. הַפֹּעַל „שָׁ ב ר" מְשַׁמֵּשׁ לִקְנִיַּת תְּבוּאָה בִּשְׁעַת רָעָב, מִפְּנֵי שֶׁהָעִבְרִי הָיָה אוֹמֵר: שָׁ בַ ר רְעָבוֹנוֹ, שָׁבַר צְמָאוֹ.

נז) וְכָל־הָאָרֶץ – כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, כְּלוֹמַר: מִכָּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר מִסָּבִיב. לִשְׁבֹּר – לִקְנוֹת שֶׁבֶר, תְּבוּאָה; וְסֵדֶר הַכָּתוּב כַּךְ: וְכָל הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיְמָה אֶל יוֹסֵף לִשְׁבֹּר (רַשִׁ"י).

א) שֶׁבֶר – תְּבוּאָה (רְאֵה פֶּרֶק מ"א, פָּסוּק נ"ו). לָמָּה תִּתְרָאוּ? – לָמָּה תַּבִּיטוּ אִישׁ אֶל אָחִיו כְּאוֹבְדֵי עֵצוֹת?

ב) וְשִׁבְרוּ־לָנוּ מִשָּׁם – מְעַט אֹכֶל.

ד) יִקְרָאֶנּוּ – [= יִקְרֶנּוּ; הַפֹּעַל קָ ר ה (ל"ה) מִתְחַלֵּף בַּמִּקְרָא בַּפֹּעַל קָ ר א (ל"א)]. אָסוֹן – פֶּגַע רַע, מִקְרֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סַכָּנָה.

ה) בְּתוֹךְ הַבָּאִים – בֵּין הָאֲנָשִׁים הָרַבִּים שֶׁבָּאוּ שָׁמָּה מִכָּל הָאֲרָצוֹת לִקְנוֹת תְּבוּאָה. כִּי־הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן – וְהָיוּ בָּאוֹת הַרְבֵּה שַׁיָּרוֹת מִשָּׁם.

רַשִׁ"י.

א) וַיַּרְא יַעֲקֹב – וּמֵהֵיכָן רָאָה? והלא לא ראה, אלא שמע; ומהו „וַיַּרְא"? ראה בְּאַסְפַּקְלַרְיָא של קֹדֶשׁ, שֶׁעֲדַיִן יש לו שֶׂבֶר [תִּקְוָה] במצרים; ולא היתה נבואה ממש להודיעהו בְּפֵרוּשׁ, שזה יוסף. לָמָּה תִּתְרָאוּ – למה תַּרְאוּ עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו שֶׁאַתֶּם שְׂבֵעִים? כי באותה שעה עדיין היתה להם [לבני יעקב] תבואה. ג) וַיֵּרְדוּ אֲחֵי יוֹסֵף – ולא כתב: „בְּנֵי יַעֲקֹב"? מלמד, שהיו מתחרטים במכירתו, ונתנו לבם לפדותו בכל ממון שֶׁיִּפְסְקוּ עליהם, ולהתנהג עמו בְּאַחֲוָה. ד) פֶּן־יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן – ובבית לא יקראנו אסון? מלאך המות, מה לו הָכָא [פה], מה לו הָתָם [שם]? אמר רבי אליעזר בן יעקב: מִכָּאן שֶׁהַשָּׂטָן מְקַטְרֵג בִּשְׁעַת הַסַּכָּנָה [וכל הדרכים בְּחֶזְקַת סכנה הם]. ה) בְּתוֹךְ הַבָּאִים – מטמינין עצמן, שלא יכירום; לפי שצוה להם אביהם, שלא יתראו כלם בפתח אחד, אלא שֶׁיִּכָּנֵס כל אחד בפתחו, כדי שלא תשלוט בהם עין הרע, שכולם נאים, כולם גבורים.

ו וְיוֹסֵף הוּא הַשַּׁלִּיט עַל־הָאָרֶץ הוּא הַמַּשְׁבִּיר לְכָל־עַם
הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה׃ ז וַיַּרְא
יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וַיַּכִּרֵם וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אִתָּם קָשׁוֹת
וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֵאַיִן בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃
ח וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וְהֵם לֹא הִכִּרֻהוּ׃ ט וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֵת
הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מְרַגְּלִים אַתֶּם
לִרְאוֹת אֶת־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם׃ י וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לֹא אֲדֹנִי
וַעֲבָדֶיךָ בָּאוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ יא כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד נָחְנוּ כֵּנִים
אֲנַחְנוּ לֹא־הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים׃ יב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לֹא כִּי־
עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם לִרְאוֹת׃ יג וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים עָשָׂר עֲבָדֶיךָ

בֵּאוּר.

ו) וְיוֹסֵף – בְּנִגּוּד לְמַצָּב הָרָע שֶׁל אֶחָיו: הֵם נְתוּנִים בְּצָרָה הַכְּלָלִית שֶׁל הָרָעָב, וְיוֹסֵף עָלָה לִגְדֻלָּה. הוּא הַשַּׁלִּיט – הַמּוֹשֵׁל. הַמַּשְׁבִּיר – הַמּוֹכֵר, כְּלוֹמַר: הַמַּשְׁגִּיחַ עַל מְכִירַת הַתְּבוּאָה, וְאֶחָיו נְתוּנִים עַתָּה בִּרְשׁוּתוֹ.

ז) וַיַּכִּרֵם – [מָקוֹר: נ כ ר, פ"נ; הִפְעִיל: הִכִּיר]. וַיִּתְנַכֵּר – [הִתְפַּעֵל, פ"נ] עָשָׂה אֶת עַצְמוֹ כְּנָכְרִי. קָשׁוֹת – דְּבָרִים קָשִׁים [וְכֵן „טוֹבוֹת" (מְלָכִים ב', כ"ה, כ"ח), „נִפְלָאוֹת" (שְׁמוֹת ל"ד, י') וְהַכַּוָּנָה: דְּבָרִים טוֹבִים, דְּבָרִים נִפְלָאִים].

ח) וְהֵם לֹא הִכִּרֻהוּ – כִּי כְּבָר עָבְרוּ עֶשְׂרִים שָׁנָה מֵעֵת שֶׁמְּכָרוּהוּ, וְהַנַּעַר הָיָה לְאִישׁ.

ט) אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם – עֲלֵיהֶם, בְּנוֹגֵעַ לָהֶם [וְכֵן: „וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ (לְעֵיל פֶּרֶק י"ז, כ')]. מְרַגְּלִים אַתֶּם – וְלִמְרַגֵּל מִשְׁפַּט מָוֶת. עֶרְוָה – שֵׁם בָּנוּי מִן הַפֹּעַל: ע ר ה = גָּלָה, וּפֵרוּשׁוֹ: מְקוֹם עָרֹם, מְגֻלֶּה. עֶרְוַת הָאָרֶץ – הַמְּקוֹמוֹת שֶׁאֵינָם בְּצוּרִים וְהָאָרֶץ גְּלוּיָה שָׁם וְנוֹחָה לְהִכָּבֵשׁ.

י) וַעֲבָדֶיךָ – וָו זוֹ פֵּרוּשָׁהּ כְּמוֹ „כִּי אִם", כְּלוֹמַר: הֵהֶפֶךְ מִדְּבָרֶיךָ: לֹא כִּמְרַגְּלִים בָּאנוּ הֵנָּה, כִּי אִם לִשְׁבֹּר אֹכֶל

יא) כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד – וּלְפִיכָךְ בָּאנוּ בַּחֲבוּרָה אַחַת. כֵּנִים – יְשָׁרִים, אַנְשֵׁי אֱמֶת. לֹא־הָיוּ... – מֵעוֹלָם.

רַשִׁ"י.

ח) וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו – לְפִי שֶׁהִנִּיחָם חֲתוּמֵי זָקָן. וְהֵם לֹא הִכִּרֻהוּ – שֶׁיָּצָא מֵאֶצְלָם בְּלֹא חֲתִימַת זָקָן, וְעַכְשָׁו מְצָאוּהוּ בַּחֲתִימַת זָקָן. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה: וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת אֶחָיו – כְּשֶׁנִּמְסְרוּ בְיָדוֹ, הִכִּיר שֶׁהֵם אֶחָיו, וְרִחֵם עֲלֵיהֶם; וְהֵם לֹא הִכִּירוּהוּ, כְּשֶׁנָּפַל לְיָדָם, לִנְהוֹג בּוֹ אַחֲוָה. י) לֹא, אֲדֹנִי – לֹא תֹאמַר כֵּן, שֶׁהֲרֵי עֲבָדֶיךָ בָּאוּ לִשְׁבֹּר אֹכֶל. יא) כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ אֶחָד נָחְנוּ – נִצְנְצָה בָהֶם רוּחַ הַקֹּדֶשׁ וְכְלָלוּהוּ עִמָּהֶם, שֶׁאַף הוּא בֶּן אֲבִיהֶם. יב) כִּי עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם לִרְאוֹת – שֶׁהֲרֵי נִכְנַסְתֶּם בַּעֲשָׂרָה שַׁעֲרֵי הָעִיר; לָמָּה לֹא נִכְנַסְתֶּם בְּשַׁעַר אֶחָד? יג) וַיֹּאמְרוּ: שְׁנֵים עָשָׂר... – וּבִשְׁבִיל אָחִינוּ שֶׁאֵינֶנּוּ, נִתְפַּזַּרְנוּ בָעִיר לְבַקְּשׁוֹ.

מִצְרָ֑יִם וְלֹֽא־תִכָּרֵ֥ת הָאָ֖רֶץ בָּרָעָֽב׃ לז וַיִּיטַ֥ב הַדָּבָ֖ר בְּעֵינֵ֣י
פַרְעֹ֑ה וּבְעֵינֵ֖י כָּל־עֲבָדָֽיו׃ לח וַיֹּ֥אמֶר פַּרְעֹ֖ה אֶל־עֲבָדָ֑יו הֲנִמְצָ֣א
כָזֶ֔ה אִ֕ישׁ אֲשֶׁ֛ר ר֥וּחַ אֱלֹהִ֖ים בּֽוֹ׃ שלישי לט וַיֹּ֤אמֶר פַּרְעֹה֙ אֶל־
יוֹסֵ֔ף אַחֲרֵ֨י הוֹדִ֧יעַ אֱלֹהִ֛ים אוֹתְךָ֖ אֶת־כָּל־זֹ֑את אֵין־נָב֥וֹן
וְחָכָ֖ם כָּמֽוֹךָ׃ מ אַתָּה֙ תִּהְיֶ֣ה עַל־בֵּיתִ֔י וְעַל־פִּ֖יךָ יִשַּׁ֣ק כָּל־
עַמִּ֑י רַ֥ק הַכִּסֵּ֖א אֶגְדַּ֥ל מִמֶּֽךָּ׃ מא וַיֹּ֥אמֶר פַּרְעֹ֖ה אֶל־יוֹסֵ֑ף רְאֵה֙
נָתַ֣תִּי אֹֽתְךָ֔ עַ֖ל כָּל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ מב וַיָּ֨סַר פַּרְעֹ֤ה אֶת־טַבַּעְתּוֹ֙
מֵעַ֣ל יָד֔וֹ וַיִּתֵּ֥ן אֹתָ֖הּ עַל־יַ֣ד יוֹסֵ֑ף וַיַּלְבֵּ֤שׁ אֹתוֹ֙ בִּגְדֵי־שֵׁ֔שׁ וַיָּ֛שֶׂם
רְבִ֥ד הַזָּהָ֖ב עַל־צַוָּארֽוֹ׃ מג וַיַּרְכֵּ֣ב אֹת֗וֹ בְּמִרְכֶּ֤בֶת הַמִּשְׁנֶה֙
אֲשֶׁר־ל֔וֹ וַיִּקְרְא֥וּ לְפָנָ֖יו אַבְרֵ֑ךְ וְנָת֣וֹן אֹת֔וֹ עַ֖ל כָּל־אֶ֥רֶץ
מִצְרָֽיִם׃ מד וַיֹּ֧אמֶר פַּרְעֹ֛ה אֶל־יוֹסֵ֖ף אֲנִ֣י פַרְעֹ֑ה וּבִלְעָדֶ֗יךָ לֹֽא־
יָרִ֨ים אִ֧ישׁ אֶת־יָד֛וֹ וְאֶת־רַגְל֖וֹ בְּכָל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ מה וַיִּקְרָ֨א
פַרְעֹ֣ה שֵׁם־יוֹסֵף֮ צָֽפְנַ֣ת פַּעְנֵ֒חַ֒ וַיִּתֶּן־ל֣וֹ אֶת־אָֽסְנַ֗ת בַּת־פּ֥וֹטִי
פֶ֛רַע כֹּהֵ֥ן אֹ֖ן לְאִשָּׁ֑ה וַיֵּצֵ֥א יוֹסֵ֖ף עַל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ מו וְיוֹסֵף֙
בֶּן־שְׁלֹשִׁ֣ים שָׁנָ֔ה בְּעָמְד֕וֹ לִפְנֵ֖י פַּרְעֹ֣ה מֶֽלֶךְ־מִצְרָ֑יִם וַיֵּצֵ֤א
יוֹסֵף֙ מִלִּפְנֵ֣י פַרְעֹ֔ה וַֽיַּעֲבֹ֖ר בְּכָל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ מז וַתַּ֣עַשׂ הָאָ֔רֶץ
בְּשֶׁ֖בַע שְׁנֵ֣י הַשָּׂבָ֑ע לִקְמָצִֽים׃ מח וַיִּקְבֹּ֞ץ אֶת־כָּל־אֹ֣כֶל ׀ שֶׁ֣בַע

בֵּאוּר.

לְפַרְנָסַת יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ בִּשְׁנוֹת הָרָעָב.

לח) הֲנִמְצָא כָזֶה – הַאִם נוּכַל לִמְצֹא אִישׁ כָּזֶה. רוּחַ אֱלֹהִים – חָכְמַת אֱלֹהִים.

מ) וְעַל־פִּיךָ יִשַּׁק כָּל־עַמִּי – עַל פִּי פְּקֻדָּתְךָ יִתְנַהֵג, יִתְפַּרְנֵס כָּל עַמִּי. רַק הַכִּסֵּא... – רַק בִּכְבוֹד הַמְּלוּכָה אֶגְדַּל מִמֶּךָּ.

מב) בִּגְדֵי שֵׁשׁ – אָרִיג בּוּץ יָקָר מְאֹד, שֶׁרַק כֹּהֲנֵי מִצְרַיִם וּבְנֵי מִשְׁפַּחַת הַמְּלוּכָה, הָיוּ לוֹבְשִׁים אוֹתָם. רְבִד – עֲנָק, תַּכְשִׁיט לַצַּוָּאר. רְבִד הַזָּהָב – אוֹתוֹ הָרְבִיד, שֶׁהָיוּ נוֹתְנִים בְּצַוַּאר הַמִּשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ.

מג) בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה, אֲשֶׁר־לוֹ – בַּמֶּרְכָּבָה הַמּוּכָנָה לַמִּשְׁנֶה, אֲשֶׁר לְפַרְעֹה. אַבְרֵךְ – [= הַבְרֵךְ, צִוּוּי הִפְעִיל] כִּרְעוּ בֶּרֶךְ לְפָנָיו! וְנָתוֹן אֹתוֹ – כָּךְ נָתַן אוֹתוֹ פַּרְעֹה עַל אֶרֶץ מִצְרָיִם.

מד) אֲנִי פַרְעֹה – אֲנִי הַמֶּלֶךְ. וּבִלְעָדֶיךָ לֹא יָרִים... אֲבָל בְּלִי רְשׁוּתְךָ לֹא יַעֲשֶׂה אִישׁ שׁוּם דָּבָר הַנּוֹגֵעַ לַמְּדִינָה.

מה) צָפְנַת פַּעְנֵחַ – מְגַלֵּה תַּעֲלֻמוֹת; [וּלְדַעַת חוֹקְרֵי הָעַמִּים פֵּרוּשׁוֹ בִּלְשׁוֹן מִצְרִית הָעַתִּיקָה: מָעוֹז הַחַיִּים]. כֹּהֵן אֹן – כֹּהֵן הָעִיר אֹן, הִיא עִיר הַשֶּׁמֶשׁ [הֵילִיאָפּוֹלִיס], עַל שֵׁם הַהֵיכָל שֶׁבָּהּ לֶאֱלִיל הַשֶּׁמֶשׁ.

מז) לִקְמָצִים – כָּל שִׁבֹּלֶת עָשְׂתָה מְלֹא קֹמֶץ גַּרְגְּרִים. וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ... – הָאָרֶץ עָשְׂתָה תְבוּאָה בְּשֶׁפַע רָב.

מח) שֶׁבַע שָׁנִים – שְׁנֵי הַשָּׂבָע.

שָׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּתֶּן־אֹכֶל בֶּעָרִים אֹכֶל שְׂדֵה־
הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיהָ נָתַן בְּתוֹכָהּ׃ מט וַיִּצְבֹּר יוֹסֵף בָּר כְּחוֹל
הַיָּם הַרְבֵּה מְאֹד עַד כִּי־חָדַל לִסְפֹּר כִּי־אֵין מִסְפָּר׃ נ וּלְיוֹסֵף
יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים בְּטֶרֶם תָּבוֹא שְׁנַת הָרָעָב אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ
אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אוֹן׃ נא וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת־שֵׁם
הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה כִּי־נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת־כָּל־עֲמָלִי וְאֵת כָּל־בֵּית
אָבִי׃ נב וְאֵת שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרָיִם כִּי־הִפְרַנִי אֱלֹהִים
בְּאֶרֶץ עָנְיִי׃ רביעי נג וַתִּכְלֶינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע אֲשֶׁר הָיָה
בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ נד וַתְּחִלֶּינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב לָבוֹא כַּאֲשֶׁר
אָמַר יוֹסֵף וַיְהִי רָעָב בְּכָל־הָאֲרָצוֹת וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיָה
לָחֶם׃ נה וַתִּרְעַב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־פַּרְעֹה
לַלָּחֶם וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה לְכָל־מִצְרַיִם לְכוּ אֶל־יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֹאמַר
לָכֶם תַּעֲשׂוּ׃ נו וְהָרָעָב הָיָה עַל כָּל־פְּנֵי הָאָרֶץ וַיִּפְתַּח יוֹסֵף
אֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּהֶם וַיִּשְׁבֹּר לְמִצְרַיִם וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בְּאֶרֶץ

בֵּאוּר.

נָתַן בְּתוֹכָהּ — שֶׁלֹּא יוֹצִיאוּהָ לְחוּץ לָאָרֶץ.

נא) כִּי נַשַּׁנִי — [= נִשַּׁנִי; מָקוֹר: נְשֹׁה, פ"נ ול"ה; פִּעֵל: נַשֵּׁה]; הִשְׁכִּיחַנִי. כָּל־עֲמָלִי — כָּל צָרוֹתַי. וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִי — כָּל מַה שֶּׁעָשׂוּ לִי בְּבֵית אָבִי.

נב) הִפְרַנִי — [פְּרֹה, ל"ה; הִפְעִיל: הַפְרֵה] הִרְבָּה אוֹתִי. בְּאֶרֶץ עָנְיִי — בָּאָרֶץ שֶׁסָּבַלְתִּי בָהּ הַרְבֵּה עֹנִי, בְּמִצְרַיִם.

נג) וַתִּכְלֶינָה — כָּלוּ, עָבְרוּ.

נד) וַתְּחִלֶּינָה — [ח"ל - חָלֹל, ע"ע; הִפְעִיל: הָחֵל] הִתְחִילוּ. וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיָה לָחֶם — כִּי הַמִּצְרִים, שֶׁיָּדְעוּ עַל דְּבַר הָרָעָב הֶעָתִיד לָבוֹא, הֵכִינוּ לָהֶם תְּבוּאָה לִשְׁנוֹת הָרָעָב, מִלְּבַד הַחֹמֶשׁ שֶׁלָּקַח יוֹסֵף לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ.

נה) וַתִּרְעַב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם — כַּאֲשֶׁר תַּמָּה הַתְּבוּאָה בְּאוֹצְרוֹת הַיְחִידִים, הֵחֵל הָרָעָב גַּם בְּמִצְרַיִם. וַיִּצְעַק הָעָם... לַלָּחֶם — עַל דְּבַר הַלֶּחֶם שֶׁחָסַר לָהֶם.

נו) כָּל־אֲשֶׁר בָּהֶם — כָּל הַתְּבוּאָה, שֶׁבָּאֲסָמִים. וַיִּשְׁבֹּר — [=וַיַּשְׁבֵּר, בְּהִפְעִיל; כִּי הַקַּל שָׁבֹר מוֹרֶה עַל הַקְּנִיָּה, וְלֹא עַל

רַשִׁ"י.

נה) וַתִּרְעַב כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם — שהרקיבה תבואתם שאצרו חוץ משל יוסף. אֲשֶׁר יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ — לפי שהיה יוסף אומר להם, שימולו; וכשבאו אצל פרעה ואמרו: כך הוא אומר לנו, אמר להם: ולמה לא צברתם בר? והלא הכריז לכם, שהשני רעב באות? אמרו לו: אספנו הרבה והרקיבה. אמר להם: אם כן — כל אשר יאמר לכם תעשו; הרי גזר על התבואה והרקיבה, מה אם יגזור עלינו ונמות?

הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ
פָּתָר׃ יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי
וְאֹתוֹ תָלָה׃ יד וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן־
הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל־פַּרְעֹה׃ שני טו וַיֹּאמֶר
פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף חֲלוֹם חָלַמְתִּי וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי
עָלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע חֲלוֹם לִפְתֹּר אֹתוֹ׃ טז וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת־
פַּרְעֹה לֵאמֹר בִּלְעָדָי אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת־שְׁלוֹם פַּרְעֹה׃
יז וַיְדַבֵּר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף בַּחֲלֹמִי הִנְנִי עֹמֵד עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃
יח וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת בְּרִיאוֹת בָּשָׂר וִיפֹת תֹּאַר
וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃ יט וְהִנֵּה שֶׁבַע־פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן
דַּלּוֹת וְרָעוֹת תֹּאַר מְאֹד וְרַקּוֹת בָּשָׂר לֹא־רָאִיתִי כָהֵנָּה
בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָרֹעַ׃ כ וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת
אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת הַבְּרִיאֹת׃ כא וַתָּבֹאנָה אֶל־
קִרְבֶּנָה וְלֹא נוֹדַע כִּי־בָאוּ אֶל־קִרְבֶּנָה וּמַרְאֵיהֶן רַע כַּאֲשֶׁר
בַּתְּחִלָּה וָאִיקָץ׃ כב וָאֵרֶא בַּחֲלֹמִי וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלֹת
בְּקָנֶה אֶחָד מְלֵאֹת וְטֹבוֹת׃ כג וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים צְנֻמוֹת
דַּקּוֹת שְׁדֻפוֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶם׃ כד וַתִּבְלַעְןָ הַשִּׁבֳּלִים

בֵּאוּר.

אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר – הוּא פָּתַר לְכָל אֶחָד פִּתְרוֹן הָרָאוּי לַחֲלוֹמוֹ.

יג) אֹתִי הֵשִׁיב – פַּרְעֹה, וְאָמַר בִּלְשׁוֹן נִסְתָּר דֶּרֶךְ כָּבוֹד. עַל־כַּנִּי – עַל מִשְׁמַרְתִּי.

יד) וַיְרִיצֻהוּ – וּמָקוֹר: ר ו ץ, ע״ו; הִפְעִיל: הֵרִץ] הוֹצִיאוּהוּ בִּמְרוּצָה וְחִפָּזוֹן. מִן־הַבּוֹר – מִבֵּית הַסֹּהַר. וַיְגַלַּח – אֶת זְקָנוֹ, כִּי רַק הָאֲבֵלִים וְהָאֲסוּרִים לֹא הָיוּ מְגַלְּחִים בְּמִצְרַיִם אֶת זְקָנָם.

טו) וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ – וְאֵין פּוֹתֵר אֹתוֹ.

תִּשְׁמַע חֲלוֹם – תָּבִין לִפְתֹּר חֲלוֹם.

טז) בִּלְעָדָי – וּבַל־עָדַי] לֹא לִי חָכְמַת הַפִּתְרוֹן, וְדֶרֶךְ עֲנָוָה הִיא. אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת־שְׁלוֹם פַּרְעֹה – אַךְ אֱלֹהִים יִתֵּן בְּפִי מַעֲנֶה עַל חֲלוֹם פַּרְעֹה, לִשְׁלוֹמוֹ וּלְטוֹבָתוֹ.

יט) וְרַקּוֹת בָּשָׂר – וְדַקּוֹת בָּשָׂר, רָזוֹת מְאֹד. כָּהֵנָּה – [= כָּהֵן] כְּמוֹהֶן. לָרֹעַ – לְרֹעַ מַרְאֵיהֶן.

כג) שִׁבֳּלִים צְנֻמוֹת – יְבֵשׁוֹת וְקָשׁוֹת. אַחֲרֵיהֶם – [= אַחֲרֵיהֶן].

רַשִׁ״י.

מצרים [בחוקי המדינה]; שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים. טז) בִּלְעָדָי – אין החכמה משלי, אלא האלהים יתן עֲנִיָּה [מענה] בפי לשלום פרעה.

הַדַּקֹּת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבוֹת וָאֹמַר אֶל־הַחַרְטֻמִּים וְאֵין
מַגִּיד לִי׃ כה וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־פַּרְעֹה חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד הוּא
אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הִגִּיד לְפַרְעֹה׃ כו שֶׁבַע פָּרֹת הַטֹּבֹת
שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה
חֲלוֹם אֶחָד הוּא׃ כז וְשֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעֹת הָעֹלֹת
אַחֲרֵיהֶן שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת שְׁדֻפוֹת
הַקָּדִים יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב׃ כח הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי
אֶל־פַּרְעֹה אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֶרְאָה אֶת־פַּרְעֹה׃ כט הִנֵּה
שֶׁבַע שָׁנִים בָּאוֹת שָׂבָע גָּדוֹל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ ל וְקָמוּ
שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב אַחֲרֵיהֶן וְנִשְׁכַּח כָּל־הַשָּׂבָע בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְכִלָּה
הָרָעָב אֶת־הָאָרֶץ׃ לא וְלֹא־יִוָּדַע הַשָּׂבָע בָּאָרֶץ מִפְּנֵי הָרָעָב
הַהוּא אַחֲרֵי־כֵן כִּי־כָבֵד הוּא מְאֹד׃ לב וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם
אֶל־פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם כִּי־נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר
הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ׃ לג וְעַתָּה יֵרֶא פַרְעֹה אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם
וִישִׁיתֵהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ לד יַעֲשֶׂה פַרְעֹה וְיַפְקֵד פְּקִדִים
עַל־הָאָרֶץ וְחִמֵּשׁ אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע׃
לה וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־אֹכֶל הַשָּׁנִים הַטֹּבֹת הַבָּאֹת הָאֵלֶּה
וְיִצְבְּרוּ־בָר תַּחַת יַד־פַּרְעֹה אֹכֶל בֶּעָרִים וְשָׁמָרוּ׃ לו וְהָיָה
הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר תִּהְיֶיןָ בְּאֶרֶץ

בֵּאוּר.

כד) מַגִּיד — (נִגַּד־הִגִּיד, פ״נ; הִפְעִיל).
וְאֵין מַגִּיד לִי — אֶת פִּתְרוֹנוֹ.

כו) שֶׁבַע פָּרֹת — בְּתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: שֶׁבַע הַפָּרוֹת.

לא) וְלֹא יִוָּדַע הַשָּׂבָע — לֹא יִהְיֶה נִכָּר, שֶׁהָיָה שָׂבָע בָּאָרֶץ; וְהוּא הַפִּתְרוֹן לְדִבְרֵי הַחֲלוֹם: וְלֹא נוֹדַע, כִּי בָאוּ אֶל קִרְבֶּנָה.

לב) וְעַל הִשָּׁנוֹת — (מָקוֹר: שָׁנָה, ל״ה; נִפְעַל: הִשָּׁנָה, שֵׁם הַפֹּעַל: הִשָּׁנוֹת) וּמַה שֶּׁבָּא הַחֲלוֹם שְׁנוּי פְּעָמִים, אוֹת הוּא. כִּי נָכוֹן הַדָּבָר — כִּי הַדָּבָר וַדַּאי וּמֻחְלָט.

לג) יֵרֶא פַרְעֹה — יִבְחַר פַּרְעֹה.
וִישִׁיתֵהוּ — וְיַפְקִידֵהוּ.

לד) יַעֲשֶׂה פַרְעֹה — כִּדְבָרִי, יִשְׁתַּמֵּשׁ בַּעֲצָתִי. וְחִמֵּשׁ — יִקַּח אֶת הַחֹמֶשׁ. וְכֵן „עִשֵּׂר": הִבְדִּיל אֶת הַחֵלֶק הָעֲשִׂירִי.

לה) בָר — תְּבוּאָה מְנֻקָּה מִמֹּץ. וְיִצְבְּרוּ בָר — וְיַאַסְפוּ תְבוּאָה. תַּחַת יַד פַּרְעֹה — תַּחַת הַשְׁגָּחַת פַּרְעֹה. אֹכֶל בֶּעָרִים וְשָׁמָרוּ — מִן הַשָּׂדוֹת יָבִיאוּ אֶת הַתְּבוּאָה אֶל הֶעָרִים וְיִשְׁמְרוּהָ, שֶׁלֹּא יוֹצִיאוּהָ לַאֲרָצוֹת אֲחֵרוֹת.

לו) לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ — צָפוּן וּמֻפְקָד

תָּלָה כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף׃ כג וְלֹא־זָכַר שַׂר־הַמַּשְׁקִים
אֶת־יוֹסֵף וַיִּשְׁכָּחֵהוּ׃ פ פ פ

מִקֵּץ.

מא.

א וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר׃
ב וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת
בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ׃ ג וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת
אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל
הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ ד וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת רָעוֹת הַמַּרְאֶה
וְדַקֹּת הַבָּשָׂר אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה וְהַבְּרִיאֹת

בֵּאוּר.

כג) וְלֹא־זָכַר ... — אֲבָל שַׂר הַמַּשְׁקִים בְּטוּב לוֹ לֹא זָכַר אֶת הָעֶבֶד, שֶׁפָּתַר לוֹ אֶת חֲלוֹמוֹ בְּאֹפֶן כָּל כַּךְ נִפְלָא.

א) שְׁנָתַיִם יָמִים — שְׁתֵּי שָׁנִים תְּמִימוֹת. מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים — לְאַחַר שֶׁעָבְרוּ שְׁתֵּי שָׁנִים. וְהִנֵּה — מִלָּה זוֹ נִשְׁנֵתָה בְּסִפּוּר זֶה פְּעָמִים רַבּוֹת, לְתָאֵר תְּמִיהַת הַחוֹלֵם לְמַרְאֵה עֵינָיו. הַיְאֹר — הַנָּהָר הַגָּדוֹל, וְהוּא נִילוּס, הַמַּשְׁקֶה אֶת אֶרֶץ מִצְרָיִם.

ב) שֶׁבַע פָּרוֹת — הַפָּרָה הָיְתָה לְמִצְרַיִם סֵמֶל עֲבוֹדַת הָאֲדָמָה, וְהָיְתָה קְדוֹשָׁה לְאִיסִיס אֱלִילַת הָאֲדָמָה; וְהַפָּר הָיָה סֵמֶל הַנִּילוּס, וְקָדוֹשׁ לְאוֹזִירִיס, אֱלִיל הַשֶּׁמֶשׁ וְהַנִּילוּס. וּבְרִיאוֹת — שְׁמֵנוֹת. בָּאָחוּ — בְּעֵשֶׂב הַגָּדֵל בְּאַגְמֵי מַיִם.

ג) וְדַקּוֹת בָּשָׂר — רָזוֹת, כְּחוּשׁוֹת.

רַשִׁ״י.

בתוכה. כג) וְלֹא־זָכַר שַׂר־הַמַּשְׁקִים — בו ביום. וַיִּשְׁכָּחֵהוּ — לאחר מכאן; מפני שֶׁתָּלָה בו יוסף לְזָכְרוֹ [כלומר: שבטח בו], הֻזְקַק [הֻכְרַח] להיות אסור שתי שנים; [זהו] שנאמר: „אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר, אֲשֶׁר שָׂם יְיָ מִבְטַחוֹ, וְלֹא פָנָה אֶל רְהָבִים". ולא בטח על מצרים הקרויים רַהַב:
א) עַל־הַיְאֹר — כל שְׁאָר נהרות אינם קְרוּיִין יאורים, חוץ מנילוס; מפני שכל הארץ עשויה יאורים, יאורים [כלומר: תְּעָלוֹת], ונילוס עולה בתוכן ומשקה אותה; לפי שאין גשמים יורדים במצרים תדיר כבשאר ארצות. ב) מִן הַיְאֹר עֹלוֹת — זהו עיקרו של חלום, לפי ששביעתה ורעבתה [של מצרים] באה מתוך גדולת הנהר ומתוך יַבְשׁוּתוֹ. יְפוֹת מַרְאֶה — סימן הוא לימי השובע, שהבריות נראות יפות זו לזו, שאין עין בְּרִיָּה צרה בַּחֲבֶרְתָּהּ.
ד) וַתֹּאכַלְנָה — סימן, שתהא כל שמחת הַשָּׂבָע נשכחת בימי הרעב.

וַיִּיקַץ פַּרְעֹה׃ ה וַיִּישָׁן וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה ׀ שֶׁבַע שִׁבֳּלִים
עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת׃ ו וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים
דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן׃ ז וַתִּבְלַעְנָה הַשִּׁבֳּלִים
הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה
וְהִנֵּה חֲלוֹם׃ ח וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־
כָּל־חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה לָהֶם אֶת־
חֲלֹמוֹ וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה׃ ט וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים
אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם׃ י פַּרְעֹה קָצַף
עַל־עֲבָדָיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת
שַׂר הָאֹפִים׃ יא וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלַיְלָה אֶחָד אֲנִי וָהוּא אִישׁ
כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ חָלָמְנוּ׃ יב וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר

בֵּאוּר.

ה) וַיִּישָׁן – וְנִרְדַּם שֵׁנִית.

ו) שְׁדוּפֹת – הַפֹּעַל שָׁדַף [= שָׂרַף] מְשַׁמֵּשׁ לִשְׂרֵפַת הַגַּרְעִין בַּשִּׁבֳּלִים; וְהַשְּׂרֵפָה נִקְרֵאת שִׁדָּפוֹן. קָדִים – רוּחַ חַמָּה, הַנּוֹשֶׁבֶת מִפְּאַת דְּרוֹמִית־מִזְרָחִית וּמְמַלְּאָה אֶת הָאֲוִיר אָבָק רַב, הַמַּשְׁחִית אֶת הַצְּמָחִים. שְׁדוּפֹת קָדִים – שֶׁרוּחַ הַקָּדִים שָׂרַף אֶת גַּרְעִינֵיהֶם.

ז) וְהִנֵּה חֲלוֹם – הַמַּחֲזֶה הָיָה כָּל כַּךְ חַי, עַד שֶׁנִּדְמָה לוֹ כְּמַמָּשׁ; אַךְ כַּאֲשֶׁר הֵקִיץ הִתְפַּלֵּא לִרְאוֹת, שֶׁאַךְ חֲלוֹם הוּא.

ח) וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ – רוּחוֹ, נַפְשׁוֹ, מָלְאָה חֲרָדָה וָצַעַר. חַרְטֻמֵּי מִצְרָיִם – הַכֹּהֲנִים הַמְלֻמָּדִים בְּחָכְמַת הַמִּצְרִים הַנִּסְתָּרָה וּבִכְתָב הַהִירוֹגְלִיפִים, שֶׁהָיוּ חוֹרְטִים בְּחֶרֶט עַל הָאֲבָנִים [וּמִזֶּה הַשֵּׁם חַרְטֹם]. אוֹתָם – אֶת שְׁנֵי הַחֲלוֹמוֹת. וְאֵין־פּוֹתֵר... לְפַרְעֹה – שֶׁיְּהֵא הַפִּתְרוֹן רָאוּי לְפַרְעֹה, הַמֶּלֶךְ; פַּרְעֹה הֵבִין, כִּי הַחֲלוֹם נוֹגֵעַ לַמַּלְכוּת, וְלֹא לוֹ, בְּתוֹר אִישׁ פְּרָטִי.

ט) וַיְדַבֵּר... אֶת־פַּרְעֹה – דִּבֵּר אִתּוֹ, עִמּוֹ. אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר – לְטוֹבַת הַמֶּלֶךְ מֻכְרָח אֲנִי לְהַזְכִּיר אֶת חֲטָאַי, אַף כִּי לְחֶרְפָּה הִיא לִי.

י) וַיִּתֵּן אֹתִי–בְּתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: אֹתָנוּ.

יא) אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלוֹמוֹ – כָּל אֶחָד חָלַם מֵעִנְיְנֵי עֲבוֹדָתוֹ בְּהָקִיץ.

יב) נַעַר עִבְרִי עֶבֶד– הוּא מְכַנֶּה אוֹתוֹ בְּבוּז וּבְבִטּוּל.

רַשִׁ"י.

ח) וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה–פותרים היו אותם, אבל לא [באֹפֶן הראוי] לפרעה [המלך], שלא היה קולם נכנס באזניו, ולא היה לו קורת־רוח בפתרונם; שהיו אומרים: שבע בנות אתה מוליד, שבע בנות אתה קובר. [ופרעה הבין, שהחלום נוגע להממלכה, ולא לו, האיש הפרטי]
יב) נַעַר עִבְרִי עֶבֶד – ארורים הרשעים, שאין טובתם שְׁלֵמָה, שמזכירו בלשון בזיון. נַעַר – שוטה ואינו ראוי לגדולה. עִבְרִי – אפילו לשוננו אינו מכיר. עֶבֶד – וכתוב בְּנִמּוּסֵי

אֹתָ֑ם וַיִּֽהְי֥וּ יָמִ֖ים בְּמִשְׁמָֽר׃ ה וַיַּֽחַלְמוּ֩ חֲל֨וֹם שְׁנֵיהֶ֜ם אִ֤ישׁ
חֲלֹמוֹ֙ בְּלַ֣יְלָה אֶחָ֔ד אִ֖ישׁ כְּפִתְר֣וֹן חֲלֹמ֑וֹ הַמַּשְׁקֶ֣ה וְהָאֹפֶ֗ה
אֲשֶׁר֙ לְמֶ֣לֶךְ מִצְרַ֔יִם אֲשֶׁ֥ר אֲסוּרִ֖ים בְּבֵ֥ית הַסֹּֽהַר׃ ו וַיָּבֹ֧א
אֲלֵיהֶ֛ם יוֹסֵ֖ף בַּבֹּ֑קֶר וַיַּ֣רְא אֹתָ֔ם וְהִנָּ֖ם זֹעֲפִֽים׃ ז וַיִּשְׁאַ֞ל אֶת־
סְרִיסֵ֣י פַרְעֹ֗ה אֲשֶׁ֨ר אִתּ֧וֹ בְמִשְׁמַ֛ר בֵּ֥ית אֲדֹנָ֖יו לֵאמֹ֑ר מַדּ֛וּעַ
פְּנֵיכֶ֥ם רָעִ֖ים הַיּֽוֹם׃ ח וַיֹּאמְר֣וּ אֵלָ֔יו חֲל֣וֹם חָלַ֔מְנוּ וּפֹתֵ֖ר אֵ֣ין
אֹת֑וֹ וַיֹּ֨אמֶר אֲלֵהֶ֜ם יוֹסֵ֗ף הֲל֤וֹא לֵֽאלֹהִים֙ פִּתְרֹנִ֔ים סַפְּרוּ־נָ֖א
לִֽי׃ ט וַיְסַפֵּ֧ר שַֽׂר־הַמַּשְׁקִ֛ים אֶת־חֲלֹמ֖וֹ לְיוֹסֵ֑ף וַיֹּ֣אמֶר ל֔וֹ
בַּחֲלוֹמִ֕י וְהִנֵּה־גֶ֖פֶן לְפָנָֽי׃ י וּבַגֶּ֖פֶן שְׁלֹשָׁ֣ה שָׂרִיגִ֑ם וְהִ֤וא כְפֹרַ֙חַת֙
עָלְתָ֣ה נִצָּ֔הּ הִבְשִׁ֥ילוּ אַשְׁכְּלֹתֶ֖יהָ עֲנָבִֽים׃ יא וְכ֥וֹס פַּרְעֹ֖ה בְּיָדִ֑י
וָאֶקַּ֣ח אֶת־הָעֲנָבִ֗ים וָאֶשְׂחַ֤ט אֹתָם֙ אֶל־כּ֣וֹס פַּרְעֹ֔ה וָאֶתֵּ֥ן אֶת־
הַכּ֖וֹס עַל־כַּ֥ף פַּרְעֹֽה׃ יב וַיֹּ֤אמֶר לוֹ֙ יוֹסֵ֔ף זֶ֖ה פִּתְרֹנ֑וֹ שְׁלֹ֙שֶׁת֙
הַשָּׂרִגִ֔ים שְׁלֹ֥שֶׁת יָמִ֖ים הֵֽם׃ יג בְּע֣וֹד ׀ שְׁלֹ֣שֶׁת יָמִ֗ים יִשָּׂ֤א

בֵּאוּר.

אוֹתוֹ לְשָׁרְתָם. יָמִים — שָׁנָה.

ה) אִישׁ חֲלֹמוֹ — כָּל אֶחָד חֲלוֹם מְיֻחָד. אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלֹמוֹ — חֲלוֹם כָּל אֶחָד הָיָה מֵעִנְיַן עֲבוֹדָתוֹ לַמֶּלֶךְ, שֶׁנִּזְכְּרָה בַּפִּתְרוֹן, וּמְשֻׁנֶּה מֵחֲלוֹם רֵעֵהוּ בְּפִתְרוֹנוֹ. אֲשֶׁר אֲסוּרִים — הָאֲסוּרִים.

ו) וְהִנָּם זֹעֲפִים — עֲצוּבִים, פְּנֵיהֶם נִזְעָמִים.

ח) וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ — וְאֵין פּוֹתֵר אוֹתוֹ בֵּין יוֹשְׁבֵי בֵית הַסֹּהַר. אֵצֶל הַמִּצְרִים הָיוּ חֲכָמִים מֻמְחִים לְפִתְרוֹן חֲלוֹמוֹת. הֲלוֹא לֵאלֹהִים פִּתְרֹנִים — הַפִּתְרוֹן הַנָּכוֹן הוּא לֵאלֹהִים, וְהוּא יָשִׂים אוֹתוֹ בְּפִי הַפּוֹתֵר; וְאֵין זֶה תָּלוּי בְּחָכְמַת הַמֻּמְחִים לַדָּבָר.

י) שָׂרִיגִם — זְמוֹרוֹת סְבוּכוֹת יַחַד. נִצָּהּ — נֵץ שֶׁלָּהּ; וְיֵשׁ קוֹרְאִים: נִצָּה בְּלִי מַפִּיק, וּלְפִיכָךְ בָּא הַפֹּעַל בִּנְקֵבָה. וְהִוא כְפֹרַחַת — וְהַגֶּפֶן, כִּמְעַט שֶׁפָּרְחָה. עָלְתָה נִצָּהּ — גָּדַל הַפֶּרַח, שֶׁמִּמֶּנּוּ מִתְהַוֶּה פְּרִי בֹּסֶר. הִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלֹתֶיהָ עֲנָבִים — וְאַשְׁכְּלוֹת הַגֶּפֶן הִבְשִׁילוּ מַהֵר עֲנָבִים רְאוּיִם לַאֲכִילָה. הוּא רָאָה בַּחֲלוֹמוֹ מְהִירוּת הַפְּרִיחָה, הַצְּמִיחָה וְהַבִּשּׁוּל שֶׁל הָעֲנָבִים.

יא) וָאֶשְׂחַט — וָאֶסְחַט| = וָאֶסְחַט| סָחַטְתִּי, הוֹצֵאתִי אֶת עֲסִיסָם.

יג) יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ — יַעַלְךָ לִגְדוּלָּה. וַהֲשִׁיבְךָ — | = וְהֵשִׁיב אוֹתְךָ; וּמִמְּקוֹר

רַשִׁ״י.

שתבוא הָרְוָחָה לצדיק על ידיהם. ה) וַיַּחַלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם — כל אחד חלם חלום שניהם, שחלם את חלומו ופתרון חברו: וזהו שנאמר: „וירא שר האופים, כי טוב פתר". אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלוֹמוֹ — כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבוא עליו.

פַּרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ וַהֲשִׁיבְךָ עַל־כַּנֶּךָ וְנָתַתָּ כוֹס־פַּרְעֹה בְּיָדוֹ
כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיִיתָ מַשְׁקֵהוּ׃ יד כִּי אִם־זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ
כַּאֲשֶׁר יִיטַב לָךְ וְעָשִׂיתָ־נָּא עִמָּדִי חָסֶד וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל־פַּרְעֹה
וְהוֹצֵאתַנִי מִן־הַבַּיִת הַזֶּה׃ טו כִּי־גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים
וְגַם־פֹּה לֹא־עָשִׂיתִי מְאוּמָה כִּי־שָׂמוּ אֹתִי בַּבּוֹר׃ טז וַיַּרְא
שַׂר־הָאֹפִים כִּי טוֹב פָּתָר וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹסֵף אַף־אֲנִי בַּחֲלוֹמִי
וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל־רֹאשִׁי׃ יז וּבַסַּל הָעֶלְיוֹן מִכֹּל
מַאֲכַל פַּרְעֹה מַעֲשֵׂה אֹפֶה וְהָעוֹף אֹכֵל אֹתָם מִן־הַסַּל מֵעַל
רֹאשִׁי׃ יח וַיַּעַן יוֹסֵף וַיֹּאמֶר זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַסַּלִּים שְׁלֹשֶׁת
יָמִים הֵם׃ יט בְּעוֹד ׀ שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשְׁךָ
מֵעָלֶיךָ וְתָלָה אוֹתְךָ עַל־עֵץ וְאָכַל הָעוֹף אֶת־בְּשָׂרְךָ מֵעָלֶיךָ׃
מפטיר כ וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת־פַּרְעֹה וַיַּעַשׂ
מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו וַיִּשָּׂא אֶת־רֹאשׁ ׀ שַׂר הַמַּשְׁקִים וְאֶת־
רֹאשׁ שַׂר הָאֹפִים בְּתוֹךְ עֲבָדָיו׃ כא וַיָּשֶׁב אֶת־שַׂר הַמַּשְׁקִים
עַל־מַשְׁקֵהוּ וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה׃ כב וְאֵת שַׂר הָאֹפִים

בֵּאוּר.

שׁוּב־הָשֵׁב עָבָר מְהֻפָּךְ]. כֵּן — מַצָּב, מִשְׂרָה [וּבְנְטִיָּה: כַּנִּי, כַּנְּךָ ...] וַהֲשִׁיבְךָ עַל־כַּנֶּךָ — יָשִׁיב אוֹתְךָ אֶל כְּהֻנָּתְךָ בְּבֵית הַמֶּלֶךְ.

יד) כִּי אִם־זְכַרְתַּנִי — הָיִיתִי מְבַקֵּשׁ רַק שֶׁתִּזְכְּרֵנִי. פּוֹתְרֵי הַחֲלוֹמוֹת בְּמִצְרַיִם הָיוּ מְקַבְּלִים שְׂכָרָם כְּרוֹאֶה וְנָבִיא; אֲבָל יוֹסֵף לֹא בִקֵּשׁ מִמֶּנּוּ מְאוּמָה, אֶלָּא שֶׁיַּזְכִּירֵהוּ לִפְנֵי פַרְעֹה שֶׁלֹּא יִתֵּן לְנָקִי לִסְבֹּל חִנָּם

טו) מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים — מֵאֶרֶץ כְּנַעַן. בַּבּוֹר — בְּבֵית הַסֹּהַר.

טז) כִּי טוֹב פָּתָר — כִּי פָתַר אֶת הַחֲלוֹם לְטוֹבָה, וְנִתְמַלֵּא תִקְוָה גַּם הוּא. אַף־אֲנִי — [רָאִיתִי] בַּחֲלוֹמִי. סַלֵּי חֹרִי — סַלִּים קְלוּעִים מְנֻקָּבִים, מַעֲשֵׂה רֶשֶׁת. בְּמִצְרַיִם הָיוּ נוֹשְׂאִים אֶת הַסַּלִּים עַל הָרֹאשׁ.

יט) יִשָּׂא...מֵעָלֶיךָ — יָסִיר רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ.

כ) הֻלֶּדֶת — [שֵׁם הַפֹּעַל לְבִנְיַן הָפְעַל, וְהַמָּקוֹר: הוּלֵד]. יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת־פַּרְעֹה — שֶׁאָז רָגִיל הַמֶּלֶךְ לָתֵת חֲנִינָה לַפּוֹשְׁעִים. וַיִּשָּׂא אֶת־רֹאשׁ ... — הוֹצִיא אוֹתָם מִן הַכֶּלֶא וֶהֱבִיאָם אֶל בֵּין יֶתֶר עֲבָדָיו, וְאַחַר כָּךְ שָׁפַט אוֹתָם.

כא) עַל־מַשְׁקֵהוּ — עַל מִשְׂרַת הַמַּשְׁקֶה, שֶׁהָיְתָה לוֹ קֹדֶם לָכֵן.

רַשִׁ״י.

כ) יוֹם הֻלֶּדֶת אֶת־פַּרְעֹה — יום לֵידָתוֹ, וקורין לו יום גֵינוּסְיָא. וַיִּשָּׂא אֶת־רֹאשׁ — מְנָאָם עם שאר עבדיו. שהיה מונה את המשרתים שישרתו לו בסעודתו, וזכר גם את אלו

מְא֔וּמָה כִּ֥י אִם־הַלֶּ֖חֶם אֲשֶׁר־ה֣וּא אוֹכֵ֑ל וַיְהִ֣י יוֹסֵ֔ף יְפֵה־תֹ֖אַר
וִיפֵ֥ה מַרְאֶֽה׃ ששי ז וַיְהִ֗י אַחַר֙ הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה וַתִּשָּׂ֧א אֵֽשֶׁת־
אֲדֹנָ֛יו אֶת־עֵינֶ֖יהָ אֶל־יוֹסֵ֑ף וַתֹּ֖אמֶר שִׁכְבָ֥ה עִמִּֽי׃ ח וַיְמָאֵ֓ן ׀
וַיֹּ֙אמֶר֙ אֶל־אֵ֣שֶׁת אֲדֹנָ֔יו הֵ֣ן אֲדֹנִ֔י לֹא־יָדַ֥ע אִתִּ֖י מַה־בַּבָּ֑יִת
וְכֹ֥ל אֲשֶׁר־יֶשׁ־ל֖וֹ נָתַ֥ן בְּיָדִֽי׃ ט אֵינֶ֨נּוּ גָד֜וֹל בַּבַּ֣יִת הַזֶּה֮ מִמֶּ֒נִּי֒
וְלֹא־חָשַׂ֤ךְ מִמֶּ֙נִּי֙ מְא֔וּמָה כִּ֥י אִם־אוֹתָ֖ךְ בַּאֲשֶׁ֣ר אַתְּ־אִשְׁתּ֑וֹ וְאֵ֨יךְ
אֶֽעֱשֶׂ֜ה הָֽרָעָ֤ה הַגְּדֹלָה֙ הַזֹּ֔את וְחָטָ֖אתִי לֵֽאלֹהִֽים׃ י וַיְהִ֕י כְּדַבְּרָ֥הּ
אֶל־יוֹסֵ֖ף י֣וֹם ׀ י֑וֹם וְלֹא־שָׁמַ֥ע אֵלֶ֛יהָ לִשְׁכַּ֥ב אֶצְלָ֖הּ לִהְי֥וֹת
עִמָּֽהּ׃ יא וַיְהִי֙ כְּהַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה וַיָּבֹ֥א הַבַּ֖יְתָה לַעֲשׂ֣וֹת מְלַאכְתּ֑וֹ
וְאֵ֨ין אִ֜ישׁ מֵאַנְשֵׁ֥י הַבַּ֛יִת שָׁ֖ם בַּבָּֽיִת׃ יב וַתִּתְפְּשֵׂ֛הוּ בְּבִגְד֥וֹ
לֵאמֹ֖ר שִׁכְבָ֣ה עִמִּ֑י וַיַּעֲזֹ֤ב בִּגְדוֹ֙ בְּיָדָ֔הּ וַיָּ֖נָס וַיֵּצֵ֥א הַחֽוּצָה׃
יג וַיְהִי֙ כִּרְאוֹתָ֔הּ כִּֽי־עָזַ֥ב בִּגְד֖וֹ בְּיָדָ֑הּ וַיָּ֖נָס הַחֽוּצָה׃ יד וַתִּקְרָ֞א
לְאַנְשֵׁ֣י בֵיתָ֗הּ וַתֹּ֤אמֶר לָהֶם֙ לֵאמֹ֔ר רְא֗וּ הֵ֥בִיא לָ֛נוּ אִ֥ישׁ עִבְרִ֖י
לְצַ֣חֶק בָּ֑נוּ בָּ֤א אֵלַי֙ לִשְׁכַּ֣ב עִמִּ֔י וָאֶקְרָ֖א בְּק֥וֹל גָּדֽוֹל׃ טו וַיְהִ֣י
כְשָׁמְע֔וֹ כִּֽי־הֲרִימֹ֥תִי קוֹלִ֖י וָאֶקְרָ֑א וַיַּעֲזֹ֤ב בִּגְדוֹ֙ אֶצְלִ֔י וַיָּ֖נָס
וַיֵּצֵ֥א הַחֽוּצָה׃ טז וַתַּנַּ֥ח בִּגְד֖וֹ אֶצְלָ֑הּ עַד־בּ֥וֹא אֲדֹנָ֖יו אֶל־בֵּיתֽוֹ׃
יז וַתְּדַבֵּ֣ר אֵלָ֔יו כַּדְּבָרִ֥ים הָאֵ֖לֶּה לֵאמֹ֑ר בָּֽא־אֵלַ֞י הָעֶ֧בֶד
הָֽעִבְרִ֛י אֲשֶׁר־הֵבֵ֥אתָ לָּ֖נוּ לְצַ֥חֶק בִּֽי׃ יח וַיְהִ֕י כַּהֲרִימִ֥י קוֹלִ֖י

בֵּ א ו ר.

ז) וַתִּשָּׂא ... אֶל־יוֹסֵף – נָשָׂא עַיִן אֶל־ פֵּרוּשׁוֹ: הַבָּטָה, שֶׁיֵּשׁ בָּהּ הַכְנָעָה וְתַחֲנוּנִים: „אֶשָּׂא עֵינַי אֶל הֶהָרִים" (תְּהִלִּים קכ"א, א'). שִׁכְבָה – [הַצִּוּוּי, שְׁכַב, וְהַבַּקָּשָׁה: שִׁכְבָה]. עִמִּי – [רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק ל"ד, פָּסוּק ב'].

ח) לֹא־יָדַע אִתִּי מַה־בַּבָּיִת – אֵינוֹ יוֹדֵעַ אִתִּי מְאוּמָה בַּבַּיִת; הַכֹּל מָסַר בְּיָדִי.

ט) אֵינֶנּוּ–[= אֵין הוּא]. אֵינֶנּוּ גָּדוֹל... מִמֶּנִּי – אֵין אֲדוֹנִי גָּדוֹל וְשַׁלִּיט בַּבַּיִת יוֹתֵר מִמֶּנִּי, וְאֵיךְ אֶגְמֹל לוֹ רָעָה בְּעַד אֱמוּנָתוֹ בִּי? בַּאֲשֶׁר – יַעַן כִּי, בִּשְׁבִיל.

יא) כְּהַיּוֹם הַזֶּה– בְּאַחַד הַיָּמִים שֶׁהָיְתָה מַפְצִירָה בּוֹ לְפַתּוֹתוֹ.

יד) הֵבִיא לָנוּ – אִישִׁי. אִישׁ עִבְרִי– כִּנּוּי שֶׁל בּוּז בְּפִי הַמִּצְרִית (רְאֵה לְהַלָּן פֶּרֶק מ"ג, ל"ב). לְצַחֶק – לְהִתְקַלֵּס.

רַשִׁ"י.

לבו לכלום. וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה תֹאַר – כֵּיוָן שראה עצמו מושל, התחיל אוכל ושותה ומסלסל בִּשְׂעָרוֹ; אמר הקב"ה: אביך מתאבל, ואתה מסלסל בשערך? אני מגרה בך את הדוב! מִיָּד–וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת אֲדֹנָיו אֶת עֵינֶיהָ.

וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס הַחוּצָה׃ יט וַיְהִי כִשְׁמֹעַ
אֲדֹנָיו אֶת־דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר דִּבְּרָה אֵלָיו לֵאמֹר כַּדְּבָרִים
הָאֵלֶּה עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ וַיִּחַר אַפּוֹ׃ כ וַיִּקַּח אֲדֹנֵי יוֹסֵף אֹתוֹ
וַיִּתְּנֵהוּ אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר־אֲסוּרֵי* הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים
וַיְהִי־שָׁם בְּבֵית הַסֹּהַר׃ כא וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיֵּט אֵלָיו
חָסֶד וַיִּתֵּן חִנּוֹ בְּעֵינֵי שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר׃ כב וַיִּתֵּן שַׂר בֵּית־
הַסֹּהַר בְּיַד־יוֹסֵף אֵת כָּל־הָאֲסִירִם אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֹּהַר וְאֵת
כָּל־אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם הוּא הָיָה עֹשֶׂה׃ כג אֵין ׀ שַׂר בֵּית־הַסֹּהַר
רֹאֶה אֶת־כָּל־מְאוּמָה בְּיָדוֹ בַּאֲשֶׁר יְהוָה אִתּוֹ וַאֲשֶׁר־הוּא
עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ׃ פ שביעי

מ.

א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָטְאוּ מַשְׁקֵה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם
וְהָאֹפֶה לַאֲדֹנֵיהֶם לְמֶלֶךְ מִצְרָיִם׃ ב וַיִּקְצֹף פַּרְעֹה עַל שְׁנֵי
סָרִיסָיו עַל שַׂר הַמַּשְׁקִים וְעַל שַׂר הָאוֹפִים׃ ג וַיִּתֵּן אֹתָם
בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֶל־בֵּית הַסֹּהַר מְקוֹם אֲשֶׁר יוֹסֵף
אָסוּר שָׁם׃ ד וַיִּפְקֹד שַׂר הַטַּבָּחִים אֶת־יוֹסֵף אִתָּם וַיְשָׁרֶת

*אסירֵי קרי

בֵּאוּר.

כ) בֵּית הַסֹּהַר – סַהַר הוּא הֶקֵּפוֹ שֶׁל דָּבָר וְעִגּוּלוֹ, וּלְפִיכָךְ קוֹרְאִים לַלְּבָנָה הַמְּלֵאָה: „אַגַּן הַסַּהַר"; וּמִזֶּה הַשֵּׁם „בֵּית הַסֹּהַר" לֶחָצֵר הַמַּטָּרָה הַמֻּקֶּפֶת חוֹמָה סָבִיב. בֵּית הַסֹּהַר – בֵּית הַכֶּלֶא.

כא) וַיֵּט – [=וַיַּטֶּה; נָטָה, פ"נ וְל"ה; עָתִיד מְקֻצָּר]. וַיֵּט אֵלָיו חָסֶד – יְיָ נָטָה אֵלָיו חַסְדּוֹ שֶׁל שַׂר בֵּית הַסֹּהַר. וַיִּתֵּן חִנּוֹ – הַחֵן שֶׁל יוֹסֵף. הַחֶסֶד בָּאוֹהֵב, וְהַחֵן בָּאָהוּב.

כב) וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם – כִּי הָיוּ מַעֲבִידִים אֶת הָאֲסִירִים בִּמְלָאכָה. הוּא הָיָה עֹשֶׂה – הָיָה מַשְׁגִּיחַ עַל הַמַּעֲשֶׂה.

א) חָטְאוּ מַשְׁקֵה ... וְהָאֹפֶה – הַמַּשְׁקֶה וְהָאֹפֶה הָיוּ שָׂרִים חֲשׁוּבִים בַּחֲצַר פַּרְעֹה; כִּי מַלְכֵי מִצְרַיִם, כְּקֵיסָרֵי רוֹמָא אַחַר כָּךְ, הָיוּ נוֹתְנִים לִמְשָׁרְתֵיהֶם הַקְּרוֹבִים אֲלֵיהֶם מִשְׂרוֹת גְּבֹהוֹת בְּשִׁלְטוֹן הַמְּדִינָה.

ב) סָרִיסָיו שָׂרָיו וּמְשָׁרְתָיו הַקְּרוֹבִים אֵלָיו.

ג) בְּמִשְׁמַר – וְלְפִי הַטַּעַם הַמַּפְסִיק (רְבִיעִי) צָרִיךְ לְנַקֵּד: בְּ מִ שְׁ מָ ר, וְהוּא נִפְרָד אֲבָל לְפִי נִקּוּדוֹ הוּא נִסְמָךְ! בְּכֶלֶא, שֶׁהָיָה בְּבֵית שַׂר הַטַּבָּחִים, הוּא הַשּׁוֹפֵט הַמְּמֻנֶּה עַל דִּינֵי נְפָשׁוֹת.

ד) וַיִּפְקֹד ... אֶת־יוֹסֵף אִתָּם – מִנָּה

רַשִׁ"י.

א) חָטְאוּ – זה נמצא זבוב בכוסו, וזה נמצא צרור בגלוסקין [בעוגה] שלו, כדי

אַיֵּ֥ה הַקְּדֵשָׁ֛ה הִ֥וא בָעֵינַ֖יִם עַל־הַדָּ֑רֶךְ וַיֹּ֣אמְר֔וּ לֹא־הָיְתָ֥ה בָזֶ֖ה
קְדֵשָֽׁה׃ כב וַיָּ֙שָׁב֙ אֶל־יְהוּדָ֔ה וַיֹּ֖אמֶר לֹ֣א מְצָאתִ֑יהָ וְגַ֨ם אַנְשֵׁ֤י
הַמָּקוֹם֙ אָֽמְר֔וּ לֹא־הָיְתָ֥ה בָזֶ֖ה קְדֵשָֽׁה׃ כג וַיֹּ֤אמֶר יְהוּדָה֙
תִּֽקַּֽח־לָ֔הּ פֶּ֖ן נִהְיֶ֣ה לָב֑וּז הִנֵּ֤ה שָׁלַ֙חְתִּי֙ הַגְּדִ֣י הַזֶּ֔ה וְאַתָּ֖ה לֹ֥א
מְצָאתָֽהּ׃ כד וַיְהִ֣י ׀ כְּמִשְׁלֹ֣שׁ חֳדָשִׁ֗ים וַיֻּגַּ֨ד לִֽיהוּדָ֤ה לֵאמֹר֙
זָֽנְתָה֙ תָּמָ֣ר כַּלָּתֶ֔ךָ וְגַ֛ם הִנֵּ֥ה הָרָ֖ה לִזְנוּנִ֑ים וַיֹּ֣אמֶר יְהוּדָ֔ה
הוֹצִיא֖וּהָ וְתִשָּׂרֵֽף׃ כה הִ֣וא מוּצֵ֗את וְהִ֨יא שָׁלְחָ֤ה אֶל־חָמִ֙יהָ֙
לֵאמֹ֔ר לְאִישׁ֙ אֲשֶׁר־אֵ֣לֶּה לּ֔וֹ אָנֹכִ֖י הָרָ֑ה וַתֹּ֙אמֶר֙ הַכֶּר־נָ֔א
לְמִ֞י הַחֹתֶ֧מֶת וְהַפְּתִילִ֛ים וְהַמַּטֶּ֖ה הָאֵֽלֶּה׃ כו וַיַּכֵּ֣ר יְהוּדָ֗ה
וַיֹּ֙אמֶר֙ צָֽדְקָ֣ה מִמֶּ֔נִּי כִּֽי־עַל־כֵּ֥ן לֹא־נְתַתִּ֖יהָ לְשֵׁלָ֣ה בְנִ֑י וְלֹֽא־
יָסַ֥ף ע֖וֹד לְדַעְתָּֽהּ׃ כז וַיְהִ֖י בְּעֵ֣ת לִדְתָּ֑הּ וְהִנֵּ֥ה תְאוֹמִ֖ים בְּבִטְנָֽהּ׃
כח וַיְהִ֥י בְלִדְתָּ֖הּ וַיִּתֶּן־יָ֑ד וַתִּקַּ֣ח הַמְיַלֶּ֗דֶת וַתִּקְשֹׁ֨ר עַל־יָד֤וֹ שָׁנִי֙

בֵּאוּר.

כא) הַקְּדֵשָׁה – אִשָּׁה הַמַּקְדִּישָׁה אֶת עַצְמָהּ לִזְנוּת לִכְבוֹד הָאֱלִילָה עַשְׁתֹּרֶת. הִוא–הַהִיא [וּרְאֵה לְמַעְלָה י״ט, ל״ג].

כג) תִּקַּח־לָהּ – אֶת הָעֵרָבוֹן.

כד) כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים – כְּמִקְצֵה עֵת שְׁלֹשֶׁת חֳדָשִׁים [וְדָגֵשׁ הַשִּׁין נִשְׁמַט]. הָרָה – [הֹוֶה – תֹּאַר, כְּמוֹ יָפָה]. הָרָה לִזְנוּנִים; בְּאִשָּׁה כְּשֵׁרָה אוֹמְרִים: הָרְתָה לִפְלוֹנִי „וַתַּהַר לוֹ״ (פָּסוּק י״ח); וּבְזוֹנָה, שֶׁאֵין בּוֹעֲלָהּ יָדוּעַ אוֹמְרִים: הָרְתָה לִזְנוּנִים, וְהַלָּמֶד מוֹרֶה עַל יַחַס הַפְּעֻלָּה לַסִּבָּה; וְכֵן „נָסוּ לְקוֹלָם״ (בַּמִּדְבָּר ט״ז, ל״ד). הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף – תָּמָר הָיְתָה זְקוּקָה לְשֵׁלָה בְּנוֹ, וַאֲסוּרָה לְהִנָּשֵׂא לְאַחֵר; וְזִקָּה זוֹ נָתְנָה אוֹתָהּ בִּרְשׁוּת יְהוּדָה, וְהוּא הִשְׁלִיט עָלֶיהָ כְּאָב, וְחַיֶּיהָ בְּיָדוֹ (ל״א, ל״ב).

כה) מוּצֵאת – [הֹוֶה, הָפְעַל], מִמְּקוֹר יָצָא-הוּצָא]. הִוא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה – כִּמְעַט שֶׁהוּצְאָה לִשְׂרֵפָה, שָׁלְחָה. וְכֵן: „הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל הָאָרֶץ, וְלוֹט בָּא צֹעֲרָה״ (לְמַעְלָה י״ט כ״ג). לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלֶּה לּוֹ...–לֹא אָמְרָה שֶׁלִּיהוּדָה הֵם, כְּדֵי שֶׁלֹּא לְהַכְלִימוֹ; אֶלָּא מָסְרָה לוֹ אֶת דִּינָהּ

כו) צָדְקָה מִמֶּנִּי – יוֹתֵר מִמֶּנִּי כִּי עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיהָ – יַעַן אֲשֶׁר לֹא נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְּנִי, וְאֶחָד מִמִּשְׁפַּחַת בַּעְלָהּ הָיָה מְחֻיָּב לְיַבְּמָהּ.

כח) וַיִּתֶּן־יָד – יֶלֶד אֶחָד הוֹצִיא יָדוֹ. שָׁנִי – חוּט אָדֹם, לְסִמָּן, שֶׁהוּא הַבְּכוֹר

רַשִׁ״י.

כה) הִוא מוּצֵאת – להשרף. וְהִיא שָׁלְחָה אֶל־חָמִיהָ – לא רצתה להלבין פניו ולומר: ממך אני מעוברת, אלא: „לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלֶּה לּוֹ״. אמרה: אם יודה מעצמו, יודה, ואם לאו, ישרפוני–ואל אלבין פניו. ־מכאן אמרו: נוֹחַ לו לאדם, שֶׁיַּפִּיל עצמו לְכִבְשַׁן האש, ואל יַלְבִּין פני חבירו ברבים. הַכֶּר נָא – אין נא אלא לשון בקשה: הכר נא בוראך, ואל תאבד שלש נפשות.

לֵאמֹר זֶה יָצָא רִאשֹׁנָה׃ כט וַיְהִי ׀ כְּמֵשִׁיב יָדוֹ וְהִנֵּה יָצָא אָחִיו
וַתֹּאמֶר מַה־פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פָּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פָּרֶץ׃ ל וְאַחַר
יָצָא אָחִיו אֲשֶׁר עַל־יָדוֹ הַשָּׁנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ זָרַח׃ ס חמישי

לט.

א וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרָיְמָה וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר
הַטַּבָּחִים אִישׁ מִצְרִי מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים אֲשֶׁר הוֹרִדֻהוּ שָׁמָּה׃
ב וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו
הַמִּצְרִי׃ ג וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה אִתּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה
יְהוָה מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ׃ ד וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ
וַיַּפְקִדֵהוּ עַל־בֵּיתוֹ וְכָל־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ׃ ה וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד
אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־בֵּית
הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף וַיְהִי בִּרְכַּת יְהוָה בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ בַּבַּיִת
וּבַשָּׂדֶה׃ ו וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ

בֵּאוּר.

לֵאמֹר – זֶה יִהְיֶה לְסִמָּן.

כט) כְּמֵשִׁיב יָדוֹ – כְּמוֹ הֵשִׁיב – כִּמְעַט שֶׁהֵשִׁיב יָדוֹ. מַה פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פָּרֶץ – מַה מְּאֹד הִתְחַזַּקְתָּ לִפְרֹץ וְלָצֵאת קֹדֶם לְאָחִיךָ. וַיִּקְרָא – [פֹּעַל סְתָמִי] קָרְאוּ, אוֹ: וַיִּקְרָא – יְהוּדָה.

ל) זָרַח – בִּשְׁבִיל חוּט הַשָּׁנִי הַמַּזְהִיר שֶׁהָיָה קָשׁוּר לוֹ עַל יָדוֹ.

א) וְיוֹסֵף... – לְאַחַר שֶׁהִפְסִיק אֶת הָעִנְיָן בְּפֶרֶק הַקֹּדֶם, חוֹזֵר הַכָּתוּב לְעִנְיָנוֹ: וְיוֹסֵף, שֶׁסִּפַּרְנוּ לְמַעְלָה עַל דְּבַר מְכִירָתוֹ – הוּרַד מִצְרָיְמָה. הוּרַד – [מָקוֹר יָרד, חַסְרֵי פ״י; הָפְעַל: הוּרַד] סְרִיס פַּרְעֹה – שַׂר נִכְבָּד לְפַרְעֹה. טַבָּח – תַּלְיָן, הַהוֹרֵג אֶת הַנִּדּוֹן לְמִיתָה. שַׂר הַטַּבָּחִים – הַשּׁוֹפֵט הַמְמֻנֶּה עַל דִּינֵי נְפָשׁוֹת, וְהוּא גַּם שׁוֹמֵר רֹאשׁ הַמֶּלֶךְ. וְכֵן „נְבוּזַרְאֲדָן רַב טַבָּחִים"

ב) וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו – וְלֹא הֶעֱבִידָהוּ בְּפֶרֶךְ בַּעֲבוֹדַת הַשָּׂדֶה.

ד) וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ – קֵרְבָהוּ אֵלָיו לְשָׁרֵת לְפָנָיו. וְכָל־אֲשֶׁר־ יֶשׁ־לוֹ.

ה) הִפְקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ – עַל בֵּיתוֹ. וַיְהִי בִּרְכַּת – [הַפֹּעַל הָיָה, הַבָּא לִפְנֵי הַנּוֹשֵׂא, אֵינוֹ שׁוֹמֵר אֶת מִינוֹ].

ו) וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה – לֹא דָּרַשׁ מִמֶּנּוּ חֶשְׁבּוֹן בְּעִנְיְנֵי הַבַּיִת, מֵרֹב אֱמוּנָתוֹ בּוֹ. הַלֶּחֶם – כְּלוֹמַר: אֶת מַאֲכָלוֹ וּמַשְׁקֵהוּ דָּרַשׁ, שֶׁיִּהְיוּ לְפִי טַעְמוֹ וּכְמִנְהֲגֵי הַמִּצְרִים, שֶׁהָיוּ זְהִירִים בְּדִינֵי טֻמְאָה וְטָהֳרָה שֶׁלָּהֶם. נִרְאֶה לְהַלָּן פֶּרֶק מ״ג, ל״ב; מ״ו, ל״ד].

רַשִׁ״י.

ג) כִּי יְיָ אִתּוֹ – שֵׁם שָׁמַיִם שָׁגוּר בְּפִיו. ו) וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה – לֹא הָיָה נוֹתֵן

לח.

א וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו וַיֵּט עַד־אִישׁ
עֲדֻלָּמִי וּשְׁמוֹ חִירָה׃ ב וַיַּרְא־שָׁם יְהוּדָה בַּת־אִישׁ כְּנַעֲנִי וּשְׁמוֹ
שׁוּעַ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ ג וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ
עֵר׃ ד וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אוֹנָן׃ ה וַתֹּסֶף
עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁלָה וְהָיָה בִכְזִיב בְּלִדְתָּהּ
אֹתוֹ׃ ו וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ וּשְׁמָהּ תָּמָר׃ ז וַיְהִי
עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִתֵהוּ יְהוָה׃ ח וַיֹּאמֶר
יְהוּדָה לְאוֹנָן בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם אֹתָהּ וְהָקֵם זֶרַע
לְאָחִיךָ׃ ט וַיֵּדַע אוֹנָן כִּי לֹּא לוֹ יִהְיֶה הַזָּרַע וְהָיָה אִם־בָּא
אֶל־אֵשֶׁת אָחִיו וְשִׁחֵת אַרְצָה לְבִלְתִּי נְתָן־זֶרַע לְאָחִיו׃ י וַיֵּרַע
בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה וַיָּמֶת גַּם־אֹתוֹ׃ יא וַיֹּאמֶר יְהוּדָה

בֵּאוּר.

קָרְאוּ לוֹ: רַב טַבָּחִים, וְהוּא הַשּׁוֹפֵט הַמְמֻנֶּה עַל דִּינֵי נְפָשׁוֹת.

א) בָּעֵת הַהִוא – לְאַחַר שֶׁנִּמְכַּר יוֹסֵף. וַיֵּרֶד ... מֵאֵת אֶחָיו – נִפְרַד מֵהֶם. וַיֵּט – אָהֳלוֹ. עַד־אִישׁ עֲדֻלָּמִי – עַד גְּבוּל אִישׁ אֶחָד מֵעִיר עֲדֻלָּם. עֲדֻלָּם – עִיר כְּנַעֲנִית בַּשְּׁפֵלָה, אֲשֶׁר בִּפְאַת צְפוֹנִית מַעֲרָבִית לְחֶבְרוֹן.

ה) וְהָיָה בִכְזִיב – יְהוּדָה הָיָה בְּעִיר כְּזִיב, הִיא אַכְזִיב, שֶׁעַל חוֹף הַיָּם, בְּנַחֲלַת יְהוּדָה (יְהוֹשֻׁעַ טו, מד). וַיְמִיתֵהוּ יְיָ – מִיתָה חֲטוּפָה קֹדֶם זְמַנּוֹ.

ח) וְיַבֵּם – מִנְהָג עַתִּיק הָיָה נוֹהֵג בְּמִשְׁפַּחַת הָעִבְרִים, אֲשֶׁר אִם מֵת אִישׁ בְּלִי בָנִים, הָיָה נוֹשֵׂא אֲחִי הַמֵּת, הַיָּבָם, אֶת הָאַלְמָנָה; וְהַבֵּן שֶׁנּוֹלַד לָהּ נִקְרָא עַל שֵׁם אָחִיו הַמֵּת, כִּי הַמֵּת בְּלִי בָנִים שְׁמוֹ נִכְרַת. נִשּׂוּאִים אֵלּוּ נִקְרְאוּ בְּשֵׁם יִבּוּם, וְהַפֹּעַל: יַבֵּם בָּנוּי מִן הַשֵּׁם „יָבָם". וְיֵשׁ שֶׁיְּבַמָּהּ אַחֵר הַקְּרוֹבִים.

ט) כִּי לֹא לוֹ יִהְיֶה הַזָּרַע – אֶלָּא עַל שֵׁם אָחִיו הַמֵּת יִקָּרֵא. וְהָיָה אִם בָּא – בְּכָל פַּעַם שֶׁבָּא. וְשִׁחֵת אַרְצָה – הוֹצִיא לְבַטָּלָה; שֶׁלֹּא תֵּלֵד בֵּן, אֲשֶׁר לֹא יִקָּרֵא עַל שְׁמוֹ. נְתָן – [שֵׁם הַפֹּעַל מִמְּקוֹר נָתֹן – נְתֹן, וְהַחוֹלָם שֶׁל ע׳ הַפֹּעַל נִתְחַלֵּף בְּקָמַץ, בִּשְׁבִיל שֶׁהוּא בְּלִי נְגִינָה, וּמְחֻבָּר בְּמַקַּף לַמִּלָּה „זֶרַע". וְלָרֹב יְשַׁמֵּשׁ שֵׁם הַפֹּעַל בִּתְמוּנַת נְקֵבָה: תֵּת].

רַשִׁ"י.

על אחי. אָבֵל שְׁאֹלָה – אל הַגֵּיהִנָּם. סימן זה היה מסור בידו מפי הגבורה: אם לא ימות אחד מבני בחייו, מֻבְטָח אני, שאיני רואה גיהנם.

א) וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו – לְלַמֵּד שהורידוהו אחיו מגדולתו, כשראו בצרת אביהם. אמרו: אתה אמרת למכרו; אילו אמרת להשיבו, היינו שומעים לך.

לְתָמָר כַּלָּתוֹ שְׁבִי אַלְמָנָה בֵית־אָבִיךְ עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי
כִּי אָמַר פֶּן־יָמוּת גַּם־הוּא כְּאֶחָיו וַתֵּלֶךְ תָּמָר וַתֵּשֶׁב בֵּית
אָבִיהָ׃ יב וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַתָּמָת בַּת־שׁוּעַ אֵשֶׁת־יְהוּדָה וַיִּנָּחֶם
יְהוּדָה וַיַּעַל עַל־גֹּזְזֵי צֹאנוֹ הוּא וְחִירָה רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי תִּמְנָתָה׃
יג וַיֻּגַּד לְתָמָר לֵאמֹר הִנֵּה חָמִיךְ עֹלֶה תִמְנָתָה לָגֹז צֹאנוֹ׃
יד וַתָּסַר בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ מֵעָלֶיהָ וַתְּכַס בַּצָּעִיף וַתִּתְעַלָּף
וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם אֲשֶׁר עַל־דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה כִּי רָאֲתָה כִּי־
גָדַל שֵׁלָה וְהִוא לֹא־נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה׃ טו וַיִּרְאֶהָ יְהוּדָה
וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ׃ טז וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל־הַדֶּרֶךְ
וַיֹּאמֶר הָבָה־נָּא אָבוֹא אֵלַיִךְ כִּי לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִוא
וַתֹּאמֶר מַה־תִּתֶּן־לִּי כִּי תָבוֹא אֵלָי׃ יז וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֲשַׁלַּח
גְּדִי־עִזִּים מִן־הַצֹּאן וַתֹּאמֶר אִם־תִּתֵּן עֵרָבוֹן עַד שָׁלְחֶךָ׃
יח וַיֹּאמֶר מָה הָעֵרָבוֹן אֲשֶׁר אֶתֶּן־לָּךְ וַתֹּאמֶר חֹתָמְךָ וּפְתִילֶךָ
וּמַטְּךָ אֲשֶׁר בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לָהּ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַתַּהַר לוֹ׃ יט וַתָּקָם
וַתֵּלֶךְ וַתָּסַר צְעִיפָהּ מֵעָלֶיהָ וַתִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ׃ כ וַיִּשְׁלַח
יְהוּדָה אֶת־גְּדִי הָעִזִּים בְּיַד רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי לָקַחַת הָעֵרָבוֹן
מִיַּד הָאִשָּׁה וְלֹא מְצָאָהּ׃ כא וַיִּשְׁאַל אֶת־אַנְשֵׁי מְקֹמָהּ לֵאמֹר

בֵּאוּר.

יא) שְׁבִי אַלְמָנָה—שְׁבִי בְּמַצַּב אַלְמְנוּת; בֵּית־אָבִיךְ—בְּבֵית אָבִיךְ. עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה—וְיִשָּׂאֵךְ לוֹ לְאִשָּׁה. כִּי אָמַר – וּבֶאֱמֶת הָיְתָה זֹאת רַק אֲמַתְלָא, כִּי לֹא חָשַׁב כְּלָל לְהַשִּׂיאָהּ לְשֵׁלָה בְנוֹ, בִּשְׁבִיל שֶׁחָשַׁב אוֹתָהּ לְקַטְלָנִית: לְאִשָּׁה, שֶׁמֵּתִים בְּעָלֶיהָ.

יב) עַל־גֹּזְזֵי צֹאנוֹ – אֶל גּוֹזְזֵי צֹאנוֹ– בְּעֵת הַגְּזִיזָה הָיָה עוֹשֶׂה בַּעַל הַצֹּאן מִשְׁתֶּה וְיוֹם טוֹב לְרֹעָיו וַעֲבָדָיו (רְאֵה שְׁמוּאֵל א׳, כ״ה). וַיַּעַל... תִּמְנָתָה – הָעִיר תִּמְנָה יוֹשֶׁבֶת עַל הָהָר (יְהוֹשֻׁעַ ט״ו, נ״ז).

יד) וַתָּסַר – [הִפְעִיל] הֵסִירָה. בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ – בִּגְדֵי אֶבְלָהּ עַל בַּעַל נְעוּרֶיהָ. וַתְּכַס – [= וַתִּתְכַּסֶּה, עָתִיד מְקֻצָּר, פִּעֵל]. כִּסְּתָה פָּנֶיהָ. וַתִּתְעַלָּף – וַתִּתְעַטֵּף, כְּדֵי שֶׁלֹּא יַכִּירוּהָ. בְּפֶתַח עֵינַיִם – בְּשַׁעַר הָעִיר עֵינָיִם, הִיא עֵינָם, בִּשְׁפֵלַת יְהוּדָה וּקְרוֹבָה לְעִיר עֲדֻלָּם (יְהוֹשֻׁעַ ט״ו, ל״ד).

טז) וַיֵּט אֵלֶיהָ – נָטָה, סָר אֵלֶיהָ. אֶל־הַדֶּרֶךְ – עַל הַדֶּרֶךְ.

יז) אֲשַׁלַּח־לָךְ – גְּדִי עִזִּים. עֵרָבוֹן – מַשְׁכּוֹן, שֶׁיִּהְיֶה בְּיָדִי עַד שֶׁתְּשַׁלַּח.

יח) חֹתָמְךָ וּפְתִילֶךָ – הַחוֹתָם עִם הַפְּתִיל שֶׁהוּא תָּלוּי עָלָיו. בַּקַּדְמוֹנִים הָיוּ נוֹשְׂאִים עִמָּם אֶת חוֹתָמָם, שֶׁהָיָה תָּלוּי בִּפְתִיל עַל זְרוֹעָם, לְקַיֵּם בּוֹ כָּל מִמְכָּר וְקִנְיָן; תָּמָר דָּרְשָׁה מִיהוּדָה מַשְׁכּוֹן, שֶׁיּוּכַל לְהָעִיד אַחַר כָּךְ מִי הוּא אֲבִי הַבֵּן שֶׁנּוֹלַד לָהּ.

חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ וְנִרְאֶה מַה־יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו׃ כא וַיִּשְׁמַע
רְאוּבֵן וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ׃ כב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם׀
רְאוּבֵן אַל־תִּשְׁפְּכוּ־דָם הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל־הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר
בַּמִּדְבָּר וְיָד אַל־תִּשְׁלְחוּ־בוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם לַהֲשִׁיבוֹ
אֶל־אָבִיו׃ שלישי כג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר־בָּא יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וַיַּפְשִׁיטוּ
אֶת־יוֹסֵף אֶת־כֻּתָּנְתּוֹ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו׃ כד וַיִּקָּחֻהוּ
וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ מָיִם׃ כה וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל־
לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה
מִגִּלְעָד וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים נְכֹאת וּצְרִי וָלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד
מִצְרָיְמָה׃ כו וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־אֶחָיו מַה־בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת־
אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת־דָּמוֹ׃ כז לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים וְיָדֵנוּ
אַל־תְּהִי־בוֹ כִּי־אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו׃ כח וַיַּעַבְרוּ
אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת־יוֹסֵף מִן־הַבּוֹר

בֵּאוּר.

כא) לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ — לֹא נְמִיתֵהוּ.

כב) הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל־הַבּוֹר — וְיָמוּת מֵאֵלָיו, רַק אַל תִּשְׁפְּכוּ דָמוֹ בִּידֵיכֶם. לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ — הַכָּתוּב מְסַפֵּר, שֶׁכַּוָּנָתוֹ הָיְתָה לַהֲשִׁיבוֹ שָׁלֵם אֶל אָבִיו.

כג) אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים — סִבַּת קִנְאָתָם בּוֹ וְשִׂנְאָתָם אֵלָיו.

כה) אֹרְחָה — שַׁיָּרָה; חֲבוּרַת אֲנָשִׁים עוֹבְרֵי אֹרַח. עַד הַיּוֹם יֵשׁ דֶּרֶךְ לְשַׁיָּרוֹת הַהוֹלְכוֹת מִגִּלְעָד מִצְרַיְמָה עַד בֵּיסָן, וּמִשָּׁם יִפָּרֵד הַדֶּרֶךְ לִשְׁנַיִם: דֶּרֶךְ דּוֹתָן וְדֶרֶךְ שְׁכֶם.

נְכֹאת וּצְרִי וָלֹט — מִינֵי בְשָׂמִים שׁוֹנִים שְׁלֹשֶׁת מִינֵי בְשָׂמִים אֵלּוּ הֵם עַד הַיּוֹם עִקַּר הַמִּסְחָר שֶׁל הַשַּׁיָּרוֹת הָעַרְבִיּוֹת עִם מִצְרַיִם.

כו) מַה־בֶּצַע — אֵיזוֹ תוֹעֶלֶת תִּהְיֶה לָנוּ. וְכִסִּינוּ אֶת־דָּמוֹ — כְּדֵי שֶׁלֹּא יִצְעַק מִן הָאֲדָמָה וְיִדָּרֵשׁ לְהִנָּקֵם מִשּׁוֹפְכוֹ [רְאֵה לְמַעְלָה ד׳, י׳].

כז) וַיִּשְׁמְעוּ אֶחָיו — וְהִסְכִּימוּ לַעֲצָתוֹ.

כח) אֲנָשִׁים מִדְיָנִים — הֵם הֵם הַיִּשְׁמְעֵאלִים הָאֲמוּרִים לְמַעְלָה; וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא אֵצֶל גִּדְעוֹן, שֶׁהַמִּדְיָנִים נִקְרָאִים יִשְׁמְעֵאלִים (שׁוֹפְטִים ח׳, כ״ד). וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ — אֶחָיו; הֶעֱלוּהוּ בִּמְשִׁיכָה.

רַשִׁ״י.

כ) וְנִרְאֶה מַה־יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו — אמר רבי יצחק: מקרא זה אומר: דָּרְשֵׁנִי! הרי אי אפשר, שהם יאמרו זאת, שֶׁמִּכֵּיוָן שיהרגוהו, בטלו חלומותיו; אלא רוח הקדש אומרת כן: הם אומרים: נהרגהו, והכתוב מְסַיֵּם [גומר]: „ונראה מה יהיו חלומותיו", כלומר: נראה דְּבַר מי יקום: שלכם או שלי! כב) לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ — רוח הקדש מעידה על ראובן, שלא אמר זאת אלא להציל אותו, שיבא הוא וְיַעֲלֶנּוּ משם. אמר: אני הבכור והגדול שבכולם, ולא יִתָּלֶה הַסָּרְחוֹן [הַחֵטְא] אלא בי. כד) וְהַבּוֹר רֵק, אֵין בּוֹ מָיִם — מִמַּשְׁמָע שנאמר: וְהַבּוֹר רֵק,

וַיִּמְכְּר֧וּ אֶת־יוֹסֵ֛ף לַיִּשְׁמְעֵאלִ֖ים בְּעֶשְׂרִ֣ים כָּ֑סֶף וַיָּבִ֥יאוּ אֶת־
יוֹסֵ֖ף מִצְרָֽיְמָה׃ כט וַיָּ֤שָׁב רְאוּבֵן֙ אֶל־הַבּ֔וֹר וְהִנֵּ֥ה אֵין־יוֹסֵ֖ף
בַּבּ֑וֹר וַיִּקְרַ֖ע אֶת־בְּגָדָֽיו׃ ל וַיָּ֥שָׁב אֶל־אֶחָ֖יו וַיֹּאמַ֑ר הַיֶּ֣לֶד אֵינֶ֔נּוּ
וַאֲנִ֖י אָ֥נָה אֲנִי־בָֽא׃ לא וַיִּקְח֖וּ אֶת־כְּתֹ֣נֶת יוֹסֵ֑ף וַֽיִּשְׁחֲטוּ֙ שְׂעִ֣יר
עִזִּ֔ים וַיִּטְבְּל֥וּ אֶת־הַכֻּתֹּ֖נֶת בַּדָּֽם׃ לב וַיְשַׁלְּח֞וּ אֶת־כְּתֹ֣נֶת הַפַּסִּ֗ים
וַיָּבִ֙יאוּ֙ אֶל־אֲבִיהֶ֔ם וַיֹּאמְר֖וּ זֹ֣את מָצָ֑אנוּ הַכֶּר־נָ֗א הַכְּתֹ֧נֶת בִּנְךָ֛
ה֖וּא אִם־לֹֽא׃ לג וַיַּכִּירָ֤הּ וַיֹּאמֶר֙ כְּתֹ֣נֶת בְּנִ֔י חַיָּ֥ה רָעָ֖ה אֲכָלָ֑תְהוּ
טָרֹ֥ף טֹרַ֖ף יוֹסֵֽף׃ לד וַיִּקְרַ֤ע יַעֲקֹב֙ שִׂמְלֹתָ֔יו וַיָּ֥שֶׂם שַׂ֖ק בְּמָתְנָ֑יו
וַיִּתְאַבֵּ֥ל עַל־בְּנ֖וֹ יָמִ֥ים רַבִּֽים׃ לה וַיָּקֻמוּ֩ כָל־בָּנָ֨יו וְכָל־בְּנֹתָ֜יו
לְנַחֲמ֗וֹ וַיְמָאֵן֙ לְהִתְנַחֵ֔ם וַיֹּ֕אמֶר כִּֽי־אֵרֵ֧ד אֶל־בְּנִ֛י אָבֵ֖ל שְׁאֹ֑לָה
וַיֵּ֥בְךְּ אֹת֖וֹ אָבִֽיו׃ לו וְהַ֨מְּדָנִ֔ים מָכְר֥וּ אֹת֖וֹ אֶל־מִצְרָ֑יִם לְפֽוֹטִיפַר֙
סְרִ֣יס פַּרְעֹ֔ה שַׂ֖ר הַטַּבָּחִֽים׃ פ רביעי

בֵּאוּר.

בְּעֶשְׂרִים כָּסֶף — בְּעֶשְׂרִים שֶׁקֶל כֶּסֶף. וְהוּא מְחִירוֹ שֶׁל עֶבֶד מִבֶּן חָמֵשׁ שָׁנִים עַד בֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה (וַיִּקְרָא כ״ז, ה׳).

כט) וַיָּשָׁב רְאוּבֵן — שֶׁלֹּא הָיָה עִם אֶחָיו בְּשָׁעָה שֶׁמְּכָרוּהוּ. אֶל־הַבּוֹר — בְּהֶחָבֵא, לְהַצִּיל אֶת יוֹסֵף. וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו — מֵרֹב צַעַר וְיֵאוּשׁ.

ל) הַיֶּלֶד — יֶלֶד קוֹרֵא הָעִבְרִי גַּם לְעֶלֶם, כִּי יוֹסֵף הָיָה בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה. וְכֵן „וְיֶלֶד לְחַבּוּרָתִי״ (לְמַעְלָה פֶּרֶק ד׳, כ״ג). וַאֲנִי — הַבְּכוֹר וְהָאַחֲרַאי בְּעַד כָּל מַעֲשֵׂיכֶם. אָנָה אֲנִי־בָא — הַאִם אוּכַל לָשׁוּב לְבֵית אַבָּא?

לב) וַיְשַׁלְּחוּ — עַל יְדֵי אֲחֵרִים מִן הָאַחִים. וַיָּבִיאוּ — הַשְּׁלִיחִים אֶל אֲבִיהֶם.

לג) כְּתֹנֶת בְּנִי־הִיא. טֹרַף — [פֻּעַל] נִטְרַף.

לד) וַיִּקְרַע ... שִׂמְלוֹתָיו — מִצַּעַר נוֹרָא וּמִיֵּאוּשׁ. שַׂק — אֶרֶג עָבֶה מִשְּׂעַר גְּמַלִּים שֶׁהָיוּ חוֹגְרִים עַל הַמָּתְנַיִם, לְאוֹת צַעַר וָאֵבֶל; וְכֵן נָהוּג עַד הַיּוֹם בְּאֶרֶץ הַקֶּדֶם.

לה) כָּל בָּנָיו — שֶׁשָּׁבוּ כֻּלָּם מִמְּקוֹם מִרְעֵה הַצֹּאן לְנַחֵם אֶת אֲבִיהֶם בְּאֶבְלוֹ הַגָּדוֹל. וְכָל בְּנוֹתָיו — נְשֵׁי בָּנָיו. כִּי־אֵרֵד אֶל־בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה — כֵּן אֵרֵד בְּאֶבְלִי אֶל הַקֶּבֶר, שֶׁשָּׁם בְּנִי; כִּי לֹא אֶתְנַחֵם עַד יוֹם מוֹתִי. וַיֵּבְךְ אֹתוֹ — בָּכָה עָלָיו וְהִסְפִּיד אוֹתוֹ.

לו) וְהַמְּדָנִים — הַמִּדְיָנִים. סְרִיס פַּרְעֹה — סָרִיס אֵין פֵּרוּשׁוֹ מְסֹרָס וְשׁוֹמֵר הַהַרְמוֹן בִּלְבָד, אֶלָּא גַּם שַׂר גָּדוֹל. שַׂר הַטַּבָּחִים — בְּבָבֶל

רַשִׁ״י.

איני יודע שאין בו מים? מה תלמוד לומר: אין בו מים? [אֶלָּא] מים אין בו, אבל נחשים ועקרבים יש בו. כט) וַיָּשָׁב רְאוּבֵן — במכירתו לא היה שם, שהגיע יומו לילך וּלְשַׁמֵּשׁ את אביו. אָנָה אֲנִי־בָא — אנה אברח מצערו של אבא! לה) וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם — אין אדם מקבל תנחומין על החי וְסָבוּר שמת; שעל המת נגזרה גזרה, שישתכח מן הלב, ולא

וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם׃ ה וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֵּד לְאֶחָיו
וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ׃ ו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם
הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי׃ ז וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ
הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם
וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי׃ ח וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ
אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו
וְעַל־דְּבָרָיו׃ ט וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו
וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד
עָשָׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי׃ י וַיְסַפֵּר אֶל־אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו
וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ
הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה׃

בֵּ א ו ר.

אוֹתוֹ — מֵרֹב קִנְאָה. דַּבְּרוֹ — [שֵׁם הַפֹּעַל עִם כִּנּוּי הַפָּעוּל, תַּחַת יַחַס שֶׁאֵלָיו] דַּבֵּר אֵלָיו. וְיֵשׁ מְבָאֲרִים: וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלוֹם: לֹא יָכְלוּ שְׂאֵת דִּבְּרוֹ לְשָׁלוֹם, כְּלוֹמַר: גַּם כְּשֶׁהָיָה מְדַבֵּר אֲלֵיהֶם דִּבְרֵי שָׁלוֹם, לֹא הָיוּ יְכוֹלִים לִסְבֹּל אוֹתוֹ. דַּבֵּר לְשָׁלוֹם — שָׁאַל לְשָׁלוֹם.

ה) וַיּוֹסִיפוּ עוֹד שְׂנֹא אוֹתוֹ — בָּרִאשׁוֹנָה שְׂנָאוּ אוֹתוֹ מִקִּנְאָה, וְעַכְשָׁו גָּבְרָה שִׂנְאָתָם עַל יְדֵי הַחֲלוֹם. וְהַכָּתוּב מְסַפֵּר תֹּכֶן הַחֲלוֹם, שֶׁסִּפֵּר לְאֶחָיו, וּתְשׁוּבָתָם.

ז) אֲלֻמָּה — אֲגֻדַּת שִׁבֳּלִים, עָמִיר. [בְּרַבִּים: אֲלֻמִּים, גַּם אֲלֻמּוֹת]. אַלֵּם — קַשֵּׁר, אָגֹד שִׁבֳּלִים לַאֲלֻמָּה. מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים — אוֹגְדִים עֳמָרִים בַּקָּצִיר. וְהִנֵּה — זֶה פֶּלֶא. קָמָה וְגַם נִצָּבָה — הִתְנַשְּׂאָה וְנִשְׁאֲרָה עוֹמֶדֶת זְקוּפָה. תְּסֻבֶּינָה — [סֹב־סָבֹב, ע״ע, פֹּעַל יוֹצֵא] אֲלֻמֹּתֵיכֶם — אֶת אֲלֻמָּתִי וְהִשְׁתַּחֲווּ לָהּ. וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ — [= וַתִּשְׁתַּחֲוֶינָה].

ח) הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ — הַמָּקוֹר מְחַזֵּק כַּוָּנַת הַפֹּעַל הַבָּא אַחֲרָיו.

י) וַיִּגְעַר — גָּזַף בּוֹ, כְּדֵי לְהַחֲלִישׁ אֶת רֶגֶשׁ הַקִּנְאָה, שֶׁחֲלוֹם כָּזֶה יָכוֹל לְעוֹרֵר בְּלֵב אֶחָיו. מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה — אֵיזֶה עֵרֶךְ יֵשׁ לַחֲלוֹם כָּזֶה? הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי — הַשֶּׁמֶשׁ. וְאִמְּךָ — הַיָּרֵחַ. וְאַחֶיךָ — הַכּוֹכָבִים, לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה? — כְּלוּם אֶפְשָׁר הַדָּבָר?

רַשִׁ״י.

[קְלַסְתֵּר פניו] של יוסף דומה לו; וכל מה שלמד מִשֵּׁם וְעֵבֶר, מסר לו; וכל מה שֶׁאֵרַע ליעקב, אֵרַע ליוסף: זה נשטם, וזה נשטם, זה אָחִיו מבקש להרגו, וזה אֶחָיו מבקשים להרגו, וכן הרבה. ד) וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם — מתוך גְנוּתָם למדנו שִׁבְחָם, שלא דברו אחת בפה ואחת בלב. י) וַיִּגְעַר בּוֹ אָבִיו — לפי שהיה מֵטִיל שנאה עליו. הֲבוֹא נָבוֹא — והלא אמך כבר מתה; כשם שאי אפשר באמך, כך הַשְּׁאָר בָּטֵל. והוא לא היה יודע שהדברים מגיעים לבלהה, שֶׁגִּדְּלַתּוּ כאמו. ורבותינו אמרו: מכאן שאין חלום בלא דברים

יא וַיְקַנְאוּ־ב֖וֹ אֶחָ֑יו וְאָבִ֖יו שָׁמַ֥ר אֶת־הַדָּבָֽר׃ שני יב וַיֵּלְכ֖וּ אֶחָ֑יו
לִרְע֛וֹת אֶת־צֹ֥אן אֲבִיהֶ֖ם בִּשְׁכֶֽם׃ יג וַיֹּ֨אמֶר יִשְׂרָאֵ֜ל אֶל־יוֹסֵ֗ף
הֲל֤וֹא אַחֶ֙יךָ֙ רֹעִ֣ים בִּשְׁכֶ֔ם לְכָ֖ה וְאֶשְׁלָחֲךָ֣ אֲלֵיהֶ֑ם וַיֹּ֥אמֶר ל֖וֹ
הִנֵּֽנִי׃ יד וַיֹּ֨אמֶר ל֜וֹ לֶךְ־נָ֨א רְאֵ֜ה אֶת־שְׁל֤וֹם אַחֶ֙יךָ֙ וְאֶת־שְׁל֣וֹם
הַצֹּ֔אן וַהֲשִׁבֵ֖נִי דָּבָ֑ר וַיִּשְׁלָחֵ֙הוּ֙ מֵעֵ֣מֶק חֶבְר֔וֹן וַיָּבֹ֖א שְׁכֶֽמָה׃
טו וַיִּמְצָאֵ֣הוּ אִ֔ישׁ וְהִנֵּ֥ה תֹעֶ֖ה בַּשָּׂדֶ֑ה וַיִּשְׁאָלֵ֧הוּ הָאִ֛ישׁ לֵאמֹ֖ר
מַה־תְּבַקֵּֽשׁ׃ טז וַיֹּ֕אמֶר אֶת־אַחַ֖י אָנֹכִ֣י מְבַקֵּ֑שׁ הַגִּֽידָה־נָּ֣א לִ֔י
אֵיפֹ֖ה הֵ֥ם רֹעִֽים׃ יז וַיֹּ֤אמֶר הָאִישׁ֙ נָסְע֣וּ מִזֶּ֔ה כִּ֤י שָׁמַ֙עְתִּי֙
אֹֽמְרִ֔ים נֵלְכָ֖ה דֹּתָ֑יְנָה וַיֵּ֤לֶךְ יוֹסֵף֙ אַחַ֣ר אֶחָ֔יו וַיִּמְצָאֵ֖ם בְּדֹתָֽן׃
יח וַיִּרְא֥וּ אֹת֖וֹ מֵרָחֹ֑ק וּבְטֶ֙רֶם֙ יִקְרַ֣ב אֲלֵיהֶ֔ם וַיִּֽתְנַכְּל֥וּ אֹת֖וֹ
לַהֲמִיתֽוֹ׃ יט וַיֹּאמְר֖וּ אִ֣ישׁ אֶל־אָחִ֑יו הִנֵּ֗ה בַּ֛עַל הַחֲלֹמ֥וֹת הַלָּזֶ֖ה
בָּֽא׃ כ וְעַתָּ֣ה ׀ לְכ֣וּ וְנַֽהַרְגֵ֗הוּ וְנַשְׁלִכֵ֙הוּ֙ בְּאַחַ֣ד הַבֹּר֔וֹת וְאָמַ֕רְנוּ

*נקוד על את.

בֵּאוּר.

יא) וַיְקַנְאוּ בוֹ אֶחָיו – לָכֵן נִבָּא לָהֶם, כִּי לֹא דָבָר רֵק הוּא הַחֲלוֹם הַזֶּה. שָׁמַר אֶת הַדָּבָר – בְּלִבּוֹ. שְׁלֹשָׁה דְבָרִים גָּרְמוּ אֵפוֹא שִׂנְאַת הָאַחִים לְיוֹסֵף: א) הֲבָאַת דִּבָּתָם רָעָה לְאָבִיו; ב) הַחִבָּה הַיְתֵרָה שֶׁהֶרְאָה לוֹ יַעֲקֹב; ג) חֲלוֹמוֹתָיו, שֶׁהָיוּ מֵעֵין נְבוּאָה לְמֶמְשַׁלְתּוֹ עַל אֶחָיו בֶּעָתִיד.

יב) וַיֵּלְכוּ אֶחָיו ... בִּשְׁכֶם – הָרְחוֹקָה מֵחֶבְרוֹן, וְיוֹסֵף שֶׁהָיָה רֹעֶה עִם אֶחָיו בִּסְבִיבוֹת חֶבְרוֹן. נִשְׁאַר הַפַּעַם עִם אָבִיו.

יג) הֲלֹא אַחֶיךָ רֹעִים בִּשְׁכֶם – מָקוֹם, שֶׁיּוֹשְׁבָיו שׁוֹאֲפִים לְהִנָּקֵם מֵהֶם נִקְמַת בְּנֵי הָעִיר שֶׁהָרְגוּ, וְלִבִּי חָרֵד עֲלֵיהֶם.

יד) מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן – מִן הָעֵמֶק שֶׁאֵצֶל חֶבְרוֹן; כִּי הָעִיר בְּנוּיָה בָּהָר.

יז) דֹּתָיְנָה – שֵׁם הַמָּקוֹם בַּאֲרַמִּית: דֹּתַיִן וּמִזֶּה-דֹּתָיְנָה, וּבְעִבְרִית: דֹּתָן. עַכְשָׁו נִקְרָא „תֵּל דֹּתָן" מִצָּפוֹן לִשְׁכֶם.

יח) וַיִּתְנַכְּלוּ – חָשְׁבוּ מַחֲשָׁבוֹת רָעוֹת. אֹתוֹ – [= אֵלָיו; יַחַס הַפָּעוּל תַּחַת יַחַס שֶׁאֵלָיו].

יט) בַּעַל הַחֲלֹמוֹת – תֹּאַר שֶׁל לַעַג. הַלָּזֶה – [= הָלְאָה זֶה]; כִּנּוּי הָרוֹמֵז עַל גּוּף רָחוֹק; (בִּלְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה: הַלָּה = הַהוּא, וּבְרַבִּים: הַלָּלוּ = הַלָּה-אֵלּוּ) לִנְקֵבָה: הַלֵּזוּ וּבְקִצּוּר – הַלָּז [לְזָכָר וְלִנְקֵבָה]: וְכִנּוּי הָרוֹמֵז לְגוּף קָרוֹב: הַזֶּה. בַּעַל הַחֲלֹמוֹת... בָּא – וּבְיָדֵינוּ לְבַטֵּל אֶת הָעֲתִידוֹת שֶׁחָלַם לוֹ.

כ) וְאָמַרְנוּ – לְאָבִינוּ.

רַשִׁ"י.

בְּטֵלִים. יא) וְאָבִיו שָׁמַר אֶת הַדָּבָר – היה ממתין ומצפה מתי יבוא. יג) הִנֵּנִי – כַּזְרִיז למצות אביו, אף על פי שהיה יודע באחיו, ששונאין אותו. יד) וַיָּבֹא שְׁכֶמָה – מקום מוכן לְפֻרְעָנוּת [לצרה]: שם קלקלו השבטים [כלומר: חטאו בני יעקב, במכירת יוסף], שם נִעַנְּתָה דינה, שם נחלקה מלכות בית דוד, שנאמר: וילך רחבעם שְׁכֶמָה.

בִּרְעֹתוֹ אֶת־הַחֲמֹרִים לְצִבְעוֹן אָבִיו׃ כה וְאֵלֶּה בְנֵי־עֲנָה דִּשֹׁן
וְאָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה׃ כו וְאֵלֶּה בְּנֵי דִישָׁן חֶמְדָּן וְאֶשְׁבָּן וְיִתְרָן
וּכְרָן׃ כז אֵלֶּה בְּנֵי־אֵצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוָן וַעֲקָן׃ כח אֵלֶּה בְנֵי־
דִישָׁן עוּץ וַאֲרָן׃ כט אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי אַלּוּף לוֹטָן אַלּוּף
שׁוֹבָל אַלּוּף צִבְעוֹן אַלּוּף עֲנָה׃ ל אַלּוּף דִּשֹׁן אַלּוּף אֵצֶר
אַלּוּף דִּישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי לְאַלֻּפֵיהֶם בְּאֶרֶץ שֵׂעִיר׃ פ
לא וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֱדוֹם לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ
לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל׃ לב וַיִּמְלֹךְ בֶּאֱדוֹם בֶּלַע בֶּן־בְּעוֹר וְשֵׁם עִירוֹ
דִּנְהָבָה׃ לג וַיָּמָת בָּלַע וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו יוֹבָב בֶּן־זֶרַח מִבָּצְרָה׃
לד וַיָּמָת יוֹבָב וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו חֻשָׁם מֵאֶרֶץ הַתֵּימָנִי׃ לה וַיָּמָת
חֻשָׁם וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַד בֶּן־בְּדַד הַמַּכֶּה אֶת־מִדְיָן בִּשְׂדֵה
מוֹאָב וְשֵׁם עִירוֹ עֲוִית׃ לו וַיָּמָת הֲדָד וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שַׂמְלָה
מִמַּשְׂרֵקָה׃ לז וַיָּמָת שַׂמְלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שָׁאוּל מֵרְחֹבוֹת
הַנָּהָר׃ לח וַיָּמָת שָׁאוּל וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר׃
לט וַיָּמָת בַּעַל חָנָן בֶּן־עַכְבּוֹר וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הֲדַר וְשֵׁם עִירוֹ
פָּעוּ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהֵיטַבְאֵל בַּת־מַטְרֵד בַּת מֵי זָהָב׃ מפטיר
מ וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אַלּוּפֵי עֵשָׂו לְמִשְׁפְּחֹתָם לִמְקֹמֹתָם בִּשְׁמֹתָם
אַלּוּף תִּמְנָע אַלּוּף עַלְוָה אַלּוּף יְתֵת׃ מא אַלּוּף אָהֳלִיבָמָה
אַלּוּף אֵלָה אַלּוּף פִּינֹן׃ מב אַלּוּף קְנַז אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף
מִבְצָר׃ מג אַלּוּף מַגְדִּיאֵל אַלּוּף עִירָם אֵלֶּה׀ אַלּוּפֵי אֱדוֹם
לְמֹשְׁבֹתָם בְּאֶרֶץ אֲחֻזָּתָם הוּא עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם׃ פ פ פ

בֵּאוּר.

י״, י״ש), בָּהֶם הִתְרַפֵּא הוֹרְדוֹס מֵחֳלָיוֹ
וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים: הַיֵּמִם — פְּרָדִים.

לא) לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל —
הַכַּוָּנָה עַל שָׁאוּל הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹן לְיִשְׂרָאֵל.
וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים: לִפְנֵי מְלָךְ־מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל —
עַל אֱדוֹם; כְּלוֹמַר, שֶׁכָּבַשׁ אֶת אֱדוֹם תַּחְתָּיו
וּפָסְקָה הַמְּלוּכָה מֵאֱדוֹם, וְהוּא הַמֶּלֶךְ דָּוִד.
לְכָל מֶלֶךְ מִמַּלְכֵי אֱדוֹם אֵלֶּה הָיְתָה עִיר
מַמְלָכָה מְיֻחֶדֶת, וְאֵינוֹ בֶּן הַמֶּלֶךְ שֶׁקָּדַם לוֹ;
כַּנִּרְאֶה הָיוּ כְּעֵין הַשּׁוֹפְטִים, שֶׁהָיוּ בְּיִשְׂרָאֵל.

וַיֵּשֶׁב.

לז.

א וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ב אֵלֶּה ׀ תֹּלְדוֹת
יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן
וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא
יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם׃ ג וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף
מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים׃
ד וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ

בֵּאוּר.

א) וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב — לְאַחַר שֶׁסִּפֵּר הַכָּתוּב כִּי עֵשָׂו וּבָנָיו עָזְבוּ אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן וְהִתְיַשְּׁבוּ בְּהַר שֵׂעִיר. חוֹזֵר וּמְסַפֵּר, שֶׁיַּעֲקֹב אָחִיו הָיָה לְתוֹשָׁב בָּאָרֶץ, שֶׁהִבְטִיחוֹ יְיָ לְתִתָּהּ לְבָנָיו.

ב) תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב — הַמִּקְרִים וְהַמְּאֹרָעוֹת שֶׁל יַעֲקֹב. אֶת־אֶחָיו — עִם אֶחָיו. וְהוּא, נַעַר, אֶת בְּנֵי בִלְהָה — וְהוּא בְּעוֹדוֹ נַעַר הָיָה רָגִיל עִם בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת. כְּנִרְאֶה, מְסָרוֹ יַעֲקֹב לִבְנֵי הַשְּׁפָחוֹת, שֶׁיַּשְׁגִּיחוּ עָלָיו וִישָׁרְתוּהוּ. דִּבָּה — דִּבְרֵי רְכִילוּת, עֲלִילָה, לַעַז. דִּבָּתָם — דִּבָּה עֲלֵיהֶם. וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבָּתָם רָעָה — יוֹסֵף סִפֵּר לִפְנֵי אָבִיו דִּבָּה רָעָה עַל בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת, וּלְפִיכָךְ שְׂנָאוּהוּ אוֹתוֹ.

ג) מִכָּל־בָּנָיו — גַּם מִבְּנֵי לֵאָה הַגְּבִירָה. בֶּן־זְקֻנִים — בֵּן שֶׁנּוֹלַד לְעֵת זִקְנָתוֹ. גַּם בִּנְיָמִין, שֶׁנּוֹלַד אַחֲרָיו, נִקְרָא „יֶלֶד זְקֻנִים קָטָן". וְעָשָׂה לוֹ — וְהָיָה עוֹשֶׂה לוֹ. כְּתֹנֶת פַּסִּים — כְּתֹנֶת מְרֻקֶּמֶת צְבָעִים שׁוֹנִים, וְהִיא מְעִיל תִּפְאֶרֶת, שֶׁלָּבְשׁוּ בְּנֵי מְלָכִים וּבְנוֹתֵיהֶם. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים: כְּתֹנֶת פַּסִּים: בֶּגֶד אָרֹךְ שֶׁהָיָה מַגִּיעַ עַד פַּסֵּי הָרַגְלַיִם [=הַקַּרְסֻלַּיִם] וְהַשַּׁרְווּלִים הִגִּיעוּ עַד פַּסֵּי הַיָּדַיִם.

ד) אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו — כְּלוֹמַר: מִכָּל בָּנָיו, אֲפִילוּ מִבְּנֵי הַגְּבִירָה. וַיִּשְׂנְאוּ

רַשִׁ"י.

א) וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב — אחר שכתב לך ישובי עשו ותולדותיו בדרך קצרה, שלא היו חשובים, פֵּרֵשׁ לך ישובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה, לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם בישוביהם וגלגוליהם, עד שבאו לכלל ישוב. מָשָׁל לְמַרְגָּלִית, שנפלה בין החול; אדם מְמַשְׁמֵשׁ בחול וכוברו בִּכְבָרָה, עד שהוא מוציא את המרגלית; וּמִשֶּׁמְּצָאָהּ, הוא משליך את הצרורות מידו, ונוטל את המרגלית. ומדרשו: וַיֵּשֶׁב יעקב: בקש יעקב לֵישֵׁב בְּשַׁלְוָה, קפץ עליו רָגְזוֹ [צרתו] של יוסף. צדיקים מבקשים לישב בשלוה, אומר הקב"ה. לא דַיָּן [די להם] לצדיקים מה שמתוקן [שמוכן] להם לעולם הבא, אלא שמבקשים לישב בשלוה בעולם הזה. ב) תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף — מפני כמה דברים תלה הכתוב תולדותיו של יעקב ביוסף: שֶׁכָּל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן, אלא ברחל; ושהיה זיו אִיקוֹנִין

כג בְּנֵי לֵאָה בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וִיהוּדָה וְיִשָּׂשכָר
וּזְבֻלוּן׃ כד בְּנֵי רָחֵל יוֹסֵף וּבִנְיָמִן׃ כה וּבְנֵי בִלְהָה שִׁפְחַת
רָחֵל דָּן וְנַפְתָּלִי׃ כו וּבְנֵי זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה גָּד וְאָשֵׁר אֵלֶּה
בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר יֻלַּד־לוֹ בְּפַדַּן אֲרָם׃ כז וַיָּבֹא יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק
אָבִיו מַמְרֵא קִרְיַת הָאַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר־גָּר־שָׁם
אַבְרָהָם וְיִצְחָק׃ כח וַיִּהְיוּ יְמֵי יִצְחָק מְאַת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים שָׁנָה׃
כט וַיִּגְוַע יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו זָקֵן וּשְׂבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ
אֹתוֹ עֵשָׂו וְיַעֲקֹב בָּנָיו׃ פ

לו.

א וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ ב עֵשָׂו לָקַח אֶת־נָשָׁיו
מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת־עָדָה בַּת־אֵילוֹן הַחִתִּי וְאֶת־אָהֳלִיבָמָה בַּת־
עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן הַחִוִּי׃ ג וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל אֲחוֹת
נְבָיוֹת׃ ד וַתֵּלֶד עָדָה לְעֵשָׂו אֶת־אֱלִיפָז וּבָשְׂמַת יָלְדָה אֶת־
רְעוּאֵל׃ ה וְאָהֳלִיבָמָה יָלְדָה אֶת־יְעִישׁ* וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־
קֹרַח אֵלֶּה בְּנֵי עֵשָׂו אֲשֶׁר יֻלְּדוּ־לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ ו וַיִּקַּח עֵשָׂו
אֶת־נָשָׁיו וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־בְּנֹתָיו וְאֶת־כָּל־נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת־
מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֶמְתּוֹ וְאֵת כָּל־קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ

*יעוש קרי

בֵּאוּר.

עֵדֶר – מֵעֵבֶר לְמִגְדַּל עֵדֶר.
כו) אֲשֶׁר יֻלַּד – [=יֻלְּדוּ].
ב) עָדָה בַּת אֵלוֹן –[רְאֵה לְמַעְלָה כ״ו, ל״ד]. בַּת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן־ כְּלוֹמַר: בַּת בְּנוֹ
שֶׁל צִבְעוֹן, כִּי עֲנָה בֶּן צִבְעוֹן הָיָה [רְאֵה פָּסוּק כ״ד]. צִבְעוֹן הַחִוִּי – לְפִי פָּסוּק כ׳: הַחֹרִי.
ג) בָּשְׂמַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל – [רְאֵה לְמַעְלָה כ״ח, ט׳: מָחֲלַת בַּת יִשְׁמָעֵאל].

רַשִׁ״י.

כט) וַיִּגְוַע יִצְחָק – אֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה: מְכִירָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף קָדְמָה לְמִיתָתוֹ שֶׁל יִצְחָק שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה; שֶׁהֲרֵי כְּשֶׁנּוֹלַד יַעֲקֹב הָיָה יִצְחָק בֶּן שִׁשִּׁים שָׁנָה, וְיִצְחָק חַי מֵאָה וּשְׁמוֹנִים וּמֵת בִּשְׁנַת ק״כ לְיַעֲקֹב; וְיוֹסֵף נִמְכַּר בֶּן שֶׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה, וְאוֹתָהּ שָׁנָה שְׁנַת מֵאָה וּשְׁמוֹנֶה לְיַעֲקֹב. כֵּיצַד? מִשֶּׁנִּמְכַּר יוֹסֵף עַד שֶׁבָּא יַעֲקֹב מִצְרַיְמָה – עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר: „וְיוֹסֵף בֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַרְעֹה”, וְשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע וּשְׁתֵּי שְׁנֵי רָעָב – הֲרֵי עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם, וּכְתִיב: „יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה”. צֵא מֵהֶם עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם מִמֵּאָה וּשְׁלֹשִׁים, נִשְׁאֲרוּ מֵאָה וּשְׁמוֹנֶה, וְלָמַדְתָּ שֶׁמְּכִירָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף קָדְמָה לְמִיתָתוֹ שֶׁל יִצְחָק שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה.

כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל־אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו׃ ז כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב
מִשֶּׁבֶת יַחְדָּו וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם לָשֵׂאת אֹתָם מִפְּנֵי
מִקְנֵיהֶם׃ ח וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהַר שֵׂעִיר עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃ ט וְאֵלֶּה
תֹּלְדוֹת עֵשָׂו אֲבִי אֱדוֹם בְּהַר שֵׂעִיר׃ י אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־עֵשָׂו
אֱלִיפַז בֶּן־עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו רְעוּאֵל בֶּן־בָּשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃
יא וַיִּהְיוּ בְּנֵי אֱלִיפָז תֵּימָן אוֹמָר צְפוֹ וְגַעְתָּם וּקְנַז׃ יב וְתִמְנַע ׀
הָיְתָה פִילֶגֶשׁ לֶאֱלִיפַז בֶּן־עֵשָׂו וַתֵּלֶד לֶאֱלִיפַז אֶת־עֲמָלֵק
אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יג וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וָזֶרַח
שַׁמָּה וּמִזָּה אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃ יד וְאֵלֶּה הָיוּ
בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה בַת־עֲנָה בַּת־צִבְעוֹן אֵשֶׁת עֵשָׂו וַתֵּלֶד לְעֵשָׂו
אֶת־יְעִישׁ* וְאֶת־יַעְלָם וְאֶת־קֹרַח׃ טו אֵלֶּה אַלּוּפֵי בְנֵי־עֵשָׂו בְּנֵי
אֱלִיפַז בְּכוֹר עֵשָׂו אַלּוּף תֵּימָן אַלּוּף אוֹמָר אַלּוּף צְפוֹ אַלּוּף
קְנַז׃ טז אַלּוּף קֹרַח אַלּוּף גַּעְתָּם אַלּוּף עֲמָלֵק אֵלֶּה אַלּוּפֵי
אֱלִיפַז בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי עָדָה׃ יז וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל
בֶּן־עֵשָׂו אַלּוּף נַחַת אַלּוּף זֶרַח אַלּוּף שַׁמָּה אַלּוּף מִזָּה אֵלֶּה
אַלּוּפֵי רְעוּאֵל בְּאֶרֶץ אֱדוֹם אֵלֶּה בְּנֵי בָשְׂמַת אֵשֶׁת עֵשָׂו׃
יח וְאֵלֶּה בְּנֵי אָהֳלִיבָמָה אֵשֶׁת עֵשָׂו אַלּוּף יְעוּשׁ אַלּוּף יַעְלָם
אַלּוּף קֹרַח אֵלֶּה אַלּוּפֵי אָהֳלִיבָמָה בַּת־עֲנָה אֵשֶׁת עֵשָׂו׃
יט אֵלֶּה בְנֵי־עֵשָׂו וְאֵלֶּה אַלּוּפֵיהֶם הוּא אֱדוֹם׃ שביעי כ אֵלֶּה
בְנֵי־שֵׂעִיר הַחֹרִי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ לוֹטָן וְשׁוֹבָל וְצִבְעוֹן וַעֲנָה׃
כא וְדִשׁוֹן וְאֵצֶר וְדִישָׁן אֵלֶּה אַלּוּפֵי הַחֹרִי בְּנֵי שֵׂעִיר בְּאֶרֶץ
אֱדוֹם׃ כב וַיִּהְיוּ בְנֵי־לוֹטָן חֹרִי וְהֵימָם וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע׃
כג וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוֹבָל עַלְוָן וּמָנַחַת וְעֵיבָל שְׁפוֹ וְאוֹנָם׃ כד וְאֵלֶּה
בְנֵי־צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה הוּא עֲנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת־הַיֵּמִם בַּמִּדְבָּר

*יעוש קרי

בֵּאוּר.

ו) וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ — אֶל אֶרֶץ אַחֶרֶת.
טו) אַלּוּף — פֵּרוּשׁוֹ: מוֹרֶה וּמְנַהֵל לָעָם.
אַלּוּפֵי בְנֵי עֵשָׂו — נְשִׂיאֵי בְנֵי עֵשָׂו.
כ) בְּנֵי שֵׂעִיר הַחֹרִי — יוֹשְׁבֵי הַר שֵׂעִיר קֹדֶם שֶׁנֶּאֶחֲזוּ שָׁם בְּנֵי אֱדוֹם.

כד) (ו)אַיָּה — הַוָּו יְתֵרָה; וּבְדִבְרֵי הַיָּמִים (א' מ') כָּתוּב אַיָּה. הוּא עֲנָה — לְהַבְדִּילוֹ מֵעֲנָה אֲחִי צִבְעוֹן. הַיֵּמִם — מַעְיָנוֹת חַמִּים. מַעְיָנוֹת כָּאֵלֶּה נִמְצָאִים בְּמִדְבַּר אֱדוֹם בְּקִרְבַת יָם הַמֶּלַח, אֵצֶל הָעִיר לָשַׁע (לְמַעְלָה פֶּרֶק

וַעֲשֵׂה־שָׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הַנִּרְאֶה אֵלֶיךָ בְּבָרְחֲךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו
אָחִיךָ׃ ב וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־בֵּיתוֹ וְאֶל כָּל־אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסִרוּ
אֶת־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּתֹכְכֶם וְהִטַּהֲרוּ וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶם׃
ג וְנָקוּמָה וְנַעֲלֶה בֵּית־אֵל וְאֶעֱשֶׂה־שָּׁם מִזְבֵּחַ לָאֵל הָעֹנֶה
אֹתִי בְּיוֹם צָרָתִי וַיְהִי עִמָּדִי בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הָלָכְתִּי׃ ד וַיִּתְּנוּ
אֶל־יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֱלֹהֵי הַנֵּכָר אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֶת־הַנְּזָמִים
אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּטְמֹן אֹתָם יַעֲקֹב תַּחַת הָאֵלָה אֲשֶׁר עִם־
שְׁכֶם׃ ה וַיִּסָּעוּ וַיְהִי ׀ חִתַּת אֱלֹהִים עַל־הֶעָרִים אֲשֶׁר
סְבִיבוֹתֵיהֶם וְלֹא רָדְפוּ אַחֲרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב׃ ו וַיָּבֹא יַעֲקֹב לוּזָה
אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן הִוא בֵּית־אֵל הוּא וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־עִמּוֹ׃
ז וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לַמָּקוֹם אֵל בֵּית־אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ
אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי אָחִיו׃ ח וַתָּמָת דְּבֹרָה מֵינֶקֶת
רִבְקָה וַתִּקָּבֵר מִתַּחַת לְבֵית־אֵל תַּחַת הָאַלּוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ
אַלּוֹן בָּכוּת׃ פ ט וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב עוֹד בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן
אֲרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ׃ י וַיֹּאמֶר־לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ יַעֲקֹב לֹא־יִקָּרֵא
שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ

בֵּאוּר.

בָּהָר. שְׁכֶם גְּבֹהָה מֵעַל הַיָּם חֲמֵשׁ מֵאוֹת וְשִׁבְעִים מֶטֶר, וּבֵית אֵל–שְׁמוֹנֶה מֵאוֹת וּשְׁמוֹנִים וְאֶחָד מֶטֶר.

ב) אֱלֹהֵי הַנֵּכָר – אֱלֹהֵי עַמֵּי הַנֵּכָר, כְּמוֹ הַתְּרָפִים, שֶׁלָּקְחָה רָחֵל מִבֵּית אָבִיהָ, וְהָאֱלִילִים, שֶׁבָּזְזוּ מֵעִיר שְׁכֶם. וְהִטַּהֲרוּ – [= וְהִתְטַהֲרוּ. הִתְפַּעֵל; וְהַתָּו חֲסֵרָה לִפְנֵי הַטֵּית] הִתְרַחֲצוּ מִכָּל טֻמְאָה. וְהַחֲלִיפוּ שִׂמְלוֹתֵיכֶם – שֶׁנִּתְגָּאֲלוּ בְּדַם אָדָם.

ד) הַנְּזָמִים–שֶׁהָיוּ עֲלֵיהֶם צוּרוֹת אֱלִילִים.

ה) וַיְהִי – וּפֹעַל סְתָמִי, וּלְפִיכָךְ אֵינוֹ מַתְאִים לַשֵּׁם מִמִּין נְקֵבָה הַבָּא אַחֲרָיו]. חִתַּת אֱלֹהִים – פַּחַד אֱלֹהִים.

ח) וַתָּמָת דְּבוֹרָה – רִבְקָה שָׁלְחָה אוֹתָהּ חָרָנָה לְהָשִׁיב אֶת יַעֲקֹב לְאֶרֶץ כְּנַעַן, כְּמוֹ שֶׁאָמְרָה לוֹ: „וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם". מִתַּחַת לְבֵית־אֵל– בְּתַחְתִּית הָהָר, שֶׁבֵּית אֵל עוֹמֶדֶת עָלָיו. תַּחַת הָאַלּוֹן – כַּנִּרְאֶה, הוּא „תֹּמֶר דְּבוֹרָה" בֵּין הָרָמָה וּבֵין בֵּית אֵל, שֶׁדְּבוֹרָה הַנְּבִיאָה הָיְתָה יוֹשֶׁבֶת תַּחְתָּיו. וַיִּקְרָא– יַעֲקֹב אֶת שְׁמוֹ. אַלּוֹן בָּכוּת -אַלּוֹן מַזְכִּיר בְּכִי וּמִסְפֵּד.

י) שִׁמְךָ יַעֲקֹב -עַד עַכְשָׁו הָיָה שִׁמְךָ יַעֲקֹב.

רַשִׁ"י.

ח) וַתָּמָת דְּבֹרָה – מה עִנְיַן דבורה בבית יעקב? אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב: „וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם" שלחה דבורה אצלו לפדן ארם לצאת משם, ומתה בדרך.

יִשְׂרָאֵל׃ יא וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שַׁדַּי פְּרֵה וּרְבֵה גּוֹי
וּקְהַל גּוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָּ וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ׃ ששי יב וְאֶת־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וּלְיִצְחָק לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ
אַחֲרֶיךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ׃ יג וַיַּעַל מֵעָלָיו אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־
דִּבֶּר אִתּוֹ׃ יד וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּר אִתּוֹ
מַצֶּבֶת אָבֶן וַיַּסֵּךְ עָלֶיהָ נֶסֶךְ וַיִּצֹק עָלֶיהָ שָׁמֶן׃ טו וַיִּקְרָא
יַעֲקֹב אֶת־שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ שָׁם אֱלֹהִים בֵּית־אֵל׃
טז וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי־עוֹד כִּבְרַת־הָאָרֶץ לָבוֹא אֶפְרָתָה
וַתֵּלֶד רָחֵל וַתְּקַשׁ בְּלִדְתָּהּ׃ יז וַיְהִי בְהַקְשֹׁתָהּ בְּלִדְתָּהּ וַתֹּאמֶר
לָהּ הַמְיַלֶּדֶת אַל־תִּירְאִי כִּי־גַם־זֶה לָךְ בֵּן׃ יח וַיְהִי בְּצֵאת
נַפְשָׁהּ כִּי מֵתָה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־אוֹנִי וְאָבִיו קָרָא־לוֹ בִנְיָמִין׃
יט וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הִוא בֵּית לָחֶם׃ כ וַיַּצֵּב
יַעֲקֹב מַצֵּבָה עַל־קְבֻרָתָהּ הִוא מַצֶּבֶת קְבֻרַת־רָחֵל עַד־הַיּוֹם׃
כא וַיִּסַּע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט אָהֳלֹה מֵהָלְאָה לְמִגְדַּל־עֵדֶר׃ כב וַיְהִי
בִּשְׁכֹּן יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ הַהִוא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת־בִּלְהָה
פִּילֶגֶשׁ אָבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל* פ וַיִּהְיוּ בְנֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵים עָשָׂר׃

*פסקא באמצע פסוק.

בֵּאוּר.

יא) גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם – עַם בֶּן שְׁבָטִים רַבִּים.

יג) וַיַּסֵּךְ – וְנָסֹךְ – הַסֵּךְ, פ״נ, הִפְעִיל] יָצַק עָלֶיהָ נֶסֶךְ יַיִן.

טו) עוֹד כִּבְרַת הָאָרֶץ – מִדַּת שֶׁטַח יְדוּעָה. אֶפְרָתָה – שֵׁם הַמָּקוֹם בִּסְבִיבוֹת בֵּית לֶחֶם, בִּשְׁבִיל אַדְמָתוֹ הַפּוֹרִיָּה. וַתְּקַשׁ – [= נִתְקַשְּׁתָה, ל״ה, פֹּעַל עָתִיד מְקֻצָּר, וְהוֹרָאָתוֹ כְּמוֹ „נִתְקַשְּׁתָה" בְּהִפְעִיל]. וַתְּקַשׁ בְּלִדְתָּהּ – יָלְדָה בְּקשִׁי.

טז) בְּהַקְשֹׁתָהּ – וְשֵׁם הַפֹּעַל בְּהִפְעִיל עִם כִּנּוּי נִסְתֶּרֶת]. אַל־תִּירְאִי – אַל תִּדְאֲגִי. גַם־זֶה לָךְ בֵּן – וְלֹא בַת, כְּמוֹ שֶׁבִּקַּשְׁתְּ: „יֹסֵף יְיָ לִי בֵּן אַחֵר".

יז) בֶּן־אוֹנִי – [מִשֹּׁרֶשׁ אָנָה, שֶׁעִנְיָנוֹ אֲבֵלוּת] בֶּן־צַעֲרִי. וְאָבִיו קָרָא־לוֹ בִנְיָמִין – יַעֲקֹב לֹא רָצָה בְּשֵׁם עָצוּב כָּזֶה, וְקָרָא לוֹ בִנְיָמִין, כְּלוֹמַר: בֵּן הֶחָבִיב לִי כִּימִינִי

יט) עַל־קְבֻרָתָהּ – עַל קִבְרָהּ.

כ) מִגְדַּל עֵדֶר – מְקוֹם מַחְסֶה לַנּוֹסְעִים בַּעֲדָרִים אֵצֶל בֵּית לֶחֶם. מֵהָלְאָה לְמִגְדַּל־

רַשִׁ"י.

יא) אֲנִי אֵל שַׁדַּי – שאני כדאי לברך, שהברכות שלי. פְּרֵה וּרְבֵה – על שם שעדיין לא נולד בנימין. גּוֹי – בנימין. גּוֹיִם – מנשה ואפרים, שעתידים לצאת מיוסף, והם במנין השבטים. וּמְלָכִים – שאול ואיש בושת, שהיו משבט בנימין, שעדיין לא נולד.

אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵיכֶם וַאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי אֶתֵּן׃ יב הַרְבּוּ עָלַי
מְאֹד מֹהַר וּמַתָּן וְאֶתְּנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלָי וּתְנוּ־לִי אֶת־
הַנַּעֲרָ לְאִשָּׁה׃ יג וַיַּעֲנוּ בְנֵי־יַעֲקֹב אֶת־שְׁכֶם וְאֶת־חֲמוֹר אָבִיו
בְּמִרְמָה וַיְדַבֵּרוּ אֲשֶׁר טִמֵּא אֵת דִּינָה אֲחֹתָם׃ יד וַיֹּאמְרוּ
אֲלֵיהֶם לֹא נוּכַל לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר הַזֶּה לָתֵת אֶת־אֲחֹתֵנוּ לְאִישׁ
אֲשֶׁר־לוֹ עָרְלָה כִּי־חֶרְפָּה הִוא לָנוּ׃ טו אַךְ־בְּזֹאת נֵאוֹת לָכֶם
אִם תִּהְיוּ כָמֹנוּ לְהִמֹּל לָכֶם כָּל־זָכָר׃ טז וְנָתַנּוּ אֶת־בְּנֹתֵינוּ
לָכֶם וְאֶת־בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח־לָנוּ וְיָשַׁבְנוּ אִתְּכֶם וְהָיִינוּ לְעַם אֶחָד׃
יז וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ לְהִמּוֹל וְלָקַחְנוּ אֶת־בִּתֵּנוּ וְהָלָכְנוּ׃
יח וַיִּיטְבוּ דִבְרֵיהֶם בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר׃
יט וְלֹא־אֵחַר הַנַּעַר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חָפֵץ בְּבַת־יַעֲקֹב וְהוּא
נִכְבָּד מִכֹּל בֵּית אָבִיו׃ כ וַיָּבֹא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ אֶל־שַׁעַר
עִירָם וַיְדַבְּרוּ אֶל־אַנְשֵׁי עִירָם לֵאמֹר׃ כא הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה
שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ וְיֵשְׁבוּ בָאָרֶץ וְיִסְחֲרוּ אֹתָהּ וְהָאָרֶץ הִנֵּה
רַחֲבַת־יָדַיִם לִפְנֵיהֶם אֶת־בְּנֹתָם נִקַּח־לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ

בֵּאוּר.

יב) הַרְבּוּ עָלַי מְאֹד – דִּרְשׁוּ מִמֶּנִּי הַרְבֵּה. מֹהַר – מְחִיר הַכַּלָּה לְהוֹרֶיהָ וְלִקְרוֹבֶיהָ. וּמַתָּן – תְּשׁוּרוֹת לַכַּלָּה.

יג) אֲשֶׁר טִמֵּא – יַעַן אֲשֶׁר טִמֵּא, וּלְפִיכָךְ דִּבְּרוּ בְּמִרְמָה, כְּדֵי שֶׁיּוּכְלוּ לְהִנָּקֵם מִמֶּנּוּ בְּעַד חֶרְפַּת אֲחוֹתָם.

טו) אַךְ־בְּזֹאת – אַךְ בִּתְנַאי זֶה. נֵאוֹת – וּמָקוֹר אוֹת, ע״ו; נִפְעַל: הֵאוֹת, עָתִיד; וְהַנּוּן צְרוּיָה בִּשְׁבִיל הָאָלֶף, שֶׁלֹּא תִּדָּגֵשׁ. וְכֵן: נֵעוֹר. נֵאוֹת לָכֶם – נַסְכִּים לָכֶם, נִתְרַצֶּה.

יז) וְלָקַחְנוּ אֶת־בִּתֵּנוּ – הָאַחִים דִּבְּרוּ בְּשֵׁם אֲבִיהֶם, לָכֵן לֹא אָמְרוּ: אֲחוֹתֵנוּ.

יט) אֵחַר – וְעָבָר, פִּעֵל. וְהוּא נִכְבָּד – בְּעֵינֵי בְּנֵי הָעִיר, וְעַל כֵּן שָׁמְעוּ לוֹ וְהִסְכִּימוּ לְחֶפְצוֹ.

כא) שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ – לִבָּם שָׁלֵם אִתָּנוּ.

רַשִׁ״י.

שדה קטן, כמה ממון בִּזְבֵּז [פִּזֵּר], אני הֶשְׁמֵךְ [אקחך לאשה] ותקני את העיר וכל שדותיה. טז) וְאֶת־בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח־לָנוּ – אתה מוצא בתנאי, שאמר חמור ליעקב, ובתשובת בני יעקב לחמור, שֶׁתָּלוּ הַחֲשִׁיבוּת בבני יעקב ליקח מבנות שכם מה שיבחרו להם, ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם; ובדברי חמור ושכם בנו אל יושבי עירם, הפכו הדברים: „את בנותם נקח לנו, ואת בנותינו נתן להם", כדי לְרַצּוֹתָם [לְפַתּוֹתָם] שיאותו לִמּוֹל. כא) וְהָאָרֶץ רַחֲבַת־יָדַיִם – כאדם שידו רחבה וְוַתְּרָנִית, כלומר: לא תפסידו כלום, פְּרַקְמַטְיָא [סחורה] הרבה בָּאָה לכאן, ואין לה קונים.

נָתֵן לָהֶם׃ כב אַךְ־בְּזֹאת יֵאֹתוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ
לִהְיוֹת לְעַם אֶחָד בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל־זָכָר כַּאֲשֶׁר הֵם נִמֹּלִים׃
כג מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל־בְּהֶמְתָּם הֲלוֹא לָנוּ הֵם אַךְ נֵאוֹתָה לָהֶם
וְיֵשְׁבוּ אִתָּנוּ׃ כד וַיִּשְׁמְעוּ אֶל־חֲמוֹר וְאֶל־שְׁכֶם בְּנוֹ כָּל־יֹצְאֵי
שַׁעַר עִירוֹ וַיִּמֹּלוּ כָּל־זָכָר כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ׃ כה וַיְהִי בַיּוֹם
הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים וַיִּקְחוּ שְׁנֵי־בְנֵי־יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי
אֲחֵי דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־הָעִיר בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃
כו וְאֶת־חֲמוֹר וְאֶת־שְׁכֶם בְּנוֹ הָרְגוּ לְפִי־חָרֶב וַיִּקְחוּ אֶת־דִּינָה
מִבֵּית שְׁכֶם וַיֵּצֵאוּ׃ כז בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל־הַחֲלָלִים וַיָּבֹזּוּ הָעִיר
אֲשֶׁר טִמְּאוּ אֲחוֹתָם׃ כח אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם
וְאֵת אֲשֶׁר־בָּעִיר וְאֶת־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקָחוּ׃ כט וְאֶת־כָּל־חֵילָם
וְאֶת־כָּל־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת׃
ל וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־שִׁמְעוֹן וְאֶל־לֵוִי עֲכַרְתֶּם אֹתִי לְהַבְאִישֵׁנִי
בְּיֹשֵׁב הָאָרֶץ בַּכְּנַעֲנִי וּבַפְּרִזִּי וַאֲנִי מְתֵי מִסְפָּר וְנֶאֶסְפוּ עָלַי
וְהִכּוּנִי וְנִשְׁמַדְתִּי אֲנִי וּבֵיתִי׃ לא וַיֹּאמְרוּ הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה אֶת־
אֲחוֹתֵנוּ׃ פ

לה.

א וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵית־אֵל וְשֶׁב־שָׁם

בֵּאוּר.

כב) יֵאֹתוּ לָנוּ – יַסְכִּימוּ לָנוּ. בְּהִמּוֹל – [מוּל, הִמּוֹל; שֵׁם הַפֹּעַל, נִפְעַל] – כַּאֲשֶׁר יָמוֹלוּ אֶת עַצְמָם.

כג) נֵאוֹתָה – [הֵא נוֹסֶפֶת לְהוֹרָאַת הַחֵפֶץ] נַסְכִּימָה נָא לְחֶפְצָם.

כה) וַיָּבֹאוּ עַל הָעִיר בֶּטַח – בְּלִי פַחַד, כִּי יָדְעוּ, שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לַעֲמֹד בִּפְנֵיהֶם. וְיֵשׁ מְבָאֲרִים: וַיָּבֹאוּ עַל הָעִיר הַיּוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח.

כז) בְּנֵי יַעֲקֹב – וְיֶתֶר בְּנֵי יַעֲקֹב.

כט) חֵילָם – עָשְׁרָם. שָׁבוּ – [הַנְּגִינָה מִלְּרַע (בְּהֶבְדֵּל מִן שָׁבוּ – שׁוּב), כִּי הַמָּקוֹר שְׁבֹה, ל״ה] לָקְחוּ בַּשִּׁבְיָה. וַיָּבֹזּוּ – [מָקוֹר בֹּז בָּזוֹז, ע״ע, פָּעַל] לָקְחוּ בַז, שָׁלָל.

ל) עֲכַרְתֶּם – [עָכֹר=דָּלֹחַ מַיִם טְהוֹרִים בְּרֶפֶשׁ] הִפְרַעְתֶּם אֶת מְנוּחַת נַפְשִׁי, הֲבֵאתֶם עָלַי רָעָה. לְהַבְאִישֵׁנִי – לְהַבְאִישׁ אֶת רֵיחִי, כְּלוֹמַר: לַעֲשׂוֹת אוֹתִי שָׂנוּא לַכֹּל, כְּדָבָר נִבְאָשׁ, שֶׁרֵיחַ רָע נוֹדֵף מִמֶּנּוּ. מְתִים – אֲנָשִׁים, שֵׁם הַבָּא רַק בְּרַבִּים, וּבִסְמִיכוּת: מְתֵי. מְתֵי מִסְפָּר – אֲנָשִׁים מֻעָטִים, שֶׁנָּקֵל מְאֹד לִסְפֹּר אוֹתָם.

לא) הַכְזוֹנָה יַעֲשֶׂה – שְׁכֶם. אֶת־אֲחוֹתֵנוּ – וְלֹא נִתְבַּע עֶלְבּוֹנָהּ?

א) עֲלֵה בֵית־אֵל – בֵּית אֵל יוֹשֶׁבֶת

הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ טז וַיָּשָׁב
בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ שֵׂעִירָה׃ יז וְיַעֲקֹב נָסַע סֻכֹּתָה וַיִּבֶן
לוֹ בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם
סֻכּוֹת׃ ס יח וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן
בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיִּחַן אֶת־פְּנֵי הָעִיר׃ יט וַיִּקֶן אֶת־חֶלְקַת
הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה־שָׁם אָהֳלוֹ מִיַּד בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה
קְשִׂיטָה׃ כ וַיַּצֶּב־שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא־לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ ס חמישי

לד.

א וַתֵּצֵא דִינָה בַּת־לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב לִרְאוֹת בִּבְנוֹת

בֵּאוּר.

צ׳ כְּפ״נ; הִפְעִיל: הַצֵּג] אַעֲמִיד, אַשְׁאִיר עִמְּךָ מֵאַנְשֵׁי לִשְׁמָרְךָ בַּדֶּרֶךְ. לָמָּה זֶּה אֶמְצָא חֵן–דִּבּוּר שֶׁל נִמּוּס, כְּשֶׁאֵין הַדּוֹבֵר מְקַבֵּל אֶת הַחֶסֶד, שֶׁרוֹצִים לַעֲשׂוֹת לוֹ, כְּאוֹמֵר: אֵינִי שָׁוֶה בְּחֶסֶד גָּדוֹל כָּזֶה. בֶּאֱמֶת לֹא חָשַׁב יַעֲקֹב לָלֶכֶת שֵׂעִירָה, כִּי לֹא הֶאֱמִין בְּאַהֲבַת עֵשָׂו; עַל כֵּן לֹא רָצָה לְקַבֵּל אֶת הַשּׁוֹמְרִים.

יז) סֻכּוֹת – עִיר בְּמִזְרָחוֹ שֶׁל הַיַּרְדֵּן, בְּמַעֲרָבָהּ שֶׁל פְּנוּאֵל בָּעֵמֶק [וְנִקְרָאָה גַּם עֵמֶק סֻכּוֹת (תְּהִלִּים ס׳, ה׳)]

יח) שָׁלֵם – בְּשָׁלוֹם, בְּלִי אָסוֹן וָפֶגַע מִפְּגִישַׁת עֵשָׂו. וַיִּחַן – [=וַיַּחֲנֶה; חָנָה, ל״ה; פָּעַל, עָתִיד מְקֻצָּר]. אֶת־פְּנֵי – לִפְנֵי.

יט) וַיִּקֶן [=וַיִּקְנֶה] קָנָה. קְשִׂיטָה – מִין מַטְבֵּעַ קַדְמוֹנִי. סִפֵּר הַכָּתוּב, שֶׁגַּם יַעֲקֹב קָנָה לוֹ אֲחֻזָּה בְּאֶרֶץ כְּנַעַן כְּאַבְרָהָם אֲבִי אָבִיו (כ״ג).

כ) וַיַּצֶּב – [יָצֹב – הִפְעִיל, הַצֵּב: פ״י שֶׁאַחֲרֶיהָ צ׳ כְּפ״נ] הֶעֱמִיד.

א) לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ – בְּמַרְאֵיהֶן וּבְמַלְבּוּשֵׁיהֶן.

רַשִׁ״י.

עשו". טז) וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ – עשו לבדו, וארבע מאות איש, שהלכו עמו, נשמטו מאצלו אחד אחד. והיכן פָּרַע [שִׁלֵּם] להם הקב"ה? בימי דוד? שנאמר: „כי אם ארבע מאות איש נער, אשר רכבו על הגמלים" [נמלטו ממות]. יח) וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם – שלם בגופו, שנתרפא מִצַּלְעָתוֹ, שלם בממונו, שלא חסר כלום מכל אותו דורון [שנתן לעשו]. שלם בתורתו, שלא שכח תלמודו בבית לבן. בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם – כאדם האומר לחברו: יצא פלוני מבין שִׁנֵּי אריות ובא שלם. אף כאן: ויבא שָׁלֵם מלבן ומעשו, שנזדַוְּגוּ לו בדרך. כ) וַיִּקְרָא־לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל – לא המזבח קרוי אלהי ישראל, אלא על שֵׁם [ובשביל] שהיה הקב"ה עמו והצילו, קרא שם המזבח על שם הנס, להיות שִׁבְחוֹ של מקום נזכר בקריאת השם, כלומר: מי שהוא אל, הקב"ה, הוא לאלהים לי, ששמי ישראל; וכן מצינו במשה: ויקרא שמו ה׳ נִסִּי. – על שם הנס קרא שם המזבח, להזכיר שִׁבְחוֹ של

הָאָרֶץ: ב וַיַּרְא אֹתָהּ שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר הַחִוִּי נְשִׂיא הָאָרֶץ וַיִּקַּח
אֹתָהּ וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ וַיְעַנֶּהָ: ג וַתִּדְבַּק נַפְשׁוֹ בְּדִינָה בַּת־יַעֲקֹב
וַיֶּאֱהַב אֶת־הַנַּעֲרָ* וַיְדַבֵּר עַל־לֵב הַנַּעֲרָ: ד וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־
חֲמוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח־לִי אֶת־הַיַּלְדָּה הַזֹּאת לְאִשָּׁה:
ה וְיַעֲקֹב שָׁמַע כִּי טִמֵּא אֶת־דִּינָה בִתּוֹ וּבָנָיו הָיוּ אֶת־מִקְנֵהוּ
בַּשָּׂדֶה וְהֶחֱרִשׁ יַעֲקֹב עַד־בֹּאָם: ו וַיֵּצֵא חֲמוֹר אֲבִי־שְׁכֶם
אֶל־יַעֲקֹב לְדַבֵּר אִתּוֹ: ז וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן־הַשָּׂדֶה כְּשָׁמְעָם
וַיִּתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים וַיִּחַר לָהֶם מְאֹד כִּי נְבָלָה עָשָׂה בְיִשְׂרָאֵל
לִשְׁכַּב אֶת־בַּת־יַעֲקֹב וְכֵן לֹא יֵעָשֶׂה: ח וַיְדַבֵּר חֲמוֹר אִתָּם
לֵאמֹר שְׁכֶם בְּנִי חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבִתְּכֶם תְּנוּ נָא אֹתָהּ לוֹ
לְאִשָּׁה: ט וְהִתְחַתְּנוּ אֹתָנוּ בְּנֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ־לָנוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ
תִּקְחוּ לָכֶם: י וְאִתָּנוּ תֵּשֵׁבוּ וְהָאָרֶץ תִּהְיֶה לִפְנֵיכֶם שְׁבוּ
וּסְחָרוּהָ וְהֵאָחֲזוּ בָּהּ: יא וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל־אָבִיהָ וְאֶל־אַחֶיהָ

*הנערה ק׳

בֵּאוּר.

ב) שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר – הַבְּכוֹר וְהַנִּכְבָּד בְּבֵית אָבִיו, וּלְפִיכָךְ נִקְרְאָה הָעִיר בִּשְׁמוֹ. הָאָרֶץ – שְׁכֶם וּסְבִיבוֹתֶיהָ. נְשִׂיא הָאָרֶץ – חֲמוֹר. וַיִּשְׁכַּב אֹתָהּ–שָׁכַב אֶת-פֵּרוּשׁוֹ בְּאֹנֶס, שָׁכַב עִם - בְּרָצוֹן [רְאֵה לְהַלָּן פֶּרֶק ל״ט, ז׳].

ג) וַיְדַבֵּר עַל־לֵב הַנַּעֲרָה – דְּבָרִים טוֹבִים וְנִחוּמִים, שֶׁתִּנָּשֵׂא לוֹ.

ד) קַח־לִי – כִּי הָאָבוֹת לוֹקְחִים אִשָּׁה לִבְנֵיהֶם [רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק כ״א, כ״א].

ה) כִּי טִמֵּא – שְׁכֶם. אֶת־מִקְנֵהוּ – עִם מִקְנֵהוּ. וְהֶחֱרִשׁ – שָׁתַק וְחִכָּה.

ז) בָּאוּ מִן־הַשָּׂדֶה כְּשָׁמְעָם – כַּאֲשֶׁר שָׁמְעוּ זֹאת בָּאוּ מִן הַשָּׂדֶה.

ח) וַיְדַבֵּר חֲמוֹר אִתָּם– עִם אֲחֵי דִינָה; כִּי זֶה מִנְהַג בְּנֵי אֶרֶץ הַקֶּדֶם, שֶׁהָאַחִים רָבִים אֶת רִיב אֲחוֹתָם; גַּם לָבָן הָיָה רֹאשׁ הַמְדַבְּרִים בִּדְבַר נִשּׂוּאֵי רִבְקָה אֲחוֹתוֹ. חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ – דָּבְקָה, נִקְשְׁרָה נַפְשׁוֹ. שְׁכֶם בְּנִי חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ–נֶפֶשׁ שְׁכֶם בְּנִי חָשְׁקָה. הַסּוֹמֵךְ „שְׁכֶם" הַמְבָאֵר אֶת הַנּוֹשֵׂא: נֶפֶשׁ, בָּא כָאן בְּמִשְׁפָּט בְּתוֹר נוֹשֵׂא. וְכֵן: „הַצּוּר תָּמִים פָּעֳלוֹ" (דְּבָרִים ל״ב, ד׳): פֹּעַל הַצּוּר תָּמִים.

ט) וְהִתְחַתְּנוּ אֹתָנוּ – כְּלוֹמַר: אִתָּנוּ.

י) שְׁבוּ – פֹּה בִּקְבִיעוּת. וּסְחָרוּהָ – [סָחַר, סָבַב, וּמִזֶּה הַשֵּׁם סוֹחֵר, הַסּוֹבֵב עִם סְחוֹרָתוֹ מִמָּקוֹם לְמָקוֹם] וּלְכוּ בָהּ עִם עֶדְרֵיכֶם לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ. וְהֵאָחֲזוּ בָהּ – וִהְיוּ לְאֶזְרָחִים בָּאָרֶץ [נִפְעַל, יַחַס הַחוֹזֵר].

רַשִׁ״י.

הקב״ה: ה׳ נסי; ורבותינו דרשו עוד במדרש רבה, ודברי תורה „כְּפַטִּישׁ יפוצץ סלע" מתחלקים לכמה טעמים.

ג) וַיְדַבֵּר עַל לֵב הַנַּעֲרָה – דברים הַמִּתְיַשְּׁבִים על הלב: ראי, אביך בחלקי

אִישׁ וַיַּחַץ אֶת־הַיְלָדִים עַל־לֵאָה וְעַל־רָחֵל וְעַל שְׁתֵּי
הַשְּׁפָחוֹת׃ ב וַיָּשֶׂם אֶת־הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת־יַלְדֵיהֶן רִאשֹׁנָה וְאֶת־
לֵאָה וִילָדֶיהָ אַחֲרֹנִים וְאֶת־רָחֵל וְאֶת־יוֹסֵף אַחֲרֹנִים׃ ג וְהוּא
עָבַר לִפְנֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים עַד־גִּשְׁתּוֹ עַד־
אָחִיו׃ ד וַיָּרָץ עֵשָׂו לִקְרָאתוֹ וַיְחַבְּקֵהוּ וַיִּפֹּל עַל צַוָּארָו* וַיִּשָּׁקֵהוּ*
וַיִּבְכּוּ׃ ה וַיִּשָּׂא אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הַיְלָדִים
וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה לָּךְ וַיֹּאמַר הַיְלָדִים אֲשֶׁר־חָנַן אֱלֹהִים אֶת־
עַבְדֶּךָ׃ רביעי ו וַתִּגַּשְׁןָ הַשְּׁפָחוֹת הֵנָּה וְיַלְדֵיהֶן וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ׃
ז וַתִּגַּשׁ גַּם־לֵאָה וִילָדֶיהָ וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְאַחַר נִגַּשׁ יוֹסֵף וְרָחֵל
וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ ח וַיֹּאמֶר מִי לְךָ כָּל־הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי

*צוואריו קרי *נקוד על וישקהו

בֵּאוּר.

א) וַיַּחַץ – [רְאֵה לְמַעְלָה, פֶּרֶק ל״ב, פָּסוּק ח׳] חִלֵּק. עַל־לֵאָה – אֵצֶל לֵאָה.

ב) אַחֲרֹנִים – לְהַרְחִיקָם מִן הַסַּכָּנָה. הָאֲהוּבִים לוֹ בְּיוֹתֵר הֶעֱמִיד בָּאַחֲרוֹנָה.

ג) וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם – בִּשְׁעַת הַסַּכָּנָה עוֹבֵר יַעֲקֹב לִפְנֵי בְּנֵי בֵיתוֹ; וּבְשָׁעָה שֶׁהַדֶּרֶךְ כְּתִקּוּנָהּ – אַחֲרֵיהֶם [רְאֵה פֶּרֶק ל״ב, כ״ה]. עַד־גִּשְׁתּוֹ – [מָקוֹר: נ ג שׁ, שֵׁם הַפֹּעַל: גֶּשֶׁת] עַד שֶׁנִּגַּשׁ אֶל עֵשָׂו אָחִיו.

ד) וַיִּבְכּוּ – שְׁנֵיהֶם מִשִּׂמְחָה.

ה) וַיִּשָּׂא – עֵשָׂו. מִי־אֵלֶּה לָּךְ – מִי הֵם אֵלֶּה הָעוֹמְדִים עִמְּךָ פֹּה? אֲשֶׁר חָנַן אֱלֹהִים – נָתַן לִי בְּחַסְדּוֹ.

ו) וַתִּגַּשְׁןָ – [= וַתִּגַּשְׁנָה]. הֵנָּה – [= הֵן שֵׁם הַגּוּף]. וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ – [הַפֹּעַל הַבָּא עַל מִסְפַּר רַבִּים מִמִּין זָכָר וּנְקֵבָה יַחַד, בָּא לָרֹב בְּמִין זָכָר, וְיֵשׁ שֶׁהוּא בָּא בְּמִין נְקֵבָה].

ח) כָּל־הַמַּחֲנֶה הַזֶּה – הָעֲדָרִים שֶׁהָלְכוּ

רַשִׁ״י.

לפי מִלְוַת עבודת השליחות, שאנו משתלחים. ב) וְאֶת־לֵאָה וִילָדֶיהָ אַחֲרֹנִים – אחרון אחרון חביב. ג) וְהוּא עָבַר לִפְנֵיהֶם – אמר: אם יבוא אותו רשע להלחם, ילָּחֵם בי תחלה. ד) וַיְחַבְּקֵהוּ – נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל הִשְׁתַּחֲוָאוֹת הללו. וַיִּשָּׁקֵהוּ – נקוד על „וישקהו"; יש שדרשו נִקּוּד זה לומר, שלא נְשָׁקוֹ בכל לבו. אמר רבי שמעון בן יוחאי: בְּיָדוּעַ שעשו שונא ליעקב, אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה וּנְשָׁקוֹ בכל לבו. ז) נִגַּשׁ יוֹסֵף וְרָחֵל – בכולן היו האמהות נגשות לפני הבנים, אבל ברחל, יוסף נגש לפניה; אמר יוסף: אמי יפת תאר, שמא יתלה עיניו בה אותו רשע; אעמוד כנגדה ואעכבנו מלהסתכל בה. מכאן זכה יוסף לברכת „עֲלֵי עָיִן" [כלומר: שאין עין רעה שולטת בו]. ח) מִי לְךָ כָּל־הַמַּחֲנֶה – כִּתּוֹת של מלאכים פגע, שהיו דוחפים אותו ואת אנשיו ואומרים להם: של מי אתם? והם אומרים להם: של עשו, והם אומרים: הכו! הכו! ואלו אומרים: הַנִּיחוּ, בנו של יצחק הוא! – ולא היו משגיחים בהם. – בן בנו של אברהם

וַיֹּאמֶר לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃ ט וַיֹּאמֶר עֵשָׂו יֶשׁ־לִי רָב אָחִי
יְהִי לְךָ אֲשֶׁר־לָךְ׃ י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אַל־נָא אִם־נָא מָצָאתִי
חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאֹת
פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי׃ יא קַח־נָא אֶת־בִּרְכָתִי אֲשֶׁר הֻבָאת לָךְ
כִּי־חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ־לִי־כֹל וַיִּפְצַר־בּוֹ וַיִּקָּח׃ יב וַיֹּאמֶר
נִסְעָה וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה לְנֶגְדֶּךָ׃ יג וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנִי יֹדֵעַ כִּי־
הַיְלָדִים רַכִּים וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר עָלוֹת עָלָי וּדְפָקוּם יוֹם אֶחָד
וָמֵתוּ כָּל־הַצֹּאן׃ יד יַעֲבָר־נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ וַאֲנִי אֶתְנַהֲלָה
לְאִטִּי לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־לְפָנַי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים עַד אֲשֶׁר־
אָבֹא אֶל־אֲדֹנִי שֵׂעִירָה׃ טו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אַצִּיגָה־נָּא עִמְּךָ מִן־

בֵּאוּר.

לְפָנֶיךָ. לִמְצֹא חֵן־בְּעֵינֵי אֲדֹנִי — כָּךְ אוֹמֵר הָעִבְרִי, בְּהַגִּישׁוֹ מִנְחָה לְאָדָם חָשׁוּב.

ט) יֶשׁ־לִי רָב — יֵשׁ לִי הַרְבֵּה מִשֶּׁלִּי.

י) אַל־נָא — אַל תֹּאמַר כַּךְ. וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי — אֲבַקֶּשְׁךָ לָקַחַת מִנְחָתִי. כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים — הַטּוֹב וְסוֹלֵחַ לַכֹּל. וַתִּרְצֵנִי — וְקִבַּלְתָּ פָּנַי בְּרָצוֹן, נִתְפַּיַּסְתָּ לִי.

יא) בִּרְכָתִי־מִנְחָתִי. הֻבָאת־[= הוּבְאָה; מָקוֹר: בּוֹא; הָפְעַל: הוּבֵא]. חַנַּנִי — [= חַן אוֹתִי; מָקוֹר: חֹן־חָנֹן, ע״ע; פָּעַל עָבָר עִם כִּנּוּי מְדַבֵּר] חָנַן אוֹתִי.

יב) וְאֵלְכָה לְנֶגְדֶּךָ — בְּשׁוּרָה אַחַת, אִישׁ לְיַד אָחִיו.

יג) רַכִּים—קְטַנִּים וַחֲלָשִׁים. עָלוֹת עָלָי— צְעִירוֹת, שֶׁעָלַי לְנַהֲלָן וּלְשָׁמְרָן. וּדְפָקוּם — וְאִם יִדְפְּקוּם, כְּלוֹמַר: יַהַדְפוּ אוֹתָם, לְיַגְּעָם בַּדֶּרֶךְ בִּמְרוּצָה.

יד) אֶתְנַהֲלָה — אֵלְכָה לִי. לְאִטִּי — [לְאַט, תֹּאַר־הַפֹּעַל, בְּכִנּוּי מְדַבֵּר] בְּנַחַת וּבְמְתִינוּת הַדְּרוּשָׁה לִי. לְרֶגֶל... לְפִי הַהֲלִיכָה. הַמְּלָאכָה — לְפִי הֲלִיכַת הַצֹּאן וְהַבָּקָר.

טו) אַצִּיגָה — [מָקוֹר: יָצֹג. פ״י שֶׁאַחֲרֶיהָ

רַשִׁ״י.

הוא! — ולא היו משגיחים. — אחיו של יעקב הוא! — ואלו אומרים להם: אם כן, מִשֶּׁלָּנוּ אתם! ט) יְהִי לְךָ אֲשֶׁר לָךְ — כאן הודה לו על הברכות. י) וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי — כדאי והגון לך שתקבל מנחתי. כִּרְאוֹת פְּנֵי אֱלֹהִים — כִּרְאִיַּת פני המלאך, שראיתי שַׂר שלך; ועוד, שנתרצית לי למחול על סִרְחוֹנִי [חטאתי]. ולמה הזכיר לו רְאִיַּת המלאך? כדי שֶׁיִּתְיָרֵא הֵימֶנּוּ ויאמר: ראה המלאכים וניצל, איני יכול לו מעתה. יא) יֶשׁ־לִי־כֹל — סִפּוּקִי; ועשו דבר בִּלְשׁוֹן גאוה: „יש לי רב”, יותר ויותר מכדי צרכי. יג) עָלוֹת עָלָי — הצאן והבקר, שהן עלות, מוטלות עלי לנהלן לאט. יד) עַד אֲשֶׁר־אָבֹא אֶל־אֲדֹנִי שֵׂעִירָה — אמר: אם דעתו לעשות לי רעה, ימתין עד בואי אצלו; והוא לא היתה דעתו ללכת אלא עד סוכות. וְאֵימָתַי ילך? בימי המשיח; שנאמר: „ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר

תֵּלֵךְ וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ׃ יט וְאָמַרְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב מִנְחָה
הִוא שְׁלוּחָה לַאדֹנִי לְעֵשָׂו וְהִנֵּה גַם־הוּא אַחֲרֵינוּ׃ כ וַיְצַו גַּם
אֶת־הַשֵּׁנִי גַּם אֶת־הַשְּׁלִישִׁי גַּם אֶת־כָּל־הַהֹלְכִים אַחֲרֵי
הָעֲדָרִים לֵאמֹר כַּדָּבָר הַזֶּה תְּדַבְּרוּן אֶל־עֵשָׂו בְּמֹצַאֲכֶם אֹתוֹ׃
כא וַאֲמַרְתֶּם גַּם הִנֵּה עַבְדְּךָ יַעֲקֹב אַחֲרֵינוּ כִּי־אָמַר אֲכַפְּרָה
פָנָיו בַּמִּנְחָה הַהֹלֶכֶת לְפָנָי וְאַחֲרֵי־כֵן אֶרְאֶה פָנָיו אוּלַי יִשָּׂא
פָנָי׃ כב וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל־פָּנָיו וְהוּא לָן בַּלַּיְלָה־הַהוּא
בַּמַּחֲנֶה׃ כג וַיָּקָם ׀ בַּלַּיְלָה הוּא וַיִּקַּח אֶת־שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת־
שְׁתֵּי שִׁפְחֹתָיו וְאֶת־אַחַד עָשָׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר אֵת מַעֲבַר יַבֹּק׃
כד וַיִּקָּחֵם וַיַּעֲבִרֵם אֶת־הַנָּחַל וַיַּעֲבֵר אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ׃ כה וַיִּוָּתֵר
יַעֲקֹב לְבַדּוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר׃ כו וַיַּרְא כִּי
לֹא יָכֹל לוֹ וַיִּגַּע בְּכַף־יְרֵכוֹ וַתֵּקַע כַּף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּהֵאָבְקוֹ

בֵּאוּר.

יט) וְאָמַרְתָּ: לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב — [רְאֵה בְּרַשִׁ"י]. גַּם־הוּא אַחֲרֵינוּ — כַּךְ יֹאמַר כָּל אֶחָד מֵעֲבָדָיו, כְּדֵי לְהַפְתִּיעוֹ: הוּא יְחַכֶּה כְּבָר לִרְאוֹת אֶת אָחִיו הַבָּא אַחַר הָעֵדֶר, וְהִנֵּה... עוֹד עֵדֶר... וְעוֹד עֵדֶר!

כ) בְּמֹצַאֲכֶם — [= בְּמָצְאֲכֶם, שֵׁם הַפֹּעַל מְצֹא, ל"א, בְּבִנְוֵי נוֹכְחִים] כַּאֲשֶׁר תִּפְגְּשׁוּ אוֹתוֹ.

כא) פָּנָיו — כַּעֲסוֹ. אֲכַפְּרָה פָנָיו — אֲפַיֵּס אוֹתוֹ, אֲשַׁכֵּךְ כַּעֲסוֹ. יִשָּׂא פָנָי — יְקַבְּלֵנִי בְּרָצוֹן.

כג) בַּלַּיְלָה הוּא — [= הַהוּא, וְנִשְׁמְטָה הֵא הַיְדִיעָה מִפְּנֵי פְּגִישַׁת שָׁלֹשׁ הֵאִין תְּכוּפוֹת (וּרְאֵה לְמַעְלָה י"ט, ל"ג)]. יַבֹּק — הוּא הַנַּחַל הַנִּקְרָא כָּעֵת „וַדִי זֶרְקָא"; יוֹצֵא מֵהָרֵי הַבָּשָׁן, וְשׁוֹטֵף עַל הַגְּבוּל הַצְּפוֹנִי שֶׁל אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן, וְעוֹבֵר דֶּרֶךְ הַגִּלְעָד, וְנוֹפֵל אֶל הַיַּרְדֵּן מִמּוּל שְׁכֶם. מַעֲבַר יַבֹּק — עָבַר בְּמַעְבָּרָה אֶת הַנַּחַל, שֶׁנִּקְרָא, אַחַר כֵּן בְּשֵׁם יַבֹּק.

כה) וַיִּוָּתֵר — וּמָקוֹר: יָתֹר, פ"י; נִפְעַל: הִוָּתֵר; וְנִמְצָא רַק בְּנִפְעַל וְהִפְעִיל] נִשְׁאַר. וַיֵּאָבֵק — נֶאֱבַק, נִלְחַם. וְעַל שֵׁם מְאֹרָע זֶה נִקְרָא שֵׁם הַנַּחַל יַבֹּק [= יֵאָבֵק]. אִישׁ — מַלְאָךְ בִּדְמוּת אִישׁ.

כו) וַיַּרְא — הַמַּלְאָךְ. כִּי לֹא יָכֹל לוֹ — לְנַצֵּחַ אוֹתוֹ וּלְהַכְרִיעֵהוּ לְפָנָיו. כַּף־הַיָּרֵךְ —

רַשִׁ"י.

של אותו רשע, ולהתמיהו על רבוי הדורון. יט) וְאָמַרְתָּ: לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב — על ראשון — ראשון, ועל אחרון — אחרון: ששאלת: למי אתה? לעבדך ליעקב אני; וששאלת: ולמי אלה לפניך? מנחה היא שְׁלוּחָה. כב) עַל־פָּנָיו — כמו לפניו; ומדרש אגדה: [כמו על אפו] אף הוא היה שרוי בכעס, שהיה צריך לכל זה. כד) אֶת־אֲשֶׁר־לוֹ — הבהמה והמִּטַּלְטְלִים; עשה עצמו כגשר: נוטל מכאן ומניח כאן. כה) וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ — שכח פַּכִּים קטנים, וחזר עליהם: הצדיקים חסים על ממונם, לפי שאינם פושטים ידיהם בְּגָזֵל. וַיֵּאָבֵק אִישׁ

עִמּוֹ׃ כז וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁלֵּחֲךָ
כִּי אִם־בֵּרַכְתָּנִי׃ כח וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַה־שְּׁמֶךָ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב׃
כט וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר עוֹד שִׁמְךָ כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל כִּי־
שָׂרִיתָ עִם־אֱלֹהִים וְעִם־אֲנָשִׁים וַתּוּכָל׃ ל וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר
הַגִּידָה־נָּא שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ
שָׁם׃ שלישי לא וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיאֵל כִּי־רָאִיתִי
אֱלֹהִים פָּנִים אֶל־פָּנִים וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי׃ לב וַיִּזְרַח־לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ
כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת־פְּנוּאֵל וְהוּא צֹלֵעַ עַל־יְרֵכוֹ׃ לג עַל־כֵּן לֹא־
יֹאכְלוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל־כַּף הַיָּרֵךְ עַד
הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נָגַע בְּכַף־יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנָּשֶׁה׃

לג.

א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה עֵשָׂו בָּא וְעִמּוֹ אַרְבַּע מֵאוֹת

בֵּאוּר.

רֹאשׁ הָעֶצֶם הָעֶלְיוֹנָה שֶׁל הָרֶגֶל בִּקְצֵה הַבֶּטֶן. וַתֵּקַע – וּמָקוֹר: יָקֹעַ, חַסְרֵי פ״י בְּהוֹרָאַת נקע] וְזָה מִמְּקוֹמָהּ. בְּהֵאָבְקוֹ – נִפְעַל, שֵׁם הַפֹּעַל, עִם כִּנּוּי נִסְתָּר] כַּאֲשֶׁר נֶאֱבַק עִמּוֹ; אַחֲרֵי שֶׁנָּגַע הַמַּלְאָךְ בְּכַף יְרֵכוֹ, נִקְעָה, וְזָזָה כַּף הַיָּרֵךְ מִמְּקוֹמָהּ; וּבְכָל זֹאת לֹא הִרְפָּה מִן הַמַּלְאָךְ, עַד שֶׁהִתְחַנֵּן אֵלָיו שֶׁיְּשַׁלְּחֵהוּ.

כז) שַׁלְּחֵנִי – עָזְבֵנִי. כִּי עָלָה הַשָּׁחַר – וְעָלַי לְהֵעָלֵם בְּשָׁעָה זוּ מֵעֵין אָדָם. כִּי אִם־בֵּרַכְתָּנִי – עַד שֶׁתְּבָרְכֵנִי.

כח) מַה־שְּׁמֶךָ – הַשְּׁאֵלָה הָיְתָה בְּכַוָּנָה לְשַׁנּוֹת אֶת שְׁמוֹ יַעֲקֹב בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל.

כט) יִשְׂרָאֵל – [= יָשַׂר אֵל]. כִּי־שָׂרִיתָ – [שָׂרָה ל״ה] רַבְתָּ, נִלְחַמְתָּ. עִם־אֱלֹהִים – עִם מַלְאַךְ אֱלֹהִים. וַתּוּכָל – וְנִצַּחְתָּ.

לא) פְּנִיאֵל – [= פְּנֵי אֵל] גַּם: פְּנוּאֵל, שֵׁם עִיר; לֹא רְחוֹקָה מִן הַמָּקוֹם, שֶׁנַּחַל יַבּוֹק נוֹפֵל לְתוֹךְ הַיַּרְדֵּן. כִּי־רָאִיתִי – כִּי אָמַר: רָאִיתִי ... וַתִּנָּצֵל נַפְשִׁי – מִמָּוֶת; כִּי כָל הָרֹאֶה פְּנֵי אֱלֹהִים יָמוּת: „מוֹת נָמוּת כִּי אֱלֹהִים רָאִינוּ" (שׁוֹפְטִים פֶּרֶק י״ג, כ״ב).

לב) וְהוּא צֹלֵעַ – וְיַעֲקֹב פִּסֵּחַ.

לג) לֹא־יֹאכְלוּ – רְגִילִים הֵם שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל. גִּיד הַנָּשֶׁה – גִּיד שֶׁנָּשָׁה מִמְּקוֹמוֹ.

רַשִׁ״י.

עִמּוֹ – פרשו רבותינו, שהוא שָׂרוֹ של עשו: כז) כִּי עָלָה הַשָּׁחַר – וצריך אני לומר שירה (שבכל בקר מתכנסין מלאכי השרת, ואומרים שירה לפני הקב״ה). כִּי אִם בֵּרַכְתָּנִי – הוֹדֵה לי על כל הברכות, שֶׁבֵּרְכַנִי אבי, שעשו מערער עליהן. כט) לֹא יַעֲקֹב יֵאָמֵר – לא יֵאָמֵר עוד, שהברכות באו לך בְּעָקְבָה וּרְמִיָּה, כי אם בשררה ובגלוי פנים; וסופך שהקב״ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך, ושם הוא מברכך. וְעִם אֲנָשִׁים – עשו ולבן, וַתּוּכַל להם. לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי – אין לנו שם קבוע; מִשְׁתַּנִּין שמותינו הכל

כֹּה אָמַר עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד־עָתָּה׃ ו וַיְהִי־
לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וָאֶשְׁלְחָה לְהַגִּיד לַאדֹנִי
לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ׃ ז וַיָּשֻׁבוּ הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ
אֶל־אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו וְגַם הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ
עִמּוֹ׃ ח וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ
וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃ ט וַיֹּאמֶר אִם־
יָבוֹא עֵשָׂו אֶל־הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר
לִפְלֵיטָה׃ י וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אָבִי
יִצְחָק יְהוָֹה הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה

בֵּאוּר.

וּפִיּוּס. גַּרְתִּי — [מָקוֹר: גּוּר, ע״ו] יָשַׁבְתִּי. וָאֵחַר — [- וָאֶאֱחַר, פ״א, פָּעַל] אֵחַרְתִּי, שָׁהִיתִי.

ו) וַיְהִי־לִי — וּבְמֶשֶׁךְ הָעֵת רָכַשְׁתִּי לִי. שׁוֹר וַחֲמוֹר... — כָּל אֵלֶּה הֵם שְׁמוֹת הַקִּבּוּץ. לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ — שֶׁתְּחָנֵּנִי וְתַעֲשֶׂה לִי שָׁלוֹם.

ח) וַיֵּצֶר — [מָקוֹר: צוּר - צָרַר, ע״ע, פֹּעַל יוֹצֵא; עָתִיד: אָצוּר; וּבְנִפְעַל: יֵצַר=יִצַּר, וְהוֹרָאָתוֹ כְּפֹעַל עוֹמֵד]. וַיֵּצֶר לוֹ — הָיָה צַר לוֹ. וַיַּחַץ — [חָצָה, ל״ה; עָתִיד מְקֻצָּר] חָצָה, חִלֵּק לִשְׁנֵי חֲצָאִים. [פֹּעַל זֶה מְשַׁמֵּשׁ גַּם בְּהוֹרָאַת חָלֹק בִּכְלָל: „וַיַּחַץ אֶת שְׁלֹשׁ מֵאוֹת הָאִישׁ שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים" (שׁוֹפְטִים ז׳)].

ט) וַיֹּאמֶר — אָמַר בְּלִבּוֹ. הַמַּחֲנֶה הָאַחַת וְהִכָּהוּ — [מַחֲנֶה הוּא שֵׁם מְשֻׁתָּף]. וְהָיָה... לִפְלֵיטָה — יִנָּצֵל, כְּלוֹמַר: עַד שֶׁיַּכֶּה אֶת הַמַּחֲנֶה הָאֶחָד יַסְפִּיק הַמַּחֲנֶה הַשֵּׁנִי לְהִמָּלֵט וּלְהִנָּצֵל.

רַשִׁ״י.

ה) עִם־לָבָן גַּרְתִּי — לא נעשיתי שר וחשוב, אלא גר; אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך, שברכני: „הֱוֵה גביר לאחיך", שהרי לא נתקיימה בי. דבר אחר: „גרתי" בגמטריא תרי״ג, כלומר: עם לבן הרשע גרתי, ותרי״ג מצות שמרתי, ולא למדתי ממעשיו הרעים. ו) וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר — אַבָּא אמר לי: מטל השמים ומשמני הארץ — זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ. לְהַגִּיד לַאדֹנִי — להודיע שאני בא אליך. לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ — שאני שלם עמך ומבקש אהבתך. ז) בָּאנוּ אֶל־אָחִיךָ אֶל־עֵשָׂו — שהיית אומר: אחי הוא, אבל הוא נוהג עמך כעשו הרשע; עודנו בשנאתו. ט) וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה — על כָּרְחוֹ, כי אֶלָּחֵם עמו. התקין [הכין] עצמו לשלשה דברים: לדורון [מַתָּנָה], למלחמה ולתפלה. לדורון — ותעבר המנחה על פניו; למלחמה — והיה המחנה הנשאר לפליטה; לתפלה — אלהי אבי אברהם! י) יְיָ הָאֹמֵר אֵלַי — אמר יעקב לפני הקב״ה: שתי הבטחות הבטחתני: אחת, בצאתי מבית אבי מבאר שבע, שאמרת לי. „ושמרתיך בכל אשר תלך", ובבית לבן אמרת לי: „שוב אל ארץ

עִמָּךְ: יא קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ
אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הָיִיתִי
לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת: יב הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרֵא אָנֹכִי
אֹתוֹ פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל־בָּנִים: יג וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב
אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפֵר
מֵרֹב: שני יד וַיָּלֶן שָׁם בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיִּקַּח מִן־הַבָּא בְיָדוֹ
מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו: טו עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים רְחֵלִים
מָאתַיִם וְאֵילִים עֶשְׂרִים: טז גְּמַלִּים מֵינִיקוֹת וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים
פָּרוֹת אַרְבָּעִים וּפָרִים עֲשָׂרָה אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים וַעְיָרִם עֲשָׂרָה:
יז וַיִּתֵּן בְּיַד־עֲבָדָיו עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו עִבְרוּ
לְפָנַי וְרֶוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר: יח וַיְצַו אֶת־הָרִאשׁוֹן
לֵאמֹר כִּי יִפְגָשְׁךָ עֵשָׂו אָחִי וּשְׁאֵלְךָ לֵאמֹר לְמִי־אַתָּה וְאָנָה

בֵּ א ו ר.

יא) קָטֹנְתִּי—[מִתְמוּנַת פָּעַל, כְּמוֹ: יָכֹל, יָכֹלְתִּי] קָטֹן אָנֹכִי, כְּלוֹמַר: אֵינִי כְּדַאי לְכָל הַחֲסָדִים הַגְּדוֹלִים שֶׁעָשִׂיתָ עִמָּדִי. אֶת עַבְדֶּךָ — עִם עַבְדְּךָ. כִּי בְמַקְלִי — כְּלוֹמַר: בְּחֹסֶר כֹּל. כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן— כְּשֶׁעָבַרְתִּי אֶת הַיַּרְדֵּן לָלֶכֶת חָרָנָה, לֹא הָיָה לִי כְּלוּם חוּץ מִמַּקְלִי שֶׁבְּיָדִי.

יב) אֵם עַל־בָּנִים — הָאֵם בְּשָׁעָה שֶׁהִיא מְגִנָּה עַל בָּנֶיהָ; כְּלוֹמַר: הָאֵם עִם הַבָּנִים. [וְזֶהוּ מִבְטָא יָדוּעַ הַמְתָאֵר אַכְזָרִיּוּת נוֹרָאָה]. וְהִכַּנִי אֵם עַל־בָּנִים — מִבְּלִי הַשְׁאִיר שָׂרִיד.

יג) וְאַתָּה אָמַרְתָּ ... — וְאִם לֹא תַצִּילֵנִי מִיָּדוֹ, אֵיךְ תִּתְקַיֵּם הַבְטָחָתְךָ?

יד) מִן־הַבָּא בְיָדוֹ—מִמַּה שֶּׁהָיָה בִּרְשׁוּתוֹ.

טו) רְחֵלִים — [רָחֵל = כִּבְשָׂה] כְּבָשׂוֹת.

טז) וּבְנֵיהֶם — [= וּבְנֵיהֶן]. וַעְיָרִם — [עַיִר = חֲמוֹר צָעִיר] חֲמוֹרִים צְעִירִים.

יז) וְרֶוַח תָּשִׂימוּ — מָקוֹם פָּנוּי תַּשְׁאִירוּ, כְּדֵי שֶׁתֵּרָאֶה הַמַּתָּנָה גְּדוֹלָה בְּיוֹתֵר.

יח) לְמִי־אַתָּה — שֶׁל מִי אָתָּה. וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ—וּבְעַד מִי הֵם הָעֲדָרִים הַהוֹלְכִים לְפָנֶיךָ? כִּי הַשְּׁלִיחִים הָלְכוּ אַחַר הָעֲדָרִים.

רַשִׁ״י.

אבותיך ולמולדתך, ואהיה עמך" — בשתי הבטחות אלו אני בא לפניך. יא) קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים — [נעשיתי קטן, כלומר] נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת שעשית עמי, לכך אני ירא, שמא משהבטחתני [לאחר שהבטחתני] נתלכלכתי בחטא, ויגרום לי להמסר ביד עשו. וּמִכָּל הָאֱמֶת—אמתת דבריך, ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתני. כִּי בְמַקְלִי— לא היה עמי לא כסף, ולא זהב, ולא מקנה. אלא מקלי לבדו; ומדרש אגדה: נתן מקלו בירדן, ונבקע הירדן. יז) וְרֶוַח תָּשִׂימוּ — עדר לפני חברו מלא עין, כדי להשביע עינו

אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִּי עַתָּה רֵיקָם שִׁלַּחְתָּנִי אֶת־
עָנְיִי וְאֶת־יְגִיעַ כַּפַּי רָאָה אֱלֹהִים וַיּוֹכַח אָמֶשׁ׃ שביעי מג וַיַּעַן
לָבָן וַיֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הַבָּנוֹת בְּנֹתַי וְהַבָּנִים בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי
וְכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לִי־הוּא וְלִבְנֹתַי מָה־אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה
הַיּוֹם אוֹ לִבְנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלָדוּ׃ מד וְעַתָּה לְכָה נִכְרְתָה בְרִית
אֲנִי וָאָתָּה וְהָיָה לְעֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ מה וַיִּקַּח יַעֲקֹב אָבֶן וַיְרִימֶהָ
מַצֵּבָה׃ מו וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לִקְטוּ אֲבָנִים וַיִּקְחוּ אֲבָנִים
וַיַּעֲשׂוּ־גָל וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל־הַגָּל׃ מז וַיִּקְרָא־לוֹ לָבָן יְגַר
שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קָרָא לוֹ גַּלְעֵד׃ מח וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל הַזֶּה
עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ גַּלְעֵד׃ מט וְהַמִּצְפָּה
אֲשֶׁר אָמַר יִצֶף יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ כִּי נִסָּתֵר אִישׁ מֵרֵעֵהוּ׃
נ אִם־תְּעַנֶּה אֶת־בְּנֹתַי וְאִם־תִּקַּח נָשִׁים עַל־בְּנֹתַי אֵין אִישׁ
עִמָּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃ נא וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב
הִנֵּה ׀ הַגַּל הַזֶּה וְהִנֵּה הַמַּצֵּבָה אֲשֶׁר יָרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃

בֵּאוּר.

מב) פַּחַד יִצְחָק – יִרְאַת יִצְחָק, כְּלוֹמַר: אֱלֹהָיו [בְּמִדְרָשׁ: „לָמָּה אִבַּדְתָּ יִרְאָתִי?"]. הָיָה לִי – הָיָה בְּעֶזְרִי. רֵיקָם – בְּחֹסֶר כֹּל. עָנְיִי – צַעֲרִי. יְגִיעַ כַּפַּי – עֲבוֹדָתִי הַקָּשָׁה. וַיּוֹכַח אָמֶשׁ – הוֹכִיחַ הוֹדִיעַ צִדְקִי בָּזֶה, שֶׁהִזְהִיר אוֹתְךָ אֶמֶשׁ בַּחֲלוֹם הַלַּיְלָה. וַיּוֹכַח – [הִפְעִיל, פ"י, יָכֹחַ – הוֹכֵחַ].

מג) מָה־אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה – הַאִם אוּכַל לַעֲשׂוֹת לָהֶם רָעָה? בְּנֵי בָנִים הֲרֵי הֵם כְּבָנִים.

מד) וְהָיָה – דְּבַר הַבְּרִית – לְעֵד.

מה) וַיְרִימֶהָ מַצֵּבָה – זָקַף אוֹתָהּ מְלֹא קוֹמָתָהּ לְזֵכֶר הַבְּרִית.

מז) יְגַר שָׂהֲדוּתָא – תַּרְגּוּם אֲרַמִּי שֶׁל גַּלְעֵד. וְיַעֲקֹב – הָעִבְרִי.

מט) וְהַמִּצְפָּה – גַּם קָרְאוּ לַגַּל הַהוּא מִצְפָּה. הַמִּצְפָּה הָיְתָה עִיר הַגְּבוּל בֵּין יִשְׂרָאֵל וְעַמּוֹן; וְנִקְרְאָה גַּם מִצְפֵּה־גִלְעָד, גַּם רָמוֹת גִּלְעָד, הִיא הָיְתָה עִיר מִקְלָט וּמְקוֹם מִקְדָּשׁ לִבְנֵי אֶרֶץ הַגִּלְעָד (שׁוֹפְטִים י"א, י"א). אֲשֶׁר אָמַר – לָבָן. יִצֶף – [=יִצְפֶּה, ל"ה; עָתִיד מְקֻצָּר] יַבִּיט. כְּמוֹ שֶׁהַגַּל צוֹפֶה לְמֵרָחוֹק, כֵּן יִצֶף יְיָ. כִּי נִסָּתֵר – כַּאֲשֶׁר נִסְתַּר אִישׁ מֵעֵינֵי רֵעֵהוּ.

נ) אִם־תְּעַנֶּה – בַּעֲבוֹדָה קָשָׁה. עַל בְּנֹתַי – נוֹסָף עַל בְּנוֹתַי. אֱלֹהִים – הָרֹאֶה אֶת הַכֹּל, יִהְיֶה עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ.

נא) אֲשֶׁר יָרִיתִי – שֶׁהֶעֱמַדְתִּי.

רַשִׁ"י.

מב) וּפַחַד יִצְחָק – לא רצה לומר: אלהי יצחק, שאין הקב"ה מְיַחֵד שמו על הצדיקים בחייהם; ואעפ"י [ואף על פי] שאמר לו בצאתו מבאר שבע: אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק? [זהו] בשביל שֶׁכָּהוּ עיניו, וַהֲרֵי הוא חשוב כמת. ויעקב נתירא לומר „ואלהי" ואמר „ופחד".

נב עֵ֚ד הַגַּ֣ל הַזֶּ֔ה וְעֵדָ֖ה הַמַּצֵּבָ֑ה אִם־אָ֗נִי לֹֽא־אֶעֱבֹ֤ר אֵלֶ֙יךָ֙
אֶת־הַגַּ֣ל הַזֶּ֔ה וְאִם־אַ֠תָּה לֹֽא־תַעֲבֹ֨ר אֵלַ֜י אֶת־הַגַּ֥ל הַזֶּ֛ה וְאֶת־
הַמַּצֵּבָ֥ה הַזֹּ֖את לְרָעָֽה׃ נג אֱלֹהֵ֨י אַבְרָהָ֜ם וֵאלֹהֵ֤י נָחוֹר֙ יִשְׁפְּט֣וּ
בֵינֵ֔ינוּ אֱלֹהֵ֖י אֲבִיהֶ֑ם וַיִּשָּׁבַ֣ע יַעֲקֹ֔ב בְּפַ֖חַד אָבִ֥יו יִצְחָֽק׃
נד וַיִּזְבַּ֨ח יַעֲקֹ֥ב זֶ֙בַח֙ בָּהָ֔ר וַיִּקְרָ֥א לְאֶחָ֖יו לֶאֱכָל־לָ֑חֶם וַיֹּ֣אכְלוּ
לֶ֔חֶם וַיָּלִ֖ינוּ בָּהָֽר׃ מפטיר

לב.

א וַיַּשְׁכֵּ֨ם לָבָ֜ן בַּבֹּ֗קֶר וַיְנַשֵּׁ֛ק לְבָנָ֥יו וְלִבְנוֹתָ֖יו וַיְבָ֣רֶךְ אֶתְהֶ֑ם
וַיֵּ֛לֶךְ וַיָּ֥שָׁב לָבָ֖ן לִמְקֹמֽוֹ׃ ב וְיַעֲקֹ֖ב הָלַ֣ךְ לְדַרְכּ֑וֹ וַיִּפְגְּעוּ־ב֖וֹ
מַלְאֲכֵ֥י אֱלֹהִֽים׃ ג וַיֹּ֤אמֶר יַעֲקֹב֙ כַּאֲשֶׁ֣ר רָאָ֔ם מַחֲנֵ֥ה אֱלֹהִ֖ים
זֶ֑ה וַיִּקְרָ֛א שֵֽׁם־הַמָּק֥וֹם הַה֖וּא מַחֲנָֽיִם׃ פ פ פ

וַיִּשְׁלַח.

ד וַיִּשְׁלַ֨ח יַעֲקֹ֤ב מַלְאָכִים֙ לְפָנָ֔יו אֶל־עֵשָׂ֖ו אָחִ֑יו אַ֥רְצָה שֵׂעִ֖יר
שְׂדֵ֥ה אֱדֽוֹם׃ ה וַיְצַ֤ו אֹתָם֙ לֵאמֹ֔ר כֹּ֣ה תֹאמְר֔וּן לַאדֹנִ֖י לְעֵשָׂ֑ו

בֵּ א וּ ר.

נב) אִם־אָנִי לֹא־אֶעֱבֹר... — שֶׁאֲנִי לֹא אֶעֱבֹר אֵלֶיךָ, וְשֶׁאַתָּה לֹא־תַעֲבֹר אֵלַי ... לְרָעָה — לַעֲשׂוֹת רָעָה אִישׁ לְרֵעֵהוּ.

נג) אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי נָחוֹר — עוֹבְדֵי הָאֱלִילִים כִּבְּדוּ כָּל מִינֵי אֱלָהוּת, וּלְפִיכָךְ הֵעִיד לָבָן הָאֲרַמִּי גַּם אֶת אֱלֹהֵי אַבְרָהָם. אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם—כְּלוֹמַר: אֱלֹהֵי תֶּרַח אֲבִיהֶם. וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב ... — אֲבָל יַעֲקֹב נִשְׁבַּע רַק בֵּאלֹהֵי יִצְחָק אָבִיו.

ב) וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ — פְּגָשׁוּהוּ, קִדְּמוּ פָּנָיו.

ג) מַחֲנָיִם — בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה, עִיר הַגְּבוּל בֵּין גָּד וּמְנַשֶּׁה, מִצָּפוֹן לְנַחַל יַבֹּק. הִיא הָיְתָה עִיר הַמְּלוּכָה שֶׁל אִישׁ בֹּשֶׁת בֶּן שָׁאוּל (שְׁמוּאֵל ב׳ ב׳, ח׳) וּמְקוֹם מוֹשָׁבוֹ שֶׁל דָּוִד בִּימֵי מְרִידַת אַבְשָׁלוֹם (שָׁם פֶּרֶק י״ז, כ״ד).

ד) וַיִּשְׁלַח . . . מַלְאָכִים — שְׁלִיחִים. שְׂדֵה אֱדוֹם — אֶרֶץ אֱדוֹם, וְהוּא בֵּאוּר לְ„אַרְצָה שֵׂעִיר".

ה) תֹּאמְרוּן — תֹּאמְרוּ [וְהַנּוּן נוֹסֶפֶת]. לַאדֹנִי לְעֵשָׂו — צִוָּם לְדַבֵּר דִּבְרֵי הַכְנָעָה

רַ שִׁ " י.

ב) מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים—מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו ללוותו לארץ. ג) מַחֲנָיִם— שתי מחנות [מלאכים] : של חוצה לארץ, שבאו עמו עד כאן. ושל ארץ ישראל, שבאו לקראתו.
ד) וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים — מלאכים ממש.

לָבָן֙ לְיַֽעֲקֹ֔ב מֶ֣ה עָשִׂ֔יתָ וַתִּגְנֹ֖ב אֶת־לְבָבִ֑י וַתְּנַהֵג֙ אֶת־בְּנֹתַ֔י
כִּשְׁבֻי֖וֹת חָֽרֶב׃ כז לָ֤מָּה נַחְבֵּ֙אתָ֙ לִבְרֹ֔חַ וַתִּגְנֹ֖ב אֹתִ֑י וְלֹא־
הִגַּ֣דְתָּ לִּ֔י וָֽאֲשַֽׁלֵּחֲךָ֛ בְּשִׂמְחָ֥ה וּבְשִׁרִ֖ים בְּתֹ֥ף וּבְכִנּֽוֹר׃ כח וְלֹ֣א
נְטַשְׁתַּ֔נִי לְנַשֵּׁ֥ק לְבָנַ֖י וְלִבְנֹתָ֑י עַתָּ֖ה הִסְכַּ֥לְתָּ עֲשֽׂוֹ׃ כט יֶשׁ־לְאֵ֣ל
יָדִ֔י לַעֲשׂ֥וֹת עִמָּכֶ֖ם רָ֑ע וֵֽאלֹהֵ֨י אֲבִיכֶ֜ם אֶ֣מֶשׁ ׀ אָמַ֧ר אֵלַ֣י לֵאמֹ֗ר
הִשָּׁ֧מֶר לְךָ֛ מִדַּבֵּ֥ר עִֽם־יַעֲקֹ֖ב מִטּ֥וֹב עַד־רָֽע׃ ל וְעַתָּה֙ הָלֹ֣ךְ
הָלַ֔כְתָּ כִּֽי־נִכְסֹ֥ף נִכְסַ֖פְתָּה לְבֵ֣ית אָבִ֑יךָ לָ֥מָּה גָנַ֖בְתָּ אֶת־
אֱלֹהָֽי׃ לא וַיַּ֥עַן יַעֲקֹ֖ב וַיֹּ֣אמֶר לְלָבָ֑ן כִּ֣י יָרֵ֔אתִי כִּ֣י אָמַ֔רְתִּי פֶּן־
תִּגְזֹ֥ל אֶת־בְּנוֹתֶ֖יךָ מֵעִמִּֽי׃ לב עִ֠ם אֲשֶׁ֨ר תִּמְצָ֣א אֶת־אֱלֹהֶיךָ֮
לֹ֣א יִֽחְיֶה֒ נֶ֣גֶד אַחֵ֧ינוּ הַֽכֶּר־לְךָ֛ מָ֥ה עִמָּדִ֖י וְקַֽח־לָ֑ךְ וְלֹֽא־יָדַ֣ע
יַעֲקֹ֔ב כִּ֥י רָחֵ֖ל גְּנָבָֽתַם׃ לג וַיָּבֹ֨א לָבָ֜ן בְּאֹ֣הֶל יַעֲקֹ֣ב ׀ וּבְאֹ֣הֶל

בֵּ א וּ ר .

שְׁנֵיהֶם תָּקְעוּ אֶת אָהֳלֵיהֶם מִשְּׁנֵי צַלְעֵי הָהָר

כו) כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב – כִּלְקוּחוֹת בַּשִּׁבְיָה בְּמִלְחֶמֶת חֶרֶב, וּנְהוּגוֹת נֶגֶד רְצוֹנָן.

כז) נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ – [הַפֹּעַל הָרִאשׁוֹן הוּא תֹּאַר לַפֹּעַל הַשֵּׁנִי] בָּרַחְתָּ בְּהֵחָבֵא, בְּסֵתֶר [וְכֵן „הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ"]. וַתִּגְנֹב אֹתִי – גָּנַבְתָּ אֶת דַּעְתִּי. וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ – וְלֹא אָמַרְתָּ לִי, כְּדֵי שֶׁאוּכַל לְלַוּוֹת אוֹתְךָ. וְיֵשׁ קוֹרְאִים: וְלֹא [=וְלוּ] הִגַּדְתָּ לִי... כְּלוֹמַר: לוּ אָמַרְתָּ לִי, כִּי אָז לִוִּיתִיךָ. וָאֲשַׁלֵּחֲךָ – כִּי אָז שִׁלַּחְתִּיךָ. בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים – כְּמוֹ שֶׁנּוֹהֲגִים עַמֵּי הַקֶּדֶם גַּם הַיּוֹם לַעֲשׂוֹת לַנּוֹסְעִים לְמֶרְחַקִּים.

כח) וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי – לֹא הִנַּחְתָּ לִי. עַתָּה – שֶׁבָּרַחְתָּ. הִסְכַּלְתָּ עֲשׂוֹ – [=עֲשׂוֹת] עָשִׂיתָ מַעֲשֵׂה סִכְלוּת, אִוֶּלֶת.

כט) יֶשׁ־לְאֵל יָדִי – [אֵל = כֹּחַ] יֵשׁ בְּכֹחִי, בִּיכָלְתִּי [וּבִשְׁלִילָה: אֵין לְאֵל יָדוֹ]. וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם – אֲבָל אֱלֹהֵי אֲבִיכֶם. אֶמֶשׁ – אֶתְמוֹל בַּלָּיְלָה.

ל) נִכְסֹף – [מְקוֹר הֶעָבָר לְנִפְעַל, וּמְקוֹר הֶעָתִיד: הִכָּסֵף, וְכֵן: „נִשְׁאֹל נִשְׁאַל" (שְׁמוּאֵל א׳ כ׳), „נִלְחֹם נִלְחַם" (שׁוֹפְטִים יא׳ כ״ה)] נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה – הִתְאַוִּיתָ, הִתְגַּעְגַּעְתָּ. אֶת־אֱלֹהָי – אֶת הַתְּרָפִים שֶׁלִּי.

לא) וַיַּעַן יַעֲקֹב – הֱשִׁיבוֹ עַל רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן וְעַל אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן. כִּי יָרֵאתִי... – וּלְפִיכָךְ בָּרַחְתִּי בְּהֵחָבֵא. וְשֶׁאָמַרְתָּ: לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת־אֱלֹהָי?

לב) עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא... – כָּל מִי שֶׁתִּמְצָא עִמּוֹ, כְּלוֹמַר: אֶצְלוֹ, אֶת הַתְּרָפִים, יוּמַת. בִּידֵי הָאָב הָיָה גּוֹרַל בְּנֵי בֵיתוֹ לַחַיִּים וְלַמָּוֶת. נֶגֶד אַחֵינוּ – לְעֵינֵי אַחֵינוּ שֶׁבָּאוּ עִמְּךָ. הַכֶּר־לְךָ מָה עִמָּדִי – הַכֵּר דְּבַר מָה, שֶׁהוּא שֶׁלְּךָ; וְשִׁעוּר הַכָּתוּב: הַכֵּר מַה לְּךָ עִמָּדִי. גְּנָבָתַם – [=גְּנָבָה אוֹתָם] אֶת הַתְּרָפִים.

רַשִׁ״י.

סוף הלל הלדיקוס . לב) לא יִחְיֶה – ומאותה קללה מתה רחל בדרך .

לֵאָה וּבְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהֹת וְלֹא מָצָא וַיֵּצֵא מֵאֹהֶל לֵאָה
וַיָּבֹא בְּאֹהֶל רָחֵל׃ לד וְרָחֵל לָקְחָה אֶת־הַתְּרָפִים וַתְּשִׂמֵם
בְּכַר הַגָּמָל וַתֵּשֶׁב עֲלֵיהֶם וַיְמַשֵּׁשׁ לָבָן אֶת־כָּל־הָאֹהֶל וְלֹא
מָצָא׃ לה וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ אַל־־יִחַר בְּעֵינֵי אֲדֹנִי כִּי לוֹא
אוּכַל לָקוּם מִפָּנֶיךָ כִּי־דֶרֶךְ נָשִׁים לִי וַיְחַפֵּשׂ וְלֹא מָצָא אֶת־
הַתְּרָפִים׃ לו וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר
לְלָבָן מַה־פִּשְׁעִי מַה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי׃ לז כִּי־מִשַּׁשְׁתָּ
אֶת־כָּל־כֵּלַי מַה־־מָּצָאתָ מִכֹּל כְּלֵי־בֵיתֶךָ שִׂים כֹּה נֶגֶד אַחַי
וְאַחֶיךָ וְיוֹכִיחוּ בֵּין שְׁנֵינוּ׃ לח זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי עִמָּךְ
רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא שִׁכֵּלוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי׃ לט טְרֵפָה
לֹא־־הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה גְּנֻבְתִי יוֹם
וּגְנֻבְתִי לָיְלָה׃ מ הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה
וַתִּדַּד שְׁנָתִי מֵעֵינָי׃ מא זֶה־לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ עֲבַדְתִּיךָ
אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ וַתַּחֲלֵף
אֶת־־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים׃ מב לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי

בֵּאוּר.

לד) בְּכַר הַגָּמָל – בְּאֻכַּף הָרַךְ שֶׁעַל הַגָּמָל.

לה) יִחַר – [= יֶחֱרֶה, מָקוֹר: חָרָה ; ל״ה]. אַל־יִחַר בְּעֵינֵי אֲדֹנִי – הַכַּעַס מַבְרִיק וּבוֹעֵר מִתּוֹךְ הָעֵינַיִם. דֶּרֶךְ נָשִׁים – [רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק י״ח, י״א]. בְּאַמַּתְלָא זוֹ הִשְׁתַּמְּטָה מִלָּקוּם מֵעַל הַכַּר שֶׁלֹּא יְמַשֵּׁשׁ בּוֹ.

לו) וַיָּרֶב – [מָקוֹר: רִיב, ע״ו ; פָּעַל] רָב עִמּוֹ. דָּלַקְתָּ – [דָּלֹק דָּלֹג – רוּץ מַהֵר] רָדַפְתָּ.

לז) כִּי־מִשַּׁשְׁתָּ – כַּאֲשֶׁר מִשַּׁשְׁתָּ. שִׂים כֹּה – הַנַּח פֹּה. וְיוֹכִיחוּ – וְיִשְׁפְּטוּ.

לח) רְחֵלֶיךָ – [רָחֵל - כִּבְשָׂה] כִּבְשׂוֹתֶיךָ. לֹא שִׁכֵּלוּ – לֹא יָלְדוּ וְלָדוֹת מֵתִים.

לט) טְרֵפָה – כִּבְשָׂה שֶׁנִּטְרְפָה. אֲחַטֶּנָּה – [= אֲחַטְּאֶנָּה ; (פִּעֵל) חַטֵּא – הָסֵר הַחֵטְא] אֲנִי סָבַלְתִּי הֶעָוֹן וְשִׁלַּמְתִּי. מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה – מִיָּדִי הָיִיתָ מְבַקֵּשׁ, כְּלוֹמַר: דּוֹרֵשׁ. גְּנֻבְתִי יוֹם – [= גְּנוּבַת יוֹם, וְזוֹהִי תְּמוּנָה עַתִּיקָה לַסְּמִיכוּת]. גְּנֻבְתִי יוֹם וּגְנֻבְתִי לָיְלָה – אֶת זוֹ שֶׁנִּגְנְבָה בַּיּוֹם אוֹ בַלַּיְלָה, וַאֲנִי שִׁלַּמְתִּי.

מ) הָיִיתִי בַיּוֹם – בַּמָּקוֹם שֶׁהָיִיתִי בַּיּוֹם עִם הַצֹּאן. אֲכָלַנִי חֹרֶב – אֲכָלַנִי הַחֹם הַגָּדוֹל. וְקֶרַח – וְהַקֹּר אֲכָלַנִי בַלַּיְלָה. בְּאֶרֶץ אֲרָם גָּדוֹל הַקֹּר בַּלַּיְלָה, כְּמוֹ שֶׁהַחֹם גָּדוֹל בַּיּוֹם וַתִּדַּד – [מָקוֹר: נָדַד, פָּעַל, פ״נ]. וַתִּדַּד שְׁנָתִי – שְׁנָתִי נָדְדָה, בָּרְחָה מֵעֵינַי ; לֹא יָשַׁנְתִּי בַּלֵּילוֹת כְּדֵי לִשְׁמֹר אֶת צֹאנְךָ

רַשִׁ״י.

לג) וַיָּבֹא בְּאֹהֶל רָחֵל – כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל, קודם שחפש באהל האמהות: וכל כך למה? לפי שהיה מכיר בה, שהיא מַמַשְׁמְשָׁנִית.

עֵינַי וָאֵרֶא בַּחֲלוֹם וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים
נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים׃ יא וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב
וָאֹמַר הִנֵּנִי׃ יב וַיֹּאמֶר שָׂא־נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל־הָעַתֻּדִים
הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים כִּי רָאִיתִי אֵת כָּל־
אֲשֶׁר לָבָן עֹשֶׂה לָּךְ׃ יג אָנֹכִי הָאֵל בֵּית־אֵל אֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ
שָּׁם מַצֵּבָה אֲשֶׁר נָדַרְתָּ לִּי שָׁם נֶדֶר עַתָּה קוּם צֵא מִן־הָאָרֶץ
הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל־אֶרֶץ מוֹלַדְתֶּךָ׃ יד וַתַּעַן רָחֵל וְלֵאָה וַתֹּאמַרְנָה
לוֹ הַעוֹד לָנוּ חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּבֵית אָבִינוּ׃ טו הֲלוֹא נָכְרִיּוֹת
נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ כִּי מְכָרָנוּ וַיֹּאכַל גַּם־אָכוֹל אֶת־כַּסְפֵּנוּ׃ טז כִּי כָל־
הָעֹשֶׁר אֲשֶׁר הִצִּיל אֱלֹהִים מֵאָבִינוּ לָנוּ הוּא וּלְבָנֵינוּ וְעַתָּה
כֹּל אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים אֵלֶיךָ עֲשֵׂה׃ ששי יז וַיָּקָם יַעֲקֹב וַיִּשָּׂא
אֶת־בָּנָיו וְאֶת־נָשָׁיו עַל־הַגְּמַלִּים׃ יח וַיִּנְהַג אֶת־כָּל־מִקְנֵהוּ
וְאֶת־כָּל־רְכֻשׁוֹ אֲשֶׁר רָכָשׁ מִקְנֵה קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפַדַּן

בֵּאוּר.

י) וּבְרֻדִּים — [בְּרֹד] שֶׁעוֹרָם מָלֵא נְקֻדּוֹת לְבָנוֹת כְּעֵין בָּרָד.

יג) הָאֵל בֵּית־אֵל — הָאֵל, שֶׁנִּרְאָה אֵלֶיךָ בְּבֵית אֵל. אֶת הַמָּקוֹם הַהוּא קָרָא יַעֲקֹב אַחֲרֵי כֵן: אֵל בֵּית אֵל (פֶּרֶק ל"ה, פָּסוּק ז').

יד) וַתַּעַן רָחֵל וְלֵאָה — הַנָּשׂוּא־הַפֹּעַל שֶׁלִּפְנֵי הַנּוֹשֵׂא, הַמֻּרְכָּב מִשְּׁנֵי יְחִידִים, בָּא בְּיָחִיד, וּבְמִינוֹ שֶׁל הַיָּחִיד הָרִאשׁוֹן: וַיֹּאמֶר אָחִיהָ וְאִמָּהּ (לְמַעְלָה כ"ד, נ"ה).

טו) כִּי מְכָרָנוּ — לְךָ בִּשְׂכַר עֲבוֹדָתְךָ. וַיֹּאכַל גַּם אָכוֹל — הַמָּקוֹר בָּא לְחִזּוּק הַפְּעֻלָּה. וְכֵן: "אַעַלְךָ גַם עָלֹה" (לְהַלָּן מ"ו ד'). כַּסְפֵּנוּ — שֶׁרָכַשׁ לוֹ בַּעֲבוֹדָתְךָ בִּמְחִירֵנוּ.

יח) מִקְנֵה קִנְיָנוֹ — הַמִּקְנֶה שֶׁקָּנָה לוֹ.

רַשִׁ"י.

את בית ישראל" (רות ד'). הקדימו רחל ללאה. יג) הָאֵל בֵּית אֵל — כמו אל בית אל, ה"א יתרה; ודרך מקראות לדבר כן, כמו "כי אתם באים אל הארץ כנען". מָשַׁחְתָּ שָּׁם — לשון רבוי וגדולה, כמו שנמשח למלכות, כך "ויצק שמן על ראשה", להיות משוח למזבח. אֲשֶׁר נָדַרְתָּ לִּי — וצריך אתה לשלמו; שאמרת: "יהיה בית אלהים", שתקריב שם קרבנות. יד) הַעוֹד לָנוּ חֵלֶק וְנַחֲלָה — למה נְעַכֵּב על ידך מלשוב? כלום אנו מְיַחֲלוֹת לירש מנכסי אבינו כלום בין הזכרים? טו) הֲלֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ — אפילו בשעה שדרך בני אדם לתת נדוניא לבנותיהם בשעת נשואין, נהג עמנו כנכריות; כי מְכָרָנוּ לך, ועבדת אותו בנו י"ד שנה; ולא נְתָנָנוּ לך אלא בשכר העבודה. אֶת־כַּסְפֵּנוּ — שֶׁעִכֵּב דמי שכר פעולתך. טז) כִּי כָל־הָעֹשֶׁר — "כי" זה משמש בלשון אֶלָּא, כלומר: מִשֶּׁל אבינו אין לנו כלום.

אֲרָם לָבוֹא אֶל־יִצְחָק אָבִיו אַרְצָה כְּנָעַן׃ יט וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז
אֶת־צֹאנוֹ וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת־הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ׃ כ וַיִּגְנֹב
יַעֲקֹב אֶת־לֵב לָבָן הָאֲרַמִּי עַל־בְּלִי הִגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא׃
כא וַיִּבְרַח הוּא וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּקָם וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר וַיָּשֶׂם
אֶת־פָּנָיו הַר הַגִּלְעָד׃ כב וַיֻּגַּד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח
יַעֲקֹב׃ כג וַיִּקַּח אֶת־אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת
יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד׃ כד וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־לָבָן
הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־
יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע׃ כה וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע
אֶת־אָהֳלוֹ בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־אֶחָיו בְּהַר הַגִּלְעָד׃ כו וַיֹּאמֶר

בֵּאוּר.

יט) וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ – שֶׁבְּיַד בָּנָיו, דֶּרֶךְ שְׁלֹשָׁה יָמִים מִיַּעֲקֹב, וְהַגִּזָּה אָרְכָה יָמִים אֲחָדִים בְּמִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה, כְּמִנְהַג הַיָּמִים הָהֵם; בְּשָׁעָה מֻכְשֶׁרֶת זוֹ יָכֹל יַעֲקֹב לְהִמָּלֵט. תְּרָפִים – [בָּא אַךְ בְּרַבִּים] צֶלֶם בְּתַבְנִית אָדָם, שֶׁהָיָה לְעַמֵּי הַקֶּדֶם אֱלִיל הַבַּיִת, הַשּׁוֹמֵר עַל שְׁלוֹמוֹ וּמֵבִיא לוֹ הַצְלָחָה וּפְרִי בֶטֶן לָעֲקָרָה שֶׁבַּבַּיִת [וְכֵן מָצִינוּ תְּרָפִים אֵצֶל מִיכַל בַּת־שָׁאוּל הָעֲקָרָה]; גַּם הָיוּ מְנַחֲשִׁים בָּהֶם עֲתִידוֹת [„שָׁאַל בַּתְּרָפִים״ (יְחֶזְקֵאל כ״א, כ״ו)]; וְהַאֲמֵן הֶאֱמִינוּ, כִּי עִם גְּנֵבַת הַתְּרָפִים, נוֹשֵׂא הַגַּנָּב מִן הַבַּיִת גַּם אֶת מַזָּלוֹ וְהַצְלָחָתוֹ. וַתִּגְנֹב רָחֵל – כְּדֵי שֶׁלֹּא יְנַחֵשׁ בָּהֶם אָבִיהָ וְיֵדַע אֶת הַדֶּרֶךְ, שֶׁהָלְכוּ בָהּ, גַּם כְּדֵי לְהָבִיא בָּהֶם אֶל בֵּיתָהּ בִּרְכַּת בָּנִים.

כ) וַיִּגְנֹב ... אֶת־לֵב – [גָּנַב לֵב = גָּנַב דַּעַת] הָיָה נִזְהָר בִּדְבָרָיו, שֶׁלֹּא יַחְשְׁדֵהוּ שֶׁהוּא בּוֹרֵחַ. עַל בְּלִי הִגִּיד לוֹ – בָּזֶה שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ שׁוּם פַּעַם, שֶׁהוּא חוֹשֵׁב לִבְרֹחַ מִמֶּנּוּ.

כא) וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר – נְהַר פְּרָת. הַר הַגִּלְעָד – אֶל הָהָר שֶׁנִּקְרָא אַחַר כֵּן גִּלְעָד.

כג) אֶת־אֶחָיו – בְּנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ. וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ – הִשִּׂיג אוֹתוֹ.

כד) מִטּוֹב עַד־רָע – כְּלוּם, כְּלוֹמַר: שֶׁלֹּא תְּדַבֵּר אֵלָיו כָּל דָּבָר רָע.

כה) תָּקַע – נָעַץ יִתְדוֹת הָאֹהֶל בָּאָרֶץ. בָּהָר – בְּהַר הַגִּלְעָד. וְלָבָן תָּקַע [אֶת־אָהֳלוֹ] אֶת־אֶחָיו – עִם אֶחָיו. בְּהַר הַגִּלְעָד –

רַשִׁ״י.

אלא מה שהליל [הפריש] הקב״ה מאביהן, שלנו הוא. יט) וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת־הַתְּרָפִים – להפריש את אביה מעבודה זרה נתכוונה. כב) בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי – שהרי דרך שלשת ימים היה ביניהם. כג) דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים – כל אותן ג׳ הימים, שהלך המגיד להגיד ללבן, הלך יעקב לדרכו; נמצא יעקב רחוק מלבן ששה ימים, ובשביעי השיגו לבן. למדנו, שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים, הלך לבן ביום אחד. זהו שנאמר: וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים, ולא נאמר: וירדף אחריו שבעת ימים. כד) מִטּוֹב עַד־רָע – כל טובתן של רשעים רעה

לז וַיִּקַּח־לוֹ יַעֲקֹב מַקַּל לִבְנֶה לַח וְלוּז וְעַרְמוֹן וַיְפַצֵּל בָּהֵן
פְּצָלוֹת לְבָנוֹת מַחְשֹׂף הַלָּבָן אֲשֶׁר עַל־הַמַּקְלוֹת׃ לח וַיַּצֵּג
אֶת־הַמַּקְלוֹת אֲשֶׁר פִּצֵּל בָּרֳהָטִים בְּשִׁקֲתוֹת הַמָּיִם אֲשֶׁר
תָּבֹאןָ הַצֹּאן לִשְׁתּוֹת לְנֹכַח הַצֹּאן וַיֵּחַמְנָה בְּבֹאָן לִשְׁתּוֹת׃
לט וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן אֶל־הַמַּקְלוֹת וַתֵּלַדְןָ הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים
וּטְלֻאִים׃ מ וְהַכְּשָׂבִים הִפְרִיד יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל־עָקֹד
וְכָל־חוּם בְּצֹאן לָבָן וַיָּשֶׁת לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל־
צֹאן לָבָן׃ מא וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם יַעֲקֹב
אֶת־הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן בָּרֳהָטִים לְיַחְמֶנָּה בַּמַּקְלוֹת׃
מב וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יָשִׂים וְהָיָה הָעֲטֻפִים לְלָבָן וְהַקְּשֻׁרִים
לְיַעֲקֹב׃ מג וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד וַיְהִי־לוֹ צֹאן רַבּוֹת
וּשְׁפָחוֹת וַעֲבָדִים וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃

בֵּאוּר.

לו) מקל – שם קבוץ, והכונה: מקלות. לבנה – שם עץ שקלפתו לבנה. לח – תאר להשם „מקל". לוז – ענף עץ השקד. וערמון – מין עץ [אהרן]. ויפצל פצלות לבנות, קלף מהם פסי קלפה. מחשף הלבן – באופן שגלה את הלבן שמתחת לקלפתם.

לח) ויצג – [מקור: יצג; הפעיל: הצג; פ"י שאחריה צ' בנטית פ"נ] העמיד. ברהטים – בצנורות, והכתוב מוסיף ומבאר: בשקתות המים, בצנורות המים. שקתות – [נסמך מן השם שקתות, והיחיד: שקת]. לנכח הצאן – את המקלות הציג לנגד הצאן. ויחמנה – [מקור: יחם; חסרי, פ"י; והראוי: ותחמנה, ובאה יוד תחת התו להבדיל בין נסתרות לנוכחות; ויש עוד תמונות כאלה: „וישרנה הפרות" (שמואל א' פרק ו', י"ב), „יעמדנה (דניאל ח', כ"ב); ויש שתחסר בנסתרות ההוספה ־נה שבסוף הפעל: „ותקרבו (= ותקרבנה) עצמות" (יחזקאל ל"ז, ז')]. ויתחממו – התחממו ונזדווגו.

לט) אל־המקלות – למראה המקלות המפוצלים.

מ) והכשבים – העקדים והטלאים. ויתן פני הצאן – שם פני יתר הצאן אל העקדים, למען תלדנה כדמותן. וישת – [שית, ע"י ול"ת, פעל; עבר: שתי, והעתיד: אשית] שם. שתם – שת אותם.

מא) בכל [עת] יחם – [מקור פעל, פ"י] הצאן [שם הקבוץ] המקשרות – החזקות. ליחמנה – [= ליחמן, שם הפעל, וההא נוספה]. ליחמנה במקלות – ליחם אותן למראה המקלות למען תלדנה עקדים וטלאים.

מב) ובהעטיף הצאן – וכשהצאן היו רפות, חלושות. לא ישים – את המקלות. והיה – [והיו]. העטפים – הולדות החלשים. והקשרים – הולדות החזקים.

מג) ויפרץ – התפשט, רכושו התרבה, התעשר מאד. האיש – יעקב.

לא.

א וַיִּשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי בְנֵי־לָבָן לֵאמֹר לָקַח יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֲשֶׁר
לְאָבִינוּ וּמֵאֲשֶׁר לְאָבִינוּ עָשָׂה אֵת כָּל־הַכָּבֹד הַזֶּה׃ ב וַיַּרְא
יַעֲקֹב אֶת־פְּנֵי לָבָן וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם׃ ג וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־יַעֲקֹב שׁוּב אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה
עִמָּךְ׃ ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל־צֹאנוֹ׃
ה וַיֹּאמֶר לָהֶן רֹאֶה אָנֹכִי אֶת־פְּנֵי אֲבִיכֶן כִּי־אֵינֶנּוּ אֵלַי כִּתְמֹל
שִׁלְשֹׁם וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי׃ ו וְאַתֵּנָה יְדַעְתֶּן כִּי בְּכָל־כֹּחִי
עָבַדְתִּי אֶת־אֲבִיכֶן׃ ז וַאֲבִיכֶן הֵתֶל בִּי וְהֶחֱלִף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי
עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי׃ ח אִם־כֹּה יֹאמַר
נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר
עֲקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים׃ ט וַיַּצֵּל אֱלֹהִים
אֶת־מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן־לִי׃ י וַיְהִי בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן וָאֶשָּׂא

בֵּ א וּ ר.

א) וַיִּשְׁמַע – יַעֲקֹב. כָּבֹד – [כְּלִי וָו] הוֹן רַב. עָשָׂה אֵת כָּל־הַכָּבֹד – רָכַשׁ לוֹ אֶת כָּל הָעֹשֶׁר הַזֶּה.

ב) וַיַּרְא... פְּנֵי לָבָן, וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ – [הַמִּלָּה „אֵינֶנּוּ" מוּסָבָה עַל לָבָן, וְלֹא עַל פָּנָיו] מִפָּנָיו הַנִּזְעָמִים הִכִּיר, כִּי לָבָן אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כְּמוֹ שֶׁהָיָה עַד הֵנָּה. עִמּוֹ – בְּהַנְהָגָתוֹ עִמּוֹ. כִּתְמוֹל שִׁלְשׁוֹם – כְּקֹדֶם לָכֵן.

ד) וַיִּקְרָא ... הַשָּׂדֶה – לָבֹא אֶל הַשָּׂדֶה.

ה) כִּי־אֵינֶנּוּ אֵלַי – מְקַנְּאָה בְּעָשְׁרִי, בְּאָמְרוֹ, שֶׁאַךְ מִיָּדוֹ בָּא לִי. וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי – וּבֶאֱמֶת אֱלֹהֵי אָבִי הוּא שֶׁעָזַר לִי וְהִצְלִיחַנִי לַעֲשׂוֹת עֹשֶׁר.

ו) וְאַתֵּנָה – [תְּמוּנָה עַתִּיקָה] וְאַתֵּן.

ז) הֵתֶל – [=הֵתֵל; הִפְעִיל מִן תלל, תָּלַל ע"ע, הָתֵל; וְהֶעָתִיד: יְהָתֵלוּ=יְתֵלוּ; אוֹ תְּמוּרַת הִתֵּל, פִּעֵל מִן הָתַל]. הֵתֶל בִּי – צָחַק עָלַי, לָעַג לִי. עֲשֶׂרֶת מֹנִים – עֶשֶׂר פְּעָמִים, כְּלוֹמַר: פְּעָמִים רַבּוֹת. וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים – אֲבָל אֱלֹהִים לֹא נְתָנוֹ לַעֲשׂוֹת לִי רָעָה.

ח) אִם־כֹּה יֹאמַר – אִם כָּךְ הָיָה אוֹמֵר: וְיָלְדוּ – [תְּשׁוּבַת הַתְּנַאי] וְהָיוּ יוֹלְדוֹת

ט) וַיַּצֵּל – הִפְרִישׁ, הִבְדִּיל. אֲבִיכֶם – [=אֲבִיכֶן]. וַיַּצֵּל ... אֶת מִקְנֵה אֲבִיכֶם – הִפְרִישׁ מִמִּקְנֵה אֲבִיכֶן וְנָתַן לִי.

רַ שִׁ " י.

ג) שׁוּב אֶל אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ – ושם אהיה עמך; אבל בעודך מחובר לַטָּמֵא, אי אפשר להשרות שכינתי עליך. ד) וַיִּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה – לרחל תחלה ואח"כ [ואחר כך] ללאה, שהיא [רחל] היתה עֲקֶרֶת הבית, שבשבילה נתחתן יעקב עם לבן; ואף בניה של לאה מודים בדבר, שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים: „כרחל וכלאה, אשר בנו שתיהן

אֶת־רַחְמָהּ׃ כג וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת־
חֶרְפָּתִי׃ כד וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף יְהוָה לִי בֵּן
אַחֵר׃ כה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב
אֶל־לָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה אֶל־מְקוֹמִי וּלְאַרְצִי׃ כו תְּנָה אֶת־
נָשַׁי וְאֶת־יְלָדַי אֲשֶׁר עָבַדְתִּי אֹתְךָ בָּהֵן וְאֵלֵכָה כִּי אַתָּה
יָדַעְתָּ אֶת־עֲבֹדָתִי אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ׃ כז וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם־
נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי יְהוָה בִּגְלָלֶךָ׃ חמישי
כח וַיֹּאמַר נָקְבָה שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה׃ כט וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַתָּה
יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ וְאֵת אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי׃ ל כִּי
מְעַט אֲשֶׁר־הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרֹץ לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֹתְךָ
לְרַגְלִי וְעַתָּה מָתַי אֶעֱשֶׂה גַם־אָנֹכִי לְבֵיתִי׃ לא וַיֹּאמֶר מָה

בֵּאוּר.

כג) אָסַף אֱלֹהִים אֶת־חֶרְפָּתִי – הֵסִיר מֵעָלַי חֶרְפַּת אִשָּׁה עֲקָרָה, מַה שֶּׁנֶּחְשַׁב לְקָלוֹן לִנְשֵׁי עַמֵּי הַקֶּדֶם.

כד) יוֹסֵף [יוֹסִיף] יְיָ לִי בֵּן אַחֵר – גַּם לַשֵּׁם זֶה מִדְרָשׁ כָּפוּל: „יוֹסֵף"... וְ„אָסַף חֶרְפָּתִי".

כו) אֶת־עֲבֹדָתִי – טִיב עֲבוֹדָתִי. אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ – בֶּאֱמוּנָה אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה.

כז) אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ – אַל תַּעַזְבֵנִי. נִחַשְׁתִּי – קָסַמְתִּי, שָׁאַלְתִּי בַּתְּרָפִים. וַיְבָרְכֵנִי יְיָ בִּגְלָלֶךָ – וְנוֹדַע לִי כִּי יְיָ בֵּרְכַנִי בִּשְׁבִילְךָ.

כח) וַיֹּאמַר – אָמַר לוֹ לָבָן. נָקְבָה – [= נְקֹב; צִוּוּי – בַּקָּשָׁה] פָּרֵשׁ וּבָאֵר לִי. עָלַי – שֶׁיְּהֵא מוּטָל עָלַי לָתֵת לָךְ.

כט) וַיֹּאמֶר – יַעֲקֹב לְלָבָן. אַתָּה יָדַעְתָּ... אֵת [הָעֲבוֹדָה] אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ, כְּלוֹמַר: מָה רַבָּה הַתּוֹעֶלֶת, שֶׁהֵבֵאתִי לְךָ בַּעֲבוֹדָתִי. וְאֵת אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי – מַה שֶּׁהָיָה לְמִקְנְךָ בְּיָדִי, וְהוּא מְפָרֵשׁ וְהוֹלֵךְ:

ל) כִּי מְעַט... לְפָנַי – הַמְּעַט, שֶׁהָיָה לְךָ, בְּטֶרֶם שֶׁבָּאתִי אֵלֶיךָ. וַיִּפְרֹץ – הִתְרַבָּה מְאֹד. לְרַגְלִי – עַל כָּל פְּסִיעָה שֶׁעָשִׂיתִי; וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים: לְרַגְלִי – בִּגְלָלִי: גַּם אָנֹכִי – כְּמוֹ שֶׁאַתָּה אָסַפְתָּ לְךָ הוֹן וָעֹשֶׁר.

רַשִׁ״י.

לא זכתה לבנים. כד) יוֹסֵף יְיָ לִי בֵּן אַחֵר – יודעת היתה בנבואה, שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שנים עשר שבטים; אמרה: יהי רצון שאותו שהוא עתיד להעמיד יְהֵא ממני, לכך לא נתפללה אלא על בן אחד. כה) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת יוֹסֵף... משנולד שְׂטָנוֹ של עֵשָׂו, שנאמר: וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ, וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה, וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ; אש בלי להבה אינו שולט למרחוק. משנולד יוסף, בטח יעקב בהקב״ה ורצה לשוב. כז) נִחַשְׁתִּי – מְנַחֵשׁ הייתי, נסיתי בְּנִחוּשׁ שלי, שעל ידך באה לי ברכה; כשבאת לכאן לא היו לי בנים, [שנאמר: והנה רחל בתו באה עם הצאן] – אפשר, יש לו בנים, והוא שולח בתו אצל

אֶתֶּן־לָךְ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לֹא־תִתֶּן־לִי מְאוּמָה אִם־תַּעֲשֶׂה־לִּי
הַדָּבָר הַזֶּה אָשׁוּבָה אֶרְעֶה צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר׃ לב אֶעֱבֹר בְּכָל־
צֹאנְךָ הַיּוֹם הָסֵר מִשָּׁם כָּל־שֶׂה ׀ נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־שֶׂה־חוּם
בַּכְּשָׂבִים וְטָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים וְהָיָה שְׂכָרִי׃ לג וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי
בְּיוֹם מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ כֹּל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ נָקֹד
וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם בַּכְּשָׂבִים גָּנוּב הוּא אִתִּי׃ לד וַיֹּאמֶר לָבָן הֵן
לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ׃ לה וַיָּסַר בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַתְּיָשִׁים הָעֲקֻדִּים
וְהַטְּלֻאִים וְאֵת כָּל־הָעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְּלֻאֹת כֹּל אֲשֶׁר־לָבָן
בּוֹ וְכָל־חוּם בַּכְּשָׂבִים וַיִּתֵּן בְּיַד־בָּנָיו׃ לו וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת
יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רֹעֶה אֶת־צֹאן לָבָן הַנּוֹתָרֹת׃

בֵּאוּר.

לא) לֹא־תִתֶּן־לִי מְאוּמָה — אַתָּה לֹא תִתֵּן לִי בִּשְׂכָרִי. אִם־תַּעֲשֶׂה־לִּי הַדָּבָר הַזֶּה — אֲשֶׁר אַצִּיעַ לְפָנֶיךָ הַפַּעַם. אָשׁוּבָה אֶרְעֶה... — אָשׁוּב לִרְעוֹת וְלִשְׁמֹר אֶת צֹאנְךָ.

לב) אֶעֱבֹר [עֲמֹד] בְּכָל־צֹאנְךָ, [וְאַתָּה] הָסֵר [צִוּוּי הַפִּעִיל, מִמְּקוֹר סוּר] מִן הָעֲדָרִים. נָקֹד — שֶׁעוֹרוֹ מְנֻמָּר בִּנְקֻדּוֹת שְׁחוֹרוֹת, אוֹ לְבָנוֹת. וְטָלוּא — מְנֻמָּר בַּחֲבַרְבּוּרוֹת גַּסּוֹת. חוּם — שָׁחוּם, אֲדַמְדַּם־כֵּהֶה. וְהָיָה שְׂכָרִי — כָּל נָקֹד וְטָלוּא וְחוּם, שֶׁיִּוָּלְדוּ מִכָּאן וּלְהַבָּא יִהְיוּ בִּשְׂכַר עֲבוֹדָתִי.

לג) וְעָנְתָה־בִּי — וְתָעִיד בִּי. בְּיוֹם מָחָר — בְּיָמִים יָבֹאוּ: כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי — כַּאֲשֶׁר תָּבֹא לִרְאוֹת וּלְבַקֵּר אֶת שְׂכָרִי. לְפָנֶיךָ — נִמְשָׁךְ אֶל „וְעָנְתָה": וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי לְפָנֶיךָ — כְּשֶׁתָּבֹא לִבְדֹּק אֶת שְׂכָרִי, תִּרְאֶה אֶת צִדְקָתִי, וְהִיא תָעִיד עָלַי שֶׁאֲנִי צַדִּיק.

לד) הֵן — כֵּן [כְּהוֹרָאַת „הֵן" שֶׁבַּתַּלְמוּד, שֶׁהוּא הַהֶפֶךְ מִ„לָאו"]. לָבָן הִסְכִּים לָזֶה, מִפְּנֵי שֶׁכְּבָשִׂים וְעִזִּים טְלוּאִים וּנְקֻדִּים אֵינָם שְׁכִיחִים כְּלָל בְּאַרְצוֹת הַמִּזְרָח.

לה) וַיָּסַר — [עָתִיד הַפִּעִיל בְּוָו הַמְהַפֵּךְ] הֵסִיר. הָעֲקֻדִּים — [עָקֹד = קָשַׁר יָדַיִם וְרַגְלַיִם: „וַיַּעֲקֹד אֶת יִצְחָק"] שֶׁרַגְלֵיהֶם מְנֻמָּרוֹת בְּתַבְנִית קַוִּים, וְנִרְאִים כִּקְשׁוּרִים. אֲשֶׁר־לָבָן בּוֹ — שֶׁנְּקֻדּוֹת לְבָנוֹת בְּעוֹרוֹ הַשָּׁחוֹר.

לו) בֵּינוֹ — בֵּין הָעֵדֶר, שֶׁנָּתַן בְּיַד בָּנָיו. וּבֵין יַעֲקֹב — וּבֵין הָעֵדֶר שֶׁבְּיַד יַעֲקֹב. וְיַעֲקֹב רֹעֶה אֶת־צֹאן לָבָן — אֶת הַכְּבָשִׂים בַּעֲלֵי צֶבַע אֶחָד.

רַשִׁ"י.

הרועים ? ! ועכשיו יש לי בנים [שנאמר: וישמע את דברי בני לבן]. לב) וְהָיָה שְׂכָרִי — אותן שֶׁיִּוָּלְדוּ מכאן וּלְהַבָּא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכשבים, יהיו שלי; ואותן שישנן עכשו, הַפְרֵשׁ מהם וְהַפְקִידֵם ביד בניך, שלא תאמר לי על הנולדים מעתה: אלו היו שם מתחלה. לג) וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי — אם תַּחשדני, שאני נוטל מִשֶּׁלְּךָ כלום, תעיד בי צדקתי על שכרי לפניך, שלא תמצא בעדרי כי אם נקודים וטלואים; וכל שתמצא בהן שאינו נקוד, או טלוא, או חום, בְּיָדוּעַ שגנבתיו ממך, ובגנבה הוא שרוי אצלי.

ל.

א וַתֵּרֶא רָחֵל כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ
וַתֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הָבָה־לִּי בָנִים וְאִם־אַיִן מֵתָה אָנֹכִי׃ ב וַיִּחַר־
אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר־מָנַע מִמֵּךְ
פְּרִי־בָטֶן׃ ג וַתֹּאמֶר הִנֵּה אֲמָתִי בִלְהָה בֹּא אֵלֶיהָ וְתֵלֵד עַל־
בִּרְכַּי וְאִבָּנֶה גַם־אָנֹכִי מִמֶּנָּה׃ ד וַתִּתֶּן־לוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתָהּ
לְאִשָּׁה וַיָּבֹא אֵלֶיהָ יַעֲקֹב׃ ה וַתַּהַר בִּלְהָה וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן׃
ו וַתֹּאמֶר רָחֵל דָּנַנִּי אֱלֹהִים וְגַם שָׁמַע בְּקֹלִי וַיִּתֶּן־לִי בֵּן עַל־
כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ דָּן׃ ז וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בִּלְהָה שִׁפְחַת רָחֵל
בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃ ח וַתֹּאמֶר רָחֵל נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים ׀ נִפְתַּלְתִּי
עִם־אֲחֹתִי גַּם־יָכֹלְתִּי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נַפְתָּלִי׃ ט וַתֵּרֶא לֵאָה כִּי
עָמְדָה מִלֶּדֶת וַתִּקַּח אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתָהּ וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְיַעֲקֹב
לְאִשָּׁה׃ י וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה לְיַעֲקֹב בֵּן׃ יא וַתֹּאמֶר
לֵאָה בָּגָד* וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ גָּד׃ יב וַתֵּלֶד זִלְפָּה שִׁפְחַת לֵאָה
בֵּן שֵׁנִי לְיַעֲקֹב׃ יג וַתֹּאמֶר לֵאָה בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת

*בא גד קרי

בֵּאוּר.

א) הָבָה־לִּי – תְּנָה לִי. מֵתָה אָנֹכִי – מֵחֶרְפָּה וְקִנְאָה.

ב) הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי – הַאִם בִּמְקוֹם אֱלֹהִים אֲנִי עַל הָאָרֶץ, לָתֵת לְכָל אִישׁ כִּרְצוֹנוֹ?

ג) וְתֵלֵד עַל־בִּרְכַּי – תֵּלֵד בָּנִים, וַאֲנִי אֲקַבְּלֵם עַל בִּרְכַּי, וּבְזֹאת אֲאַמְּצֵם לִי לְבָנִים וְיִקָּרְאוּ עַל שְׁמִי, כְּמִשְׁפַּט הַיָּמִים הָהֵם. [״גַּם בְּנֵי מָכִיר... יֻלְּדוּ עַל בִּרְכֵּי יוֹסֵף״ (לְהַלָּן נ׳ כ״ג) וּרְאֵה רוּת ד׳, ט״ז]. וְאִבָּנֶה גַם אָנֹכִי – אֶהְיֶה גַם אֲנִי כְּאֵם הַבָּנִים [רְאֵה לְמַעְלָה ט״ז, ב].

ו) דָּנַנִּי – [=דָּן אוֹתִי; מָקוֹר: דִּין ע״ו, פָּעַל; הֶעָתִיד: אָדִין] עָשָׂה מִשְׁפָּטִי וְרָב רִיבִי.

ח) נַפְתּוּלִים – מִלְחֶמֶת שְׁנֵי אֲנָשִׁים הַנֶּאֱבָקִים וּמִתְפַּתְּלִים לְהַפִּיל אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ. נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים – מִלְחָמָה גְדוֹלָה וְקָשָׁה. נִפְתַּלְתִּי – [מָקוֹר: הִפָּתֵל=הֵאָבֵק, הִלָּחֵם] נִלְחַמְתִּי. גַּם יָכֹלְתִּי – גַּם נִצַּחְתִּי, כִּי גַם אֲנִי עַכְשָׁו אֵם הַבָּנִים.

יא) גָּד – מַזָּל טוֹב, הַצְלָחָה [לֶאֱלִיל הַהַצְלָחָה קָרְאוּ בְּנֵי בָבֶל וַאֲרָם גָּד]. בָּא גָד – הַמַּזָּל הַטּוֹב בָּא.

יג) בְּאָשְׁרִי – [אֹשֶׁר] בְּהַצְלָחָתִי נוֹלַד זֶה. בָּנוֹת – נָשִׁים. כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת – הַנָּשִׁים חוֹשְׁבוֹת אוֹתִי לִמְאֻשֶּׁרֶת. הַנָּשִׁים הַבָּאוֹת אֶל הַיּוֹלֶדֶת מְסַפְּרוֹת בְּאָשְׁרָהּ, שֶׁזָּכְתָה לְבָנִים רַבִּים. אִשְּׁרוּנִי – עָבָר בִּמְקוֹם עָתִיד וַדַּאי.

רַשִׁ״י.

א) וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ – קִנְּאָה במעשיה הטובים, אמרה: אִלּוּלֵי שצדקה ממני,

וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אָשֵׁר׃ רביעי יד וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן בִּימֵי קְצִיר־
חִטִּים וַיִּמְצָא דוּדָאִים בַּשָּׂדֶה וַיָּבֵא אֹתָם אֶל־לֵאָה אִמּוֹ
וַתֹּאמֶר רָחֵל אֶל־לֵאָה תְּנִי־נָא לִי מִדּוּדָאֵי בְּנֵךְ׃ טו וַתֹּאמֶר
לָהּ הַמְעַט קַחְתֵּךְ אֶת־אִישִׁי וְלָקַחַת גַּם אֶת־דּוּדָאֵי בְּנִי
וַתֹּאמֶר רָחֵל לָכֵן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלַּיְלָה תַּחַת דּוּדָאֵי בְנֵךְ׃
טז וַיָּבֹא יַעֲקֹב מִן־הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר
אֵלַי תָּבוֹא כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ בְּדוּדָאֵי בְּנִי וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ
בַּלַּיְלָה הוּא׃ יז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶל־לֵאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב
בֵּן חֲמִישִׁי׃ יח וַתֹּאמֶר לֵאָה נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי
שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשָּׂשכָר׃ יט וַתַּהַר עוֹד לֵאָה
וַתֵּלֶד בֵּן־שִׁשִּׁי לְיַעֲקֹב׃ כ וַתֹּאמֶר לֵאָה זְבָדַנִי אֱלֹהִים ׀ אֹתִי
זֵבֶד טוֹב הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שִׁשָּׁה בָנִים
וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ זְבֻלוּן׃ כא וְאַחַר יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ
דִּינָה׃ כב וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח

בֵּאוּר.

יד) בִּימֵי קְצִיר־חִטִּים — בְּחֹדֶשׁ אִיָּר. דּוּדָאִים — מִין פְּרִי שִׂיחַ יָדוּעַ, הַדּוֹמֶה בְּמַרְאֵהוּ לְתַפּוּחִים קְטַנִּים. הָעַרְבִיאִים אוֹכְלִים פְּרִי זֶה לְתֵאָבוֹן וּמְיַחֲסִים לוֹ אֶת הַתְּכוּנָה לְעוֹרֵר אֶת הָאַהֲבָה וְכֹחַ הַלֵּידָה [וּלְפִיכָךְ קָרָא לוֹ הָעִבְרִי: דּוּדָאִים = דּוֹדִים־אַהֲבָה]. בַּשָּׂדֶה — שֶׁהָלַךְ שָׁם, כְּנִרְאֶה, אַחַר הַקּוֹצְרִים.

טו) הַמְעַט קַחְתֵּךְ — הַמְעַט מִמֵּךְ שֶׁלָּקַחַתְּ מִמֶּנִּי אֶת אִישִׁי. וְלָקַחַת — [= וְלָקַחַתְּ, עָבָר מְהֻפָּךְ] כִּי תֹאמְרִי לָקַחַת לָךְ. תַּחַת דּוּדָאֵי בְנֵךְ — בִּמְחִיר דּוּדָאֵי בְּנֵךְ.

טז) אֵלַי תָּבוֹא — לְכָל אַחַת מֵהַנָּשִׁים הָיָה אֹהֶל מְיֻחָד. בַּלַּיְלָה הוּא — בַּלַּיְלָה הַהוּא [וּרְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק י״ט, ל״ג].

יח) נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי... — טַעַם כָּפוּל לְשֵׁם יִשָּׂשכָר; א) „כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ". ב) „נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי..." יִשָּׂשכָר — יִשָּׂא שָׂכָר, אוֹ: יֵשׁ שָׂכָר. וּמִפְּנֵי כֵּפֶל הַשִּׁין הַדְּגוּשָׁה נִבְלְעָה הַשִּׁין שֶׁאַחֲרֶיהָ בַּמִּלָּה יִשָּׂשכָר, וְהִיא כְּתוּבָה וְאֵינָהּ נִקְרֵאת.

כ) זְבָדַנִי — [זָבַד = נָתַן מַתָּנָה] נָתַן לִי. זְבָדַנִי... אֹתִי — כֵּפֶל סִמַּן הַיָּחַס בְּכִנּוּי וּבְמִלַּת הַיַּחַס; וְכֵן: „וַתִּרְאֵהוּ אֶת הַיֶּלֶד" (שְׁמוֹת פֶּרֶק ב׳, ו׳). זֵבֶד טוֹב — מַתָּנָה טוֹבָה. יִזְבְּלֵנִי — [זְבוּל = מָעוֹן; וְהַפֹּעַל זָבֹל = יָשַׁב בְּמָעוֹן]. יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי — יִשְׁכֹּן עִמִּי בְּאָהֳלִי. כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ... — וְיִנְעַם לוֹ לָשֶׁבֶת בְּחֶבְרַת הַבָּנִים הַקְּטַנִּים. זְבֻלוּן — וּבְמִשְׁקַל, יְשֻׁרוּן; גַּם מִדְרַשׁ שֵׁם זֶה כָּפוּל: א) זְבָדַנִי אֱלֹהִים זֵבֶד טוֹב; ב) הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי. וְיֵשׁ מְבָאֲרִים: יִזְבְּלֵנִי — יְנַשְּׂאֵנִי, יְחַשְּׁבֵנִי.

כא) דִּינָה — אֵין הַבַּת חֲשׁוּבָה, וּלְפִיכָךְ חָסֵר מִדְרַשׁ הַשֵּׁם הַזֶּה; וְהִזְכִּירָהּ הַכָּתוּב בִּשְׁבִיל הַמִּקְרֶה בִּשְׁכֶם (פֶּרֶק ל״ד).

אָתָּה וַיֵּשֶׁב עִמּוֹ חֹדֶשׁ יָמִים׃ טו וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הֲכִי־
אָחִי אַתָּה וַעֲבַדְתַּנִי חִנָּם הַגִּידָה לִּי מַה־מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ׃ טז וּלְלָבָן
שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה לֵאָה וְשֵׁם הַקְּטַנָּה רָחֵל׃ יז וְעֵינֵי לֵאָה
רַכּוֹת וְרָחֵל הָיְתָה יְפַת־תֹּאַר וִיפַת מַרְאֶה׃ שלישי יח וַיֶּאֱהַב
יַעֲקֹב אֶת־רָחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים בְּרָחֵל בִּתְּךָ
הַקְּטַנָּה׃ יט וַיֹּאמֶר לָבָן טוֹב תִּתִּי אֹתָהּ לָךְ מִתִּתִּי אֹתָהּ לְאִישׁ
אַחֵר שְׁבָה עִמָּדִי׃ כ וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרָחֵל שֶׁבַע שָׁנִים וַיִּהְיוּ
בְעֵינָיו כְּיָמִים אֲחָדִים בְּאַהֲבָתוֹ אֹתָהּ׃ כא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־
לָבָן הָבָה אֶת־אִשְׁתִּי כִּי מָלְאוּ יָמָי וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ׃ כב וַיֶּאֱסֹף
לָבָן אֶת־כָּל־אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה׃ כג וַיְהִי בָעֶרֶב
וַיִּקַּח אֶת־לֵאָה בִתּוֹ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃ כד וַיִּתֵּן לָבָן
לָהּ אֶת־זִלְפָּה שִׁפְחָתוֹ לְלֵאָה בִתּוֹ שִׁפְחָה׃ כה וַיְהִי בַבֹּקֶר
וְהִנֵּה־הִוא לֵאָה וַיֹּאמֶר אֶל־לָבָן מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא

בֵּאוּר.

טו) הֲכִי־אָחִי אַתָּה – הֲלֹאת אַתָּה אָחִי [=קְרוֹבִי], שֶׁתַּעַבְדֵנִי חִנָּם? – מַה־מַּשְׂכֻּרְתֶּךָ – [מַשְׂכֹּרֶת = שָׂכָר] מַה תְּבַקֵּשׁ בִּשְׂכַר עֲבוֹדָתְךָ? לָבָן הָרַמָּאִי רָאָה אֶת הַתּוֹעֶלֶת הָרַבָּה שֶׁיַּעֲקֹב מֵבִיא לוֹ בַּעֲבוֹדָתוֹ; וּכְדֵי שֶׁלֹּא יְבַקֵּשׁ שָׂכָר גָּדוֹל, הוּא מַעֲרִים וְאוֹמֵר, כִּי דוֹאֵג הוּא לְבֶן־אֲחוֹתוֹ, וְאֵינוֹ רוֹצֶה שֶׁיַּעַבְדֶנּוּ חִנָּם.

יז) רַכּוֹת – חַלָּשׁוֹת, בְּלִי זֹהַר וְיִפְעָה. יְפַת־תֹּאַר – יָפָה בְּמִבְנֵה גוּפָהּ. וִיפַת מַרְאֶה – וְיָפָה בְּזִיו פָּנֶיהָ.

יח) אֶעֱבָדְךָ שֶׁבַע שָׁנִים – אָז הָיוּ נוֹתְנִים לָאָב כֶּסֶף בִּמְחִיר בִּתּוֹ, וְזֶה נִקְרָא מֹהַר [„מֹהַר הַבְּתוּלוֹת"]. וְיַעֲקֹב, שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ כֶּסֶף, הִצִּיעַ לִפְנֵי לָבָן מֹהַר חָשׁוּב: עֲבוֹדַת שֶׁבַע שָׁנִים.

יט) טוֹב תִּתִּי... [תֵּת – שֵׁם הַפֹּעַל לְמָקוֹר נָתֹן, חֲסַר הַקְּצָוֹת] מוּטָב שֶׁאֶתֵּן אוֹתָהּ לְךָ. לְאִישׁ אַחֵר – לְאִישׁ זָר, שֶׁאֵינוֹ קְרוֹבִי. הַבֶּדוּאִי מְבַכֵּר גַּם הַיּוֹם אֶת אָחִיו עַל חָתָן זָר. שְׁבָה עִמָּדִי – הִשָּׁאֵר אֶצְלִי.

כ) בְּאַהֲבָתוֹ אֹתָהּ – בִּשְׁבִיל שֶׁאָהַב אֹתָהּ.

כא) הָבָה – תְּנָה. אֶת־אִשְׁתִּי – אַחֲרֵי שֶׁשִּׁלֵּם אֶת הַמֹּהַר, הֲרֵי הִיא שֶׁלּוֹ. כִּי מָלְאוּ יָמָי – כְּבָר כָּלוּ שֶׁבַע שְׁנוֹת עֲבוֹדָתִי.

רַשִׁ"י.

וכן עשה; ואף זו לא לחנם, שהיה רועה צאנו. יז) וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת – שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו. ובכתה; שהיו הכל אומרים: שני בנים לרבקה, ושתי בנות ללבן: הגדולה לגדול, והקטנה לקטן. יח) בְּרָחֵל בִּתְּךָ הַקְּטַנָּה – כל הסמנים הללו למה? לפי שהיה יודע בו שהוא רמאי, אמר לו: אעבדך ברחל; ושמא תאמר: רחל אחרת מן השוק, תלמוד לומר: בִּתְּךָ; שמא תאמר: אחליף ללאה שמה ואקרא שמה רחל, תלמוד

בְרָחֵל עָבַדְתִּי עִמָּךְ וְלָמָּה רִמִּיתָנִי: כו וַיֹּאמֶר לָבָן לֹא־יֵעָשֶׂה
כֵן בִּמְקוֹמֵנוּ לָתֵת הַצְּעִירָה לִפְנֵי הַבְּכִירָה: כז מַלֵּא שְׁבֻעַ
זֹאת וְנִתְּנָה לְךָ גַּם־אֶת־זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי עוֹד
שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת: כח וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיְמַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת
וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ לְאִשָּׁה: כט וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ
אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָה: ל וַיָּבֹא גַּם אֶל־רָחֵל וַיֶּאֱהַב
גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת:
לא וַיַּרְא יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ וְרָחֵל
עֲקָרָה: לב וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי
אָמְרָה כִּי־רָאָה יְהוָה בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה יֶאֱהָבַנִי אִישִׁי: לג וַתַּהַר
עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר כִּי־שָׁמַע יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה אָנֹכִי וַיִּתֶּן־
לִי גַּם־אֶת־זֶה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן: לד וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן
וַתֹּאמֶר עַתָּה הַפַּעַם יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה
בָנִים עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ לֵוִי: לה וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר
הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת־יְהוָה עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד
מִלֶּדֶת:

בֵּאוּר.

כו) לֹא יֵעָשֶׂה כֵן...— לָבָן הָרַמַּאי מוֹצֵא לוֹ תֵּרוּץ, שֶׁמִּפְּנֵי מִנְהַג הַמָּקוֹם עָשָׂה כָּךְ.

כז) מַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת — חַכֵּה נָא עַד שֶׁיַּעֲבֹר שְׁבוּעַ הַחֲתֻנָּה שֶׁל זֹאת, כְּלוֹמַר: שֶׁל לֵאָה. אֵצֶל הָעֲשִׁירִים נִמְשַׁךְ מִשְׁתֵּה הַחֲתֻנָּה שְׁבוּעַ יָמִים. וְנִתְּנָה לְךָ — וְנִתֵּן לְךָ אֲנִי וַאֲנָשַׁי. גַּם־אֶת־זֹאת — אֶת רָחֵל.

ל) וַיֶּאֱהַב אֶת־רָחֵל - כֵּן נוֹסַח הַשִּׁבְעִים.

לא) וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ — נָתַן לָהּ בָּנִים.

לב) רְאוּבֵן—רָאָה בְּעָנְיִי. הֲרֵי זֶה כְּכָל מִדְרְשֵׁי הַשֵּׁמוֹת אֵצֶל קַיִן, נֹחַ וְעוֹד. [רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק ה׳, כ״ט בַּבֵּאוּר].

לד) עַתָּה הַפַּעַם— זֹאת הַפַּעַם. יִלָּוֶה— יִתְחַבֵּר, יִדְבַּק. עַל־כֵּן קָרְאָ[ה] — לֵאָה קָרְאָה שְׁמוֹ לֵוִי, כְּמוֹ לִרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן.

לה) וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת — פָּסְקָה מִלֶּדֶת. [הַפֹּעַל עָמַד מוֹרֶה עַל הַפְסָקַת הַפְּעֻלָּה, כְּמוֹ שֶׁהַפֹּעַל הָלַךְ מוֹרֶה עַל הֶמְשֵׁךְ הַפְּעֻלָּה].

רַשִׁ״י.

לומר: הקטנה; ואעפ"כ [ואף על פי כן] לא הועיל, שהרי רמהו. לב) וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן – רבותינו פרשו: ראו מה בין בני לְבֶן חָמִי [לעשו בן יצחק]: שמכר את הבכורה ליעקב וְעִרְעֵר עליו, וזה [ראובן בני] לא מְכָרָהּ ליוסף, ולא ערער עליו [כשנתן יעקב את הבכורה ליוסף]; ולא עוד שלא ערער עליו, אלא שבקש להוציאו מן הבור.

כט.

א וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְנֵי־קֶדֶם׃ ב וַיַּרְא וְהִנֵּה
בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה־שָׁם שְׁלֹשָׁה עֶדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי
מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי הַבְּאֵר׃
ג וְנֶאֶסְפוּ־שָׁמָּה כָל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר
וְהִשְׁקוּ אֶת־הַצֹּאן וְהֵשִׁיבוּ אֶת־הָאֶבֶן עַל־פִּי הַבְּאֵר לִמְקֹמָהּ׃
ד וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב אַחַי מֵאַיִן אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ מֵחָרָן אֲנָחְנוּ׃
ה וַיֹּאמֶר לָהֶם הַיְדַעְתֶּם אֶת־לָבָן בֶּן־נָחוֹר וַיֹּאמְרוּ יָדָעְנוּ׃
ו וַיֹּאמֶר לָהֶם הֲשָׁלוֹם לוֹ וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ
בָּאָה עִם־הַצֹּאן׃ ז וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל לֹא־עֵת הֵאָסֵף
הַמִּקְנֶה הַשְׁקוּ הַצֹּאן וּלְכוּ רְעוּ׃ ח וַיֹּאמְרוּ לֹא נוּכַל עַד אֲשֶׁר

בֵּאוּר.

א) וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו – [מִבְטָא רָגִיל בְּעִבְרִית לְהַתְחָלַת פְּעֻלָּה: „וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא" „וַיִּשָּׂא קוֹלוֹ וַיֵּבְךְּ"]. בְּנֵי־קֶדֶם – שִׁבְטֵי אֲרָם וַעֲרָב, הַשּׁוֹכְנִים בַּמִּזְרָח וּבַמִּזְרָחִית צְפוֹנִית לְאֶרֶץ כְּנַעַן. וַיֵּלֶךְ אַרְצָה ... – עָבַר אֶת־הַיַּרְדֵּן וְאֶת נְהַר פְּרָת לָבֹא לַאֲרַם נַהֲרַיִם.

ב) בְּאֵר בַּשָּׂדֶה – קָרוֹב לְעִיר חָרָן. [זוֹ הָיְתָה בְּאֵר שֶׁל שֻׁתָּפוּת; וְכֵן נָהוּג גַּם הַיּוֹם אֵצֶל הַבֵּידוּאִים הָעֲרָבִים, שֶׁיֵּשׁ בְּאֵר לְשֵׁבֶט שָׁלֵם, אוֹ לְמִשְׁפָּחוֹת אֲחָדוֹת. יַשְׁקוּ [אֶת] הָעֲדָרִים – הָיוּ רְגִילִים לְהַשְׁקוֹת אֶת הָעֲדָרִים. יַשְׁקוּ – [עָתִיד שֶׁל רְגִילוּת, וְכֵן פָּעֳלֵי הֶעָבָר הַבָּאִים אַחֲרָיו: וְנֶאֶסְפוּ, וְגָלְלוּ. וְהִשְׁקוּ, וְהֵשִׁיבוּ–הֵם מְהֻפָּכִים לְעָתִיד שֶׁל רְגִילוּת]. וְהָאֶבֶן... – הַמְכַסָּה אֶת פִּי הַבְּאֵר מִפְּנֵי הַחוֹל וְהַשֶּׁמֶשׁ, הָיְתָה גְּדוֹלָה. [וְסֵדֶר הַכָּתוּב: „וְהָאֶבֶן עַל פִּי הַבְּאֵר גְּדוֹלָה". וְסִפֵּר זֹאת לְהוֹדִיעֲךָ כֹּחוֹ שֶׁל יַעֲקֹב.

ג) כָּל־הָעֲדָרִים – עִם רוֹעֵיהֶם. וְגָלְלוּ– כָּל הָרוֹעִים יַחַד הָיוּ גּוֹלְלִים; אֲבָל שְׁלֹשֶׁת הָרוֹעִים לֹא יָכְלוּ לָגֹל אוֹתָהּ.

ד) אַחַי – קְרִיאָה שֶׁל חִבָּה וַעֲנָוָה.

ה) לָבָן בֶּן־נָחוֹר – הַכָּתוּב מְיַחֲסוֹ לְרֹאשׁ הַמִּשְׁפָּחָה, כִּי בֶן־בְּתוּאֵל הָיָה.

ו) וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה – ובוֹא, ע״ו וְל״א, הֹוֶה; וּלְפִיכָךְ הַנְּגִינָה מִלְּרָע] הָרוֹעִים הוֹרוּ לוֹ, שֶׁרָחֵל בָּאָה.

ח) לֹא נוּכַל – אֲנַחְנוּ שְׁלָשְׁתֵּנוּ לָגֹל אֶת

רַשִׁ״י.

א) וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו – מִשֶּׁנִּתְבַּשֵּׂר בְּשׂוֹרָה טוֹבָה, שֶׁהֻבְטַח בִּשְׁמִירָה, נָשָׂא לִבּוֹ אֶת רַגְלָיו וְנַעֲשָׂה קַל לָלֶכֶת. ג) וְנֶאֶסְפוּ – רְגִילִים הָיוּ לְהֵאָסֵף, לְפִי שֶׁהָיְתָה הָאֶבֶן גְּדוֹלָה. ז) הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל – לְפִי שֶׁרָאָה אוֹתָם רוֹבְצִים, כְּסָבוּר [הָיָה] שֶׁרוֹצִים לֶאֱסֹף הַמִּקְנֶה הַבַּיְתָה וְלֹא יִרְעוּ עוֹד; אָמַר לָהֶם: הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל, כְּלוֹמַר: אִם שְׂכִירִים אַתֶּם, לֹא שְׁלַמְתֶּם [גְּמַרְתֶּם] פְּעֻלַּת הַיּוֹם; וְאִם הַבְּהֵמוֹת שֶׁלָּכֶם, אַף־עַל־פִּי־כֵן [בְּכָל זֹאת] לֹא עֵת הֵאָסֵף

יֵֽאָסְפוּ֙ כָל־הָ֣עֲדָרִ֔ים וְגָֽלְלוּ֙ אֶת־הָאֶ֔בֶן מֵעַ֖ל פִּ֣י הַבְּאֵ֑ר וְהִשְׁקִ֖ינוּ
הַצֹּֽאן׃ ט עוֹדֶ֖נּוּ מְדַבֵּ֣ר עִמָּ֑ם וְרָחֵ֣ל ׀ בָּ֗אָה עִם־הַצֹּאן֙ אֲשֶׁ֣ר
לְאָבִ֔יהָ כִּ֥י רֹעָ֖ה הִֽוא׃ י וַיְהִ֡י כַּאֲשֶׁר֩ רָאָ֨ה יַעֲקֹ֜ב אֶת־רָחֵ֗ל
בַּת־לָבָן֙ אֲחִ֣י אִמּ֔וֹ וְאֶת־צֹ֖אן לָבָ֣ן אֲחִ֣י אִמּ֑וֹ וַיִּגַּ֣שׁ יַעֲקֹ֗ב וַיָּ֤גֶל
אֶת־הָאֶ֙בֶן֙ מֵעַל֙ פִּ֣י הַבְּאֵ֔ר וַיַּ֕שְׁקְ אֶת־צֹ֖אן לָבָ֥ן אֲחִ֥י אִמּֽוֹ׃
יא וַיִּשַּׁ֥ק יַעֲקֹ֖ב לְרָחֵ֑ל וַיִּשָּׂ֥א אֶת־קֹל֖וֹ וַיֵּֽבְךְּ׃ יב וַיַּגֵּ֨ד יַעֲקֹ֜ב
לְרָחֵ֗ל כִּ֣י אֲחִ֤י אָבִ֙יהָ֙ ה֔וּא וְכִ֥י בֶן־רִבְקָ֖ה ה֑וּא וַתָּ֖רָץ וַתַּגֵּ֥ד
לְאָבִֽיהָ׃ יג וַיְהִי֩ כִשְׁמֹ֨עַ לָבָ֜ן אֶת־שֵׁ֣מַע ׀ יַעֲקֹ֣ב בֶּן־אֲחֹת֗וֹ וַיָּ֤רָץ
לִקְרָאתוֹ֙ וַיְחַבֶּק־לוֹ֙ וַיְנַשֶּׁק־ל֔וֹ וַיְבִיאֵ֖הוּ אֶל־בֵּית֑וֹ וַיְסַפֵּ֣ר לְלָבָ֔ן
אֵ֥ת כָּל־הַדְּבָרִ֖ים הָאֵֽלֶּה׃ יד וַיֹּ֤אמֶר לוֹ֙ לָבָ֔ן אַ֛ךְ עַצְמִ֥י וּבְשָׂרִ֖י

בֵּאוּר.

הָאֶבֶן הַגְּדוֹלָה. וְגָלֲלוּ — [עָבָר מְהֻפָּךְ לְעָתִיד] הָרוֹעִים. וְהִשְׁקִינוּ — וְנַשְׁקֶה.

ט) וְרָחֵל בָּאָה — [עָבָר] כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ הָרֹעִים.

י) וַיָּגֶל — [גֹּל-גָּלֹל, ע״ע; הִפְעִיל: הֵגֵל (בְּהוֹרָאַת הַפָּעַל) עָתִיד: יָגֵל, וְעִם וָו הַמְהַפֵּךְ: וַיָּגֶל] גָּלַל לְבַדּוֹ, לְהַרְאוֹת אֶת אַהֲבָתוֹ לְדוֹדוֹ וְכֹחוֹ לַעֲבוֹדָה.

יא) וַיֵּבְךְּ — [=וַיִּבְכֶּה; בָּכֹה, ל״ה; עָתִיד מְקֻצָּר וּמְהֻפָּךְ] בָּכָה מֵרֹב שִׂמְחָה, שֶׁרָאָה אֶת קְרוֹבָתוֹ.

יב) אֲחִי אָבִיהָ — קְרוֹבוֹ שֶׁל אָבִיהָ.

יג) שֵׁמַע יַעֲקֹב — הַשְּׁמוּעָה עַל דְּבַר בִּיאָתוֹ וְהַגְּבוּרָה שֶׁהֶרְאָה. כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה — סִבַּת עָזְבוֹ אֶת בֵּית אָבִיו וּבוֹאוֹ הֵנָּה.

יד) אַךְ עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה — אָכֵן אַתָּה הַיּוֹתֵר קָרוֹב לִי בְּמִשְׁפַּחְתִּי.

רַשִׁ״י.

המקנה. י) וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב וַיָּגֶל — כאדם שמעביר את הַפְּקָק מעל פי צְלוֹחִית; להודיעך שֶׁכֹּחוֹ גדול. יא) וַיֵּבְךְּ — לפי שראה ברוח הקודש, שאינה נכנסת עמו לקבורה. דבר אחר: לפי שבא בידים ריקניות; אמר: אליעזר, עבד אבי־אבא, היו בידיו נזמים וצמידים ומגדנות, ואני אין בידי כלום; לפי שרדף אליפז בן עֵשָׂו במצות אביו אחריו להרגו, והשיגו; ולפי שגדל אליפז בחיקו של יצחק, משך ידו [כלומר: לא רצה להרגו]. אמר לו: מה אעשה לְצִוּוּיוֹ של אבא? אמר לו יעקב: טול [קח] מה שבידי, והעני חשוב כמת. יג) וַיָּרָץ לִקְרָאתוֹ — כְּסָבוּר ממון הוא טעון, שהרי עבד הבית בא לכאן בעשרה גמלים טעונים. וַיְחַבֶּק־לוֹ — כשלא ראה עמו כלום, אמר: שמא זהובים [מטבעות של זהב] הביא, והם בחיקו. וַיְנַשֶּׁק־לוֹ — אמר: שמא מרגליות הביא, והן בפיו. וַיְסַפֵּר לְלָבָן — שלא בא אלא מתוך אוֹנֶס, ושנטלו ממונו ממנו. יד) אַךְ עַצְמִי וּבְשָׂרִי אָתָּה — מעתה אין לי לאספך הביתה, הואיל ואין בידך כלום; אלא מפני קְרֵבָה אֲטַפֵּל [אתעסק] בך חדש ימים;

שָׁם כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו
וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא׃ יב וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה
וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים
בּוֹ׃ יג וְהִנֵּה יְהוָה נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם
אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ
אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ׃ יד וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה
וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה
וּבְזַרְעֶךָ׃ טו וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ
וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם־
עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ׃ טז וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר

בֵּאוּר.

הַיְדִיעָה, כְּלוֹמַר: מָקוֹם קָדוֹשׁ יָדוּעַ. וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם — בְּמִקְרֶה בָּא אֶל הַמָּקוֹם, שֶׁשְּׁכִינָה שׁוֹרָה שָׁם; אֲבָל יַעֲקֹב לֹא יָדַע מִקְדֻשַּׁת הַמָּקוֹם. כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ — שָׁקַע הַשֶּׁמֶשׁ. וְלֹא יָכֹל לָלֶכֶת הָלְאָה. מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם — אֶבֶן מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם. מְרַאֲשֹׁתָיו — [מְרַאֲשׁוֹת = מְרַאֲשׁוֹת, גַּם רַאשׁוֹת — מְקוֹם רֹאשׁ הַשּׁוֹכֵב; מַרְגְּלוֹת — מְקוֹם רַגְלֵי הַשּׁוֹכֵב]. וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו — שָׂם תַּחַת לְרֹאשׁוֹ.

יב) סֻלָּם — [שֵׁם מִמְּקוֹר סָלַל] מַעֲלָה עֲשׂוּיָה שְׁלַבִּים. מֻצָּב — [נָצַב-הֻצַּב; הֹוֶה, הָפְעַל; פ״י שֶׁאַחֲרֶיהָ צ׳ כְּפ״נ] מֻעֲמָד. וְהִנֵּה ... [שָׁלֹשׁ פְּעָמִים] מוֹרֶה עַל הִשְׁתּוֹמְמוּתוֹ לַמַּרְאֶה הַגָּדוֹל.

יג) נִצָּב — [הֹוֶה, נִפְעַל]. נִצָּב עָלָיו — עוֹמֵד אֶצְלוֹ. שֹׁכֵב עָלֶיהָ — כְּנוֹדֵד וּבוֹרֵחַ.

יד) וּפָרַצְתָּ — תִּרְבֶּה וְתִתְפַּשֵּׁט מְאֹד, עַד שֶׁתִּפְרֹץ כָּל גָּדֵר.

טו) עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי — עַד שֶׁאֶעֱשֶׂה. אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ — עָלֶיךָ, לְטוֹבָתֶךָ.

טז) וַיִּיקַץ — [מָקוֹר: יְקֹץ; נָחֵי פ״י

רַשִׁ״י.

יא) כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ — מַשְׁמָע, ששקעה לו השמש פתאום שלא בעונתה [בזמנה], כדי שילין שם. אמר הקב״ה: צדיק זה בא לבית מלוני, וְיִפָּטֵר [וילך לו] בלי לינה? וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם — עֲשָׂאָן כמין מַרְזֵב סביב לראשו, שֶׁיָּרֵא מפני חיות רעות. התחילו [האבנים] מריבות זו את זו: זאת אומרת: עלי יניח צדיק את ראשו! וזאת אומרת: עלי יניח! מיד עֲשָׂאָן הקב״ה אבן אחת. וזהו שנאמר: ויקח את האבן, אשר שם מראשותיו. יב) עֹלִים וְיֹרְדִים — עולים תחלה ואחר כך יורדים? [אלא] מלאכים, שֶׁלִּוּוּהוּ בארץ, אינם יוצאים לחוץ לארץ, ועלו לרקיע; וירדו מלאכי חוץ לארץ ללוותו. יג) הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ — קִפֵּל הקב״ה כל ארץ ישראל תחתיו; רָמַז לו, שתהא נוחה לִיכָּבֵשׁ לבניו כד׳ [כארבע] אמות, שזהו מקומו של אדם. טו) דִּבַּרְתִּי לָךְ — לְצָרְכְּךָ ועליך; כל מה שהבטחתי לאברהם על זרעו, לך הבטחתי, ולא לעשו; שלא אמרתי: כי „יצחק", יקרא

אָכֵן יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי׃ יז וַיִּירָא וַיֹּאמַר
מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר
הַשָּׁמָיִם׃ יח וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם
מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ׃ יט וַיִּקְרָא
אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר
לָרִאשֹׁנָה׃ כ וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי
וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל
וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ׃ כא וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה יְהוָה לִי
לֵאלֹהִים׃ כב וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית
אֱלֹהִים וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ׃ שני

בֵּ א ו ר.

הֵקִיץ, הִתְעוֹרֵר. אָכֵן - [=אַךְ כֵּן] בְּוַדַּאי.

יז) וַיִּירָא - שֶׁלֹּא נָהַג כָּבוֹד בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ זֶה וְשָׁכַב פֹּה לִישׁוֹן. אֵין זֶה כִּי אִם - אִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִהְיֶה זֶה בֵּית אֱלֹהִים. שַׁעַר הַשָּׁמָיִם - שֶׁבּוֹ יוֹרְדִים הַמַּלְאָכִים עַל הָאָרֶץ וְעוֹלִים שָׁם בַּסֻּלָּם הַמֻּצָּב פֹּה.

יח) מַצֵּבָה - אֶבֶן נִצֶּבֶת, שֶׁנִּקְדְּשָׁה לַיָי כְּמִזְבֵּחַ; וְהָיוּ נוֹהֲגִים לָצֶקֶת עָלֶיהָ שֶׁמֶן, וְהוּא הַקָּרְבָּן. הַמַּצֵּבָה הָיוּ מְקִימִים בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ לְזֵכֶר מְאֹרָע חָשׁוּב.

כ) וַיִּדַּר - [מָקוֹר: נָדֹר, פ"נ] יַעֲקֹב נֶדֶר - הַנֶּדֶר הוּא הַבְטָחָה וְהִתְחַיְּבוּת בִּתְנַאי. אִם יִהְיֶה... זֶהוּ הַתְּנַאי. וּשְׁמָרַנִי - וְיִשְׁמְרֵנִי.

כא) וְהָיָה יְיָ לִי לֵאלֹהִים - מִכָּאן וָאֵילָךְ - הַהַבְטָחָה: אָז אֶעֱבֹד אֶת יְיָ.

כב) וְהָאֶבֶן הַזֹּאת... - בִּמְקוֹם הַמַּצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים. עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ - [פֹּעַל] אֶת הַחֵלֶק הָעֲשִׂירִי מִכָּל רְכוּשִׁי אַקְדִּישׁ לַיָי.

רַשִׁ"י.

לך זרע, אלא: כי „ביצחק", ולא כל יצחק [ולא יצחק כלו, אלא חלק מיצחק]. טז) וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי – שאילו ידעתי, לא ישנתי במקום קדוש כזה. יז) אֵין זֶה כִּי־אִם בֵּית אֱלֹהִים – אומר אני, שנעקר הר המוריה ובא לכאן, וזוהי קפיצת הארץ, שאמרו רבותינו, שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל. ואם תאמר [ואם תשאל]: וכשעבר יעקב על בית המקדש [=הר המוריה] מדוע לא עִכְּבוֹ [הקב"ה] שם? [אֲשִׁיבְךָ] איהו לא יָהֵב לִבֵּיהּ [הוא לא נתן לבו] להתפלל במקום שהתפללו אבותיו, ומן השמים יְעַכְּבוּהוּ? — אִיהוּ עד חרן אֲזַל [הוא הלך עד חרן]; כי מָטָא [כשהגיע] לחרן, אמר: אפשר שעברתי על מקום שהתפללו בו אבותי, ולא התפללתי בו? יָהֵב דַעְתֵּיהּ לְמֶהְדַר [לשוב], וחזר עד בית אל, וקפצה לו הארץ. וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם – מְקוֹם תפלה לעלות תפלתם השמימה. ומדרשו: שבית המקדש של מעלה מְכֻוָּן כנגד בית המקדש של מטה.

מִתְנַחֵם לְךָ לְהָרְגֶךָ׃ מג וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי וְקוּם בְּרַח־לְךָ
אֶל־לָבָן אָחִי חָרָנָה׃ מד וְיָשַׁבְתָּ עִמּוֹ יָמִים אֲחָדִים עַד אֲשֶׁר־
תָּשׁוּב חֲמַת אָחִיךָ׃ מה עַד־שׁוּב אַף־אָחִיךָ מִמְּךָ וְשָׁכַח אֵת
אֲשֶׁר־עָשִׂיתָ לּוֹ וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם לָמָה אֶשְׁכַּל גַּם־
שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד׃ מו וַתֹּאמֶר רִבְקָה אֶל־יִצְחָק קַצְתִּי בְחַיַּי
מִפְּנֵי בְּנוֹת חֵת אִם־לֹקֵחַ יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת־חֵת כָּאֵלֶּה
מִבְּנוֹת הָאָרֶץ לָמָּה לִּי חַיִּים׃

כח.

א וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא־
תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃ ב קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם בֵּיתָה
בְתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח־לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ׃
ג וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים׃

*ק׳ זעירא

בֵּאוּר.

מִתְנַחֵם לְךָ — הוּא מְנַחֵם אֶת עַצְמוֹ בָּזֶה, שֶׁיִּנָּקֵם מִמְּךָ וְיַהַרְגֶךָ.

מד) יָמִים אֲחָדִים — כְּדֵי לְהָקֵל לוֹ אֶת צַעַר הַפְּרִידָה, אָמְרָה כַּךְ. תָּשׁוּב... מִמְּךָ — [שׁוּב מִן = סוּר]. תָּשׁוּב חֲמַת־יַעֲבֹר כַּעְסוֹ, כְּלוֹמַר: שִׂנְאָתוֹ תַּעֲבֹר מַהֵר, כִּי אֵינוֹ נוֹקֵם וְנוֹטֵר כָּל כַּךְ.

מה) וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ — וּרְאֵה לְהַלָּן פֶּרֶק ל״ה, ה׳]. לָמָה אֶשְׁכַּל גַּם־שְׁנֵיכֶם — לָמָּה אֶהְיֶה שַׁכּוּלָה מִשְּׁנֵיכֶם; כִּי אִם יַהֲרֹג עֵשָׂו אוֹתְךָ, יֵהָרֵג גַּם הוּא בִּידֵי הַקְּרוֹבִים וְגוֹאֲלֵי הַדָּם. יוֹם אֶחָד — בְּיוֹם אֶחָד.

מו) וַתֹּאמֶר רִבְקָה... — לֹא חָפְצָה לְצַעֵר אֶת אִישָׁהּ הַזָּקֵן וּלְסַפֵּר לוֹ עַל דְּבַר שִׂנְאַת עֵשָׂו לְיַעֲקֹב; וּכְדֵי שֶׁיַּסְכִּים לְשַׁלְּחוֹ חָרָנָה, מָצְאָה אֲמַתְלָא אַחֶרֶת וְאָמְרָה לוֹ: קַצְתִּי בְחַיַּי — מָאַסְתִּי אֶת חַיַּי. מִפְּנֵי בְּנוֹת חֵת — שֶׁלָּקַח לוֹ עֵשָׂו לְנָשִׁים. אִם־לֹקֵחַ יַעֲקֹב אִשָּׁה — אִם גַּם יַעֲקֹב יִקַּח לוֹ אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנַעַן.

א) מִבְּנוֹת כְּנָעַן — מִבְּנוֹת אֶרֶץ כְּנָעַן.

ב) פַּדֶּנָה — הַפַּתָּח נִתְחַלֵּף לִפְנֵי הַקָּמַץ לְסֶגּוֹל וְכֵן: „הֶרָה״ (פֶּרֶק י״ד, י׳). בֵּיתָה בְתוּאֵל — לְבֵית בְּתוּאֵל. הַסִּיּוּם ־ָה לְהוֹרָאַת יַחַס שֶׁאֵלָיו בָּא גַם בְּשֵׁם נִסְמָךְ: „אַרְצָה הַנֶּגֶב״ (פֶּרֶק כ׳, א׳) בֵּיתָה יוֹסֵף (מ״ג, כ״ד)].

ג) לִקְהַל עַמִּים — לַהֲמוֹן שְׁבָטִים, וְהַכַּוָּנָה לְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל.

רַשִׁ״י.

[מתחרט] על האחוה לחשוב מחשבה, להתנכר לך ולהרגך. מה) גם שניכם — אם יקום עליך ואתה תהרגנו, יעמדו בניו ויהרגוך. ורוח הקודש נזרקה בה ונתנבאה, שביום אחד ימותו שניהם.

ג) וְאֵל שַׁדַּי — מי שדי בברכותיו למתברכים מפיו, יברך אותך.

ד וְיִתֶּן־לְךָ אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ
אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם׃ שביעי ה וַיִּשְׁלַח
יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל־לָבָן בֶּן־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי
אֲחִי רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו׃ ו וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי־בֵרַךְ יִצְחָק
אֶת־יַעֲקֹב וְשִׁלַּח אֹתוֹ פַּדֶּנָה אֲרָם לָקַחַת־לוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה
בְּבָרְכוֹ אֹתוֹ וַיְצַו עָלָיו לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן׃
מפטיר ז וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו וְאֶל־אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם׃
ח וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו׃ ט וַיֵּלֶךְ
עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת־מָחֲלַת ׀ בַּת־יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם
אֲחוֹת נְבָיוֹת עַל־נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה׃ ס ס ס

וַיֵּצֵא.

י וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה׃ יא וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן

בֵּאוּר.

ד) בִּרְכַּת אַבְרָהָם – הָאֲמוּרָה לְמַעְלָה: (פֶּרֶק י״ז, ח׳). לְרִשְׁתְּךָ – [שֵׁם הַפֹּעַל: רֶשֶׁת בְּנִטְיָה] שֶׁתִּירַשׁ.

ה) וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם – בַּסֵּתֶר, מִפַּחַד עֵשָׂו אָחִיו; וְלָכֵן לֹא לָקַח עִמּוֹ מִגְּמַלֵּי אָבִיו וּמֵעֲבָדָיו. אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו – יַעֲקֹב נִקְרָא רִאשׁוֹן לְאַחַר שֶׁמָּכַר לוֹ עֵשָׂו אֶת הַבְּכוֹרָה.

ו) וְשִׁלַּח – עָבָר עִם וָו הַחִבּוּר תַּחַת עָתִיד עִם וָו הַמְהַפֵּךְ: וַיְשַׁלַּח, וְכֵן: וְהֶאֱמִין בַּיְיָ (ט״ו, ו׳).

ז) וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב – וְזֶהוּ הֶמְשֵׁךְ הַפָּסוּק הַקּוֹדֵם: וְיַעֲקֹב שָׁמַע וְהָלַךְ לְפַדַּן אֲרָם.

ח) וַיַּרְא עֵשָׂו – אָז הֵבִין עֵשָׂו. כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנַעַן – וּבִשְׁבִיל זֶה הִפְסִיד אֶת הַיְרוּשָּׁה שֶׁל בִּרְכַּת אַבְרָהָם.

ט) עַל־נָשָׁיו – נוֹסָף עֲלֵיהֶן.

י) וַיֵּצֵא יַעֲקֹב – חוֹזֵר עַל הַמְסֻפָּר לְמַעְלָה (פָּסוּק ה׳) כְּדֵי לְהַמְשִׁיךְ אֶת הַסִּפּוּר שֶׁנִּפְסַק בְּפָסוּק ז׳.

יא) בַּמָּקוֹם – הַ״בֵּית״ בָּאָה בְּנִקּוּד הֵא

רַשִׁ״י.

ד) אֶת בִּרְכַּת אַבְרָהָם – שאמר לו: „וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל״, „וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ״, אותן הברכות האמורות יהיו לך; ממך יֵצֵא אותו הגוי ואותו הזרע המבורך.

י) וַיֵּצֵא יַעֲקֹב – לא היה צריך לכתוב אלא: „וילך יעקב חרנה״, ולמה הזכיר יציאתו? אלא מגיד, שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם; שבזמן שהצדיק בעיר, הוא הודה, הוא זיוה, הוא הדרה; יצא משם – פנה הודה, פנה זיוה, פנה הדרה.

אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ׃ ל וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק
לְבָרֵךְ אֶת־יַעֲקֹב וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק
אָבִיו וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ׃ לא וַיַּעַשׂ גַּם־הוּא מַטְעַמִּים וַיָּבֵא
לְאָבִיו וַיֹּאמֶר לְאָבִיו יָקֻם אָבִי וְיֹאכַל מִצֵּיד בְּנוֹ בַּעֲבֻר
תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃ לב וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו מִי־אָתָּה וַיֹּאמֶר
אֲנִי בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו׃ לג וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד־מְאֹד
וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל בְּטֶרֶם
תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם־בָּרוּךְ יִהְיֶה׃ לד כִּשְׁמֹעַ עֵשָׂו אֶת־דִּבְרֵי
אָבִיו וַיִּצְעַק צְעָקָה גְּדֹלָה וּמָרָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר לְאָבִיו
בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי׃ לה וַיֹּאמֶר בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה וַיִּקַּח
בִּרְכָתֶךָ׃ לו וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעְקְבֵנִי זֶה פַעֲמַיִם
אֶת־בְּכֹרָתִי לָקָח וְהִנֵּה עַתָּה לָקַח בִּרְכָתִי וַיֹּאמַר הֲלֹא־אָצַלְתָּ

בֵּאוּר.

אָרוּר ... בָּרוּךְ – יָחִיד תַּחַת רַבִּים, וְהַכַּוָּנָה עַל כָּל אֶחָד מֵהֶם.

ל) אַךְ יָצֹא יָצָא – כִּמְעַט יָצָא תֵּכֶף לְאַחַר שֶׁיָּצָא.

לג) הַצָּד־צַיִד – שֶׁצָּד צַיִד. בְּטֶרֶם תָּבוֹא – [עָתִיד בִּמְקוֹם עָבָר; רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק ב׳, פָּסוּק ה׳] קֹדֶם שֶׁבָּאתָ. גַּם־בָּרוּךְ יִהְיֶה – כִּי הֲלֹא בְּנִי הוּא.

לד) בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי – בָּרֵךְ גַּם אוֹתִי!

לה) בָּא אָחִיךָ – כִּי זָכַר שֶׁהַקּוֹל הָיָה קוֹל יַעֲקֹב.

לו) הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב – הַאִם לְכָךְ קְרָאוּ שְׁמוֹ יַעֲקֹב [=יְרַמֶּה]. וַיַּעְקְבֵנִי – [עָקֹב – רַמֵּה] שֶׁהָיָה עָתִיד לְרַמּוֹת אוֹתִי. בְּכֹרָתִי ... בִּרְכָתִי – לָשׁוֹן נוֹפֵל עַל לָשׁוֹן. הֲלֹא־אָצַלְתָּ ... – וְאָצַל – הֵנִּיחַ הַצִּדָּה [וּמִזֶּה מִלַּת הַיַּחַס: אֵצֶל] הִשְׁאִיר] הַאִם לֹא הִשְׁאַרְתָּ גַּם בַּעֲדִי בְּרָכָה?

רַשִׁ״י.

אבל עשו בלשון קַנְטוּרְיָא דבר: „יקום אבי". כט) אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ – ובבלעם הוא אומר: מְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ וְאֹרְרֶיךָ אָרוּר: הצדיקים תחלתם יסורים וסופם שַׁלְוָה, אורריהם ומצעריהם קודמים למברכיהם, לפיכך יצחק הקדים קללת אוררים לברכת מברכים; והרשעים – תחלתן שלוה וסופן יסורין, לפיכך הקדים בלעם ברכה לקללה. לו) הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב – שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו, שהוא עתיד לעקבני. [ודרשו רבותינו]: למה חרד יצחק? אמר: שמא עָוֹן יש בי, שברכתי קטן לפני גדול? התחיל עשו מְצַעֵק: ויעקבני זה פעמים! אמר לו אביו: מה עשה לך? אמר לו: את בכורתי לקח! אמר [יצחק]: בכך הייתי מֵצֵר וחרד, שמא עברתי על שורת הדין? עכשיו לבכור בֵּרַכְתִּי – גם

לִי בְּרָכָה׃ לז וַיַּעַן יִצְחָק וַיֹּאמֶר לְעֵשָׂו הֵן גְּבִיר שַׂמְתִּיו לְךָ
וְאֶת־כָּל־אֶחָיו נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים וְדָגָן וְתִירֹשׁ סְמַכְתִּיו וּלְכָה
אֵפוֹא מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי׃ לח וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־אָבִיו הַבְרָכָה
אַחַת הִוא־לְךָ אָבִי בָּרְכֵנִי גַם־אָנִי אָבִי וַיִּשָּׂא עֵשָׂו קֹלוֹ וַיֵּבְךְּ׃
לט וַיַּעַן יִצְחָק אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה
מוֹשָׁבֶךָ וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מֵעָל׃ מ וְעַל־חַרְבְּךָ תִחְיֶה וְאֶת אָחִיךָ
תַּעֲבֹד וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תָּרִיד וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ׃
מא וַיִּשְׂטֹם עֵשָׂו אֶת־יַעֲקֹב עַל־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ אָבִיו
וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי וְאַהַרְגָה אֶת־יַעֲקֹב
אָחִי׃ מב וַיֻּגַּד לְרִבְקָה אֶת־דִּבְרֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל וַתִּשְׁלַח
וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן וַתֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה עֵשָׂו אָחִיךָ

בֵּאוּר.

לז) סְמַכְתִּיו – תָּמַכְתִּי אוֹתוֹ, נָתַתִּי לוֹ. וּלְכָה – [= וּלְךָ; תְּמוּנָה עַתִּיקָה].

לח) הַבְרָכָה אַחַת הִוא - אוֹתָהּ הַבְּרָכָה שֶׁנָּתַתָּ לְיַעֲקֹב כְּלוּם יְחִידָה הָיְתָה לְךָ?

לט) הִנֵּה – זֶה יִהְיֶה גּוֹרָלְךָ: מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ ... – [הַמֵּם שֶׁל מִשְׁמַנֵּי... מִטַּל, הִיא כָּאן לְהוֹרָאַת הַשְּׁלִילָה]. רָחוֹק מִן הַמְּקוֹמוֹת הַשְּׁמֵנִים יִהְיֶה מוֹשָׁבְךָ, וּבְלִי טַל הַשָּׁמַיִם. הָאֲדוֹמִים, בְּנֵי עֵשָׂו, הִתְיַשְּׁבוּ בְּאֶרֶץ הָרִים וּצְחִיחֵי סְלָעִים מִדְּרוֹמִית-מִזְרָחִית לְיַם-הַמֶּלַח עַד לְשׁוֹן יַם-סוּף, הִיא אֶרֶץ אֱדוֹם; וְאַדְמָתָהּ רָזָה מְאֹד.

מ) וְעַל-חַרְבְּךָ תִחְיֶה – אֱדוֹם תִּהְיֶה אֶרֶץ מְלֵחָה, וְאַתָּה תִחְיֶה רַק עַל חַרְבְּךָ כְּאַחַד הַשּׁוֹדְדִים הַמִּתְנַפְּלִים עַל הַשַּׁיָּרוֹת וּמִתְפַּרְנְסִים מִכְּלֵי זַיְנָם. וְאֶת־אָחִיךָ תַּעֲבֹד – אֶרֶץ אֱדוֹם נִכְבְּשָׁה עַל יְדֵי דָוִד. כַּאֲשֶׁר תָּרִיד – כַּאֲשֶׁר תִּתְמַרְמֵר עַל גּוֹרָלְךָ הָרָע. וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ – תִּשְׁבֹּר אֶת הָעֹל שֶׁשָּׂם עָלֶיךָ, כְּלוֹמַר: תִּמְרֹד בּוֹ; וְכֵן הָיָה בִּימֵי יְהוֹרָם בֶּן־יְהוֹשָׁפָט.

מא) וַיִּשְׂטֹם – שָׂנֵא מְאֹד. וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ – חָשַׁב בְּלִבּוֹ. יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי – יָבֹא נָא הַיּוֹם, שֶׁבּוֹ יָמוּת אָבִי. כָּל זְמַן שֶׁהָיָה יִצְחָק חַי, לֹא רָצָה לְצַעֵר אוֹתוֹ; אוֹ הָיָה מִתְיָרֵא מִפְּנֵי קִלְלָתוֹ. וְאַהַרְגָה – [= וְאֶהֱרֹג. הַהֵא הַנּוֹסֶפֶת מַרְאָה עַל הַחֵפֶץ וְהַתְּשׁוּקָה לַדָּבָר].

מב) וַיֻּגַּד – [(נָגַד) הֻגַּד; הַפֹּעַל, פ"נ].

רַשִׁ"י.

ברוך יהיה (תנחומא). לז) הֵן גְּבִיר שַׂמְתִּיו לְךָ – ברכה זו שביעית היא, והוא עושה אותה ראשונה? אלא [כך] אמר לו: מה תועלת לך בברכה? אם תקנה נכסים, שלו הם, שהרי גביר שמתיו לך, ומה שקנה עבד – קנה רבו [אדוניו]. מ) כַּאֲשֶׁר תָּרִיד – כשיעברו ישראל על התורה, ויהיה לך פתחון-פה להצטער על הברכות שנטל, וּפָרַקְתָּ עֻלּוֹ מֵעַל צַוָּארֶךָ: מב) וַיֻּגַּד לְרִבְקָה – ברוח הקודש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו. מִתְנַחֵם לְךָ – נחם

יַעֲקֹב בְּנָהּ לֵאמֹר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי אֶת־אָבִיךָ מְדַבֵּר אֶל־עֵשָׂו
אָחִיךָ לֵאמֹר: ז הָבִיאָה לִּי צַיִד וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים וְאֹכֵלָה
וַאֲבָרֶכְכָה לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי מוֹתִי: ח וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי
לַאֲשֶׁר אֲנִי מְצַוָּה אֹתָךְ: ט לֶךְ־נָא אֶל־הַצֹּאן וְקַח־לִי מִשָּׁם שְׁנֵי
גְּדָיֵי עִזִּים טֹבִים וְאֶעֱשֶׂה אֹתָם מַטְעַמִּים לְאָבִיךָ כַּאֲשֶׁר אָהֵב:
י וְהֵבֵאתָ לְאָבִיךָ וְאָכָל בַּעֲבֻר אֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ לִפְנֵי מוֹתוֹ:
יא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־רִבְקָה אִמּוֹ הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ שָׂעִר וְאָנֹכִי
אִישׁ חָלָק: יב אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ
וְהֵבֵאתִי עָלַי קְלָלָה וְלֹא בְרָכָה: יג וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ עָלַי
קִלְלָתְךָ בְּנִי אַךְ שְׁמַע בְּקֹלִי וְלֵךְ קַח־לִי: יד וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח וַיָּבֵא
לְאִמּוֹ וַתַּעַשׂ אִמּוֹ מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהֵב אָבִיו: טו וַתִּקַּח רִבְקָה
אֶת־בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל הַחֲמֻדֹת אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבָּיִת וַתַּלְבֵּשׁ
אֶת־יַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן: טז וְאֵת עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים הִלְבִּישָׁה
עַל־יָדָיו וְעַל חֶלְקַת צַוָּארָיו: יז וַתִּתֵּן אֶת־הַמַּטְעַמִּים וְאֶת־
הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשָׂתָה בְּיַד יַעֲקֹב בְּנָהּ: יח וַיָּבֹא אֶל־אָבִיו וַיֹּאמֶר

בֵּאוּר.

ז) וַאֲבָרֶכְכָה — [= וַאֲבָרֶכְךָ, וְהִיא תְמוּנָה עַתִּיקָה]. לִפְנֵי יְיָ — שֶׁיִּהְיֶה עֵד.

ח) לַאֲשֶׁר... — בְּנוֹגֵעַ לָזֶה שֶׁאֲצַוֶּה אוֹתְךָ. [דּוֹמֶה לָזֶה: „וּלְיִשְׁמָעֵאל" (י"ז, כ')].

ט) אֶל־הַצֹּאן — אֶל עֵדֶר הַצֹּאן. גְּדָיֵי [גְּדִי—גְּדָיִים] עִזִּים — עִזִּים קְטַנִּים וְרַכִּים.

י) בַּעֲבֻר אֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ — פֹּה הַהַטְעָמָה עַל הַכִּנּוּי: אֲשֶׁר יְבָרֵךְ אוֹתְךָ, וְלֹא אֶת אָחִיךָ.

יב) יְמֻשֵּׁנִי — [מָשַׁשׁ, פָּעַל, ע"ע; יָמֹשׁ אוֹתִי] יְמַשְׁשֵׁנִי, כְּדֶרֶךְ הָעִוֵּר לְמַשֵּׁשׁ בְּיָדָיו מַה שֶּׁאֵינוֹ רוֹאֶה. מְתַעְתֵּעַ — [מָקוֹר: תָּעָה, ל"ה; פִּעֵל בָּכְפוּל: תִּעְתֵּעַ (כְּמוֹ מִן שָׁעָה — שִׁעֲשַׁע] פֵּרוּשׁוֹ: הַתְעוֹת, רַמּוֹת. הַפֹּעַל הַכָּפוּל בָּא בְּפָעֳלֵי ל"ה (כְּמוֹ כָּאן), בְּפָעֳלֵי ע"ו: כּוּל כִּלְכֵּל, מִמְּקוֹר כּוּל וּבְפָעֳלֵי ע"ע: גִּלְגֵּל, מִמְּקוֹר גָּלַל — גִּלְגֵּל. וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ — וְאֶהְיֶה בְּעֵינָיו כְּמוֹלִיךְ תּוֹעָה, כְּרַמַּאי.

יג) עָלַי קִלְלָתְךָ — אִם יְקַלֶּלְךָ, תָּבֹא עָלַי הַקְּלָלָה וְלֹא עָלֶיךָ.

טו) חֲמֻדֹת — [שֵׁם מֻפְשָׁט, וּפֵרוּשׁוֹ: חֶמְדָּה]. בִּגְדֵי עֵשָׂו... [בִּגְדֵי] הַחֲמֻדוֹת — הַבְּגָדִים הַנֶּחְמָדִים, שֶׁהָיָה לוֹבְשָׁם, כַּנִּרְאֶה, בְּשָׁעָה שֶׁהָיָה מַאֲכִיל אֶת אָבִיו.

טז) צַוָּארָיו — [שֵׁם הַבָּא לְיָחִיד בִּתְמוּנַת הָרַבִּים, וְכֵן: פָּנִים]. צַוָּארוֹ. עַל חֶלְקַת צַוָּארָיו — עַל הָעוֹר הֶחָלָק שֶׁל צַוָּארוֹ.

רַשִׁ"י.

השמים וראו מלאכי השרת, והיו בוכים, וירדו דמעותיהם ונפלו על עיניו; לפיכך כהו עיניו. דבר אחר: כדי שיטול יעקב הברכות. ז) וַאֲבָרֶכְכָה לִפְנֵי יְיָ — ברשותו, שֶׁיַּסְכִּים על ידו.

אָבִ֑י וַיֹּ֕אמֶר הִנֶּ֖נִּי מִ֥י אַתָּ֖ה בְּנִֽי׃ יט וַיֹּ֨אמֶר יַעֲקֹ֜ב אֶל־אָבִ֗יו
אָנֹכִי֙ עֵשָׂ֣ו בְּכֹרֶ֔ךָ עָשִׂ֕יתִי כַּאֲשֶׁ֥ר דִּבַּ֖רְתָּ אֵלָ֑י קוּם־נָ֣א שְׁבָ֗ה
וְאָכְלָה֙ מִצֵּידִ֔י בַּעֲב֖וּר תְּבָרְכַ֥נִּי נַפְשֶֽׁךָ׃ כ וַיֹּ֤אמֶר יִצְחָק֙ אֶל־
בְּנ֔וֹ מַה־זֶּ֛ה מִהַ֥רְתָּ לִמְצֹ֖א בְּנִ֑י וַיֹּ֕אמֶר כִּ֧י הִקְרָ֛ה יְהוָ֥ה אֱלֹהֶ֖יךָ
לְפָנָֽי׃ כא וַיֹּ֤אמֶר יִצְחָק֙ אֶֽל־יַעֲקֹ֔ב גְּשָׁה־נָּ֥א וַאֲמֻשְׁךָ֖ בְּנִ֑י הַאַתָּ֥ה
זֶ֛ה בְּנִ֥י עֵשָׂ֖ו אִם־לֹֽא׃ כב וַיִּגַּ֧שׁ יַעֲקֹ֛ב אֶל־יִצְחָ֥ק אָבִ֖יו וַיְמֻשֵּׁ֑הוּ
וַיֹּ֗אמֶר הַקֹּל֙ ק֣וֹל יַעֲקֹ֔ב וְהַיָּדַ֖יִם יְדֵ֥י עֵשָֽׂו׃ כג וְלֹ֣א הִכִּיר֔וֹ כִּֽי־
הָי֣וּ יָדָ֗יו כִּידֵ֛י עֵשָׂ֥ו אָחִ֖יו שְׂעִרֹ֑ת וַֽיְבָרְכֵֽהוּ׃ כד וַיֹּ֕אמֶר אַתָּ֥ה זֶ֖ה
בְּנִ֣י עֵשָׂ֑ו וַיֹּ֖אמֶר אָֽנִי׃ כה וַיֹּ֗אמֶר הַגִּ֤שָׁה לִּי֙ וְאֹֽכְלָה֙ מִצֵּ֣יד בְּנִ֔י
לְמַ֥עַן תְּבָֽרֶכְךָ֖ נַפְשִׁ֑י וַיַּגֶּשׁ־לוֹ֙ וַיֹּאכַ֔ל וַיָּ֧בֵא ל֛וֹ יַ֖יִן וַיֵּֽשְׁתְּ׃
כו וַיֹּ֥אמֶר אֵלָ֖יו יִצְחָ֣ק אָבִ֑יו גְּשָׁה־נָּ֥א וּשְׁקָה־לִּ֖י בְּנִֽי׃ כז וַיִּגַּשׁ֙
וַיִּשַּׁק־ל֔וֹ וַיָּ֛רַח אֶת־רֵ֥יחַ בְּגָדָ֖יו וַֽיְבָרְכֵ֑הוּ וַיֹּ֗אמֶר רְאֵה֙ רֵ֣יחַ בְּנִ֔י
כְּרֵ֣יחַ שָׂדֶ֔ה אֲשֶׁ֥ר בֵּרֲכ֖וֹ יְהוָֽה׃ ששי כח וְיִתֶּן־לְךָ֙ הָאֱלֹהִ֔ים מִטַּל֙
הַשָּׁמַ֔יִם וּמִשְׁמַנֵּ֖י הָאָ֑רֶץ וְרֹ֥ב דָּגָ֖ן וְתִירֹֽשׁ׃ כט יַֽעַבְד֣וּךָ עַמִּ֗ים
וְיִשְׁתַּחֲוֻ֤* לְךָ֙ לְאֻמִּ֔ים הֱוֵ֤ה גְבִיר֙ לְאַחֶ֔יךָ וְיִשְׁתַּחֲוּ֥וּ לְךָ֖ בְּנֵ֣י אִמֶּ֑ךָ

*וישתחוו קרי.

בֵּ א וּ ר.

יט) קוּם־נָא, שְׁבָה – יִצְחָק הַזָּקֵן שָׁכַב בְּאוֹתָהּ שָׁעָה. שְׁבָה וְאָכְלָה – [תְּמוּנוֹת הַבַּקָּשָׁה] שֵׁב וֶאֱכֹל.

כ) כִּי הִקְרָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי – כִּי הִזְמִין יְיָ לְפָנַי, שֶׁאֶמְצָא מַהֵר.

כא) גְּשָׁה־נָּא וַאֲמֻשְׁךָ – גֶּשׁ־נָא וַאֲמַשֵּׁשׁ אוֹתְךָ: קוֹלוֹ וּמְהִירוּת בֹּאוֹ הֵעִירוּ סָפֵק בְּלִבּוֹ.

כג) הִכִּירוֹ – [הִפְעִיל מִמְּקוֹר: נָכֹר־הַכֵּר]. וְלֹא הִכִּירוֹ... וַיְבָרְכֵהוּ – וּלְפִיכָךְ בֵּרַךְ אוֹתוֹ כְּמְסֻפָּר לְהַלָּן (כ״ח).

כד) [הַ] אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו – אֲבָל עוֹד הָיָה מְסֻפָּק בַּדָּבָר, וְעַל כֵּן שְׁאֵלָהוּ עוֹד פַּעַם.

כה) הַגִּשָׁה לִּי – הַקְרֵב אֵלַי.

כו) וּשְׁקָה – [מָקוֹר: נָשֹׁק, חַסְרֵי פ״נ]: צִוּוּי, בַּקָּשָׁה.

כז) וַיִּגַּשׁ וַיִּשַּׁק – יַעֲקֹב. וַיָּרַח – [הִפְעִיל מִמְּקוֹר רוּחַ: הָרֵחַ] – יִצְחָק הֵרִיחַ.

כח) וּמִשְׁמַנֵּי – [שָׁמָן, בְּרַבִּים: שְׁמַנִּים; סְמִיכוּת שְׁמַנֵּי; וְהַשִּׁין צְרִיכָה לִהְיוֹת דְּגוּשָׁה, וּמַקְבִּילָה אֶל „מִטַּל״]. וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ – מִן הַמְּקוֹמוֹת הַשְּׁמֵנִים וְהַפּוֹרִים בְּיוֹתֵר בָּאָרֶץ. דָּגָן – כָּל מִינֵי תְּבוּאַת הַשָּׂדֶה. וְתִירֹשׁ – יַיִן חָדָשׁ מִן הַגַּת.

כט) הֱוֵה – [=הֱיֵה]. גְּבִיר – אָדוֹן, מוֹשֵׁל.

רַ שִׁ״ י.

כא) גְּשָׁה־נָּא וַאֲמֻשְׁךָ – אמר יצחק בלבו: אין דרך עשו להיות שם שמים שגור [רגיל] בפיו, וזה אמר: כי הקרה יי אלהיך. כב) הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב – שמדבר בלשון תחנונים: „קום נא״,

מִשָּׁם יִצְחָק וַיִּחַן בְּנַחַל־גְּרָר וַיֵּשֶׁב שָׁם׃ יח וַיָּשָׁב יִצְחָק
וַיַּחְפֹּר ׀ אֶת־בְּאֵרֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו
וַיְסַתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיִּקְרָא לָהֶן שֵׁמוֹת
כַּשֵּׁמֹת אֲשֶׁר־קָרָא לָהֶן אָבִיו׃ יט וַיַּחְפְּרוּ עַבְדֵי־יִצְחָק בַּנָּחַל
וַיִּמְצְאוּ־שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים׃ כ וַיָּרִיבוּ רֹעֵי גְרָר עִם־רֹעֵי יִצְחָק
לֵאמֹר לָנוּ הַמָּיִם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַבְּאֵר עֵשֶׂק כִּי הִתְעַשְּׂקוּ עִמּוֹ׃
כא וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת וַיָּרִיבוּ גַּם־עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שִׂטְנָה׃
כב וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ וַיִּקְרָא
שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר כִּי־עַתָּה הִרְחִיב יְהוָה לָנוּ וּפָרִינוּ
בָאָרֶץ׃ רביעי כג וַיַּעַל מִשָּׁם בְּאֵר שָׁבַע׃ כד וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה
בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ אַל־תִּירָא
כִּי־אִתְּךָ אָנֹכִי וּבֵרַכְתִּיךָ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ בַּעֲבוּר אַבְרָהָם
עַבְדִּי׃ כה וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה וַיֶּט־שָׁם אָהֳלוֹ
וַיִּכְרוּ־שָׁם עַבְדֵי־יִצְחָק בְּאֵר׃ כו וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר
וַאֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ׃ כז וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִצְחָק
מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלָי וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אֹתִי וַתְּשַׁלְּחוּנִי מֵאִתְּכֶם׃
כח וַיֹּאמְרוּ רָאוֹ רָאִינוּ כִּי־הָיָה יְהוָה ׀ עִמָּךְ וַנֹּאמֶר תְּהִי נָא
אָלָה בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ וְנִכְרְתָה בְרִית עִמָּךְ׃ כט אִם־
תַּעֲשֵׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר לֹא נְגַעֲנוּךָ וְכַאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמְּךָ
רַק־טוֹב וַנְּשַׁלֵּחֲךָ בְּשָׁלוֹם אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ יְהוָה׃ חמישי
ל וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ׃ לא וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר
וַיִּשָּׁבְעוּ אִישׁ לְאָחִיו וַיְשַׁלְּחֵם יִצְחָק וַיֵּלְכוּ מֵאִתּוֹ בְּשָׁלוֹם׃
לב וַיְהִי ׀ בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי יִצְחָק וַיַּגִּדוּ לוֹ עַל־אֹדוֹת

בֵּאוּר.

יט) בַּנָּחַל — בָּעֵמֶק. בְּאֵר מַיִם חַיִּים — בְּאֵר שֶׁמֵּימֶיהָ נוֹבְעִים תָּמִיד.

כ) עֵשֶׂק — עִרְעוּר, רִיב. הִתְעַשְּׂקוּ — רָבוּ.

כא) שִׂטְנָה — קוֹבְלָנָה, מַשְׂטֵמָה, הִתְנַגְּדוּת.

כב) וַיַּעְתֵּק — טִלְטֵל אֶת אָהֳלוֹ. הִרְחִיב יְיָ לָנוּ — הֵבִיא לָנוּ רְוָחָה.

כד) בַּלַּיְלָה הַהוּא — הָרִאשׁוֹן לְבֹאוֹ שָׁם.

כו) וַאֲחֻזַּת — שֵׁם אִישׁ בִּפְסִיק ־ת כְּמוֹ: גָּלְיַת. מֵרֵעֵהוּ — רֵעֵהוּ.

כח) רָאוֹ — [= רָאֹה]. אָלָה — שְׁבוּעָה.

כט) אִם־תַּעֲשֵׂה — שֶׁלֹּא תַעֲשֶׂה. לֹא נְגַעֲנוּךָ — לֹא עָשִׂינוּ לְךָ רָעָה.

הַבְּאֵר אֲשֶׁר חָפָרוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ מָצָאנוּ מָיִם׃ לג וַיִּקְרָא אֹתָהּ
שִׁבְעָה עַל־כֵּן שֵׁם־הָעִיר בְּאֵר שֶׁבַע עַד הַיּוֹם הַזֶּה׃ ס
לד וַיְהִי עֵשָׂו בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת־יְהוּדִית בַּת־
בְּאֵרִי הַחִתִּי וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־אֵילֹן הַחִתִּי׃ לה וַתִּהְיֶיןָ מֹרַת
רוּחַ לְיִצְחָק וּלְרִבְקָה׃ ס

כז.

א וַיְהִי כִּי־זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת וַיִּקְרָא אֶת־עֵשָׂו ׀
בְּנוֹ הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּנִי׃ ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה־
נָא זָקַנְתִּי לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי׃ ג וְעַתָּה שָׂא־נָא כֵלֶיךָ תֶּלְיְךָ
וְקַשְׁתֶּךָ וְצֵא הַשָּׂדֶה וְצוּדָה לִּי צָיִדה*׃ ד וַעֲשֵׂה־לִי מַטְעַמִּים
כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי וְהָבִיאָה לִּי וְאֹכֵלָה בַּעֲבוּר תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי
בְּטֶרֶם אָמוּת׃ ה וְרִבְקָה שֹׁמַעַת בְּדַבֵּר יִצְחָק אֶל־עֵשָׂו בְּנוֹ
וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו הַשָּׂדֶה לָצוּד צַיִד לְהָבִיא׃ ו וְרִבְקָה אָמְרָה אֶל־

*ציד קרי

בֵּאוּר.

לג) שִׁבְעָה – מִסְפָּר הַמַּזְכִּיר שְׁבוּעָה בְּשֶׁבַע כְּבָשׂוֹת. וְיֵשׁ קוֹרְאִים כָּאן „שְׁבֻעָה", עַל שֵׁם הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם.

לה) מֹרַת רוּחַ – מְרִירוּת רוּחַ; בְּמַעֲשֵׂיהֶן הִמְרוּ וְהֶעֱצִיבוּ אֶת יִצְחָק וְרִבְקָה.

א) זָקֵן – [עָבָר] הִזְקִין. וַתִּכְהֶיןָ – [= וַתִּכְהֶינָה; מָקוֹר: כ ה ה, ל"ה; פָּעַל] רָפוּ, נִתְקַלְקְלוּ. מֵרְאֹת – עַד שֶׁלֹּא יָכְלוּ לִרְאוֹת. וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאוֹת – וְהוּא סוֹף הַמִּשְׁפָּט הַצְּדָדִי. וַיִּקְרָא אֶת־עֵשָׂו – וְזֶהוּ רֵאשִׁית הַמִּשְׁפָּט הָרָאשִׁי: אָז קָרָא לְעֵשָׂו. הִנֵּנִי – לְעָבְדֶךָ; בִּטּוּי רָגִיל לִתְשׁוּבָה בְּפִי הַקַּדְמוֹנִים.

ב) לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי – אוּלַי אָמוּת פִּתְאֹם, וְלֹא אַסְפִּיק לְבָרְכֶךָ.

ג) שָׂא־נָא – שִׂים נָא עָלֶיךָ. כֵלֶיךָ – נִשְׁקְךָ, כְּלֵי זֵינְךָ. תֶּלְיְךָ – [תְּלִי] הָאַשְׁפָּה, יַלְקוּט הַחִצִּים. וְקַשְׁתֶּךָ – [קֶשֶׁת]. וְצוּדָה – צִוּוּי מִמְּקוֹר צ ו ד, ע"ו; [וְהַהֵא נוֹסֶפֶת לְהוֹרָאַת הַבַּקָּשָׁה]. צָיִדה – הַכְּתִיב: צֵידָה, וְהַקְּרִי: צָיִד, וְנָכוֹן. הַשָּׂדֶה – חוּץ לָעִיר.

ד) מַטְעַמִּים – מַאֲכָלִים נְעִימִים. וְאֹכֵלָה – וְאֹכַל, וְהַהֵא הַנּוֹסֶפֶת בָּאָה בֶּעָתִיד לְהוֹרָאַת הַחֵפֶץ וְהַתְּשׁוּקָה. תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי – אֲבָרֶכְךָ מִקֶּרֶב לִבִּי.

ה) אֶל־עֵשָׂו בְּנוֹ – כְּלוֹמַר: הָאָהוּב לוֹ. לְהָבִיא – לְאָבִיו.

ו) וְרִבְקָה אָמְרָה אֶל־יַעֲקֹב בְּנָהּ – כְּלוֹמַר: הָאָהוּב לָהּ.

רַשִׁ"י.

לה) מֹרַת רוּחַ – כל מעשיהן היו להכעיס ולעצבון, שהיו עובדות עבודה זרה.

א) וַתִּכְהֶיןָ – בַּעֲשָׁנָן של אלו [של נשי עשו], שהיו מעשנות ומקטירות לעבודת כוכבים, דבר אחר: כשנעקד [יצחק] על גבי המזבח, והיה אביו רוצה לשחטו, באותה שעה נפתחו

בְּכֹרָתְךָ לִי׃ לב וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה
לִּי בְּכֹרָה׃ לג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ
וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב׃ לד וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד
עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלַךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה׃ פ

כו.

א וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד הָרָעָב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי
אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה׃
ב וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד מִצְרָיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ
אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃ ג גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ
כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי אֶת־
הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ׃ ד וְהִרְבֵּיתִי אֶת־
זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ אֵת כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל
וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ ה עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם
בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֺתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי׃ שני ו וַיֵּשֶׁב
יִצְחָק בִּגְרָר׃ ז וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר אֲחֹתִי
הִוא כִּי יָרֵא לֵאמֹר אִשְׁתִּי פֶּן־יַהַרְגֻנִי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם עַל־

בֵּאוּר.

לב) אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת – כְּשֶׁאֲנִי יוֹצֵא לָצוּד צַיִד, אֲנִי נִמְצָא תָמִיד בְּסַכָּנַת מָוֶת, וְאֶפְשָׁר שֶׁאָמוּת בְּחַיֵּי אָבִי. וְלָמָּה־זֶּה לִי בְּכֹרָה – שֶׁכָּל מַעֲלָתָהּ הִיא אַחַר מוֹת אָבִי.
לג) וַיִּמְכֹּר – בִּשְׁבוּעָה אִשֵּׁר אֶת הַמְּכִירָה.
לד) וַיִּבֶז – [וַיִּבְזֶה, ל״ה; עָתִיד מְקֻצָּר] בָּזָה, מָאַס, כִּי מְכָרָהּ בִּמְחִיר נְזִיד עֲדָשִׁים.
א) מִלְּבַד הָרָעָב – לְבַד מִן הָרָעָב.
אֶל־אֲבִימֶלֶךְ – בַּעַל בְּרִית אָבִיו.
ג) גּוּר – שֵׁב. הָאֵל – הָאֵלֶּה. וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַשְּׁבֻעָה – אֲקַיֵּם, אֲאַשֵּׁר אֶת הַשְּׁבוּעָה, שֶׁלֹּא תִבָּטֵל בְּמִיתַת אָבִיךָ.
ה) עֵקֶב – יַעַן. חֻקּוֹתַי – דִּינַי, מִשְׁפָּטַי.
ז) וַיִּשְׁאֲלוּ... לְאִשְׁתּוֹ – שָׁאֲלוּ אוֹתוֹ עַל דְּבַר אִשְׁתּוֹ. לֵאמֹר: אִשְׁתִּי – הִיא. פֶּן־יַהַרְגֻנִי – כִּי אָמַר: פֶּן יַהַרְגוּנִי.

רַשִׁ״י.

אמר יעקב: אין רשע זה כדאי שיקריב להקב״ה. לב) אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת – אמר עשו: מה טיבה של עבודה זו? אמר לו: כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלוין בה. אמר [עשו]: אני הולך למות על ידה – אם כן מה חפץ לי בה? לד) וַיִּבֶז עֵשָׂו – העיד הכתוב על רשעו, שבזה עבודתו של מקום [הקב״ה].
ב) אַל־תֵּרֵד מִצְרָיְמָה – שהיה בדעתו לרדת למצרים, כמו שירד אביו בימי הרעב.

רִבְקָה כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִוא׃ ח וַיְהִי כִּי אָרְכוּ־לוֹ שָׁם הַיָּמִים
וַיַּשְׁקֵף אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים בְּעַד הַחַלּוֹן וַיַּרְא וְהִנֵּה
יִצְחָק מְצַחֵק אֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃ ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק
וַיֹּאמֶר אַךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הִוא וְאֵיךְ אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וַיֹּאמֶר
אֵלָיו יִצְחָק כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־אָמוּת עָלֶיהָ׃ י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ
מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם אֶת־אִשְׁתֶּךָ
וְהֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם׃ יא וַיְצַו אֲבִימֶלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר
הַנֹּגֵעַ בָּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוּמָת׃ יב וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ
הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה׃
שלישי יג וַיִּגְדַּל הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל עַד כִּי־גָדַל מְאֹד׃
יד וַיְהִי־לוֹ מִקְנֵה־צֹאן וּמִקְנֵה בָקָר וַעֲבֻדָּה רַבָּה וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ
פְּלִשְׁתִּים׃ טו וְכָל הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ עַבְדֵי אָבִיו בִּימֵי
אַבְרָהָם אָבִיו סִתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים וַיְמַלְאוּם עָפָר׃ טז וַיֹּאמֶר
אֲבִימֶלֶךְ אֶל־יִצְחָק לֵךְ מֵעִמָּנוּ כִּי־עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד׃ יז וַיֵּלֶךְ

בֵּאוּר.

ח) מְצַחֵק אֶת ... — מִשְׁתַּעֲשֵׁעַ עִם.

ט) פֶּן־אָמוּת עָלֶיהָ — פֶּן יַהַרְגוּנִי בִּשְׁבִילָהּ.

י) כִּמְעַט שָׁכַב — אֶפְשָׁר הָיָה הַדָּבָר שֶׁיִּשְׁכַּב ... מִפְּנֵי שֶׁנֶּחְשְׁבָה לִפְנוּיָה.

יא) הַנֹּגֵעַ בָּאִישׁ הַזֶּה — לְרָעָה. יוּמָת — [מָקוֹר: מ ו ת, ע״ו; הָפְעַל: הוּמַת].

יב) מֵאָה שְׁעָרִים — פִּי מֵאָה, מֵאָה פְּעָמִים יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁזָּרַע. שַׁעַר=שִׁעוּר, מִדָּה.

יג) וַיִּגְדַּל הָאִישׁ — הֶעֱשִׁיר. וְגָדֵל — [שֵׁם־תֹּאַר בִּמְקוֹם הַמָּקוֹר: גָּדֹל].

יד) עֲבֻדָּה — [שֵׁם קִבּוּץ לַעֲבָדִים]. וַעֲבֻדָּה רַבָּה — הַרְבֵּה עֲבָדִים. וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ — קִנְּאוּ בּוֹ, חָמְדוּ אֶת עָשְׁרוֹ.

טו) סִתְּמוּם — [פִּעֵל = סִתְּמוּן, וְכֵן: „וַיְמַלְאוּן", וּבָאָה מֵם תַּחַת נוּן, כִּי בְּאֵר הוּא מִמִּין נְקֵבָה] סָתְמוּ אוֹתָן, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ מַיִם לְהַשְׁקוֹת עֲדָרָיו. אֶת הַבְּאֵרוֹת הָיוּ סוֹתְמִים בִּשְׁעַת מִלְחָמָה (מְלָכִים ב׳ ג׳, כ״ה).

טז) כִּי־עָצַמְתָּ — גָּדַלְתָּ, עָשַׁרְתָּ, וּבְעָשְׁרְךָ אַתָּה מְעוֹרֵר קִנְאָה בְּקֶרֶב הָעָם.

רַשִׁ״י.

אמר לו: אל תרד מצרימה, שאתה עולה תמימה, ואין חוצה לארץ כְּדָאִית לָךְ. יב) בָּאָרֶץ הַהִוא — אף על פי שאינה חשובה כארץ ישראל עצמה. בַּשָּׁנָה הַהִוא — אף־על־פי שאינה כְּתִקּוּנָהּ, שהיתה שנת רעבון, [ובכל זאת מלא בה מאה שערים]. מֵאָה שְׁעָרִים — שֶׁאֲמָדוּהָ [העריכו, שָׁעֲרוּ אותה] כמה היא ראויה לעשות, ועשתה על אחת שאמדוה מאה. יג) כִּי־גָדַל מְאֹד — שהיו אומרים זבל פִּרְדוֹתָיו של יצחק, ולא כל כספו וזהבו של אבימלך.

כא וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ
יְהוָה וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃ כב וַיִּתְרֹצֲצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ
וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה׃
כג וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ שְׁנֵי גֹיִים* בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ
יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר׃ כד וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ
לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ׃ כה וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ
כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו׃ כו וְאַחֲרֵי־כֵן יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ
אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה

*גוים קרי.

בֵּאוּר.

כא) וַיֶּעְתַּר – הִתְפַּלֵּל, הִרְבָּה תַּחֲנוּנִים. לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ – עַל דְּבַר אִשְׁתּוֹ. וַיֵּעָתֶר – [נִפְעַל] קִבֵּל אֶת תְּפִלָּתוֹ, הִתְפַּיֵּס לְתַחֲנוּנָיו.

כב) וַיִּתְרֹצְצוּ – הִתְנוֹעֲעוּ וְדָחֲקוּ זֶה אֶת זֶה. אִם־כֵּן – אִם כֹּה יִגְדַּל צַעֲרִי. לָמָּה זֶּה אָנֹכִי – חַיָּה? לִדְרֹשׁ אֶת־יְיָ – מִפִּי נְבִיאֵי הַיָּמִים הָהֵם [רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק י״ח, פָּסוּק י״ח].

כג) וַיֹּאמֶר יְיָ לָהּ – עַל יְדֵי הַנָּבִיא בְּסִגְנוֹן נְבוּאָה:

שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ,
וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ,
וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ,
וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר.

שְׁנֵי גוֹיִם – אֱדוֹם וְיִשְׂרָאֵל. לְאֻמִּים – [לְאֹם] עַמִּים. יֶאֱמָץ – יֶחֱזַק. וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ – כָּל עַם יִתְאַמֵּץ לְהִתְגַּבֵּר עַל הַשֵּׁנִי, עַל כֵּן הֵם מִתְרוֹצְצִים בְּקִרְבָּהּ. וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר – וְהַגָּדוֹל יַעֲבֹד אֶת הַצָּעִיר; לְפִי הַחֹק הָעַתִּיק הָיָה הַבֵּן הַבְּכוֹר רֹאשׁ הַבַּיִת הַשַּׁלִּיט עַל אֶחָיו הַצְּעִירִים: וּפֹה יִהְיֶה הַהֶפֶךְ: הַצָּעִיר יִהְיֶה הַשַּׁלִּיט. נְבוּאָה זוֹ נִתְקַיְּמָה בִּימֵי דָוִד: „וַיְהִי כָל אֱדוֹם עֲבָדִים לְדָוִד״. (שְׁמוּאֵל ב׳, פֶּרֶק ח׳, י״ד).

כד) וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת – הִגִּיעָה הָעֵת שֶׁהָיְתָה צְרִיכָה לָלֶדֶת. תוֹמִם – [תְּאוֹמִים].

כה) אַדְמוֹנִי – עוֹרוֹ הָיָה אָדֹם. כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר – וְכָל גּוּפוֹ הָיָה מְכֻסֶּה שֵׂעָר כְּאַדֶּרֶת, כִּלְבוּשׁ, מֵעוֹר חַיָּה. עֵשָׂו – פֵּרוּשׁוֹ בַּעֲרָבִית: שָׂעִיר, מְכֻסֶּה שֵׂעָר.

כו) וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו – כְּאִלּוּ הִתְאַמֵּץ לָצֵאת הוּא רִאשׁוֹנָה וְלִהְיוֹת הַבְּכוֹר. וַיִּקְרָא – הַקּוֹרֵא [פֹּעַל סְתָמִי].

רַשִׁ״י.

ומקומה אנשי רֶשַׁע – ולא למדה ממעשיהם. כא) לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ – [נֹכַח=נֶגֶד] זה עומד בְּזָוִית זו ומתפלל, וְזוֹ [רבקה] עומדת בזוית זו ומתפללת. וַיֵּעָתֶר לוֹ – לו ולא לה, שאינה דומה תפלת צדיק בן רשע לתפלת צדיק בן צדיק. כב) וַיִּתְרֹצְצוּ – כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שֵׁם וָעֵבֶר, יעקב רץ וּמְפַרְכֵּס לצאת; עוברת על פתחי עבודת כוכבים [עבודת אֱלִילִים], עשו מפרכס לצאת. וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ – לבית מדרשו של שֵׁם, שיגיד לה, מה תְּהֵא בסופה. וַיֹּאמֶר יְיָ לָהּ – על ידי שליח. לְשֵׁם נאמר ברוח הקדש, והוא אמר לה.

בְּלֶדֶת אֹתָם׃ כז וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ
שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יוֹשֵׁב אֹהָלִים׃ כח וַיֶּאֱהַב יִצְחָק אֶת־
עֵשָׂו כִּי־צַיִד בְּפִיו וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב׃ כט וַיָּזֶד יַעֲקֹב
נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה וְהוּא עָיֵף׃ ל וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־
יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא מִן־הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל־
כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ אֱדוֹם׃ לא וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־

בֵּאוּר.

כז) יֹדֵעַ צַיִד – יוֹדֵעַ לָצוּד חַיּוֹת וְעוֹפוֹת. אִישׁ שָׂדֶה – אִישׁ מִדְבָּרִי קָשֶׁה; וְאֵין פֵּרוּשׁוֹ כְּמוֹ „אִישׁ הָאֲדָמָה" (לְמַעְלָה פֶּרֶק ט׳ ב׳): עוֹבֵד אֲדָמָה. אִישׁ תָּם – אִישׁ יָשָׁר, אוֹהֵב מְנוּחָה. יֹשֵׁב אֹהָלִים – רוֹעֶה צֹאן [רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק ד׳, כ׳: „אֲבִי יוֹשֵׁב אֹהֶל וּמִקְנֶה"]. אִישׁ תָּם מַקְבִּיל לְ„יוֹדֵעַ צַיִד". וְ„יֹשֵׁב אֹהָלִים" – מַקְבִּיל לְ„אִישׁ שָׂדֶה".

כח) כִּי־צַיִד בְּפִיו – צֵידוֹ [שֶׁל עֵשָׂו] בְּפִיו [שֶׁל יִצְחָק], כְּלוֹמַר: כִּי הֶאֱכִילוֹ תָּמִיד מִצֵּידוֹ.

כט) וַיָּזֶד – [מָקוֹר: זוּד, זִיד; הִפְעִיל: הֵזִיד; עָתִיד מְהֻפָּךְ]. וַיָּזֶד ... נָזִיד – בִּשֵּׁל תַּבְשִׁיל שֶׁל עֲדָשִׁים. עָיֵף – רָעֵב וְצָמֵא; הַיָּגֵעַ צָרִיךְ לִמְנוּחָה, וְהֶעָיֵף – לְמַאֲכָל וּמַשְׁקֶה.

ל) הַלְעִיטֵנִי – תֵּן לִי לִבְלֹעַ; מִבְטָא הֲמוֹנִי גַּס, תַּחַת: הַאֲכִילֵנִי. מִן הָאָדֹם הָאָדֹם – לְשׁוֹן רְעַבְתָּן וְלָהוּט אַחֲרֵי הַמַּאֲכָל הָאָדֹם הֶחָבִיב לוֹ. עַל־כֵּן – בִּשְׁבִיל שֶׁנּוֹלַד אַדְמוֹנִי וְאָהַב אֶת הַתַּבְשִׁיל הָאָדֹם. קָרָא – הַקּוֹרֵא.

לא) מִכְרָה – [מִכְרָה, מְכֹר, וְהִיא תְּמוּנַת הַבַּקָּשָׁה]. כַּיּוֹם – עַתָּה, תֵּכֶף, קֹדֶם שֶׁאַלְעִיטְךָ. בְּכֹרָתְךָ – הַבְּכוֹר הוּא רֹאשׁ הַמִּשְׁפָּחָה וַאֲדוֹן לְאֶחָיו אַחֲרֵי מוֹת הָאָב, וְיוֹרֵשׁ פִּי שְׁנַיִם; וְזוֹהִי זְכוּת הַבְּכוֹרָה. מִכְרָה ... בְּכֹרָתְךָ לִי – מְכֹר לִי אֶת זְכוּת הַבְּכוֹרָה, שֶׁאֲנִי אֶהְיֶה אֲדוֹן הַמִּשְׁפָּחָה אַחַר מוֹת אָבִינוּ.

רַשִׁ"י.

יִפָּרֵדוּ – זה לרשעו וזה לתומו. כז) וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים – כל זמן שהיו קטנים לא היו נִכָּרִים במעשיהם, ואין אדם מדקדק בהם מה טיבם; כֵּיוָן שנעשו בני שלש עשרה שנה, זה פרש לבתי מדרשות, וזה פרש לעבודת כוכבים. אִישׁ שָׂדֶה – אדם בטל וצד בקשתו חיות ועופות. אִישׁ תָּם – אינו בקי בכל אלה, אלא כְּלִבּוֹ כן פיו. מי שאינו חָרִיף לרמות נקרא תָּם. יֹשֵׁב אֹהָלִים – אהלו של שֵׁם ואהלו של עֵבֶר. כח) כִּי צַיִד בְּפִיו – שידע לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואלו: אבא, היאך [איך] מעשרין את המלח ואת התבן? כְּסָבוּר [חשב] אביו, שהוא מדקדק במצות. ל) מִן־הָאָדֹם הָאָדֹם – עדשים אדומות. ואותו יום מת אברהם, שלא יראה את עשו בן בנו יוצא לְתַרְבּוּת רעה, ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב"ה; ובִשֵּׁל יעקב עדשים להברות [להאכיל] את [יצחק אביו] הָאָבֵל. ולמה עדשים? שֶׁדּוֹמוֹת לגלגל, שהאבלות גלגל החוזר בעולם. לא) מִכְרָה כַיּוֹם – כיום שהוא ברור, כך מכור לי מכירה ברורה. בְּכֹרָתְךָ – לפי שהעבודה [להקריב קרבנות] בבכורות,

כה,

א וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ קְטוּרָה׃ ב וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־
זִמְרָן וְאֶת־יָקְשָׁן וְאֶת־מְדָן וְאֶת־מִדְיָן וְאֶת־יִשְׁבָּק וְאֶת־שׁוּחַ׃
ג וְיָקְשָׁן יָלַד אֶת־שְׁבָא וְאֶת־דְּדָן וּבְנֵי דְדָן הָיוּ אַשּׁוּרִם
וּלְטוּשִׁם וּלְאֻמִּים׃ ד וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנֹךְ וַאֲבִידָע
וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי קְטוּרָה׃ ה וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת־כָּל־
אֲשֶׁר־לוֹ לְיִצְחָק׃ ו וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן
אַבְרָהָם מַתָּנֹת וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה
אֶל־אֶרֶץ קֶדֶם׃ ז וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר־חָי מְאַת
שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים׃ ח וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם
בְּשֵׂיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׂבֵעַ וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃ ט וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ
יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בָּנָיו אֶל־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֶל־שְׂדֵה עֶפְרֹן
בֶּן־צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מַמְרֵא׃ י הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־קָנָה
אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי־חֵת שָׁמָּה קֻבַּר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ׃
יא וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיֵּשֶׁב
יִצְחָק עִם־בְּאֵר לַחַי רֹאִי׃ פ שביעי יב וְאֵלֶּה תֹּלְדֹת יִשְׁמָעֵאל
בֶּן־אַבְרָהָם אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם׃
יג וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמֹתָם לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר

בֵּאוּר.

א) וַיִּקַּח אִשָּׁה – פִּלֶּגֶשׁ, וְגַם הָגָר נִקְרָאָה „אִשָּׁה" (לְמַעְלָה ט"ז פֶּרֶק ט"ז, ג').

ו) וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים–בְּנֵי הָגָר וּקְטוּרָה. קֵדְמָה-מִזְרָחָה. אֶל אֶרֶץ קֶדֶם–אֶרֶץ עֲרָב.

ז) אֲשֶׁר־חָי–חָיָה. מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים–לְפִי זֶה חַי עוֹד אַבְרָהָם חָמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּחַיֵּי יַעֲקֹב וְעֵשָׂו, שֶׁנּוֹלְדוּ בִּשְׁנַת הַשִּׁשִּׁים לְיִצְחָק, וְאַבְרָהָם הָיָה אָז בֶּן מֵאָה וְשִׁשִּׁים.

ח) וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשֵׂיבָה טוֹבָה – כְּמוֹ שֶׁהִבְטִיחָהוּ אֱלֹהִים: „וְאַתָּה... תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה" (לְמַעְלָה פֶּרֶק ט"ו, ט"ז). וְשָׂבֵעַ–תַּעֲנוּגוֹת הַחַיִּים. וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו – מֵת וַיֵּאָסֵף אֶל אֲבוֹתָיו, שֶׁמֵּתוּ גַּם הֵם, וּבְמוֹתוֹ הִתְחַבֵּר אֲלֵיהֶם.

יא) וַיְבָרֶךְ... אֶת־יִצְחָק–כְּמוֹ שֶׁהִבְטִיחַ אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם. עִם־בְּאֵר לַחַי רֹאִי – אֵצֶל בְּאֵר לַחַי רֹאִי.

רַשִׁ"י.

ט) יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל – מִכַּאן, שעשה ישמעאל תְּשׁוּבָה והוליך את יצחק והצעיר ממנו לפניו. וזוהי „שֵׂיבָה טוֹבָה" שנאמרה לאברהם.

יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם: יד וּמִשְׁמָע וְדוּמָה
וּמַשָּׂא: טו חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וָקֵדְמָה: מפטיר טז אֵלֶּה הֵם
בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאֵלֶּה שְׁמֹתָם בְּחַצְרֵיהֶם וּבְטִירֹתָם שְׁנֵים־עָשָׂר
נְשִׂיאִם לְאֻמֹּתָם: יז וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאַת שָׁנָה
וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים וַיִּגְוַע וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו:
יח וַיִּשְׁכְּנוּ מֵחֲוִילָה עַד־שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרַיִם בֹּאֲכָה
אַשּׁוּרָה עַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו נָפָל: פ פ פ

תּוֹלְדוֹת.

יט וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת־יִצְחָק:
כ וַיְהִי יִצְחָק בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה בַּת־
בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּׁה:

בֵּאוּר.

יג) נְבָיֹת – רֹאשׁ אֶחָד מִגְּדוֹלֵי שִׁבְטֵי עֲרָב, הַיָּדוּעַ בְּשֵׁם נַבָּט, שֶׁמָּשְׁלוּ בְּמִדְבַּר עֲרָב–סוּרְיָה בִּתְקוּפַת הָרוֹמָאִים, עַד שֶׁבָּא אַדְרִיָּנוּס וְהֶחֱרִיב אֶת מְקוֹמוֹת מוֹשְׁבוֹתָם. הֵם הָיוּ יְדוּעִים כִּמְגַדְּלֵי צֹאן וּבָקָר: [„אֵילֵי נְבָיוֹת" (יְשַׁעְיָהוּ ס׳, ז׳)]. קֵדָר – רֹאשׁ שֵׁבֶט עֲרָבִי, שֶׁיָּשַׁב אֵצֶל הַנַּבָּטִים, גַּם הֵם הָיוּ מְגַדְּלֵי צֹאן [„צֹאן קֵדָר" (שָׁם)]. אַדְבְּאֵל – שֵׁבֶט עֲרָבִי, שֶׁיָּשַׁב עַל גְּבוּל מִצְרַיִם.

יד) מִשְׁמָע – שֵׁם הַר בְּמִדְבַּר סוּרְיָה. דוּמָה – שֵׁבֶט הַיּוֹשֵׁב עַל גְּבוּל סוּרְיָה.

טו) תֵּימָא–שֵׁבֶט הַיּוֹשֵׁב בַּדֶּרֶךְ הַהוֹלֶכֶת מִמֶּכָּה לְדַמֶּשֶׂק. מְקוֹמוֹת מְגוּרָם שֶׁל יֶתֶר הַשְּׁבָטִים אֵינָם יְדוּעִים.

טז) בְּחַצְרֵיהֶם–חָצֵר = כְּפָר, אוֹ מוֹשָׁב, שֶׁאֵינוֹ מֻקָּף חוֹמָה. וּבְטִירֹתָם – טִירוֹת – מַחֲנוֹת אֹהָלִים לְאַנְשֵׁי מִקְנֶה. לְאֻמֹּתָם – לְשִׁבְטֵיהֶם.

יח) אַשּׁוּר – אַשּׁוּר זֶה שֵׁם שֵׁבֶט בֵּדוּאִי בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ כְּנַעַן, וְאֵין זֶה אַשּׁוּר, שֶׁיָּשַׁב עַל נְהַר חִדֶּקֶל. נָפָל – יָשַׁב, שָׁכַן.

כ) בְּקַחְתּוֹ–[שֵׁם הַפֹּעַל בִּנְטִיָּה; מְקוֹר לָקֹחַ, פ״ל כְּפ״נ] כַּאֲשֶׁר לָקַח. פַּדָּן–פַּדַּ נָּא בָּעֲרָבִית: צֶמֶד בָּקָר חוֹרְשׁוֹת, וּבְדֶרֶךְ הַשְׁאָלָה: מִדַּת־שָׂדֶה יְדוּעָה. מִפַּדַּן אֲרָם – מִשְּׂדֵה אֲרָם, כְּלוֹמַר: מֵאֶרֶץ אֲרָם, וְהוּא צְפוֹן אֲרַם נַהֲרַיִם. אֲחוֹת לָבָן – מַזְכִּיר כָּאן אֶת לָבָן בִּשְׁבִיל מְאֹרְעוֹת יַעֲקֹב עִמּוֹ.

רַשִׁ״י.

כ) רִבְקָה בַּת בְּתוּאֵל אֲחוֹת לָבָן מִפַּדַּן אֲרָם – וכי עֲדַיִן לא נכתב, שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם? אלא להגיד שִׁבְחָהּ: שהיתה בת רשע, ואחות רָשָׁע,

אֲכַלֶּה לְדַבֵּר אֶל־לִבִּי וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ
וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתִּשְׁאָב וָאֹמַר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי נָא׃ מו וַתְּמַהֵר
וַתּוֹרֶד כַּדָּהּ מֵעָלֶיהָ וַתֹּאמֶר שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה וָאֵשְׁתְּ
וְגַם הַגְּמַלִּים הִשְׁקָתָה׃ מז וָאֶשְׁאַל אֹתָהּ וָאֹמַר בַּת־מִי אַתְּ
וַתֹּאמֶר בַּת־בְּתוּאֵל בֶּן־נָחוֹר אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ מִלְכָּה וָאָשִׂם
הַנֶּזֶם עַל־אַפָּהּ וְהַצְּמִידִים עַל־יָדֶיהָ׃ מח וָאֶקֹּד וָאֶשְׁתַּחֲוֶה
לַיהוָה וָאֲבָרֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר הִנְחַנִי
בְּדֶרֶךְ אֱמֶת לָקַחַת אֶת־בַּת־אֲחִי אֲדֹנִי לִבְנוֹ׃ מט וְעַתָּה אִם־
יֶשְׁכֶם עֹשִׂים חֶסֶד וֶאֱמֶת אֶת־אֲדֹנִי הַגִּידוּ לִי וְאִם־לֹא הַגִּידוּ
לִי וְאֶפְנֶה עַל־יָמִין אוֹ עַל־שְׂמֹאל׃ נ וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל
וַיֹּאמְרוּ מֵיְהוָה יָצָא הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ־טוֹב׃
נא הִנֵּה־רִבְקָה לְפָנֶיךָ קַח וָלֵךְ וּתְהִי אִשָּׁה לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ כַּאֲשֶׁר
דִּבֶּר יְהוָה׃ נב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עֶבֶד אַבְרָהָם אֶת־דִּבְרֵיהֶם
וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה לַיהוָה׃ חמישי נג וַיּוֹצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי
זָהָב וּבְגָדִים וַיִּתֵּן לְרִבְקָה וּמִגְדָּנֹת נָתַן לְאָחִיהָ וּלְאִמָּהּ׃
נד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עִמּוֹ וַיָּלִינוּ וַיָּקוּמוּ בַבֹּקֶר
וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֻנִי לַאדֹנִי׃ נה וַיֹּאמֶר אָחִיהָ וְאִמָּהּ תֵּשֵׁב הַנַּעֲרָ*
אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עָשׂוֹר אַחַר תֵּלֵךְ׃ נו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־
תְּאַחֲרוּ אֹתִי וַיהוָה הִצְלִיחַ דַּרְכִּי שַׁלְּחוּנִי וְאֵלְכָה לַאדֹנִי׃

*הנערה קרי

בֵּאוּר.

מח) הִנְחַנִי — נְחָנִי, נָהַג אוֹתִי.

מט) אִם־יֶשְׁכֶם עֹשִׂים — אִם רוֹצִים אַתֶּם לַעֲשׂוֹת. חֶסֶד וֶאֱמֶת — חֶסֶד בֶּאֱמוּנָה וּבְלֵב שָׁלֵם. אֶת־אֲדֹנִי — עִם אֲדֹנִי.

נ) מֵיְיָ יָצָא הַדָּבָר — עַל יְדֵי קִיּוּם הַנַּחַשׁ עַל עֵין הַמַּיִם. רַע אוֹ־טוֹב — כְּלוֹמַר: לֹא נוּכַל דַּבֵּר מְאוּמָה.

נא) הִנֵּה־רִבְקָה לְפָנֶיךָ — בִּרְשׁוּתְךָ.

נג) וּמִגְדָּנֹת — מַתָּנוֹת; וְזֶהוּ הַמֹּהַר, מְחִיר הַכַּלָּה, שֶׁהָיוּ נוֹתְנִים לְהוֹרֶיהָ.

נה) יָמִים, אוֹ עָשׂוֹר — יָמִים אֲחָדִים, אוֹ עֲשָׂרָה יָמִים. וְיֵשׁ מְבָאֲרִים: שָׁנָה, אוֹ עֲשָׂרָה חֳדָשִׁים.

נו) אַל־תְּאַחֲרוּ אֹתִי — אַל תְּעַכְּבוּ אוֹתִי פֹּה. וַיְיָ הִצְלִיחַ דַּרְכִּי — אַחֲרֵי שֶׁיְיָ הִצְלִיחַ דַּרְכִּי, אֲנִי רוֹצֶה לָשׁוּב מַהֵר אֶל אֲדֹנִי.

רַשִׁ״י.

נתנו הלה ברמיזה. נ) וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל — רשע היה, וקפץ [ומהר] לענות לפני אביו.
נג) וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה — מכאן, שמודים על בשורה טובה.

נז וַיֹּאמְר֖וּ נִקְרָ֣א לַֽנַּעֲרָ֑* וְנִשְׁאֲלָ֖ה אֶת־פִּֽיהָ׃ נח וַיִּקְרְא֤וּ לְרִבְקָה֙
וַיֹּאמְר֣וּ אֵלֶ֔יהָ הֲתֵֽלְכִ֖י עִם־הָאִ֣ישׁ הַזֶּ֑ה וַתֹּ֖אמֶר אֵלֵֽךְ׃ נט וַֽיְשַׁלְּח֛וּ
אֶת־רִבְקָ֥ה אֲחֹתָ֖ם וְאֶת־מֵֽנִקְתָּ֑הּ וְאֶת־עֶ֥בֶד אַבְרָהָ֖ם וְאֶת־
אֲנָשָֽׁיו׃ ס וַיְבָרְכ֤וּ אֶת־רִבְקָה֙ וַיֹּ֣אמְרוּ לָ֔הּ אֲחֹתֵ֕נוּ אַ֥תְּ הֲיִ֖י
לְאַלְפֵ֣י רְבָבָ֑ה וְיִירַ֣שׁ זַרְעֵ֔ךְ אֵ֖ת שַׁ֥עַר שֹׂנְאָֽיו׃ סא וַתָּ֨קָם רִבְקָ֜ה
וְנַעֲרֹתֶ֗יהָ וַתִּרְכַּ֙בְנָה֙ עַל־הַגְּמַלִּ֔ים וַתֵּלַ֖כְנָה אַחֲרֵ֣י הָאִ֑ישׁ וַיִּקַּ֥ח
הָעֶ֛בֶד אֶת־רִבְקָ֖ה וַיֵּלַֽךְ׃ סב וְיִצְחָק֙ בָּ֣א מִבּ֔וֹא בְּאֵ֖ר לַחַ֣י רֹאִ֑י
וְה֥וּא יֹשֵׁ֖ב בְּאֶ֥רֶץ הַנֶּֽגֶב׃ סג וַיֵּצֵ֥א יִצְחָ֛ק לָשׂ֥וּחַ בַּשָּׂדֶ֖ה לִפְנ֣וֹת
עָ֑רֶב וַיִּשָּׂ֤א עֵינָיו֙ וַיַּ֔רְא וְהִנֵּ֥ה גְמַלִּ֖ים בָּאִֽים׃ סד וַתִּשָּׂ֤א רִבְקָה֙
אֶת־עֵינֶ֔יהָ וַתֵּ֖רֶא אֶת־יִצְחָ֑ק וַתִּפֹּ֖ל מֵעַ֥ל הַגָּמָֽל׃ סה וַתֹּ֣אמֶר
אֶל־הָעֶ֗בֶד מִֽי־הָאִ֤ישׁ הַלָּזֶה֙ הַהֹלֵ֤ךְ בַּשָּׂדֶה֙ לִקְרָאתֵ֔נוּ וַיֹּ֥אמֶר
הָעֶ֖בֶד ה֣וּא אֲדֹנִ֑י וַתִּקַּ֥ח הַצָּעִ֖יף וַתִּתְכָּֽס׃ סו וַיְסַפֵּ֥ר הָעֶ֖בֶד
לְיִצְחָ֑ק אֵ֥ת כָּל־הַדְּבָרִ֖ים אֲשֶׁ֥ר עָשָֽׂה׃ סז וַיְבִאֶ֣הָ יִצְחָ֗ק
הָאֹ֙הֱלָה֙ שָׂרָ֣ה אִמּ֔וֹ וַיִּקַּ֧ח אֶת־רִבְקָ֛ה וַתְּהִי־ל֥וֹ לְאִשָּׁ֖ה וַיֶּאֱהָבֶ֑הָ
וַיִּנָּחֵ֥ם יִצְחָ֖ק אַחֲרֵ֥י אִמּֽוֹ׃ פ ששי

*לנערה קרי

בֵּאוּר.

נז) וְנִשְׁאֲלָה אֶת־פִּיהָ – אִם הִיא מַסְכִּימָה לָלֶכֶת תֵּכֶף, אוֹ תִתְעַכֵּב עוֹד פֹּה.

נט) וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־רִבְקָה – הָלְכוּ לְלַוֹּתָהּ. מֵנִקְתָּהּ – [מֵינֶקֶת] וּשְׁמָהּ דְּבוֹרָה. הָיוּ רְגִילִים לָתֵת שִׁלּוּחִים לַכַּלָּה אֶת מֵנִקְתָּהּ, שֶׁהָיְתָה לָהּ לְאוֹמֶנֶת וְגִדְּלָה אוֹתָהּ כְּאֵם.

ס) רְבָבָה – רִבּוֹא, עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים. הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה – כְּלוֹמַר: זַרְעֵךְ יִרְבֶּה מְאֹד.

סב) בָּא מִבּוֹא – חָזַר מִבִּיאָתוֹ, שֶׁהָלַךְ לִבְאֵר לַחַי רֹאִי.

סג) לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה – לְטַיֵּל, בֵּין שִׂיחֵי הַשָּׂדֶה. לִפְנוֹת עָרֶב – לְעֵת שֶׁפָּנָה הָעֶרֶב לָבֹא.

סד) וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל – צָנְחָה, נָטְתָה מַהֵר לָרֶדֶת מִפְּנֵי הַנִּמּוּס, לְמַרְאֵה אִישׁ נִכְבָּד הַהוֹלֵךְ לִקְרָאתָהּ.

סה) הַצָּעִיף – מִטְפַּחַת, שֶׁנְּשֵׁי הַמִּזְרָח מְכַסּוֹת בָּהּ אֶת פְּנֵיהֶן; אֲבָל מִפְּנֵי הָעֶבֶד לֹא חָשְׁשָׁה לְהִתְכַּסּוֹת, שֶׁאֵין בּוֹשָׁה בִּפְנֵי עֲבָדִים. וַתִּתְכָּס- [=וַתִּתְכַּסֶּה; הִתְפַּעֵל, עָתִיד מְקֻצָּר].

סז) הָאֹהֱלָה - אֹהֶל - שָׂרָה אִמּוֹ.

רַשִׁ״י.

סו) וַיְסַפֵּר הָעֶבֶד – גִּלָּה לוֹ נִסִּים שנעשו לו: שקפצה לו הארץ ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו.

סז) וַיְבִיאֶהָ הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ – וַיְבִיאֶהָ האהלה – והרי היא שרה אמו: כלומר ונעשית שרה אמו; שכל זמן ששרה קַיֶּמֶת, היה נר דולק מערב שבת לערב שבת, וְהַבְּרָכָה מְצוּיָה [רגילה] בְּעִסָּה, וענן קשור על האהל; וּמִשֶּׁמֵּתָה פָּסְקוּ; וכשבאת [כשבאה] רבקה חזרו.

מִשְׁתָּאֵה לָהּ מַחֲרִישׁ לָדַעַת הַהִצְלִיחַ יְהוָה דַּרְכּוֹ אִם־לֹא׃
כב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב
בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל־יָדֶיהָ עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם׃
כג וַיֹּאמֶר בַּת־מִי אַתְּ הַגִּידִי נָא לִי הֲיֵשׁ בֵּית־אָבִיךְ מָקוֹם לָנוּ
לָלִין׃ כד וַתֹּאמֶר אֵלָיו בַּת־בְּתוּאֵל אָנֹכִי בֶּן־מִלְכָּה אֲשֶׁר
יָלְדָה לְנָחוֹר׃ כה וַתֹּאמֶר אֵלָיו גַּם־תֶּבֶן גַּם־מִסְפּוֹא רַב עִמָּנוּ
גַּם־מָקוֹם לָלוּן׃ כו וַיִּקֹּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַיהוָה׃ רביעי כז וַיֹּאמֶר
בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא עָזַב חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ
מֵעִם אֲדֹנִי אָנֹכִי בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי יְהוָה בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי׃ כח וַתָּרָץ
הַנַּעַר* וַתַּגֵּד לְבֵית אִמָּהּ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ כט וּלְרִבְקָה אָח
וּשְׁמוֹ לָבָן וַיָּרָץ לָבָן אֶל־הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל־הָעָיִן׃ ל וַיְהִי׀
כִּרְאֹת אֶת־הַנֶּזֶם וְאֶת־הַצְּמִדִים עַל־יְדֵי אֲחֹתוֹ וּכְשָׁמְעוֹ אֶת־
דִּבְרֵי רִבְקָה אֲחֹתוֹ לֵאמֹר כֹּה־דִבֶּר אֵלַי הָאִישׁ וַיָּבֹא אֶל־
הָאִישׁ וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַגְּמַלִּים עַל־הָעָיִן׃ לא וַיֹּאמֶר בּוֹא בְּרוּךְ
יְהוָה לָמָּה תַעֲמֹד בַּחוּץ וְאָנֹכִי פִּנִּיתִי הַבַּיִת וּמָקוֹם לַגְּמַלִּים׃
לב וַיָּבֹא הָאִישׁ הַבַּיְתָה וַיְפַתַּח הַגְּמַלִּים וַיִּתֵּן תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא

*הנערה קרי

בֵּאוּר.

כא) מִשְׁתָּאֵה—[מָקוֹר: שׁ א ה, הִתְפַּעֵל: הִשְׁתָּאָה] מִשְׁתּוֹמֵם. מִתְפַּלֵּא. מַחֲרִישׁ — שׁוֹתֵק וּמַבִּיט בְּהִשְׁתּוֹמְמוּת. הַהִצְלִיחַ יְיָ דַּרְכּוֹ, אִם לֹא — אוּלַי הִיא כְּנַעֲנִית.

כב) בֶּקַע — חֲצִי הַשֶּׁקֶל. צָמִיד — טַבַּעַת שֶׁל הַיָּד וְהַזְּרוֹעַ. וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב — וַיָּשֶׂם עַל אַפָּהּ. וּשְׁנֵי צְמִידִים — שָׂם עַל־יָדֶיהָ. עֲשָׂרָה זָהָב — עֲשָׂרָה שְׁקָלִים זָהָב.

כה) מִסְפּוֹא — מַאֲכַל בְּהֵמָה, תְּבוּאָה מְעֹרֶבֶת בְּמֹץ. לָלוּן — וְלָלִין עַיֵּ׳, שְׁתֵּי תְמוּנוֹת לְפֹעַל אֶחָד: ל ו ן-לִין, וְהֶעָתִיד: אָלִין].

כו) וַיִּקֹּד — [מָקוֹר; ק ד ד-קָדַד, עַ״ע. עָתִיד ב׳] כָּפַף רֹאשׁוֹ וְהִשְׁתַּחֲוָה.

כז) נָחַנִי — [נָחָה, פ״נ וְל״ה, וְהֶעָתִיד בָּא בִּתְמוּנַת הִפְעִיל: אַ נְ חֶ ה] הוֹלִיכַנִי. בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי — אֶל בֵּית קְרוֹבֵי אֲדֹנִי.

ל) כִּרְאֹת—[=כִּרְאוֹתוֹ]. וַיְהִי כִּרְאֹת — הַכָּתוּב מְבָאֵר מַדּוּעַ רָץ אֶל הָאִישׁ.

לב) וַיָּבֹא הָאִישׁ — הָעֶבֶד. וַיְפַתַּח—

רַשִׁ״י.

ליכנס לביתו של אברהם. כג) וַיֹּאמֶר בַּת מִי אַתְּ— לאחר שנתן לה שְׁאָלָהּ, לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם, שהצליח הקב״ה דרכו: לב) וַיְפַתַּח – התיר זָמָם [מחסום] שלהם, שהיה

לִגְמַלִּים וּמַיִם לִרְחֹץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃
לג וַיִּישַׂם* לְפָנָיו לֶאֱכֹל וַיֹּאמֶר לֹא אֹכַל עַד אִם־דִּבַּרְתִּי דְּבָרָי
וַיֹּאמֶר דַּבֵּר׃ לד וַיֹּאמַר עֶבֶד אַבְרָהָם אָנֹכִי׃ לה וַיהוָה בֵּרַךְ
אֶת־אֲדֹנִי מְאֹד וַיִּגְדָּל וַיִּתֶּן־לוֹ צֹאן וּבָקָר וְכֶסֶף וְזָהָב וַעֲבָדִם
וּשְׁפָחֹת וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃ לו וַתֵּלֶד שָׂרָה אֵשֶׁת אֲדֹנִי בֵן
לַאדֹנִי אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃ לז וַיַּשְׁבִּעֵנִי
אֲדֹנִי לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי
יֹשֵׁב בְּאַרְצוֹ׃ לח אִם־לֹא אֶל־בֵּית־אָבִי תֵּלֵךְ וְאֶל־מִשְׁפַּחְתִּי
וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי׃ לט וָאֹמַר אֶל־אֲדֹנִי אֻלַי לֹא־תֵלֵךְ הָאִשָּׁה
אַחֲרָי׃ מ וַיֹּאמֶר אֵלָי יְהוָה אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו יִשְׁלַח
מַלְאָכוֹ אִתָּךְ וְהִצְלִיחַ דַּרְכֶּךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִמִּשְׁפַּחְתִּי
וּמִבֵּית אָבִי׃ מא אָז תִּנָּקֶה מֵאָלָתִי כִּי תָבוֹא אֶל־מִשְׁפַּחְתִּי
וְאִם־לֹא יִתְּנוּ לָךְ וְהָיִיתָ נָקִי מֵאָלָתִי׃ מב וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל־הָעָיִן
וָאֹמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אִם־יֶשְׁךָ־נָּא מַצְלִיחַ דַּרְכִּי
אֲשֶׁר אָנֹכִי הֹלֵךְ עָלֶיהָ׃ מג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם
וְהָיָה הָעַלְמָה הַיֹּצֵאת לִשְׁאֹב וְאָמַרְתִּי אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא
מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃ מד וְאָמְרָה אֵלַי גַּם־אַתָּה שְׁתֵה וְגַם לִגְמַלֶּיךָ
אֶשְׁאָב הִוא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הֹכִיחַ יְהוָה לְבֶן־אֲדֹנִי׃ מה אֲנִי טֶרֶם

*וַיּוּשַׂם קרי

בֵּאוּר.

לָבָן הִתִּיר אֶת הָרְצוּעוֹת מֵעֲלֵיהֶם. לִרְחֹץ רַגְלָיו — שֶׁל הָעֶבֶד.

לג) וַיִּישָׂם — [הַקְּרִי: וַיּוּשָׂם, וְהוּא הָפְעַל מִמְּקוֹר שִׂים-הוּשַׂם, ע"ו] שָׂמוּ לְפָנָיו. וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: וַיָּשֶׂם פָּעַל: לָבָן שָׂם לְפָנָיו לֶאֱכֹל. עַד אִם־דִּבַּרְתִּי — עַד אֲשֶׁר אֶגְמֹר לְדַבֵּר. וַיֹּאמֶר — לָבָן.

לו) אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ — אַחֲרֵי בֹּאָהּ בַּיָּמִים.
לח) אִם־לֹא — כִּי אִם [כָּל „אִם" שֶׁאַחֲרֵי שְׁבוּעָה הוּא לִשְׁלִילָה: „אִם תִּשְׁקֹר לִי" (לְעֵיל כ"א, כ"ג) וְ„אִם לֹא" — לְחִיּוּב].
מ) הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו — הָלַכְתִּי בִּדְרָכָיו.
מא) אָז תִּנָּקֶה — רַק אָז תִּנָּקֶה. מֵאָלָתִי — מִן הַשְּׁבוּעָה שֶׁהִשְׁבַּעְתִּיךָ. כִּי — כַּאֲשֶׁר.

רַשִׁ"י.

חוסם את פיהם. מב) וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל־הָעָיִן — היום יצאתי והיום באתי; מִכַּאן, שקפצה לו הארץ. אמר רַבִּי אַחָא, יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים, שהרי פרשה של אליעזר כפולה בתורה, והרבה גופי תורה [דברים עקריים שבתורה] לא

ב וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־עַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ הַמֹּשֵׁל בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ
שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי׃ ג וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּיהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם
וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי
אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ׃ ד כִּי אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי תֵּלֵךְ
וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי לְיִצְחָק׃ ה וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָעֶבֶד אוּלַי לֹא־
תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרַי אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת הֶהָשֵׁב אָשִׁיב
אֶת־בִּנְךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָצָאתָ מִשָּׁם׃ ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו
אַבְרָהָם הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תָּשִׁיב אֶת־בְּנִי שָׁמָּה׃ ז יְהוָה ׀ אֱלֹהֵי
הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לְקָחַנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי וַאֲשֶׁר
דִּבֶּר־לִי וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־לִי לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ
הַזֹּאת הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לְפָנֶיךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִשָּׁם׃
ח וְאִם־לֹא תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרֶיךָ וְנִקִּיתָ מִשְּׁבֻעָתִי זֹאת
רַק אֶת־בְּנִי לֹא תָשֵׁב שָׁמָּה׃ ט וַיָּשֶׂם הָעֶבֶד אֶת־יָדוֹ תַּחַת
יֶרֶךְ אַבְרָהָם אֲדֹנָיו וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל־הַדָּבָר הַזֶּה׃ שלישי י וַיִּקַּח
הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ וְכָל־טוּב אֲדֹנָיו
בְּיָדוֹ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־אֲרַם נַהֲרַיִם אֶל־עִיר נָחוֹר׃ יא וַיַּבְרֵךְ

בֵּאוּר.

ב) זָקֵן — לֹא בְשָׁנִים, כִּי אִם בַּחֲשִׁיבוּת. זְקַן בֵּיתוֹ — הוּא בֶּן־מֶשֶׁק הַבַּיִת, אֱלִיעֶזֶר. שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי — זֶה הָיָה מִנְהַג שְׁבוּעַת עֶבֶד לַאֲדֹנָיו: לָשׂוּם יָדוֹ תַּחַת יֶרֶךְ הָאָדוֹן, וְהָאָדוֹן יוֹשֵׁב וְהַיָּרֵךְ עַל הַיָּד, כְּאוֹמֵר: הִנֵּה יָדִי בִּרְשׁוּתְךָ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ.

ה) לֹא־תֹאבֶה — [מָקוֹר: אָבֹה, פ״א ול״ה] לֹא תַחְפֹּץ.

ז) וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לִי — בִּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים.

ח) וְנִקִּיתָ — [נקה, פ״נ ול״ה; נִפְעַל: הִנָּקֵה] תִּהְיֶה נָקִי, לֹא יִהְיֶה בְּךָ חֵטְא.

י) וְכָל־טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ — וּמִכָּל טוּב אֲדֹנָיו וְעָשְׁרוֹ לָקַח עִמּוֹ. אֶל־אֲרַם נַהֲרַיִם — אֲרַם שֶׁבֵּין שְׁנֵי נְהָרִים: פְּרָת וְחִדֶּקֶל. עִיר נָחוֹר — הִיא חָרָן.

יא) וַיַּבְרֵךְ — הִרְבִּיצָם עַל בִּרְכֵּיהֶם.

רַשִׁ״י.

ז) אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם — ולא אמר: „ואלהי הארץ"? אמר לו: עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ, שהרגלתיו בפי הבריות; אבל כשלקחני מבית אבי, היה אלהי השמים, ולא אלהי הארץ, שלא היו באי עולם מכירים בו, ושמו לא היה רגיל בארץ. י) מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו — נִכָּרִים היו משאר גמלים, שהיו יוצאים זמומים [פיהם היה חסום] מפני הגזל, שלא ירעו בשדות אחרים. וְכָל־טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ — שטר מתנה כתב ליצחק על כל נכסיו, כדי

הַגְּמַלִּים מִחוּץ לָעִיר אֶל־בְּאֵר הַמָּיִם לְעֵת עֶרֶב לְעֵת צֵאת
הַשֹּׁאֲבֹת׃ יב וַיֹּאמַר ׀ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם הַקְרֵה־נָא
לְפָנַי הַיּוֹם וַעֲשֵׂה־חֶסֶד עִם אֲדֹנִי אַבְרָהָם׃ יג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב
עַל־עֵין הַמָּיִם וּבְנוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר יֹצְאֹת לִשְׁאֹב מָיִם׃ יד וְהָיָה
הַנַּעֲרָ* אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיהָ הַטִּי־נָא כַדֵּךְ וְאֶשְׁתֶּה וְאָמְרָה שְׁתֵה
וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה אֹתָהּ הֹכַחְתָּ לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ אֵדַע
כִּי־עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם־אֲדֹנִי׃ טו וַיְהִי־הוּא טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר
וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת אֲשֶׁר יֻלְּדָה לִבְתוּאֵל בֶּן־מִלְכָּה אֵשֶׁת
נָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ׃ טז וְהַנַּעֲרָ* טֹבַת מַרְאֶה
מְאֹד בְּתוּלָה וְאִישׁ לֹא יְדָעָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתְּמַלֵּא כַדָּהּ
וַתָּעַל׃ יז וַיָּרָץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ וַיֹּאמֶר הַגְמִיאִינִי נָא מְעַט־מַיִם
מִכַּדֵּךְ׃ יח וַתֹּאמֶר שְׁתֵה אֲדֹנִי וַתְּמַהֵר וַתֹּרֶד כַּדָּהּ עַל־יָדָהּ
וַתַּשְׁקֵהוּ׃ יט וַתְּכַל לְהַשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר גַּם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב עַד
אִם־כִּלּוּ לִשְׁתֹּת׃ כ וַתְּמַהֵר וַתְּעַר כַּדָּהּ אֶל־הַשֹּׁקֶת וַתָּרָץ
עוֹד אֶל־הַבְּאֵר לִשְׁאֹב וַתִּשְׁאַב לְכָל־גְּמַלָּיו׃ כא וְהָאִישׁ

*הנערה קרי

בֵּאוּר.

לָנוּחַ. הַגָּמָל כְּשֶׁהוּא רוֹבֵץ, הוּא נוֹפֵל עַל בִּרְכָּיו. לְעֵת צֵאת הַשֹּׁאֲבוֹת – בְּשָׁעָה שֶׁיּוֹצְאוֹת מִן הָעִיר אֶל הַבְּאֵר הַנְּעָרוֹת הַשּׁוֹאֲבוֹת מָיִם. מִנְהַג הַנָּשִׁים לִשְׁאֹב מַיִם נוֹהֵג גַּם הַיּוֹם בְּאַרְצוֹת הַמִּזְרָח.

יב) הַקְרֵה־נָא – הַזְמֵן, הָכֵן לִי מִקְרֶה טוֹב.

יג) נִצָּב – עוֹמֵד. עַל־עֵין הַמָּיִם – [הַנִּפְרָד: עַיִן; בְּרַבִּים: עֲיָנוֹת (בְּהִבָּדֵל מִן עַיִן־עֵינַיִם), וְהַנִּסְמָךְ: עֵינוֹת] אֵצֶל בְּאֵר הַמַּיִם. וּבְנוֹת אַנְשֵׁי הָעִיר – הַבְּתוּלוֹת.

יד) הַטִּי – [מָקוֹר: נ ט ה, פ״נ וְל״ה; הִפְעִיל: הִטָּה]. הַטִּי־נָא – הוֹרִידִי, הַרְכִּינִי. הוֹכַחְתָּ – [מָקוֹר: י כ ח, פ״י; הִפְעִיל: הוֹכִחַ] יָעַדְתָּ; טוֹבַת־לֵב: כָּזוֹ רְאוּיָה לוֹ לְאִשָּׁה. וּבָהּ אֵדַע – בַּנַּעֲרָה הַזֹּאת אַכִּיר.

טז) וַתֵּרֶד הָעַיְנָה – אֶל הַמַּעְיָן, שֶׁהָיָה בְּמוֹרָד. וַתָּעַל – [פָּעַל, ל״ה] וְעָלְתָה.

יז) הַגְמִיאִינִי – [ג מ א – הַגְמֵא, הִפְעִיל] הַשְׁקִינִי, תְּנִי לִי לִשְׁתּוֹת.

יט) וַתְּכַל לְהַשְׁקֹתוֹ – וּכְשֶׁגָּמְרָה לְהַשְׁקוֹתוֹ. עַד אִם־כִּלּוּ לִשְׁתֹּת – עַד שֶׁיִּשְׁתּוּ לִרְוָיָה.

כ) וַתְּעַר – [= וַתְּעָרֶה, ל״ה, פִּעֵל; עָתִיד מְקֻצָּר, מִמָּקוֹר ע ר ה – גַּלֵּה, גָּלְתָה הַתַּחְתִּית שֶׁל הַכַּד עַל יְדֵי הֲרָקַת הַמַּיִם]. וַתְּעַר כַּדָּהּ – הֵרִיקָה: יָצְקָה יֶתֶר הַמַּיִם. אֶל הַשֹּׁקֶת – לַמַּרְזֵב שֶׁמַּשְׁקִים מִמֶּנּוּ אֶת הַבְּהֵמוֹת לְיַד הַבְּאֵר.

רַשִׁ״י.

שיקפצו לשלוח לו בתם. יד) אותה הוכחת – ראויה היא לו, שתהא גומלת חסדים וכדאית

ה וַיַּעֲנוּ בְנֵי־חֵת אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ ו שְׁמָעֵנוּ ׀ אֲדֹנִי נְשִׂיא
אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ קְבֹר אֶת־מֵתֶךָ אִישׁ
מִמֶּנּוּ אֶת־קִבְרוֹ לֹא־יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְּבֹר מֵתֶךָ׃ ז וַיָּקָם אַבְרָהָם
וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־הָאָרֶץ לִבְנֵי־חֵת׃ ח וַיְדַבֵּר אִתָּם לֵאמֹר אִם־
יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם לִקְבֹּר אֶת־מֵתִי מִלְּפָנַי שְׁמָעוּנִי וּפִגְעוּ־לִי
בְּעֶפְרוֹן בֶּן־צֹחַר׃ ט וְיִתֶּן־לִי אֶת־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר־לוֹ
אֲשֶׁר בִּקְצֵה שָׂדֵהוּ בְּכֶסֶף מָלֵא יִתְּנֶנָּה לִּי בְּתוֹכְכֶם לַאֲחֻזַּת־
קָבֶר׃ י וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי־חֵת וַיַּעַן עֶפְרוֹן הַחִתִּי אֶת־
אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ לֵאמֹר׃ יא לֹא־
אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי הַשָּׂדֶה נָתַתִּי לָךְ וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְךָ נְתַתִּיהָ
לְעֵינֵי בְנֵי־עַמִּי נְתַתִּיהָ לָּךְ קְבֹר מֵתֶךָ׃ יב וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם
לִפְנֵי עַם־הָאָרֶץ׃ יג וַיְדַבֵּר אֶל־עֶפְרוֹן בְּאָזְנֵי עַם־הָאָרֶץ לֵאמֹר
אַךְ אִם־אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה
אֶת־מֵתִי שָׁמָּה׃ יד וַיַּעַן עֶפְרוֹן אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃ טו אֲדֹנִי

בֵּאוּר.

ו) נְשִׂיא אֱלֹהִים—נָשִׂיא, רֹאשׁ מִשְׁפָּחָה, גָּדוֹל וְחָשׁוּב מְאֹד. בְּמִבְחַר קְבָרֵינוּ—בַּקְּבָרִים הַמֻּבְחָרִים בְּיוֹתֵר. לֹא־יִכְלֶה — [= יִכְלָא; חִלּוּף ל״א בְּל״ה] לֹא יִמְנַע, לֹא יַחְשֹׂךְ.

ז) וַיָּקָם אַבְרָהָם — כָּל הַמַּשָּׂא וּמַתָּן הָיָה בִּישִׁיבָה. וַיִּשְׁתַּחוּ לְעַם־הָאָרֶץ-הִשְׁתַּחֲוָה וְהוֹדָה לְרָאשֵׁי עַם הָאָרֶץ, הֵם הַ״זְּקֵנִים״ הַיּוֹשְׁבִים בַּשַּׁעַר, לִשְׁפֹּט וּלְקַיֵּם כָּל קִנְיָן.

ח) אִם־יֵשׁ אֶת־נַפְשְׁכֶם — אִם רוֹצִים אַתֶּם. שְׁמָעוּנִי — [צִוּוּי עִם כִּנּוּי מְדַבֵּר]. וּפִגְעוּ־לִי — בַּקְּשׁוּ בַּעֲדִי.

ט) הַמַּכְפֵּלָה—שֵׁם מָקוֹם. בְּכֶסֶף מָלֵא—דֵּי מְחִירוֹ, לֹא בְּפָחוֹת מִשָּׁוְיוֹ. בְּתוֹכְכֶם — לְעֵינֵיכֶם, שֶׁתִּהְיוּ עֵדִים בַּדָּבָר.

י) וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב—וְשׁוֹמֵעַ אֶת דְּבָרָיו. לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ—לְעֵינֵי בָּאֵי שַׁעַר עִירוֹ, הֵם הַזְּקֵנִים הַיּוֹשְׁבִים בַּשַּׁעַר, וְעֶפְרוֹן אֶחָד מֵהֶם.

יא) נָתַתִּי לָךְ — חִנָּם.

יג) אַךְ אִם־אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי — טוֹב תַּעֲשֶׂה אִם תִּשְׁמַע אַתָּה לִי. נָתַתִּי— אֲנִי נוֹתֵן.

רַשִׁ״י.

בנה לשחיטה, וכמעט שלא נשחט, פרחה נשמתה ממנה ומתה. י) וְעֶפְרוֹן יֹשֵׁב — אותו היום מנוהו שוטר עליהם; מפני חשיבותו של אברהם, שהיה צריך לו, עלה לגדולה. לְכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ— שכולם בטלו ממלאכתם ובאו לגמול חסד לשרה. יא) לֹא, אֲדֹנִי— לא תקנה אותה בדמים [בכסף]. נָתַתִּי לָךְ — הֲרֵי היא כמו שנתתיה לך. יג) אַךְ אִם־אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי — אתה אומר לי לשמוע לך וליקח בחנם, אני אִי־אֶפְשִׁי [איני רוצה] בכך, וְהַלְוַאי

שְׁמָעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאֹת שֶׁקֶל־כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה־הִוא
וְאֶת־מֵתְךָ קְבֹר׃ טז וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם
לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת
שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר׃ שני יז וַיָּקָם ׀ שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר
בַּמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לִפְנֵי מַמְרֵא הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ וְכָל־
הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר בְּכָל־גְּבֻלוֹ סָבִיב׃ יח לְאַבְרָהָם
לְמִקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי־חֵת בְּכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ׃ יט וְאַחֲרֵי־כֵן
קָבַר אַבְרָהָם אֶת־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל־מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה
עַל־פְּנֵי מַמְרֵא הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ כ וַיָּקָם הַשָּׂדֶה
וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְאַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃ ס

כד.

א וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַבְרָהָם בַּכֹּל׃

בֵּאוּר.

טז) אֶרֶץ אַרְבַּע מְאֹת...—כְּמוֹ בְּדֶרֶךְ אַגַּב הוּא מַזְכִּיר אֶת מְחִיר שָׂדֵהוּ. בֵּינִי וּבֵינְךָ—בֵּין שְׁנֵי אוֹהֲבִים כָּמוֹנוּ. מַה הִוא—אֵיזֶה עֵרֶךְ יֵשׁ לְסְכוּם כָּזֶה? שִׂיחָה מְנֻמֶּסֶת זוֹ שֶׁל מְכִירָה, רְגִילָה גַּם הַיּוֹם בְּאַרְצוֹת הַמִּזְרָח. הַמּוֹכֵר פּוֹתֵחַ בְּשִׂיחָה אֲרֻכָּה וּבְנִמּוּסִים רַבִּים וְאוֹמֵר: „קַח בְּחִנָּם, אֲנִי נוֹתֵן לְךָ", וּבְהֶמְשֵׁךְ דְּבָרָיו הוּא מַזְכִּיר אֶת מְחִיר הַחֵפֶץ „בְּדֶרֶךְ אַגַּב". כְּאוֹמֵר: אֵין כְּדַאי לְטַפֵּל בִּקְטַנּוֹת כָּאֵלֶּה (כהנא).

טז) וַיִּשְׁקֹל—לַשֶּׁקֶל הָיָה מִשְׁקַל כֶּסֶף יָדוּעַ, וּכְשֶׁנָּתְנוּ שְׁקָלִים בִּמְחִיר, הָיוּ שׁוֹקְלִים אוֹתָם; לִרְאוֹת אִם לֹא נִפְחַת מִשְׁקָלָם. עֹבֵר לַסֹּחֵר—שְׁקָלִים טוֹבִים, שֶׁכָּל סוֹחֵר מְקַבְּלָם בְּרָצוֹן. וּבְקִצּוּר: „כֶּסֶף עוֹבֵר".

יז) וַיָּקָם שְׂדֵה עֶפְרוֹן... קִנְיַן הַשָּׂדֶה נִתְקַיֵּם לְעֵינֵי הַזְּקֵנִים הַיּוֹשְׁבִים בַּשַּׁעַר. מַמְרֵא—שֵׁם חֶבֶל אֶרֶץ בָּעִיר חֶבְרוֹן, וְשָׁם הָיוּ הָאַלּוֹנִים, „אֵלוֹנֵי מַמְרֵא" (לְמַעְלָה י"ג, י"ח), שֶׁיָּשַׁב שָׁם אַבְרָהָם. לִפְנֵי מַמְרֵא—בְּמִזְרָחוֹ שֶׁל מַמְרֵא הָיָה הַמָּקוֹם שֶׁשְּׁמוֹ „מַכְפֵּלָה", וְשָׁם הָיָה שְׂדֵה עֶפְרוֹן עִם הַמְּעָרָה, מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה.

יח) לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה—וַיָּקָם שְׂדֵה עֶפְרוֹן... לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה, לְקִנְיָן, לַאֲחֻזַּת עוֹלָם. בְּכֹל בָּאֵי... בְּמַעֲמַד כָּל בָּאֵי שַׁעַר עִירוֹ.

יט) קָבַר... אֶל־מְעָרַת (= בִּמְעָרַת) שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה—בְּיָמֵינוּ עוֹמֵד עַל מְעָרָה זוֹ מִסְגָּד מַחֲמַדֵּי מְפֻרְסָם.

א) בַּכֹּל—בְּכָל טוּב; וּלְפִיכָךְ רָצָה לְהַשִּׂיא אִשָּׁה לְיִצְחָק וְלָתֵת לוֹ אֶת כָּל עָשְׁרוֹ.

רַשִׁ"י.

ותשמעני [אתה]. טו) בֵּינִי וּבֵינְךָ — בין שני אוהבים כמותנו מה היא חשובה לְכְלוּם? אלא הַנַּח את הַמֶּכֶר, ואת מתך קבור.

וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ׃
יד וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה ׀ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר
הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה׃ טו וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם
שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם׃ טז וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן
אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ׃
יז כִּי־בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיִרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר אֹיְבָיו׃
יח וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי׃
יט וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע
וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע׃ פ מפטיר כ וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים
הָאֵלֶּה וַיֻּגַּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה גַם־הִוא
בָּנִים לְנָחוֹר אָחִיךָ׃ כא אֶת־עוּץ בְּכֹרוֹ וְאֶת־בּוּז אָחִיו וְאֶת־
קְמוּאֵל אֲבִי אֲרָם׃ כב וְאֶת־כֶּשֶׂד וְאֶת־חֲזוֹ וְאֶת־פִּלְדָּשׁ וְאֶת־

בֵּאוּר.

יד) יְיָ יִרְאֶה – בִּשְׁבִיל שֶׁאָמַר לְיִצְחָק: "אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה". אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם – הוּא הַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו הַיּוֹם עַל פִּי יְיָ לְמֹשֶׁה: בְּהַר יְיָ יֵרָאֶה – "שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל זְכוּרְךָ אֶל פְּנֵי הָאָדוֹן יְיָ" (שְׁמוֹת כ"ג, י"ז).

טו) נְאֻם־יְיָ – דְּבַר יְיָ, אָמַר יְיָ.

יז) כִּי־בָרֵךְ – אֲנִי נִשְׁבָּע, כִּי בָרֵךְ.. וְהַרְבָּה – [= וְהַרְבֵּה; מְקוֹר הִפְעִיל מִן רָבָה]. וְהַרְבָּה אַרְבֶּה – הַמָּקוֹר בָּא לְחִזּוּק הַפְּעֻלָּה, וְהַכַּוָּנָה: אַרְבֶּה מְאֹד. עַל־שְׂפַת הַיָּם – עַל חוֹף הַיָּם. וְיִרַשׁ – [= וְיִירַשׁ, אוֹ: וְיָרַשׁ, עָבָר מְהֻפָּךְ]. שַׁעַר אֹיְבָיו – [שַׁעַר הָעִיר הָיָה מֶרְכַּז הַמִּסְחָר, מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט וַאֲסֵפַת הָעֵדָה לְעַמֵּי הַקֶּדֶם] עָרֵי אוֹיְבָיו.

יח) עֵקֶב – יַעַן, בִּשְׁבִיל.

כ) וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה – זוֹהִי הַקְדָּמָה לְתוֹלְדוֹת רִבְקָה, שֶׁהָיְתָה לְיִצְחָק לְאִשָּׁה. יָלְדָה מִלְכָּה גַם־הִוא – כְּמוֹ שֶׁיָּלְדָה שָׂרָה בֵּן לְאַבְרָהָם.

כא) אֲבִי אֲרָם – רֹאשׁ בֵּית־אָב לְאֶחָד מִשִּׁבְטֵי אֲרָם. כִּי אֲבִי אֲרָם הָיָה שֵׁם (לְמַעְלָה פֶּרֶק י' כ"ב). וְכַךְ הוּא הוֹלֵךְ וּפֹרֵט שְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי נָחוֹר בְּמִסְפַּר שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל.

רַשִׁ"י.

מְסַבְּכוֹ וּמְעַרְבְּבוֹ בחורשות. תַּחַת בְּנוֹ – על כל עבודה שעשה ממנו, היה מתפלל ואומר: יהי רצון שֶׁתְּהֵא זו כאלו היא עשויה בבני: כאלו בני שָׁחוּט, כאלו דמו זָרוּק, כאלו הוא מֻקְטָר ונעשה דֶּשֶׁן. יד) יְיָ יִרְאֶה – עֲקֵדָה זו, לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות, כדי שֶׁיֵּאָמֵר היום הזה בכל הדורות הבאים: בְּהַר יְיָ יֵרָאֶה – אֶפְרוֹ של יצחק צָבוּר ועומד לְכַפָּרָה.

יִדְלָף וְאֵת בְּתוּאֵל׃ כג וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת־רִבְקָה שְׁמֹנָה אֵלֶּה
יָלְדָה מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם׃ כד וּפִילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ
רְאוּמָה וַתֵּלֶד גַּם־הִוא אֶת־טֶבַח וְאֶת־גַּחַם וְאֶת־תַּחַשׁ וְאֶת־
מַעֲכָה׃ פ פ פ

חַיֵּי שָׂרָה.

כג.

א וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנֵי
חַיֵּי שָׂרָה׃ ב וַתָּמָת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ
כְּנָעַן וַיָּבֹא אַבְרָהָם לִסְפֹּד לְשָׂרָה וְלִבְכֹּתָהּ׃ ג וַיָּקָם אַבְרָהָם
מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל־בְּנֵי־חֵת לֵאמֹר׃ ד גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי
עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי׃

בֵּאוּר.

כג) וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת־רִבְקָה – זֶהוּ עִקָּרוֹ שֶׁל הַסִּפּוּר בְּכַאן, וּלְפִיכָךְ לֹא הִזְכִּיר אֶת לָבָן אָחִיהָ.

א) וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה – יְמֵי חַיֵּי שָׂרָה. שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה – אֵלּוּ הֵן שְׁנוֹת חַיֶּיהָ.

ב) קִרְיַת אַרְבַּע – זֶהוּ שְׁמָהּ הָעַתִּיק שֶׁל חֶבְרוֹן, מַהֲלַךְ שְׁמוֹנֶה שָׁעוֹת מִירוּשָׁלַיִם דָּרוֹמָה. אַרְבַּע-הוּא „הָאָדָם הַגָּדוֹל בָּעֲנָקִים" (יְהוֹשֻׁעַ ט"ו י"ג) וּשְׁלֹשֶׁת בְּנֵי הָעֲנָק: אֲחִימָן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי, הֵם בַּעֲלֵי חֶבְרוֹן. וַיָּבֹא אַבְרָהָם – הַחַדְרָה אֶל מֵתוֹ. לִסְפֹּד-לְסַפֵּר בְּשִׁבְחָיו שֶׁל מֵת. וְלִבְכֹּתָהּ - לִבְכּוֹת עָלֶיהָ.

ג) וַיָּקָם – כִּי יָשַׁב עַל הָאָרֶץ, בְּאֶבְלוֹ עַל שָׂרָה. מֵתוֹ – מֵת. שֵׁם מְשֻׁתָּף לְזָכָר וְלִנְקֵבָה. מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ – כְּשֶׁבּוֹכִים אֶת הַמֵּת אוֹמְרִים: בָּכָה עַל פָּנָיו.

ד) גֵּר–אִישׁ זָר הָעוֹבֵר בָּאָרֶץ. תּוֹשָׁב– גֵּר שֶׁנִּתְיַשֵּׁב בְּמָקוֹם אֶחָד זֶה זְמַן רַב. הַנּוֹלָד בָּעִיר נִקְרָא אֶזְרָח. גֵּר־וְתוֹשָׁב – אָמְנָם בֶּן אֶרֶץ אַחֶרֶת אֲנִי, אַךְ כְּבָר נִתְיַשַּׁבְתִּי בְּעִירְכֶם זֶה שָׁנִים רַבּוֹת. אֲחֻזָּה -- נַחֲלָה, שָׂדֶה הַקָּנוּי לְאִישׁ לִצְמִיתוּת. אֲחֻזַּת־קֶבֶר– שָׂדֶה שֶׁיִּהְיֶה מְיֻחָד לִקְבָרוֹת. בִּימֵי קֶדֶם הָיָה לְכָל מִשְׁפָּחָה מָקוֹם מְיֻחָד לִקְבוּרוֹת בְּנֵי הַמִּשְׁפָּחָה, וַאֲנָשִׁים חֲשׁוּבִים חָצְבוּ לָהֶם קְבָרִים בַּסְּלָעִים [„חֹקְקִי בַסֶּלַע מִשְׁכָּן לוֹ"].

רַשִׁ"י.

א) מֵאָה שָׁנָה, וְעֶשְׂרִים שָׁנָה -- לכך נכתב „שנה" בכל כלל וכלל, לומר לך, שכל אחד נדרש לעצמו: בת ק' כבת כ' לחטא – מה בת כ' לא חטאה, שהרי אינה בת עונשין, אף בת ק' בלי חטא; ובת כ' כבת ז' ליופי. שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה – כולן שוין לטובה. ב) לִסְפֹּד לְשָׂרָה – נסמכה מיתת שרה לעקדת יצחק, לפי שעל ידי בשורת העקדה, שנזדמן

וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ ב וַיֹּאמֶר קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ
אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה
וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃
ג וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־חֲמֹרוֹ וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי
נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקַּע עֲצֵי עֹלָה וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים׃ ד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא
אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק׃ ה וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם
אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־
כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם׃ ו וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי

בֵּאוּר.

ב) אֶת־בִּנְךָ, אֶת־יְחִידְךָ, אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ – כְּאוֹמֵר: יוֹדֵעַ אֲנִי כַּמָּה גָּדוֹל הוּא הַקָּרְבָּן, שֶׁאֲנִי דוֹרֵשׁ מִמְּךָ. אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה – אֶל חֶבֶל הָאָרֶץ שֶׁנִּמְצָא בוֹ הַר הַמּוֹרִיָּה. וְהַעֲלֵהוּ – הָבֵא אוֹתוֹ. עֹלָה – קָרְבָּן הַנִּשְׂרָף כֻּלּוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ.

ג) וַיַּשְׁכֵּם ... בַּבֹּקֶר – כִּי הֶחָזוֹן נִרְאָה לוֹ בַּלַּיְלָה. וַיַּחֲבֹשׁ – וְחָבַשׁ = קָשַׁר] קָשַׁר אֶת הָאֻכָּף עַל גַּב הַחֲמוֹר לִרְכִיבָה. נְעָרָיו – מְשָׁרְתָיו, עֲבָדָיו. עֲצֵי עֹלָה – עֵצִים לִשְׂרֹף עֲלֵיהֶם אֶת הָעוֹלָה.

ד) הַמָּקוֹם – הַמָּקוֹם הַקָּדוֹשׁ הַיָּדוּעַ.

ה) עַד־כֹּה – עַד כָּאן, כְּלוֹמַר: עוֹד דֶּרֶךְ קְצָרָה לַמָּקוֹם, אֲשֶׁר לְפָנֵינוּ.

רַשִׁ״י.

של חסידים, לשון ענוה ולשון זמון [כמו: דַּבֵּר, כי שומע עבדך]. ב) קַח־נָא – אין נא אלא לשון בקשה. אמר לו: בבקשה ממך, עמוד לי בזה הנסיון, שלא יאמרו: הראשונות [הנסיונות הראשונים שֶׁנִּתְנַסֵּיתָ] אין בהן ממש. אֶת־בִּנְךָ – אמר לו: שני בנים יש לי; אמר לו: אֶת יְחִידְךָ; אמר לו: זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו; אמר לו: אֲשֶׁר אָהַבְתָּ; אמר לו: שניהם אני אוהב; אמר לו: אֶת יִצְחָק. ולמה לא גִלָּה לו מתחלה? שלא לְעַרְבְּבוֹ [לְבַלְבֵּל אותו] פתאום, וליתן שָׂכָר על כל דִּבּוּר ודבור. אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה – ירושלים, על שם שֶׁמִּשָּׁם הוֹרָאָה [דעת התורה] יוצאה לישראל. וְהַעֲלֵהוּ – ולא אמר לו: שְׁחָטֵהוּ, לפי שלא היה חפץ הקב״ה לשחטו, אלא להעלותו להר לעשותו עולה; וּמִשֶּׁהֶעֱלָהוּ [ולאחר שהעלהו] אמר לו: הוֹרִידֵהוּ. ג) וַיַּשְׁכֵּם – נִזְדָּרֵז למצוה. וַיַּחֲבֹשׁ – הוא בעצמו, ולא צוה לאחד מעבדיו, שהאהבה מקלקלת את השורה [את המנהג, כלומר: מאהבתו להקב״ה שִׁנָּה את המנהג ועשה מה שאינו לפי כבודו]. ד) בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי – למה אֵחַר מלהראותו את המקום מִיָּד? כדי שלא יאמרו: הֲמָמוֹ וְעִרְבְּבוֹ פתאם וטרפה דעתו, ואילו היתה לו שְׁהוּת [זמן] לְהִמָּלֵךְ אל לבו [לְהִוָּעֵץ, לְהִתְיַשֵּׁב בדבר], לא היה עושה. וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם – ראה ענן קשור על ההר. ה) עַד כֹּה – אמר: אראה הֵיכָן [איה] הוא מה שאמר לי המקום [הקב״ה]: כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ.

הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־
הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ ז וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם
אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים
וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה׃ ח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה
לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו׃ ט וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר
אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־
הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל
לָעֵצִים׃ י וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט
אֶת־בְּנוֹ׃ יא וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר
אַבְרָהָם | אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי׃ יב וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ
אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי | עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא
אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי׃ יג וַיִּשָּׂא
אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו

בֵּאוּר.

ו) וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ — יִצְחָק נוֹשֵׂא בְּעַצְמוֹ אֶת הָעֵצִים, שֶׁעָלָיו לְהִשָּׂרֵף עֲלֵיהֶם. וַיִּקַּח בְּיָדוֹ — וְאַבְרָהָם לָקַח בְּיָדוֹ. אֶת־הָאֵשׁ — בִּימֵי קֶדֶם הָיוּ שׁוֹמְרִים אֶת הָאֵשׁ בַּבַּיִת בִּכְלִי מְיֻחָד, מִפְּנֵי שֶׁהָיָה קָשֶׁה לְהוֹצִיא אֶת הָאֵשׁ; וּכְשֶׁהָיוּ מְהַלְּכִים בַּדֶּרֶךְ הָיוּ נוֹשְׂאִים עִמָּהֶם אֶת הָאֵשׁ. וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת — הַסַּכִּין הַגָּדוֹל, הַחַלָּף, שֶׁשּׁוֹחֲטִים בּוֹ אֶת הַקָּרְבָּן.

ח) אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ — יִמְצָא לוֹ, יִבְחַר לוֹ אֶת הַשֶּׂה לְעוֹלָה, בְּנִי!

ט) אֶת־הַמִּזְבֵּחַ — הַיָּדוּעַ, שֶׁהָיָה עוֹמֵד עוֹד בִּשְׁעַת כְּתִיבַת הַסִּפּוּר. וַיַּעֲרֹךְ — סִדֵּר. וַיַּעֲקֹד — אָסַר יָדָיו וְרַגְלָיו.

יא) וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְיָ — כְּשֶׁהָיְתָה כְּבָר הַמַּאֲכֶלֶת עַל צַוָּארוֹ שֶׁל יִצְחָק, עוֹד רֶגַע — וְהוּא שָׁחוּט... וְהִנֵּה מַלְאָךְ קוֹרֵא מִן הַשָּׁמַיִם [כִּי אֵין כְּבָר שְׁהוּת לָרֶדֶת אַרְצָה]: אַבְרָהָם, אַבְרָהָם!

יב) וְאַל־תַּעַשׂ — [=תַּעֲשֶׂה; עָתִיד מְקֻצָּר מָבָא לָרֹב בְּצִוּוּי לֹא־תַעֲשֶׂה]. וְלֹא חָשַׂכְתָּ — לֹא מָנַעְתָּ גַּם אֶת בִּנְךָ הַיָּחִיד מִמֶּנִּי.

יג) וְהִנֵּה־אַיִל — רְאֵה. אַחַר — נֶאֱחַז — אַחַר כֵּן נֶאֱחַז בְּקַרְנָיו. בַּסְּבַךְ — בְּשִׂיחַ שֶׁעֲנָפָיו צְפוּפִים וּסְבוּכִים יַחַד.

רַשִׁ"י.

ח) וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו — אברהם, שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו, היה הולך ברצון ושמחה כיצחק, שלא היה מרגיש בדבר. יב) אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ — לשחוט. אמר לו [אברהם], אם כן לחנם באתי לכאן? אמר לו הקב"ה: מוֹצָא שְׂפָתַי לא אֲשַׁנֶּה: לא אמרתי לך: שְׁחָטֵהוּ! אלא: העלהו! אַסֵּקְתֵּיהּ — אַחֲתֵיהּ! [העלית אותו — הורידהו]. יג) וְהִנֵּה אַיִל — מוכן היה לכך מִשֵּׁשֶׁת ימי בראשית. בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו — שהיה רץ אצל אברהם, והשטן

יח קוּמִי שְׂאִי אֶת־הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי אֶת־יָדֵךְ בּוֹ כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל
אֲשִׂימֶנּוּ׃ יט וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם וַתֵּלֶךְ
וַתְּמַלֵּא אֶת־הַחֵמֶת מַיִם וַתַּשְׁקְ אֶת־הַנָּעַר׃ כ וַיְהִי אֱלֹהִים
אֶת־הַנַּעַר וַיִּגְדָּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת׃ כא וַיֵּשֶׁב
בְּמִדְבַּר פָּארָן וַתִּקַּח־לוֹ אִמּוֹ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ פ ששי
כב וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ אֶל־
אַבְרָהָם לֵאמֹר אֱלֹהִים עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה עֹשֶׂה׃ כג וְעַתָּה
הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים הֵנָּה אִם־תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי
כַּחֶסֶד אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעִם־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־
גַּרְתָּה בָּהּ׃ כד וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ׃ כה וְהוֹכִחַ אַבְרָהָם
אֶת־אֲבִימֶלֶךְ עַל־אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃
כו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְגַם־
אַתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם׃ כז וַיִּקַּח

בֵּאוּר.

יח) וְהַחֲזִיקִי אֶת־יָדֵךְ בּוֹ – אֶחֱזִי בוֹ בְּחָזְקָה, וְאַל תַּרְפִּי מִמֶּנּוּ.

יט) וַתַּשְׁקְ – [= וַתַּשְׁקֶה; הִפְעִיל, עָתִיד מְקֻצָּר מִמְּקוֹר שָׁקֹה-הַשְׁקֵה] נָתְנָה לִשְׁתּוֹת.

כ) אֶת־הַנַּעַר – עִם הַנַּעַר. רֹבֶה – פֵּרוּשׁוֹ: מוֹרֶה בְּקֶשֶׁת. קַשָּׁת – הוּא שֵׁם תֹּאַר תְּמִידִי, כְּמוֹ רַכָּב, טַבָּח, וּפֵרוּשׁוֹ: הָרָגִיל לִירוֹת בְּקֶשֶׁת. אִם כֵּן תִּהְיֶה הַמִּלָּה „קַשָּׁת" בֵּאוּר לַמִּלָּה „רוֹבֶה", כְּלוֹמַר: רוֹבֶה קוֹלֵעַ אֶל הַמַּטָּרָה בְּקֶשֶׁת.

כג) הִשָּׁבְעָה לִּי בֵאלֹהִים הֵנָּה – בַּמָּקוֹם הַזֶּה, כְּלוֹמַר: תֵּכֶף, בְּלִי דִחוּי. אִם־תִּשְׁקֹר – שֶׁלֹּא תְרַמֶּה, שֶׁלֹּא תִהְיֶה כְּפוּי טוֹבָה. נִין – זֶרַע [לֹא בֵּן] וּבָא תָּמִיד עִם הַשֵּׁם: נֶכֶד, כְּלוֹמַר: הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים. לְנִינִי וּלְנֶכְדִּי – לְזַרְעִי עַד הָעוֹלָם. כַּחֶסֶד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמְּךָ – שֶׁנְּתַתִּיךָ לָשֶׁבֶת בְּאַרְצִי.

כד) אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ – טוֹב הַדָּבָר, נָכוֹן אֲנִי לְהִשָּׁבֵעַ.

כה) וְהוֹכִחַ – [מָקוֹר: יָכֹחַ, פ"י; הִפְעִיל: הוֹכֵחַ] אֲבָל אַבְרָהָם הוֹכִיחַ אֶת אֲבִימֶלֶךְ עַל הָעָוֶל שֶׁעָשׂוּ לוֹ עֲבָדָיו. בְּאֵר הַמַּיִם – הַבְּאֵר הוּא דָּבָר יָקָר מְאֹד לְאַנְשֵׁי מִקְנֶה בְּאֶרֶץ הַמִּזְרָח בִּכְלָל, וּמַה גַּם בָּאָרֶץ הַהִיא, שֶׁמֵּימֶיהָ מְעַטִּים.

כו) בִּלְתִּי הַיּוֹם – רַק הַיּוֹם.

כז) וַיִּקַּח ... וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ – כְּדֶרֶךְ כּוֹרְתֵי בְרִית.

רַשִׁ"י.

ומת. כ) וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת – היה יושב במדבר וּמְלַסְטֵס [גוזל, שודד] את העוברים, כמו שנאמר: יָדוֹ בַכֹּל. כא) מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם – ממקום גדוליה. היינו דאמרי אינשי: זרוק חוטרא לאוירא – אעיקריה קאי. כב) אֱלֹהִים עִמְּךָ – לפי שראו שיצא משכונת סדום

אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית׃
כח וַיַּצֵּב אַבְרָהָם אֶת־שֶׁבַע כִּבְשֹׂת הַצֹּאן לְבַדְּהֶן׃ כט וַיֹּאמֶר
אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר
הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה׃ ל וַיֹּאמֶר כִּי אֶת־שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי
בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת׃ לא עַל־
כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם׃
לב וַיִּכְרְתוּ בְרִית בִּבְאֵר שָׁבַע וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ
וַיָּשֻׁבוּ אֶל־אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים׃ לג וַיִּטַּע אֶשֶׁל בִּבְאֵר שָׁבַע וַיִּקְרָא־
שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל עוֹלָם׃ לד וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים
יָמִים רַבִּים׃ פ שביעי

כב.

א וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם

בֵּאוּר.

כח) וַיַּצֵּב — [מָקוֹר: יָצֹב, פ״י שֶׁאַחֲרֶיהָ צ׳ כְּפ״נ; הִפְעִיל: הַצֵּב] הֶעֱמִיד. אֶת־שֶׁבַע כִּבְשֹׂת הַצֹּאן — שֶׁהָיוּ נוֹהֲגִים אָז לְהַעֲמִיד בִּשְׁעַת הַשְּׁבוּעָה. לְבַדְּהֶן — [= לְבַדָּן, וְהִיא תְּמוּנָה עַתִּיקָה, וְכֵן „לְבַדָּנָה" בְּפָסוּק כ״ט]. ל) תִּהְיֶה—זֹאת. כְּלוֹמַר: לְקִיחַת הַצֹּאן.

לג) אֶשֶׁל — מִין אֵלָה (טאמאריסקע). א) אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה — אַחַר גֵּרוּשׁ יִשְׁמָעֵאל, וְיִצְחָק נִשְׁאַר הַבֵּן הַיָּחִיד לְאַבְרָהָם. נִסָּה — [פ״נ וְל״ה, פִּעֵל] בָּחַן, לָדַעַת אִם אוֹהֵב הוּא אֶת יְיָ בְּכָל נַפְשׁוֹ. הִנֵּנִי — הִנֵּה אֲנִי, כְּלוֹמַר: דַּבֵּר, כִּי שׁוֹמֵעַ עַבְדֶּךָ.

רַשִׁ״י.

בשלום, ועם המלכים כלהם. ונפלו בידו, ונפקדה אשתו לזקוניו. ל) כִּי חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר — מריבים היו עליה רועי אבימלך ואומרים: אנחנו חפרנוה; אמרו ביניהם: כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו, שלו הוא; ועלו לקראת אברהם. לג) וַיִּטַּע אֶשֶׁל — רב ושמואל: חַד [אחד] אמר: פַּרְדֵּס להביא ממנו פֵּרות לאוכלים בסעודה; וחד אמר: פונדק לאכסניא, ובו כל מיני פֵּרות. וַיִּקְרָא־שָׁם בְּשֵׁם יְיָ — על ידי אותו אשל, נקרא שמו של הקב״ה אֱלוֹהַּ לכל העולם. [כֵּיצַד?] לאחר שאוכלין ושותין, אמר להם: ברכו למי שאכלתם מִשֶּׁלּוֹ! סבורים אתם, שֶׁמִּשֶּׁלִּי אכלתם? מִשֶּׁל מי שאמר והיה העולם אכלתם.

א) אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה — יש מרבותינו אומרים: אחר דבריו של השטן. שהיה מְקַטְרֵג [לפני הקב״ה] ואומר: מכל סעודה שעשה אברהם [כלומר: המשתה ביום הגמל יצחק] לא הקריב לפניך פר אחד, או איל אחד. אמר לו [הקב״ה]: כלום עשה אלא בשביל בנו — אלו הייתי אומר לו: זְבַח אותו לפני, לא היה מְעַכֵּב. הִנֵּנִי — כך היא עֲנִיָּתָם [תשובתם]

בֶּן־מְאַת שָׁנָה בְּהִוָּלֶד לוֹ אֵת יִצְחָק בְּנוֹ: ו וַתֹּאמֶר שָׂרָה צְחֹק
עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל־הַשֹּׁמֵעַ יִצְחַק־לִי: ז וַתֹּאמֶר מִי מִלֵּל
לְאַבְרָהָם הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה כִּי־יָלַדְתִּי בֵן לִזְקֻנָיו: ח וַיִּגְדַּל
הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָדוֹל בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת־
יִצְחָק: ט וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת־בֶּן־הָגָר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר־יָלְדָה
לְאַבְרָהָם מְצַחֵק: י וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת
וְאֶת־בְּנָהּ כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן־הָאָמָה הַזֹּאת עִם־בְּנִי עִם־יִצְחָק:
יא וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אוֹדֹת בְּנוֹ: יב וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם אַל־יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל־הַנַּעַר וְעַל־אֲמָתֶךָ
כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא

בֵּאוּר.

ז) מִלֵּל – דִּבֵּר. מִי מִלֵּל... – מִי הָיָה יָכוֹל לוֹמַר לְאַבְרָהָם, שֶׁשָּׂרָה תֵּינִיק עוֹד בָּנִים. הֵינִיקָה–[מָקוֹר: יָנֹק, נָחֵי פ״י; הִפְעִיל: הֵינֵק. וּבָא עָבָר בִּמְקוֹם עָתִיד, כְּסִגְנוֹן הַנְּבוּאָה].

ח) וַיִּגָּמַל–נִגְמַל, חָדַל לִינוֹק מִשְּׁדֵי אִמּוֹ.

ט) וַתֵּרֶא–[=וַתִּרְאֶה, ל״ה, עָתִיד מְקֻצָּר; וְלַזָּכָר: יֵרֶא! וְעִם וָו הַמְהַפֵּךְ: וַיַּרְא]. וַתֵּרֶא שָׂרָה... מְצַחֵק – שָׂרָה רָאֲתָה אֶת יִשְׁמָעֵאל בֶּן־הַשִּׁפְחָה מְצַחֵק עִם יִצְחָק בְּנָהּ, כִּשְׁנֵי אַחִים שָׁוִים בִּזְכֻיּוֹתֵיהֶם, וְקִנְאָה לִבְנָהּ.

י) גָּרֵשׁ [פִּעֵל, צִוּוּי]. הָאָמָה הַזֹּאת – הִיא קוֹרְאָה לָהּ בְּבוּז. כִּי לֹא יִירַשׁ – [נָחֵי פ״י] לְבֶן הַשִּׁפְחָה אֵין זְכוּת הַיְרוּשָּׁה: וְכֵן מָצִינוּ אֵצֶל יִפְתָּח. עִם־בְּנִי – בֶּן־הַגְּבֶרֶת.

יא) וַיֵּרַע – [רַע–רָעַע, ע״ע; נִפְעַל: הֵרוֹעַ: עָתִיד מְהֻפָּךְ]. עַל אוֹדֹת בְּנוֹ – אֶת הָגָר הַשִּׁפְחָה הָיָה מַסְכִּים לְגָרֵשׁ מִבֵּיתוֹ; אֲבָל אֶת בְּנוֹ, אֵיךְ יוּכַל לְהִתְאַכְזֵר אֵלָיו כָּל כַּךְ?

יב) בְּיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע – רַק זֶרַע יִצְחָק יִתְיַחֵס אַחֲרֶיךָ, וְלָהֶם אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ, שֶׁנִּשְׁבַּעְתִּי לָתֵת לָךְ.

רַשִׁ״י.

וְסָמִיךְ לֵיהּ: וַה׳ פָּקַד אֶת שָׂרָה, שֶׁפְּקָדָהּ כְּבָר, קוֹדֶם שֶׁרָפָא אֶת אֲבִימֶלֶךְ. ז) הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה – מַהוּ בָנִים לְשׁוֹן רַבִּים? בְּיוֹם הַמִּשְׁתֶּה הֵבִיאוּ הַשָּׂרוֹת בְּנֵיהֶן עִמָּהֶן וְהֵינִיקָה אוֹתָן; [בִּשְׁבִיל] שֶׁהָיוּ אוֹמְרוֹת: לֹא יָלְדָה שָׂרָה, אֶלָּא אֲסוּפִי [יֶלֶד זָר שֶׁאָסְפוּ אֶל בֵּיתָם מִן הַחוּץ] הֵבִיאוּ מִן הַשּׁוּק [וְאוֹמְרִים שֶׁהוּא בְּנָהּ]. י) לֹא יִירַשׁ בֶּן־הָאָמָה הַזֹּאת עִם־בְּנִי – מִתְּשׁוּבַת שָׂרָה אַתָּה לָמֵד, שֶׁהָיָה מֵרִיב עִם יִצְחָק עַל הַיְרוּשָּׁה וְאוֹמֵר: אֲנִי בְּכוֹר וְנוֹטֵל פִּי שְׁנַיִם; וְהָיוּ יוֹצְאִים לַשָּׂדֶה וְנוֹטֵל [יִשְׁמָעֵאל] קַשְׁתּוֹ וְיוֹרֶה בוֹ חִצִּים וְאוֹמֵר: הֲלֹא מְצַחֵק אֲנִי. עִם־בְּנִי, עִם־יִצְחָק – מִכֵּיוָן שֶׁהוּא בְנִי, אֲפִילוּ אִם אֵינוֹ הָגוּן [טוֹב וְכָשֵׁר] כְּיִצְחָק, אוֹ הָגוּן כְּיִצְחָק, אֲפִילוּ אֵינוֹ בְנִי, אֵין זֶה כְּדַאי לִירַשׁ [לָרֶשֶׁת] עִמּוֹ: קַל־וָחוֹמֶר – עִם בְּנִי עִם

לְךָ זָרַע׃ יג וְגַם אֶת־בֶּן־הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ כִּי זַרְעֲךָ הוּא׃
יד וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם ׀ בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח־לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וַיִּתֵּן אֶל־
הָגָר שָׂם עַל־שִׁכְמָהּ וְאֶת־הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֶהָ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע בְּמִדְבַּר
בְּאֵר שָׁבַע׃ טו וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן־הַחֵמֶת וַתַּשְׁלֵךְ אֶת־הַיֶּלֶד
תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִם׃ טז וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד הַרְחֵק כִּמְטַחֲוֵי
קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה אַל־אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד וַתִּשָּׂא
אֶת־קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ׃ יז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא
מַלְאַךְ אֱלֹהִים ׀ אֶל־הָגָר מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־לָּךְ הָגָר
אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא־שָׁם׃

בֵּאוּר.

יג) לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ – לְעַם גָּדוֹל אֶעֱשֶׂנּוּ. כִּי זַרְעֲךָ הוּא – כִּי גַם הוּא זַרְעֶךָ.

יד) חֵמֶת – נֹאד, שַׂק שֶׁל עוֹר. שִׁכְמָהּ – כְּתֵפָהּ. וַתֵּתַע – [וַתִּתְעֶה, תָּעָה, ל״ה, פָּעַל; עָתִיד מְהֻפָּךְ וּמְקֻצָּר] לֹא יָדְעָה הַדֶּרֶךְ אֶל הַמָּלוֹן, וְהָלְכָה בְּלִי־דַעַת אָנֶה וָאָנָה; לְפִיכָךְ תַּמּוּ הַמַּיִם מִן הַחֵמֶת. שֶׁאִלּוּ הָלְכָה בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה הָיוּ מַסְפִּיקִים לָהֶם הַמַּיִם עַד בֹּאָם לַמָּלוֹן.

טו) וַיִּכְלוּ – תַּמּוּ, לֹא הָיוּ עוֹד. וַתַּשְׁלֵךְ אֶת־הַיֶּלֶד – הַמִּתְעַלֵּף מִצָּמָא בְּחֹם הַשֶּׁמֶשׁ הַלּוֹהֵט בַּמִּדְבָּר. שִׂיחַ – סְבַךְ עֵץ נָמוּךְ. תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִם – שֶׁיִּהְיֶה לוֹ לְמַחְסֶה בְּצִלּוֹ מֵחֹם הַשֶּׁמֶשׁ.

טז) מִנֶּגֶד – מֵרָחוֹק. מְטַחֲוֵי – [=מְטַחֵי; פִּעֵל הָיֹה, מִמְּקוֹר טָ ח הּ = יָרָה בַּקֶּשֶׁת, וְהַוָּו נוֹסֶפֶת]. כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת – כְּמֶרְחַק מְרוּצַת הַחֵץ מִן הַקֶּשֶׁת. אַל־אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלֶד – יוֹדַעַת הִיא, שֶׁיַּלְדָּהּ יָמוּת בַּצָּמָא, אַךְ אַל נָא תִרְאֶה בְּעֵינֶיהָ אֶת עִנּוּיָיו הַקָּשִׁים.

יז) מַה־לָּךְ הָגָר – לָמָּה תִבְכִּי, לָמָּה תִתְיָאֲשִׁי? כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־קוֹל הַנַּעַר – וְעָשָׂה אֶת בַּקָּשָׁתוֹ. שָׁמַע אֶל קוֹל – פֵּרוּשׁוֹ: מִלֵּא הַבַּקָּשָׁה. בַּאֲשֶׁר – בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר.

רַשִׁ״י.

יצחק, שהתיבן [שתי המעלות] בו. יז) אֶת קוֹל־הַנַּעַר – מִכָּאן שֶׁיָּפָה [שטובה] תפלת החולה מתפלת אחרים עליו, והיא קודמת להתקבל. בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם – לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נָדוֹן, ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות; שהיו מלאכי הַשָּׁרֵת מקטרגים ואומרים: רבונו של עולם! מי שעתיד זרעו להמית בניך בצמא, אתה מעלה לו באר? והוא משיבם: עכשיו מה הוא: צדיק או רשע? אמרו לו: צדיק. אמר להם: לפי מַעֲשָׂיו של עכשיו אני דָנוֹ. והיכן המית את ישראל בצמא? – כְּשֶׁהֶגְלָם נבוכדנאצר [מירושלים] היו ישראל אומרים לַשַּׁבָּאִים [לשוביהם]: בבקשה מכם, הוליכונו אצל בני דודנו ישמעאל וירחמו עלינו; ואלה יוצאים לקראתם ומביאים להם בשר ודגים מלוחים ונאדות נפוחים; כסבורים [היו חושבים] ישראל, שהם מלאים מים, וכשמכניסו לתוך פיו ופותח, הרוח נכנס בגופו

גַּם־אָנֹכִי אוֹתְךָ מֵחֲטוֹ־לִי* עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיךָ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ׃
ז וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת־הָאִישׁ כִּי־נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ
וֶחְיֵה וְאִם־אֵינְךָ מֵשִׁיב דַּע כִּי־מוֹת תָּמוּת אַתָּה וְכָל־אֲשֶׁר־
לָךְ׃ ח וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ בַּבֹּקֶר וַיִּקְרָא לְכָל־עֲבָדָיו וַיְדַבֵּר
אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים מְאֹד׃
ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־
חָטָאתִי לָךְ כִּי־הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדֹלָה
מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא־יֵעָשׂוּ עָשִׂיתָ עִמָּדִי׃ י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־
אַבְרָהָם מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה׃ יא וַיֹּאמֶר
אַבְרָהָם כִּי אָמַרְתִּי רַק אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וַהֲרָגוּנִי
עַל־דְּבַר אִשְׁתִּי׃ יב וְגַם־אָמְנָה אֲחֹתִי בַת־אָבִי הִוא אַךְ לֹא
בַת־אִמִּי וַתְּהִי־לִי לְאִשָּׁה׃ יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים
מִבֵּית אָבִי וָאֹמַר לָהּ זֶה חַסְדֵּךְ אֲשֶׁר תַּעֲשִׂי עִמָּדִי אֶל כָּל־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נָבוֹא שָׁמָּה אִמְרִי־לִי אָחִי הוּא׃ יד וַיִּקַּח

*חסר א'.

בֵּאוּר.

מֵחֲטוֹ־[= מֵחֲטֹא, שֵׁם הַפֹּעַל מִמְּקוֹר חָטָא. ל"א; וּבָא כָּזֶה בִּתְמוּנַת פָּעֳלֵי ל"ה: „עֲשׂוֹ". וְכָאֵלֶּה רַבִּים בַּמִּקְרָא]. מֵחֲטוֹ־לִי — שֶׁלֹּא תֶּחֱטָא לִי.

ז) נָבִיא — אִישׁ אֱלֹהִים, נְוֵה רָב רִיבוֹ וְשׁוֹמֵעַ תְּפִלָּתוֹ. וְיִתְפַּלֵּל — לְמַעַן יִתְפַּלֵּל.

ט) מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ—בְּתַרְגּוּם הַפְּשִׁיטָא: „מֶה עָשִׂיתִי לְךָ".

י) מָה רָאִיתָ — מֶה הָיְתָה כַּוָּנָתְךָ?

יא) כִּי אָמַרְתִּי — עָשִׂיתִי זֹאת בִּשְׁבִיל שֶׁחָשַׁבְתִּי. רַק אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים — אֵין כָּל יִרְאַת אֱלֹהִים.

יב) וְגַם־אָמְנָה — [= אָמְנָם] וְגַם בֶּאֱמֶת הִיא אֲחוֹתִי בַּת אָבִי, וְלֹא שִׁקַּרְתִּי בְּאָמְרִי: אֲחוֹתִי הִיא.

יג) הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים—כַּאֲשֶׁר הוֹצִיאַנִי מִבֵּית אָבִי לִהְיוֹת תּוֹעֶה, כְּלוֹמַר: נָע וָנָד מִמָּקוֹם לְמָקוֹם. וְאָמַר „הִתְעוּ" בִּלְשׁוֹן רַבִּים, מִפְּנֵי שֶׁדִּבֵּר לְעוֹבֵד אֱלִילִים, הַמַּאֲמִין בֶּאֱלִילִים רַבִּים. אֲבָל גַּם הָעִבְרִי הָיָה מְדַבֵּר לִפְעָמִים עַל הָאֵל הָאֶחָד בִּלְשׁוֹן רַבִּים: „אֱלֹהִים חַיִּים", „נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים" (ל"ה, ז). אֶל־כָּל־(הַ)מָּקוֹם- כְּלוֹמַר: לֹא רַק בְּאַרְצְךָ, עָשִׂיתִי תַּחְבּוּלָה זוֹ, אֶלָּא כְּשֶׁיָּצָאתִי מִבֵּית אָבִי נוֹעַצְתִּי עִם אִשְׁתִּי לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּכָל מָקוֹם. אִמְרִי לִי — אִמְרִי עָלַי.

רַשִׁ"י.

יג) כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים — כשהוציאני הקב"ה מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום, וידעתי, שאעבור במקום רשעים, וָאֹמַר לָהּ: זה חסדך ...

אֲבִימֶלֶךְ צֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם וַיָּשֶׁב
לוֹ אֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ׃ טו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ
בַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ שֵׁב׃ טז וּלְשָׂרָה אָמַר הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף
לְאָחִיךְ הִנֵּה הוּא־לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ וְאֵת כֹּל
וְנֹכָחַת׃ יז וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת־
אֲבִימֶלֶךְ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאַמְהֹתָיו וַיֵּלֵדוּ׃ יח כִּי־עָצֹר עָצַר
יְהוָה בְּעַד כָּל־רֶחֶם לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל־דְּבַר שָׂרָה אֵשֶׁת
אַבְרָהָם׃ ס

כא.

א וַיהוָה פָּקַד אֶת־שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר וַיַּעַשׂ יְהוָה לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר
דִּבֵּר׃ ב וַתַּהַר וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֵּן לִזְקֻנָיו לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר־
דִּבֶּר אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ ג וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת־שֶׁם־בְּנוֹ הַנּוֹלַד־לוֹ
אֲשֶׁר־יָלְדָה־לּוֹ שָׂרָה יִצְחָק׃ ד וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ
בֶּן־שְׁמֹנַת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ חמישי ה וְאַבְרָהָם

בֵּאוּר.

טז) הִנֵּה נָתַתִּי — הִנֵּה אֲנִי נוֹתֵן. אֶלֶף כֶּסֶף — אֶלֶף שֶׁקֶל כֶּסֶף. כְּסוּת עֵינַיִם — מַחֲסֶה מִבֹּשֶׁת הַפָּנִים. הִנֵּה הוּא־לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם — דָּבָר זֶה, הַכֶּסֶף, שֶׁנָּתַתִּי לְאָחִיךְ לְפִיּוּס, יִהְיֶה לָךְ לְמַחֲסֶה מִבּוּשָׁה. לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ — נֶגֶד כָּל הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתָּךְ. וְאֵת כֹּל וְנֹכָחַת — [= וְנוֹכַחַתְּ] וְעִם כֻּלָּם תּוּכְלִי לְהִתְוַכֵּחַ וּלְהוֹכִיחַ צִדְקָתֵךְ וְתֻמָּתֵךְ.

יז) וְאַמְהֹתָיו — הַיָּחִיד אָמָה, וּבְרַבִּים צָרִיךְ לִהְיוֹת אָמוֹתָיו, אֲבָל רִבּוּי זֶה בָּא מִן הַתְּמוּנָה הָאֲרַמִּית: אַמְהוּ–אַמְהוֹת. וְדוֹמֶה לָזֶה הַשֵּׁם עִיר הַבָּא בְּרַבִּים עָרִים מִן הַשֵּׁם עָר בְּמוֹאָבִית.

א) פָּקַד אֶת־שָׂרָה — זָכַר לְטוֹב.

ב) לִזְקֻנָיו — לְעֵת זִקְנָתוֹ. לַמּוֹעֵד — לַזְּמַן הַקָּבוּעַ. אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֹתוֹ — שֶׁקָּבַע אוֹתוֹ.

ג) הַנּוֹלַד־לוֹ — שֶׁנּוֹלַד לוֹ. וְכֵן: "הַבָּאָה מִצְרַיְמָה" (לְהַלָּן פֶּרֶק מ"ו, כ"ז). עָבָר עִם הֵא הַיְדִיעָה בָּא בְּכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ בִּמְקוֹמוֹת מְעַטִּים מְאֹד.

ד) וַיָּמָל — [מָקוֹר: מוּל ע"ו; עָתִיד מְהֻפָּךְ לְעָבָר].

ה) בְּהִוָּלֶד — [חַסְרֵי פ"י, שֵׁם הַפֹּעַל נִפְעַל] כְּשֶׁנּוֹלַד. בְּהִוָּלֶד לוֹ אֵת... — [מִלַּת יַחַס הַפָּעוּל אֵת (וּבְמַקָּף: אֶת־) בָּאָה לִפְעָמִים גַּם עִם נִפְעָל וְעִם פֹּעַל עוֹמֵד].

רַשִׁ"י.

יד) וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם — כדי שֶׁיִּתְפַּיֵּס ויתפלל עליו.

א) וַה' פָּקַד אֶת־שָׂרָה — סמך פָּרָשָׁה זו לפרשת אבימלך, לְלַמֶּדְךָ, שכל המבקש רחמים על חֲבֵרוֹ, והוא צריך לאותו דבר הוא נַעֲנֶה תְּחִלָּה, שנאמר: ויתפלל אברהם..

הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד שָׁם אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃ כח וַיַּשְׁקֵף עַל־פְּנֵי
סְדֹם וַעֲמֹרָה וְעַל כָּל־פְּנֵי אֶרֶץ הַכִּכָּר וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה קִיטֹר
הָאָרֶץ כְּקִיטֹר הַכִּבְשָׁן׃ כט וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי
הַכִּכָּר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ
הַהֲפֵכָה בַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר־יָשַׁב בָּהֵן לוֹט׃ ל וַיַּעַל לוֹט
מִצּוֹעַר וַיֵּשֶׁב בָּהָר וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו עִמּוֹ כִּי יָרֵא לָשֶׁבֶת בְּצוֹעַר
וַיֵּשֶׁב בַּמְּעָרָה הוּא וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו׃ לא וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־
הַצְּעִירָה אָבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ כְּדֶרֶךְ
כָּל־הָאָרֶץ׃ לב לְכָה נַשְׁקֶה אֶת־אָבִינוּ יַיִן וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ וּנְחַיֶּה
מֵאָבִינוּ זָרַע׃ לג וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת־אֲבִיהֶן יַיִן בַּלַּיְלָה הוּא וַתָּבֹא
הַבְּכִירָה וַתִּשְׁכַּב אֶת־אָבִיהָ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקוּמָהּ׃
לד וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה הֵן־שָׁכַבְתִּי
אֶמֶשׁ אֶת־אָבִי נַשְׁקֶנּוּ יַיִן גַּם־הַלַּיְלָה וּבֹאִי שִׁכְבִי עִמּוֹ וּנְחַיֶּה

*נקוד על ו'.

בֵּאוּר.

מֶלַח – עַמּוּד מֶלַח, כִּי נִתְּכָה עָלֶיהָ גָּפְרִית וְנִקְפְּאָה כְּעַמּוּד. אֵצֶל יָם הַמֶּלַח נִמְשָׁכִים רִכְסֵי הָרֵי מֶלַח גְּבֹהִים, וּבֵינֵיהֶם עַמּוּדִים וּנְצִיבֵי מֶלַח שׁוֹנִים. נְצִיב מֶלַח אֶחָד מִתְנַשֵּׂא שָׁם בְּגֹבַהּ אַרְבָּעִים רֶגֶל, וְהַכָּתוּב מֵעִיד עָלָיו שֶׁהוּא אֵשֶׁת לוֹט, שֶׁנֶּעֶנְשָׁה עַל שֶׁהִבִּיטָה אֶל סְדֹם.

כח) קִיטֹר – עָשָׁן כָּבֵד. כִּבְשָׁן – תַּנּוּר גָּדוֹל עָשׂוּי מַדְרֵגוֹת לְמִשְׂרְפוֹת סִיד וּלְבֵנִים, כֶּבֶשׁ = פֵּרוּשׁוֹ: מַדְרֵגָה.

כט) בְּשַׁחֵת – [שֵׁם הַפֹּעַל, פִּעֵל] כַּאֲשֶׁר שִׁחֵת. וַיִּזְכֹּר ... אֶת־אַבְרָהָם – אֶת תְּפִלַּת אַבְרָהָם. הַהֲפֵכָה – הַחֻרְבָּן.

ל) כִּי יָרֵא לָשֶׁבֶת בְּצוֹעַר – הַקְּרוֹבָה לִסְדוֹם מַהֲלַךְ אַרְבַּע חָמֵשׁ שָׁעוֹת, שֶׁמָּא תֵהָפֵךְ גַּם הִיא. וַיֵּשֶׁב בַּמְּעָרָה – שֶׁבָּהָר. בְּהָרֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יֵשׁ מְעָרוֹת גְּדוֹלוֹת מְאֹד, וְהֵן הַמְּכִילוֹת בְּתוֹכָן כְּאֶלֶף אִישׁ

לא) וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ – סְבוּרוֹת הָיוּ שֶׁחָרַב כָּל הָעוֹלָם עַל יְדֵי הַמַּהְפֵּכָה. עָלֵינוּ – אֵלֵינוּ

לב) לְכָה – מִלַּת הַזֵּרוּז כְּמוֹ „הָבָה", וְאֵינָהּ מִשְׁתַּנָּה בְּמִין [כְּמוֹ כָּאן] וּבְמִסְפָּר: „הָבָה נִתְחַכְּמָה" (שְׁמוֹת א', י'). וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ – הַפֹּעַל שָׁכַב נִקְשָׁר לְשֵׁם עֶצֶם בְּמִלַּת הַיַּחַס אֶת: „וַתִּשְׁכַּב אֶת אָבִיהָ" (ל"ג) וְלְכִנּוּי הַגּוּף – בְּמִלַּת הַיַּחַס עִם

לג) וַתַּשְׁקֶיןָ – [= וַתַּשְׁקֶינָה, וְהִיא תְּמוּנָה מְקֻצָּרָה]. בַּלַּיְלָה הוּא – בַּלַּיְלָה הַהוּא

לד) אֶמֶשׁ – אֶתְמוֹל בַּלַּיְלָה

רַשִׁ"י.

לה [לוט]: תני מעט מלח לאורחים הללו. אמרה לו: אף הַמִּנְהָג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה?

מֵאָבִינוּ זָרַע׃ לה וַתַּשְׁקֶיןָ גַּם בַּלַּיְלָה הַהוּא אֶת־אֲבִיהֶן יָיִן
וַתָּקָם הַצְּעִירָה וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקֻמָהּ׃
לו וַתַּהֲרֶיןָ שְׁתֵּי בְנוֹת־לוֹט מֵאֲבִיהֶן׃ לז וַתֵּלֶד הַבְּכִירָה בֵּן
וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאָב הוּא אֲבִי־מוֹאָב עַד־הַיּוֹם׃ לח וְהַצְּעִירָה
גַם־הִוא יָלְדָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־עַמִּי הוּא אֲבִי בְנֵי־עַמּוֹן
עַד־הַיּוֹם׃ ס

כ.

א וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין־קָדֵשׁ וּבֵין
שׁוּר וַיָּגָר בִּגְרָר׃ ב וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֲחֹתִי
הִוא וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גְּרָר וַיִּקַּח אֶת־שָׂרָה׃ ג וַיָּבֹא
אֱלֹהִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִנְּךָ מֵת
עַל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־לָקַחְתָּ וְהִוא בְּעֻלַת בָּעַל׃ ד וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא
קָרַב אֵלֶיהָ וַיֹּאמַר אֲדֹנָי הֲגוֹי גַּם־צַדִּיק תַּהֲרֹג׃ ה הֲלֹא הוּא
אָמַר־לִי אֲחֹתִי הִוא וְהִיא־גַם־הִוא אָמְרָה אָחִי הוּא בְּתָם־
לְבָבִי וּבְנִקְיֹן כַּפַּי עָשִׂיתִי זֹאת׃ ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים
בַּחֲלֹם גַּם אָנֹכִי יָדַעְתִּי כִּי בְתָם־לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹּאת וָאֶחְשֹׂךְ

בֵּאוּר.

לה) וַתָּקָם... וַתִּשְׁכַּב – פֵּרוּשׁוֹ: וַתָּבֹא וַתִּשְׁכַּב.

לז) מוֹאָב – כְּמוֹ: מֵאָב. וּבַשֵּׁם נִתְחַלֵּף הַצֵּירֶה בְּחוֹלָם.

א) וַיִּסַּע מִשָּׁם–מֵאֵלוֹנֵי מַמְרֵא. אַרְצָה הַנֶּגֶב – לְאֶרֶץ הַדָּרוֹם. וַיָּגָר בִּגְרָר–וְאַחֲרֵי כֵן יָשַׁב בִּגְרָר, וְהִיא בִּירַת הַפְּלִשְׁתִּים, מִצַּד צְפוֹנִי מִזְרָחִי לְעַזָּה.

ב) וַיֹּאמֶר ... אֶל־שָׂרָה – אַבְרָהָם אָמַר עַל שָׂרָה שֶׁהִיא אֲחוֹתוֹ. אֲבִימֶלֶךְ – הוּא כִּנּוּי הַכָּבוֹד לְמַלְכֵי פְּלִשְׁתִּים בַּיָּמִים הָהֵם, כְּמוֹ הַשֵּׁם „פַּרְעֹה" לְמַלְכֵי מִצְרַיִם.

ג) הִנְּךָ מֵת – וְהַמִּלָּה „הִנֵּה" הַבָּאָה בְּכִנּוּי וּמְחֻבֶּרֶת לְהֹוֶה מַשְׁמָעוּתָהּ: גְּזֵרָה וַדָּאִית; מוֹת תָּמוּת בְּוַדַּאי. עַל־הָאִשָּׁה – בִּשְׁבִיל הָאִשָּׁה שֶׁלָּקַחְתָּ. וְהִוא בְּעֻלַת בָּעַל – בְּעוֹד שֶׁהִיא נְשׂוּאָה לְאִישׁ, אֵשֶׁת אִישׁ, הָאֲסוּרָה לְאִישׁ אַחֵר. [הַוָּו שֶׁל „וְהִוא" הִיא וָו הַמַּצָּב].

ד) גּוֹי – אֲנָשִׁים. הֲגוֹי גַּם־צַדִּיק – הֲגַם גּוֹי צַדִּיק: כְּלוֹמַר: הֲגַם אֲנָשִׁים צַדִּיקִים תַּהֲרֹג?

ו) וָאֶחְשֹׂךְ... אוֹתְךָ – וָאֶמְנַע אוֹתְךָ

רַשִׁ״י.

א) וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם – כשראה שחרבו הַכְּרַכִּים ופסקו העוברים והשבים.
נסע לו משם.

יד וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר ׀ אֶל־חֲתָנָיו ׀ לֹקְחֵי בְנֹתָיו וַיֹּאמֶר קוּמוּ
צְּאוּ מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־מַשְׁחִית יְהוָה אֶת־הָעִיר וַיְהִי כִמְצַחֵק
בְּעֵינֵי חֲתָנָיו׃ טו וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה וַיָּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט
לֵאמֹר קוּם קַח אֶת־אִשְׁתְּךָ וְאֶת־שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאֹת פֶּן־
תִּסָּפֶה בַּעֲוֺן הָעִיר׃ טז וַיִּתְמַהְמָהּ ׀ וַיַּחֲזִיקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ
וּבְיַד־אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי בְנֹתָיו בְּחֶמְלַת יְהוָה עָלָיו וַיֹּצִאֻהוּ
וַיַּנִּחֻהוּ מִחוּץ לָעִיר׃ יז וַיְהִי כְהוֹצִיאָם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר
הִמָּלֵט עַל־נַפְשֶׁךָ אַל־תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל־תַּעֲמֹד בְּכָל־הַכִּכָּר
הָהָרָה הִמָּלֵט פֶּן־תִּסָּפֶה׃ יח וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם אַל־נָא אֲדֹנָי׃
יט הִנֵּה־נָא מָצָא עַבְדְּךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ
עִמָּדִי לְהַחֲיוֹת אֶת־נַפְשִׁי וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל לְהִמָּלֵט הָהָרָה
פֶּן־תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה וָמַתִּי׃ כ הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה לָנוּס

בֵּאוּר.

יד) לֹקְחֵי בְנֹתָיו — שֶׁלָּקְחוּ אֶת בְּנוֹתָיו לָהֶם לְנָשִׁים; שֶׁהָיוּ לְלוֹט גַּם בָּנוֹת נְשׂוּאוֹת. וַיְהִי כִמְצַחֵק... — חֲתָנָיו לֹא הֶאֱמִינוּ לִדְבָרָיו וַחֲשָׁבוּהוּ, כִּי אַךְ מְצַחֵק הוּא.

טו) וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה — וְכַאֲשֶׁר עָלָה הַשַּׁחַר. וַיָּאִיצוּ — [מָקוֹר: אוּץ [=מַהֵר] ע״ו; הִפְעִיל: הֵאִיץ בְּ־, וְהוֹרָאָתוֹ: זֵרֵז]. וַיָּאִיצוּ... בְּלוֹט — דָּחֲקוּ, זֵרְזוּ אֶת לוֹט, שֶׁיְּמַהֵר לָצֵאת. לֵאמֹר — בְּאָמְרָם אֵלָיו. קַח ... הַנִּמְצָאֹת — בַּבַּיִת וָצֵא. פֶּן־תִּסָּפֶה — [נִפְעַל, ל״ה] פֶּן תֹּאבַד.

טז) וַיִּתְמַהְמָהּ — אֵחַר, הִתְעַכֵּב; קָשֶׁה הָיָה לוֹ לְהִפָּרֵד מִבֵּיתוֹ וּמִכָּל רְכוּשׁוֹ. וּבְיַד שְׁתֵּי בְנֹתָיו — בִּידֵי שְׁתֵּי בְנוֹתָיו. וַיַּנִּחֻהוּ — הִנִּיחוּ, הִשְׁאִירוּ אוֹתוֹ. וַיֹּצִאֻהוּ וַיַּנִּחֻהוּ — אֶת לוֹט, שֶׁהוּא הָעִקָּר, וְהַכַּוָּנָה גַּם עַל בְּנֵי בֵיתוֹ.

יז) כְּהוֹצִיאָם — [שֵׁם הַפֹּעַל, הִפְעִיל; פ״י וְל״א] כַּאֲשֶׁר הוֹצִיאוּ. וַיֹּאמֶר — אַחַד הַמַּלְאָכִים אֶל לוֹט.

יח) אֲדֹנָי — [= אֲדֹנַי, וְהַנּוּן קָמוּץ בְּהֶפְסֵק, וְהוֹרָאָתוֹ כְּמוֹ: אֲדֹנִי בְּיָחִיד].

יט) לֹא אוּכַל לְהִמָּלֵט — לֹא אַסְפִּיק לָבֹא שָׁמָּה. תִּדְבָּקַנִי — [= תַּדְבִּיקֵנִי] תַּשִּׂיגֵנִי. הָרָעָה וָמַתִּי — [מוּת, ע״ו וְל״ת; עָבָר מְהֻפָּךְ] וְאָמוּת.

רַשִׁ״י.

ללמד סנגוריא עליהם? שכל הלילה היו מלאכים שואלים ללוט: מה טיבם ומעשיהם? והוא היה ממליץ עליהם טובות, טז) וַיִּתְמַהְמָהּ — כדי להציל ממונו. וַיַּחֲזִיקוּ — אחד מהם היה שליח להצילו, וחברו להפוך את סדום; לכך נאמר: „וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט“, ולא: „וַיֹּאמְרוּ“. יז) הִמָּלֵט עַל נַפְשֶׁךָ — דייך להציל נפשות, אל תחוס על הממון. אַל תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ — אתה הרשעת עמהם, ובזכות אברהם אתה ניצל; אינך כדאי לראות בפורענותם [בְּעָנְשָׁם] כשאתה ניצל. הָהָרָה הִמָּלֵט — אצל אברהם ברח, שהוא יושב בהר. יט) לֹא אוּכַל לְהִמָּלֵט

שָׁמָּה וְהִוא מִצְעָר אִמָּלְטָה נָּא שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר הִוא וּתְחִי
נַפְשִׁי׃ רביעי כא וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ גַּם לַדָּבָר
הַזֶּה לְבִלְתִּי הָפְכִּי אֶת־הָעִיר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ כב מַהֵר הִמָּלֵט
שָׁמָּה כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד־בֹּאֲךָ שָׁמָּה עַל־כֵּן קָרָא
שֵׁם־הָעִיר צוֹעַר׃ כג הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל־הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צֹעֲרָה׃
כד וַיהֹוָה הִמְטִיר עַל־סְדֹם וְעַל־עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ מֵאֵת
יְהֹוָה מִן־הַשָּׁמָיִם׃ כה וַיַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים הָאֵל וְאֵת כָּל־
הַכִּכָּר וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הֶעָרִים וְצֶמַח הָאֲדָמָה׃ כו וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ
מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח׃ כז וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל־

בֵּאוּר.

כ) וְהִוא מִצְעָר — הָעִיר קְטַנָּה. הֲלֹא מִצְעָר הִוא — הֵן זֶהוּ דָּבָר קָטָן.

כא) נָשָׂאתִי פָנֶיךָ — אֲנִי מְכַבֵּד אוֹתְךָ וּמְמַלֵּא רְצוֹנְךָ. לְבִלְתִּי הָפְכִּי — [שֵׁם הַפֹּעַל הָפֹךְ בִּנְטִיָּה] שֶׁלֹּא אֶהְפֹּךְ, שֶׁלֹּא אַחֲרִיב.

כב) לַעֲשׂוֹת דָּבָר — בַּהֲפֵכַת סְדֹם. עַל־כֵּן — בִּשְׁבִיל שֶׁאָמַר לוֹט: „וְהִיא מִצְעָר". קָרָא — [פֹּעַל סְתָמִי] קְרָאוּ. צוֹעַר — תַּחַת שְׁמָהּ הָרִאשׁוֹן: בֶּלַע. צֹעַר — הָיְתָה עִיר קְטַנָּה עַל חוֹף יָם הַמֶּלַח, בִּפְאַת מִזְרָחִית צְפוֹנִית; בָּעֵת הִיא מְכֻסָּה בַּמַּיִם. וּבִימֵי קֶדֶם הָיְתָה חֶלְקָה פּוֹרַחַת בְּתוֹךְ הָאָרֶץ הַמְּלֵחָה אֲשֶׁר מִסָּבִיב (כהנא).

כג) הַשֶּׁמֶשׁ... וְלוֹט בָּא — כַּאֲשֶׁר יָצָא הַשֶּׁמֶשׁ, בָּא לוֹט לְצֹעַר.

כד) וַיְיָ הִמְטִיר — וְאָז הִמְטִיר יְיָ

כה) וַיַּהֲפֹךְ־הָרַס, הֶחֱרִיב. הָאֵל־הָאֵלֶּה.

כו) מֵאַחֲרָיו – מֵאַחֲרֵי לוֹט. נְצִיב

רַשִׁ"י.

הָהָרָה. כשהייתי אצל אנשי סדום, היה הקב"ה רואה מַעֲשַׂי ומעשי בני העיר, והייתי נראה צדיק וכדאי לְהִנָּצֵל; וּכְשֶׁאָבֹא אצל צדיק, אני כרשע. כ) הֲלֹא מִצְעָר הִוא — הלא העיר קטנה ואנשים בה מעט, וגם עונותיה מועטין, ולא נתמלאה סְאָתָהּ עדיין, לפיכך אין לך להקפיד אם תינצל. כא) גַּם לַדָּבָר הַזֶּה — לא דַיֶּךָ שאתה נִצָּל, אלא אף כל העיר אציל בגללך. כב) כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת — זה עונשן של מלאכים על שאמרו: „כִּי מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ" ותלו הדבר בעצמם; לפיכך לא זזו משם, עד שהוזקקו לומר, שאין הדבר ברשותן. כד) הִמְטִיר עַל־סְדֹם — בעלות השחר, כמו שכתוב (פסוק ט"ו) „וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה", שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה; לפי שהיו מהם עובדין לחמה, ומהם ללבנה. אמר הקב"ה: אם אֶפָּרַע מהם ביום, יהיו עובדי לבנה אומרים: אילו היה בלילה, שהלבנה מושלת, לא היינו חֲרֵבִין; ואם אֶפָּרַע בלילה, יהיו עובדי החמה אומרים: אילו היה ביום, כשהחמה מושלת, לא היינו חרבין; לכך נפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים. כה) וַיַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים — ארבעתן [סדום ועמורה, אדמה וצבוים] יושבות בסלע אחד, וַהֲפָכָן מלמעלה למטה. כו) וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח — במלח חטאה ובמלח לָקְתָה [נֶעֶנְשָׁה]: אָמַר

יט.

א וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעֶרֶב וְלוֹט יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־סְדֹם
וַיַּרְא־לוֹט וַיָּקָם לִקְרָאתָם וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה׃ ב וַיֹּאמֶר
הִנֶּה נָּא־אֲדֹנַי סוּרוּ נָא אֶל־בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם
וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹּא כִּי בָרְחוֹב נָלִין׃
ג וַיִּפְצַר־בָּם מְאֹד וַיָּסֻרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם
מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ׃ ד טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר
אַנְשֵׁי סְדֹם נָסַבּוּ עַל־הַבַּיִת מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן כָּל־הָעָם מִקָּצֶה׃
ה וַיִּקְרְאוּ אֶל־לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַיֵּה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־בָּאוּ אֵלֶיךָ
הַלָּיְלָה הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנֵדְעָה אֹתָם׃ ו וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם לוֹט

בֵּ א וּ ר.

א) וְלוֹט יֹשֵׁב — בְּשָׁעָה שֶׁלּוֹט יָשַׁב. בְּשַׁעַר־סְדֹם — בְּשַׁעַר הָעִיר הָיוּ עוֹשִׂים כָּל מַשָּׂא וּמַתָּן. [וּלְפִיכָךְ נִקְרָא בַּמִּשְׁנָה הַמְּחִיר־שַׁעַר: „יָרַד הַשַּׁעַר"]; שָׁם הָיוּ יוֹשְׁבִים זִקְנֵי הָעִיר, שֶׁהֵם הָיוּ הַשּׁוֹפְטִים, וְהָיוּ מְאַשְּׁרִים כָּל מִקְנֶה וְקִנְיָן; גַּם יֶתֶר אֶזְרְחֵי הָעִיר הָיוּ בָּאִים שָׁם לְבַלּוֹת אֶת הָעֵת בְּשִׂיחָה. הַזְּקֵנִים הָיוּ יוֹשְׁבִים שָׁם עַל סַפְסְלֵי אֶבֶן, אוֹ עַל מַצָּעוֹת (כהנא): אַפַּיִם — עִקַּר הוֹרָאָתוֹ: נְחִירֵי הָאַף, וּבָא בְּהַשְׁאָלָה לְהוֹרָאַת פָּנִים. אַפַּיִם אָרְצָה — בְּפָנִים נוֹטִים לָאָרֶץ.

ב) הִנֶּה נָּא־אֲדֹנַי — הִנֵּה אֲבַקֵּשׁ אֶתְכֶם, אֲדֹנַי, לָסוּר אֵלָי.

ג) וַיִּפְצַר — הַמָּקוֹר פָּצֹר גַּם פָּרֹץ הוֹרָאָתוֹ: בִּקֵּשׁ בְּחָזְקָה [„וַיִּפְרָץ בּוֹ" (שְׁמוּאֵל ב׳ י״ג, כ״ד)]. וַיִּפְצַר־בָּם — בִּקֵּשׁ הַרְבֵּה, וְהֵם הָיוּ מְסָרְבִים מִפְּנֵי הַנִּמּוּס. מִשְׁתֶּה — סְעוּדָה, שֶׁהָיוּ שׁוֹתִים בָּהּ יָיִן. וּמַצּוֹת — עֻגּוֹת דַּקּוֹת הַנֶּאֱפוֹת מַהֵר אַחַר הַלִּישָׁה קֹדֶם שֶׁהֶחְמִיץ.

ד) טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ — עוֹד לֹא שָׁכָבוּ. אַנְשֵׁי סְדֹם — הַיְדוּעִים בְּרִשְׁעָתָם. נָסַבּוּ — [מָקוֹר סֹב־סָבֹב, ע״ע; נִפְעַל: הִסֵּב] סָבְבוּ הִקִּיפוּ. מִקָּצֶה — מִקְצֵה הָעִיר עַד קָצֶהָ.

ה) הוֹצִיאֵם — [צִוּוּי הִפְעִיל מִמָּקוֹר יָצֹא־הוֹצֵא. פ״י וְל״א]. וְנֵדְעָה אֹתָם — בְּמִשְׁכַּב זָכָר. וְכֵן „וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ" (לְמַעְלָה פֶּרֶק ד׳, א׳). הָעַרְבִי הַזָּרִיז בְּהַכְנָסַת אוֹרְחִים נוֹתֵן לְאוֹרְחוֹ, שֶׁנָּטָה לָלוּן אֶצְלוֹ,

רַשִׁ״י.

א) בָּעֶרֶב — וכי כל כך שָׁהוּ המלאכים מחברון לסדום? אלא מלאכי רחמים היו, וממתינים, שֶׁמָּא יוכל אברהם לְלַמֵּד עליהם [על יושבי סדום] סַנֵּגוֹרְיָא [זכות], ובטלה הגזרה. וַיַּרְא לוֹט — מבית אברהם למד לְחַזֵּר על האורחים. ב) סוּרוּ־נָא — עַקְּמוּ את הדרך לביתי דרך עקלתון, שלא יכירו שאתם נכנסים שם; לכך נאמר: „סורו". וַיֹּאמְרוּ: לֹא — ולאברהם אמרו: „כֵּן תַּעֲשֶׂה", מִכַּאן שֶׁמְּסָרְבִין [וּמְמָאֲנִים, עד שיבקש הרבה] לקטן, ואין מסרבין לגדול. ד) כָּל־הָעָם מִקָּצֶה — מקצה העיר עד הקצה, שאין אחד מוחה בידם

הַפֶּתְחָה וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו׃ ז וַיֹּאמַר אַל־נָא אַחַי תָּרֵעוּ׃
ח הִנֵּה־נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיאָה־נָּא
אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל
אַל־תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי־עַל־כֵּן בָּאוּ בְּצֵל קֹרָתִי׃ ט וַיֹּאמְרוּ ׀ גֶּשׁ־
הָלְאָה וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא־לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט עַתָּה נָרַע לְךָ
מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ בָאִישׁ בְּלוֹט מְאֹד וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר הַדָּלֶת׃ י וַיִּשְׁלְחוּ
הָאֲנָשִׁים אֶת־יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת־לוֹט אֲלֵיהֶם הַבָּיְתָה וְאֶת־הַדֶּלֶת
סָגָרוּ׃ יא וְאֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פֶּתַח הַבַּיִת הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים
מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּלְאוּ לִמְצֹא הַפָּתַח׃ יב וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים
אֶל־לוֹט עֹד מִי־לְךָ פֹה חָתָן וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ
בָּעִיר הוֹצֵא מִן־הַמָּקוֹם׃ יג כִּי־מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ אֶת־הַמָּקוֹם
הַזֶּה כִּי־גָדְלָה צַעֲקָתָם אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיְשַׁלְּחֵנוּ יְהוָה לְשַׁחֲתָהּ׃

בֵּאוּר.

גַּם שִׁפְחָה לְמִשְׁכָּב, וְהָרָשָׁע, שֶׁאֵינוֹ רָעָה בְּאוֹרְחוֹ, הָיָה שׁוֹכֵב אוֹתוֹ מִשְׁכַּב זָכָר; וְיֵשׁ גַּם שֶׁהָיָה דֶּרֶךְ הָרְשָׁעִים לַעֲשׂוֹת זֹאת בְּאוֹרְחֵיהֶם שֶׁל אֲחֵרִים, וּבַעַל הַבַּיִת הָיָה פּוֹדֶה אֶת אוֹרְחוֹ בְּבִתּוֹ [פָּסוּק ח׳] (כהנא).

ז) אַל־נָא, אַחַי — הוּא מְדַבֵּר אֲלֵיהֶם בִּלְשׁוֹן חִבָּה. תָּרֵעוּ — [מָקוֹר: רַעַ־רָעֹעַ; כְּפוּלִים (ע״ע); הִפְעִיל הָרֵעַ]. אַל־נָא... תָּרֵעוּ — אַל תַּעֲשׂוּ רָעָה.

ח) הָאֵל — הָאֵלֶּה. כִּי־עַל־כֵּן בָּאוּ בְּצֵל קֹרָתִי — שֶׁאֶהְיֶה לָהֶם לְמַחְסֶה מִכָּל רָע. הָעַרְבִי חוֹשֵׁב אֶת אוֹרְחוֹ לְקָדוֹשׁ, וְלֹא יִתֵּן לִנְגֹּעַ בּוֹ לְרָעָה, וְהוּא מֵגֵן עָלָיו בְּחֵרֶף נֶפֶשׁ.

ט) גֶּשׁ־הָלְאָה — סוּר מִזֶּה. הָאֶחָד — הוּא הַיָּחִיד וַאֲנַחְנוּ הָרַבִּים. בָּא־לָגוּר — הוּא גֵּר פֹּה, וַאֲנַחְנוּ הָאֶזְרָחִים. וְהוּא אוֹמֵר לִשְׁפֹּט אוֹתָנוּ עַל מִנְהָגֵנוּ עִם הָאוֹרְחִים. נָרַע לְךָ מֵהֶם — נַעֲשֶׂה לְךָ רָעָה יוֹתֵר מִשֶּׁאָנוּ חֲפֵצִים לַעֲשׂוֹת לָהֶם.

י) הָאֲנָשִׁים — הַמַּלְאָכִים בִּדְמוּת אֲנָשִׁים.

יא) בַּסַּנְוֵרִים — בְּעִוָּרוֹן. וַיִּלְאוּ — [לָאָה, ל״ה] עָיְפוּ, כְּלוֹמַר: לֹא יָכְלוּ.

יב) עֹד מִי־לְךָ פֹה — מִי עוֹד יֵשׁ בָּעִיר מִבְּנֵי בֵיתְךָ, מִלְּבַד שְׁתֵּי בְנוֹתֶיךָ שֶׁבַּבַּיִת.

יג) צַעֲקָתָם — הַצְּעָקָה עַל יוֹשְׁבֵי הַמָּקוֹם. וַיְשַׁלְּחֵנוּ — לְמִשְׁלַחַת רָעָה מִשְׁתַּמְּשִׁים בְּבִנְיַן פִּעֵל: „וְשִׁלַּחְתִּי דֶבֶר בְּתוֹכְכֶם" (וַיִּקְרָא כ״ו, כ״ה). לְשַׁחֲתָהּ — אֶת הָעִיר.

רַשִׁ״י.

[ומתנגד להם ומפריע אותם], שאפילו צדיק אחד אין בהם. ט) גֶּשׁ־הָלְאָה — אתה ממליץ על האורחים, איך מְלָאֲךָ לבך? אין אנו חוֹשְׁבִין לך [אין אנו שמים לב לדבריך]! הָאֶחָד בָּא לָגוּר — אדם נכרי יחידי אתה בינינו, שבאת לגור, ונעשית מוכיח אותנו! יב) עוֹד מִי־לְךָ פֹּה — מדרש אגדה: [מִי לְךָ פֹּה?—] מאחר שעושין נבלה כזאת, מי לך פתחון פה

לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ־בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃ יט כִּי יְדַעְתִּיו
לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ
יְהוָֹה לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא יְהוָֹה עַל־אַבְרָהָם
אֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר עָלָיו׃ כ וַיֹּאמֶר יְהוָֹה זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה
כִּי־רָבָּה וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד׃ כא אֵרְדָה־נָּא וְאֶרְאֶה
הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ ׀ כָּלָה וְאִם־לֹא אֵדָעָה׃ כב וַיִּפְנוּ
מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה וְאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי יְהוָֹה׃
כג וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם־רָשָׁע׃ כד אוּלַי
יֵשׁ חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא־תִשָּׂא
לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ׃ כה חָלִלָה לְּךָ
מֵעֲשֹׂת ׀ כַּדָּבָר הַזֶּה לְהָמִית צַדִּיק עִם־רָשָׁע וְהָיָה כַצַּדִּיק
כָּרָשָׁע חָלִלָה לָּךְ הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט׃

בֵּ א וּ ר.

יט) כִּי יְדַעְתִּיו — כִּי הִכַּרְתִּי אוֹתוֹ וּבָחַרְתִּי בוֹ. לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה — כְּדֵי שֶׁיְּצַוֶּה. לְמַעַן הָבִיא — עַל יְדֵי זֶה שֶׁיִּשְׁמְרוּ אֶת דֶּרֶךְ יְיָ אֲקַיֵּם אֶת הַבְטָחָתִי לְאַבְרָהָם. עַל־אַבְרָהָם — עַל בֵּית אַבְרָהָם וּבָנָיו אַחֲרָיו.

כ) וַיֹּאמֶר יְיָ — לְאַחַר שֶׁלִּוָּה אֶת הַמַּלְאָכִים, נִגְלָה יְיָ אֶל אַבְרָהָם. זַעֲקַת סְדֹם — הַזְּעָקָה עַל סְדֹם. רָבָּה — [=רַבָּה; רֹב - רָבֹב, ע״ע; פָּעַל, עָבָר] גָּדְלָה. כִּי־רָבָּה — יַעַן כִּי גָדְלָה. [וְכֵן: „כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת" (פֶּרֶק ג׳, י״ד): יַעַן כִּי עָשִׂיתָ זֹאת].

כא) אֵרְדָה־נָּא — עַל כֵּן אֵרֵד לִרְאוֹת הַכְּצַעֲקָתָהּ — אִם כְּמוֹ שֶׁבָּאָה אֵלַי הַצְּעָקָה עָלֶיהָ [עַל סְדוֹם, שֶׁהִיא הָעִיר הָרָאשִׁית], עָשׂוּ בֶּאֱמֶת. כָּלָה — כִּלָּיוֹן אָבִיא עֲלֵיהֶם. אֵדָעָה — אֵדְעָה מָה אֶעֱשֶׂה לָהֶם:

כב) וְאַבְרָהָם — בְּעוֹד שֶׁאַבְרָהָם עוֹדֶנּוּ עוֹמֵד לִפְנֵי יְיָ, שֶׁנִּגְלָה אֵלָיו.

כג) תִּסְפֶּה — [מָקוֹר: סָפֹה, ל״ה, פָּעַל] תְּכַלֶּה, תְּאַבֵּד. הַאַף תִּסְפֶּה — הַאֻמְנָם תְּאַבֵּד?

כד) וְלֹא־תִשָּׂא לַמָּקוֹם — וְלֹא תִסְלַח לַמָּקוֹם אֶת עֲוֹנוֹ. בְּקִרְבָּהּ — בְּקֶרֶב הָעִיר. וְיֵשׁ קוֹרְאִים: „בְּקִרְבּוֹ", בַּמָּקוֹם. לֹא רַק שֶׁעָלֶיךָ לְהַצִּיל אֶת הַצַּדִּיקִים, אֶלָּא מֵהָרָאוּי גַּם לִסְלֹחַ לְכָל הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם.

כה) חָלִלָה לְּךָ — חִלּוּל כָּבוֹד הוּא לְךָ. כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע — כַּף הַדִּמְיוֹן הַכָּפוּל מַרְאֶה עַל שִׁוְיוֹן גָּמוּר; וְכֵן „כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה" (לְהַלָּן פֶּרֶק מ״ד, י״ח). וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע — כִּי אָז הֲלֹא יִהְיֶה גּוֹרַל הַצַּדִּיק כְּגוֹרַל הָרָשָׁע! הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט — כְּלוּם אֶפְשָׁר, שֶׁשּׁוֹפֵט כָּל הָעוֹלָם, מְקוֹר

רַ שִׁ" י.

כא) אֵרְדָה־נָּא — לִמֵּד לַדַּיָּנִים, שלא יפסקו [ויגמרו דין] דיני נפשות אלא בִּרְאִיָּה. הַכְּצַעֲקָתָהּ — של מדינה זו. ורבותינו דרשו: הַכְּצַעֲקָתָהּ — צַעֲקַת רִיבָה [נערה] אחת, שֶׁהֲרָגוּהָ במיתה משונה על שנתנה מזון לעני. כה) חָלִלָה לְּךָ — חולין הוא לך; יאמרו: כך היא אומנותו:

כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ
הָעִיר וְנָשָׂאתִי לְכָל־הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם׃ כז וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמַר
הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר׃ כח אוּלַי
יַחְסְרוּן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם חֲמִשָּׁה הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה אֶת־
כָּל־הָעִיר וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית אִם־אֶמְצָא שָׁם אַרְבָּעִים
וַחֲמִשָּׁה׃ כט וַיֹּסֶף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמַר אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם
אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה בַּעֲבוּר הָאַרְבָּעִים׃ ל וַיֹּאמֶר
אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבֵּרָה אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם שְׁלֹשִׁים וַיֹּאמֶר
לֹא אֶעֱשֶׂה אִם־אֶמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים׃ לא וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא
הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֶשְׂרִים וַיֹּאמֶר
לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים׃ לב וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי
וַאֲדַבְּרָה אַךְ־הַפַּעַם אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֲשָׂרָה וַיֹּאמֶר לֹא
אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה׃ לג וַיֵּלֶךְ יְהוָה כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר
אֶל־אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקֹמוֹ׃ שלישי

בָּאוּר.

הַצֶּדֶק, לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפַּט צֶדֶק?

כו) אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם... בְּתוֹךְ הָעִיר — הַמִּלָּה „בִסְדֹם" הִיא בֵּאוּר אֶל „בְּתוֹךְ הָעִיר".

כז) הוֹאַלְתִּי — גָּמַרְתִּי בְלִבִּי, הֶחְלַטְתִּי. וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר — בְּעוֹד שֶׁאֲנִי אַךְ עָפָר וָאֵפֶר. וּבְכָל זֹאת אֶעֱרֹב אֶת לִבִּי לְדַבֵּר אֵלֶיךָ.

כח) הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה — בִּשְׁבִיל הַחֲמִשָּׁה הַחֲסֵרִים אֶת כָּל הָעִיר?

כט) לֹא אֶעֱשֶׂה — כָּלָה; לֹא אַשְׁחִית.

לב) יִחַר — [= יֶחֱרֶה, עָתִיד מְקֻצָּר מִמְּקוֹר ח ר ה, ל"ה]. וַאֲדַבֵּרָה — הֵא נוֹסֶפֶת לְהוֹרָאַת הַחֵפֶץ וְהַתְּשׁוּקָה.

לג) וַיֵּלֶךְ יְיָ — נֶעְלַם מִמֶּנּוּ. שָׁב לִמְקֹמוֹ — חֶבְרוֹנָה.

רַשִׁ"י.

שופט הכל, לדיקים ורשעים; כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה. כו) אִם אֶמְצָא בִסְדֹם — לְפִי שֶׁסְּדוֹם הָיְתָה מֶטְרֶפּוֹלִין [העיר הראֹשה] וחשובה מכולן, תלה בה הכתוב. חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם — עשרה לדיקים לכל כְּרַךְ וכרך, כי חמש ערים יש. כז) וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר — וכבר הייתי ראוי להיות עפר, על ידי המלאכים, ואפר, על ידי נמרוד [שהשליכהו לתוך הכבשן], לולא רחמיך שעמדו לי. הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה — והלא הם תשעה לכל כְּרַךְ, ואתה, לדיקו של עולם, תִּצְטָרֵף עמהם. לג) וַיֵּלֶךְ יְיָ — כֵּיוָן שנשתתק הַסַּנֵּגוֹר [המליץ לטובה], הלך לו הַדַּיָּן. וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקֹמוֹ — נסתלק [והלך לו] הדיין. נסתלק הסניגור, והקטיגור מְקַטְרֵג. ולפיכך — וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה — להשחיתה.

הָעֵץ׃ ה וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ כִּי־עַל־
כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃
ו וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל־שָׂרָה וַיֹּאמֶר מַהֲרִי שְׁלֹשׁ
סְאִים קֶמַח סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת׃ ז וְאֶל־הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם
וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל־הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ׃
ח וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם
וְהוּא־עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ׃ ט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה
שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל׃ י וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ
כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל
וְהוּא אַחֲרָיו׃ יא וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל

*נקוד על איו.

בֵּאוּר.

לָנוּחַ בְּצִלּוֹ הַנָּעִים מֵעֲמַל הַדֶּרֶךְ.

ה) וְאֶקְחָה – [=וְאֶקַּח, פֹּעַל, עָתִיד וְהֵא נוֹסֶפֶת, לְהוֹרָאַת הָרָצוֹן] וְאָבִיא לָכֶם. פַּת־לֶחֶם – רְאֵה בְּרַשִׁ״י. וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם – תֹּאכְלוּ וּתְחַזְּקוּ אֶת לִבְּכֶם; [וּמִזֶּה בְּמִשְׁנָה הַשֵּׁם: סְעוּדָה]. כִּי־עַל־כֵּן – כִּי בִּשְׁבִיל זֶה.

ו) מַהֲרִי – נִמְשָׁךְ לְהַפֹּעַל „לוּשִׁי" הַבָּא לְהַלָּן, וְסֵדֶר הַכָּתוּב: „מַהֲרִי לוּשִׁי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח סֹלֶת וַעֲשִׂי עֻגוֹת". סְאִים – [בְּיָחִיד: סְאָה, וְהַזּוּגִי: סָאתַיִם; וְהִיא מִדָּה בַּת שִׁשָּׁה קַבִּים, וְהַקַּב-אַרְבָּעָה לוּגִים]. קֶמַח סֹלֶת – קֶמַח דַּק וָטוֹב [וּמִזֶּה בְּמִשְׁנָה הַפֹּעַל: סַלֵּת=טָחֹן סֹלֶת]. לוּשִׁי – [צִוּוּי מִמָּקוֹר לוּשׁ; ע״ו], עָרְבִי הַסֹּלֶת בַּמַּיִם עַד שֶׁיִּהְיֶה לְבָצֵק. עֻגוֹת – חֲרָרוֹת, רְקִיקִים דַּקִּים, שֶׁיֵּאָפוּ מַהֵר. עֲבוֹדַת הַטְּחִינָה וְהָאֲפִיָּה הָיְתָה מוּטֶּלֶת עַל הָאִשָּׁה, וַעֲבוֹדַת הַטְּבִיחָה וְהַצְּלִיָּה – עַל הָאִישׁ. וְכֵן הַמִּנְהָג גַּם הַיּוֹם אֵצֶל הָעֲרָבִים.

ז) רַךְ וָטוֹב – צָעִיר וְשָׁמֵן. וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ – וְהַנַּעַר מִהֵר לַהֲכִינוֹ לַאֲכִילָה.

ח) חֶמְאָה – שֶׁמֶן הֶחָלָב, שֶׁקּוֹלְטִים מֵעַל פָּנָיו. אֲשֶׁר עָשָׂה – אֲשֶׁר הֵכִין. וְהוּא־עֹמֵד – בְּעוֹד שֶׁהוּא עוֹמֵד; וְזֶהוּ וָו הַמַּצָּב. [רְאֵה לְמַעְלָה פָּסוּק א׳]. עֹמֵד עֲלֵיהֶם – לִפְנֵיהֶם, לְשָׁרְתָם; כַּךְ נוֹהֲגִים זִקְנֵי הָעַרְבִיאִים גַּם הַיּוֹם לְשָׁרֵת לִפְנֵי אוֹרְחֵיהֶם.

ט) אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ – הִתְחִילוּ נִכְנָסִים עִמּוֹ בִּדְבָרִים [רְאֵה לְמַעְלָה ט״ז, ח׳]. הִנֵּה בָאֹהֶל – הָאִשָּׁה הַנְּשׂוּאָה יוֹשֶׁבֶת בָּאֹהֶל פְּנִימָה, וְאֵינָהּ בָּאָה חָפְשִׁיָּה בֵּין הַגְּבָרִים כְּנַעֲרָה.

י) וַיֹּאמֶר – אַחַד הַמַּלְאָכִים. שׁוֹב אָשׁוּב ... וְהִנֵּה־בֵן – סִגְנוֹן שֶׁל יִעוּד נְבוּאִי. כָּעֵת חַיָּה – כִּהְיוֹת הָעֵת חַיָּה, כְּשֶׁתָּשׁוּב הָעֵת לִתְחִיָּה, כְּלוֹמַר: בַּשָּׁנָה הַבָּאָה בָּעֵת הַזֹּאת. וְהוּא אַחֲרָיו – פֶּתַח הָאֹהֶל הָיָה אַחֲרֵי הַמַּלְאָךְ הַדּוֹבֵר, עַל כֵּן שָׁמְעָה שָׂרָה אֶת דְּבָרָיו.

רַשִׁ״י.

וְסָפְנַל] על ידי שליח, והקב״ה שלם לבניו על ידי שליח, שנאמר": וַיָּרֶם משֶׁה אֶת יָדוֹ וַיַּךְ אֶת הַסֶּלַע". ה) וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם – נערך לפניהם סעודה גדולה, שהצדיקים אומרים מעט, ועושים הרבה]. ז) וַיִּתֵּן אֶל־הַנַּעַר – זה ישמעאל, לְחַנְּכוֹ בְּמִצְוֹת. ח) חֶמְאָה–

לִהְיוֹת לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים׃ יב וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר
אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־לִּי עֶדְנָה וַאדֹנִי זָקֵן׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־
אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר הַאַף אֻמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי
זָקַנְתִּי׃ יד הֲיִפָּלֵא מֵיְהוָה דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה
וּלְשָׂרָה בֵן׃ שני טו וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה ׀ לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי כִּי ׀
יָרֵאָה וַיֹּאמֶר ׀ לֹא כִּי צָחָקְתְּ׃ טז וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ
עַל־פְּנֵי סְדֹם וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם׃ יז וַיהוָה אָמָר
הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה׃ יח וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה

בֵּאוּר.

יא) אֹרַח – דֶּרֶךְ. אֹרַח כַּנָּשִׁים – אֹרַח כְּאֹרַח הַנָּשִׁים, דֶּרֶךְ נָשִׁים (פֶּרֶק ל״א, ל״ה) וֶסֶת שֶׁל נִדָּה, וְאִי אֶפְשָׁר לָהּ לָלֶדֶת בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע.

יב) בְּקִרְבָּהּ – בְּלִבָּהּ. בְּלֹתִי – [מָקוֹר: בָּלָה = נָבֹל; שֵׁם הַפֹּעַל: בְּלוֹת]. עֶדְנָה – עֹנֶג וְחֵשֶׁק הַנֹּעַר. הָיְתָה־לִּי עֶדְנָה – הִיא מְצַיֶּרֶת בְּדִמְיוֹנָהּ כְּאִלּוּ שָׁבָה לִימֵי נְעוּרֶיהָ, וּלְפִיכָךְ הִיא אוֹמֶרֶת „הָיְתָה" בְּעָבָר. אַחֲרֵי בְלֹתִי... – הַאִם לְאַחַר שֶׁזָּקַנְתִּי אָשׁוּב לִימֵי נְעוּרַי? וַאדֹנִי זָקֵן – וְגַם אֲדֹנִי=בַּעְלִי, זָקֵן.

יג) וַיֹּאמֶר יְיָ – מַלְאַךְ יְיָ. הַשָּׁלִיחַ נִקְרָא בְּשֵׁם שׁוֹלְחוֹ. לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה – מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים יוֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת הָאָדָם, וּלְפִיכָךְ יָדַע, כִּי צָחֲקָה שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ. לֵאמֹר – בְּאָמְרָהּ בִּלְבָבָהּ. הַאַף אֻמְנָם – הֲגַם בֶּאֱמֶת? כְּלוּם אֶפְשָׁר הַדָּבָר? אֻמְנָם – [תֹּאַר הַפֹּעַל מִמָּקוֹר אָמֵן בְּהוֹסָפַת ם בְּסוֹפוֹ]. וַאֲנִי זָקַנְתִּי – וְכֵן אָמְרָה: אַחֲרֵי בְלֹתִי...

יד) הֲיִפָּלֵא מֵיְיָ – שֶׁשְּׁלָחָנוּ אֵלֶיךָ, הֲבָרוּר הֲיֵשׁ דָּבָר שֶׁהוּא פֶּלֶא לִפְנֵי יְיָ: כְּלוֹמַר, שֶׁלֹּא יוּכַל לַעֲשׂוֹתוֹ? לַמּוֹעֵד – לַזְּמַן הַזֶּה. הַמַּלְאָךְ מְאַשֵּׁר שֵׁנִית אֶת בְּשׂוֹרָתוֹ.

טו) וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה...– כְּשֶׁשָּׁמְעָה תּוֹכַחַת הַמַּלְאָךְ, כִּחֲשָׁה; אֲבָל הַמַּלְאָךְ אָמַר לָהּ. לֹא, כִּי בֶּאֱמֶת צָחַקְתְּ. כִּי צָחָקְתְּ – אֶלָּא צָחַקְתְּ, „כִּי" הַבָּאָה אַחֲרֵי „לֹא" פֵּרוּשָׁהּ אֶלָּא.

טז) וַיַּשְׁקִפוּ – [הַפֹּעַל הִשְׁקִיף מְשַׁמֵּשׁ לְהַבָּטָה מִמָּקוֹם גָּבֹהַּ לְמָקוֹם נָמוּךְ] הַמַּלְאָכִים הִבִּיטוּ מֵהַר חֶבְרוֹן עַל אֶרֶץ הַשְּׁפֵלָה וְהַמִּישׁוֹר, שֶׁל סְדוֹם. לְשַׁלְּחָם – לְלַוֹּתָם, כְּמִנְהַג מַכְנִיסֵי אוֹרְחִים

יז) וַיְיָ אָמָר – אֶל לִבּוֹ, בְּמַחְשַׁבְתּוֹ. הַמְכַסֶּה אֲנִי – הַאִם אַסְתִּיר? אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה – מַה שֶּׁאֲנִי חוֹשֵׁב לַעֲשׂוֹת.

יח) הָיוֹ – [= הָיֹה]. הָיוֹ יִהְיֶה – בְּוַדַּאי יִהְיֶה [רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק י״ב, ב׳, ג׳].

רַשִׁ״י.

שומן החלב, שקולטין (מסירים) מעל פניו. וַיֹּאכֵלוּ – נראו כמו שאכלו. מִכַּאן שלא יְשַׁנֶּה אדם מן המנהג. טז) לְשַׁלְּחָם – [כך הוא מנהג מכניס אורחים: מאכיל, משקה, מְלַוֶּה] (ב״ר). יז) הַמְכַסֶּה... אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה – בסדום? לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו; אני נתתי לו את הארץ הזאת, וחמשה כְּרַכִּין [כְּרָךְ=עיר גדולה] הללו שלו הן. קראתי אותו אברהם: אב המון גוים, ואשמיד את הגוים, ולא אודיע לאב, שהוא אוהבי.

יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ׃ יט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ
יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ יִצְחָק וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי
אִתּוֹ לִבְרִית עוֹלָם לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃ כ וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ
הִנֵּה ׀ בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ בִּמְאֹד מְאֹד
שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל׃ כא וְאֶת־בְּרִיתִי
אָקִים אֶת־יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לַמּוֹעֵד הַזֶּה בַּשָּׁנָה
הָאַחֶרֶת׃ כב וַיְכַל לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם׃
כג וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֵת כָּל־יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֵת
כָּל־מִקְנַת כַּסְפּוֹ כָּל־זָכָר בְּאַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וַיָּמָל אֶת־
בְּשַׂר עָרְלָתָם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ אֱלֹהִים׃
מפטיר כד וְאַבְרָהָם בֶּן־תִּשְׁעִים וָתֵשַׁע שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ בְּשַׂר
עָרְלָתוֹ׃ כה וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ בֶּן־שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ אֵת
בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃ כו בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל
בְּנוֹ׃ כז וְכָל־אַנְשֵׁי בֵיתוֹ יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן־נֵכָר
נִמֹּלוּ אִתּוֹ׃ פ פ פ

בֵּאוּר.

יִחְיֶה לְפָנֶיךָ – תַּחַת הַשְׁגָּחָתְךָ.

יט) אֲבָל – בֶּאֱמֶת אֲנִי אוֹמֵר לְךָ. וַהֲקִמֹתִי – אֲקַיֵּם, אֲאַשֵּׁר אֶת הַבְּרִית.

כ) וּלְיִשְׁמָעֵאל – וּמַה שֶּׁבִּקַּשְׁתָּ עַל יִשְׁמָעֵאל. נְשִׂיאִם – רָאשֵׁי מִשְׁפָּחוֹת.

כא) וְאֶת־בְּרִיתִי – אֲבָל אֶת בְּרִיתִי שֶׁל דְּבַר יְרֻשַּׁת הָאָרֶץ. אָקִים אֶת־יִצְחָק – עִם יִצְחָק, וְלֹא עִם יִשְׁמָעֵאל. לַמּוֹעֵד – לַזְּמַן. בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת – בַּשָּׁנָה הַבָּאָה.

כב) וַיַּעַל אֱלֹהִים – הַשָּׁמַיְמָה.

כד) בְּהִמֹּלוֹ – וְשֵׁם הַפֹּעַל לְבִנְיַן נִפְעַל עִם כִּנּוּי הַפָּעוּל לְגוּף נִסְתָּר. וְנִפְעַל זֶה בְּהוֹרָאַת הַיַּחַס הַחוֹזֵר) כַּאֲשֶׁר מָל אֶת עַצְמוֹ.

כו) בְּעֶצֶם הַיּוֹם – בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם שֶׁאָמַר לוֹ יְיָ.

כז) מֵאֵת בֶּן־נֵכָר – מִבְּנֵי עַם נֵכָר.

רַשִׁ"י.

יִחְיֶה – הלואי שיחיה ישמעאל; איני כדאי לקבל מַתַּן שָׂכָר כזה. יט) וְקָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ יִצְחָק – על שם הצחוק. ויש אומרים: י'–על שם עשרת הנסיונות, צ'–תשעים שנה של שרה, ח'–שמונה ימים שנמול, ק'–מאה שנה של אברהם. כא) וְאֶת בְּרִיתִי אָקִים אֶת יִצְחָק – אמר רבי חָנָא: מכאן לָמַד קל וָחֹמֶר בן הגבירה מבן האמה: כְּתִיב: „הִנֵּה בֵּרַכְתִּי אותו וְהִרְבֵּיתִי אותו וְהִפְרֵיתִי אותו". זה ישמעאל, וק"ו [וקל וחומר] ואת בריתי אקים את יצחק.

וַיֵּרָא,

יח.

א וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח־הָאֹהֶל
כְּחֹם הַיּוֹם׃ ב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים
עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם מִפֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה׃
ג וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא תַעֲבֹר מֵעַל
עַבְדֶּךָ׃ ד יֻקַּח־נָא מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת

בֵּאוּר.

א) וַיֵּרָא אֵלָיו יְיָ – עַל יְדֵי מַלְאָכָיו. וְהוּא יֹשֵׁב – וְהוּא הָיָה יוֹשֵׁב אָז. כְּחֹם הַיּוֹם – כְּחֹם הַשֶּׁמֶשׁ, בְּעֵת הַצָּהֳרָיִם.

ב) וְהִנֵּה – מִלָּה זוּ מְתָאֶרֶת אֶת תִּמְהוֹנוֹ שֶׁל אַבְרָהָם שֶׁרָאָה פִּתְאֹם שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים. דֶּרֶךְ הַמַּלְאָכִים לְהֵרָאוֹת פִּתְאֹם וּלְהֵעָלֵם פִּתְאֹם. שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים – מַלְאָכִים בִּדְמוּת אֲנָשִׁים. נִצָּבִים – [= נִפְעַל מִמְּקוֹר יָצַב]. נִצָּבִים עָלָיו – עוֹמְדִים אֶצְלוֹ, בְּמֶרְחָק יָדוּעַ. הָעוֹמֵד אֵצֶל הַיּוֹשֵׁב נִרְאֶה כְּעוֹמֵד עָלָיו. וַיַּרְא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם – וְכַאֲשֶׁר רָאָה אוֹתָם, רָץ לִקְרָאתָם לְקַבֵּל פְּנֵיהֶם. וַיִּשְׁתַּחוּ – [= וַיִּשְׁתַּחֲוֶה. מָקוֹר: שָׁחָה, ל"ה; הִתְפַּעֵל: הִשְׁתַּחֲוָה (בִּמְקוֹם הִשְׁתַּחָה) בְּוָו נוֹסֶפֶת].

ג) אֲדֹנָי – [= אֲדֹנִי] פָּנָה אֶל הַגָּדוֹל שֶׁבָּהֶם, שֶׁהָלַךְ לִפְנֵי חֲבֵרָיו [הַשֵּׁם אָדוֹן בָּא לָרֹב בְּנִטְיָּה בְּמִסְפַּר רַבִּים, וּבְכִנּוּי נִסְתָּר־תָּמִיד בְּרַבִּים: אֲדֹנָיו]. אַל־נָא תַעֲבֹר – אַל תֵּלֵךְ הָלְאָה.

ד) יֻקַּח – [הַפֻּעַל, עָתִיד, מִמְּקוֹר לָקֹחַ; פ"ל כְּפ"נ]. יֻקַּח־נָא – יָבִיאוּ נָא. מְעַט־מַיִם – לְהַקְטִין אֶת טִרְחָתוֹ בְּעֵינֵיהֶם אָמַר כַּךְ. רַחֲצוּ – [צִוּוּי, פָּעַל; וְכֵן: סַעֲדוּ]. וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם – רַגְלֵיהֶם שֶׁל עוֹבְרֵי אֹרַח מְכֻסּוֹת אָבָק וְחֵמוֹת, וּרְחִיצָתָן קֹדֶם הָאֲכִילָה הָיָה דָּבָר הֶכְרֵחִי לִבְנֵי עַמֵּי הַמִּזְרָח. וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ –

רַשִׁ"י.

א) וַיֵּרָא אֵלָיו יְיָ – לְבַקֵּר את החולה. אמר רַבִּי חָמָא בן חֲנִינָא: יום שלישי למילתו היה, ובא הקב"ה ושאל בשלומו. פֶּתַח הָאֹהֶל – לראות אם יש עובר וָשָׁב, וְיַכְנִיסֵם לביתו. כְּחֹם הַיּוֹם – הוציא הקב"ה חמה מִנַּרְתִּיקָהּ, שלא להטריחו באורחים; ולפי שראהו מצטער, שלא היו אורחים באים, הביא מלאכים עליו בדמות אנשים. ב) וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים – אחד לְבַשֵּׂר את שרה, אחד להפוך את סדום ואחד לרפאות את אברהם; שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות. וַיַּרְא – מהו „וַיַּרְא... וַיַּרְא" שתי פעמים? הראשון כְּמַשְׁמָעוֹ, והשני לְשׁוֹן הֲבָנָה: נסתכל שֶׁהָיוּ נִצָּבִים במקום אחד, והבין שלא היו רוצים להטריחו; ואף על פי שיודעים היו, שֶׁיֵּצֵא לקראתם, עמדו במקומם, להראותו שלא רצו להטריחו; וקדם הוא ורץ לקראתם. ג) וַיֹּאמַר: אֲדֹנָי... אַל־נָא תַעֲבֹר – קודם ברך היה אומר להקב"ה להמתין לו, עד שירוץ ויכניס את האורחים. ד) יֻקַּח־נָא –

טז וְאַבְרָם בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּלֶדֶת־הָגָר אֶת־
יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם׃

יז.

א וַיְהִי אַבְרָם בֶּן־תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־
אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי־אֵל שַׁדַּי הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים׃
ב וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד׃
ג וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל־פָּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר׃ ד אֲנִי
הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם׃ ה וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד
אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם
נְתַתִּיךָ׃ ו וְהִפְרֵתִי אֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים
מִמְּךָ יֵצֵאוּ׃ שביעי ז וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זַרְעֲךָ
אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם לִבְרִית עוֹלָם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ
אַחֲרֶיךָ׃ ח וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֵת ׀ אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֵת

בֵּאוּר.

טז) בְּלֶדֶת — [מָקוֹר: יָלַד, חַסְרֵי פ״י; שֵׁם הַפֹּעַל: לֶדֶת] כַּאֲשֶׁר יָלְדָה.

א) שַׁדַּי — רַב כֹּחַ, כֹּל יָכוֹל. הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי — לֵךְ בַּדֶּרֶךְ הַיְשָׁרָה, הַטּוֹבָה לְפָנָי. תָמִים — שָׁלֵם, בְּלִי מוּם מוּסָרִי, כְּלוֹמַר: נְקִי מֵחֵטְא.

ד) אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ — הָאֱלֹהִים פּוֹרֵט לוֹ תְּנָאֵי הַבְּרִית וְהַבְטָחוֹתָיו מִצִּדּוֹ; וּמִפָּסוּק ט׳ הוּא פּוֹרֵט תְּנָאֵי הַבְּרִית וְחוֹבוֹתָיו שֶׁל אַבְרָהָם: „אַתָּה...״ לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם — אָב לְעַמִּים רַבִּים. לְאַב — [=לַאֲבִי].

ה) אַבְרָם — אַב־רָם, אָב גָּדוֹל, אוֹ אַב־אֲרָם. אַבְרָהָם — [=אַבִּיר־הָם], כְּלוֹמַר: אַבִּיר הֲמוֹן גּוֹיִם. הֲמוֹן גּוֹיִם — גּוֹיִם רַבִּים. נְתַתִּיךָ — עֲשִׂיתִיךָ.

ו) וְהִפְרֵתִי — [פּרה, ל״ה; הִפְעִיל: הִפְרָה; עָבָר מְהֻפָּךְ לְעָתִיד] אַפְרֶה, אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲךָ. וּמְלָכִים מִמְּךָ יֵצֵאוּ — יִשְׁמָעֵאל יוֹלִיד נְשִׂיאִים (פָּסוּק כ׳) וּמִמְּךָ יֵצְאוּ מְלָכִים.

ח) אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ — אֶת הָאָרֶץ, שֶׁאַתָּה יוֹשֵׁב בָּהּ כְּגֵר, בְּלִי מָגֵן וּמַחֲסֶה, אֲנִי נוֹתֵן לְךָ לַאֲחֻזַּת עוֹלָם.

רַשִׁ״י.

המלאך, שאמר (להגר): „וְקָרָאת אֶת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל״. שָׁרְתָה [נָחָה] רוח הקודש עליו, וקרא לו ישמעאל.

א) אֲנִי־אֵל שַׁדַּי — [= שֶׁדַּי]. אני הוא שיש די בֶּאֱלָהוּתִי לכל בְּרִיָּה; ולפיכך התהלך לפני, ואהיה לך לֶאֱלוֹהַּ וּלְפַטְרוֹן [לְמָגֵן]. הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי — הִדָּבֵק בעבודתי. וֶהְיֵה תָמִים — הֱיֵה שלם בכל נסיונותי. ה) כִּי אַב הֲמוֹן גּוֹיִם — בַּתְּחִלָּה לא היה אב אלא לַאֲרָם [אֲבְרָם = אַב־אֲרָם] שהיא מקומו [ארץ מולדתו], ועכשיו אב לכל העולם. ו) וּנְתַתִּיךָ לְגוֹיִם — ישראל

כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן לַאֲחֻזַּת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם לֵאלֹהִים׃ ט וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם וְאַתָּה אֶת־בְּרִיתִי תִשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ
אַחֲרֶיךָ לְדֹרֹתָם׃ י זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם
וּבֵין זַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ הִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר׃ יא וּנְמַלְתֶּם אֵת בְּשַׂר
עָרְלַתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם׃ יב וּבֶן־שְׁמֹנַת
יָמִים יִמּוֹל לָכֶם כָּל־זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף
מִכֹּל בֶּן־נֵכָר אֲשֶׁר לֹא מִזַּרְעֲךָ הוּא׃ יג הִמּוֹל ׀ יִמּוֹל יְלִיד
בֵּיתְךָ וּמִקְנַת כַּסְפֶּךָ וְהָיְתָה בְרִיתִי בִּבְשַׂרְכֶם לִבְרִית עוֹלָם׃
יד וְעָרֵל ׀ זָכָר אֲשֶׁר לֹא־יִמּוֹל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה
הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ אֶת־בְּרִיתִי הֵפַר׃ ס טו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
אֶל־אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא־תִקְרָא אֶת־שְׁמָהּ שָׂרָי כִּי שָׂרָה
שְׁמָהּ׃ טז וּבֵרַכְתִּי אֹתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לְךָ בֵּן וּבֵרַכְתִּיהָ
וְהָיְתָה לְגוֹיִם מַלְכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יִהְיוּ׃ יז וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל־
פָּנָיו וַיִּצְחָק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הַלְּבֶן מֵאָה־שָׁנָה יִוָּלֵד וְאִם־שָׂרָה
הֲבַת־תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד׃ יח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים לוּ

בֵּאוּר.

אֲחֻזָּה — קִנְיָן, נַחֲלָה.

ט) וְאַתָּה — לְעֻמַּת „אֲנִי" בְּפָסוּק ד'.

י) הִמּוֹל — [מָקוֹר: מ ו ל, ע"ו; נִפְעַל: הִמּוֹל; מָקוֹר בִּמְקוֹם צִוּוּי; וְזֶהוּ סִגְנוֹן חֻקִּי].

יא) וּנְמַלְתֶּם — [מָקוֹר: נ מ ל, פ"נ; פָּעַל; בְּהוֹרָאַת מ ו ל, ע"ו].

יב) יִמּוֹל — [עָתִיד, נִפְעַל]. יְלִיד בָּיִת — שֶׁנּוֹלַד לְשִׁפְחָה בַּבָּיִת. וּמִקְנַת־כֶּסֶף — שֶׁקְּנוּהוּ בְּכֶסֶף לְאַחַר שֶׁנּוֹלַד. בֶּן־נֵכָר — בֶּן עַם אַחֵר; „עֶבֶד כְּנַעֲנִי".

יד) וְעָרֵל — כְּלוֹמַר: - זָכָר, אֲשֶׁר לֹא־יִמּוֹל. עַם - שֵׁבֶט, מִשְׁפָּחָה. וְנִכְרְתָה...

מֵעַמֶּיהָ — תִּשָּׁמֵד מִתּוֹךְ מִשְׁפְּחוֹת שִׁבְטָהּ. הֵפַר — [= הֵפֵר, הֵפִיר; מָקוֹר: פ ו ר, ע"ו; הִפְעִיל: הֵ פֵ ר]. בְּרִיתִי הֵפַר — בִּטֵּל, לֹא קִיֵּם אֶת בְּרִיתִי; זוֹהִי סִבַּת הָעֹנֶשׁ.

טו) שָׂרַי — מִמְּקוֹר שָׂ ר ה וּפֵרוּשָׁהּ: מִתְגַּבֶּרֶת בְּרִיבָהּ. שָׂרָה — מִמְּקוֹר שָׂ ר ר, וּפֵרוּשָׁהּ: גְּבֶרֶת, אֵם שָׂרִים וּמְלָכִים.

יז) הַלְּבֶן — [הֵא הַשְּׁאֵלָה] הַאִם לְבֶן־מֵאָה. וְאִם־שָׂרָה — תֵּלֵד? וְהוּא מְבָאֵר אֶת תְּמִיהָתוֹ: הֲבַת־תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד?

יח) לוּ יִשְׁמָעֵאל... — הַלְוַאי שֶׁיִּשְׁמָעֵאל יִחְיֶה; לְפָחוֹת יִחְיֶה יִשְׁמָעֵאל.

רַשִׁ"י.

והדוס; שהרי ישמעאל כבר היה לו, ולא היה מְבַשְּׂרוֹ עליו. יז) וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל פָּנָיו וַיִּצְחָק — לשון שִׂמְחָה. לָמַדְתָּ, שאברהם האמין ושמח. ושרה לא האמינה וְלִגְלְגָה; וזהו שהקפיד [הִתְרָעֵם] הקב"ה על שרה [בפרק י"ח], ולא הקפיד על אברהם. יח) לוּ יִשְׁמָעֵאל

הָגָר׃ ב וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה מִלֶּדֶת
בֹּא־נָא אֶל־שִׁפְחָתִי אוּלַי אִבָּנֶה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל
שָׂרָי׃ ג וַתִּקַּח שָׂרַי ׀ אֵשֶׁת־אַבְרָם אֶת־הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחָתָהּ
מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים לְשֶׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתִּתֵּן אֹתָהּ
לְאַבְרָם אִישָׁהּ לוֹ לְאִשָּׁה׃ ד וַיָּבֹא אֶל־הָגָר וַתַּהַר וַתֵּרֶא כִּי
הָרָתָה וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ׃ ה וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם
חֲמָסִי עָלֶיךָ אָנֹכִי נָתַתִּי שִׁפְחָתִי בְּחֵיקֶךָ וַתֵּרֶא כִּי הָרָתָה
וָאֵקַל בְּעֵינֶיהָ יִשְׁפֹּט יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ׃ ו וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־
שָׂרַי הִנֵּה שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ עֲשִׂי־לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינָיִךְ וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי
וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ׃ ז וַיִּמְצָאָהּ מַלְאַךְ יְהוָה עַל־עֵין הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר
עַל־הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר׃ ח וַיֹּאמַר הָגָר שִׁפְחַת שָׂרַי אֵי־מִזֶּה

בֵּאוּר.

א) הָגָר – הוֹרָאַת הַשֵּׁם הַזֶּה בַּעֲרָבִית: בְּרִיחָה, נְדִידָה. וְנִקְרְאָה כֵּן בִּשְׁבִיל שֶׁהֻכְרְחָה לִבְרֹחַ מִפְּנֵי גְּבִרְתָּהּ.

ב) עֲצָרַנִי – עָצַר רַחְמִי. מִלֶּדֶת – [מֵם הַשְּׁלִילָה] בְּאֹפֶן שֶׁלֹּא אוּכַל לָלֶדֶת. אֶל־שִׁפְחָתִי – הָגָר הָיְתָה שַׁיֶּכֶת לְשָׂרָה, שֶׁהֵבִיאָה אוֹתָהּ עִמָּהּ מִבֵּית אֲבוֹתֶיהָ [„שִׁפְחַת מְלוֹג" בִּלְשׁוֹן הַמִּשְׁנָה]; וּלְפִיכָךְ הָיְתָה בִּרְשׁוּתָהּ וְלֹא הָיְתָה לְאַבְרָם שְׁלִיטָה עָלֶיהָ כְּבַעַל כָּל הַשְּׁפָחוֹת. אִבָּנֶה – [פֹּעַל הַבָּנוּי מִן הַשֵּׁם „בֵּן"] יִהְיוּ לִי בָנִים. אִבָּנֶה מִמֶּנָּה – בַּיָּמִים הָהֵם הָיָה הַמִּנְהָג, שֶׁהַשִּׁפְחָה יוֹלֶדֶת וְהַגְּבִירָה מְגַדֶּלֶת, וְהַבָּנִים נִקְרָאִים עַל שֵׁם הַגְּבִירָה, וּמְסִירִים חֶרְפַּת הָעֲקָרָה מֵעָלֶיהָ.

ד) וַתֵּקַל – [= וַתִּקַּל; מָקוֹר: קֹל־קָלֹל, (ע"ע) נִפְעַל: הֵקַל; וּבָא צֵירֶה בִּמְקוֹם חִירֶק וְדָגֵשׁ אַחֲרָיו]. וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ – כְּשֶׁרְאֲתָהּ, שֶׁהִיא תֵּלֵד לְאַבְרָם בֵּן, וּגְבִרְתָּהּ עֲקָרָה, חָדְלָה לְכַבֵּד אוֹתָהּ.

ה) חֲמָסִי – [חָמָס = עָוֶל]. חֲמָסִי עָלֶיךָ – הָעָוֶל, שֶׁעוֹשִׂים לִי, יִהְיֶה עָלֶיךָ, כְּלוֹמַר: הַלְוַאי שֶׁיֵּעָשֶׂה לְךָ מַה שֶּׁעוֹשִׂים לִי. וּבֵינֶיךָ – הַיּוֹד הַשְּׁנִיָּה מְיֻתֶּרֶת, וּלְפִיכָךְ נִקְּדוּ עָלֶיהָ בַּעֲלֵי הַמָּסוֹרָה.

ו) שִׁפְחָתֵךְ בְּיָדֵךְ – בִּרְשׁוּתֵךְ. וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי – לָחֲצָה אוֹתָהּ בַּעֲבוֹדָה קָשָׁה. וַתִּבְרַח מִפָּנֶיהָ – הָגָר הִיא בַּעֲלַת רָצוֹן כַּבִּיר, וְהִיא בּוֹחֶרֶת בְּחַיֵּי נְדוּדִים, מִשֶּׁבֶת בְּאֹהֶל גְּבִרְתָּהּ הַגֵּאָה וּלְהִתְעַנּוֹת תַּחַת יָדָהּ.

ז) וַיִּמְצָאָהּ – פָּגַשׁ אוֹתָהּ. מַלְאַךְ – פֵּרוּשׁוֹ: שָׁלִיחַ, מִשֹּׁרֶשׁ „לָאַךְ" בַּעֲרָבִית: הָלַךְ בִּשְׁלִיחוּת. עַיִן [= עַיִן – עֲיָנוֹת]. עֵין הַמַּיִם – מַעְיַן הַמַּיִם. בְּדֶרֶךְ שׁוּר – מִדְבַּר שׁוּר עַל גְּבוּל מִצְרַיִם, אֶרֶץ מוֹלַדְתָּהּ.

ח) אֵי־מִזֶּה בָאת – מֵאֵי זֶה הַמָּקוֹם מֵאַיִן אַתְּ בָּאָה? הַמַּלְאָךְ נִכְנַס עִמָּהּ בִּדְבָרִים.

רַשִׁ"י.

ו) וַתְּעַנֶּהָ שָׂרַי – היתה מְשַׁעְבֶּדֶת [עובדת] בה בְּקוֹשִׁי. ח) אֵי־מִזֶּה בָאת – וְהֵיכָן
באת? יודע היה, אלא ליתן [לתת] לה פתח ליכנס [לְהִכָּנֵס] עמה בדברים. ולשון אֵי מִזֶּה:

בָאת וְאָנָה תֵלֵכִי וַתֹּאמֶר מִפְּנֵי שָׂרַי גְּבִרְתִּי אָנֹכִי בֹּרַחַת׃
ט וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה שׁוּבִי אֶל־גְּבִרְתֵּךְ וְהִתְעַנִּי תַּחַת
יָדֶיהָ׃ י וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה הַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֵךְ
וְלֹא יִסָּפֵר מֵרֹב׃ יא וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ יְהוָה הִנָּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ
בֵּן וְקָרָאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל כִּי־שָׁמַע יְהוָה אֶל־עָנְיֵךְ׃ יב וְהוּא
יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם יָדוֹ בַכֹּל וְיַד כֹּל בּוֹ וְעַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו
יִשְׁכֹּן׃ יג וַתִּקְרָא שֵׁם־יְהוָה הַדֹּבֵר אֵלֶיהָ אַתָּה אֵל רֳאִי כִּי
אָמְרָה הֲגַם הֲלֹם רָאִיתִי אַחֲרֵי רֹאִי׃ יד עַל־כֵּן קָרָא לַבְּאֵר
בְּאֵר לַחַי רֹאִי הִנֵּה בֵין־קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֶד׃ טו וַתֵּלֶד הָגָר
לְאַבְרָם בֵּן וַיִּקְרָא אַבְרָם שֶׁם־בְּנוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה הָגָר יִשְׁמָעֵאל׃

בֵּאוּר.

כְּאִלּוּ אֵינוֹ יוֹדֵעַ אֶת מַצָּבָהּ, וּבְאוֹתָהּ שָׁעָה הוּא מַפְלִיאָהּ בָּזֶה, שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שְׁמָהּ וְשֶׁהִיא שִׁפְחַת שָׂרַי.

יא) וְיֹלַדְתְּ – [=וְיוֹלֶדֶת; הֹוֶה בִּמְקוֹם עָתִיד]. יִשְׁמָעֵאל – יִשְׁמַע אֵל. עָנְיֵךְ – [=עָנְיוֹ] צַעֲרֵךְ. שָׁמַע... עָנְיֵךְ – רָאָה צַעֲרֵךְ.

יב) פֶּרֶא – חֲמוֹר מִדְבָּרִי, הַחָפְשִׁי לְנַפְשׁוֹ וְאֵינוֹ נִכְנָע תַּחַת עֹל בְּנֵי הָאָדָם. פֶּרֶא אָדָם – פֶּרֶא בֵּין בְּנֵי הָאָדָם, כְּלוֹמַר: בּוֹרֵחַ מִן הַיִּשּׁוּב וְנוֹדֵד בַּמִּדְבָּר. יָדוֹ בַכֹּל – יָדוֹ תִהְיֶה בַּכֹּל, יִלָּחֵם עִם הַכֹּל. וְעַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו יִשְׁכֹּן – מְקוֹם מִשְׁכָּנוֹ יִתְפַּרֵעַ נֶגֶד כָּל מִשְׁכְּנוֹת אֶחָיו.

יג) אֵל רֳאִי – [שֵׁם] אֵל הַנִּרְאֶה לָעֵינָיִם. הֲלֹם – פַּעַם, צַעַד, עִקְּבוֹת כַּף הָרֶגֶל בְּחוֹל הַמִּדְבָּר. הֲגַם הֲלֹם רָאִיתִי אַחֲרֵי רֹאִי – הַאִם רָאִיתִי גַּם צַעַד כַּף־רֶגֶל בְּחוֹל הַמִּדְבָּר אַחֲרֵי הָרוֹאֶה אוֹתִי? וְזֶהוּ אוֹת, כִּי אַךְ הָאֵל נִרְאָה אֵלֶיהָ.

יד) עַל־כֵּן קָרָא – [פֹּעַל סְתָמִי] בִּשְׁבִיל מִקְרֶה זֶה קָרְאוּ לַבְּאֵר, [וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: קָרְאָה]. בְּאֵר לַחַי רֹאִי – בְּאֵר לְאֵל חַי הָרוֹאֶה אוֹתִי וּמַשְׁגִּיחַ עָלָי. קָדֵשׁ, בָּרֶד – שְׁמוֹת מְקוֹמוֹת יְדוּעִים בְּמִדְבַּר שׁוּר. הִנֵּה בֵין־קָדֵשׁ – הִנֵּה הַבְּאֵר הַזֹּאת נִמְצֵאת בֵּין קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֶד

רַשִׁ״י.

[שהיה צריך לאמר: מֵאַי זֶה]: היה המקום, שתאמרי עליו: מזה אני באה. יב) יָדוֹ בַכֹּל – לִסְטִים [שודד]. וְיַד כֹּל בּוֹ – הכל שונאים אותו ומִתְגָּרִים בו. יג) אֵל רֳאִי – (נקוד חטף קמץ בשביל שהוא שם דבר): אל הרואה בְּעֶלְבּוֹן עלובים. הֲגַם הֲלֹם – וכי סבורה הייתי, שאף הלום [פה] במדבריות ראיתי שלוחיו של מקום. אַחֲרֵי רֹאִי – [ראותי] אותם בביתו של אברהם, שאם היתה רגילה לראות מלאכים. ותדע [וּרְאָיָה יש לך] שהיתה רגילה לראות [מלאכים], שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר: „מות נמות”, וזו ראתה מלאכים זה אחר זה ולא חרדה   טו) וַיִּקְרָא אַבְרָם... אף על פי שלא שמע אברם את דברי

כִּי אִירָשֶׁנָּה׃ ט וַיֹּאמֶר אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז
מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ וְתֹר וְגוֹזָל׃ י וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה
וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־בִּתְרוֹ לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־
הַצִּפֹּר לֹא בָתָר׃ יא וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל־הַפְּגָרִים וַיַּשֵּׁב אֹתָם
אַבְרָם׃ יב וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם
וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו׃ יג וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם
יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר ׀ יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ
אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃ יד וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן
אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל׃ טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־

בֵּאוּר.

ט) קְחָה — [=קַח, וְהוּא לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה]. עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת — בַּת שָׁלֹשׁ שָׁנִים, אוֹ בַּת שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים: מְשֻׁלֶּשֶׁת — שְׁלִישִׁית לַבֶּטֶן, שֶׁהִיא הַמֻּבְחָרָה מִכָּל וְלָדוֹת הַפָּרָה. תֹּר — מִין יוֹנָה. גּוֹזָל — אֶפְרֹחַ הַיּוֹנָה.

י) וַיְבַתֵּר — [פִּעֵל] נִתַּח, חָתַךְ. בַּתָּוֶךְ — בְּאֶמְצַע. כְּלוֹמַר: חָתַךְ אֶת כָּל אֶחָד לִשְׁנַיִם. אִישׁ־בִּתְרוֹ — [בֶּתֶר — נֵתַח] כָּל בֶּתֶר, כְּלוֹמַר: הַחֲצִי שֶׁל כָּל אֶחָד נֶגֶד הַחֲצִי הַשֵּׁנִי. הַצִּפֹּר — שֵׁם הַקִּבּוּץ, וְהַכַּוָּנָה: הַתֹּר וְהַגּוֹזָל. לֹא בָתָר — [פָּעַל] לֹא חָתַךְ לִשְׁנַיִם.

יא) הָעַיִט — [שֵׁם קִבּוּץ לְעוֹפוֹת דּוֹרְסִים... מִשֹּׁרֶשׁ ע ו ט = הִתְנַפֵּל, הִסְתָּעֵר]. הַפְּגָרִים — פֶּגֶר = גּוּף מֵת. וַיַּשֵּׁב — וְנָשַׁב, פ״נ; הִפְעִיל: הִשִּׁיב]: הֵשִׁיב בָּהֶם רוּחַ בְּיָדָיו, אוֹ בִּכְנַף בִּגְדוֹ, וְהִבְרִיחָם.

יב) וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא — כַּאֲשֶׁר נָטָה הַשֶּׁמֶשׁ לַעֲרֹב. כַּךְ רָאָה בֶּחָזוֹן. הָיָה לְ־ פֵּרוּשׁוֹ: הֲכָנָה וּנְטִיָּה לְדָבָר, וְכֵן: „וַיְהִי הַשַּׁעַר לִסְגּוֹר" (יְהוֹשֻׁעַ ב׳ ה׳): כְּשֶׁהִגִּיעָה הָעֵת שֶׁהָיוּ נְכוֹנִים לִסְגֹּר אֶת הַשַּׁעַר. אֵימָה — פַּחַד גָּדוֹל. חֲשֵׁכָה גְדֹלָה — רֶמֶז „לַצָּרָה שֶׁתָּבֹא עַל בָּנָיו בִּימֵי שִׁעְבּוּדָם.

יג) יָדֹעַ תֵּדַע — סִגְנוֹן נְבוּאִי. גֵּר — זָר. בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם — בְּאֶרֶץ בְּנֵי נֵכָר. וַעֲבָדוּם — בָּנֶיךָ יַעַבְדוּ אֶת בְּנֵי הָאָרֶץ הַהִיא. וְעִנּוּ — [פִּעֵל מִמְּקוֹר ע נ ה – עַנֵּה; עָבָר מְהֻפָּךְ]. וְעִנּוּ אֹתָם — וּבְנֵי הַנֵּכָר יִלְחֲצוּ אוֹתָם. וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: „וְעָבְדוּ בָם וְעִנּוּ אֹתָם". עַל פִּי נוּסַח זֶה־בְּנֵי אֶרֶץ הַנֵּכָר הֵם הַנּוֹשֵׂא בִּשְׁנֵי הַמִּשְׁפָּטִים הַסְּמוּכִים זֶה לָזֶה. אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה — רְאֵה „שְׁמוֹת" פֶּרֶק י״ב, מ׳.

יד) אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ — בָּנֶיךָ. דָּן — [מָקוֹר: דִּין, ע״י; הֹוֶה תַּחַת עָתִיד. דָּן אָנֹכִי — אֶשְׁפֹּט אוֹתָם, אֶעֶנְשֵׁם.

טו) אֶל־אֲבֹתֶיךָ — אֶל הַמָּקוֹם, שֶׁנֶּאֶסְפוּ

רַשִׁ״י.

לזכות ולצדקה על האמונה שהאמין בו. י) וַיְבַתֵּר אוֹתָם — חלק כל אחד לשני חלקים, לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הבטחתו להוריש לבניו את הארץ; ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בְּתָרֶיהָ; אף כאן „תנור עשן ולפיד אש, אשר עבר בין הגזרים", הם שלוחים של שכינה. יב) אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה — רמז לצרות וחשך של גלות.

אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה׃ טז וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ
הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֺן הָאֱמֹרִי עַד־הֵנָּה׃ יז וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה
וַעֲלָטָה הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים
הָאֵלֶּה׃ יח בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר
לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל
נְהַר־פְּרָת׃ יט אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֵת הַקַּדְמֹנִי׃ כ וְאֶת־
הַחִתִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־הָרְפָאִים׃ כא וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי
וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־הַיְבוּסִי׃ ס

טז.

א וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ

בֵּאוּר.

שָׁם אֲבוֹתֶיךָ. בְּשֵׂיבָה – בְּזִקְנָה.

טז) וְדוֹר רְבִיעִי – מִן הַדּוֹר הַבָּא מִצְרָיְמָה. כִּי לֹא־שָׁלֵם – לֹא מָלְאָה סְאַת רִשְׁעָתוֹ. עֲוֺן הָאֱמֹרִי – כְּלוֹמַר: יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת. עַד־הֵנָּה – עַד הָעֵת הַהִיא.

יז) וַעֲלָטָה הָיָה – חֲשֵׁכָה גְדוֹלָה הָיְתָה. תַּנּוּר – בִּימֵי קֶדֶם הָיָה הַתַּנּוּר עָשׂוּי כְּעֵין קְדֵרָה פְּתוּחָה מִלְמַעְלָה וּנְקוּבָה מִלְּמַטָּה, תַּחַת הַתַּנּוּר הָיוּ מַבְעִירִים אֵשׁ, וְעַל קִירוֹתָיו הָיוּ מַדְבִּיקִים אֶת הָעֻגּוֹת. תַּנּוּר עָשָׁן – תַּנּוּר בּוֹעֵר וּמַעֲלֶה עָשָׁן. וְהַשִּׁבְעִים קְרָאוּ: „תַּנּוּר עָשֵׁן" וְנָכוֹן. וְלַפִּיד אֵשׁ – לַהֶבֶת אֵשׁ, הוּא מַרְאֵה כְּבוֹד יְיָ. עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים – זֶה הָיָה מִנְהַג הַבְּרִית לַקַּדְמוֹנִים: לַעֲבֹר בֵּין בִּתְרֵי חַי כְּרוּת לִשְׁנַיִם, לְסִמָּן: כְּמוֹ שֶׁהַגְּזָרִים הָאֵלֶּה אֶחָד הֵם, אַף אִם נִפְרְדוּ אִישׁ מֵאָחִיו, כֵּן גַּם כּוֹרְתֵי הַבְּרִית לֵב אֶחָד לָהֶם, גַּם אִם יִרְחֲקוּ אִישׁ מֵרֵעֵהוּ; וְיֵשׁ שֶׁהָיוּ עוֹבְרִים בֵּין הַבְּתָרִים בְּאָלָה: „יִתֵּן יְיָ אֶת הָאִישׁ, אֲשֶׁר יָפֵר אֶת הַבְּרִית גְּזָרִים כַּבְּתָרִים הָאֵלֶּה!" וְיֵשׁ גַּם שֶׁהָיוּ זוֹרְקִים דַּם הַזְּבָחִים עַל הַבָּאִים בַּבְּרִית.

יח) לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי – אֲנִי נוֹתֵן. מִנְּהַר מִצְרַיִם – הוּא נַחַל „אַל־אָרִישׁ" בִּקְצֵה הַנֶּגֶב לְאֶרֶץ כְּנַעַן. נְהַר־פְּרָת – הַשּׁוֹטֵף מִפְּאַת צְפוֹנִית מִזְרָחִית לְאֶרֶץ כְּנַעַן, כְּלוֹמַר מִקְצֵה הַדָּרוֹם עַד קְצֵה הַצָּפוֹן. גְּבוּלוֹת רְחָבִים כָּאֵלֶּה הָיוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל רַק בִּימֵי שְׁלֹמֹה: „וּשְׁלֹמֹה מוֹשֵׁל.. מִן הַנָּהָר וְעַד גְּבוּל מִצְרָיִם" (מְלָכִים א׳. ה׳).

רַשִׁ"י.

טז) כִּי לֹא שָׁלֵם עֲוֺן הָאֱמֹרִי – להיות מִסְתַּלֵּק מארצו עד אותו זמן, שאין הקב"ה נפרע מֵאוּמָּה [עוֹנֵשׁ איזו אומה] עד שתתמלא סְאָתָהּ. יח) לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי – [עָבָר]: אמירתו של הקב"ה כאלו היא עשויה. הַנָּהָר הַגָּדוֹל נְהַר־פְּרָת – לפי שהוא דבוק לארץ ישראל קוראהו גדול, אף על פי שהוא האחרון בארבעה נהרות היוצאים מעדן, שנאמר: „והנהר הרביעי הוא פרת". מְשַׁל הֶדְיוֹט [משל המוני]; עבד מלך–מלך. הִדָּבֵק לַשַּׁחֲוָר [לַשָּׂר] וישתחוו. יט) אֶת־הַקֵּינִי – עשר אומות יש כאן, ולא נתן להם אלא שבעה גוים, והשלשה: אדום, מואב ועמון, הם: קֵינִי, קְנִזִּי, קדמוני, עתידים להיות ירושה לֶעָתִיד.

עֶלְיוֹן: יט וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמַר בָּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה
שָׁמַיִם וָאָרֶץ: כ וּבָרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר־מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־
לוֹ מַעֲשֵׂר מִכֹּל: חמישי כא וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ־סְדֹם אֶל־אַבְרָם תֶּן־
לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכֻשׁ קַח־לָךְ: כב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־מֶלֶךְ סְדֹם
הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל־יְהוָה אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: כג אִם־
מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ־נַעַל וְאִם־אֶקַּח מִכָּל־אֲשֶׁר־לָךְ וְלֹא תֹאמַר
אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת־אַבְרָם: כד בִּלְעָדַי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים
וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הֵם
יִקְחוּ חֶלְקָם:

טו.

א אַחַר ׀ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה
לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד:

בֵּאוּר.

יט) קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ – בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ. שֶׁהַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ הֵם קִנְיָנוֹ.

כ) מִגֵּן צָרֶיךָ – מָסַר אֶת אוֹיְבֶיךָ. וַיִּתֶּן־לוֹ – אַבְרָם לְמַלְכִּי־צֶדֶק. מַעֲשֵׂר מִכֹּל – אַבְרָם נָתַן לוֹ הַחֵלֶק הָעֲשִׂירִי מִכָּל הַשָּׁלָל, אֲשֶׁר לָקַח בַּמִּלְחָמָה.

כא) תֶּן־לִי הַנֶּפֶשׁ – הַשְּׁבוּיִם, אַנְשֵׁי סְדֹם, שֶׁהֵשִׁיב אַבְרָם, כַּאֲשֶׁר הִכָּה אֶת כְּדָרְלָעֹמֶר. עַל פִּי חֹק הַמִּלְחָמָה שַׁיָּךְ הַכֹּל לְאַבְרָם הַמְנַצֵּחַ.

כב) הֲרִימֹתִי יָדִי – אֲנִי נִשְׁבָּע.

כג) אִם – מִלַּת תְּנַאי מִנּוּסַח עַתִּיק שֶׁל שְׁבוּעָה, שֶׁהָיְתָה נִגְמֶרֶת בִּקְלָלָה: „אִם אֶעֱשֶׂה כַּךְ, יְהִי לִי כַּךְ"; וּבְמֶשֶׁךְ הַזְּמַן נִתְקַצְּרָה וְנִשְׁאֲרָה רַק הַמִּלָּה „אִם" לִשְׁלִילָה, וְ„אִם לֹא" לְחִיּוּב. אִם־מִחוּט – אִם אֶקַּח אֲפִילוּ חוּט, כְּלוֹמַר: דָּבָר קַל־עֵרֶךְ מְאֹד. שְׂרוֹךְ־נַעַל – רְצוּעָה שֶׁקּוֹשְׁרִים בָּהּ אֶת הַנַּעַל. הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת־אַבְרָם – עָשִׂיתִי אֶת אַבְרָם, לְעָשִׁיר.

כד) בִּלְעָדַי – [= בַּל־עָדַי] לֹא לִי לָקַחַת חֵלֶק בַּשָּׁלָל. רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ... מִן הַשָּׁלָל יֶחְסַר רַק מַה שֶּׁאָכְלוּ הַנְּעָרִים, עַבְדֵי אַבְרָם בַּדֶּרֶךְ, וְחֶלְקָם שֶׁל בַּעֲלֵי בְרִיתוֹ.

א) בַּמַּחֲזֶה – בְּמַרְאוֹת הַלַּיְלָה, וְהוּא מַרְאֵה נְבוּאָה. אַל תִּירָא – יָרֵא הָיָה אַבְרָם אַחֲרֵי הַכּוֹתוֹ אֶת חֲמֵשֶׁת הַמְּלָכִים, שֶׁמָּא יָשׁוּבוּ וְיִנָּקְמוּ מִמֶּנּוּ. מָגֵן – לְבוּשׁ נְחֹשֶׁת שֶׁלּוֹבְשִׁים בְּעֵת מִלְחָמָה. אָנֹכִי מָגֵן לָךְ – אֲנִי שׁוֹמֵר אוֹתְךָ כְּמָגֵן זֶה, הַשּׁוֹמֵר עַל הַגּוּף מִמַּכַּת חֶרֶב וָחֵץ. שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד – עוֹד הַרְבֵּה שָׂכָר אֶתֵּן לְךָ, עַל אֲשֶׁר רַבְּתָ

רַשִׁ"י.

שהרג את בניו [כדרלעמר מלך עילם מבני שם]. כג) וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי – שהקדוש ברוך הוא הבטיחני להעשירני.

א) אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה – לאחר שנעשה לו נס זה, שהרג את המלכים, והיה דואג

ב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יֱהוִה מַה־תִּתֶּן־לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי
וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר׃ ג וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי
לֹא נָתַתָּה זָרַע וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי׃ ד וְהִנֵּה דְבַר־
יְהוָה אֵלָיו לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי־אִם אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ
הוּא יִירָשֶׁךָ׃ ה וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה
וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה
זַרְעֶךָ׃ ו וְהֶאֱמִן בַּיהוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה׃ ששי ז וַיֹּאמֶר
אֵלָיו אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת לְךָ
אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ׃ ח וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יֱהוִה בַּמָּה אֵדַע

בֵּ א וּ ר.

רִיב הַחַלָּשׁ מִיַּד חָזָק מִמֶּנּוּ.

ב) מַה־תִּתֶּן־לִי – מַה תּוּכַל לָתֵת לִי שֶׁיְּשַׂמְּחֵנִי? עֲרִירִי – עָרוֹם, וּפֹה הַכַּוָּנָה: בְּלִי בָנִים, כְּמוֹ הָעַרְעָר, עֵץ עָרוֹם מִפְּרִי וּמֵעָלִים. וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי – וַאֲנִי הוֹלֵךְ לָמוּת בְּלִי בָנִים. כְּשֶׁאֵין בָּנִים לְאִישׁ אֵין לוֹ תַּנְחוּמִים בְּמוֹתוֹ: וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי – בְּעוֹד שֶׁבֶּן מֶשֶׁק בֵּיתִי. הַמְנַהֵל כָּל עִנְיְנֵי בֵּיתִי. דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר – אֱלִיעֶזֶר מֵעִיר דַּמֶּשֶׂק, כְּלוֹמַר: אִישׁ זָר לִי, וְהוּא יוֹרָשֵׁנִי.

ג) בֶּן־בֵּיתִי – עַבְדִּי; כִּי הַמֵּת בְּלִי בָנִים, עַבְדּוֹ יוֹרְשׁוֹ. בֶּן־בֵּיתִי – אֵין הָעֶבֶד מִתְיַחֵס עַל אֲבוֹתָיו, אֶלָּא עַל שֵׁם בֵּית אֲדֹנָיו.

ד) אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ – אֲשֶׁר יִוָּלֵד לְךָ.

ה) וַיּוֹצֵא אֹתוֹ – מִן הָאֹהֶל הַחוּצָה לִרְאוֹת הַכּוֹכָבִים. אִם־תּוּכַל – הֲתוּכַל?

ו) וְהֶאֱמִן – עָבָר עִם וָו הַחִבּוּר בִּמְקוֹם „וַיַּאֲמֵן". וְהֶאֱמִן בַּיְיָ – שֶׁיִּהְיֶה לוֹ בֵן, וְלֹא שָׁאַל אוֹת. וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה – יְיָ חָשַׁב לוֹ אֶת אֱמוּנָתוֹ לִצְדָקָה, לְמַעֲשֶׂה טוֹב.

ז) אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ – „אֲשֶׁר" נִמְשָׁךְ אֶל „אֲנִי". לְרִשְׁתָּהּ – וּמָקוֹר: יָרַשׁ, שֵׁם הַפֹּעַל: רֶשֶׁת, [נָחֵי פ״י בְּכִנּוּי נִסְתֶּרֶת] לָרֶשֶׁת אוֹתָהּ. הוֹצֵאתִיךָ . . . לְרִשְׁתָּהּ – הוֹצֵאתִיךָ מִבֵּית אָבִיךָ, אַךְ בִּשְׁבִיל שֶׁתִּירַשׁ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת; וְאִי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא יִהְיוּ לְךָ בָנִים.

ח) בַּמָּה אֵדַע . . . עַל יְרוּשַּׁת הָאָרֶץ לְבָנָיו אַחֲרָיו בִּקֵּשׁ אוֹת מֵיְיָ.

רַשִׁ״י.

ואומר: שמא קבלתי שכר על כל צדקותי [מעשי הטובים], לכך אמר המָּקוֹם [הקב״ה; מקומו של עולם]: אל תירא אברם. אָנֹכִי מָגֵן לָךְ – מן העונש, שלא תֵּעָנֵשׁ על כל אותן הנפשות שהרגת; ומה שאתה דואג על קבול שכרך – שכרך הרבה מאד, ג) הֵן לִי לֹא נָתַתָּה זָרַע – ומה תועלת בכל אשר תתן לי? ה) וַיּוֹצֵא אותו הַחוּצָה – הוציאו מֵחֲלָלוֹ של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים: אמר לו: צא מֵאִצְטַגְנִינוּת שלך [אִצְטַגְנִין = חוזה בכוכבים, לדעת עתידות בני האדם], שראית בַּמַּזָּלוֹת [בכוכבים], שאינך עתיד להעמיד בן; אברם אין לו בן, אבל אברהם יש לו בן; וכן שָׂרַי לא תלד, אבל שָׂרָה תלד; אני קורא לכם שם אחר, וְיִשְׁתַּנֶּה המזל. ו) וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה – הקב״ה חֲשָׁבָהּ לאברם

ה וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְדָרְלָעֹמֶר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ
וַיַּכּוּ אֶת־רְפָאִים בְּעַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם וְאֶת־הַזּוּזִים בְּהָם וְאֵת
הָאֵימִים בְּשָׁוֵה קִרְיָתָיִם: ו וְאֶת־הַחֹרִי בְּהַרְרָם שֵׂעִיר עַד
אֵיל פָּארָן אֲשֶׁר עַל־הַמִּדְבָּר: ז וַיָּשֻׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל־עֵין מִשְׁפָּט
הִוא קָדֵשׁ וַיַּכּוּ אֶת־כָּל־שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי וְגַם אֶת־הָאֱמֹרִי הַיֹּשֵׁב
בְּחַצְצֹן תָּמָר: ח וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־סְדֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה וּמֶלֶךְ אַדְמָה
וּמֶלֶךְ צְבֹיִים* וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִוא־צֹעַר וַיַּעַרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה
בְּעֵמֶק הַשִּׂדִּים: ט אֵת כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ
גּוֹיִם וְאַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר וְאַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר אַרְבָּעָה
מְלָכִים אֶת־הַחֲמִשָּׁה: י וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים בֶּאֱרֹת בֶּאֱרֹת חֵמָר
וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ־סְדֹם וַעֲמֹרָה וַיִּפְּלוּ־שָׁמָּה וְהַנִּשְׁאָרִים הֶרָה נָּסוּ:

*צבוים קרי

בֵּאוּר.

ה) וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה – וּבַשָּׁנָה הָאַרְבַּע עֶשְׂרֵה. וַיַּכּוּ אֶת־רְפָאִים – הִכּוּ אֶת הָעֲנָקִים. עַשְׁתְּרֹת קַרְנַיִם, הָם–שְׁמוֹת עָרִים. הָאֵימִים – מִשְׁפַּחַת עֲנָקִים, שֶׁיָּשְׁבָה בִּסְבִיבוֹת מוֹאָב. שָׁוֵה – אֶרֶץ מִישׁוֹר. שָׁוֵה קִרְיָתָיִם – הַמִּישׁוֹר לְיַד הָעִיר קִרְיָתַיִם, שֶׁבְּאֶרֶץ מוֹאָב מִצָּפוֹן לְנַחַל אַרְנוֹן.

ו) בְּהַרְרָם [הֶרֶר = הַר] בָּהָר שֶׁלָּהֶם. שֵׂעִיר – שֵׂעִיר הִיא אֶרֶץ הָרִים בֵּין אֶרֶץ כְּנַעַן וּמִצְרַיִם. וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: בְּהַרְרֵי שֵׂעִיר. הַחֹרִי יָשַׁב בְּשֵׂעִיר לִפְנֵי אֱדוֹם. אֵיל פָּארָן – יַעַר עֲצֵי אֵלִים בְּמִדְבַּר פָּארָן, שֶׁבֵּין כְּנַעַן וּמִצְרַיִם; וּבָעֵת יִקָּרֵא הַמָּקוֹם הַזֶּה עֲקַבָּה.

ז) שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי – הַשָּׂדֶה, שֶׁבָּאַחֲרוֹנָה נוֹשְׁבוּ שָׁם הָעֲמָלֵקִים, מִזֶּרַע אֱלִיפַז בֶּן עֵשָׂו. וּבַמִּדְרָשׁ שָׁאֲלוּ: עֲדַיִן לֹא נוֹלַד עֲמָלֵק [בֶּן אֱלִיפַז בֶּן עֵשָׂו] וְאַתָּה אוֹמֵר: וַיַּכּוּ אֶת כָּל שְׂדֵה הָעֲמָלֵקִי? בְּחַצְצֹן תָּמָר – הִיא עֵין גֶּדִי, עַל הַחוֹף הַמַּעֲרָבִי שֶׁל יָם הַמֶּלַח.

י) וְעֵמֶק הַשִּׂדִּים – וּבְעֵמֶק הַשִּׂדִּים. בֶּאֱרֹת – [נִסְמָךְ מִן בְּאֵרוֹת, וּבְיָחִיד בְּאֵר=בּוֹר. וּבָאוּ כָאן שְׁנֵי נִסְמָכִים לְסוֹמֵךְ אֶחָד]. בֶּאֱרֹת, בֶּאֱרֹת – הַרְבֵּה בוֹרוֹת. חֵמָר – זֶפֶת הָאֲדָמָה (אַסְפַאלְט), וְהוּא נִמְצָא גַּם הַיּוֹם בִּסְבִיבוֹת יָם הַמֶּלַח; וּכְשֶׁהוּא מְכֻסֶּה בְּאָבָק, נִרְאֶה כְּקָפוּא, וְהַהוֹלֵךְ לֹא יֵדַע לְהִזָּהֵר. וַיָּנֻסוּ מֶלֶךְ סְדֹם וַעֲמֹרָה – מֶלֶךְ סְדוֹם וּמֶלֶךְ עֲמֹרָה. הֶרָה – אֶל הָהָר.

רַשִׁ"י.

אבר [כנפים] לעוף ולקפוץ [כלומר: התגבר] למרוד בהקב"ה. ט) אַרְבָּעָה מְלָכִים אֶת־הַחֲמִשָּׁה – ואף על פי כן [ובכל זאת] כָּלוּ המועטים, להודיעך שגבורים היו; ואף על פי כן לא נמנע אברהם מלרדוף אחריהם. י) בֶּאֱרֹת חֵמָר – בארות הרבה היו שם, שנוטלים מהם אדמה לטיט של בנין. וְנַעֲשָׂה נֵס למלך סדום שיצא משם; לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינים, שֶׁנִּצַּל אברהם מאור כשדים מכבשן האש, וְכֵיוָן שיצא זה מן החמר,

יא וַיִּקְחוּ אֶת־כָּל־רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמֹרָה וְאֶת־כָּל־אָכְלָם וַיֵּלֵכוּ׃
יב וַיִּקְחוּ אֶת־לוֹט וְאֶת־רְכֻשׁוֹ בֶּן־אֲחִי אַבְרָם וַיֵּלֵכוּ וְהוּא יֹשֵׁב
בִּסְדֹם׃ יג וַיָּבֹא הַפָּלִיט וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעִבְרִי וְהוּא שֹׁכֵן בְּאֵלֹנֵי
מַמְרֵא הָאֱמֹרִי אֲחִי אֶשְׁכֹּל וַאֲחִי עָנֵר וְהֵם בַּעֲלֵי בְרִית־
אַבְרָם׃ יד וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וַיָּרֶק אֶת־חֲנִיכָיו
יְלִידֵי בֵיתוֹ שְׁמֹנָה עָשָׂר וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַיִּרְדֹּף עַד־דָּן׃ טו וַיֵּחָלֵק
עֲלֵיהֶם ׀ לַיְלָה הוּא וַעֲבָדָיו וַיַּכֵּם וַיִּרְדְּפֵם עַד־חוֹבָה אֲשֶׁר
מִשְּׂמֹאל לְדַמָּשֶׂק׃ טז וַיָּשֶׁב אֵת כָּל־הָרְכֻשׁ וְגַם אֶת־לוֹט
אָחִיו וּרְכֻשׁוֹ הֵשִׁיב וְגַם אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הָעָם׃ יז וַיֵּצֵא מֶלֶךְ־
סְדֹם לִקְרָאתוֹ אַחֲרֵי שׁוּבוֹ מֵהַכּוֹת אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וְאֶת־
הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל־עֵמֶק שָׁוֵה הוּא עֵמֶק הַמֶּלֶךְ׃
יח וּמַלְכִּי־צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל

בֵּאוּר.

יא) וַיִּקְחוּ – כְּדָרְלָעֹמֶר וְהַמְּלָכִים, אֲשֶׁר אִתּוֹ, אֶת כָּל רְכֻשׁ סְדֹם וַעֲמוֹרָה.

יב) וְהוּא יֹשֵׁב בִּסְדֹם – עַל כֵּן שָׁבוּ גַּם אוֹתוֹ.

יג) הַפָּלִיט–אַחַד הַנִּשְׁאָרִים שֶׁנָּסוּ הֶהָרָה. אַבְרָם הָעִבְרִי – שֶׁבָּא מֵעֵבֶר לִנְהַר פְּרָת, מֵאוּר כַּשְׂדִּים. אֲחִי אֶשְׁכֹּל – מַמְרֵא הָיָה אֲחִי אֶשְׁכֹּל וְעָנֵר. וְהֵם – שְׁלֹשֶׁת הָאַחִים הַלָּלוּ. בַּעֲלֵי בְרִית־אַבְרָם – שֶׁכָּרְתוּ עִמּוֹ בְּרִית, וְעַל כֵּן עָזְרוּ לוֹ בַּמִּלְחָמָה.

יד) וַיִּשְׁמַע אַבְרָם–כַּאֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָם. נִשְׁבָּה – [שָׁבָה, ל״ה; נִפְעַל: הִשָּׁבָה] נִלְקַח בַּשִּׁבְיָה. אָחִיו – קְרוֹבוֹ. וַיָּרֶק – [מָקוֹר: רוּק, ע״ו; הִפְעִיל: הָרֵק] הוֹצִיא. וַיָּרֶק אֶת חֲנִיכָיו – הוֹצִיא [מִן הָאֹהָלִים] אֶת נְעָרָיו, שֶׁחָנַךְ וְהִרְגִּיל לַמִּלְחָמָה. יְלִידֵי בֵיתוֹ – הָעֲבָדִים שֶׁנּוֹלְדוּ בְּבֵיתוֹ. דָּן–הוּא לַיִשׁ, אוֹ לֶשֶׁם, בִּצְפוֹן אֶרֶץ כְּנַעַן, שֶׁנִּקְרָא אַחֲרֵי כֵן בְּשֵׁם דָּן.

טו) וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם לַיְלָה – חִלֵּק אֶת חֲנִיכָיו לְרָאשִׁים אֲחָדִים, שֶׁיִּתְנַפְּלוּ עַל הָאוֹיֵב בַּלַּיְלָה מִכָּל הָעֲבָרִים. מִשְּׂמֹאל לְדַמָּשֶׂק– מִצְּפוֹן לְדַמֶּשֶׂק בִּירַת אֲרָם.

טז) אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הָעָם – שֶׁבּוּיֵי סְדֹם וַעֲמֹרָה.

יז) עֵמֶק הַמֶּלֶךְ – הוּא עֵמֶק הַיַּרְדֵּן, מִצְּפוֹן לְיָם הַמֶּלַח לְעֻמַּת יְרוּשָׁלָיִם. שָׁם הִצִּיב לוֹ אַבְשָׁלוֹם אֶת מַצַּבְתּוֹ לְזִכָּרוֹן (שְׁמוּאֵל ב׳ י״ח).

יח) וּמַלְכִּי־צֶדֶק – בִּיהוֹשֻׁעַ נִקְרָא מֶלֶךְ הָעִיר הַזֹּאת בְּשֵׁם „אֲדֹנִי צֶדֶק מֶלֶךְ יְרוּשָׁלַיִם״; כַּנִּרְאֶה, הָיָה צֶדֶק שֵׁם הָעִיר לְפָנִים. שָׁלֵם – יְרוּשָׁלַיִם. הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן – לְקַבֵּל אֶת פָּנָיו בְּכָבוֹד.

רַשִׁ״י.

האמינו באברם לְמַפְרֵעַ [כלומר: בָּהֶם, שהיה קודם לכן]. יד) עַד דָּן – שם תָּשַׁשׁ כחו, שראה [בנבואה], שעתידים בניו להעמיד שם עגל [בימי ירבעם]. וּמַלְכִּי־צֶדֶק–הוא שֵׁם בן נח. יח) לֶחֶם וָיָיִן – כך עושים לִיגִיעֵי מלחמה; והראה לו שאין בלבו [שנאה] עליו על

הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי אִם־הַשְּׂמֹאל וְאֵימִנָה וְאִם־הַיָּמִין וְאַשְׂמְאִילָה׃
י וַיִּשָּׂא־לוֹט אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן כִּי כֻלָּהּ
מַשְׁקֶה לִפְנֵי ׀ שַׁחֵת יְהוָֹה אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה כְּגַן־יְהוָֹה
כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בֹּאֲכָה צֹעַר׃ יא וַיִּבְחַר־לוֹ לוֹט אֵת כָּל־כִּכַּר
הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו׃ יב אַבְרָם
יָשַׁב בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן וְלוֹט יָשַׁב בְּעָרֵי הַכִּכָּר וַיֶּאֱהַל עַד־סְדֹם׃
יג וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לַיהוָֹה מְאֹד׃ יד וַיהוָֹה אָמַר
אֶל־אַבְרָם אַחֲרֵי הִפָּרֶד־לוֹט מֵעִמּוֹ שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן־
הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה׃ טו כִּי
אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד־

בֵּאוּר.

אִם־הַשְּׂמֹאל – תִּפְנֶה, כְּלוֹמַר: אִם תֵּלֵךְ צָפוֹנָה. וְאֵימִנָה – אֶפְנֶה אֲנִי לְצַד יָמִין, כְּלוֹמַר: דָּרוֹמָה. וְאֵימְנָה – וְהִפְעִיל עָתִיד מִמְּקוֹר (יָמֹן) – הֵימֵן, פ"י]. וְאַשְׂמְאִילָה – [הִפְעִיל בָּנוּי מִן הַשֵּׁם שְׂמֹאל] אֶפְנֶה לְצַד צָפוֹן.

י) וַיִּשָּׂא... עֵינָיו – הִבִּיט מִסָּבִיב. כִּכָּר – כַּר, מִישׁוֹר, מְקוֹם מִרְעֶה. יַרְדֵּן – שֵׁם הַנָּהָר הַגָּדוֹל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן; יוֹצֵא מִתַּחְתִּית הַר חֶרְמוֹן שֶׁבַּצָּפוֹן, שׁוֹטֵף לְאֹרֶךְ כָּל הָאָרֶץ וּמְחַלְּקָהּ לִשְׁנֵי חֲלָקִים: עֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה, וְעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מַעֲרָבָה, וְנוֹפֵל לְיָם־הַמֶּלַח, אֲשֶׁר בַּדָּרוֹם. וְנִקְרָא יַרְדֵּן, בִּשְׁבִיל שֶׁהוּא שׁוֹטֵף וְיוֹרֵד. כִּכַּר הַיַּרְדֵּן – חֶבֶל הָאָרֶץ שֶׁעַל גְּדוֹת הַיַּרְדֵּן. כֻּלָּהּ–כָּל הַכִּכָּר [כִּכָּר– מִין נְקֵבָה]. כֻּלָּהּ מַשְׁקֶה – [illegible] לְמַיִם רַבִּים, וְיֵשׁ שָׁם מִרְעֶה טוֹב, וּמַיִם לְהַשְׁקוֹת אֶת הָעֲדָרִים. לִפְנֵי שַׁחֵת... הַדָּבָר הָיָה לִפְנֵי מַהְפֵּכַת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה, וְאָז לֹא הָיָה עוֹד יָם הַמֶּלַח, הַמִּשְׂתָּרֵעַ עַל חֵלֶק גָּדוֹל שֶׁל הַכִּכָּר הַהִיא. כְּגַן־יְיָ – אָז הָיָה אוֹתוֹ מִישׁוֹר כְּגַן הָעֵדֶן, שֶׁאַרְבָּעָה נְהָרוֹת מַשְׁקִים אוֹתוֹ. כְּאֶרֶץ מִצְרָיִם – שֶׁנְּהַר נִילוּס עוֹלֶה וּמַשְׁקֶה אוֹתָהּ. בֹּאֲכָה – [= בּוֹאֲךָ] בַּדֶּרֶךְ שֶׁאַתָּה בָּא [הַכָּתוּב אוֹמֵר כָּךְ לְהַקּוֹרֵא]. בֹּאֲכָה צֹעַר – הַכִּכָּר הַפּוֹרִיָּה וּמְלֵאָה מַיִם הִשְׂתָּרְעָה עַד הַדֶּרֶךְ, שֶׁבָּאִים בָּהּ לְצֹעַר.

יא) מִקֶּדֶם–מִמִּזְרָחוֹ שֶׁל מִשְׁכַּן אַבְרָם.

יב) וַיֶּאֱהַל -- נָטָה לוֹ אֹהָלִים.

יד) נֶגְבָּה–דָּרוֹמָה. וָקֵדְמָה –מִזְרָחָה וָיָמָּה – מַעֲרָבָה. פְּאַת מַעֲרָב נִקְרְאָה בְּשֵׁם יָם, בִּשְׁבִיל שֶׁהַיָּם הַגָּדוֹל [= הַתִּיכוֹן] הוּא מִמַּעֲרָבָהּ שֶׁל אֶרֶץ כְּנַעַן.

רַשִׁ"י.

וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ – ולא זכה בה אברם עדיין. ט) אִם הַשְּׂמֹאל וְאֵימִנָה – בכל אשר תשב, לא אתרחק ממך ואעמוד לך למגן ולעזר; וסוף דבר שהלך לו [במלחמה כדרלעומר]. יא) וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם – הסיע עצמו מקדמונו של עולם; אמר: אִי־אֶפְשִׁי [איני רוצה] לא באברם ולא באלהיו. יג) וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים – ואף על פי כן לא נמנע לוט מִלִּשְׁכּוֹן עמהם. רָעִים – בגופם. וְחַטָּאִים – בממונם. לַיְיָ מְאֹד – יודעים את רִבּוֹנָם

עוֹלָם׃ טז וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר ׀ אִם־יוּכַל
אִישׁ לִמְנוֹת אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ גַּם זַרְעֲךָ יִמָּנֶה׃ יז קוּם הִתְהַלֵּךְ
בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה׃ יח וַיֶּאֱהַל אַבְרָם
וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ
לַיהוָה׃ פ רביעי

יד.

א וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ־שִׁנְעָר אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָּסָר
כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם׃ ב עָשׂוּ מִלְחָמָה
אֶת־בֶּרַע מֶלֶךְ סְדֹם וְאֶת־בִּרְשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה שִׁנְאָב ׀ מֶלֶךְ
אַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ צְבֹיִים* וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִיא־צֹעַר׃ ג כָּל־
אֵלֶּה חָבְרוּ אֶל־עֵמֶק הַשִּׂדִּים הוּא יָם הַמֶּלַח׃ ד שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה
שָׁנָה עָבְדוּ אֶת־כְּדָרְלָעֹמֶר וּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרָדוּ׃

*צבוים קרי

בֵּאוּר.

טז) כַּעֲפַר הָאָרֶץ — רַבִּים כַּעֲפַר הָאָרֶץ.

יז) קוּם, הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ — כְּאָדָם הַמִּתְהַלֵּךְ בִּשְׂדֵה אֲחֻזָּתוֹ.

יח) מַמְרֵא — שֵׁם אִישׁ; בַּעַל בְּרִיתוֹ שֶׁל אַבְרָם. אֵלֹנֵי מַמְרֵא — יַעַר אַלּוֹנִים שֶׁל מַמְרֵא.

א) אַמְרָפֶל מֶלֶךְ־שִׁנְעָר — אֶחָד מִמַּלְכֵי בָּבֶל הַגְּדוֹלִים; הוּא שֶׁחֵרֵר אֶת בָּבֶל אַרְצוֹ מֵעֹל עֵילָם וְחִבֵּר אֶת כָּל חֶלְקֵי הָאָרֶץ לִמְדִינָה אַחַת, גַּם נָתַן לְעַמּוֹ סֵפֶר חֻקִּים. גּוֹיִם — שֵׁם אֶרֶץ.

ב) עָשׂוּ מִלְחָמָה — בִּימֵי הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה קָרָה, שֶׁעָשׂוּ מִלְחָמָה. אֶת־בֶּרַע — עִם בֶּרַע. וּמֶלֶךְ בֶּלַע — פֵּרוּשׁוֹ: וּבֶלַע מֶלֶךְ בֶּלַע, שֶׁעִירוֹ נִקְרְאָה עַל שְׁמוֹ. הִיא־צֹעַר — בֶּלַע זוֹ נִקְרְאָה אַחַר כָּךְ בְּשֵׁם צֹעַר.

ג) חָבְרוּ — הִתְחַבְּרוּ, בָּאוּ יַחַד. עֵמֶק הַשִּׂדִּים — זֶה שֵׁם הָעֵמֶק, שֶׁאַדְמָתוֹ הָיְתָה פּוֹרִיָּה מְאֹד. הוּא יָם הַמֶּלַח — הוּא הָעֵמֶק, שֶׁנֶּהְפַּךְ אַחֲרֵי מַהְפֵּכַת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה לְיָם הַמֶּלַח.

ד) שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ — מַלְכֵי סְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְחַבְרֵיהֶם. וּשְׁלֹשׁ־עֶשְׂרֵה שָׁנָה — [מִסְפָּר יְסוֹדִי בִּמְקוֹם סִדּוּרִי] וּבַשָּׁנָה הַשְּׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה. מָרָדוּ — בִּכְדָרְלָעֹמֶר, וְלֹא חָפְצוּ לְעָבְדוֹ עוֹד.

רַשִׁ"י.

ומתכוונים למרוד בו. טו) אֲשֶׁר אִם־יוּכַל אִישׁ — כשם שאי אפשר למנות את גרגירי העפר, כך גם זרעך לא יִמָּנֶה.

א) אַמְרָפֶל — הוא נמרוד, שאמר לאברהם: [נ]פול לתוך כִּבְשַׁן האש [ואמרפל=אמר פל]. מֶלֶךְ גּוֹיִם — מקום יש ששמו גוים, על שֵׁם שנקבצו שמה מִכַּמָּה גוים ומקומות והמליכו איש עליהם, ושמו תדעל. ב) בֶּרַע — רע לַשָּׁמַיִם [להקב"ה] ורע לַבְּרִיּוֹת [לאנשים]. בִּרְשַׁע — שנתעלה בְּרִשְׁעוֹ. [קרא: בְּרֶשַׁע, כלומר: על ידי רשעתו נתעלה למלוכה]. שֶׁמְאֵבֶר — שָׂם

וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד הָרָעָב בָּאָרֶץ׃
יא וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרָיְמָה וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ
הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת־מַרְאֶה אָתְּ׃ יב וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ
אֹתָךְ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ אִשְׁתּוֹ זֹאת וְהָרְגוּ אֹתִי וְאֹתָךְ יְחַיּוּ׃
יג אִמְרִי־נָא אֲחֹתִי אָתְּ לְמַעַן יִיטַב־לִי בַעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה נַפְשִׁי
בִּגְלָלֵךְ׃ שני יד וַיְהִי כְּבוֹא אַבְרָם מִצְרָיְמָה וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים
אֶת־הָאִשָּׁה כִּי־יָפָה הִוא מְאֹד׃ טו וַיִּרְאוּ אֹתָהּ שָׂרֵי פַרְעֹה
וַיְהַלְלוּ אֹתָהּ אֶל־פַּרְעֹה וַתֻּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פַּרְעֹה׃ טז וּלְאַבְרָם
הֵיטִיב בַּעֲבוּרָהּ וַיְהִי־לוֹ צֹאן־וּבָקָר וַחֲמֹרִים וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת
וַאֲתֹנֹת וּגְמַלִּים׃ יז וַיְנַגַּע יְהוָה ׀ אֶת־פַּרְעֹה נְגָעִים גְּדֹלִים וְאֶת־
בֵּיתוֹ עַל־דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם׃ יח וַיִּקְרָא פַרְעֹה לְאַבְרָם
וַיֹּאמֶר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי לָמָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אִשְׁתְּךָ
הִוא׃ יט לָמָה אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וָאֶקַּח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה וְעַתָּה
הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ׃ כ וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים וַיְשַׁלְּחוּ
אֹתוֹ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃

בֵּאוּר.

הַדְּרוֹמִי שֶׁל אֶרֶץ כְּנַעַן, וּלְפִיכָךְ קָרְאוּ לַדָּרוֹם „נֶגֶב", כְּמוֹ יָם לַמַּעֲרָב.

י) וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה – מִצְרַיִם, הַשּׁוֹתָה תָּמִיד מֵי הַנִּילוּס, הָיְתָה בִּימֵי רָעָב אוֹצַר הַתְּבוּאָה לְאֶרֶץ כְּנַעַן, הַמְיַחֶלֶת לִמְטַר הַשָּׁמַיִם. וַיֵּרֶד – מֵהָרֵי כְּנַעַן אֶל עֵמֶק הַנִּילוּס יוֹרְדִים, וּלְהֶפֶךְ: מִמִּצְרַיִם לְאֶרֶץ כְּנַעַן – עוֹלִים [כְּ„אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה, וְאָנֹכִי אַעַלְךָ גַם עָלֹה" (לְהַלָּן מ"ו ד')]. לָגוּר שָׁם – לָשֶׁבֶת שָׁם זְמַן מָה.

יג) אִמְרִי־נָא [כִּי] אֲחֹתִי אָתְּ. – וְחָיְתָה – וְתִחְיֶה. בִּגְלָלֵךְ – בַּעֲבוּרֵךְ.

יד) כְּבוֹא – [שֵׁם הַפֹּעַל, ע"ו וְל"א] כַּאֲשֶׁר בָּא; אֲבָל בְּ בוֹא – פֵּרוּשׁוֹ: בִּזְמַן בּוֹאוֹ.

טו) פַּרְעֹה – בִּלְשׁוֹן מִצְרִית פֵּרוּשׁוֹ: הַמֶּלֶךְ, הַגָּדוֹל מִכֹּל, וְהוּא תֹּאַר לְכָל מַלְכֵי מִצְרַיִם. וַתֻּקַּח – [מָקוֹר לָקֹחַ, פ"ל כִּנְטִיַּת פ"נ; הַפֻּעַל בִּמְקוֹם הַנִּפְעַל: וַתִּלָּקַח] לָקְחוּ אוֹתָהּ.

טז) וּלְאַבְרָם הֵיטִיב – פַּרְעֹה.

יז) וַיְנַגַּע [פִּעֵל] – נָגַף, הִכָּה. נְגָעִים [נֶגַע] גְּדוֹלִים – מַכּוֹת גְּדוֹלוֹת.

יט) וָאֶקַּח אֹתָהּ – עַל כֵּן לְקַחְתִּיהָ לִי לְאִשָּׁה. קַח [אוֹתָהּ] וָלֵךְ – מֵאַרְצִי.

כ) וַיְצַו עָלָיו – עַל אוֹדוֹתָיו. וַיְשַׁלְּחוּ אֹתוֹ – לִוּוּ אוֹתוֹ וְהֵגֵנּוּ עָלָיו וְעַל רְכוּשׁוֹ עַד שֶׁיֵּצֵא מִן הָאָרֶץ.

רַשִׁ"י.

שאמר לו ללכת אל ארץ כנען, ועכשיו מסיתו [על ידי הרעב] לצאת ממנה.

יג.

א וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ
הַנֶּגְבָּה׃ ב וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב׃ ג וַיֵּלֶךְ
לְמַסָּעָיו מִנֶּגֶב וְעַד־בֵּית־אֵל עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הָיָה שָׁם אָהֳלֹה
בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעָי׃ ד אֶל־מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־
עָשָׂה שָׁם בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם יְהוָה׃ שלישי
ה וְגַם־לְלוֹט הַהֹלֵךְ אֶת־אַבְרָם הָיָה צֹאן־וּבָקָר וְאֹהָלִים׃
ו וְלֹא־נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב
וְלֹא־יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו׃ ז וַיְהִי־רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם
וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ׃ ח וַיֹּאמֶר
אַבְרָם אֶל־לוֹט אַל־נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רֹעַי
וּבֵין רֹעֶיךָ כִּי־אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ׃ ט הֲלֹא כָל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ

בּאוּר.

א) וַיַּעַל . . . הַנֶּגְבָּה – אֶל אֶרֶץ הַנֶּגֶב, שֶׁהִיא בִּדְרוֹם אֶרֶץ כְּנַעַן [רְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק י"ב, ט'], שֶׁמִּשָּׁם בָּא.

ב) כָּבֵד – עָשִׁיר, עָמוּס בִּרְכוּשׁ רָב.

ג) לְמַסָּעָיו – וּמַסָּע בְּרַבִּים: מַסָּעוֹת גַּם: מַסָּעִים] מַסָּע אַחַר מַסָּע: כְּשֶׁכָּלָה הָעֵשֶׂב בִּמְקוֹם מִרְעֶה זֶה, נָסַע עִם מִקְנֵהוּ לִמְקוֹם מִרְעֶה אַחֵר, כְּדֶרֶךְ הַנּוֹסְעִים בַּעֲדָרִים. מִנֶּגֶב – מִדְּרוֹם אֶרֶץ כְּנַעַן. אָהֳלֹה – [= אָהֳלוֹ].

בַּתְּחִלָּה – בָּרִאשׁוֹנָה, בְּבוֹאוֹ מֵחָרָן לְאֶרֶץ כְּנַעַן.

ו) וְלֹא־נָשָׂא [= נָשְׂאָה] אֹתָם הָאָרֶץ – לֹא יָכְלָה לְהַסְפִּיק לָהֶם דֵּי מִרְעֶה. לָשֶׁבֶת יַחְדָּו – שֶׁיּוּכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו.

ז) וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ – וְלֹא הָיָה הַרְבֵּה מִרְעֶה שֶׁל הֶפְקֵר.

ח) אֲנָשִׁים אַחִים – קְרוֹבִים, בְּנֵי מִשְׁפָּחָה אֶחָת, „לוֹט אָחִיו" [י"ד, ט"ז].

ט) הֲלֹא כָל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ – בִּרְשׁוּתְךָ.

רַשִׁ"י.

א) הַנֶּגְבָּה – לָבֹא לִדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל; כְּשֶׁהוּא הוֹלֵךְ מִמִּצְרַיִם לְאֶרֶץ כְּנַעַן, מִדָּרוֹם לַצָּפוֹן הוּא מְהַלֵּךְ, שֶׁאֶרֶץ מִצְרַיִם בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ כְּנַעַן. ג) וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו – כְּשֶׁחָזַר מִמִּצְרַיִם לְאֶרֶץ כְּנַעַן, הָיָה הוֹלֵךְ וְלָן בָּאַכְסַנְיוֹת, שֶׁלָּן בָּהֶן בַּהֲלִיכָתוֹ לְמִצְרַיִם. לִמֶּדְךָ דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁלֹּא יְשַׁנֶּה אָדָם מֵאַכְסַנְיָה שֶׁלּוֹ. ה) וְגַם לְלוֹט הַהֹלֵךְ אֶת־אַבְרָם ... מִי גָרַם שֶׁהָיָה לוֹ זֹאת? הֲלִיכָתוֹ עִם אַבְרָם. [לֹא דַּיָּן לַצַּדִּיקִים שֶׁזּוֹכִין לְעַצְמָן, אֶלָּא שֶׁמְּזַכִּין גַּם לַאֲחֵרִים הַנִּדְבָּקִים עִמָּהֶם (לקח טוב)]. ז) וַיְהִי רִיב – לְפִי שֶׁהָיוּ רוֹעָיו שֶׁל לוֹט רְשָׁעִים וְרוֹעִים בְּהֶמְתָּם בִּשְׂדוֹת אֲחֵרִים, וְרוֹעֵי אַבְרָם מוֹכִיחִים אוֹתָם עַל הַגָּזֵל; וְהֵם אוֹמְרִים: נִתְּנָה הָאָרֶץ לְאַבְרָם, וְלוֹ אֵין יוֹרֵשׁ, וְלוֹט יוֹרְשׁוֹ, וְאֵין זֶה גָּזֵל. וְהַכָּתוּב אוֹמֵר: וְהַכְּנַעֲנִי

לָהֶם נָשִׁים שֵׁם אֵשֶׁת־אַבְרָם שָׂרָי וְשֵׁם אֵשֶׁת־נָחוֹר מִלְכָּה
בַּת־הָרָן אֲבִי־מִלְכָּה וַאֲבִי יִסְכָּה׃ ל וַתְּהִי שָׂרַי עֲקָרָה אֵין
לָהּ וָלָד׃ לא וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת־אַבְרָם בְּנוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־הָרָן בֶּן־
בְּנוֹ וְאֵת שָׂרַי כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת אַבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר
כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ עַד־חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ לב וַיִּהְיוּ
יְמֵי־תֶרַח חָמֵשׁ שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיָּמָת תֶּרַח בְּחָרָן׃ פ פ פ

לֶךְ־לְךָ.

יב.

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית
אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ׃ ב וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ
וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וֶהְיֵה בְּרָכָה׃ ג וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ
אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה׃ ד וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר

בֵּאוּר.

לא) וַיֵּצְאוּ אִתָּם – כְּלוֹמַר: וַיֵּצְאוּ יַחְדָּו. וּבְתַרְגּוּם הַפְּשִׁיטָא: וַיֵּצֵא אִתָּם. חָרָן – חָרָן הָיְתָה עִיר חֲשׁוּבָה בִּצְפוֹנִית מַעֲרָבִית שֶׁל אֲרַם נַהֲרַיִם; וְנָחוֹר כְּבָר יָשַׁב שָׁם. וַיֵּשְׁבוּ שָׁם – כִּי יָשַׁר הַמָּקוֹם בְּעֵינֵיהֶם.

א) מִמּוֹלַדְתְּךָ – [מוֹלֶדֶת] מִן הַמָּקוֹם שֶׁנּוֹלַדְתָּ בּוֹ. דָּבָר זֶה נֶאֱמַר לְאַבְרָם לִפְנֵי צֵאתוֹ עִם מִשְׁפַּחְתּוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים, שֶׁהִיא עִיר מוֹלֶדֶת אַבְרָם, וְלֹא חָרָן. מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ – מֵאֶרֶץ מוֹלַדְתְּךָ [וְדוֹמֶה לָזֶה: „עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ", שֶׁפֵּרוּשׁוֹ: עִצְּבוֹן הֵרֹנֵךְ. מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ

וּמִבֵּית אָבִיךָ – פֵּרֵט כָּל זֶה לְהַגְדִּיל זְכוּתוֹ שֶׁל אַבְרָם [וּרְאֵה לְהַלָּן פֶּרֶק כ״ב, ב׳]. אַרְאֶךָּ – [עָתִיד הַפְּעִיל בְּכִנּוּי] אַרְאֶה אוֹתְךָ.

ב) וְאֶעֶשְׂךָ . . . – בָּאָרֶץ הַהִיא אֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְעַם גָּדוֹל. וֶהְיֵה בְּרָכָה – אָז תִּהְיֶה לִבְרָכָה, כְּלוֹמַר: הַכֹּל יִתְבָּרְכוּ בְּךָ.

ג) וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ – אֶת כָּל הַמְבָרְכִים אוֹתְךָ אֲבָרֵךְ. וּמְקַלֶּלְךָ – [יָחִיד] וְאִם יִהְיֶה אָדָם רַע, שֶׁיַּחְפֹּץ לְקַלֵּל אוֹתְךָ. אָאֹר – [אָרַר, ע״ע, פָּעַל; עָבָר: אָרֹתִי] אֲקַלֵּל אֲנִי. וְנִבְרְכוּ – [נִפְעַל בְּיַחַס הַחוֹזֵר כְּהִתְפַּעֵל;

רַשִׁ״י.

מי אתה? אמר להן הרן: משל אברם אני. השליכוהו לכבשן האש – ונשרף.

א) לֶךְ־לְךָ – לַהֲנָאָתְךָ ולטובתך: שם אעשך לגוי גדול, וכאן אי [אין] אתה זוכה לבנים. אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ – ולא גלה לו הארץ מיד, כדי לחַבְּבָהּ בעיניו, ולתת לו שָׂכָר על כל דִּבּוּר ודבור. ב) וֶהְיֵה בְּרָכָה – הברכות נתונות בידך; עד עכשו היו בידי [ואני] ברכתי לאדם ונח, ומעכשיו את ה תברך את אשר תחפוץ. ג) וְנִבְרְכוּ בְךָ – אדם אומר

דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים
וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן׃ ה וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ
וְאֶת־לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ
אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ אַרְצָה
כְּנָעַן׃ ו וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה
וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ׃ ז וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ
אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאֶה אֵלָיו׃
ח וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֵּט אָהֳלֹה בֵּית־אֵל
מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה׃
ט וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה׃ פ י וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ

בֵּאוּר.

לְיַחֵס הַפָּעוּל מְשַׁמֵּשׁ תָּמִיד הַפֹּעַל: בֵּרַךְ] וְהִתְבָּרְכוּ; כְּלוֹמַר: הַכֹּל יֹאמְרוּ: יְשִׂימֵנִי אֱלֹהִים כְּאַבְרָהָם.

ה) רְכוּשָׁם—קִנְיָנָם, כָּל מַה שֶּׁהָיָה לָהֶם. רָכָשׁוּ — קָנוּ, אָסְפוּ לָהֶם. וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ — הָעֲבָדִים וְהַשְּׁפָחוֹת. אֲשֶׁר־עָשׂוּ— קָנוּ, רָכְשׁוּ.

ו) שְׁכֶם — עִיר בְּהָרֵי אֶפְרַיִם בֵּין הַר גְּרִזִּים וְהַר עֵיבָל. אֵלוֹן מוֹרֶה — הוּא הָעֵץ „אֵלוֹן מְעוֹנְנִים" (שׁוֹפְטִים ט׳, ל״ז) הָאִילָן, שֶׁהָיוּ הַכְּנַעֲנִים מְנַחֲשִׁים בּוֹ עֲתִידוֹת. וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ — וְהָאָרֶץ הָיְתָה כְּבָר נוֹשֶׁבֶת, אֲבָל יְיָ הִבְטִיחָהּ לְאַבְרָם.

ז) וַיֵּרָא — [=וַיֵּרָאֶה, ל״ה, נִפְעַל; עָתִיד מְקֻצָּר וּמְהֻפָּךְ] נִרְאָה.

ח) וַיַּעְתֵּק — [הֶעְתֵּק, הִפְעִיל] טִלְטֵל. וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה — טִלְטֵל, הֶעֱבִיר אֶת אָהֳלוֹ אֶל הָהָר. וַיֵּט — [= וַיִּטֶּה, מָקוֹר; נָטֹה, פ״נ וְל״ה; עָתִיד מְקֻצָּר] נָטָה, הֵקִים. אָהֳלֹה — [= אָהֳלוֹ]. מִיָּם — מִצַּד מַעֲרָב. וְהָעַי — וְהָעִיר עַי. מִקֶּדֶם — מִצַּד מִזְרָח.

ט) הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה — אַבְרָם בָּא מֵאֲרָם, שֶׁבִּצְפוֹן אֶרֶץ כְּנַעַן, וְעָבַר אֶת הָאָרֶץ מִצְּפוֹנָהּ לִדְרוֹמָהּ. נֶגֶב — [אֶרֶץ יְבֵשָׁה וַחֲרֵבָה; וּמִזֶּה בְּמִשְׁנֶה הַפֹּעַל: נָגַב] הוּא הַחֵלֶק

רַשִׁ"י.

לבנו: תְּהֵא כאברהם. ה) הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ – שהכניסו תחת כנפי השכינה: אברהם מְגַיֵּר את האנשים, ושרה מגַיֶּרֶת את הנשים, ומעלה עליהם הכתוב כאלו עֲשָׂאוּם. ו) עַד מְקוֹם שְׁכֶם – להתפלל על בני יעקב, כְּשֶׁיָּבֹאוּ להלחם בשכם. אֵלוֹן מוֹרֶה – הוא שכם. הֶרְאָהוּ הר גריזים והר עֵיבָל, ששם קבלו ישראל שבועת התורה. וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ – [הכנעני מזרעו של חם] היה הולך וכובש את הארץ מזרעו של שֵׁם, שבחלקו של שֵׁם נפלה, כשחִלֵּק נח את הארץ לבניו. לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ – עתיד אני להחזירה לבניך, שהם מזרעו של שם. ט) הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ – לפרקים יושב כאן חודש או יותר, ונוסע משם ונוטה אָהֳלוֹ במקום אחר, וכל מסעיו לדרומה של ארץ ישראל, והוא לצד ירושלים. י) וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ – באותה הארץ לבדה, לנסותו אם יְהַרְהֵר אחר דבריו של הקב"ה,

נָפוּץ עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ ה וַיֵּרֶד יְהוָה לִרְאֹת אֶת־הָעִיר וְאֶת־
הַמִּגְדָּל אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הָאָדָם׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה הֵן עַם אֶחָד
וְשָׂפָה אַחַת לְכֻלָּם וְזֶה הַחִלָּם לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה לֹא־יִבָּצֵר מֵהֶם
כֹּל אֲשֶׁר יָזְמוּ לַעֲשׂוֹת׃ ז הָבָה נֵרְדָה וְנָבְלָה שָׁם שְׂפָתָם
אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׂפַת רֵעֵהוּ׃ ח וַיָּפֶץ יְהוָה אֹתָם מִשָּׁם
עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר׃ ט עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ
בָּבֶל כִּי־שָׁם בָּלַל יְהוָה שְׂפַת כָּל־הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הֱפִיצָם יְהוָה
עַל־פְּנֵי כָּל־הָאָרֶץ׃ פ י אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם שֵׁם בֶּן־מְאַת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־אַרְפַּכְשָׁד שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל׃ יא וַיְחִי־שֵׁם אַחֲרֵי

בֵּ א וּ ר.

ו) וַיֹּאמֶר יְיָ – אֶל הַמַּלְאָכִים. הַחִלָּם – [מָקוֹר: ח׳ל – חָלֹ׳ל, ע״ע; הִפְעִיל: הָחֵל. שֵׁם הַפֹּעַל בִּנְטִיָּה וְהַהֵא מְנֻקֶּדֶת בְּפַתָּח בִּשְׁבִיל הַחֵית שֶׁאַחֲרֶיהָ]. וְזֶה הַחִלָּם – וְזֹאת הִיא רַק הַתְחָלַת מַעֲשֵׂיהֶם. לֹא־יִבָּצֵר – לֹא יִמָּנַע, לֹא יִקָּשֶׁה. יָזְמוּ – [יָזֹם = זָמֹם] זָמְמוּ, חָשְׁבוּ, כְּלוֹמַר: סוֹפָם לִגְמֹר מַה שֶּׁהִתְחִילוּ.

ז) וְנָבְלָה – [=נָבֹלָּה=נָבֹל; מָקוֹר: בֹּ׳ל – בָּלֹ׳ל, ע״ע; פָּעַל, עָתִיד, וְהַהֵא נוֹסֶפֶת] נְבַלְבֵּל. אֲשֶׁר – בְּאֹפֶן אֲשֶׁר... לֹא יִשְׁמְעוּ – לֹא יָבִינוּ. [רְאֵה בְּרַשִׁ״י].

ח) וַיָּפֶץ – [הִפְעִיל: פּוּץ – הָפֵץ] הֵפִיץ, פִּזֵּר.

ט) עַל־כֵּן קָרָא – הַקּוֹרֵא [פֹּעַל סְתָמִי]. בָּבֶל – [= בָּהּ בַּל = בָּלַל] וְהוּא מִדְרָשׁוֹ הָעִבְרִי שֶׁל שֵׁם זֶה. אֲבָל הַבּוֹנִים כִּוְּנוּ בְשֵׁם בָּבֶל: בַּב בֵּל=שַׁעַר בֵּל, כְּלוֹמַר: עִיר הַבַּעַל, שֶׁהַכַּשְׂדִּים קָרְאוּ לוֹ בֵּל [״כָּרַע בֵּל״ (יְשַׁעְיָהוּ מ״ו א׳)].

רַשִׁ״י.

מתמוטט, כְּהֵה [כמו] שעשה בימי המבול; באו ונעשה לו סמוכות [מסעדות]. ה) וַיֵּרֶד יְיָ לִרְאֹת – לא הוצרך לכך; אלא בא לְלַמֵּד לַדַּיָּנִים, שלא ירשיעו את הַנָּדוֹן עד שיראו ויבינו. בְּנֵי הָאָדָם – אלא בני מי? שֶׁמָּא בני חמורים וגמלים? אלא בני אדם הראשון, שֶׁכָּפָה את הטובה [שהיה כְּפוּי טוֹבָה] ואמר: „הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּ עִמָּדִי", אף אלו כפו בטובה למרוד במי שהשפיע עליהם טובה וּמִלְּטָם מן המבול. ז) נֵרְדָה – מֵעַנְוְתָנוּתוֹ היתרה נמלך הקב"ה בבית דינו [במלאכים], הָבָה – מדה כנגד מדה: הם אמרו: „הָבָה נִבְנֶה", והוא כנגדם מדד ואמר: „הָבָה נֵרְדָה". לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׂפַת רֵעֵהוּ – זה שואל לְבֵנָה וזה מביא טיט, וזה עומד עליו ופוצע את מוחו. ח) וַיָּפֶץ יְיָ אֹתָם – מה שאמרו: „פֶּן נָפוּץ" נתקיים בהם; הוא שאמר שלמה (משלי): מְגוֹרַת [פַּחַד] רָשָׁע תְּבוֹאֶנּוּ. ט) וּמִשָּׁם הֱפִיצָם – וכי איזו קשה [חטאו של מי היה יותר גדול?] של דור המבול, או של דור הפלגה? אֵלּוּ [אנשי דור המבול] לא פשטו יד בְּעִקָּר [לא נשאו ידם למרוד בהקב"ה] ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו; ואלו נשטפו, ואלו לא נאבדו מן העולם? אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם, לכך נאבדו; ואלו היו נוהגים אהבה ורעות

הוֹלִידוֹ אֶת־אַרְפַּכְשָׁד חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס
יב וְאַרְפַּכְשַׁד חַי חָמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שָׁלַח׃ יג וַיְחִי
אַרְפַּכְשַׁד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֶׁלַח שָׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס יד וְשֶׁלַח חַי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד
אֶת־עֵבֶר׃ טו וַיְחִי־שֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־עֵבֶר שָׁלֹשׁ שָׁנִים
וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס טז וַיְחִי־עֵבֶר אַרְבַּע
וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־פָּלֶג׃ יז וַיְחִי־עֵבֶר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ ס יח וַיְחִי־פֶלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־רְעוּ׃ יט וַיְחִי־
פֶלֶג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־רְעוּ תֵּשַׁע שָׁנִים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כ וַיְחִי רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־
שְׂרוּג׃ כא וַיְחִי רְעוּ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שְׂרוּג שֶׁבַע שָׁנִים
וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כב וַיְחִי שְׂרוּג שְׁלֹשִׁים
שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־נָחוֹר׃ כג וַיְחִי שְׂרוּג אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נָחוֹר
מָאתַיִם שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כד וַיְחִי נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים
שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־תָּרַח׃ כה וַיְחִי נָחוֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־תֶּרַח
תְּשַׁע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ס כו וַיְחִי־
תֶרַח שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־הָרָן׃
כז וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת תֶּרַח תֶּרַח הוֹלִיד אֶת־אַבְרָם אֶת־נָחוֹר וְאֶת־
הָרָן וְהָרָן הוֹלִיד אֶת־לוֹט׃ כח וַיָּמָת הָרָן עַל־פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו
בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ בְּאוּר כַּשְׂדִּים׃ מפטיר כט וַיִּקַּח אַבְרָם וְנָחוֹר

בֵּאוּר.

כח) עַל־פְּנֵי תֶּרַח – בְּעוֹד וְתֶרַח חַי. בְּאֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ – אֶרֶץ בָּבֶל, הִיא אֶרֶץ כַּשְׂדִּים, גַּם שִׁנְעָר. בְּאוּר כַּשְׂדִּים – שֵׁם עִיר עַתִּיקָה (בְּאַשּׁוּרִית: אוּרוּ), שֶׁחָרְבוֹתֶיהָ נִמְצָאוֹת גַּם הַיּוֹם בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל בָּבֶל, עַל הַחוֹף הַיְמָנִי שֶׁל נְהַר פְּרָת.

רַשִׁ״י.

שנאמר: שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים; לָמַדְתָּ, ששנואה המחלוקת וגדול השלום. כח) וַיָּמָת הָרָן עַל־פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו – תרח קָבַל (התאונן) על אברהם בנו לפני נמרוד (מלך בבל) על שִׁבֵּר את צלמיו, והשליכו נמרוד לכבשן האש; והרן יושב וחושב בלבו: אם אברם נוֹצֵחַ – אני מִשֶּׁלּוֹ, ואם נמרוד נוצח – אני משלו. כְּשֶׁנִּצַּל אברם, אמרו לו להרן: מִשֶּׁל

מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃ ס טו וּכְנַעַן יָלַד אֶת־צִידֹן
בְּכֹרוֹ וְאֶת־חֵת׃ טז וְאֶת־הַיְבוּסִי וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֵת הַגִּרְגָּשִׁי׃
יז וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הָעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי׃ יח וְאֶת־הָאַרְוָדִי וְאֶת־
הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי וְאַחַר נָפֹצוּ מִשְׁפְּחוֹת הַכְּנַעֲנִי׃ יט וַיְהִי
גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה גְרָרָה עַד־עַזָּה בֹּאֲכָה סְדֹמָה
וַעֲמֹרָה וְאַדְמָה וּצְבֹיִם עַד־לָשַׁע׃ כ אֵלֶּה בְנֵי־חָם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ ס כא וּלְשֵׁם יֻלַּד גַּם־הוּא אֲבִי
כָּל־בְּנֵי־עֵבֶר אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל׃ כב בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר
וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃ כג וּבְנֵי אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמַשׁ׃
כד וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת־שָׁלַח וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר׃ כה וּלְעֵבֶר
יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם

בֵּאוּר.

יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים — סֵדֶר הַכָּתוּב כָּךְ: „וְאֶת כַּפְתּוֹרִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים", כִּי הַפְּלִשְׁתִּים יָצְאוּ מִכַּפְתּוֹר אֶל הַחוֹף הַמַּעֲרָבִי שֶׁל אֶרֶץ כְּנַעַן.

טו) צִידֹן — עִיר הָרֹאשָׁה שֶׁל הַפִּינִיקִים שֶׁנִּקְרְאוּ עַל שְׁמָהּ: צִידוֹנִים, גַּם לְאַחַר שֶׁנִּכְבְּשָׁה צִידוֹן בִּידֵי צֹר; וְהִיא מִצְּפוֹן אֶרֶץ כְּנַעַן עַל חוֹף הַיָּם הַתִּיכוֹן. חֵת — אֲבִי יוֹשְׁבֵי חֶבְרוֹן וּסְבִיבוֹתֶיהָ, בִּדְרוֹם אֶרֶץ כְּנַעַן.

טז) הַיְבוּסִי — הַכְּנַעֲנִים יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַיִם. הָאֱמֹרִי—יוֹשְׁבֵי צְפוֹן אֶרֶץ כְּנַעַן. הַגִּרְגָּשִׁי— יוֹשְׁבֵי סְבִיבוֹת יַם כִּנֶּרֶת.

יז) הַחִוִּי — יָשְׁבוּ בְּגִבְעוֹן וּלְרַגְלֵי הַר חֶרְמוֹן. הֵם הָיוּ יוֹשְׁבִים בִּכְפָרִים. [חַוָּה־כְּפָר]. הָעַרְקִי־ הָעִיר עַרְקָא נִמְצֵאת גַּם הַיּוֹם בִּצְפוֹנָהּ שֶׁל טְרִפּוֹלִיס לְרַגְלֵי הַלְּבָנוֹן. הַסִּינִי— חֶבֶל אֶרֶץ סִין בִּסְבִיבוֹת הַלְּבָנוֹן,

יט) מִצִּידֹן — בִּצְפוֹן. בֹּאֲכָה — [שֵׁם הַפֹּעַל בְּכִנּוּי לְגוּף נוֹכֵחַ, כְּאִלּוּ הַכָּתוּב מְדַבֵּר אֶל הַקּוֹרֵא]. בֹּאֲכָה גְרָרָה — עַד הַדֶּרֶךְ שֶׁאַתָּה בָּא בָּהּ לִגְרָרָה. גְּרָר וְעַזָּה בִּדְרוֹמִית מַעֲרָבִית לְאֶרֶץ כְּנַעַן עַל שְׂפַת יָם הַמֶּלַח. לָשַׁע — עִיר בְּמִזְרָחוֹ שֶׁל יָם הַמֶּלַח.

כא) וּלְשֵׁם יֻלַּד גַּם־הוּא — וְגַם לְשֵׁם יֻלְּדוּ בָנִים. אֲבִי כָּל־בְּנֵי־עֵבֶר—וּמִזֶּה הַשֵּׁם עִבְרִים לְזֶרַע אַבְרָהָם. אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל— עַל פִּי הַנְּגִינָה פֵּרוּשׁוֹ: שֶׁשֵּׁם הוּא אָחִיו שֶׁל יֶפֶת, הַגָּדוֹל בְּאֶחָיו, וּכְמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר לְמַעְלָה (פֶּרֶק ה׳, ל״ב וּפֶרֶק ט׳, כ״ב) וְסֵדֶר הוּלַּדְתָּם הוּא: יֶפֶת, שֵׁם וְחָם. וְיֵשׁ מְבָאֲרִים: אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל– אָחִיו הַגָּדוֹל שֶׁל יֶפֶת, כְּלוֹמַר: הַבְּכוֹר, וּלְפִי זֶה סֵדֶר הוּלַּדְתָּם: שֵׁם, חָם וָיֶפֶת; לְפֵרוּשׁ זֶה תִּהְיֶה הַנְּגִינָה פֹּה: אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל.

כב) עֵילָם — אֲבִי יוֹשְׁבֵי חֶבֶל אֶרֶץ בְּמִזְרָחוֹ שֶׁל חִדֶּקֶל הַתַּחְתּוֹן, מִדָּרוֹם לְאַשּׁוּר וּמָדַי, וּמִצָּפוֹן לַיָּם הַפַּרְסִי, וְנִקְרָא אַחֲרֵי כֵן בְּשֵׁם פָּרָס. וַאֲרָם – אֲבִי יוֹשְׁבֵי סוּרְיָא מִצָּפוֹן לְאֶרֶץ כְּנַעַן וַאֲרַם נַהֲרַיִם [וּבִלְשׁוֹן הָעַמִּים: מֶסוֹפּוֹטַמְיָה].

כה) יֻלַּד -- [יֻלְּדוּ]. נִפְלְגָה הָאָרֶץ — נִתְחַלְּקוּ וְנִתְפַּזְּרוּ יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ, וְהוּא דוֹר הַפְּלָגָה.

אָחִיו יָקְטָן׃ כו וְיָקְטָן יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד וְאֶת־שָׁלֶף וְאֶת־
חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־יָרַח׃ כז וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה׃
כח וְאֶת־עוֹבָל וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־שְׁבָא׃ כט וְאֶת־אוֹפִר וְאֶת־
חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן׃ ל וַיְהִי מוֹשָׁבָם מִמֵּשָׁא
בֹּאֲכָה סְפָרָה הַר הַקֶּדֶם׃ לא אֵלֶּה בְנֵי־שֵׁם לְמִשְׁפְּחֹתָם
לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵהֶם׃ לב אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־נֹחַ
לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בָּאָרֶץ אַחַר
הַמַּבּוּל׃ שביעי פ

יא.

א וַיְהִי כָל־הָאָרֶץ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים׃ ב וַיְהִי בְּנָסְעָם
מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ בִקְעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃ ג וַיֹּאמְרוּ אִישׁ
אֶל־רֵעֵהוּ הָבָה נִלְבְּנָה לְבֵנִים וְנִשְׂרְפָה לִשְׂרֵפָה וַתְּהִי לָהֶם
הַלְּבֵנָה לְאָבֶן וְהַחֵמָר הָיָה לָהֶם לַחֹמֶר׃ ד וַיֹּאמְרוּ הָבָה ׀
נִבְנֶה־לָּנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שֵׁם פֶּן־

באור.

א) וַיְהִי – הַפֹּעַל: הָיָה, כְּשֶׁהוּא בָא לִפְנֵי הַנּוֹשֵׂא, אֵינוֹ שׁוֹמֵר אֶת מִינוֹ, וְעִנְיָנוֹ: וַיְהִי כַּדָּבָר הַזֶּה, שֶׁכָּל הָאָרֶץ הָיְתָה שָׂפָה אַחַת. כָּל־הָאָרֶץ – כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ. וּדְבָרִים אֲחָדִים – הַכֹּל דִּבְּרוּ בְּאֹפֶן אֶחָד וּבְמִבְטָאִים דּוֹמִים.

ב) בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם – כַּאֲשֶׁר נָסְעוּ מֵאֶרֶץ הַמִּזְרָח, כִּי צַר לָהֶם שָׁם הַמָּקוֹם. בִּקְעָה – מִישׁוֹר נָמוּךְ; שְׁפֵלָה, שֶׁהָרִים סָבִיב לָהּ. שִׁנְעָר – בָּבֶל.

ג) הָבָה – [= הַב, צִוּוּי מִן יָהֹב – נָתֹן] מִלַּת הַזֵּרוּז, כְּלוֹמַר: נִזְדָּרֵז, נִתְעוֹרֵר לַעֲבוֹדָה. נִלְבְּנָה – [= נִלְבֹּן, וְהַהֵא נוֹסֶפֶת לְהוֹרָאַת הַחֵפֶץ]. נִלְבְּנָה לְבֵנִים – נַעֲשֶׂה לְבֵנִים; וְהוּא פֹּעַל הַבָּנוּי מִן הַשֵּׁם. וְכֵן: „וְכָפַרְתָּ... בַּכֹּפֶר"; „לַחֲמוּ לֶחֶם" – אִכְלוּ לֶחֶם. הַלְּבֵנָה לְאָבֶן – הַלְּבֵנִים שִׁמְּשׁוּ לָהֶם בִּמְקוֹם אֲבָנִים לְבִנְיָן. חֵמָר – זֶפֶת הָאֲדָמָה (אַסְפַאלְט). חֹמֶר – מֶלֶט, טִיחַ הַמְדַבֵּק אֶת שׁוּרוֹת הַלְּבֵנִים בַּבִּנְיָן. וְהַחֵמָר... לַחֹמֶר – הַחֵמָר שִׁמֵּשׁ לָהֶם בִּמְקוֹם סִיד.

ד) וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם – כִּפְשׁוּטוֹ; כָּל כַּךְ גָּדַל זְדוֹנָם שֶׁל בְּנֵי הָאָדָם, עַד אֲשֶׁר גַּם הַשָּׁמַיִם לֹא גָבְהוּ בְּעֵינֵיהֶם. וְנַעֲשֶׂה־לָּנוּ שֵׁם – שֵׁם גָּדוֹל, שֵׁם עוֹלָם. פֶּן־נָפוּץ – [מָקוֹר: פוּץ, ע"ו, עָתִיד] כְּדֵי שֶׁלֹּא נִתְפַּזֵּר, כַּאֲשֶׁר נִבְנֶה לָנוּ עִיר וּמִגְדָּל.

רש"י.

א) שָׂפָה אֶחָת – לשון הקדש. וּדְבָרִים אֲחָדִים. באו בעצה אחת ואמרו: נעלה לרקיע ונעשה מלחמה על יחודו של עולם. עוד אמרו: אחת לאלף ותרנ"ו שנה הרקיע

אֲבִי כְנַעַן אֵת עֶרְוַת אָבִיו וַיַּגֵּד לִשְׁנֵי־אֶחָיו בַּחוּץ׃ כג וַיִּקַּח
שֵׁם וָיֶפֶת אֶת־הַשִּׂמְלָה וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם וַיֵּלְכוּ
אֲחֹרַנִּית וַיְכַסּוּ אֵת עֶרְוַת אֲבִיהֶם וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית וְעֶרְוַת
אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ׃ כד וַיִּיקֶץ נֹחַ מִיֵּינוֹ וַיֵּדַע אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לוֹ
בְּנוֹ הַקָּטָן׃ כה וַיֹּאמֶר אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו׃
כו וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ׃ כז יַפְתְּ
אֱלֹהִים לְיֶפֶת וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי־שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ׃
כח וַיְחִי־נֹחַ אַחַר הַמַּבּוּל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה׃
כט וַיְהִי כָּל־יְמֵי־נֹחַ תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃ פ

י.

א וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת בְּנֵי־נֹחַ שֵׁם חָם וָיָפֶת וַיִּוָּלְדוּ לָהֶם בָּנִים אַחַר
הַמַּבּוּל׃ ב בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבָל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס׃
ג וּבְנֵי גֹּמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתֹגַרְמָה׃ ד וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה

בֵּאוּר.

הוּא]; תְּמוּנָה זוּ מְשַׁמֶּשֶׁת בְּשִׁיר, וְנִתְקַצְּרָה: אָהֳלֹה, אָהֳלוֹ.

כב) עֶרְוָה — שֵׁם מִמְּקוֹר עָרָה, שֶׁפֵּרוּשׁוֹ: גִּלָּה. עֶרְוַת אָבִיו — הַגּוּף הַמְּגֻלֶּה שֶׁל אָבִיו. וַיַּגֵּד — אֶת הַדָּבָר — לִשְׁנֵי־אֶחָיו.

כג) שִׂמְלָה — לְבוּשׁ עֶלְיוֹן הַמְשַׁמֵּשׁ לַעֲנִיִּים גַּם לִכְסוּת לַיְלָה. הַשִּׂמְלָה — שֶׁהֵסִיר נֹחַ מֵעָלָיו, כְּשֶׁהִתְגַּלָּה בְּשִׁכְרוּתוֹ. וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית — כְּדֵי שֶׁלֹּא יִרְאוּ אֶת עֶרְוַת אֲבִיהֶם.

כד) וַיִּיקֶץ נֹחַ מִיֵּינוֹ — הֵקִיץ מִן הַשִּׁכָּרוֹן וְהַתַּרְדֵּמָה, שֶׁנָּסַךְ עָלָיו הַיַּיִן. הָעִבְרִי קוֹרֵא לַשִּׁכָּרוֹן - יַיִן: „הָסִירִי יֵינֵךְ מֵעָלָיִךְ": (שְׁמוּאֵל א׳, א׳ י"ד) בְּצֵאת הַיַּיִן מִנָּבָל (שָׁם כ"ה ל"ז). הַקָּטָן — הַצָּעִיר. וְכֵן: „עוֹד שָׁאַר הַקָּטָן". (שְׁמוּאֵל א׳ ט"ז-י"א) [וּרְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק ד׳ ל"ד בַּבֵּאוּר] — וְיֵשׁ מְבָאֲרִים: הַקָּטָן — הַצָּעִיר מִשֵּׁם, כִּי לְפִי הָאָמוּר לְמַעְלָה (שָׁם), יֶפֶת הוּא הַצָּעִיר בְּאֶחָיו.

כה) אָרוּר כְּנָעַן — בְּכַעְסוֹ עַל חָם, הוּא מְקַלֵּל אֶת כְּנַעַן בְּנוֹ. עֶבֶד עֲבָדִים — הַפָּחוּת וְהַשָּׁפָל שֶׁבַּעֲבָדָיו. לְאֶחָיו — לִבְנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ; וּבְעַבְדוּתוֹ יָבִיא חֶרְפָּה עַל חָם אָבִיו, כְּמוֹ שֶׁהֵבִיא חָם חֶרְפָּה עַל נֹחַ אָבִיו.

כו) בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי שֵׁם — שֵׁם וּבָנָיו הוֹלְכִים בְּדַרְכֵי יְיָ אֱלֹהֵיהֶם, וְהוּא מְשַׁלֵּם לָהֶם כִּגְמוּלָם, וְעַל זֶה יִהְיֶה בָרוּךְ: וְיֵשׁ קוֹרְאִים כָּאן: בָּרֵךְ, יְיָ, אָהֳלֵי שֵׁם (גְּרֶץ). [וּבַעֲרָבִית אֹהֶל פֵּרוּשׁוֹ: גַּם שֵׁבֶט וּמִשְׁפָּחָה]: בָּרֵךְ יְיָ מִשְׁפְּחוֹת שֵׁם. לָמוֹ — לָהֶם לִבְנֵי שֵׁם. כָּל בְּרָכָה מְסֻיֶּמֶת בִּקְלָלָה לִכְנָעַן.

כז) יַפְתְּ — [יַפְתֶּה, הַפְּעִיל מִמְּקוֹר פָּתָה ל"ה]. יַרְחִיב גְּבוּלוֹ. יַפְתְּ לְיֶפֶת — לָשׁוֹן נוֹפֵל עַל לָשׁוֹן. וְיִשְׁכֹּן — אֱלֹהִים. עֶבֶד לָמוֹ — לְיֶפֶת וּלְשֵׁם

וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדֹדָנִים׃ ה מֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ אִיֵּי הַגּוֹיִם בְּאַרְצֹתָם
אִישׁ לִלְשֹׁנוֹ לְמִשְׁפְּחֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ ו וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם
וּפוּט וּכְנָעַן׃ ז וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה
וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן׃ ח וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרֹד
הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבֹּר בָּאָרֶץ׃ ט הוּא־הָיָה גִבֹּר־צַיִד לִפְנֵי
יְהוָה עַל־כֵּן יֵאָמַר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צַיִד לִפְנֵי יְהוָה׃ י וַתְּהִי
רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר׃
יא מִן־הָאָרֶץ הַהִוא יָצָא אַשּׁוּר וַיִּבֶן אֶת־נִינְוֵה וְאֶת־רְחֹבֹת
עִיר וְאֶת־כָּלַח׃ יב וְאֶת־רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִוא הָעִיר
הַגְּדֹלָה׃ יג וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים
וְאֶת־נַפְתֻּחִים׃ יד וְאֶת־פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ

בֵּאוּר.

ה) אִיֵּי הַגּוֹיִם – הַגּוֹיִם הַיּוֹשְׁבִים בְּאִיֵּי הַיָּם, כְּלוֹמַר: בַּאֲרָצוֹת שֶׁמֵּעֵבֶר לַיָּם.

ח) הוּא הֵחֵל – הוּא הָיָה הָרִאשׁוֹן אַחַר הַמַּבּוּל. לִהְיוֹת גִּבֹּר בָּאָרֶץ – כְּלוֹמַר: מוֹשֵׁל.

ט) גִּבֹּר־צַיִד – גִּבּוֹר לָצוּד חַיּוֹת; הַקַּדְמוֹנִים הֶרְאוּ רֵאשִׁית גְּבוּרָתָם בְּמִלְחַמְתָּם עִם הַחַיּוֹת, שֶׁהִפִּילוּ פַּחְדָּם עַל בְּנֵי הָאָדָם; וּמִי שֶׁהִצְטַיֵּן בְּצֵיד הַחַיּוֹת נִבְחַר לְנָגִיד וּמוֹשֵׁל. לִפְנֵי יְיָ – כְּלוֹמַר: בְּכָל מָקוֹם שֶׁעֵינֵי יְיָ מְשׁוֹטְטוֹת שָׁם, בְּכָל הָעוֹלָם. עַל־כֵּן יֵאָמַר – עַל כֵּן הָיָה לְמָשָׁל לְכָל גִּבּוֹר מְהֻלָּל.

י) בָּבֶל – שֵׁם הָעִיר הָרִאשָׁה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר, וְאַחַר כָּךְ נִקְרְאָה כָּל הַמַּמְלָכָה בְּשֵׁם בָּבֶל; וְהִיא הָעֵמֶק הַגָּדוֹל, שֶׁבֵּין נְהַר פְּרָת וּנְהַר חִדֶּקֶל.

יא) מִן־הָאָרֶץ הַהִוא יָצָא אַשּׁוּר – מֵאֶרֶץ שִׁנְעָר יָצָא נִמְרֹד לְאֶרֶץ אַשּׁוּר, וּבָנָה אֶת עָרֵי הָאָרֶץ הַהִיא; אֲבָל עָרֵי בָבֶל קָדְמוּ לְנִמְרֹד. הָאַשּׁוּרִים הָיוּ יָמִים רַבִּים תַּחַת שִׁלְטוֹן הַכַּשְׂדִּים, בְּנֵי בָבֶל, וּמֵהֶם קִבְּלוּ אֶת אֱמוּנָתָם, מִנְהֲגֵיהֶם, חַיֵּיהֶם הַמְּדִינִיִּים וְסִפְרוּתָם. אֶת־נִינְוֵה – הִיא בִּירַת מַלְכֵי אַשּׁוּר, עַל הַחוֹף הַמִּזְרָחִי שֶׁל נְהַר חִדֶּקֶל. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים: מִן־הָאָרֶץ הַהִוא יָצָא אַשּׁוּר – מִבָּבֶל יָצָא אַשּׁוּר בֶּן שֵׁם [רְאֵה לְהַלָּן פָּסוּק כ"ב] וּבָנָה אֶת נִינְוֵה וְיֶתֶר עָרֵי הָאָרֶץ הַהִיא. וּלְפִי זֶה הָיְתָה בָּבֶל מִקֶּדֶם מַמְלֶכֶת אַשּׁוּר בֶּן שֵׁם; [וּרְאֵה יְשַׁעְיָהוּ כ"ג, י"ג].

יד) כַּפְתֹּרִים – יוֹשְׁבֵי הָאִי כַּפְתּוֹר – הוּא הָאִי כְּרֵת (קְרֵיטָה), אֲשֶׁר בְּיָם הַתִּיכוֹן. אֲשֶׁר

רַשִׁ"י.

ח) לִהְיוֹת גִּבּוֹר – לְהַמְרִיד כל העולם על הקדוש ברוך הוא בעצת דור הַפַּלָּגָה.
ט) גִּבּוֹר צַיִד – צָד דעתן של בריות בפיו וּמַטְעָן למרוד במקום. לִפְנֵי יְיָ – מִתְכַּוֵּן לְהַקְנִיטוֹ על פניו. עַל־כֵּן יֵאָמַר – על כל אדם מרשיע בעזות פנים, יודע רִבּוֹנוֹ ומתכון למרוד בו יֵאָמֵר: „כְּנִמְרוֹד גִּבּוֹר צַיִד".

וּבְכָל־דְּגֵי הַיָּם בְּיֶדְכֶם נִתָּנוּ׃ ג כָּל־רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא־חַי לָכֶם יִהְיֶה
לְאָכְלָה כְּיֶרֶק עֵשֶׂב נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כֹּל׃ ד אַךְ־בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ
דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ׃ ה וְאַךְ אֶת־דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ מִיַּד
כָּל־חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֶדְרֹשׁ אֶת־
נֶפֶשׁ הָאָדָם׃ ו שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ כִּי בְּצֶלֶם
אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם׃ ז וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ שִׁרְצוּ בָאָרֶץ
וּרְבוּ־בָהּ׃ ס חמישי ח וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ וְאֶל־בָּנָיו אִתּוֹ
לֵאמֹר׃ ט וַאֲנִי הִנְנִי מֵקִים אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת־זַרְעֲכֶם
אַחֲרֵיכֶם׃ י וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם בָּעוֹף בַּבְּהֵמָה
וּבְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם מִכֹּל יֹצְאֵי הַתֵּבָה לְכֹל חַיַּת הָאָרֶץ׃
יא וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא־יִכָּרֵת כָּל־בָּשָׂר עוֹד מִמֵּי

בֵּאוּר.

ג) כָּל־רֶמֶשׂ – כָּל הַחַי הַמִּתְנוֹעֵעַ עַל הָאָרֶץ. לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה – בִּשְׁבִיל שֶׁהִצִּיל נֹחַ אֶת כָּל הַחַי מִן הַמַּבּוּל, הֻתַּר לוֹ לֶאֱכֹל אֶת בְּשָׂרָם. כְּיֶרֶק עֵשֶׂב – שֶׁנִּתַּן לָכֶם בָּרִאשׁוֹנָה לְאָכְלָה. נָתַתִּי לָכֶם – עַכְשָׁו אֶת כֹּל.

ד) אַךְ בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ – הַבָּשָׂר בְּעוֹדוֹ עִם נַפְשׁוֹ, שֶׁהוּא דָמוֹ, לֹא תֹאכֵלוּ.

ה) וְאַךְ אֶת דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם – אֶת דַּם בַּעֲלֵי הַחַיִּים מֻתָּר לִשְׁפֹּךְ; אֲבָל אֶת הַדָּם שֶׁל נַפְשׁוֹתֵיכֶם, כְּלוֹמַר: שֶׁל הָאָדָם. אֶדְרֹשׁ – מִידֵי שׁוֹפְכוֹ. מִיַּד כָּל־חַיָּה – כִּי גַּם שׁוֹר נַגָּח חַיָּב סְקִילָה. מִיַּד אִישׁ אָחִיו – מִיַּד כָּל אִישׁ אֶדְרֹשׁ אֶת דַּם אָחִיו, אֲשֶׁר שָׁפָךְ.

ו) בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ – בִּידֵי אָדָם יֵהָרֵג הָרוֹצֵחַ. עָשָׂה – אֱלֹהִים – אֶת הָאָדָם. כָּךְ הִתִּיר הַמָּקוֹם לָאָדָם, בַּעַל הַיֵּצֶר הָרָע, לֶאֱכֹל אֶת הַבָּשָׂר כְּיֶרֶק עֵשֶׂב; רַק שְׁתַּיִם אָסַר עָלָיו: אֲכִילַת הַדָּם וּרְצִיחַת בֶּן אָדָם.

ז) שִׁרְצוּ – שׁוֹטְטוּ, הִתְהַלְּכוּ, הִתְפַּשְּׁטוּ

ט) הִנְנִי מֵקִים אֶת־בְּרִיתִי – אֲנִי כּוֹרֵת בְּרִית עִמָּכֶם, וּבִשְׁבִילְכֶם גַּם עִם כָּל הַחַי. [יֵשׁ הָקֵם בְּרִית בְּמוּבַן כָּרֹת בְּרִית].

יא) וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי – וְגַם אֲקַיֵּם אֶת בְּרִיתִי. וְלֹא־יִכָּרֵת – לֹא יִשָּׁמֵד.

רַשִׁ"י.

ד) בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ – אסר להם אֵבֶר מן החי; כלומר: כל זמן שנפשו בו, לא תאכלו הבשר. ה) אַךְ אֶת דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם – אף על פי שֶׁהִתַּרְתִּי לכם נְטִילַת נְשָׁמָה בִּבְהֵמָה. את דמכם אתם אדרוש מהשופך דם עצמו. מִיַּד כָּל־חַיָּה – לפי שחטאו אנשי דור המבול וְהֻפְקְרוּ למאכל לְחַיּוֹת רעות, לפיכך הֻצְרַךְ להזהיר עליהם את החיות. וּמִיַּד הָאָדָם – מיד ההורג בְּמֵזִיד ואין עֵדִים, אני אדרוש. מִיַּד אִישׁ אָחִיו – מיד מי שהוא אוהב לו כאח וַהֲרָגוֹ שוגג, אני אדרוש, אם לא יִגְלֶה ויבקש מחילה על עֲוֹנוֹ; שֶׁאַף השוגג צריך כַּפָּרָה. ואם אין עדים לְחַיְּבוֹ גָלוּת, והוא אינו נִכְנָע, הקב"ה דורש ממנו. ו) בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ – אם יש עדים הֲמִיתוּהוּ אתם. ט) וַאֲנִי הִנְנִי... – מַסְכִּים אני לַעֲשׂוֹת קִיּוּם וְחִזּוּק ברית

הַמַּבּוּל וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל לְשַׁחֵת הָאָרֶץ׃ יב וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין
כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם׃ יג אֶת־קַשְׁתִּי נָתַתִּי
בֶּעָנָן וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ׃ יד וְהָיָה בְּעַנְנִי
עָנָן עַל־הָאָרֶץ וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן׃ טו וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי
אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר וְלֹא־יִהְיֶה
עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר׃ טז וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן
וּרְאִיתִיהָ לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה
בְּכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ יז וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ זֹאת
אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר הֲקִמֹתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־
הָאָרֶץ׃ פ ששי יח וַיִּהְיוּ בְנֵי־נֹחַ הַיֹּצְאִים מִן־הַתֵּבָה שֵׁם וְחָם
וָיָפֶת וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן׃ יט שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי־נֹחַ וּמֵאֵלֶּה
נָפְצָה כָל־הָאָרֶץ׃ כ וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרֶם׃
כא וַיֵּשְׁתְּ מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה׃ כב וַיַּרְא חָם

בֵּאוּר.

יב) אוֹת־הַבְּרִית – בִּימֵי קֶדֶם, כְּשֶׁלֹּא הָיוּ מִשְׁתַּמְּשִׁים עוֹד בִּשְׁטָרֵי קִנְיָן, הָיוּ שְׁנֵי הַצְּדָדִים מִבַּעֲלֵי הַבְּרִית עוֹשִׂים אוֹת, הַמַּזְכִּיר לָהֶם אֶת הַתְּנַאי וְהַקִּנְיָן שֶׁעָשׂוּ (כהנא).

יג) אֶת־קַשְׁתִּי נָתַתִּי – אֲנִי נוֹתֵן, כְּלוֹמַר: אֲנִי מַעֲמִיד.

יד) בְּעַנְנִי – [עַנֵּן, פִּעֵל, שֵׁם הַפֹּעַל]. בְּעַנְנִי עָנָן–כַּאֲשֶׁר אָבִיא עָנָן. מִשְׁפַּט הַתְּנַאי. וְנִרְאֲתָה... אָז תֵּרָאֶה הַקֶּשֶׁת וְאֶזְכֹּר אֶת בְּרִיתִי.

טו) וְלֹא־יִהְיֶה [= יִהְיוּ] עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל – לֹא יֵרְדוּ עוֹד מַיִם כָּל כָּךְ רַבִּים, שֶׁיִּהְיוּ לְמַבּוּל עַל הָאָרֶץ.

טז) בְּכָל־בָּשָׂר – בְּקֶרֶב כָּל בָּשָׂר.

יח) וְחָם הוּא אֲבִי כְנַעַן – הַכָּתוּב מֵעִיר עַל זֶה, כְּדֵי לְהָבִין אֶת הַמְסֻפָּר לְהַלָּן.

יט) נָפְצָה – [= נָפוֹצָה; נִפְעַל מִן פּוּץ. ע"ו] הִתְפַּזְּרוּ הָעַמִּים עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ.

כ) וַיָּחֶל–[חֹל – חָלַל, כְּפוּלִים; הִפְעִיל: הָחֵל] הֵחֵל, הִתְחִיל לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה וְלִנְטֹעַ כֶּרֶם. וַיָּחֶל... וַיִּטַּע– הֵחֵל לִנְטֹעַ.

כא) וַיֵּשְׁתְּ – [וַיִּשְׁתֶּה, מָקוֹר: שָׁתֹה. ל"ה; עָתִיד מְהֻפָּךְ וּמְקֻצָּר]. וַיִּשְׁכָּר– שָׁתָה לְשָׁכְרָה. וַיִּתְגַּל – [וַיִּתְגַּלֶּה; מָקוֹר: גָּלֹה; הִתְפַּעֵל: הִתְגַּלֵּה; עָתִיד מְהֻפָּךְ וּמְקֻצָּר] גִּלָּה אֶת עַצְמוֹ. אָהֳלֹה – [= אָהֳלוֹ; הַתְּמוּנָה הָעַתִּיקָה -ֵהוּ – לְכִנּוּי נִסְתָּר: אָהֳלֵהוּ = אֹהֶל

רַשִׁ"י.

להבטחתי ואתן לך אות. יד) בְּעַנְנִי עָנָן – כשתעלה במחשבה לפני להביא חשך ואבדון לעולם. יז) זאת אות הַבְּרִית – הֶרְאָהוּ הקשת ואמר לו: הֲרֵי [הִנֵּה] האות שאמרתי: כשתבא מדת הדין לְקַטְרֵג עליכם וּלְחַיֵּב אתכם, אני רואה את האות – וְנִזְכָּר.

מֵאִתּוֹ לִרְאוֹת הֲקַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ט וְלֹא־מָצְאָה
הַיּוֹנָה מָנוֹחַ לְכַף־רַגְלָהּ וַתָּשָׁב אֵלָיו אֶל־הַתֵּבָה כִּי מַיִם עַל־
פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֵא אֹתָהּ אֵלָיו אֶל־
הַתֵּבָה׃ י וַיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיֹּסֶף שַׁלַּח אֶת־
הַיּוֹנָה מִן־הַתֵּבָה׃ יא וַתָּבֹא אֵלָיו הַיּוֹנָה לְעֵת עֶרֶב וְהִנֵּה
עֲלֵה־זַיִת טָרָף בְּפִיהָ וַיֵּדַע נֹחַ כִּי־קַלּוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃
יב וַיִּיָּחֶל עוֹד שִׁבְעַת יָמִים אֲחֵרִים וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה וְלֹא־
יָסְפָה שׁוּב־אֵלָיו עוֹד׃ יג וַיְהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ־מֵאוֹת שָׁנָה
בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ וַיָּסַר נֹחַ
אֶת־מִכְסֵה הַתֵּבָה וַיַּרְא וְהִנֵּה חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ יד וּבַחֹדֶשׁ
הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ יָבְשָׁה הָאָרֶץ׃ ס רביעי
טו וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ לֵאמֹר׃ טז צֵא מִן־הַתֵּבָה אַתָּה
וְאִשְׁתְּךָ וּבָנֶיךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃ יז כָּל־הַחַיָּה אֲשֶׁר־אִתְּךָ
מִכָּל־בָּשָׂר בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ

בֵּאוּר.

ח) הֲקַלּוּ הַמַּיִם — אִם נִתְמַעֲטוּ הַמַּיִם.

ט) מָנוֹחַ לְכַף רַגְלָהּ — מָקוֹם, שֶׁתּוּכַל לַעֲמֹד וְלָנוּחַ עָלָיו, כִּי אֵין דַּרְכָּהּ לָשֶׁבֶת עַל פְּגָרִים; מַה שֶּׁאֵין כֵּן הָעֹרֵב, שֶׁבְּשַׂר פְּגָרִים מַאֲכָלוֹ; גַּם אֵין הַיּוֹנָה אוֹהֶבֶת לִשְׁכֹּן עַל הֶהָרִים (כהנא). וַיִּשְׁלַח יָדוֹ — הוֹשִׁיט יָדוֹ.

י) וַיָּחֶל [=חִיל, ע״י, פָּעַל; בְּהוֹרָאַת יִחֵל] חִכָּה, הִמְתִּין.

יא) לְעֵת עֶרֶב — בְּשָׁעָה שֶׁהַצִּפֳּרִים שָׁבוֹת אֶל קִנָּן. טָרָף — [תֹּאַר בְּמִשְׁקַל חָכָם]. קָטוּף מֵאַחַד הַזֵּיתִים. הַזַּיִת אֵינוֹ גָדֵל בִּמְקוֹמוֹת הַגְּבֹהִים בְּיוֹתֵר, וְהוּא צוֹמֵחַ גַּם תַּחַת הַמָּיִם.

יב) וַיִּיָּחֶל [=וַיְיַחֵל] הִמְתִּין. וְלֹא־יָסְפָה שׁוּב — לֹא הוֹסִיפָה לָשׁוּב, לֹא שָׁבָה עוֹד.

יג) חָרְבוּ הַמַּיִם — אַךְ הָאָרֶץ הָיְתָה מְכֻסָּה עוֹד בְּרֶפֶשׁ וָטִיט. וַיָּסַר — [=וַיָּסֶר] הִפְעִיל; וְהַפַּתָּח בָּא בִּשְׁבִיל הָרֵישׁ; וְכֵן בָּא גַּם בְּבִנְיַן פָּעַל (קַל): "וַיָּסַר [=וַיָּסֹר] כֹּחוֹ מֵעָלָיו" (שופטים ט״ז י״ז). וַיָּסַר — הֵסִיר. מִכְסֵה הַתֵּבָה — הַגַּג שֶׁעַל הַתֵּבָה.

יד) יָבְשָׁה הָאָרֶץ — מִן הַטִּיט, שֶׁכִּסָּה אֶת פָּנֶיהָ, וְנַעֲשֵׂית רְאוּיָה לְמִדְרַךְ כַּף רָגֶל.

יז) מִכָּל־בָּשָׂר: בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה — הַ"בֵּית" בָּאָה אֶל הַפְּרָטִים שֶׁאַחַר הַכְּלָל: מִכָּל בָּשָׂר. הַוְצֵא — [הַכְּתִיב: הוֹצֵא; צִוּוּי הִפְעִיל, פ״י וְל״א; וְהַקְּרִי הַיְצֵא בִּתְמוּנַת הַשְּׁלֵמִים].

רַשִׁ״י.

אליו. [שָׁלַח בפָּעַל פירושו: שליחות למטרה ידועה, והַשָּׁלוּחַ צריך לשוב אל השולח; ושִׁלַּח בפִּעֵל, פירושו: עָזַב לחפשי, ואין הַשָּׁלוּחַ זקוק עוד למשלחו. (המבאר)]. יא) עֲלֵה־זַיִת — טרף: יהיו מזונותי מרורין [מָרִים] כזית בידו של הקב״ה, ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם.

הוֹצֵא* אִתָּךְ וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ וּפָרוּ וְרָבוּ עַל־הָאָרֶץ׃ יח וַיֵּצֵא־נֹחַ
וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ׃ יט כָּל־הַחַיָּה כָּל־הָרֶמֶשׂ וְכָל־
הָעוֹף כֹּל רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם יָצְאוּ מִן־הַתֵּבָה׃
כ וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקַּח מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה הַטְּהֹרָה וּמִכֹּל
הָעוֹף הַטָּהֹר וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ׃ כא וַיָּרַח יְהוָה אֶת־רֵיחַ
הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־לִבּוֹ לֹא אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת־
הָאֲדָמָה בַּעֲבוּר הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו וְלֹא־
אֹסִף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת־כָּל־חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי׃ כב עֹד כָּל־יְמֵי
הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וָחֹם וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם וָלַיְלָה לֹא
יִשְׁבֹּתוּ׃

ט.

א וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֶת־בָּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ
וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ׃ ב וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה עַל כָּל־חַיַּת
הָאָרֶץ וְעַל כָּל־עוֹף הַשָּׁמָיִם בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׂ הָאֲדָמָה

*היצא קרי

בֵּאוּר.

כא) וַיָּרַח — [רוּחַ - הָרֵחַ, ע״ו, הִפְעִיל] הֵרִיחַ. רֵיחַ הַנִּיחֹחַ — רֵיחַ הַקָּרְבָּן הַנָּעִים. [זֶהוּ מִבְטָא רָגִיל אֵצֶל הַקָּרְבָּנוֹת. נִיחֹחַ — תֹּאַר מִמְּקוֹר נוּחַ] מֵנִיחַ וּמְשַׁכֵּךְ חֲמַת הָאֱלֹהִים. אֶל־לִבּוֹ — לְעַצְמוֹ. יֵצֶר לֵב הָאָדָם — מַחְשְׁבוֹתָיו וּנְטִיּוֹת לִבּוֹ. רַע מִנְּעֻרָיו — רָעוֹת וּטְבוּעוֹת בּוֹ מִנְּעוּרָיו.

כב) עֹד כָּל־יְמֵי הָאָרֶץ — כָּל זְמַן שֶׁתִּתְקַיֵּם הָאָרֶץ. לֹא יִשְׁבֹּתוּ — לֹא יֶחְדְּלוּ עוֹד. הַמִּלָּה עוֹד, שֶׁבְּרֵאשִׁית הַפָּסוּק, נִמְשֶׁכֶת אֶל הַפֹּעַל שֶׁבְּסוֹפוֹ: לֹא יִשְׁבֹּתוּ.

א) וַיְבָרֶךְ — חִדֵּשׁ אֶת הַבְּרָכָה שֶׁנִּתְּנָה לָאָדָם, כַּאֲשֶׁר נִתְחַדֵּשׁ הָעוֹלָם אַחַר הַמַּבּוּל וְיוֹצְאֵי הַתֵּבָה הָיוּ אַךְ מְתֵי מִסְפָּר.

ב) וְחִתְּכֶם — [חַת = פַּחַד]. וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם — הַמּוֹרָא וְהַפַּחַד מִלִּפְנֵיכֶם

רַשִׁ״י.

כ) מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה — אָמַר: לֹא צִוָּה לִי הקב״ה להכניס מֵאֵלּוּ שבעה שבעה אֶלָּא כדי להקריב קרבן מהם. כב) עֹד כָּל יְמֵי־הָאָרֶץ — שֵׁשׁ עִתִּים הַלָּלוּ שני חדשים לכל אחד: חצי תִּשְׁרִי, מַרְחֶשְׁוָן וחצי כִּסְלֵו — זֶרַע; חצי כסלו, טֵבֵת וחצי שְׁבָט — קֹר; חצי שבט, אֲדָר וחצי נִיסָן — חֹרֶף; חצי ניסן, אִיָּר וחצי סִיוָן — קָצִיר; חצי סיון, תַּמּוּז וחצי אָב — קַיִץ; חצי אב, אֱלוּל וחצי תשרי — חֹם. שהעולם חם אז ביותר, כמו שֶׁשָּׁנִינוּ [למדנו] בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא: שִׁלְהֵי דְקַיְטָא קָשֵׁי מִקַּיְטָא [סוף הקיץ קשה מן הקיץ].

אֹתוֹ אֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר יְהוָה בַּעֲדוֹ׃ שלישי יז וַיְהִי הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים
יוֹם עַל־הָאָרֶץ וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם וַיִּשְׂאוּ אֶת־הַתֵּבָה וַתָּרָם מֵעַל
הָאָרֶץ׃ יח וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם וַיִּרְבּוּ מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַתֵּלֶךְ הַתֵּבָה
עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃ יט וְהַמַּיִם גָּבְרוּ מְאֹד מְאֹד עַל־הָאָרֶץ וַיְכֻסּוּ
כָּל־הֶהָרִים הַגְּבֹהִים אֲשֶׁר־תַּחַת כָּל־הַשָּׁמָיִם׃ כ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה
אַמָּה מִלְמַעְלָה גָּבְרוּ הַמָּיִם וַיְכֻסּוּ הֶהָרִים׃ כא וַיִּגְוַע כָּל־
בָּשָׂר ׀ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל
הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ וְכֹל הָאָדָם׃ כב כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת־
רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ׃ כג וַיִּמַח אֶת־כָּל־
הַיְקוּם ׀ אֲשֶׁר ׀ עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ
וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן־הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ
בַּתֵּבָה׃ כד וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־הָאָרֶץ חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃

ח.

א וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֵת כָּל־הַחַיָּה וְאֶת־כָּל־הַבְּהֵמָה

בֵּאוּר.

טז) וַיִּסְגֹּר יְיָ [אֶת הַתֵּבָה] בַּעֲדוֹ – [סָגַר עָלָיו – פֵּרוּשׁוֹ: שֶׁלֹּא יוּכַל לָצֵאת וְסָגַר בַּעֲדוֹ–פֵּרוּשׁוֹ, שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לְהִכָּנֵס אֵלָיו] שֶׁלֹּא יִפְרְצוּ הַמַּיִם לְתוֹךְ הַתֵּבָה.

יז) וַתָּרָם – [מָקוֹר: ר ו ם, ע״ו, פָּעַל; פֹּעַל עוֹמֵד] הִתְנַשְּׂאָה; וְהַכָּתוּב מְתָאֵר אֵיךְ גָּאוּ הַמַּיִם מִיּוֹם לְיוֹם.

יח) וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם – גָּבְהוּ מְאֹד.

יט) וַיְכֻסּוּ [פֻּעַל] הֶהָרִים – בַּמַּיִם.

כ) מִלְמַעְלָה – מִמַּעַל לֶהָרִים. גָּבְרוּ – גָּבְהוּ מְאֹד.

כא) בָּעוֹף–הַ״בֵּית״ מְחַלֶּקֶת אֶת הַכְּלָל: ״כָּל בָּשָׂר״ לִפְרָטָיו: עוֹף, בְּהֵמָה, חַיָּה, כָּל הַשֶּׁרֶץ וְכָל הָאָדָם.

כב) בֶּחָרָבָה – בַּיַּבָּשָׁה; לְהוֹצִיא אֶת הַדָּגִים, שֶׁלֹּא מֵתוּ.

כג) וַיִּמַח – [=וַיִּמְחֶה; מָקוֹר: מ ח ה ול״ת; עָתִיד מְקֻצָּר וּמְהֻפָּךְ, פָּעַל; וְהַנִּפְעַל הַמְקֻצָּר יָבֹא: וַיִּמַּח, וְהַמֵּם בְּדָגֵשׁ] הַמַּבּוּל מָחַק, כְּלוֹמַר: הִשְׁמִיד בְּלִי הַשְׁאִיר זֵכֶר
וַיִּמָּחוּ – [הִמָּחֵה, נִפְעַל] נִשְׁמְדוּ

א) וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים – וְחָמַל עֲלֵיהֶם.

רַשִׁ״י.

כולם, ונראה דבר מי יקום. כג) אַךְ נֹחַ – גּוֹנֵחַ וכוהה דם מִטֹּרַח הבהמות והחיות. ויש אומרים שֶׁאִחַר לתת מזונות לארי, וְהִכִּישׁוֹ [=נשך אותו].

א) וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים – זה הַשֵּׁם מִדַּת הדין, ונהפכה לְמִדַּת הרחמים, על ידי תְּפִלַּת הצדיקים; וְרִשְׁעָתָן של רשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין, שנאמר: וַיַּרְא יְיָ, כִּי

אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ
הַמָּיִם׃ ב וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת תְּהוֹם וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמָיִם וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם
מִן־הַשָּׁמָיִם׃ ג וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב וַיַּחְסְרוּ
הַמַּיִם מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃ ד וַתָּנַח הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ
הַשְּׁבִיעִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ עַל הָרֵי אֲרָרָט׃ ה וְהַמַּיִם
הָיוּ הָלוֹךְ וְחָסוֹר עַד הַחֹדֶשׁ הָעֲשִׂירִי בָּעֲשִׂירִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ
נִרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים׃ ו וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּפְתַּח נֹחַ אֶת־
חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ז וַיְשַׁלַּח אֶת־הָעֹרֵב וַיֵּצֵא יָצוֹא
וָשׁוֹב עַד־יְבֹשֶׁת הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ׃ ח וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה

בֵּאוּר.

וַיַּעֲבֵר – הֶעֱבִיר, הֵשִׁיב. וַיָּשֹׁכּוּ – [שָׁכַךְ כְּפוּלִים, (ע״ע), פָּעַל] שָׁכְכוּ, שָׁקְטוּ; חָדְלוּ לִשְׁטֹף בְּזַעַף כְּבָרִאשׁוֹנָה.

ב) וַיִּסָּכְרוּ – [סָכַר = סָגַר בְּחִלּוּף גיכ״ק, אֶלָּא שֶׁהוֹרָאַת הָרִאשׁוֹנָה חֲזָקָה בְּיוֹתֵר] נִסְתְּמוּ. וַיִּכָּלֵא – [כָּלָא - הִכָּלֵא, ל״א, נִפְעַל] נֶעֱצַר, פָּסַק.

ג) וַיָּשֻׁבוּ... הָלוֹךְ וָשׁוֹב – הַמָּקוֹר הָלֹךְ מוֹרֶה עַל הֶמְשֵׁךְ הַפְּעֻלָּה שֶׁל הַפֹּעַל הַבָּא אַחֲרָיו; וְכֵן: הָלֹךְ וְחָסוֹר (פָּסוּק ה׳) הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ (לְהַלָּן י״ט, ב׳). וַיַּחְסְרוּ – נִתְמַעֲטוּ. מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם – לְאַחַר שֶׁהָיָה הַמַּבּוּל עַל הָאָרֶץ חֲמִשָּׁה חֳדָשִׁים: מִיּוֹם הַשִּׁבְעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי (פֶּרֶק ז׳, פָּסוּק י״) עַד הַשִּׁבְעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי (פָּסוּק ד׳), שֶׁהֵם מֵאָה וַחֲמִשִּׁים יוֹם, הֵחֵלּוּ הַמַּיִם לְהִתְמַעֵט.

ד) וַתָּנַח – [נוּחַ, ע״ו, פָּעַל] נָחָה, עָמְדָה, וְלֹא שָׁטָה עוֹד עַל פְּנֵי הַמָּיִם. עַל הָרֵי אֲרָרָט – עַל אֶחָד מֵהָרֵי אֲרָרָט: שְׁנֵי רָכְסֵי הָרִים בְּאַרְמֶנְיָה, קָטֹן וְגָדוֹל; הַגָּדוֹל מְכֻסֶּה בְּשֶׁלֶג עוֹלָם, וְנִקְרָא בְּפַרְסִית „הַר נֹחַ״.

ה) נִרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים – שֶׁהָיוּ מְכֻסִּים בַּמַּיִם בְּגֹבַהּ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה (פֶּרֶק ז׳ כ׳).

ו) אֶת־חַלּוֹן הַתֵּבָה – הוּא הַצֹּהַר, הַנִּזְכָּר לְמַעְלָה (פֶּרֶק ו׳, ט״ז).

ז) וַיְשַׁלַּח – רְאֵה בְּרַשִׁ״י פָּסוּק ח׳. וַיְשַׁלַּח אֶת־הָעֹרֵב – לִרְאוֹת הֲקַלּוּ הַמָּיִם. יָצוֹא וָשׁוֹב – הִתְרַחֵק מִן הַתֵּבָה וְשָׁב עַד הַתֵּבָה; אַךְ לְתוֹךְ הַתֵּבָה לֹא נִכְנַס עוֹד. יְבֹשֶׁת – [נָחֵי פ״י, שֵׁם הַפֹּעַל בִּתְמוּנַת מִין נְקֵבָה, וְהַזָּכָר: יְבֹשׁ].

רַשִׁ״י.

רַבָּה רָעַת הָאָדָם... וַיֹּאמֶר יְיָ אֶנָּחֵם (לְעֵיל פרק ו׳, ה׳–ז׳) והוא שֵׁם מִדַּת הרחמים; ב) וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת – כְּשֶׁנִּפְתְּחוּ, כְּתִיב [כָּתוּב] כָּל מעינות, וכאן [אין כתוב] „כל״; לפי שֶׁנִּשְׁתַּיְּרוּ [שנשארו] מהם אותם, שיש בהם צורך לעולם, כְּגוֹן חַמֵּי טְבֶרְיָא [ומעינות המים, שבעיר טבריה, אשר בארץ ישראל] וכיוצא בהם. ז) יָצוֹא וָשׁוֹב – הולך ומקיף סביבות התבה, ולא הלך בשליחותו; מוכן היה העורב לשליחות אחרת בעצירת גשמים בימי אליהו: „והעורבים מביאים לו לחם ובשר״. ח) וַיְשַׁלַּח אֶת־הַיּוֹנָה – אין זה לשון שליחות, אלא לשון שִׁלּוּחַ: שִׁלְּחָהּ ללכת לדרכה, ובזה יראה אם קלו המים; שאם תמצא מנוח, לא תשוב

וְאָסַפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה׃ כב וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל
אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה׃ שני

ז.

א וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנֹחַ בֹּא־אַתָּה וְכָל־בֵּיתְךָ אֶל־הַתֵּבָה כִּי־אֹתְךָ
רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בַּדּוֹר הַזֶּה׃ ב מִכֹּל ׀ הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה
תִּקַּח־לְךָ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא
טְהֹרָה הִוא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ׃ ג גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה
שִׁבְעָה זָכָר וּנְקֵבָה לְחַיּוֹת זֶרַע עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ׃ ד כִּי
לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה אָנֹכִי מַמְטִיר עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם
וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וּמָחִיתִי אֶת־כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל
פְּנֵי הָאֲדָמָה׃ ה וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּהוּ יְהוָה׃ ו וְנֹחַ בֶּן־

בֵּאוּר.

כב) כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה... – עָשָׂה אֶת הַתֵּבָה וְהֵכִין אֶת הַמַּאֲכָל לוֹ וּלְכָל הַחַי.

א) אַתָּה וְכָל־בֵּיתְךָ – בִּזְכוּת הַצַּדִּיק נִצָּלִים גַּם בְּנֵי בֵיתוֹ. כִּי־אֹתְךָ–רַק אוֹתְךָ.

ב) הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה–הַמֻּתֶּרֶת לַאֲכִילָה וּלְקָרְבָּן. שִׁבְעָה שִׁבְעָה–שִׁבְעָה זוּגוֹת מִכָּל מִין; בִּשְׁבִיל שֶׁאֵלּוּ בָּאוֹת לַאֲכִילָה וּלְקָרְבָּנוֹת, וּלְפִיכָךְ הֵן דְּרוּשׁוֹת בְּמִסְפָּר רַב. שְׁנַיִם – שְׁנֵי זוּגוֹת.

ג) מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה–מִן הַטְּהוֹרִים, וּמִן הַטְּמֵאִים – שְׁנַיִם שְׁנַיִם. וְכֵן הוּא נוּסַח הַשִּׁבְעִים: „וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם הַטָּהוֹר שִׁבְעָה שִׁבְעָה, זָכָר וּנְקֵבָה, וּמִכָּל הָעוֹף אֲשֶׁר לֹא טָהוֹר הוּא-שְׁנַיִם שְׁנַיִם, זָכָר וּנְקֵבָה". לְחַיּוֹת– [פִּעֵל, שֵׁם הַפֹּעַל, מִמְּקוֹר חָיָה, לי"ה; וְהוֹרָאָתוֹ כְּמוֹ לְהַחֲיוֹת בְּהִפְעִיל]. לְחַיּוֹת זֶרַע – לְהוֹלִיד וְלָדוֹת, וְיִתְקַיֵּם מִינָם בָּאָרֶץ.

ד) לְיָמִים–לְ־זֶה הוּא כְּמוֹ לְ־שֶׁל. „לְמָחָר" (שְׁמוֹת ח'). כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה–כִּי בַּעֲבוֹר עוֹד שִׁבְעָה יָמִים. אָנֹכִי מַמְטִיר – [הִפְעִיל; הֹוֶה בְּהוֹרָאַת הֶעָתִיד] אוֹרִיד מָטָר. וּמָחִיתִי– [עָבָר מְהֻפָּךְ] וְאֶמְחֶה, אַשְׁמִיד. יְקוּם–[שֵׁם מִמְּקוֹר קוּם בְּהוֹסָפַת יוּד לִפְנֵי הַשֹּׁרֶשׁ]. כָּל־הַיְקוּם – כָּל הַחַי וְהַקַּיָּם עַל הָאָרֶץ.

ו) וְנֹחַ . . . וְהַמַּבּוּל הָיָה – כְּשֶׁמָּלְאוּ לְנֹחַ שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, הִתְחִילוּ מֵי הַמַּבּוּל לָרֶדֶת עַל הָאָרֶץ. בְּתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים חֲסֵרָה הַמִּלָּה „מַיִם".

רַשִׁ"י.

א) כִּי אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק – ולא נאמר: צַדִּיק תָּמִים, מִכַּאן [ומזה אנו לְמֵדִים מִדַּת דרך־ארץ], שאומרים מִקְצַת שִׁבְחוֹ של אדם בפניו, וכולו – שלא בפניו. ד) כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה – אלו שבעת ימי אֶבְלוֹ של מתושלח הצדיק, שֶׁחָס הקב"ה על כבודו וְעִכֵּב את הַפֻּרְעָנוּת [הָעֹנֶשׁ]. צא וַחֲשֹׁב שנותיו של מתושלח ותמצא, שהם כָּלִים בשנת ת"ר [שש

שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְהַמַּבּוּל הָיָה מַיִם עַל־הָאָרֶץ׃ ז וַיָּבֹא נֹחַ
וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ אֶל־הַתֵּבָה מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל׃
ח מִן־הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה וּמִן־
הָעוֹף וְכֹל אֲשֶׁר־רֹמֵשׂ עַל־הָאֲדָמָה׃ ט שְׁנַיִם שְׁנַיִם בָּאוּ אֶל־
נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה זָכָר וּנְקֵבָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ׃ י וַיְהִי
לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וּמֵי הַמַּבּוּל הָיוּ עַל־הָאָרֶץ׃ יא בִּשְׁנַת שֵׁשׁ־
מֵאוֹת שָׁנָה לְחַיֵּי־נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל־מַעְיְנוֹת תְּהוֹם רַבָּה וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם
נִפְתָּחוּ׃ יב וַיְהִי הַגֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים
לָיְלָה׃ יג בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם־וְחָם וָיֶפֶת בְּנֵי־נֹחַ
וְאֵשֶׁת נֹחַ וּשְׁלֹשֶׁת נְשֵׁי־בָנָיו אִתָּם אֶל־הַתֵּבָה׃ יד הֵמָּה וְכָל־
הַחַיָּה לְמִינָהּ וְכָל־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־
הָאָרֶץ לְמִינֵהוּ וְכָל־הָעוֹף לְמִינֵהוּ כֹּל צִפּוֹר כָּל־כָּנָף׃ טו וַיָּבֹאוּ
אֶל־נֹחַ אֶל־הַתֵּבָה שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל־הַבָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ
חַיִּים׃ טז וְהַבָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה מִכָּל־בָּשָׂר בָּאוּ כַּאֲשֶׁר צִוָּה

בֵּאוּר.

י) וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים – שֶׁאָמַר אֱלֹהִים לְנֹחַ: „כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה״.

יא) בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי – הוּא חֹדֶשׁ חֶשְׁוָן, כְּדַעַת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר [ראש הַשָּׁנָה י״א], כִּי חֹדֶשׁ תִּשְׁרֵי נֶחְשָׁב הָרִאשׁוֹן לִשְׁנַת הַבְּרִיאָה. נִבְקְעוּ כָּל־מַעְיְנוֹת תְּהוֹם רַבָּה – הַמַּיִם הַתַּחְתּוֹנִים, שֶׁנִּקְווּ בְּמַאֲמָרוֹ שֶׁל מָקוֹם: „יִקָּווּ הַמַּיִם... וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה״, פָּרְצוּ וְעָלוּ מִתּוֹךְ תְּהוֹם רַבָּה לְכַסּוֹת שׁוּב אֶת הָאָרֶץ. אֲרֻבָּה – פְּתִיחָה, מֵעֵין חַלּוֹן. וַאֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם נִפְתָּחוּ – וְיָרְדוּ הַמַּיִם הָעֶלְיוֹנִים עַל הָאָרֶץ.

יג) בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה – כְּלוֹמַר: בַּיּוֹם הַשִּׁבְעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי, הָאָמוּר בְּפָסוּק י״א. הַפְּסוּקִים י״ג–ט״ו הֵם חֲזָרָה עַל ו׳–ט׳.

רַשִׁ״י.

מאות] לחיי נח. ז) וַיָּבֹא נֹחַ ... מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל – אף נח מִקְּטַנֵּי אֲמָנָה היה: מאמין ואינו מאמין, שיבא המבול; ולא נכנס לַתֵּבָה עד שֶׁדְּחָקוּהוּ המים. יא) נִבְקְעוּ – להוציא מימיהן. תְּהוֹם רַבָּה – מִדָּה כנגד מדה: הם חטאו ב„רַבָּה רָעַת הָאָדָם״ ולקו [ונענשו] ב„תְהוֹם רַבָּה״. יב) וַיְהִי הַגֶּשֶׁם – ולהלן הוא אומר: וַיְהִי הַמַּבּוּל; אלא כשהורידם, הורידם ברחמים, שאם יחזרו [ישובו מדרכם הרעה], יהיו גִּשְׁמֵי ברכה; וכשלא חזרו, היו למבול. יג) בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה – לִמֶּדְךָ הכתוב, שֶׁהָיוּ בני דורו אומרים: אלו אנו רואים אותו נכנס לַתֵּבָה, אנו שוברים אותה והורגים אותו. אמר הקב״ה: אני מכניסו לעיני

כִּי נִחַמְתִּי כִּי עֲשִׂיתִם׃ ח וְנֹחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְהוָֹה׃ פ פ פ

נֹחַ.

ט אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו אֶת־
הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ־נֹחַ׃ י וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־
חָם וְאֶת־יָפֶת׃ יא וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמָּלֵא
הָאָרֶץ חָמָס׃ יב וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי־
הִשְׁחִית כָּל־בָּשָׂר אֶת־דַּרְכּוֹ עַל־הָאָרֶץ׃ ס יג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
לְנֹחַ קֵץ כָּל־בָּשָׂר בָּא לְפָנַי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם

בֵּאוּר.

נִחַמְתִּי - [מָקוֹר: הִנָּחֵם, פ״נ, נִפְעַל].

ח) וְנֹחַ - אֲבָל נֹחַ.

ט) תּוֹלְדֹת נֹחַ – קוֹרוֹת חַיָּיו שֶׁל נֹחַ. צַדִּיק– אִישׁ אֲשֶׁר לוֹ הַצֶּדֶק וְהַמִּשְׁפָּט בְּכָל מַעֲשָׂיו, כִּי טוֹבִים הֵמָּה. תָּמִים – יָשָׁר, שָׁלֵם, בְּלִי מוּם מוּסָרִי. שֵׁם הַתֹּאַר „תָּמִים" נִמְשָׁךְ לְהַפֹּעַל „הָיָה": תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו. בְּדֹרֹתָיו – בֵּין אַנְשֵׁי דוֹרוֹ הָרָעִים. וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: בְּדוֹרוֹ. אֶת־הָאֱלֹהִים... – עִם הָאֱלֹהִים, כְּלוֹמַר: בַּדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה בְּעֵינָיו.

יא) וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ–נִתְקַלְקְלָה הָאָרֶץ. כְּלוֹמַר: יוֹשְׁבֶיהָ. לִפְנֵי הָאֱלֹהִים – בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים. חָמָס– עֹשֶׁק, שֶׁהֶחָזָק עוֹשֶׂה לַחַלָּשׁ.

יב) כָּל־בָּשָׂר – כָּל הַחַי. הִשְׁחִית... דַּרְכּוֹ – עָזַב אֶת הַדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה, שֶׁהוּא צָרִיךְ לָלֶכֶת בָּהּ, וְהָלַךְ בְּדֶרֶךְ רָעָה.

יג) קֵץ כָּל־בָּשָׂר–סוֹף כִּלָּיוֹן לְכָל הַחַי. בָּא לְפָנַי – הֻחְלַט בְּדַעְתִּי, נִגְזַרְתִּי וְנָקוּם.

רַשִׁ״י.

[מָשָׁל למלך, שהיה מַשִּׂיא את בנו, ועשה לו חֻפָּה [אַפִּרְיוֹן, אֹהֶל יפה לָחֹג בו חג החתונה], סִידָהּ וְצִיְּרָהּ; כָּעַס המלך על בנו וַהֲרָגוֹ. מה עשה? נִכנס לתוך החופה, התחיל מְשַׁבֵּר את הַקָּנִים, מְפַקֵּעַ מחיצות [מוציא את הקירות הדקים], מְקָרֵעַ בְּכִילָּאוֹת [יריעות]. אמר המלך: כלום עשיתי זו, אלא בשביל בני! בני אבד, וזו קַיֶּמֶת? (מדרש רבה)].

ט) אֵלֶּה תולְדות נֹחַ, נֹחַ איש צַדִּיק – הואִיל וְהִזְכִּירוֹ סִפֵּר בְּשִׁבְחוֹ, שנאמר: זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה (משלי ו׳). דבר אחר: לְלַמֶּדְךָ, שֶׁעִקַּר תולדותיהם של צדיקים – מעשים טובים. בְּדֹרֹתָיו – יש מרבותינו דורשים [מבארים] אותו לְשֶׁבַח: כָּל שֶׁכֵּן, שֶׁאִלּוּ היה בדור צדיקים, היה צדיק יותר; ויש שדורשים אותו לִגְנַאי: לפי דורו היה צדיק; ואִלּוּ היה בדורו של אברהם, לא היה נחשב לִכְלוּם. יג) קֵץ כָּל בָּשָׂר – כל מקום שאתה מוצא עבודת אלילים אַנְדְּרוֹלוֹמוּסְיָא [עִרְבּוּבְיָא אָסוֹן] באה לעולם והורגת טובים ורעים. כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס – לא נֶחְתַּם גְּזַר־דינם אלא על הַגָּזֵל. את הָאָרֶץ – עִם הארץ;

וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת־הָאָרֶץ׃ יד עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי־גֹפֶר קִנִּים
תַּעֲשֶׂה אֶת־הַתֵּבָה וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר׃ טו וְזֶה
אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה אֹרֶךְ הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים
אַמָּה רָחְבָּהּ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָהּ׃ טז צֹהַר ׀ תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה
וְאֶל־אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים
תַּחְתִּיִּם שְׁנִיִּם וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ׃ יז וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת־
הַמַּבּוּל מַיִם עַל־הָאָרֶץ לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים
מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ יִגְוָע׃ יח וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי
אִתָּךְ וּבָאתָ אֶל־הַתֵּבָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃
יט וּמִכָּל־הָחַי מִכָּל־בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכֹּל תָּבִיא אֶל־הַתֵּבָה
לְהַחֲיֹת אִתָּךְ זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ׃ כ מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן־
הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכֹּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכֹּל יָבֹאוּ
אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת׃ כא וְאַתָּה קַח־לְךָ מִכָּל־מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל

בֵּאוּר.

יד) גֹּפֶר – [= כֹּפֶר, זֶפֶת] מִין עֵץ, שֶׁיֵּשׁ בּוֹ הַרְבֵּה זֶפֶת. עֲצֵי־גֹפֶר – עֵץ בְּיָחִיד הוּא הַצּוֹמֵחַ, וְהָרַבִּים מְשַׁמֵּשׁ לְחֹמֶר הָעֵץ הַדָּרוּשׁ לְבִנְיָן וּלְהַסָּקָה (כהנא). קִנִּים – [מִסְפַּר רַבִּים מִן קֵן] חֲדָרִים, מְדוֹרִים מְדוֹרִים לְכָל בַּעַל חַי בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וְכָפַרְתָּ – וּפֹעַל הַבִּנּוּי, מִן הַשֵּׁם כֹּפֶר] – וּמָשַׁחְתָּ. מִבַּיִת – מִבִּפְנִים. בַּכֹּפֶר – בַּזֶּפֶת.

טו) צֹהַר – [= זֹהַר] אֲרֻבָּה, שֶׁיָּבֹא בָהּ הָאוֹר לְתוֹךְ הַתֵּבָה. תְּכַלֶּנָּה – תִּגְמְרֶנָּה. וְאֶל־אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה – אֶת אֲרֻבַּת הָאוֹר תִּגְמֹר בְּמֶרְחַק אַמָּה מִן הַגָּג. תַּחְתִּיִּם...– קִנִּים תַּחְתִּיִּם, קִנִּים שְׁנִיִּם, וְקִנִּים שְׁלִשִׁים. הַתֵּבָה תִּהְיֶה בַּת שָׁלֹשׁ דְּיוֹטוֹת, וּבְכָל דְּיוֹטָה – חֲדָרִים רַבִּים.

יז) וַאֲנִי...– אַתָּה תַּעֲשֶׂה אֶת הַתֵּבָה, וַאֲנִי אָבִיא אֶת הַמַּבּוּל. מַבּוּל – זֶרֶם מַיִם גָּדוֹל, וְהַכָּתוּב מְבָאֵר מַה הוּא הַמַּבּוּל? מַיִם עַל הָאָרֶץ. יִגְוָע – יִטְבַּע וְיָמוּת.

יח) בְּרִית – תְּנַאי שָׁלוֹם בֵּין שְׁנֵי צְדָדִים, שֶׁכָּל אֶחָד מִתְחַיֵּב לְמַלֵּא אֶת חוֹבָתוֹ לְרֵעֵהוּ. וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ – אֲבָל עִמְּךָ אֶכְרֹת בְּרִית.

יט) זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ – הַשְּׁנַיִם, שֶׁתַּכְנִיס לַתֵּבָה מִכָּל מִין.

כ) לְהַחֲיוֹת – כְּדֵי לְהַשְׁאִירָם בַּחַיִּים.

רַשִׁ״י.

אף שלשה טפחים של עומק המחרישה נמוחו ונטשטשו. יד) עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת...– הרבה ריוח והצלה לפניו, ולמה הטריחו בבנין זה? כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה [בתבה] מאה ועשרים שנה, ושואלים אותו: מה זאת לך? והוא אומר להם: עתיד הקב״ה להביא מבול לעולם, אולי ישובו.

יָדֵינוּ מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֵרְרָהּ יְהוָה׃ ל וַיְחִי־לֶמֶךְ אַחֲרֵי
הוֹלִידוֹ אֶת־נֹחַ חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וַחֲמֵשׁ מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת׃ לא וַיְהִי כָּל־יְמֵי־לֶמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים שָׁנָה וּשְׁבַע
מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס לב וַיְהִי־נֹחַ בֶּן־חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד נֹחַ
אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃

ו.

א וַיְהִי כִּי־הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנוֹת יֻלְּדוּ
לָהֶם׃ ב וַיִּרְאוּ בְנֵי־הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה
וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכֹּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ׃ ג וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־יָדוֹן
רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים

באור.

אמרו במדרש: לא המדרש הוא השם, ולא השם הוא המדרש; לא היה צריך לומר אלא: נח – זה יניחנו, או נחמן – זה ינחמנו (בראשית רבה.) [ונוסח השבעים: זה יניחנו]. ומה היא הנחמה שהמציא נח לבני האדם? שהמציא להם את היין המשמח לבב אנוש. ומעצבון ידינו – מעמל ידינו, מעבודתנו הקשה, להוציא לחם מן האדמה. אררה – [אר – ארור, ונ"ע, פעל: ארר] קלל אותה.

לב) את־שם – הזכיר הכתוב את שם ראשונה, מפני חשיבותו לעם ישראל, שיצא ממנו; אבל לפי סדר שנותיהם היה צריך לחשב: יפת, שם וחם, כי יפת הוא הגדול.

א) החל – [מקור: חל- חלל, הפעיל: החל; ע"ע]. כי־החל – כאשר התחיל. האדם – מין האדם. לרב – ושם הפעל ממקור רב-רבב; ע"ע] להתרבות. ילדו להם – לבני האדם.

ב) בני־האלהים – המלאכים, שוכני השמים. טבת – יפות מראה. ויקחו להם נשים – נשאו נשים והולידו בנים; הם הנפילים, הענקים, שירשו ממולידיהם את תכונתם האלהית לחיי עולם.

ג) ידון – [מקור דון, ע"ו, אחי דין, ע"י]. רוחי – רוח החיים השולט באדם ומחיהו. לא־ידון רוחי – לא ישלט, כלומר: לא יתקים, רוחי האלהי, הנצחי. באדם – בקרב בני האלהים, שהיו לאדם, על ידי זה שלקחו להם נשים מבנות האדם. ובתרגום השבעים. „באדם הזה", בנפילים. לא־ידון... לעלם – בני האלהים אלה לא יחיו עוד לעולם. בשגם הוא בשר – כאשר גם הוא, מין האדם הזה: הנפילים, אך בשר המה, ולא רוח. והיו ימיו מאה ועשרים

רש"י.

ידינו: עד שלא בא נח, לא היה להם כלי מחרישה, וכשזורעים חטים היתה הארץ מוציאה קוצים ודרדרים, מקללתו של אדם הראשון; ונח הכין להם כלי מחרישה. [ומכאן ואילך היו זורעין חטים וקוצרין חטים, שעורים – וקוצרין שעורים (תנחומא)].

ג) והיו ימיו מאה ועשרים שנה – עד ק"כ שנה אאריך להם אפי; ואם לא

שָׁנָה׃ ד הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם וְגַם אַחֲרֵי־כֵן אֲשֶׁר
יָבֹאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל־בְּנוֹת הָאָדָם וְיָלְדוּ לָהֶם הֵמָּה הַגִּבֹּרִים
אֲשֶׁר מֵעוֹלָם אַנְשֵׁי הַשֵּׁם׃ פ מפטיר ה וַיַּרְא יְהוָה כִּי רַבָּה
רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל־יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ רַק רַע כָּל־
הַיּוֹם׃ ו וַיִּנָּחֶם יְהוָה כִּי־עָשָׂה אֶת־הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל־
לִבּוֹ׃ ז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶמְחֶה אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר־בָּרָאתִי מֵעַל
פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמָיִם

בֵּ א ו ר.

שָׁנָה – עַל כֵּן לֹא יִחְיֶה יוֹתֵר מִמֵּאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה.

ד) נְפִילִים – כַּךְ נִקְרְאוּ בְּנֵי הָאֱלֹהִים, שֶׁנָּפְלוּ מִמְּרוֹם מַעֲלָתָם בַּשָּׁמַיִם וְהָיוּ לִבְנֵי תְמוּתָה. הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ – כָּכָה הָיוּ, כְּלוֹמַר: נִתְהַוּוּ, הָעֲנָקִים בָּאָרֶץ בַּיָּמִים הָהֵם. וְגַם אַחֲרֵי־כֵן – וְגַם אֵלֶּה שֶׁנִּמְצְאוּ בָּאָרֶץ אַחֲרֵי כֵן בִּתְקוּפוֹת מְאֻחָרוֹת. אֲשֶׁר יָבֹאוּ... [עָתִיד תְּדִירִי] מוֹצָאָם הוּא מִזֶּה, שֶׁהָיוּ מִזְדַּוְּגִים בְּנֵי הָאֱלֹהִים אֶל בְּנוֹת הָאָדָם, כָּאָמוּר לְמַעְלָה. הֵמָּה הַגִּבֹּרִים- הַנְּפִילִים הָאֲמוּרִים הֵם הַגִּבּוֹרִים הַמְפֻרְסָמִים. אֲשֶׁר מֵעוֹלָם – אֲשֶׁר הָיוּ בְּיָמִים קַדְמוֹנִים. אַנְשֵׁי הַשֵּׁם – הַמְהֻלָּלִים בִּגְבוּרָתָם.

ה) רַבָּה - הֹוֶה, מִמְּקוֹר רֹב-רָבֹב, ע״ע; וּלְפִיכָךְ הַנְּגִינָה מִלְּרַע, וּבְעָבָר-הַנְּגִינָה מִלְּעֵיל; „זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רָבָּה״ (לְהַלָּן י״ח, כ׳). יֵצֶר–נְטִיַּת הַלֵּב. וְכָל־יֵצֶר מַחְשְׁבֹת לִבּוֹ– כָּל תַּאֲוָתוֹ וּמַחְשְׁבוֹתָיו רַק לַעֲשׂוֹת רָע. כָּל־הַיּוֹם – כָּל הַיָּמִים, תָּמִיד.

ו) וַיִּנָּחֶם–[מָקוֹר: נָחֹם; נִפְעַל: הִנָּחֵם, פ״נ] הִתְחָרֵט. וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ–בָּרִאשׁוֹנָה שָׂמַח בְּמַעֲשֵׂי יָדָיו: „וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד״ [לְמַעְלָה א׳ ל״א] וְעַכְשָׁו הִתְעַצֵּב, כִּבְיָכוֹל, עַל הַיִּצּוּר שֶׁלֹּא הִצְלִיחַ.

ז) וַיֹּאמֶר יְיָ–הֶחְלִיט בְּדַעְתּוֹ. אֶמְחֶה– אֶמְחַק, כְּלוֹמַר: אַשְׁמִידֵם בְּלִי הַשְׁאִיר מֵהֶם זֵכֶר. בְּהֵמָה – כָּאן פֵּרוּשָׁהּ: חַיּוֹת הַבַּיִת וְהַיַּעַר.

רַשִׁ״י.

ישובו, הביא עליהם מבול. ד) הַנְּפִלִים – על שֵׁם שנפלו והפילו את העולם [נקראו כך]. ו) וַיִּתְעַצֵּב אֶל־לִבּוֹ – התאבל על אָבְדַן מעשי ידיו. שאל אֶפִּיקוֹרוֹס אחד את רבי יהושע בן קָרחה, אמר לו: אין אתם מודים, שהקב״ה רואה את הַנּוֹלָד [יודע מה שעתיד להיות]? אמר לו: הֵן [כן]. אמר לו; וְהָא כְּתִיב [והלא כתוב] „ויתעצב אל לבו״? אמר לו: נולד לְךָ בֵּן זכר מִיָּמֶיךָ? אמר לו: הן. אמר לו: ומה עשית? אמר לו: שָׂמחתי ושִׂמחתי את הכל. אמר לו: ולא היית יודע שסופו למות? אמר לו: בִּשְׁעַת חֶדְוָתָא [בעת שמחה] חֶדְוָתָא, ובשעת אֶבְלָא [אֵבֶל] אבלא. אמר לו: כך מעשי הקב״ה: אף על פי שֶׁגָּלוּי [ידוע] לפניו, שסופם לַחֲטֹא ולְאַבְּדָם, לא נמנע מִלְּבָרְאָם בשביל הצדיקים העתידים לעמוד מהם.
ז) מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה. הכל נברא בשביל האדם, וְכֵיוָן שהוא כָלֶה, מה צורך בָּהֶם?–

כה וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת
כִּי שָׁת־לִי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֵר תַּחַת הֶבֶל כִּי הֲרָגוֹ קָיִן׃
כו וּלְשֵׁת גַּם־הוּא יֻלַּד־בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אֱנוֹשׁ אָז הוּחַל
לִקְרֹא בְּשֵׁם יְהוָה׃ ס

ה,

א זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם בְּרֹא אֱלֹהִים אָדָם בִּדְמוּת
אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ׃ ב זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא
אֶת־שְׁמָם אָדָם בְּיוֹם הִבָּרְאָם׃ ג וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמְאַת
שָׁנָה וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת׃ ד וַיִּהְיוּ
יְמֵי־אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת שְׁמֹנֶה מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת׃ ה וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר־חַי תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה
וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס ו וַיְחִי־שֵׁת חָמֵשׁ שָׁנִים וּמְאַת שָׁנָה
וַיּוֹלֶד אֶת־אֱנוֹשׁ׃ ז וַיְחִי־שֵׁת אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אֱנוֹשׁ שֶׁבַע
שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ ח וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־
שֵׁת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס ט וַיְחִי
אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־קֵינָן׃ י וַיְחִי אֱנוֹשׁ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ
אֶת־קֵינָן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים
וּבָנוֹת׃ יא וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אֱנוֹשׁ חָמֵשׁ שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה

בֵּאוּר.

כה) כִּי שָׁת־לִי... כִּי אָמְרָה: כִּי שָׁת לִי. שָׁת — [מָקוֹר: שִׁית, ע"ו וְל"ת, פָּעַל; בֶּעָבָר: שַׁתִּי] עָשָׂה נָתַן. זֶרַע — בֵּן. כִּי הֲרָגוֹ קָיִן — אֲשֶׁר הֲרָגוֹ קַיִן [וּרְאֵה לְמַעְלָה פֶּרֶק ג׳ י"ט].

כו) וּלְשֵׁת גַּם־הוּא — וְגַם לְשֵׁת. הוּחַל [מָקוֹר: חָלֵל, ע"ע; הָפְעַל: הוּחַל] אָז הוּחַל — אָז הִתְחִילוּ הָאֲנָשִׁים לִקְרֹא בְּשֵׁם יְיָ וּלְהִתְפַּלֵּל אֵלָיו.

א) סֵדֶר הַיַּחַשׂ שֶׁל שֵׁת: סֵפֶר — רְשִׁימָה. זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם — זוֹהִי רְשִׁימַת תּוֹלְדוֹתָיו שֶׁל אָדָם.

ב) בְּיוֹם הִבָּרְאָם — בַּיּוֹם שֶׁנִּבְרָאוּ.

ג) וַיּוֹלֶד — בֵּן, הַפָּעוּל חָסֵר וּמוּבָן מֵאֵלָיו. בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ — הָאָדָם נִבְרָא בִּדְמוּת אֱלֹהִים וּבְצַלְמוֹ, וְהוֹלִיד בֵּן בִּדְמוּתוֹ וְצַלְמוֹ הוּא; דְּמוּת אֱלֹהִים עָבְרָה בִּירוּשָּׁה מֵאָדָם לְשֵׁת וּלְצֶאֱצָאָיו.

רַשִׁ"י.

דורות, אני, שהרגתי שוגג, לא־כל־שכן [בודאי ובודאי] שיתלו לי שביעיות הרבה.

וַיָּמֹת׃ ס יב וַיְחִי קֵינָן שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מַהֲלַלְאֵל׃
יג וַיְחִי קֵינָן אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת מַהֲלַלְאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה
וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ יד וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי קֵינָן
עֶשֶׂר שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס טו וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל
חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־יָרֶד׃ טז וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל
אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד
בָּנִים וּבָנוֹת׃ יז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה
וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס יח וַיְחִי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה
וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־חֲנוֹךְ׃ יט וַיְחִי־יֶרֶד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־
חֲנוֹךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ כ וַיִּהְיוּ כָּל־
יְמֵי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס
כא וַיְחִי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מְתוּשָׁלַח׃
כב וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מְתוּשֶׁלַח
שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ כג וַיְהִי כָּל־יְמֵי חֲנוֹךְ
חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה׃ כד וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־
הָאֱלֹהִים וְאֵינֶנּוּ כִּי־לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ ס שביעי כה וַיְחִי
מְתוּשֶׁלַח שֶׁבַע וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־לָמֶךְ׃
כו וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים
שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃ כז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי
מְתוּשֶׁלַח תֵּשַׁע וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ ס
כח וַיְחִי־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בֵּן׃
כט וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמֵעִצְּבוֹן

בֵּאוּר.

כב) אֶת־הָאֱלֹהִים – עִם הָאֱלֹהִים. וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים – חֲנוֹךְ הָלַךְ בְּדֶרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים. כד) וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ- הַכָּתוּב מְסַפֵּר זֹאת שֵׁנִית, כְּדֵי לְבָאֵר מַדּוּעַ לָקַח אוֹתוֹ אֱלֹהִים. וְאֵינֶנּוּ – וְנֶעְלַם פִּתְאֹם. כִּי־לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים – כְּלוֹמַר: שֶׁהֶעֱלָהוּ הַשָּׁמַיְמָה. כט) נֹחַ – לְשׁוֹן מְנוּחָה. זֶה יְנַחֲמֵנוּ–

רַשִׁ"י.

כד) וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ... וְאֵינֶנּוּ – חנוך צדיק היה, וקל בדעתו לשוב ולהרשיע, לפיכך מהר הקב"ה וסלקו (הסירו), לקח (אותו) קודם זמנו. כט) יְנַחֲמֵנוּ – יניח ממנו את עצבון

תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה לֹא־תֹסֵף תֵּת־כֹּחָהּ לָךְ נָע וָנָד תִּהְיֶה
בָאָרֶץ׃ יג וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־יְהוָה גָּדוֹל עֲוֺנִי מִנְּשֹׂא׃ יד הֵן גֵּרַשְׁתָּ
אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר וְהָיִיתִי נָע וָנָד
בָּאָרֶץ וְהָיָה כָל־מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי׃ טו וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה לָכֵן כָּל־
הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם וַיָּשֶׂם יְהוָה לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת־
אֹתוֹ כָּל־מֹצְאוֹ׃ טז וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־נוֹד
קִדְמַת־עֵדֶן׃ יז וַיֵּדַע קַיִן אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־חֲנוֹךְ
וַיְהִי בֹּנֶה עִיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוֹךְ׃ יח וַיִּוָּלֵד

בֵּאוּר.

יב) כִּי תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה – אִם תֵּשֵׁב עַל מְקוֹמְךָ וְתוֹסִיף לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה, כַּאֲשֶׁר עַד כֹּה. לֹא־תֹסֵף [עָתִיד] תֵּת־כֹּחָהּ – לֹא תַצְמִיחַ לְךָ עוֹד אֶת פִּרְיָהּ, כִּי הֶחֱנַפְתָּ אוֹתָהּ בִּדְמֵי אָחִיךָ. נָע וָנָד – וּמָקוֹר: נוּד, נוּעַ, ע״ו; הֹוֶה] לֹא תִמְצָא מְנוּחָה בְּשׁוּם מָקוֹם, וְתִהְיֶה תָמִיד נוֹדֵד מִמָּקוֹם לְמָקוֹם.

יג) עָוֺן – פֵּרוּשׁוֹ; חֵטְא, וְגַם עֹנֶשׁ, הַבָּא עַל הַחֵטְא. גָּדוֹל עֲוֺנִי מִנְּשֹׂא – עָנְשִׁי גָּדוֹל וְקָשֶׁה, עַד שֶׁלֹּא אוּכַל לָשֵׂאת, לִסְבֹּל אוֹתוֹ. וְהוּא מְבָאֵר וְהוֹלֵךְ:

יד) הֵן גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי – בְּקִלְלָתְךָ: „נָע וָנָד תִּהְיֶה בָאָרֶץ״ הִנְנִי מְגֹרָשׁ מִן הָאֲדָמָה. וְאֵין מָקוֹם לִמְנוּחָתִי. וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר – וְאַתָּה לֹא תַשְׁגִּיחַ עָלַי עוֹד. וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ – כָּאן מְקוֹם הָאֶתְנָח. וְהָיָה כָל־מֹצְאִי – כָּל הַפּוֹגֵשׁ אוֹתִי. יַהַרְגֵנִי – כִּי אֶהְיֶה הֶפְקֵר לַכֹּל. וְלֹא פֵרֵשׁ הַכָּתוּב מִי הֵם גּוֹאֲלֵי דַם הֶבֶל שֶׁהִתְיָרֵא קַיִן מִפְּנֵיהֶם.

טו) לָכֵן – יַעַן שֶׁצָּדַק קַיִן בִּתְלוּנָתוֹ. שִׁבְעָתַיִם – פִּי שִׁבְעָה, כְּפוּל שִׁבְעָה. יֻקָּם – וּמָקוֹר: נָקֹם, פ״נ; הַפֹּעַל: הֻקַּם] – יִנָּקֵם. שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם – גּוֹאֲלֵי קַיִן יַהַרְגוּ בְּעַד דָּמוֹ הַשָּׁפוּךְ שִׁבְעָה אֲנָשִׁים מִמִּשְׁפַּחַת רוֹצְחוֹ. אוֹת – סִמָּן, שֶׁיָּגֵן עָלָיו מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה.

יז) וַיֵּדַע קַיִן – מִכָּאן וָאֵילָךְ סֵדֶר הַיַּחַשׂ שֶׁל קַיִן. עִיר – עִקַּר הוֹרָאָתוֹ: מְקוֹם מוֹשָׁב בָּטוּחַ, מֻקָּף גָּדֵר, אוֹ חוֹמָה, סָבִיב [„וְעָרִים לְטַפֵּנוּ״ (בַּמִּדְבָּר ל״ב, ט״ז)]. וַיְהִי בֹּנֶה עִיר – כְּשֶׁנּוֹלַד חֲנוֹךְ הָיָה עוֹסֵק בְּבִנְיַן עִיר.

יח) וַיִּוָּלֵד לַחֲנוֹךְ אֶת־עִירָד – מִלַּת יַחַס הַפָּעוּל „אֶת״ בָּאָה פְּעָמִים רַבּוֹת בַּמִּקְרָא

רַשִׁ״י.

לנהרו, שלא היה יודע מֵהֵיכָן נפשו יוצאה. יג) גָּדוֹל עֲוֺנִי מִנְּשֹׂא – בִּתְמִיָּה: אתה טוען עליונים ותחתונים, וַעֲוֺנִי אי אפשר לך לטעון [לשאת]? יד) כָּל־מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי – הבהמות והחיות; אבל בני אדם עדיין לא היו שֶׁיִּירָא מהם, רק אביו ואמו, ומהם לא היה יָרֵא שיהרגוהו; אלא אמר: עד עכשיו היה פחדי על כל החיות, כמו שנאמר: „וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה על כָּל חַיַּת הָאָרֶץ״ (להלן ט׳ ב׳), וַעֲכָשָׁו בשביל עָוֺן זה, לא ייראו החיות ממני ויהרגוני. מִיָּד – וַיָּשֶׂם ה׳ לקין אות: הֶחֱזיר לו מוראו על הכל. טז) בְּאֶרֶץ־נוֹד – כל מקום שהלך, היתה הארץ מזדעזעת תחתיו, והבריות אומרות: סורו מעליו! זהו שהרג את אחיו.

לַחֲנוֹךְ֙ אֶת־עִירָ֔ד וְעִירָ֕ד יָלַ֖ד אֶת־מְחֽוּיָאֵ֑ל וּמְחִיָּיאֵ֗ל יָלַד֙ אֶת־
מְת֣וּשָׁאֵ֔ל וּמְתֽוּשָׁאֵ֖ל יָלַ֥ד אֶת־לָֽמֶךְ׃ חמישי יט וַיִּֽקַּֽח־ל֥וֹ לֶ֖מֶךְ
שְׁתֵּ֣י נָשִׁ֑ים שֵׁ֤ם הָֽאַחַת֙ עָדָ֔ה וְשֵׁ֥ם הַשֵּׁנִ֖ית צִלָּֽה׃ כ וַתֵּ֥לֶד עָדָ֖ה
אֶת־יָבָ֑ל ה֣וּא הָיָ֔ה אֲבִ֕י יֹשֵׁ֥ב אֹ֖הֶל וּמִקְנֶֽה׃ כא וְשֵׁ֥ם אָחִ֖יו יוּבָ֑ל
ה֣וּא הָיָ֔ה אֲבִ֕י כָּל־תֹּפֵ֥שׂ כִּנּ֖וֹר וְעוּגָֽב׃ כב וְצִלָּ֣ה גַם־הִ֗וא יָֽלְדָה֙
אֶת־תּ֣וּבַל קַ֔יִן לֹטֵ֕שׁ כָּל־חֹרֵ֥שׁ נְחֹ֖שֶׁת וּבַרְזֶ֑ל וַאֲח֥וֹת תּֽוּבַל־
קַ֖יִן נַעֲמָֽה׃ ששי כג וַיֹּ֨אמֶר לֶ֜מֶךְ לְנָשָׁ֗יו עָדָ֤ה וְצִלָּה֙ שְׁמַ֣עַן קוֹלִ֔י
נְשֵׁ֣י לֶ֔מֶךְ הַאְזֵ֖נָּה אִמְרָתִ֑י כִּ֣י אִ֤ישׁ הָרַ֙גְתִּי֙ לְפִצְעִ֔י וְיֶ֖לֶד
לְחַבֻּרָתִֽי׃ כד כִּ֥י שִׁבְעָתַ֖יִם יֻקַּם־קָ֑יִן וְלֶ֖מֶךְ שִׁבְעִ֥ים וְשִׁבְעָֽה׃

בֵּ אוּר.

גַּם אַחֲרֵי פָּעֳלֵי הַפָּעוּל: נִפְעַל, הָפְעַל וְהִתְפַּעֵל]. וְעִירָד יָלַד — [= הוֹלִיד, פָּעַל בִּמְקוֹם הִפְעִיל, וְכֵן הַרְבֵּה].

כ) אֲבִי — [הַנִּסְמָךְ מִן אָב]- הָרִאשׁוֹן. יֹשֵׁב אֹהֶל — הָרוֹעִים נוֹסְעִים בְּעֶדְרֵיהֶם לִמְקוֹמוֹת מִרְעֶה, וְנוֹטִים לָהֶם אֹהָלִים לָשֶׁבֶת בָּהֶם. מִקְנֶה — קִנְיָן, רְכוּשׁ. וְכַאן הַכַּוָּנָה לָרְכוּשׁ הָרִאשׁוֹן שֶׁל הָאָדָם, וְהוּא הַצֹּאן וְהַבָּקָר. וּמִקְנֶה — הַכַּוָּנָה: וְאַנְשֵׁי מִקְנֶה. אֲבִי יֹשֵׁב אֹהֶל — הָרִאשׁוֹן לַנּוֹסְעִים בָּעֵדֶר וְעוֹסְקִים בְּגִדּוּל צֹאן וּבָקָר.

כא) כִּנּוֹר — כְּלִי זֶמֶר, שֶׁנִּימִים מְתוּחִים עָלָיו. תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר — מְנַגֵּן בְּכִנּוֹר. עוּגָב — מִין חָלִיל.

כב) לֹטֵשׁ... — הָיָה מְחַדֵּד וּמַחֲלִיק בְּפַטִּישׁ כָּל כְּלֵי אוּמָנִיּוֹת שֶׁל נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל; וְעִנְיָנוֹ: לוֹטֵשׁ כְּלֵי חָרָשׁ נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל.

כג) וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ — זֶהוּ שִׁיר גְּבוּרָה עַתִּיק, וְאֵין לוֹ עִנְיָן אֶל הָאָמוּר קֹדֶם לָכֵן. לֶמֶךְ הוּא גִּבּוֹר גָּדוֹל בָּאָרֶץ, וְהוּא מִתְפָּאֵר לִפְנֵי נָשָׁיו בִּגְבוּרָתוֹ וַעֲרִיצוּתוֹ. שְׁמַעַן — [= שְׁמַעְנָה] הַאְזֵנָּה — הַקְשֵׁבְנָה. לְפִצְעִי... לְחַבֻּרָתִי — בִּשְׁבִיל פֶּצַע וְחַבּוּרָה, שֶׁיַּעֲשׂוּ בִּי. וְיֶלֶד — עֶלֶם מָלֵא כֹּחַ. כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי... אִם נָתַן בִּי אִישׁ אֵיזֶה פֶּצַע קַל, אוֹ חַבּוּרָה, הֲרַגְתִּיו בְּלִי חֶמְלָה.

כד) וְלֶמֶךְ [יֻקַּם] שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה — הַרְבֵּה פְּעָמִים יִקְחוּ נָקָם מֵהוֹרְגַי.

רַ שִׁ״ י.

כ) אֲבִי יֹשֵׁב אֹהֶל — הוא היה הראשון לרועי בהמות במדברות, ויושב אהלים, חודש כאן וחודש כאן, בשביל מרעה לצאנו; וכשֶׁכָּלָה המרעה במקום זה, הולך ותוקע אהלו במקום אחר. כג) וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ — למך סוּמָא [עִוֵּר] היה, ותובל קין בנו מושכו [מנהלו]; וראה את קין, ונדמה לו כחיה, ואמר לאביו למשוך בקשת. וַהֲרָגוֹ. וְכֵיוָן שידע, שהוא קין זְקֵנוֹ, הכה כף אל כף, וְסָפַק את בנו ביניהן וַהֲרָגוֹ. והיו נשיו כועסות עליו, והוא מְפַיְּסָן: עָדָה וְצִלָּה, שְׁמַעַן קוֹלִי! וכי האיש שהרגתי. פצעתיו מֵזִיד, שיהא הפצע קרוי על שמי? וילד אשר הרגתי, נהרג על ידי חבורתי, בִּתְמִיָּה? והלא שוגג אני, ולא מזיד! לא זהו פצעי ולא זוהי חבורתי. כד) כִּי שִׁבְעָתַיִם... קין, שהרג מזיד נִתְלָה לו [נִדְחָה עָנְשׁוֹ] עד שבעה

מֵעֵ֣ץ הַֽחַיִּ֔ים וְאָכַ֖ל וָחַ֥י לְעֹלָֽם׃ כג וַֽיְשַׁלְּחֵ֛הוּ יְהוָ֥ה אֱלֹהִ֖ים מִגַּן־
עֵ֑דֶן לַֽעֲבֹד֙ אֶת־הָ֣אֲדָמָ֔ה אֲשֶׁ֥ר לֻקַּ֖ח מִשָּֽׁם׃ כד וַיְגָ֖רֶשׁ אֶת־
הָֽאָדָ֑ם וַיַּשְׁכֵּן֩ מִקֶּ֨דֶם לְגַן־עֵ֜דֶן אֶת־הַכְּרֻבִ֗ים וְאֵ֨ת לַ֤הַט הַחֶ֨רֶב֙
הַמִּתְהַפֶּ֔כֶת לִשְׁמֹ֕ר אֶת־דֶּ֖רֶךְ עֵ֥ץ הַֽחַיִּֽים׃ ס

ד.

א וְהָ֣אָדָ֔ם יָדַ֖ע אֶת־חַוָּ֣ה אִשְׁתּ֑וֹ וַתַּ֗הַר וַתֵּ֣לֶד אֶת־קַ֔יִן וַתֹּ֕אמֶר
קָנִ֥יתִי אִ֖ישׁ אֶת־יְהוָֽה׃ ב וַתֹּ֣סֶף לָלֶ֔דֶת אֶת־אָחִ֖יו אֶת־הָ֑בֶל
וַֽיְהִי־הֶ֙בֶל֙ רֹ֣עֵה צֹ֔אן וְקַ֕יִן הָיָ֖ה עֹבֵ֥ד אֲדָמָֽה׃ ג וַֽיְהִ֖י מִקֵּ֣ץ
יָמִ֑ים וַיָּבֵ֨א קַ֜יִן מִפְּרִ֧י הָֽאֲדָמָ֛ה מִנְחָ֖ה לַֽיהוָֽה׃ ד וְהֶ֨בֶל הֵבִ֥יא

בֵּאוּר.

כג) וַיְשַׁלְּחֵהוּ – וְהַפֹּעַל מוֹרֶה כָּאן עַל פְּעֻלָּה חֲזָקָה, שֶׁנַּעַשְׂתָה בּוֹ נֶגֶד רְצוֹנוֹ]. הוֹצִיאָהוּ בְּחָזְקָה.

כד) וַיַּשְׁכֵּן–הִשְׁכִּין, הֶעֱמִיד שָׁם. מִקֶּדֶם לְגַן־עֵדֶן – מִמִּזְרַח לְגַן־הָעֵדֶן, שֶׁלְּשָׁם הוֹצִיא אֶת הָאָדָם. כְּרֻבִים – מַלְאָכִים. לַהַט הַחֶרֶב – חֶרֶב אֵשׁ לוֹהֶטֶת, הַמִּתְהַפֶּכֶת – שֶׁהָיְתָה תְּלוּיָה בַּמָּרוֹם וּמִסְתּוֹבֶבֶת וּמִתְנוֹעַעַת אָנֶה וָאָנָה.

א) יָדַע – לָשׁוֹן נְקִיָּה לְעִנְיַן הַזִּוּוּג, וּבְיִחוּד לַבִּיאָה הָרִאשׁוֹנָה. וְהָאָדָם יָדַע – עוֹד קֹדֶם לָכֵן. וַתַּהַר – [= וַתֵּהָרֶה, מָקוֹר: הָרֹה, ל״ה; עָתִיד מְהֻפָּךְ וּמְקֻצָּר]. קָנִיתִי אִישׁ – רָכַשְׁתִּי, מָצָאתִי לִי בֵּן זָכָר. אֶת־יְיָ – עִם יְיָ, בְּעֶזְרָתוֹ. הָאִשָּׁה שְׂמֵחָה וּמִתְגָּאָה בְּלִדְתָּהּ בֵּן זָכָר. וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן וַתֹּאמֶר...— סֵדֶר הַכָּתוּב כָּךְ: וַתֵּלֶד בֵּן, וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ קַיִן, כִּי אָמְרָה: קָנִיתִי אִישׁ אֶת יְיָ (רמב״ן); וְאֵין מִדְרַשׁ הַשֵּׁם עִקָּר, כִּי אֵין קַיִן מִשֹּׁרֶשׁ קנה, וּפֵרוּשׁ הַשֵּׁם קַיִן הוּא יָתֵד בַּרְזֶל, אוֹ עֵץ וְהֻשְׁאַל אַחַר כֵּן לְלַהַב חֲנִית: „וּמִשְׁקַל קֵינוֹ (שְׁמוּאֵל ב׳, כ״א ט״ז)]. וְאֶפְשָׁר שֶׁנִּקְרָא כָּךְ, עַל שֵׁם שֶׁהִמְצִיא לוֹ יָתֵד לַחֲרֹשׁ שָׂדֵהוּ.

ב) אֶת־הָבֶל – אֶת אָחִיו, שֶׁקָּרְאָה לוֹ הֶבֶל; וּמִדְרַשׁ הַשֵּׁם לֹא נִתְפָּרֵשׁ בַּמִּקְרָא; וְאוּלַי הוֹרָאָתוֹ כְּהוֹרָאַת הַשֵּׁם יָבָל [הֶבֶל = יָבָל כְּמוֹ הַשֵּׁם הֵלֶךְ, מִן הָלֹךְ-יָלֹךְ (שטינברג)

ג) מִקֵּץ יָמִים – כַּעֲבוֹר אֵיזֶה זְמַן. מִנְחָה – מַתָּנָה.

ד) הַבְּכוֹר הוּא רֵאשִׁית הַצֹּאן, וּלְפִיכָךְ

רַשִׁ״י.

וָחַי לְעוֹלָם– וּמִשֶּׁיִּחְיֶה לְעוֹלָם, הֲרֵי הוּא קָרוֹב לְהַטְעוֹת הַבְּרִיּוֹת אַחֲרָיו וְלוֹמַר: אַף הוּא אֱלוֹהַּ; לְפִיכָךְ נִטְרַד [גֹּרַשׁ] מִגַּן עֵדֶן. כב) אֶת־הַכְּרֻבִים – מַלְאֲכֵי חַבָּלָה.

ב) רֹעֵה צֹאן – לְפִי [בִּשְׁבִיל] שֶׁנִּתְקַלְּלָה הָאֲדָמָה. פָּרַשׁ לוֹ מֵעֲבוֹדָתָהּ. ג) מִפְּרִי הָאֲדָמָה – מִן הַגָּרוּעַ.

גַּם־הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵהֶן וַיִּשַׁע יְהוָה אֶל־הֶבֶל וְאֶל־
מִנְחָתוֹ׃ ה וְאֶל־קַיִן וְאֶל־מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיִּחַר לְקַיִן מְאֹד
וַיִּפְּלוּ פָּנָיו׃ ו וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קָיִן לָמָּה חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ
פָנֶיךָ׃ ז הֲלוֹא אִם־תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח
חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל־בּוֹ׃ ח וַיֹּאמֶר קַיִן
אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו
וַיַּהַרְגֵהוּ׃ ט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קַיִן אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא
יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי׃ י וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ
צֹעֲקִים אֵלַי מִן־הָאֲדָמָה׃ יא וְעַתָּה אָרוּר אָתָּה מִן־הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ לָקַחַת אֶת־דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ׃ יב כִּי

בֵּאוּר.

הָיוּ מַקְדִּישִׁים אוֹתוֹ לֵאלֹהִים. מִבְּכֹרוֹת – מִן הַוְּלָדוֹת שֶׁנּוֹלְדוּ רִאשׁוֹנָה, וְהֵם טוֹבִים בְּיוֹתֵר. וּמֵחֶלְבֵהֶן – הַשֵּׁם בְּיָחִיד: חֵלֶב, וְהָרַבִּים: חֲלָבִים, בְּכִנּוּי נִסְתָּרוֹת, נֶחְסְרָה י׳ הָרַבִּים; וּלְפִי זֶה יִהְיֶה פֵּרוּשׁוֹ: מִן הַחֲלָבִים, כְּלוֹמַר: מִן הַחֲלָקִים הַשְּׁמֵנִים שֶׁבָּהֶן; וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים, שֶׁזֶּהוּ תֹּאַר: חָלֵב [וְהָרַבִּים: חֲלֵבִים], בְּהוֹרָאַת דָּשֵׁן, שָׁמֵן, וּפֵרוּשׁוֹ: מִן הַשְּׁמֵנוֹת [תֹּאַר לְ„צֹאנוֹ"] שֶׁבָּהֶן. וַיִּשַׁע – [=וַיִּשְׁעֶה; מָקוֹר: שְׁעֹה, ל״ה, עָתִיד מְקֻצָּר] פָּנָה אֵלָיו לְקַבֵּל אֶת קָרְבָּנוֹ.

ה) וַיִּפְּלוּ פָּנָיו – הוֹרִיד פָּנָיו לָאָרֶץ מִכַּעַס וּמִקִּנְאָה.

ז) אִם־תֵּיטִיב – אֶת דְּרָכֶיךָ. שְׂאֵת – תִּשָּׂא פָּנֶיךָ [הַהֵפֶךְ מִן „נָפְלוּ פָנֶיךָ"], וְאֵין לְךָ עַל מַה לְּהִתְעַצֵּב. וְאִם לֹא תֵיטִיב – אֶת־דְּרָכֶיךָ. לַפֶּתַח חַטָּא(ת) [הָרָאוּי: חֵטְא] רֹבֵץ – הַחֵטְא רוֹבֵץ לְפֶתַח אָהָלְךָ וְאוֹרֵב לְךָ. וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ – הוּא מִתְאַוֶּה אֵלֶיךָ לְהַכְשִׁילְךָ. וְאַתָּה תִּמְשָׁל־בּוֹ – אֲבָל אַתָּה יָכֹל תָּמִיד לְהִתְגַּבֵּר עָלָיו.

ח) וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו – הַמִּקְרָא חָסֵר: נֵלְכָה הַשָּׂדֶה (רמב״ן); וְכֵן נוּסַח הַשִּׁבְעִים.

ט) אֵי – אַיֵּה. לֹא יָדַעְתִּי – אֵינִי יוֹדֵעַ.

י) דְּמֵי – דָּמִים בְּרַבִּים הוּא הַדָּם הַשָּׁפוּךְ שֶׁל אָדָם. קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ – אֲנִי שׁוֹמֵעַ, הַצּוֹעֲקִים אֵלַי מִן הָאֲדָמָה, שֶׁנִּשְׁפְּכוּ עָלֶיהָ, לִנְקֹם אֶת נִקְמָתָם.

יא) אָרוּר אַתָּה מִן־הָאֲדָמָה – מֻחְרָם וּמֻנְדֶּה תִּהְיֶה מִן הָאֲדָמָה, וְהִיא תִּהְיֶה מְקַלֶּלֶת בְּיַחֲסָהּ אֵלֶיךָ. פָּצְתָה – [מָקוֹר: פְּצֹה, ל״ה] פָּתְחָה.

רַשִׁ״י.

ד) וַיִּשַׁע – ירדה אש וְלִחֲכָה מנחתו. ז) וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ – יֵצֶר הרע תמיד שוקק וּמִתְאַוֶּה להכשילך. וְאַתָּה תִּמְשָׁל־בּוֹ – אם תִּרְצֶה, תתגבר עליו. ח) וַיֹּאמֶר קַיִן – נכנס עמו בדברי ריב וּמַצָּה להתעולל עליו לְהָרְגוֹ. ט) אֵי הֶבֶל – לְהִכָּנֵס עמו בדברי נחת, אולי ישוב ויאמר: אני הרגתיו וחטאתי לך. דְּמֵי אָחִיךָ – דמו ודם זרעו [הדורות, שהיו צריכים לצאת ממנו]. דבר אחר: שעשה בו פצעים הרבה, עד שהגיע

מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן׃ ט וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים
אֶל־הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה׃ י וַיֹּאמֶר אֶת־קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַּגָּן
וָאִירָא כִּי־עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא׃ יא וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי
עֵירֹם אָתָּה הֲמִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבִלְתִּי אֲכָל־מִמֶּנּוּ
אָכָלְתָּ׃ יב וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא
נָתְנָה־לִּי מִן־הָעֵץ וָאֹכֵל׃ יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לָאִשָּׁה
מַה־זֹּאת עָשִׂית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל׃
יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים ׀ אֶל־הַנָּחָשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת אָרוּר אַתָּה
מִכָּל־הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ וְעָפָר

בֵּאוּר

נוֹשֵׂא מֻרְכָּב מִשְּׁנֵי יְחִידִים, בָּא כְּמִין וּכְמִסְפָּר שֶׁל הַנּוֹשֵׂא הַקָּרוֹב אֵלָיו: „וַיֹּאמֶר אָחִיהָ וְאִמָּהּ" (לְהַלָּן כ"ד, נ"ה), „וַתָּשַׁר דְּבוֹרָה וּבָרָק" (שׁוֹפְטִים ה', א')

ט) נִרְאֶה, שֶׁקֹּדֶם לָכֵן הָיָה יוֹצֵא הָאָדָם פַּעַם בְּפַעַם וּמִתְיַצֵּב לִפְנֵי בּוֹרְאוֹ, הַמִּשְׁתַּעֲשֵׁעַ וְשָׂמֵחַ בִּבְחִיר יְצוּרָיו. אַיֶּכָּה — [= אַיֶּךָּ? וְזוֹהִי תְּמוּנָה עַתִּיקָה] אַיֵּה אַתָּה?

י) וַיֹּאמֶר...—הָאָדָם הָרוֹעֵד יוֹצֵא מִבֵּין הַשִּׂיחִים וּמִתְוַדֶּה: אָמְנָם שָׁמַעְתִּי אֶת קוֹלְךָ, אֲבָל יָרֵאתִי לְהִתְיַצֵּב לְפָנֶיךָ; אֶלָּא שֶׁפָּחַד לְהַגִּיד, שֶׁסִּבַּת הַיִּרְאָה הִיא הַחֵטְא שֶׁחָטָא, וְהוּא מִצְטַדֵּק: כִּי־עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא — מִפְּנֵי הַבּוּשָׁה.

יא) הֲמִן הָעֵץ...—בְּהֵא הַשְּׁאֵלָה, כְּאִלּוּ הַתְּשׁוּבָה אֵינָהּ יְדוּעָה לַשּׁוֹאֵל; וּכְשֶׁיְּדוּעָה הַתְּשׁוּבָה בְּחִיּוּב, אוֹמֵר הָעִבְרִי: הֲלֹא (כה״א). הֲמִן־הָעֵץ... אָכָלְתָּ — שֶׁמָּא אָכַלְתָּ מֵעֵץ הַדַּעַת, וּלְפִיכָךְ אַתָּה יוֹדֵעַ, שֶׁעֵירֹם אָתָּה?

יב) הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי—אָמְנָם חָטָאתִי, אֲבָל אַתָּה הוּא שֶׁהֲבֵאתַנִי לִידֵי הַחֵטְא, עַל יְדֵי הָאִשָּׁה שֶׁנָּתַתָּ לִי.

יג) מַה־זֹּאת עָשִׂית — שְׁאֵלָה קְצָרָה הַמְּלֵאָה אִיּוּם וָקֶצֶף; וְהַמִּלָּה „זֹאת" בָּאָה לְחִזּוּק. הִשִּׁיאַנִי—[נָשֹׁא-הִשִּׁיא, פ"נ וְל"א, הִפְעִיל]. פִּתַּנִי, הִדְבַּר עַל לִבִּי עַד שֶׁהִסְכַּמְתִּי.

יד) כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת — יַעַן כִּי עָשִׂיתָ זֹאת. אֶת הַנָּחָשׁ אֵינוֹ שׁוֹאֵל כְּלוּם; עַל יְצוּר רַע וְעָרוּם כָּמוֹהוּ אֶפְשָׁר לְהַאֲמִין הַכֹּל (וּרְאֵה בְּרַשִׁ"י). אָרוּר אַתָּה מִכָּל־הַבְּהֵמָה — בֵּין כָּל הַבְּהֵמָה וְהַחַיָּה תִּהְיֶה רַק אַתָּה הַמְקֻלָּל. גָּחוֹן — בֶּטֶן בְּבַעֲלֵי הַחַיִּים. עַל־גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ — עַל בִּטְנְךָ תִּזְחַל. בִּשְׁבִיל הַחֵטְא קִצֵּץ הַבּוֹרֵא אֶת רַגְלָיו וַעֲשָׂהוּ שָׁפָל מִכָּל הֶחָי.

רַשִׁ"י.

ט) אַיֶּכָּה—יודע היה הֵיכָן הוא, אלא לְהִכָּנֵס עמו בדברים, שלא יהא נבהל להשיב, אם יוכיחהו פתאם. וכן בְּקַיִן אמר לו: „אֵי הֶבֶל אָחִיךָ?" יא) מִי הִגִּיד לְךָ—מאין לך לדעת, מה בֹּשֶׁת יש בעומד ערום? יב) אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי—כאן כָּפַר בטובה [=נַעֲשָׂה כְּפוּי טובה]. יד) כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת — מִכַּאן שאין מהפכים בזכותו של מֵסִית [שאין מבקשים לו זכות לְהָקֵל עָנְשׁוֹ שֶׁל מֵסִית]; שֶׁאִלּוּ שְׁאָלוֹ: למה עשית זאת? היה לו [לנחש] להשיב: דִּבְרֵי הָרַב ודברי התלמיד — דברי

תֹּאכַל כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ׃ טו וְאֵיבָה׀ אָשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה
וּבֵין זַרְעֲךָ וּבֵין זַרְעָהּ הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ
עָקֵב׃ ס טז אֶל־הָאִשָּׁה אָמַר הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ
בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים וְאֶל־אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ וְהוּא יִמְשָׁל־בָּךְ׃ ס
יז וּלְאָדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ וַתֹּאכַל מִן־הָעֵץ אֲשֶׁר
צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ
בְּעִצָּבוֹן תֹּאכֲלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃ יח וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ
וְאָכַלְתָּ אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה׃ יט בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ
אֶל־הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי־עָפָר אַתָּה וְאֶל־עָפָר
תָּשׁוּב׃ כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הָיְתָה אֵם
כָּל־חָי׃ כא וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר
וַיַּלְבִּשֵׁם׃ פ רביעי כב וַיֹּאמֶר׀ יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה
כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה׀ פֶּן־יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם

בֵּ א ו ר.

טו) אֵיבָה – שִׂנְאָה. וְאֵיבָה אָשִׁית – וְשִׂנְאַת עוֹלָם אֶעֱשֶׂה. הוּא יְשׁוּפְךָ [מְקוֹר שׁוּף, ע״ו] רֹאשׁ – זֶרַע הָאִשָּׁה יְשַׁבֵּר וִיפוֹצֵץ אֶת רֹאשְׁךָ. תְּשׁוּפֶנּוּ – תְּשַׁכֵּהוּ וְתִפְצָעֵהוּ. עָקֵב – קְצֵה כַּף הָרֶגֶל מֵאָחוֹר.

טז) הַרְבָּה – [= הַרְבֵּה, מְקוֹר הַפָּעִיל מִן רָבָה]. הֵרֹנֵךְ – [הֵרוֹן = הֵרָיוֹן] הֵרָיוֹנֵךְ. אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ – אֲנִי אַגְדִּיל אֶת צַעֲרֵךְ, כַּאֲשֶׁר תִּהְיִי הָרָה. בְּעֶצֶב – בְּצַעַר וּמַכְאוֹבִים. תְּשׁוּקָה – רָצוֹן עַז, תַּאֲוָה. וְהוּא יִמְשָׁל־בָּךְ – וְאַתְּ תִּהְיִי נִכְנַעַת לוֹ.

יז) כִּי שָׁמַעְתָּ – יַעַן כִּי שָׁמַעְתָּ. בְּעִצָּבוֹן – בְּצַעַר וְעָמָל רַב.

יח) קוֹץ וְדַרְדַּר – עֲשָׂבִים רָעִים, שֶׁאֵינָם רְאוּיִם לַאֲכִילָה. וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ – כְּשֶׁתִּזְרַע מִינֵי זְרָעִים טוֹבִים תַּצְמִיחַ לְךָ עֲשָׂבִים רָעִים. וְאָכַלְתָּ – וְתִהְיֶה מֻכְרָח לֶאֱכֹל. אֶת־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה – אֶת הָעֲשָׂבִים הָרָעִים שֶׁבַּשָּׂדֶה.

יט) בְּזֵעַת אַפֶּיךָ – [אַפַּיִם = פָּנִים] לְאַחַר שֶׁתַּעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה עֲבוֹדָה קָשָׁה, תּוֹצִיא מִמֶּנָּה לֶחֶם. כִּי מִמֶּנָּה... – אֲשֶׁר מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ. [וְכֵן: „כִּי הֲרָגוֹ קָיִן" לְהַלָּן פֶּרֶק ד, כ״ה].

כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם – אֵין כָּתוּב זֶה מְקֻשָּׁר הֵיטֵב אֶל הַמְסֻפָּר קֹדֶם לָכֵן. חַוָּה – [= חַיָּה] נוֹתֶנֶת חַיִּים.

כא) כָּתְנוֹת עוֹר – כֻּתָּנוֹת מֵעוֹר.

כב) כְּאַחַד – [= כְּאֶחָד, כִּי אֵין זֶה נִסְמָךְ]. מִמֶּנּוּ – מֵאִתָּנוּ; אֶל הַמַּלְאָכִים, בְּנֵי הָאֱלֹהִים, הוּא אוֹמֵר כֵּן. פֶּן יִשְׁלַח – שֶׁמָּא יִשְׁלַח.

רַשִׁ״י.

מי שומעין? [כלומר: לא היתה צריכה לשמוע בקולי, אלא בקולו של הקב״ה]. כב) כְּאַחַד מִמֶּנּוּ – הֲרֵי הוא יָחִיד בתחתונים, כמו שאני יחיד בעליונים, לדעת טוב ורע.

מִבְּשָׂרִ֑י לְזֹאת֙ יִקָּרֵ֣א אִשָּׁ֔ה כִּ֥י מֵאִ֖ישׁ לֻֽקֳחָה־זֹּֽאת׃ כד עַל־כֵּן֙
יַֽעֲזָב־אִ֔ישׁ אֶת־אָבִ֖יו וְאֶת־אִמּ֑וֹ וְדָבַ֣ק בְּאִשְׁתּ֔וֹ וְהָי֖וּ לְבָשָׂ֥ר
אֶחָֽד׃ כה וַיִּֽהְי֤וּ שְׁנֵיהֶם֙ עֲרוּמִּ֔ים הָֽאָדָ֖ם וְאִשְׁתּ֑וֹ וְלֹ֖א יִתְבֹּשָֽׁשׁוּ׃

ג.

א וְהַנָּחָשׁ֙ הָיָ֣ה עָר֔וּם מִכֹּל֙ חַיַּ֣ת הַשָּׂדֶ֔ה אֲשֶׁ֥ר עָשָׂ֖ה יְהוָ֣ה
אֱלֹהִ֑ים וַיֹּ֙אמֶר֙ אֶל־הָ֣אִשָּׁ֔ה אַ֚ף כִּֽי־אָמַ֣ר אֱלֹהִ֔ים לֹ֣א תֹֽאכְל֔וּ
מִכֹּ֖ל עֵ֥ץ הַגָּֽן׃ ב וַתֹּ֥אמֶר הָֽאִשָּׁ֖ה אֶל־הַנָּחָ֑שׁ מִפְּרִ֥י עֵֽץ־הַגָּ֖ן
נֹאכֵֽל׃ ג וּמִפְּרִ֣י הָעֵץ֮ אֲשֶׁ֣ר בְּתוֹךְ־הַגָּן֒ אָמַ֣ר אֱלֹהִ֗ים לֹ֤א
תֹֽאכְלוּ֙ מִמֶּ֔נּוּ וְלֹ֥א תִגְּע֖וּ בּ֑וֹ פֶּן־תְּמֻתֽוּן׃ ד וַיֹּ֥אמֶר הַנָּחָ֖שׁ אֶל־

בֵּאוּר.

רוֹמֵז עַל הָאִשָּׁה; אַחֲרֵי שֶׁבִּקֵּשׁ הָאָדָם בְּכָל בַּעֲלֵי הַחַיִּים וְלֹא מָצָא אֶת הָעֵזֶר הַמְבֻקָּשׁ, שָׂמַח עַל הַבְּרִיאָה הַחֲדָשָׁה וְאָמַר: לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה, כִּי מֵאִישׁ לֻקֳחָה – מִדְרַשׁ שֵׁם זֶה דּוֹמֶה רַק בְּמִבְטָאוֹ, אֲבָל בֶּאֱמֶת נִגְזַר הַשֵּׁם אִשָּׁה מִן אֱנָשׁ, לֹא מִן אִישׁ. לֻקֳחָה – [פֻּעַל, וְהַחֲטַף־קָמָץ בִּמְקוֹם שְׁוָא: לֻקְחָה].

כד) וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד – כְּמוֹ שֶׁהָיוּ קֹדֶם יְצִירַת הָאִשָּׁה, וְהַכַּוָּנָה לְחַיֵּי אִישׁוּת.

כה) עֲרוּמִּים – הַיָּחִיד: עָרֹם [גַּם עָרוּם בְּוָו, כְּמוֹ גָּדוֹל], וּבְרַבִּים: עֲרֻמִּים, וְהַוָּו כַּאן מְיֻתֶּרֶת; וּבָא גַּם: עֵירֹם–עֵירֻמִּים [רְאֵה לְהַלָּן פָּסוּק ז׳, י׳]. אֲבָל עָרוּם = בַּעַל עָרְמָה, בָּא בְּרַבִּים עֲרוּמִים בְּוָו וּבְלִי דָּגֵשׁ בַּמֵּם. עֲרוּמִּים – בְּלִי בְגָדִים. וְלֹא יִתְבֹּשָׁשׁוּ – וּמָקוֹר: בּוֹשׁ, ע״ו; הִתְפַּעֵל: הִתְבֹּשֵׁשׁ (גַּם: הִתְבַּיֵּשׁ); וְהוּא עָתִיד תְּדִירִי, וּבָא כַּאן בְּהוֹרָאַת יַחַס הַבֵּינַיִם] – לֹא הָיוּ מִתְבַּיְּשִׁים אִישׁ מִפְּנֵי רֵעֵהוּ.

א) עָרוּם – בַּעַל עָרְמָה, הַיּוֹדֵעַ לְרַמּוֹת. וַיֹּאמֶר – כִּי אָז, קֹדֶם שֶׁחָטָא הָאָדָם, הָיָה הַנָּחָשׁ מְדַבֵּר וְהוֹלֵךְ בְּקוֹמָה זְקוּפָה כְּמוֹ הָאָדָם. אַף כִּי־אָמַר אֱלֹהִים – אַף־עַל־פִּי שֶׁאָמַר אֱלֹהִים ... וְלֹא גָמַר הַנָּחָשׁ אֶת דְּבָרָיו, כִּי חַוָּה הִפְסִיקָה אוֹתוֹ וְאָמְרָה: לֹא כֵן הַדָּבָר! וְאַחַר תְּשׁוּבָתָהּ, גָּמַר אֶת מַאֲמָרוֹ: לֹא מוֹת תְּמוּתוּן. וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים: אַף כִּי – הַאֻמְנָם?

ב) נֹאכֵל – מֻתָּר לָנוּ לֶאֱכֹל.

ג) וּמִפְּרִי הָעֵץ – אֲבָל מִפְּרִי הָעֵץ. וְלֹא תִגְּעוּ – זֹאת הוֹסִיפָה מֵעַצְמָהּ. פֶּן – שָׁלֹשׁ הוֹרָאוֹת לְמִלָּה זוֹ: א) וְאִם לֹא (כְּמוֹ כַּאן), ב) לְמַעַן לֹא, לְבַל: „פֶּן יִפְתֶּה לְבַבְכֶם“; ג) אוּלַי, שֶׁמָּא: פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ. פֶּן־תְּמֻתוּן – וְאִם לֹא, כְּלוֹמַר: אִם תִּגְּעוּ בּוֹ – תְּמֻתוּן.

רַשִׁ״י.

עֵזֶר, לֹא זכה – כְּנֶגְדּוֹ, להלחם [בו]. כג) לְזֹאת יִקָּרֵא אִשָּׁה, כִּי מֵאִישׁ לֻקֳחָה – לשון נופל על לשון. מִכָּאן שנברא העולם בלשון הַקֹּדֶשׁ.

א) עָרוּם מִכֹּל – לפי ערמתו וגדולתו היתה מַפַּלְתּוֹ: ערום מכל, ארור מכל. אַף כִּי־אָמַר ... מִכֹּל עֵץ הַגָּן – אף על פי שֶׁרָאָה אותם אוכלים מִשְּׁאָר פירות, הִרְבָּה עליה דברים, כדי שתשיבנו, ויבא לדבר באותו העץ. ג) וְלֹא תִגְּעוּ בּוֹ – הוסיפה על הַצִּוּוּי,

הָֽאִשָּׁ֑ה לֹֽא־מ֖וֹת תְּמֻתֽוּן׃ ה כִּ֚י יֹדֵ֣עַ אֱלֹהִ֔ים כִּ֗י בְּיוֹם֙ אֲכָלְכֶ֣ם
מִמֶּ֔נּוּ וְנִפְקְח֖וּ עֵֽינֵיכֶ֑ם וִהְיִיתֶם֙ כֵּֽאלֹהִ֔ים יֹדְעֵ֖י ט֥וֹב וָרָֽע׃ ו וַתֵּ֣רֶא
הָֽאִשָּׁ֡ה כִּ֣י טוֹב֩ הָעֵ֨ץ לְמַאֲכָ֜ל וְכִ֧י תַֽאֲוָה־ה֣וּא לָעֵינַ֗יִם וְנֶחְמָ֤ד
הָעֵץ֙ לְהַשְׂכִּ֔יל וַתִּקַּ֥ח מִפִּרְי֖וֹ וַתֹּאכַ֑ל וַתִּתֵּ֧ן גַּם־לְאִישָׁ֛הּ עִמָּ֖הּ
וַיֹּאכַֽל׃ ז וַתִּפָּקַ֙חְנָה֙ עֵינֵ֣י שְׁנֵיהֶ֔ם וַיֵּ֣דְע֔וּ כִּ֥י עֵֽירֻמִּ֖ם הֵ֑ם וַֽיִּתְפְּרוּ֙
עֲלֵ֣ה תְאֵנָ֔ה וַיַּעֲשׂ֥וּ לָהֶ֖ם חֲגֹרֹֽת׃ ח וַֽיִּשְׁמְע֞וּ אֶת־ק֨וֹל יְהוָ֧ה
אֱלֹהִ֛ים מִתְהַלֵּ֥ךְ בַּגָּ֖ן לְר֣וּחַ הַיּ֑וֹם וַיִּתְחַבֵּ֨א הָֽאָדָ֜ם וְאִשְׁתּ֗וֹ

בֵּ א ּו ר.

ד) לֹא־מוֹת תְּמֻתוּן– לֹא תָמוּתוּ בְּשׁוּם אֹפֶן. [הַמָּקוֹר מוֹת מוֹסִיף חִזּוּק לַפֹּעַל].

ה) כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים – אֲ בָ ל אֱלֹהִים יוֹדֵעַ [כָּל „כִּי" הַבָּא אַחַר „לֹא", פֵּרוּשׁוֹ: „אֲבָל"], כְּלוֹמַר: בִּשְׁבִיל זֶה אָסַר עֲלֵיכֶם לֶאֱכֹל מִמֶּנּוּ. בְּיוֹם אֲכָלְכֶם – [שֵׁם הַפֹּעַל: אֲכֹל בִּנְטִיָּה] בְּיוֹם שֶׁתֹּאכְלוּ. וְנִפְקְחוּ – [מָקוֹר: פָּקֹחַ; נִפְעַל: הִפָּקֵחַ; עָבָר מְהֻפָּךְ לְעָתִיד] כְּעִוְרִים הָיוּ לִפְנֵי הַחֵטְא; רָאוּ וְלֹא יָדְעוּ מָה רָאוּ. עֲרֻמִּים הָיוּ וְלֹא נִתְבַּיְּשׁוּ. וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם – תִּפָּקַחְנָה עֵינֵיכֶם לָדַעַת מַה שֶּׁלֹּא יְדַעְתֶּם קֹדֶם לָכֵן. יֹדְעֵי – חוֹזֵר עַל „וִהְיִיתֶם", כְּלוֹמַר: וִהְיִיתֶם יוֹדְעֵי טוֹב וָרָע, כֵּאלֹהִים.

ו) וַתֵּרֶא–[וַתִּרְאֶה, רָ א ה, ל"ה; עָתִיד מְקֻצָּר]. תַּאֲוָה־הוּא לָעֵינַיִם–יָפֶה לְמַרְאֶה; הָעֵינַיִם חוֹמְדוֹת לִרְאוֹתוֹ. לְהַשְׂכִּיל–לְהַבִּיט בּוֹ. לְאִישָׁהּ עִמָּהּ – לְאִישָׁהּ שֶׁהָיָה עִמָּהּ.

ז) וַיֵּדְעוּ – הִתְחִילוּ לָחוּשׁ. וַיִּתְפְּרוּ – חִבְּרוּ בְּחוּטֵי צְמָחִים דַּקִּים. עֲלֵה – הַשֵּׁם עָלֶה בְּכִתְבֵי הַקֹּדֶשׁ הוּא גַּם שֵׁם יָחִיד, גַּם שֵׁם הַקִּבּוּץ, כְּהוֹרָאָתוֹ פֹּה; וְאֵינוֹ בָּא בְּרַבִּים אֶלָּא פַּעַם בִּנְחֶמְיָה: „עֲלֵי זַיִת" [„כְּעֵץ שָׁתוּל... וְעָלֵהוּ [= וְעָלָיו] לֹא יִבּוֹל"]. חֲגֹרֹת–סִינָרִים קְצָרִים לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה; וְכֵן נוֹהֲגִים הַפְּרָאִים גַּם הַיּוֹם לַעֲשׂוֹת לָהֶם חֲגוֹרוֹת מֵעֲלֵי עֵצִים.

ח) מִתְהַלֵּךְ – נִמְשָׁךְ אֶל אֱלֹהִים, שֶׁהָיָה מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן. לְרוּחַ הַיּוֹם–לְעֵת עֶרֶב נוֹשֶׁבֶת בְּאֶרֶץ הַמִּזְרָח רוּחַ קְרִירָה, וְהָאֲנָשִׁים יוֹצְאִים מִבָּתֵּיהֶם לִשְׁאֹף רוּחַ. וַיִּתְחַבֵּא – כְּתִינוֹק שֶׁחָטָא לְאָבִיו, וּמִתְחַבֵּא מִיִּרְאַת הָעֹנֶשׁ. וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ – הַנּוֹשֵׂא שֶׁלִּפְנֵי

רַ שִׁ " י.

לפיכך בלה לידי גֵרָעוֹן. זהו שנאמר: אַל תּוֹסְףְּ עַל דְּבָרָיו (משלי ל'), כי כל המוסיף-גּוֹרֵעַ. ה) כִּי יֹדֵעַ אֱלֹהִים – כל אוּמָּן [בעל מלאכה] שונא בני אומנותו; מן העץ אכל וּבָרָא העולם. וִהְיִיתֶם כֵּאלֹהִים – יוצרי עולמות. ז) וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם – לְעִנְיַן החכמה דבר הכתוב, ולא לענין רְאִיָּה מַמָּשׁ; וסוף הַמִּקְרָא מוכיח: וַיֵּדְעוּ, כִּי עֵירֻמִּם הֵם – אַף הסוּמָא [הָעִוֵּר] יודע כשהוא ערום. אלא מַהוּ „וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם"? מִצְוָה אחת היתה בידם וְנִתְעַרְטְלוּ הֵימֶנָּה [=נעשו ערומים ממנה]. עֲלֵה תְאֵנָה – היא העץ שאכלו ממנו; בדבר שנתקלקלו, בו נתקנו. ומפני מה לא נתפרסם העץ? שאין הקב"ה רוצה להונות [לְצַעֵר וּלְבַיֵּשׁ] כל בְּרִיָּה, שלא יכלימוהו ויאמרו: זהו שֶׁלָּקָה [שֶׁנֶּעֱנַשׁ] העולם על ידו. ח) וַיִּשְׁמְעוּ – מה שמעו? שמעו את קול הקב"ה, שהיה מתהלך בגן.

גַּן־בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר׃ ט וַיַּצְמַח
יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב
לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע׃ י וְנָהָר
יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגָּן וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה
רָאשִׁים׃ יא שֵׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ
הַחֲוִילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזָּהָב׃ יב וּזֲהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם
הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם׃ יג וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן הוּא הַסּוֹבֵב
אֵת כָּל־אֶרֶץ כּוּשׁ׃ יד וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדֶּקֶל הוּא
הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְרָת׃ טו וַיִּקַּח
יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וַיַּנִּחֵהוּ בְגַן־עֵדֶן לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ׃
טז וַיְצַו יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ־הַגָּן אָכֹל

בֵּ א וּ ר.

נָטַע מְשַׁמֵּשׁ לִשְׂיחִים קְטַנִּים, וְהַפֹּעַל שָׁתַל- לְעֵצִים גְּדוֹלִים. גַּן – גַּן עֵצִים, פַּרְדֵּס. בְּעֵדֶן – שֵׁם מָקוֹם יָפֶה מְאֹד. מִקֶּדֶם – מִמִּזְרָח. וַיָּשֶׂם – וּמָקוֹר: שִׂים, ע״י, פָּעֳלוֹ שָׂם, הוֹשִׁיב.

ט) וַיַּצְמַח – [= וַיַּצְמִיחַ, הִפְעִיל] – אֶת הַשִּׂיחִים הַקְּטַנִּים שֶׁנָּטַע, הִצְמִיחַ יְיָ. בְּתוֹךְ – [נִסְמָךְ מִן הַשֵּׁם תָּוֶךְ] בְּאֶמְצַע.

י) וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגָּן – וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לְמֵי גְשָׁמִים. וּמִשָּׁם – מִן הַגָּן וָהָלְאָה. יִפָּרֵד – יֵחָלֵק הַנָּהָר. רָאשִׁים – חֲלָקִים. וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים – [וַיְהִי לְאַרְבָּעָה נְהָרוֹת.

יב) הַהִוא [= הַהִיא] – כָּל „הִוא“ נְקֵבָה כָּתוּב בַּתּוֹרָה ו׳, וְקוֹרְאִים י׳, חוּץ מֵאַחַד עָשָׂר מְקוֹמוֹת, שֶׁגַּם הַכְּתִיב הוּא בְּיוּד.

הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם – מִינֵי אֲבָנִים יְקָרוֹת.

יד) קִדְמַת אַשּׁוּר – לִפְנֵי אֶרֶץ אַשּׁוּר [וְלֹא בְמִזְרָח, כִּי חִדֶּקֶל עוֹבֵר בְּמַעֲרָבָהּ שֶׁל אַשּׁוּר, וְלֹא בְמִזְרָחָהּ]. פְּרָת – לֹא פֵרֵשׁ הַכָּתוּב מְקוֹם הִלּוּכוֹ בֵּין אֲרַם־נַהֲרַיִם וּבָבֶל- כִּי הָיָה יָדוּעַ הֵיטֵב לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל; וְנִקְרָא גַּם סְתָם: „הַנָּהָר“, אוֹ „הַנָּהָר הַגָּדוֹל“.

טו) וַיַּנִּחֵהוּ – וּמָקוֹר: נוּחַ – הַנִּיחַ, ע״ו, הִפְעִיל ב׳; בְּהַבְדֵּל מֵהִפְעִיל א׳: הֵנִיחַ שֶׁפֵּרוּשׁוֹ: נָתַן מְנוּחָה]. וַיַּנִּחֵהוּ – שָׂם אוֹתוֹ הוֹשִׁיבוֹ. לְעָבְדָהּ – לַעֲבֹד אֶת אַדְמַת הַגָּן וּלְשָׁמְרָהּ. וְיֵשׁ קוֹרְאִים כָּאן: לְעָבְדָה וּלְשָׁמְרָה, וְהַכִּנּוּי עַל הַגָּן, שֶׁהוּא מִמִּין זָכָר.

טז) וַיְצַו [= וַיְצַוֶּה, ל״ה, פָּעֳלוֹ וַיְצַו ... עַל – הוּא צִוּוּי לֹא־תַעֲשֶׂה. אָכֹל תֹּאכֵל – הַמָּקוֹר מוֹסִיף לַפֹּעַל חִזּוּק וְהֶחְלֵט.

רַ שִׁ״ י.

בחמשי: „ישרצו המים“ – לתחתונים, הוזקק בששי לבראת בו בעליונים ובתחתונים; ואם לאו - יש קנאה במעשה בראשית, שיהיו אלו רבים על אלו בבריאת יום אחד. יד) חִדֶּקֶל – [= חַד קַל] שמימיו חדין וקלין. פְּרָת – שמימיו פָּרִין ורבין, ומַבְרִין [= מבריאים] את

תֹּאכֵל׃ יז וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְּיוֹם
אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת׃ יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לֹא־טוֹב
הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה־לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ יט וַיִּצֶר יְהוָה
אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם
וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לִרְאוֹת מַה־יִּקְרָא־לוֹ וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא־לוֹ
הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ׃ שלישי כ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת
לְכָל־הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא־
מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ כא וַיַּפֵּל יְהוָה אֱלֹהִים ׀ תַּרְדֵּמָה עַל־הָאָדָם
וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה׃ כב וַיִּבֶן יְהוָה
אֱלֹהִים ׀ אֶת־הַצֵּלָע אֲשֶׁר־לָקַח מִן־הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבִאֶהָ אֶל־
הָאָדָם׃ כג וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפַּעַם עֶצֶם מֵעֲצָמַי וּבָשָׂר

בֵּאוּר.

יז) וּמֵעֵץ הַדַּעַת – אֲכֹל מֵעֵץ הַדַּעַת. אֲכָלְךָ – [שֵׁם הַפֹּעַל אֲכֹל בְּנְטִיָּה]. בְּיוֹם אֲכָלְךָ – בַּיּוֹם שֶׁתֹּאכַל מִמֶּנּוּ. מוֹת תָּמוּת – כְּלוֹמַר: יֵצֵא גְּזַר דִּינְךָ לְמִיתָה, שֶׁהֲרֵי לֹא מֵת הָאָדָם בְּיוֹם אָכְלוֹ מֵעֵץ הַדַּעַת.

יח) לְבַדּוֹ – בּוֹדֵד, יְחִידִי. עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ – עֵזֶר הָרָאוּי לוֹ, הַדּוֹמֶה לוֹ.

יט) וַיִּצֶר – [= וַיִּיצֶר]... כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה... בִּשְׁבִיל הָאָדָם, כְּדֵי לִמְצֹא בָהֶם עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ. וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם – שֶׁיִּבְחַר לוֹ מֵהֶם עֵזֶר. לִרְאוֹת מַה־יִּקְרָא־לוֹ – הַבְּחִירָה תִּהְיֶה בָזֶה, שֶׁיִּקְרָא לוֹ שֵׁם הַדּוֹמֶה לִשְׁמוֹ הוּא; כִּי הַשֵּׁם מְצַיֵּן טִיבוֹ וּתְכוּנָתוֹ שֶׁל הַדָּבָר. וְכֹל – וְכָל בַּעַל חַי. אֲשֶׁר יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם: נֶפֶשׁ חַיָּה – כְּמוֹהוּ, [רְאֵה לְמַעְלָה פָּסוּק ז: וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה] וְהוּא דוֹמֶה אֵפוֹא אֵלָיו, הוּא שְׁמוֹ – וְיִהְיֶה לְעֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ (רמב״ן).

כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת... – וּבָזֶה הִגְבִּיל טִיבָם וּתְכוּנָתָם שֶׁל בַּעֲלֵי הַחַיִּים. וּלְאָדָם – לְעַצְמוֹ. לֹא־מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ – וּבְתַרְגּוּם הַשִּׁבְעִים: לֹא נִמְצָא. לְפִי הַשֵּׁמוֹת שֶׁקָּרָא לְבַעֲלֵי הַחַיִּים, לֹא הָיָה בֵינֵיהֶם גַּם אֶחָד הָרָאוּי לִהְיוֹת לוֹ לְעֵזֶר.

כא) וַיַּפֵּל – וּמָקוֹר: נָפַל, פ״נ; הִפְעִיל: הִפִּיל. תַּרְדֵּמָה – שֵׁנָה חֲזָקָה. וַיַּפֵּל... תַּרְדֵּמָה – שֶׁלֹּא יִרְאֶה הָאָדָם בְּסוֹד הַיְצִירָה. מִצַּלְעוֹתָיו – וְצַלָּע מִן הָעֲצָמוֹת, אֲשֶׁר בְּצַד הָאָדָם. וַיִּסְגֹּר – סָתַם. תַּחְתֶּנָּה – וּמִלַּת הַיַּחַס „תַּחַת" בִּנְטִיָּה, וְהָרָאוּי: תַּחְתֶּיהָ] בִּמְקוֹם הַצֵּלָע הַחֲסֵרָה.

כב) וַיִּבֶן – [= וַיִּבְנֶה] בָּנָה, עָשָׂה. לְאִשָּׁה – לִהְיוֹת אִשָּׁה.

כג) זֹאת הַפַּעַם – בִּבְרִיָּה זוֹ מָצָאתִי סוֹף־סוֹף [= הַפַּעַם] עֶצֶם מֵעֲצָמַי. זֹאת –

רַשִׁ״י.

האדם. כוש ואשור – עדין לא היו, וכתב המקרא על שם העתיד. יח) לא טוב היות
האדם לבדו – שלא יאמרו: שתי רשויות הן [רשות = ממשלה; שתי ממשלות בעולם]:
הקב״ה – בעליונים יחיד, ואין לו זוג, וזה בתחתונים, ואין לו זוג. עזר כנגדו – זכה–

ב.

א וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם׃ ב וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל־
מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ג וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי
וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל־מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים
לַעֲשׂוֹת׃ פ שני ד אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם* בְּיוֹם

*ה׳ זעירא.

בֵּ א ו ר.

הַבְּרִיאָה, וּלְפִיכָךְ בָּא בְּהֵא הַיְדִיעָה, וְהַשֵּׁם יוֹם בָּא בְּלִי הֵא הַיְדִיעָה שֶׁלֹּא כַּדִּין, וְכֵן „יוֹם [=הַיּוֹם] הַשְּׁבִיעִי" [לְהַלָּן ב׳ ג׳].

א) וַיְכֻלּוּ – [מָקוֹר: כָּלֹה-כַּלֵּה, ל״ה, פֻּעַל] נִגְמְרוּ. וְכָל־צְבָאָם – הַשֵּׁם צָבָא בָּא תָּמִיד לְשָׁמַיִם, וּפֵרוּשׁוֹ: כּוֹכָבִים; וְלָאָרֶץ אוֹמְרִים „מְלֹא": „הָאָרֶץ וּמְלֹאָהּ" „הַשָּׁמַיִם וְכָל צְבָאָם" (יְשַׁעְיָהוּ ל״ד, א׳-ד׳) וְכָאן פֵּרוּשׁוֹ: כָּל אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם וְכָל אֲשֶׁר בָּאָרֶץ.

ב) וַיְכַל – [וַיְכַלֶּה, פִּעֵל; עָתִיד מְקֻצָּר]. וַיְכַל ... בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי – בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי בָּא הַסּוֹף לִמְלֶאכֶת הָאֱלֹהִים, שֶׁלֹּא הָיָה עוֹד דָּבָר שֶׁצָּרִיךְ לַעֲשׂוֹתוֹ, וְעַל כֵּן שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ. וַיִּשְׁבֹּת – [מִפְּעָלֵי ל״ת, וְהֶעָבָר: שָׁבַתִּי] שָׁבַת, חָדַל לַעֲבֹד, נָח.

ג) וַיְבָרֶךְ – עַל כֵּן בֵּרַךְ. וַיְקַדֵּשׁ – עֲשָׂהוּ לְיוֹם קָדוֹשׁ. אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת – הָעִבְרִי אֵינוֹ אוֹמֵר: בָּרָא מְלָאכָה, אֶלָּא: עָשָׂה מְלָאכָה; אִם כֵּן הַמִּלָּה „אֲשֶׁר" נִמְשֶׁכֶת אֶל „לַעֲשׂוֹת", וְהַפֹּעַל „בָּרָא" מְבָאֵר אֹפֶן הָעֲשִׂיָּה, כְּלוֹמַר: אֲשֶׁר עָשָׂה בְּדֶרֶךְ בְּרִיאָה. וְכֵן אַתָּה אוֹמֵר: „הִגְדִּיל לַעֲשׂוֹת" [= עָשָׂה גְּדוֹלוֹת], „מִהַרְתָּ לִמְצֹא" [= מָצָאתָ מַהֵר].

ד) תּוֹלְדוֹת – [בָּא רַק בִּסְמִיכוּת] שֵׁם זֶה כְּשֶׁהוּא נִסְמָךְ אֶל שֵׁם אִישׁ, פֵּרוּשׁוֹ: בָּנִים, מִשְׁפָּחָה; וּכְשֶׁהוּא נִסְמָךְ אֶל שֵׁם דָּבָר, פֵּרוּשׁוֹ: הַתּוֹצָאוֹת לִפְרָטֵיהֶם, כְּלוֹמַר: סִפּוּר הַפְּרָטִים. אֵלֶּה תוֹלְדוֹת – כָּל הָאָמוּר לְמַעְלָה הֵם סִפּוּרֵי הַפְּרָטִים שֶׁל בְּרִיאַת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ. וּמִכָּאן וָאֵילָךְ מְסַפֵּר הַכָּתוּב עַל יְצִירַת הָאָדָם בִּפְרָטוּת, לְאַחַר שֶׁסִּפֵּר לְמַעְלָה בְּדֶרֶךְ כְּלָל. בְּהִבָּרְאָם – [שֵׁם הַפֹּעַל, נִפְעַל, ל״א] כַּאֲשֶׁר נִבְרְאוּ.

רַשִׁ״י.

מעשי בראשית, לומר, שֶׁהִתְנָה עמהם עַל מְנָת [בִּתְנַאי] שֶׁיְּקַבְּלוּ עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. דבר אחר: יום הַשִּׁשִּׁי – כֻּלָּם תלוים ועומדים עד יום הששי, הוא ששי בְּסִיוָן, הַמּוּכָן לְמַתַּן תורה, ואז נתחזקו כל יצורי בראשית.

ב) וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי – [והרי ביום הששי נגמרה מלאכתו?] אמר רבי שמעון: בשר־ודם, שאינו יודע עִתָּיו ורגעיו, צריך להוסיף מֵחֹל על הקודש; אבל הקב״ה [= הקדוש ברוך הוא] שיודע עתיו ורגעיו, נכנס בו [ביום השבת] כחוט השערה [כלומר: בְּדִיּוּק], ונראה כְּאִלּוּ כלה בו ביום [כלומר: ביום השביעי]. דבר אחר [פֵּרוּשׁ אחר]: מה היה העולם חסר? מנוחה; באה שבת, באה מנוחה; כלתה ונגמרה המלאכה. ג) וַיְבָרֶךְ... וַיְקַדֵּשׁ... בֵּרְכוֹ בַּמָּן, שכל יְמוֹת השבוע יָרַד להם עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת, ובששי – לחם מִשְׁנֶה.

עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם׃ ה וְכֹל שִׂיחַ הַשָּׂדֶה טֶרֶם
יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמָח כִּי לֹא הִמְטִיר
יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אַיִן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה׃
ו וְאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃
ז וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עָפָר מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו
נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה׃ ח וַיִּטַּע יְהוָה אֱלֹהִים

בֵּאוּר.

עֲשׂוֹת־בְּרֹא. בְּיוֹם עֲשׂוֹת – בַּיּוֹם שֶׁבָּרָא.

ה) שִׂיחַ הַשָּׂדֶה–סְבָכִים קְטַנִּים הַצָּצִים מִן הָאָרֶץ. טֶרֶם – [תֹּאַר הַפֹּעַל, וְלָרֹב יָבֹא אַחֲרָיו הַפֹּעַל בְּעָתִיד תַּחַת הֶעָבָר]. טֶרֶם יִהְיֶה – לֹא הָיָה עוֹד. טֶרֶם יִצְמָח – לֹא צָמַח עוֹד. לֹא הִמְטִיר – לֹא הוֹרִיד מָטָר. לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה – לְהַשְׁקוֹתָהּ מִמֵּימֵי הַנְּהָרוֹת.

ו) אֵד – קִיטוֹר, הֶבֶל, הָעוֹלֶה מִן הַמַּיִם וּמִן הָאָרֶץ הָרְטֻבָּה לִמְרוֹמֵי הָאֲוִיר, וְנַעֲשֶׂה לְעָנָן קַל. יַעֲלֶה – הָיָה עוֹלֶה [עָתִיד תְּדִירִי]. מִן־הָאָרֶץ – מִמֵּימֵי הָאָרֶץ. וְהִשְׁקָה – וְהָיָה מַשְׁקֶה. וְאֵד יַעֲלֶה...–אֲבָל אֵד הָיָה עוֹלֶה מִן הָאָרֶץ, שֶׁנֶּהְפַּךְ לְטַל בְּרָכָה, וְרִכֵּךְ אֶת הָאֲדָמָה, וְהִכְשִׁירָהּ לִהְיוֹת חֹמֶר לִיצִירָה.

ז) וַיִּיצֶר – [מָקוֹר: יָצֹר, נָחֵי פ"י; וּמְשַׁמֵּשׁ לַעֲבוֹדַת הָאָמָּן בַּחֹמֶר] צָר אֶת צוּרַת הָאָדָם. עָפָר – יַחַס הַפָּעוּל שֶׁל הַחֹמֶר, שֶׁמִּמֶּנּוּ נַעֲשָׂה הַדָּבָר; וְכֵן: כָּל כֵּלָיו עָשָׂה נְחֹשֶׁת (שְׁמוֹת ל"ח, ג'). אֲדָמָה – הַשִּׁכְבָה הָעֶלְיוֹנָה שֶׁל הָאָרֶץ, שֶׁהִיא נֶעֱבֶדֶת וְנִזְרַעַת. עָפָר מִן הָאֲדָמָה – רִגְבֵי עָפָר מִן הָאֲדָמָה, שֶׁנִּתְרַכְּכָה עַל יְדֵי הַטַּל [וּרְאֵה בְּרַשִׁ"י]. אָדָם מִן־הָאֲדָמָה – לָשׁוֹן נוֹפֵל עַל לָשׁוֹן. וַיִּפַּח – [מָקוֹר: נָפֹחַ פ"נ] נָפַח, נָשַׁף בּוֹ. בְּאַפָּיו – [אַפַּיִם] בִּנְחִירָיו. נִשְׁמַת – [שֵׁם נִסְמָךְ מִן נְשָׁמָה – נְשִׁימָה].

ח) וַיִּטַּע – [נָטֹעַ, פ"נ] – נָטַע. הַפֹּעַל

רַשִׁ"י.

וְקִדְּשׁוֹ במן, שלא ירד כלל בשבת. אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת – המלאכה, שהיתה ראויה לֵיעָשׂוֹת [= לְהֵעָשׂוֹת] בשבת, כפל וַעֲשָׂאָהּ [= ועשה אותה] בששי. ה) וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה – כשנגמרה בריאת העולם בששי, קודם שנברא אדם, כל עשב השדה עדיין לא צמח, כי לא המטיר ה'; וּמַאי טַעְמָא [מאיזה טעם] לא המטיר? לפי שאדם אין לעבוד את האדמה, ואין מַכִּיר בטובתם של גשמים; וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם, התפלל עליהם וירדו, וצמחו האילנות והדשאים. ו) וְאֵד יַעֲלֶה – לְעִנְיַן בְּרִיָּתוֹ [= בריאתו] של אדם העלה את התהום והשקה עננים לִשְׁרוֹת העפר, וְנִבְרָא את האדם; כְּגַבָּל זה, שנותן מים, ואחר כן לש את הָעִסָּה, אף כאן: "וְהִשְׁקָה", ואחר כן: "וַיִּיצֶר". ז) עָפָר מִן־הָאֲדָמָה – צָבַר עֲפָרוֹ מכל האדמה מארבע רוחות, שֶׁבְּכָל מקום שימות שם, תְּהֵא קוֹלַטְתּוֹ [מקבלת אותו לתוכה] לקבורה. וַיִּפַּח בְּאַפָּיו – עֲשָׂאוֹ מן התחתונים ומן העליונים: גוף מן התחתונים, ונשמה מן העליונים. לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ: עליונים ותחתונים; בשני ברא רקיע לעליונים; בשלישי: "תֵּרָאֶה הַיַּבָּשָׁה" – לתחתונים; ברביעי ברא מאורות לעליונים;

לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃ טז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת
הַגְּדֹלִים אֶת־הַמָּאוֹר הַגָּדֹל לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־הַמָּאוֹר
הַקָּטֹן לְמֶמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים׃ יז וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים
בִּרְקִיעַ הַשָּׁמָיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ׃ יח וְלִמְשֹׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה
וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃
יט וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי׃ פ כ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׁרְצוּ
הַמַּיִם שֶׁרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי רְקִיעַ
הַשָּׁמָיִם׃ כא וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־
נֶפֶשׁ הַחַיָּה ׀ הָרֹמֶשֶׂת אֲשֶׁר שָׁרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־
עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ כב וַיְבָרֶךְ אֹתָם
אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיַּמִּים וְהָעוֹף
יִרֶב בָּאָרֶץ׃ כג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם חֲמִישִׁי׃ פ כד וַיֹּאמֶר
אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ־

בֵּאוּר.

טז) הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים — בְּיַחַס לַכּוֹכָבִים הַקְּטַנִּים מֵהֶם. לְמֶמְשֶׁלֶת... — הַמְּאוֹרוֹת הָיוּ אֱלָהוּת אֵצֶל הָעַמִּים הַקַּדְמוֹנִים, וְגַם בְּיִשְׂרָאֵל נֶחְשְׁבוּ לְבַעֲלֵי־כֹחַ שְׁמֵימִיִּים, הָעוֹשִׂים רְצוֹן קוֹנָם, וּלְפִיכָךְ מַתְאִים לָהֶם הַמֻּשָּׂג מֶמְשָׁלָה. לְמֶמְשֶׁלֶת הַיּוֹם — לִמְשֹׁל, כְּלוֹמַר: לְהָאִיר בַּיּוֹם, וְכֵן „לְמֶמְשֶׁלֶת הַלָּיְלָה".

כ) יִשְׁרְצוּ — [שָׁרַץ פֵּרוּשׁוֹ: זָחַל, הִתְנוֹעֵעַ, וְהוּא פֹּעַל עוֹמֵד; אֲבָל הוּא מְשַׁמֵּשׁ גַּם כְּפֹעַל יוֹצֵא] יוֹצִיא שְׁרָצִים כְּלוֹמַר: דָּגִים. שֶׁרֶץ — כָּל דָּבָר חַי הַמִּתְנוֹעֵעַ עַל הָאָרֶץ וּבַמַּיִם. נֶפֶשׁ חַיָּה — בֵּאוּר לְשֵׁם שֶׁרֶץ. וְעוֹף — שֵׁם כּוֹלֵל לְכָל בַּעֲלֵי כָּנָף.

יְעוֹפֵף — מָקוֹר: עוּף, ע"ו; פִּעֵל: עוֹפֵף. [וּמוֹרֶה עַל מְהִירוּת הַמָּעוֹף וְעַל רִבּוּי הַמְעוֹפְפִים]. עַל־פְּנֵי הָרָקִיעַ — עַל צַד הָרָקִיעַ הַפּוֹנֶה כְּלַפֵּי הָאָרֶץ, כְּלוֹמַר: בָּאֲוִיר.

כב) פְּרוּ — [מָקוֹר: פָּרֹה, ל"ה; צִוּוּי] עֲשׂוּ פְּרִי, כְּלוֹמַר: הוֹלִידוּ וְלָדוֹת. וּרְבוּ [רָבֹה] — הִתְרַבּוּ, הֱיוּ רַבִּים. יִרֶב — [=יִרְבֶּה; עָתִיד מְקֻצָּר, וּמְשַׁמֵּשׁ לְצִוּוּי].

כד) נֶפֶשׁ חַיָּה — זֶהוּ כְּלָל; וְהַכָּתוּב פּוֹרֵט וְהוֹלֵךְ: „בְּהֵמָה וָרֶמֶשׂ..." בְּהֵמָה — חַיּוֹת הַבַּיִת. רֶמֶשׂ — הַשְּׁרָצִים הַנְּמוּכִים הַזּוֹחֲלִים עַל הָאָרֶץ. וְחַיְתוֹ — [=חַיּוֹת; וָו זוֹ הִיא סְמִיכוּת בִּתְמוּנָה עַתִּיקָה]. וְחַיְתוֹ־אֶרֶץ — חַיּוֹת הַיַּעַר.

רַשִׁ"י.

טז) שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים... וְאֶת הַמָּאוֹר הַקָּטֹן — שָׁוִים נבראו, ונתמעטה הלבנה, על שֶׁקִּטְרְגָה ואמרה: אי אפשר לשני מלכים שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ בְּכֶתֶר אחד. [ואמר לה הקב"ה: לְכִי וּמַעֲטִי את עצמך]. וְאֵת הַכּוֹכָבִים — בשביל שֶׁמִּעֵט את הלבנה, הִרְבָּה צבאיה לְהָפִיס דַּעְתָּהּ [לְפַיֵּס אותה].
כב) וַיְבָרֶךְ אֹתָם — לפי שֶׁמְּחַסְּרִים אותם וצדים מהם ואוכלים אותם, הֻצְרְכוּ לברכה; ואף

אֶרֶץ לְמִינָהּ וַיְהִי־כֵן׃ כה וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ
וְאֶת־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֵת כָּל־רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ וַיַּרְא
אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ כו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ
כִּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בִדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־
הָאָרֶץ וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ׃ כז וַיִּבְרָא אֱלֹהִים ׀
אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה
בָּרָא אֹתָם׃ כח וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ
וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וְכִבְשֻׁהָ וּרְדוּ בִּדְגַת הַיָּם וּבְעוֹף
הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיָּה הָרֹמֶשֶׂת עַל־הָאָרֶץ׃ כט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים
הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב ׀ זֹרֵעַ זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־
הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־עֵץ זֹרֵעַ זָרַע לָכֶם יִהְיֶה
לְאָכְלָה׃ ל וּלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל ׀
רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב
לְאָכְלָה וַיְהִי־כֵן׃ לא וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־
טוֹב מְאֹד וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי׃

בֵּאוּר.

כו) נַעֲשֶׂה — [רְאֵה לְמַעְלָה פָּסוּק א׳, וְעַיֵּן פֹּה בְּרַשִׁ״י]. נַעֲשֶׂה אָדָם — כָּל הַבְּהֵמוֹת וְהַחַיּוֹת יָצְאוּ מִן הָאָרֶץ, אֲבָל הָאָדָם הוּא יְצִיר כַּפָּיו שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בְּעַצְמוֹ. בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ — וְצֶלֶם וּדְמוּת - שְׁנֵי שֵׁמוֹת נִרְדָּפִים הֵם] שֶׁיְּהֵא דוֹמֶה לָנוּ בְּמַרְאֵהוּ; וְהַכַּוָּנָה עַל הַשֵּׂכֶל הַיּוֹצֵר שֶׁל הָאָדָם וְשִׁלְטוֹנוֹ עַל כֹּחוֹת הַטֶּבַע, כְּדִבְרֵי הַמְשׁוֹרֵר: „וַתְּחַסְּרֵהוּ מְעַט מֵאֱלֹהִים... תַּמְשִׁילֵהוּ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ, כֹּל שַׁתָּה תַחַת רַגְלָיו״ (תְּהִלִּים ח׳, ו׳-ז׳). וְיִרְדּוּ — [רְ ד ה, ל״ה] וְיִמְשְׁלוּ בְּנֵי הָאָדָם.

דָּגָה — שֵׁם הַמִּין וְהַקִּבּוּץ. וּבְכָל־הָאָרֶץ — וּבְתַרְגּוּם הַפְּשִׁיטָא: וּבְכָל חַיַּת הָאָרֶץ.

כח) וְכִבְשֻׁהָ — לִכְדוּ אוֹתָהּ, מִשְׁלוּ בָהּ.

כט) אֶת־כָּל־עֵשֶׂב... לָכֶם יִהְיֶה לְאָכְלָה — בַּתְּקוּפָה הָרִאשׁוֹנָה נִזּוֹן הָאָדָם וְכָל הַחַי רַק בִּצְמָחִים וּפֵרוֹת; אַךְ כַּאֲשֶׁר נִשְׁחַת הָאָדָם, נִתַּן לוֹ גַּם בָּשָׂר לְאָכְלָה.

ל) יֶרֶק עֵשֶׂב — [סְמִיכוּת בִּמְקוֹם שֵׁם תֹּאַר] עֵשֶׂב יָרֹק. אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב — נָתַתִּי — לְאָכְלָה.

לא) [הַ]יּוֹם הַשִּׁשִּׁי — הַנִּכְבָּד בְּשִׁכְלוּל

רַשִׁ״י.

החיות הוצרכו לברכה, אלא מפני הנחש שעתיד לקללה, לכך לא בֵּרְכָן, שלא יהיה הוא בכלל.
כו) נַעֲשֶׂה אָדָם — לפי שהאדם הוא בדמות המלאכים וְיִתְקַנְּאוּ בו, לפיכך נִמְלַךְ בהם [הִתְיָעֵץ עִמָּהֶם]; ואף על פי שלא סִיְּעוּהוּ [= עזרו לו], לא נמנע מללמד דרך ארץ וּמִדַּת עֲנָוָה, שיהא הגדול נִמְלָךְ ונוטל רשות מן הקטן. לא) יוֹם הַשִּׁשִּׁי — הוסיף ה׳ בששי. בִּגְמַר

עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃ ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי־אוֹר׃ ד וַיַּרְא
אֱלֹהִים אֶת־הָאוֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין
הַחֹשֶׁךְ׃ ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים׀ לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי־
עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד׃ פ ו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ
הַמָּיִם וִיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם׃ ז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הָרָקִיעַ
וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל
לָרָקִיעַ וַיְהִי־כֵן׃ ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמָיִם וַיְהִי־עֶרֶב

בֵּ א ו ר.

ג) מִכַּאן וְאֵילֵךְ מְסַפֵּר הַכָּתוּב סֵדֶר הַבְּרִיאָה. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים – הַכֹּל נִבְרָא בְּמַאֲמָר. אוֹר – הַכָּתוּב מְתָאֵר אֶת הָאוֹר בְּעֶצֶם מְבֻדָּל; וּמִן הָאוֹר נוֹצְרוּ אַחַר כֵּן הַמְּאוֹרוֹת. יְהִי – [= יִהְיֶה; מָקוֹר: הָיֹה; עָתִיד מְקֻצָּר, הַמְשַׁמֵּשׁ לְצִוּוּי]. יְהִי אוֹר – הַבְּרִיאָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁיָּצְאָה בְּמַאֲמָר הִיא הָאוֹר. הָאוֹר הוּא מְקוֹר הַחַיִּים; הַחֹשֶׁךְ – מָוֶת וָתֹהוּ; לְאַחַר שֶׁנִּבְרָא הָאוֹר, יָצְאוּ בְּמַאֲמָר כָּל יֶתֶר הַבְּרִיאוֹת מִתּוֹךְ הָעִרְבּוּבְיָה הַגְּדוֹלָה.

ד) וַיַּרְא אֱלֹהִים...–הִתְבּוֹנֵן אֶל הָאוֹר. הַבּוֹרֵא בּוֹחֵן כָּל בְּרִיאָה וּבְרִיאָה וּמוֹצֵא אוֹתָהּ טוֹבָה. כִּי־טוֹב – הוּא. וַיַּבְדֵּל – הִבְדִּיל, הִפְרִיד, שֶׁלֹּא יִהְיוּ מְעֹרָבִים יָחַד

ה) וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר – שִׁעוּר הַיּוֹם הוּא מֵעֶרֶב עַד עֶרֶב. יוֹם אֶחָד – וּמִסְפָּר יְסוֹדִי בִּמְקוֹם מִסְפָּר סִדּוּרִי, וְכֵן „בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ" (לְהַלָּן ח׳ י״ג)] כַּךְ עָבַר הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן

ו) רָקִיעַ - כִּפָּה מְתוּחָה כְּמָסָךְ לָאֹהֶל. הָרָקִיעַ – הוּא הַשָּׁמַיִם הַתַּחְתּוֹנִים, וַעֲלֵיהֶם יֵשׁ שָׁמַיִם עֶלְיוֹנִים, אוֹ „שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם". וִיהִי מַבְדִּיל – [פֹּעַל הָעֵזֶר הָיֹה עִם הַבֵּינוֹנִי מַרְאֶה עַל פְּעֻלָּה תְּמִידִית] וְיַבְדִּיל תָּמִיד בֵּין מַיִם לָמָיִם – בֵּין הַמַּיִם הָעֶלְיוֹנִים לַמַּיִם הַתַּחְתּוֹנִים. הַמַּיִם הָעֶלְיוֹנִים נִמְצָאִים בֵּין הַשָּׁמַיִם הַתַּחְתּוֹנִים וּבֵין הַשָּׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים; מִן הַמַּיִם הָעֶלְיוֹנִים יוֹרֵד הַגֶּשֶׁם דֶּרֶךְ אֲרֻבּוֹת הַשָּׁמַיִם, הַנִּפְתָּחוֹת בִּרְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם; וְכֵן הוּא אוֹמֵר: „יִפְתַּח יְיָ לְךָ אֶת אוֹצָרוֹ הַטּוֹב אֶת הַשָּׁמַיִם לָתֵת מְטַר אַרְצְךָ בְּעִתּוֹ" (דְּבָרִים כ״ח, י״ב); וּבִקְלָלָה הוּא אוֹמֵר: „וְנָתַתִּי שְׁמֵיכֶם כַּבַּרְזֶל" (וַיִּקְרָא כ״ו, י״ט)

רַ שִׁ " י.

ברוך הוא כיונה המרחפת על הקן. ד) וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר, כִּי טוֹב – ראהו שאינו כְּדַאי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בו רשעים, והבדילו לצדיקים לעתיד לבוא. דבר אחר: רָאָהוּ, כי טוב, ואין נָאֶה לו ולחשך שיהיו משתמשים בְּעִרְבּוּבְיָה; קָבַע לזה תחומו ביום, ולזה תחומו בלילה [תְּחוּם = גְּבוּל, גם מקום, או זמן, מֻגְבָּל]. ה) יוֹם אֶחָד – היה לו לכתוב: יום ר א ש ו ן, ולמה כתב: יום אֶ חָ ד? לפי שהיה הקב"ה [= הקדוש ברוך הוא] יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני. ז) הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵ עַ ל הָרָקִיעַ – „עַ ל הָרָקִיעַ" לא נאמר אלא: מֵ עַ ל הָרָקִיעַ, שהיו תְּלוּיִם במאמרו של מלך. ח) שָׁמַיִם – נטל הָם [illegible]

וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי׃ פ ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת
הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה וַיְהִי־כֵן׃ י וַיִּקְרָא
אֱלֹהִים ׀ לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיַּרְא אֱלֹהִים
כִּי־טוֹב׃ יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ
זֶרַע עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃
יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה־
פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃ יג וַיְהִי־
עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי׃ פ יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת
בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתֹת
וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים׃ טו וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם

בֵּאוּר.

ט) יִקָּווּ – וּמָקוֹר: קָוֹה; נִפְעַל: הִקָּוֵה; [פי"ה – יִמָּשְׁכוּ וְיֵאָסְפוּ. וְתֵרָאֶה – וּמָקוֹר: רָאֹה; נִפְעַל: הֵרָאֵה; צִוּוּי בִּתְמוּנַת עָתִיד לֹא־מְקֻצָּר; וְהָרָאוּי: וְתֵרָא"] – תִּגָּלֶה. הַיַּבָּשָׁה – הַקַּרְקַע, שֶׁאֵין עָלָיו מַיִם.

י) מִקְוֵה הַמַּיִם – הַמָּקוֹם שֶׁהַמַּיִם נֶאֶסְפוּ שָׁם. יַמִּים – שֵׁם קִבּוּץ לְכָל הַיַּמִּים וְהַנְּהָרוֹת.

יא) תַּדְשֵׁא – וּמָקוֹר: דָּשֹׁא, ל"א; הִפְעִיל: הַדְשֵׁא] – תַּצְמִיחַ דֶּשֶׁא. דֶּשֶׁא – שֵׁם כּוֹלֵל לְכָל מִינֵי הַצְּמָחִים; וְהַכָּתוּב הוֹלֵךְ וּפִירֵט שְׁנֵי מִינִים: עֵשֶׂב וָעֵץ. גַּם הַפֹּעַל תַּדְשֵׁא מַשְׁמָעוֹ: תּוֹצִיא עֵשֶׂב וָעֵץ. עֵשֶׂב – יֶרֶק, מַאֲכַל בְּהֵמָה. מַזְרִיעַ זֶרַע – הַמּוֹצִיא גַּרְגְּרִים, זֵרְעוֹנִים, שֶׁאִם יִזָּרְעוּ אוֹתָם, יִצְמְחוּ שֵׁנִית. עֵץ פְּרִי – עֵץ מַצְמִיחַ פֵּרוֹת; גַּם לְאִילָנֵי סְרָק יֵשׁ פֵּרוֹת. [הַהֶפֶךְ מֵאִילַן סְרָק הוּא עֵץ מַאֲכָל]. עֹשֶׂה פְּרִי – בֵּאוּר לְ„עֵץ פְּרִי". לְמִינוֹ – מִכָּל הַמִּינִים. אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ – בַּפְּרִי יֵשׁ גַּרְגְּרֵי זֶרַע.

יב) וַתּוֹצֵא – [מָקוֹר: יָצֹא, פ"י וְל"א; הִפְעִיל: הוֹצֵא]. וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ – הָאָרֶץ הוֹצִיאָה, הִצְמִיחָה.

יד) יְהִי מְאֹרֹת – הַפֹּעַל הָיֹה, כְּשֶׁהוּא בָּא לִפְנֵי הַנּוֹשֵׂא, אֵינוֹ שׁוֹמֵר אֶת הַמִּין וְהַמִּסְפָּר שֶׁל הַנּוֹשֵׂא, וְהוּא כְּפֹעַל סְתָמִי. מְאֹרֹת – כְּעֵין פַּנָּסִים, שֶׁנִּתְלוּ בָּרָקִיעַ, לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ. וְהָיוּ – וִישַׁמְּשׁוּ. לְאֹתֹת – לְסִמָּנִים. וְהוּא מְבָאֵר: וּלְאֵילוּ סִמָּנִים? לְמוֹעֲדִים – לִזְמַנִּים. עַל פִּי מַהֲלַךְ הַשֶּׁמֶשׁ וְהַלְּבָנָה יִקְבְּעוּ אֶת מוֹעֲדֵי הַשָּׁנָה וּתְקוּפוֹתֶיהָ. וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים – הַוָּו שֶׁל „וּלְמוֹעֲדִים" פֵּרוּשׁוֹ: גַּם, כְּלוֹמַר: גַּם לְמוֹעֲדִים, גַּם לְיָמִים וְשָׁנִים.

רַשִׁ"י.

וְעֵרְבָם ועשה מהם שמים. ט) יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם – המים שְׁטוּחִים היו על פני כל הארץ, וְהִקְוָם בְּאוֹקְיָנוֹס, הוא הים הגדול שבכל הַיַּמִּים. יד) וְהָיוּ לְאֹתֹת – כְּשֶׁהַמְּאוֹרוֹת לוֹקִים, סִמָּן רע הוא לעולם, שנאמר: „וּמֵאֹתוֹת הַשָּׁמַיִם אַל תֵּחָתּוּ" (ירמיהו י', ב'): בעשותכם רצון הקב"ה, אין אתם צריכים לדאוג מן הַפֻּרְעָנוּת [= צָרָה, אָסוֹן].

סִגְנוֹן רַשִׁ"י. ולא לבד בתוכן האגדות הפיוטיות גדול ערכו של פרוש רש"י, אלא גם בסגנונו, הנפלא בקצורו ויפיו ובציוריות שבו. כמלים מעטות ובצורה פשוטה, תמימה ונוחה, ובאיזו ענוה נעימה וחמימות הרגש יודע רש"י להעביר לעינינו תמונה חיה ובולטת ועושה עלינו רושם עז אשר לא ימחה. וגם בדבר זה, בתשיבותו וערכו התנוכי של הסגנון, יש דמיון גדול בין התורה ומפרשה הגאוני.

ולפיכך נסדר ליד הבאור החדש מבחר פרוש רש"י, כי היסוד הבאורי שבפרוש רש"י תמציתו נכללה כבר בבאורנו, אבל היסוד המדרשי־האגדי שבו, שאין דומה לו ליופי ולרוך ולפשטות ותמימות — היסוד הפיוטי הזה נסדר ברובו על פסוקי התורה, והיה מעין תוספת ל„הבאור", תוספת, הכוללת בקרבה את אגדת המקרא. מבחר רש"י נסדר בכתבו המיוחד ומנוקד למחצה, וכדי להקל על הלומדים והמתלמדים; והמלים הארמיות והפתגמים המדרשיים שבפרוש רש"י מתורגמים ומבוארים בתוך הפְּנִים בחצאי לבנה [ ].

כה יהיו חמשה חומשי התורה, כשהם מבוארים באר היטב ומפוארים במסגרת האגדה־המדרשית לספר השוה לכל נפש עברי ולכל בית בישראל.

ש. ל. גרדון.

בְּרֵאשִׁית.

א.

א בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ׃ ב וְהָאָרֶץ
הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת

בֵּאוּר.

א) בְּרֵאשִׁית – [רֵאשִׁית-שֵׁם מֻפְשָׁט] – בִּזְמַן קַדְמוֹן מְאֹד. אֱלֹהִים – [הָרִבּוּי מִן אֱלוֹהַּ = אֵל, וּפֵרוּשׁוֹ: כֹּחַ הַכֹּחוֹת וַאֲדוֹן הָאֲדוֹנִים. הַיָּחִיד בָּא רַק בְּשִׁירָה, וְרֹב שִׁמּוּשׁוֹ בְּמִסְפַּר רַבִּים; וְהוּא דֶּרֶךְ כָּבוֹד, כְּמוֹ: אֲדוֹנִים, בְּעָלִים; אֲבָל הַפְּעָלִים וְהַתְּאָרִים הַמִּתְיַחֲסִים אֵלָיו, בָּאִים כִּמְעַט תָּמִיד בְּמִסְפַּר יָחִיד: „בָּרָא אֱלֹהִים", וְיֵשׁ מֵהֶם גַּם בְּרַבִּים: „נַעֲשֶׂה אָדָם" (פָּסוּק כ"ו), „אֱלֹהִים חַיִּים" (דְּבָרִים ה', כ"ג). בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים – הַכָּתוּב הָרִאשׁוֹן מְסַפֵּר בְּדֶרֶךְ כְּלָל, כִּי בִּזְמַן קַדְמוֹן מְאֹד בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הָעוֹלָם וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ; אַחַר יְסַפֵּר עַל בְּרִיאַת הָעוֹלָם בִּפְרָטוּת. אֵת – מִלַּת יַחַס הַפָּעוּל [וּבִמְקוֹם: אֶת –]. שָׁמַיִם – שֵׁם זוּגִי מִן שָׁם, וּמוֹרֶה עַל מֶרְחַק הַגֹּבַהּ. אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ – אֶת כָּל הָעוֹלָם.

ב) תֹּהוּ וָבֹהוּ – [שְׁמוֹת עֶצֶם] רֵיקָנוּת וְעִרְבּוּבְיָה. הַכָּתוּב מְתָאֵר אֶת מַצַּב הָעוֹלָם בְּרֵאשִׁית הַבְּרִיאָה. וְהָאָרֶץ [=הָעוֹלָם] הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ – כָּל הָעוֹלָם הָיָה עִרְבּוּבְיָה אַחַת גְּדוֹלָה בְּתוֹךְ הַתְּהֹם וְהַחֹשֶׁךְ. תְּהֹם – מַיִם עֲמֻקִּים בְּלִי סוֹף. רוּחַ אֱלֹהִים – הַכֹּחַ הָאֱלֹהִי הַיּוֹצֵר וְנוֹתֵן חַיִּים לַכֹּל. מְרַחֶפֶת – [מָקוֹר: רָחֹף=רָעֹד; פִּעֵל: רִחֵף= עוּף לְאַט מְעוֹפֶפֶת לְאַט אָנֶה וָאָנָה; מְפַרְפֶּרֶת.

רַשִׁ"י.

א) בְּרֵאשִׁית – אמר רבי יצחק: לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ„הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם", שהיא מִצְוָה ראשונה, שנצטוו ישראל; וּמַה טַּעַם פָּתַח [התחיל] בבראשית? משום „כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ, לָתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם" (תהלים קי"א): שאם יאמרו אומות העולם לישראל: לִסְטִים [גזלנים] אתם, שֶׁכְּבַשְׁתֶּם ארצות שבעה גוים; הם אומרים להם: כל הארץ של הקדוש ברוך הוא היא, הוא בְּרָאָהּ וּנְתָנָהּ לאשר יָשַׁר בעיניו; ברצונו נְתָנָהּ להם, וברצונו נְטָלָהּ מהם ונתנה לנו. בָּרָא אֱלֹהִים – ולא אמר: בָּרָא יְיָ? שֶׁבַּתְּחִלָּה עלה במחשבה לְבָרְאוֹ בְּמִדַּת הדין, וראה שאין העולם מִתְקַיֵּם, והקדים מִדַּת רחמים וְשִׁתְּפָהּ למדת הדין; וְהַיְנוּ [וזהו] דכתיב: „בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְיָ אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם". ב) וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת – כסא הכבוד עומד בָּאֲוִיר וּמְרַחֵף על פני המים במאמרו של הקדוש

מאז רבו המבארים והמתרגמים לכתבי הקדש, שהתאמצו לחדור לעומק פשוטם של המקראות ולהפיץ אור חדש על ספורי התורה בידיעות הרבות, שנתגלו מחיי העמים העתיקים בארצות המזרח: מצרים, אשור ובבל, שעם ישראל בא עמהם ביחוסים כל כך קרובים, ושדברי ימיו בתקופה הביבלית אחוזים וארוגים בדברי ימיהם באלפי נימים לבלי הפרד. ואמנם אין בזה מן ההפלגה אם נאמר, כי אי אפשר לנו לגמרי להבין את כתבי הקדש שלנו, מבלי היות לנו מושג ברור מן המצב הגיאוגרפי והמדיני של ארץ כנען, ערש עם ישראל, ומחיי יתר העמים העתיקים בארצות המזרח, מתרבותם ומצבם המדיני ויחוסיהם ההדדיים, שהשפיעו כל כך על התפתחות החיים המדיניים והתרבות המיוחדה של עם ישראל. זה ברור.

אבל בן־דורנו אין שעתו ודעתו פנויות להפש ולעיין במפרשים הרבים והשונים, ולהוציא מהם את תמציתם ומסקנותיהם, כדי לעמוד על פשוטו של מקרא; ולא זו בלבד אלא אפילו המורה העברי, שאומנותו בכך, יש שאין לו היכלת לעיין בפרושים הישנים והחדשים ולמצא פשר המקראות המעונים באור והארה. ולפיכך היה מורגש מאד חסרונו של באור חדש לכתבי הקדש, באור מדעי־פדגוגי, שיהא תמציתם של טובי הבאורים לכתבי הקדש, שחברו הראשונים והאחרונים. את החסרון הזה בא למלא הבאור החדש שלפנינו.

הַבֵּאוּר הֶחָדָשׁ ערוך ברוח המסורת המקובלת באומה. אין זה מענינו להתעמק בחקירותיהם של מבקרי כתבי הקדש, ולדון בהשערותיהם על דבר „המקורות" השונים, חלוקתם וצרופם. דבר זה אינו ענין אלא לחוקרים מומחים וללמדנים, שיכולים ללון בעומקה של הלכה חמורה ומסופקת זו. אבל אנו אין לנו אלא באורו וברורו של המקרא ברוח המסורת, עם הארה מדעית, עד כמה שהיא באה לבאר ולברר ולגלות את היופי שבספורי התורה ואת תאור הגנוז בהם. באור חדש זה ערוך ברוח העם ובעד העם.

הַבֵּאוּר הֶחָדָשׁ אינו מין באור המלות ותלופיהן במלים אחרות, שאינן נותנות ואינן מוסיפות כלום; אלא הוא באור שלם, המקיף את כל הענין המבואר: את הצורה והתוכן, את השפה והענין יחד: הבאור מבאר ראשית כל את הוראתן המדויקת של המלים, השמות והפעלים בלשון המקרא, והשנוים שבאו בהוראתם בסגנון המשנה, ועם זה יעיר על מקורם ונטיותיהם ועל חוקי שמוש הלשון המיוחדים לסגנון

הביבלי. הבאור מסביר ומברר את התוכן ושופך עליו אור בהיר על ידי הערות והארות הסטוריות, גיאוגרפיות וארכיאולוגיות, הנחוצות כל כך להבנת המקרא הבנה שלמה וברורה.

אמנם באור שלם כזה אינו יכול להיות קצר ביותר; אבל באור קצר אינו יכול כלל וכלל להיות מספיק, ובאור מספיק במלוא המובן בהכרח הוא שיהא מאריך במקום הדרוש; ומה גם שאין הבאור ערוך בעד תלמידים מתחילים (לאלה אין צורך בכלל בשום באור!) אלא לגדולים ולתלמידים, שכבר רכשו להם ידיעה הגונה בשפה, ורוצים הם להבין את כתבי הקדש הבנה שלמה וברורה; להם דרוש באור שלם.

בבאור החדש ימצאו חפץ ותועלת גם המורים העברים, כי יהיה להם לעזר רב בעבודת ההוראה.

הַבֵּאוּר הֶחָדָשׁ ערוך על פי גדולי המפרשים למן הראשונים (רש"י, אבן עזרא והרמב"ן) ועד האחרונים (שטינברג וכהנא) ועל פי טובי המתרגמים (צונץ, פיליפסון, פירשט, הרקסהימר, יואלסון, מנדלשטם ושטינברג); וכה יהיה הבאור שלפנינו תמציתה של האקסיגיטיקה לכתבי הקדש.

הַפְּנִים. בשביל הערך המיוחד שיש ל„חמשה חומשי התורה" בכתבי הקדש, נסדר הַפְּנִים בצורתו המסורתית העתיקה עם הַטְּעָמִים המקובלים באומה (ולא בסמני החפסקה שבלשונות אירפה). צורה עתיקה זו, שהוקדשה באומה זה שנות מאות רבות, צריכה להיות ידועה גם לבנינו, שכבר רכשו להם ידיעה בתורה ובשפתה. ולפיכך הובאו בסוף הספר הַטְּעָמִים בשמותם ונחלקו למחלקותיהם עם כללי הנגינה הביבלית.

רַשִׁ"י. אם אין חנוך לאומי בלי למוד התורה. הנה גם למוד התורה אינו מספיק בלי פרוש רש"י. עד כמה שהיתה גדולה ההשפעה החנוכית של התלמוד על עמנו במשך הרבה דורות, הנה לא כל שדרות העם זכו ליהנות משלחן גבוה זה; אבל פרוש רש"י, זהו המעין היחידי הנובע שירה עברית עממית, שממנו שאבו כל בני עמנו, למן הרב וראש הישיבה עד חוטב העצים ושואב המים, ועד תינוקות של בית רבן, את האגדות התמימות, הנפלאות בקסם הפיוט של היהדות המקורית השפוך עליהן, האגדות הארוגות כחרוזי מרגליות בפסוקי התורה. כה השפיע רש"י מרוחו על עמנו במשך שמונה מאות שנה וחנך דורות רבים של יהודים גדולי רוח ואדירי אמונה. וכל כך גדול ערכו בעיני העם, עד שהחומש ופרוש רש"י היו בעיניו לספר אחד, התורה אצלה מקודשתה גם על מפרשה הגדול וַיְקֻדַּשׁ כמוה.

DRUK. SZ. SIKORA i I. MYLNER WARSZAWA, NOWOLIPKI 6.

הקדמה

הצורך בבאור חדש לספר התורה, זה הספר הנצחי, המלוה את עמנו בדרכו הארוכה בשדרות הדורות זה אלפי שנים, היה מורגש זה כבר; ולא בבית הספר העברי בלבד, אלא גם בכל בית=אב בישראל. אין לך ספר=עולמי הנקרא ונלמד וחוזר ונשנה בלי הרף כ„ספר הספרים" שלנו; ובכל זאת, או אולי בשביל זאת, יש שאין אנו מרגישים באותו היופי העליון וההוד הנצחי השפוכים על ספורי התורה, הנפלאים בפשטותם הגדולה; אבל דוקא אותה הפשטות לא נגלתה אלא ליחידי סגולה ממפרשי התורה בישראל ובעמים. הפשטן הגדול הרשב"ם אומר בפרושו על התורה (בראשית ל"ז א'): „הראשונים מתוך חסידותם נתעסקו לנטות אחרי הדרשות. שהן עקר, ומתוך כך לא הורגלו בעומק פשוטו של מקרא... ב־אמר במסכת „שבת"; הוינא בר תמני סרי שנין וגרסינן כולא תלמודא, ולא הוה ידענא, דאין מקרא יוצא מידי פשוטו [=הייתי בן שמונה עשרה שנה ולמדתי את כל התלמוד, ולא ידעתי, שאין מקרא יוצא מידי פשוטו]. וגם רבנו שלמה אבי אמי, מאיר עיני גולה, שפרש תורה נביאים וכתובים, נתן לב לפרש פשוטו של מקרא. ואף אני, שמואל ב"ר מאיר חתנו זצ"ל, נתוכחתי עמו, והודה לי, שאילו היה לו פנאי, היה צריך לעשות פרושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום". ואחד מחכמי העמים (גונקל) אומר על ספור התודעות יוסף אל אחיו: „הרצאת הדברים תעורר התפעלות בנפש הקוראים, כל זמן שיש קוראים בספר „בראשית"; ואם הלמדנים, מפני רוב הלמדנות שברוחם, עוברים על יופי זה בשתיקה, הננו מתנחמים בדעתנו, שהילדים והאמנים ירגישו גם בלי למדנות כל מה שרצה הכתוב להגיד לנו".

חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תוֹרָה

עִם בֵּאוּר חָדָשׁ וּמִבְחַר פֵּרוּשׁ רַשִׁ"י.

מאת

ש. ל. גרדון.

א.

סֵפֶר בְּרֵאשִׁית.

ורשׁה,

בית-דפוס ש. שיקארא ו י. מילנער זרשה, נובוליפקי 6

